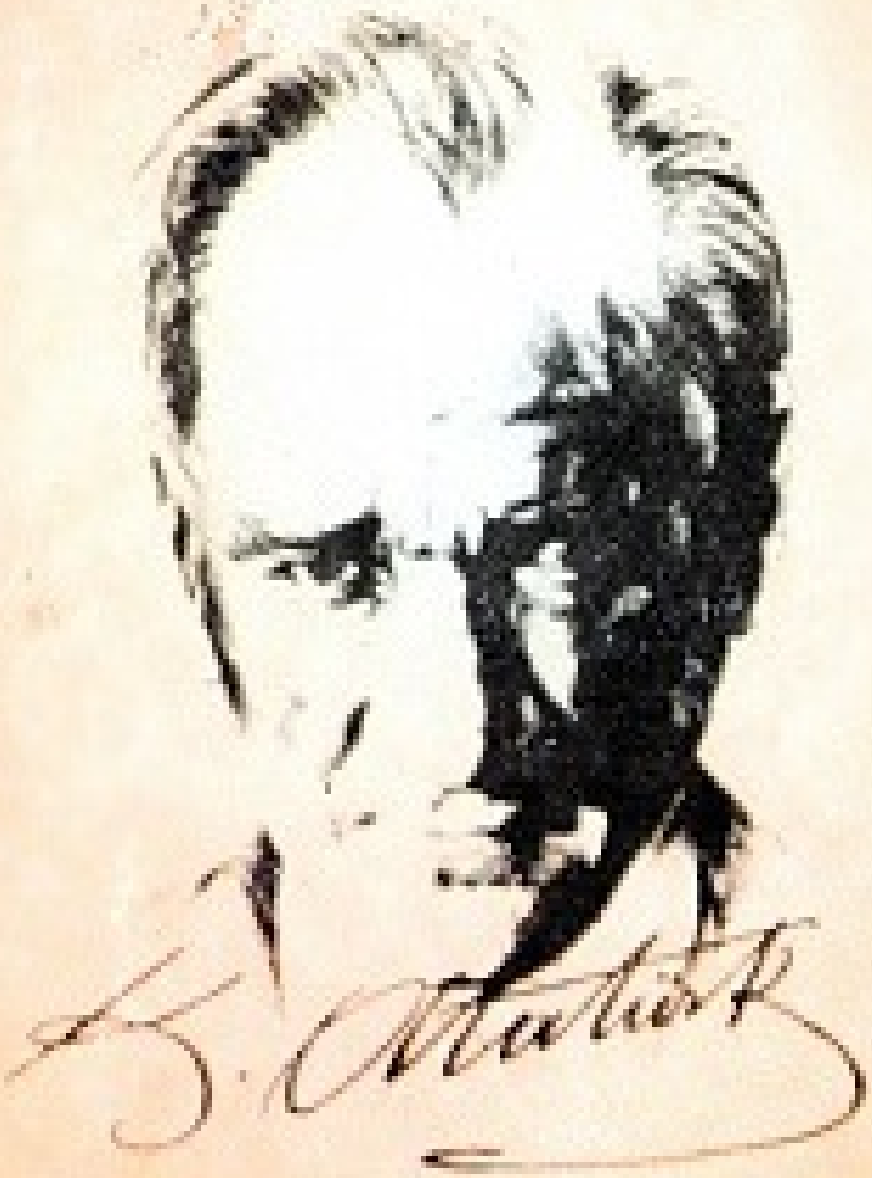

NUTUK

M. Kemal ATATÜRK

NUTUK - İÇİNDEKİLER

Ön Söz Birinci Dünya Savaşında Anadolu'nun durumu ve kurtuluş çareleri Milli teşkilatların kurulması ve kongreler İstanbul hükümeti ile ilişkiler Milli teşkilatın yeniden düzenlenmesi Misak-ı Milli ve gelişmeler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması İç isyanlar ve Doğu cephesindeki gelişmeler Düzenli orduya geçme kararı İstanbul hükümetinin Ankara ile temas arayışları Batı cephesindeki gelişmeler ve Birinci İnönü zaferi Londra konferansı ve İkinci İnönü zaferi Sakarya meydan muharebesi ve müteakip gelişmeler Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Savaşı, Mudanya konferansı Lozan barış konferansı ve Saltanatın kaldırılmasına ilişkin gelişmeler, Hilafet meselesi Halk partisinin kuruluş çalışmaları, Lozan Barış Antlaşması ve müteakip gelişmeler Cumhuriyetin ilanı Hilafetin kaldırılması Cumhuriyete karşı iç muhalefet, paşalar mücadelesi ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olayı Türk Gençliğine Hitabe Rapor Haritalar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Yurdumuzun parçalanıp işgal edildiği günlerden başlayarak, Türk tarihinde bir dönüm noktası olan İstiklâl Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve inkılâpların yapılışını anlatan Nutuk, siyasî ve millî tarihimizin birinci elden, pek değerli bir kaynak eseridir. Atatürk'ün kendi kaleminden çıkan bu eser, yineAtatürk tarafından, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15 -20 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da toplanan İkinci Kurultayı'nda 36,5 saat süren ve altı günde okunan tarihî bir hitabeye dayandığı için Nutuk adını almıştır. Nutuk, inkılâp tarihimizin birinci elden pek değerli bir kaynağıdır dedik.Çünkü, eserin sahibi, tarihî olayları yalnızca belgelerle inceleyerek objektif gerçeğe ulaşmak isteyen bir tarih yazarı değil, doğrudan doğruya o tarihi yapanın kendisidir. Tarihi yapan ile yazanın aynı şahsiyette birleşmiş olması, Nutuk'u,benzerleri ile karşılaştırılamayacak üstün değerde bir eser durumuna getirmiştir.

Bu eserde, kendini her şeyi ile milletine adamış olağanüstü yetenekleri ile dehânın en iyi örneğini vermiş büyük bir komutanın, inkılâpçı bir liderin ve ileri görüşlü bir devlet adamının, askerî ve siyasî aksiyonları ile, Türkiye Cumhuriyeti'ne şekil veren temel düşünce ve görüşler yer almıştır. Ayrıca, eserde millî değerler sistemine bağlı Cumhuriyet rejiminin, tarih şuuru içindeki gelişmesinin adım adım nasıl olgunlaştırıldığını, sosyal ve kültürel

alanlara yön verici siyasî ve idarî şartların nasıl hazırlandığını yakından görebilmekteyiz.

Bu eser, yalnız geçmiş bir devrin hikâyesi olarak dünümüzü anlatmakla kalmamakta, yakın tarihimizden alınan ibret dolu tecrübelerle, milli varlığımızın bugününe de yarınına da ışık tutabilen yüksek bir değer taşımaktadır. Çünkü :

Nutuk, tarihin akışını değiştirme gücüne sahip bir önderin, varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milleti, temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmış olan bir imparatorluğun yıkıntıları arasından çekip çıkararak nasıl çağdaş ve millî bir devlet haline getirebildiğinin belgelere dayanan hikâyesidir.

Nutuk, Çanakkale Muharebesi'nde : "Size ben taarruz emretmiyorum ölmeyi emrediyorum" diyerek, kendi şahsında da savaşan ordusunda da ölüm korkusunu ve mânevî çöküntüyü yenmiş olan bir kahramanın, başsız kalmış ve olup bitecekleri karanlıklar içinde beklemekte olán bir millete, yaşama sırrının, "millî hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız bağımsız bir Türk devleti kurabilme" kararında saklı olduğunu anlatan bir eserdir.

Nutuk, "temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. İstiklâlinden yoksun bir millet, medenî insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden kurtulamaz" gerçeğinden ve "ya istiklâl ya ölüm" ilkesinden yola çıkılarak verilen Millî Mücadele safhalarını ve alınan başarılı sonuçları adım adım dile getiren bir eserdir.

Nutuk, en büyük hizmet ve gayretlerle elde edilen rütbe ve nişanları söküp atmaktan çekinmeyecek kadar vatan ve millet sevgisiyle dolmuş bir askerle, tarihî ve millî karakterinin onda şahıslanmış olduğunu gören bir milletin, elele vererek, dayandığı millî birlik, katlandığı fedakârlık ve gösterdiği irade gücü sayesinde, imkânsızlıklardan nasıl imkânlar ve mucizeler yaratabildiğini dünyaya anlatan bir eserdir.

Nutuk, millet adına yapılan bütün işlerin, meşruluk ilkesine dayandırılarak yürütüldüğünü, verilen kararların, geçilen uygulamaların, derinlemesine bir düşüncenin, uzak bir görüşün, ince bir hesaplamanın, yerinde bir mantığın ve ihtiyatlı bir davranışın ürünü olduğunu ortaya koyan bir eserdir. Yapılan her işte Türk milletinin haysiyet ve şerefinin ön plânda tutulduğunun, bütün düşünce ve görüşlerde aklın, mantığın ve ilmin gereklerine uygun bir millî politikanın yer aldığının göstergesi durumundadır.

Nutuk, Millî bir uyanışın ifadesi olarak, bir milletin maddî ve manevî bütün güçlerini harekete geçiren Kuva-yı Milliye ruhunun, bir yandan dış düşmanlara karşı koyarken bir yandan da içerideki ihanet çetelerine, iç politikası iflâs etmiş ve düşmana boyun eğme politikasının temsilcisi durumuna gelmiş bulunan İstanbul Hükümeti'yle Saray'a karşı verdiği mücadelenin hikâyesidir. Türk milletine, düşmanla boğuşa boğuşa yenilmeyi değil, yenmenin ve zafere ulaşmanın ince yollarını öğreten bir eserdir.

Nutuk, milleti ülkenin geleceğini belirliyecek olan "vahdet-i milliye" (millî birlik) ilkesi etrafında bilinçlendirip kenetlendirerek, millî irade ve millî hakimiyet kavramlarının aksiyona dönüştürülmesi yoluyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan Cumhuriyet'in ilânına kadar uzanan başarılı bir tarihî akışın hikâyesidir.

Nutuk, sahip olduğu derin kavrayış, geniş kültür ve köklü tarih şuuru dolayısıyla, toplumun sosyal ve kültürel alanlardaki ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek güçte bir inkilâpçının, milletin özünde var olan büyük gelişme yeteneğine dayanarak gerçekleştirdiği inkılâplarla, Türkiye'yi 1839 Tanzimat hareketinden beri süregelen yenileşme mücadelesinde, kesin hedeflerine ve çağdaş bir medeniyet sistemine nasıl kavuşturabilmiş

olduğunun hikâyesidir.

Nutuk, tarihten edinilen tecrübelerin bir ibret tablosu halinde millete maledilmesi geleneğine uyularak ve o gün ulaşılan başarının "asırlardan beri çekilen millî felâketlerin yarattığı uyanıklığın sonucu ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedeli" olduğuna işaret edilerek bu sonucun özlü bir Hitabe ile Türk gençliğine emanet edildiği bir eserdir. Görülüyor ki, Türk milletinin dününü bugününe bağlayan bugününü de yarına bağlayacak olan Nutuk, millî tarihimizin dönüm noktası olan bir safhasını, zaman silindirinin aşındırıcı etkilerinden kurtararak gelecek kuşaklar için ölümsüzleştiren bir kaynak eser olmuştur.

Görülüyor ki, bu kaynak eser, taşıdığı bütün bu özellikler ile, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihin sonsuzluğu içinde geleceğe doğru uzanan akışında, temel ilkeler açısından karşılaşabileceği güçlüklerde de modern çağın gereklerine uygun bütün yenileşme hamlelerinde de kendini memleket hizmetine adamış olanlara her zaman ışık tutabilecek bir dolgunluktadır.

Nutuk, niteliği bakımından gerçek bir san'at eseri değildir. Askerî, siyasî ve sosyal olayları yeri geldikçe, belgelerle de değerlendiren bir tarihî eserdir. Ancak, Atatürk, konuşma ve yazma san'atına, kendisini dinleyenleri ve okuyanları, düşüncelerinin peşinde sürükleyebilecek eşsiz bir anlatım gücü kazandırabildiği içindir ki, Nutuk, Türk hitabet san'atının da doruğuna yükselmiş ve bir şaheser olmuştur.

Bilindiği gibi, dil, fizyolojik olarak, zihindeki düşünce faaliyetinin söz kalıpları içinde dış dünyamıza aktarılması olayıdır. Dolayısıyla, düşüncenin sadık bir aynası durumundadır. Nutuk'un dil ve üslûp özellikleri bakımından incelenmesi, Atatürk'ün düşünce dünyasında yer alan fikir çekirdekleri ile, bu çekirdeklerin biribirleriyle olan ilişkilerine, bunları bütünleşmiş bir düşünce örgüsü haline getiren bağlantı noktalarına, ondaki temel düşünce unsurları içinde hangilerinin daha ağırlıklı, hangilerinin ikinci ve üçüncü plânda yer almış olduklarına daha yakından ve objektif ölçülerle yaklaşma imkânını sağlamaktadır.

Nutuk'un dili, söz dağarcığı ve cümle yapısı bakımından, Atatürk'ün yetiştiği devrin genel dil yapısına paralel olarak, Millî Edebiyat devrinin temsil ettiği dildir. Bu dil, klâsik Osmanlıcaya oranla hayli sadeleştirilmiş olan ogünkü yazı dilinin mükemmel bir örneğidir. Kelime kadrosu bakımından da çok zengindir. Ancak, o devirde daha Türkçeden Arapça ve Farsça'nn kurallarına bağlı kelimeler ile bu dillerden geçme tamlama şekilleri bütünüyle atılamadığı ve resmî devlet yazışmalarının gerekli kıldığı bazı klişeler yer aldığı için, bugüne göre oldukça ağırdır.

Ne var ki, eseri yalnız kelime hazinesi bakımından değil de, üslûp ölçüleri ile de değerlendirdiğimizde, Nutuk'ta açık ve yalın bir dilin hâkim olduğunu görürüz. Bu açıklık ve yalınlık, eserdeki zengin kelime kadrosunun, düşüncelerin akışına uygun bir ustalık ve başarı ile kullanılabilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Çeşitli kelime türleri ile bunların cümlelerdeki yayılış oranları ve anlatım şekilleri arasında, olayların niteliğine denk düşen bir uyum göze çarpar.

Bu durum, düşünceye canlılık, üslûba akıcılık vermiştir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, Atatürk'te dinamik bir düşünce yapısının varlığına işaret eden bu üslûp akıcılığı, asıl gücünü tabiî ve gerçekçi bir söyleyiş biçiminden almış bulunmaktadır. Eserde uzun ifadeler için, iç içe girmiş girift cümleler yerine, birbiri arkasına dizilmiş sıra cümleler

şeklindeki birleşik cümlelerin yer aldığı görülür. Ortaya konan düşüncelerin, çizilen tarihî tabloların ve aktarılan olayların özelliklerine göre, bazan kısa ve keskin çizgili söyleyişlere, bazan da düşüncelerin akışını kolaylaştıran hareketli ifadelere yer verilmiştir. Böylece, üslûpta, cümle kuruluşlarındaki ve anlatım şekilerindeki açıklık, sadelik ve tabiîlikten gelen bir mükemmellik ortaya çıkmıştır.

Bu üslûbun en belirgin özelliklerinden biri de, yer yer kısa ve özlü ifadelerin ağırlık kazanmış; uzun süren açıklamalardan sonra, düşüncelerin "Artık İstanbul Anadolu'ya hâkim değil, tâbi olmak mecburiyetindedir" örneğinde görüldüğü üzere, mantık gücü ağır basan veciz söz kalıplarına ve kesin yargılara bağlanmış olmasıdır. Özet olarak belirtmek gerekirse, Nutuk'taki üslûp, tek bir kelimesinden fedakârlık edilemeyecek kadar ölçülü ve tabiîdir. Düşünceler derin ve aydınlıktır. Kavrayış çok geniştir. Atatürk'ün muhakeme ve mantığındaki güçlülük, ona, olayları derinlemesine bir tahlilden geçirebilme yeteneğide kazandırmıştır. Bu durum, hiç şüphe yok ki, Atatürk'ün üstün zekâsı dışında, tarih şuuru içinde olgunlaşmış bulunan sağlam fikir yapısından ve uzak görüşlülüğünden kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet'i genç nesillere emanet ederken söylediği : "Bugün vâsıl olduğumuz netice asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir" cümlesi, ondaki bütün bir tarihî geçmişi veciz bir şekilde ortaya koyabilecek bir düşünce genişliğinin ve dilinde de buna uygun bir sentez gücünün varlığını ispat etmektedir.

Nutuk'ta yer alan dil ve üslûp özellikleriyle, Atatürk'ün Türk çocukları için bu konuda ileri sürdüğü görüş arasında da tam bir uygunluk göze çarpar. Atatürk, Türk çocuğunun nasıl konuşması, nasıl yazması gerektiğini açıklayan bir sohbetinde şöyle diyor: "Türk çocuklarını eğitirken, onları, kafalardaki kabiliyetleri, Türk karakterindeki sağlamlıkları, Türk duygularındaki yükseklik ve geniş likleri, kendilerini hiç zorlamadan naturel bir tarzda ve olduğu gibi ifadeye alıştırmak.

Bunlar yapılınca netice şu olacaktır: Türk çocuğu konuşurken onun beyan ve anlatış tarzı, Türk çocuğu yazarken onun ifade ve üslûbu, kendisini dinleyenleri onun yürüdüğü yola götürebilecek; bu kabiliyeti sayesinde Türk çocuğu, kendini dinleyen veya yazısını okuyanları peşine takarak yüksek bir Türk ülküsüne iletebilecek, ulaştırabilecektir."

İşte Nutuk, kendisini hitabet san'atının doruğuna çıkaran bu dil ve üslûp mükemmelliği ile, böyle bir ülküye de örneklik ve öncülük edebilecek niteliktedir.

Nutuk, ilk defa 1927 yılında, biri asıl metin, diğeri belgeler olmak üzere Arap harfleriyle iki cilt olarak yayınlanmıştır.' Aynı yıl, tek cilt halinde lüks bir baskısı da yaptırılmıştır. Yazı inkılâbından sonra, bu ilk metnin okunması güçleştiğinden, 1934 yılında, Millî Eğitim Bakanlığı'nca üç cilt olarak yeniden bastırılmıştır. Cumhuriyet'in onbeşinci yıldönümü dolayısıyla 1938'de yalnız Nutuk bölümü tek cilt olarak yayınlanmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra, 1960'ta Millî Eğitim Bakanlığı'nca, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınları arasında çıkarılan üç ciltlik Nutuk, 1981'de ondördüncü baskısına ulaşmıştır. Atatürk'ün doğumunun 100. Yıldönümü'ne armağan olarak, 1981 yılında, yine üç cilt halinde Mobil Şirketi'nce bastırılmış olan metin de üzerinde durulmaya değer.

Yukarıda belirtildiği gibi, Nutuk'ta Millî Edebiyat devrinin işleyip geliştirdiği oldukça sadeleşmiş bir Osmanlı Türkçesi yer almıştır. Ancak, dilimizin, Cumhuriyet'ten sonra Türkçeleşme şartları bakımından çok hızlı bir tempoyla yol almış olması, eserin genç

kuşaklarca anlaşılmasını güçleştirmiş ve sadeleştirilmiş yeni baskılarının yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere 1963-1981 yılları arasında, resmî veya özel bazı kuruluşlarla, bazı şahıslar tarafından, özellikle belgeler dışında kalan Nutuk bölümü tam veya kısaltılmış olarak günümüz Türkçesi'ne aktarılarak yayınlanmıştır.

Eldeki Nutuk çevirileri, metnin özüne bağlılık ve dil yapıları bakımından incelendiğinde, görülen durum şudur: Ya eserin aslına kelimesi kelimesine bağlı kalan bir aktarma yapıldığı ve kelime kadrosu bakımından da eski şekiller ağırlıkta olduğu için, eserde bugünkü dil örgüsüne ve üslûp zevkine ters düşen, dolayısıyla metnin anlaşılmasını güçleştiren bazı tıkanmalar ortaya çıkmıştır. Yahut da eserin aslındaki cümleleleri, anlamlarını bozacak şekilde kısaltıp parçalama ve herkesçe bilinen kelimelere bile yakışıksız yeni yeni karşılıklar arama gayreti yüzünden, Atatürk'ün birleştirici ve bütünleştirici kültür dili anlayışına ters düşen ve özünden koparak Osmanlıcası kadar anlaşılmaz duruma gelmiş bulunan, aşırı dil yapısında Söylev metinleri ortaya çıkmıştır.

Bu yüzdendir ki, Atatürk'ün doğumunun 100. Yılını Kutlama Koordinasyon Kurulu'nca, Nutuk'un bütün aydınların ve gençliğin hiçbir sözlüğe başvurmadan severek okuyup anlayabilecekleri yeni bir çevirisinin yapılmasına karar verilmiştir. Eldeki metin, işte böyle bir ihtiyacı karşılama amacına dayanmaktadır.

Nutuk'u günümüz Türkçesine aktarırken, Atatürk'ün sağlığında basılmış ve yazma nüshası ile de dikkatli bir karşılaştırmadan geçirilmiş olan 1927 baskısı esas alınmıştır. Çevirme işinde, eserin aslı ile olan bağlantısı koparılmadan, şu veya bu yöndeki aşırı bir dil anlayışına da ağırlık verilmeden, doğrudan doğruya yaygın ve yerleşmiş ölçülere dayanan ortak yazı dili temel alınmıştır.

Türkçemiz'deki altmış yıllık değişme ve gelişmenin bir sonucu olarak, dilde Osmanlıcasıyla Türkçesi yanyana yaşayan kelimelerde, bunların kullanılış yerleri, yaygınlık durumları ve taşıdıkları anlam dolgunlukları ile üslûp incelikleri dikkate alınarak, herhangi bir şekilcilik saplantısına düşülmeden, bazan biri, bazan diğeri tercih edilebilmiştir. Yerine göre çok yaygınlaşmış ve dilimizin malı olmuş bağımsızlık kelimesi de kullanılmıştır. "Ya istiklâl, ya ölüm" vecizesindeki İstiklâl" kelimesi de korunmuştur. Hattâ, Atatürk'ün özel bir değer vererek altlarını çizmiş olduğu konuşmalarda, bildiri ve karar metinlerinde bu kelimenin değiştirilmeden bırakılması, metnin özüne daha uygun düşmüştür. Taarruz kelimesi gereken yerlerde saldırı kelimesiyle karşılanabildiği halde, askerî bir terim olarak, elbette olduğu gibi bırakılmıştır. zararlı kuruluşlar için, örgüt ve örgütlenme kelimelerine yer verilirken, başka yerlerde eserin aslındaki teşkilât ve teşkilâtlanma şekillerinin devam ettirilmesi gereği duyulmuştur. Arasıra göze ilişebilecek olan bu gibi ikili durumlar, yukarıda açıklanan hususla ve bazı yeni kelimelerin daha her yerde yeterince anlam dolgunluğu ve deyimleşme özelliği kazanamamış olmasıyla ilgilidir.

Atatürk'ün büyük bir duyarlıkla kaleme aldığı "Gençliğe Hitabe"si, Nutuk muhtevasının anlamlı bir özeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk gençliğine emaneti niteliğinde olduğundan, bu bölüm, eserde olduğu gibi bırakılmıştır.

Eser bugünkü dile aktarılırken aslındaki dil örgüsünün, anlam bütünlüğünün, üslûp özelliklerinin ve tarihî havasının korunmasına elden geldiği kadar özen gösterilmiştir. Bilindiği gibi, Atatürk'ün hitabet dilinde güzellik ve akıcılık sağlayan noktalardan biri de, eş veya yakın anlamlı kelimeler arasındaki ses uyumlarıdır: muztarip ve müfeellim olmak gibi. Bu gibi

durumlarda, aynı uyumu sağlayabilecek elverişli karşılıklar aranmış; fakat bulunamadığında, bu akıcılık Türkçe'nin anlatım gücündeki daha başka özelliklerden yararlanılarak denkleştirilmeğe çalışılmıştır.

Eserdeki üslûp inceliklerinin ve devrin kültüründen gelen tarihî havanın özünden koparılmaması düşüncesiyle, Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi üyeleri için kullandığı "Efendiler" hitabı ile, kendi üslûbunun veya o devir resmî yazışmalarının gerekli kıldığı nezaket inceliklerine bağlı zâtışâhâne, zatıalîleri, padişah hazretleri, hazret-i evvel, arzu buyurursanız gibi klişeleşmiş bazı kelime ve söyleyişler olduğu gibi bırakılmıştır. Osmanlı devlet teşkilâtına veya Millî Mücadele devrine ait olup da bugün devamı bulunmayan, tarih terimi niteliğindeki kuruluş adları ile ünvan ve rütbeler değiştirilmeden alınmış; gerekli açıklamalar dipnotlarla verilmiştir : Meclis-i Meb'usan, Harbiye Nezareti, Birinci Ferik, Redd-i İlhak Cemiyefi, Hey'et-i Temsiliye, Kuva-yı Milliye, Kuvve-i Seyyare gibi.

Ancak, Cumhuriyet'in ilk devirlerinde Osmanlıca adlar alıp da sonradan Türkçeleştirilmiş olan makam ve kuruluş adları bugünkü şekilleri ile gösterilmiştir: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti: Genelkurmay Başkanlığı, İcra Vekilleri Hey'eti: Bakanlar Kurulu, Kabine gibi. Bunların asıl metindeki eski şekilleri, ilk geçtikleri yerlerde yine notlarla belirtilmiştir. Bugün anlaşılması güçleşmiş olan bazı geçici kurul adları da Türkçeleştirilmiştir: İstihzaraf-ı Sulhiye Komisyonu: Barış Hazırlığı Komisyonu gibi. Metnin akıcılığını bozmamak için, cumhuriyetten sonra başka adlar verilmiş ve eski şekilleri artık unutulmuş bulunan yer adları, metin içinde yeni şekilleri ile gösterilmiş; eski şekilleri nota alınmıştır. Elazığl Mamuretülaziz, AdıyamanlHısnımansur gibi. Bunlar dışında, sayfa altlarına gerekli ve açıklayıcı daha başka bazı notlar da eklenmiştir. Doğrudan doğruya Atatürk'e ait ólan iki not, yanlarına (*) işareti konarak belli edilmiştir.

Nutuk'ta, zevalî (öğle vakti) esasa bağlı olarak ve rakamlar yanına "evvelde" ve "sonrada" kelimeleri eklenerek verilmiş olan saatler bugünkü söyleyişe göre normalleştirilmiştir : 3 sonrada: saat 15.00'te gibi. Sayın okuyucuların eldeki çeviriyi, gerektiğinde asıl metinle karşılaştırabilmeleri için, sayfaların sağ tarafına 1927 baskısındaki sayfa numaralarını vermeyide uygun bulduk. Eserden yararlanmayı kolaylaştırmak üzere, 1934 baskısında olduğu gibi konu başlıkları da eklenmiştir. Baskıda, Atatürk'ün satır altlarını çizerek özellikle vurgulamak istediği yerler siyah, metin aralarındaki belgeler daha küçük punto ile dizdirilmiştir. Yabancı şahıs adları kendi imlâları ile yazılmış; ilk geçtikleri yerlerde parantez içinde okunuşları da gösterilmiştir. Eserin sonuna bir de şahıs ve yer adları indeksi eklenmiştir. Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü dolayısıyla hazırlanmış ve mevcudu tükenmiş bulunan bu eserin Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nca yeniden bastırılması dolayısıyla sayın Prof. Dr. Utkan Kocatürk'e, Araştırma Merkezi Yürütme Kurulu'na ve Yüksek Kurum Başkanı sayın Suat İlhan ile Yönetim Kurulu üyelerine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunmayı yerine getirilmesi gerekli ve zevkli bir borç sayarım. Nutuk gibi hem tarihî değeri yüksek, hem de hitabet gücü bakımından eşsiz olan böyle bir eserin, bugünkü yazı diline kusursuz bir aktarmasının yapıla bildiğini söylemek güçtür. Atatürk'ün aziz hâtırasına küçük bir armağan olarak sunduğumuz bu çeviriyle, eğer eserin severek okunabilecek bir yayınını ortaya koyabilmişsek, kendimizi mutlu sayacağız. Eksiklerimizin iyi niyetimize ve içtenliğimize bağışlanmasını dileriz.

Ekim 1990 Zeynep KORKMAZ

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA ANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ ÇARELERİ
Samsun'a çıktığım gün genel durum ve görünüş
Bunlara karşı düşünülen kurtuluş çareleri
Milli kuruluşlar, siyasi amaç ve hedefleri
Memleket içinde ve İstanbul'da milli varlığa düşman kuruluşlar
İngiliz Muhripleri Cemiyeti
Amerikan mandası isteyenler
Ordumuzun durumu
Müfettişlik görevimin geniş yetkileri
Genel durumun dar bir çerçeve içinden görünüşü
Düşünülen kurtuluş çareleri
Benim kararım
Ya istiklal ya ölüm
Uygulamaları safhalara ayırmak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe varmak
Milli sır
Ordu ile temas
Yunan ordusunun Manisa ve Aydın çevresini işgali

SAMSUN'A ÇIKTIĞIM GÜN GENEL DURUM VE GÖRÜNÜŞ1919 yılı Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Ülkenin genel durumu ve görünüşü şöyledir :

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Savaş'ın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda. Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve hilâfet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını ve bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa 'nın başkanlığındaki hükûmet âciz, haysiyetsiz ve korkak. Yalnız padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecekleri herhangi bir duruma razı.

Ordunun elinden silâhları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilâf Devletleri, ateşkes anlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuyorlar. Birer bahane ile İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul' da. Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap (Gaziantep) İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özel ajanlar faaliyette. Nihayet, konuşmamıza başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da, İtilâl Devletleri'nin uygun bulması ile Yunan ordusuda İzmir'e çıkartılıyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında Hristiyan azınlıklar gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve maksatlarını gerçekleştirmeye devleti bir an önce çökertmeye çalışıyorlar.

Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgelerle iyice anlaşılmıştır ki, İstanbul Rum Patrikhanesi'nde kurulan Mavri Mira Hey'eti illerde çeteler kurmak ve idare etmek, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Kızılhaç'ı ve Resmî Göçmenler Komisyonu , Mavri Mira Hey'eti'nin çalışmalarını kolaylaştırmakla görevli. Mavri Mira Hey'eti tarafını,olan yönetilen Rum okullarının izni teşkilâtları, yirmi yaşından yukarı gençleri de içine almak üzere her yerde kuruluşunu tamamlıyor.

Ermeni Patriği Zazen Efendi de, Mavri Mira Hey'eti ile birlikte çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tıpkı Rum hazırlığı gibi ilerliyor. Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde örgütlenmiş olan ve 4 İstanbul'daki merkeze bağlı bulunan Pontus Cemiyeti hiç bir engelle karşılaşmadan kolaylıkla ve başarıyla çalışıyor.

BUNLARA KARŞI DÜŞÜNÜLEN KURTULUŞ ÇARELERİ

Durumun dehşet ve korkunçluğu karşısında, her yerde, her bölgede birtakım kimseler tarafından kurtuluş çareleri düşünülmeye başlanmıştı. Bu düşünce ile yapılan teşebbüsler birtakım kuruluşlarıdoğurdu. Örnek olarak, Edirne ve çevresinde Trakya - Paşaeli adıyla bir dernek vardı. Doğuda Erzurum'da ve Elâzığ'da Rele genel merkezi İstanbul'da olmak üzere Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Trabzon'da Muhafaza-i Hukukadında bir dernek bulunduğu gibi, İstanbul'da da Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti vardı. Bu dernek merkezinin gönderdiği temsilcilerle, Of ilçesinde ve Rize sancağında da şubeler açılmıştı.

İzmir'in işgal edileceği konusunda Mayısın on üçünden beri açıktan belirtiler görmüş olan İzmir'deki bazı genç vatanseverler, ayın 14/15'inci gecesi, kendi aralarında bu acıklı durumla ilgili görüşmeler yapmışlar; bir oldubittiye geldiğine şüphe kalmayan Yunan işgalinin ilhakla sonuçlanmasına engel olma kararında birleşerek, Redd-i İlhak ilkesini ortaya atmışlardır. Aynı gece, bu ilkenin yaygınlaştırılmasını sağlamak üzere İzmir'de Yahudi Maşatlığı'na toplanabilen halk tarafından bir gösteri toplantısı yapılmışsa da, ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle, bu teşebbüsten beklendiği ölçüde sonuç alınamamıştır.

İÇİNDEKİLER | BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ ÇARELERİ

MİLLİ KURULUŞLAR SİYASİ AMAÇ VE HEDEFLERİ

Bu derneklerin kuruluş amaçları ve siyasî hedefleri hakkında kısaca bilgi vermek uygun olur görüşündeyim.

Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden bazıları ile daha İstanbul'da iken görüşmüştüm. Bunlar, Osmanlı Devleti'nin çökeceğini çok kuvvetli bir ihtimal olarak görüyorlardı. Osmanlı vatanının parçalanma tehlikesi karşısında, Trakya'yı, mümkün olursa, buna Batı Trakya'yı da ekleyerek ve bir bütün olarak İslâm ve Türk topluluğu halinde kurtarmayı düşünüyorlardı. Fakat bu amacı gerçekleştirmek üzere ogün için akıllarına gelen tek çare, İngiltere'nin, bu mümkün olmazsa, Fransa'nın yardımını sağlamaktı. Bu maksatla bazı yabancı devlet adamları ile temas kurma ve görüşme imkânları da aramışlardı. Amaçlarının bir Trakya Cuınhuriyeti kurmak olduğu anlaşılıyordu.

Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kuruluş amacı da (tüzüklerinin 2. maddesi), Doğu illerinde oturan bütün halkın dinî ve siyasî haklarının serbestçe kullanılmasını sağlayacak meşru yollara başvurmak, bu illerdeki müslüman halkın tarihî ve

millî haklarını gerektiğinde medeniyet dünyası karşısında savunmak, Doğu illerinde yapılan zulüm ve cinayetlerin sebepleri ile bunları işleyenler ve sebep olanlar hakkında tarafsız soruşturma yapılarak suçluların sür'atle cezalandırılmalarını istemek. Yerli halk ile azınlıklar arasındaki anlaşmazlığın giderilmesine ve eskiden olduğu gibi iyi ilişkilerin sağlamlaştırılmasına gayret etmek, savaş durumunun Doğu illerinde yarattığı yıkım ve yoksulluğa, hükûmet nezdinde teşebbüslerde bulunarak elden geldiğince çare aramaktan ibaretti.

İstanbul'daki yönetim merkezinden verilmiş olan bu direktife uygun olarak, Erzurum şubesi, Doğu illerinde Türk'ün haklarını korumakla birlikte, Ermeni göçü sırasında görülen kötü davranışlarla halkın hiçbir ilgisi bulunmadığını, Ermeni mallarının Rus istilâsına kadar korunduğunu, buna karşılık müslümanlara pek gaddarca davranıldığını; hattâ verilen emre aykırı olarak, göçten alıkonan bazı Ermenilerin koruyucularına karşı yaptıkları kötülükleri, güvenilir belgelerle medeniyet dünyasına duyurmaya ve Doğu illerine dikilmiş olan hırs yüklü bakışları hükümsüz bırakacak çalışmalar yapmaya karar veriyor (Erzurum şubesinin basılı bildirisi)

Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesini ilk olarak kuran kimseler, Doğu illerinde yapılan propagandalar ile bunların hedeflerini, Türklük, Kürtlük - Ermenilik meselelerini bilim, teknik ve tarih açılarından inceleyip araştırdıktan sonra, ilerideki çalışmalarını şu üç noktada topluyorlar (Erzurum şubesinin basılı raporu) :

1. Kesinlikle göç etmemek,
2. Derhal ilmî, iktisadî ve dinî bakımlardan teşkilâtlanmak,
3. Saldırıya uğrayacak Doğu illerinin her köşesini savunmada birleşmek,

Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin İstanbul'daki yönetim merkezinin, medenî ve ilmî yollara başvurarak maksada ulaşabileceği konusunda fazla iyimser olduğu anlaşılıyor. Gerçekten de bu yolda çalışmalar yapmaktan geri durmuyor. Doğu illerindeki müslüman unsurların haklarını savunmak üzere I.e Pays adında Fransızca bir gazete yayınlıyor. Hâdisât gazetesinin çıkarma hakkını alıyor. Bir yandan da İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcilerine ve İtilâf Devletleri Başbakanlarına muhtıra veriyor: Avrupa'ya bir hey'et gönderme teşebbüsünde bulunuyor.

Bu açıklamalardan kolaylıkla anlaşılacağını sanırım ki, Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kuruluşuna yol açan asıl sebep ve düşünce, Doğu illerinin Ermenistan'a verilmesi ihtimali oluyor. Bu ihtimalin gerçekleşmesinin de Doğu illeri nüfusunda Ermenilerin çoğunlukta gösterilmesine ve tarihî haklar bakımından onlara öncelik tanınmasına çalışanların, ilmî ve tarihî belgelerle dünya kamuoyunu aldatmayı başarmalarına ve bir de müslüman halkın Ermenileri topluca öldüren barbarlar olduğu iftirasının bir gerçekmiş gibi kabulüne bağlı olduğu düşüncesi ağır basıyor. İşte bundan dolayıdır ki, dernek, aynı gerekçeye dayanarak ve aynı yollardan yürüyerek tarihî ve millî hakları savunmaya çalışıyor.

Karadeniz sahilindeki bölgelerde de bir Rum Pontus hükûmeti kurulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp onların yaşama ve var olma haklarını koruma gayesiyle, bazı kimseler Trabzon'da da ayrıca bir dernek kurmuşlardı.

Merkezi İstanbul'da olan Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin amacı ve siyasî hedefi adından anlaşılmaktadır. Her halde merkezden ayrılmak gayesini güdüyor.

MEMLEKET İÇİNDE VE İSTANBUL'DA MİLLİ VARLIĞA DÜŞMAN KURULUŞLAR

Kurulma yolundaki bu dernekler dışında, memleket içinde daha başka birtakım dernek ve kuruluşlar da ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Diyarbakır, Bitlis, Elâzığ illerinde, İstanbul'dan idare edilen Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu derneğin amacı yabancı devletlerin himâyesi altında bir Kürt devleti kurmaktı.

Konya ve dolaylarında İstanbul'dan yönetilen Tealî-i İslâm Cemiyeti'nin kurulmasına çalışılıyordu. Memleketin hemen her tarafında itilâf ve Hürriyet , Sulh ve Selâmet Cemiyetleri de vardı.

İÇİNDEKİLER | BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ ÇARELERİ

İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ

İstanbul'da çeşitli maksatlarla gizli ve açık olmak üzere kurulmuş, parti veya dernek adı altında birtakım kuruluşlar da vardı.

İstanbul'da önemli sayılabilecek kuruluşlardan biri İngiliz Muhipleri Cemiyeti idi. Bu addan, İngilizlere dost olanların kurduğu bir dernek anlaşılmasın. Bence, bu derneği kuranlar kendi şahıslarını ve kendi çıkarlarını gözetenler ile, kendi çıkarlarının korunma çaresini Lloyd George (Loyt Corc) hükûmeti aracılığı ile İngiliz himâyesini sağlamakta arayanlardır. Bu zavallıların, İngiliz Devleti'nin Osmanlı Devleti'ni bir bütün olarak korumak ve himaye etmek isteğinde olup olamayacağını bir defa olsun dikkate alıp almadıkları, üzerinde düşünülmeye değer.

Bu derneğe girenlerin başında Osmanlı Padişahı ve Halîfe-i Rûy-i Zemîn ünvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nâzırı olan Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beyler ile Sait Molla bulunuyordu. Dernekte Rahip Frew (Fru) gibi İngiliz milletinden bazı macera heveslileri de vardı. Yapılan işlemlerden ve gösterilen faaliyetlerden anlaşıldığına göre, derneğin başkanı Rahip Frew idi:

Bu derneğin iki yönü ve iki ayrı niteliği vardı. Biri açık yönü ve usulüne uygun teşebbüslerle İngiliz himâyesini sağlama amacına yönelmiş olan niteliği idi. Öteki de gizli yönüydü. Asıl faaliyet bu gizli yöndeydi. Memleket içinde örgütlenerek isyan ve ihtilâl çıkarmak, millî şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi haince teşebbüsler, derneğin bu gizli kolu tarafından idare edilmekte idi. Sait Molla 'nın derneğin açıktan yaptığı çalışmalarında olduğu gibi gizli çalışmalarında da ondan daha çok rol oynadığı görülecektir. Bu dernek hakkında söylediklerim, sırası geldikçe yapacağım açıklamalar ve gereğinde göstereceğim belgelerle daha kolay anlaşılacaktır.

İÇİNDEKİLER | BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ

ÇARELERİ

AMERİKAN MANDASI İSTEYENLER

İstanbul'da erkekli kadınlı ileri gelen bir kısım kimseler de gerçek kurtuluşun Amerikan mandasını sağlamakta olduğu görüşünde idiler.

Bu görüşte olanlar, düşüncelerinde çok direndiler. En doğru yolun kendi görüşlerinin benimsenmesinde olduğunu ispata çok çalıştılar. Sırası gelince bu konuda da bazı açıklamalar yapacağım.

İÇİNDEKİLER | BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ ÇARELERİ

ORDUMUZUN DURUMU

Genel durumu ortaya koyabilmek için ordu birliklerinin nerelerde ve ne durumda olduklarını da açıklamak isterim. Anadolu'da başlıca iki ordu müfettişliği kurulmuştu.

Ateşkes anlaşması ilân edilir edilmez, birliklerin savaşçı erleri terhis edilmiş, silâh ve cephanesi elinden alınmış, savaş gücünden yoksun bir takım kadrolar haline getirilmiştir.

Merkezi Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği'ne bağlı birliklerin durumu şöyle idi :

Bir tümeni (41'inci Tümen) Konya'da, bir tümeni de (23'üncü Tümen) Afyonkarahisarı'nda bulunan 12'nci Kolordu, karargâhıyla Konya'da bulunuyordu. İzmir'de esir olan 17'nci Kolordu'nun, Denizli'de bulunan 57'nci Tümeni de bu kolorduya bağlanmıştı.

Bir tümeni (24'üncü Tümen) Ankara'da, bir tümeni de (11'inci Tümen) Niğde'de bulunan 20'nci Kolordu, karargâhıyla Ankara'da idi. İzmit'te bulunan 1'inci Tümen, İstanbul'daki 25'inci Kolordu'ya bağlanmıştı. İstanbul'da da 10'uncu Kafkas Tümeni vardı.

Balıkesir ve Bursa bölgesinde bulunan 61'inci ve 56'ncı Tümenler karargâhı Bandırma'da bulunan İstanbul'a bağlı 14'üncü Kolordu'yu oluşturuyordu. Bu kolordunun komutanı, Meclis'in açılışına kadar, merhum Yusuf İzzet Paşa idi.

3'üncü Ordu Müfettişliği ki, müfettişi ben idim; karargâhımla Samsun'a çıkmış bulunuyordum. Doğrudan doğruya emrim altında olmak üzere iki kolordu vardı. Bunlardan biri, merkezi Sivas'ta bulunan 3'üncü Kolordu'dur. Komutanı yanımda getirdiğim Albay Refet Bey'dir. Bu kolorduya bağlı bir tümenin (5'inci Kafkas Tümeni) merkezi Amasya'da, ötekinin merkezi de Samsun'daydı. Diğeri, merkezi Erzurum'da bulunan 15'inci Kolordu idi. Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ydı. Bu kolordunun tümenlerinden birinin' (9'uncu Tümen) merkezi Erzurum'da, komutanı Rüştü Bey; ötekinin (3'üncü Tümen) merkezi Trabzon'da idi. Komutanı Yarbay Hâlit Bey' di. Hâlit Bey İstanbul'a çağrılmış olduğundan komutadan çekilerek Bayburt'ta gizlenmiş, tümen vekâletle idare ediliyor. Kolordunun öteki iki tümeninden 12'nci Tümen, Hasankale'nin doğusunda sınırda,11'inci Tümen Bayezıt'ta bulunuyordu.

Diyarbakır bölgesinde bulunan 2 tümenli 13'üncü Kolordu müstakildi. İstanbul'a bağlı bulunuyordu. Bir tümeni (2'nci Tümen) Siirt'te öteki tümeni (5'inci Tümen) Mardin'de idi.

İÇİNDEKİLER | BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ ÇARELERİ

MÜFETTİŞLİK GÖREVİMİN GENİŞ YETKİLERİ

Benim, bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve komuta vermekten daha ileri bir yetkim vardı ki, müfettişlik bölgesine yakın olan askerî birliklere de tebligat yapabilecektim. Aynı şekilde bölgemde bulunan ve bölgeme komşu olan illere de tebligatta bulunabilecektim.

Bu yetkiye göre, Ankara'da bulunan 20'nci Kolordu ve bunun bağlı bulunduğu müfettişlik ile, Diyarbakır'daki kolordu ile ve hemen hemen Anadolu'nun bütün sivil yönetim amirleriyle ilşkiler kurabilecek ve yazışmalar yapabilecektim.

Bu geniş yetkinin, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl verilmiş olduğu garibinize gidebilir. Hemen ifade etmeliyim ki, onlar bu yetkiyi bana bilerek ve anlayarak vermediler. Ne pahasına olursa olsun, benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe Samsun ve dolaylarındaki güvensizlik olaylarını yerinde görüp tedbir almak üzere Samsun'a kadar gitmekti. Ben, bu görevin yerine getirilmesinin bir makam ve yetki sahibi olmaya bağlı bulunduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O tarihte Genelkurmay'da bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar sezmiş olan kimselerle görüştüm. Müfettişlik görevini buldular; yetki konusu ile ilgili talimatı da ben kendim yazdırdım. Hattâ Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa , bu talimatı okuduktan sonra, imzalamaya çekinmiş; anlaşılır anlaşılmaz bir biçimde mührünü basmıştır.

İÇİNDEKİLER | BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ ÇARELERİ

GENEL DURUMUN DAR BİR ÇERÇEVE İÇİNDEN GÖRÜNÜŞÜ Bu açıklamalardan sonra, genel durumu daha dar bir çerçeve içine alarak, çabucak ve kolayca hep birlikte gözden geçirelim :

Düşman devletler, Osmanlı devlet ve memleketine karşı maddî ve manevî saldırıya geçmişler. Onu yoketmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükûmeti de aynı durumda. Farkında olmadığı halde, başsız kalmış olan millet, karanlıklar ve belirsizlikler içinde olup bitecekleri beklemekte. Felâketin dehşet ve ağırlığını kavramaya başlayanlar, bulundukları çevreye ve alabildikleri etkilere göre kendilerince kurtuluş çaresi saydıkları tedbirlere başvurmakta... Ordu, ismi var cismi yok bir durumda. Komutanlar ve subaylar, I. Dünya Savaşı'nın bunca çile ve güçlükleriyle yorgun, vatanın parçalanmış olduğunu görmekle yürekleri kan ağlıyor; gözleri önünde derinleşen karanlık felâket uçurumu kenarında beyinleri bir çare, kurtuluş çaresi aramakla meşgul...

Burada pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Millet ve ordu, Padişah ve Halife'nin hâinliğinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği din ve gelenek, bağları dolayısıyla da içten gelerek boyun eğmekte ve sadık. Millet ve ordu bir yandan kurtuluş çaresi düşünürken bir yandan da yüzyıllardır süregelen bu alışkanlık dolayısıyla, kendinden önce, yüce hilâfet ve saltanat makamının kurtarılmasını ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrama yeteneğinde değil... Bu inanca aykırı bir düşünce ve görüş ileri

süreceklerin vay haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain ve istenmeyen kişi olur...

Diğer önemli bir noktayı da belirtmek gerekir. Kurtuluş çaresi ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek temel ilke olarak kabul edilmekte idi. Bu devletlerden yalnız biri ile bile başa çıkılamayacağı kuruntusu hemen bütün kafalarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında, koskoca Almanya, Avusturya - Macaristan varken hepsini birden yenip yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında, yeniden onlarla çatışmaya varabilecek durumlara girmekten daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu zihniyette olan yalnız halk değildi; özellikle seçkin ve aydın denen insanlar böyle düşünüyordu.

O halde, kurtuluş çaresi ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. Önce, İtilâf Devletleri'ne karşı düşmanca tavır alınmayacak; sonra, Padişah ve Halife'ye canla başla bağlı ve sadık kalmak temel şart olacaktı.

DÜŞÜNÜLEN KURTULUŞ ÇARELERİ

Şimdi Efendiler, müsaade buyurursanız size bir soru sorayım : Bu durum ve şartlar karşısında kurtuluş için nasıl bir karar akla gelebilirdi'

Açıkladığım hususlara ve yaptığım gözlemlere göre üç türlü karar ortaya atılmıştır.

Birincisi, İngiliz himâyesini istemek

İkincisi, Amerikan mandasını istemek,

Bu iki türlü karar sahipleri, Osmanlı Devleti'nin bir bütün halinde korunmasını düşünenlerdir. Osmanlı topraklarının çeşitli devletler arasında taksimi yerine, imparatorluğu tek bir devletin koruyuculuğu altında bulundurmayı tercih edenlerdir.

Üçüncü karar, bölgesel kurtuluş çarelerine başvurmuştur. Söz gelişi, bazı bölgeler kendilerinin Osmanlı Devleti'nden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmama tedbirlerine başvuruyordu. Bazı bölgeler de Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağını ve Osmanlı ülkesinin taksìm edileceğini oldubitti kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyordu.

Bu üç türlü kararın gerekçesi yaptığım açıklamalarda yer almıştır.

İÇİNDEKİLER | BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ ÇARELERİ

BENİM KARARIM

Efendiler, ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte içinde bulunduğumuz o tarihte, Osmanlı Devleti nin temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmıştı. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini sağlamaya çalışmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti onun istiklâli padişah, halife, hükûmet, bunların hepsi anlamı kalmamış birtakım boş sözlerden ibaretti.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ne gibi yardım sağlanmak isteniyordu'

O halde ciddî ve gerçek karar ne olabilirdi'

Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da millî hâki'miyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar, bu karar olmuştur.

YA İSTİKLAL YA ÖLÜM

Bu kararın dayandığı en güçlü muhakeme ve mantık şuydu :

Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke, ancak tam istiklâle sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun istiklâlden yoksun millet, medeni insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye layık görülemez.

Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir.Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Halbuki Türk'ün haysiyeti, gururu ve kaabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir!...

O halde, ya istiklal ya ölüm!

İşte gerçek kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktır. Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranacağını farz edelim. Ne olacaktı' Esirlik!

Peki efendim. Öteki karalara boyun eğme durumunda sonuç bunun aynı değil miydi'

Şu farkla ki, istiklali için ölümü göze alan bir millet, insanlık haysiyet ve şerefinin gereği olan bütün fedakarlığı yapmakla teselli bulur ve hiç şüphesiz, esirlik zincirini kendi elleriyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete bakarak dost ve düşman gözündeki yeri bambaşka olur.

Sonra, Osmanlı hânedan ve saltanatının devam ettirilmesine çalışmak, elbette Türk milletine karşı en büyük kötülüğü işlemekti. Çünkü, millet her türlü fedakarlığı göze alarak istiklalini kazanmış olsa da, saltanat sürüp gittiği taktirde, bu istiklale kazanılmış gözüyle bakılamazdı. Artık ,vatan ve milletle hiçbir vicdan ve fikir bağlantısı kalmamış bir sürü delinin, devlet ve milletin istiklâl ve haysiyetinin koruyucusu mevkiinde bulundurulmasına nasıl göz yumulabirdi'

Halifeliğin durumuna gelince, ilim ve tekniğin nurlara boğduğu gerçek medeniyet dünyasında gülünç sayılmaktan başka bir yanı kalmış mıydı'

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlayabilmek için daha milletin alışkın olmadığı bazı konulara dokunmak gerekiyordu. Ortaya atılmasında, kamuoyu bakımından büyük sakıncalar doğuracağı sanılan hususların dile getirilmesinde kaçınılmaz bir zaruret vardı.

Osmanlı Hükumeti'ne, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine başkaldırmak, bütün milleti ve orduyu ayaklandırmak gerekiyordu.

UYGULAMAYI SAFHALARA AYIRMAK VE BASAMAK BASAMAK İLERLEYEREK HEDEFE VARMAK

Türk ata yurduna ve Türk'ün istiklâline saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silâhla karşı koymak ve onlarla çarpışmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gerek ve zaruretlerini daha ilk gününde açığa vurup ifade etmek, elbette isabetli olamazdı. Uygulamayı birtakım safhalara ayırmak, olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Eğer dokuz yıllık faaliyetimiz ve yaptıklarımız bir mantık silsilesi ile gözden geçirilirse, ilk günden bugüne kadar takip ettiğimiz genel doğrultunun, ilk kararın çizdiği yoldan ve yöneldiği hedeften asla sapmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Burada, zihinlerde yer etmiş olması ihtimali bulunan bazı kararsızlık düğümlerinin çözülmesini kolaylaştırmak için, bir gerçeği hep birlikte gözden geçirmeliyiz. Yapılan Millî Mücadele dıştan gelen saldırıya karşı vatanın kurtuluşunu tek hedef olarak kabul ettiğine göre, bu Millî Mücadele'nin, başarıya yaklaştıkça, safha safha bugünkü döneme kadar millî irade rejiminin bütün ilke ve gereklerini yerine getirmesi tabiî ve kaçınılmaz bir tarihî akış idi. Bu kaçınılmaz tarihî akışı gelenekten gelen alışkanlığı ile hemen sezmiş olan hükümdar ailesi, ilk andan başlayarak Milli Mücadele'nin amansız düşmanı kesildi. Bu kaçınılmaz tarihî akışı daha başlangıçta ben de görmüş ve sezmiştim. Ancak, sonuna kadar devam etmiş olan bu sezgimizi başlangıçta bütün yönleri ile açığa vurup ifade etmedik. Gelecekteki ihtimaller üzerinde fazla konuşmak, giriştiğimiz gerçek ve maddî mücadeleye hayalî bir macera niteliği verdirebilirdi. Dış tehlikenin yakın etkilerini derinden duyanlar arasında, geleneklerine, düşünce kabiliyetlerine ve ruh yapılarına aykırı olan muhtemel değişmelerden ürkeceklerin ilk anda direnme güçlerini harekete geçirebílirdi. Başarı için pratik ve güvenilir yol, her safhayı vakti geldikçe uygulamaktı. Milletin gelişmesini ve yükselmesini sağlayacak doğru yol buydu. Ben de bu yolda yürüdüm.

Ancak, bu pratik ve güvenilir başarı yolu, yakın çalışma arkadaşlarım olarak tanınmış kimselerden bazıları ile aramızda zaman zaman görüşler, davranışlar veya yapılan çalışmalardaki uygulamalar bakımından temel veya ikinci derecede birtakım anlaşmazlıkların, kırgınlıkların ve hattâ ayrılmaların da sebebi ve açıklayıcısı olmuştur. Millî Mücadele'ye beraber başlayan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar uzanan gelişmelerinde, kendi fikir ve ruh kabiliyetlerinin kavrayış sınırı bittikçe bana karşı direnişe ve muhalefete geçmişlerdir. Bu noktalara, aydınlanmanız ve kamuoyunun aydınlanmasına yardımcı olmak için, sırası geldikçe birer birer işaret etmeye çalışacağım.

İÇİNDEKİLER | BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ ÇARELERİ

MİLLİ SIR

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse, diyebilirim ki, ben milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, yavaş yavaş bütün bir topluma uygulatmak mecburiyetinde idim.

ORDU İLE TEMAS

Şimdi Efendiler, ilk iş olmak üzere, bütün ordu ile temasa geçmek gerekiyordu. Erzurum'daki 15' inci Kolordu Komutanı'na 21 Mayıs 1919'da yazdığım bir şifrede :

"Genel durumumuzun almakta olduğu tehlikeli şekilden pek üzüldüğümü ve elem duyduğumu, millet ve memlekete borçlu olduğumuz bu son vicdan görevini yakından, ortak bir çalışma ile yerine getirmemin mümkün olacağı inancı ile bu son memuriyeti kabul ettiğimi; bir an önce Erzurum'a gitmek isteğinde bulunduğumu, ancak, Samsun ve dolayları güvenlik yetersizliği yüzünden kötü bir sona uğrama tehlikesi ile karşı karşıya geldiğinden, buralarda birkaç gün daha kalmak zarureti doğduğunu bildirdikten sonra, beni şimdiden aydınlatmaya yarayacak hususlar varsa bildirilmesini rica ettim.

Gerçekten de Samsun ve dolaylarında Rum çetelerinin Müslüman halka saldırması ve zaten vasıtasız bırakılmış olan bölge yöneticilerinin yabancıların da işe karışmaları yüzünden hiçbir tedbir alamaması, durumu güçleştirmişti.

Tanıdığımız ve kendisinden büyük enerji beklediğimiz bir zatın Samsun'a mutasarrıf olarak tayinini sağlamak için teşebbüste bulunmakla birlikte, 3'üncü Kolordu Komutanı'nı geçici olarak Canik mutasarrıflığına atadım. Bölgede elden gelen bütün tedbirlerin alınmasına, özellikle halkın gerçek durum üzerinde aydınlatılmasına ve orada bulunan yabancı birlik ve subaylardan çekinmeye ve korkmaya gerek olmadığının anlatılmasına önem verildi ve hemen o bölgede millî teşkilât kurulmasına girişildi.

23 Mayıs 1919'da Ankara'da bulunan 20'nci Kolordu Komutanı'na : Samsun'a geldiğimi, kendisi ile daha sıkı ilişki kurmak istediğimi ve İzmir dolaylarına dair daha kolaylıkla alabileceği bilgilerden haberdar olmak istediğimi bildirdim.

Bu kolordunun durumu ile daha İstanbul'da iken ilgilenmiştim. Güneyden Ankara bölgesine trenle nakli söz konusu idi. Bu nakliyatın engellenmekte olduğunu anlamış bulunduğumdan, İstanbul'dan hareketim günlerinde Genelkurmay Başkanı olan Cevat Paşa'dan,kolordunun trenle nakli gecikirse, karadan yürüyerek Ankara'ya sevkini rica etmiştim. Bundan dolayı sözünü ettiğim şifreli telgrafımda,20'nci Kolordu birliklerinin bütün mevcudu ile Ankara'ya gelmeyi başarıp başaramayacağını sordum. Canik sancağı hakkında bilgi verdikten sonra, bir iki güne kadar Samsun'dan karargâhımla bir süre için Havza'ya gideceğimi ve mutlaka Samsun'dan hareketimden önce beni aydınlatacak bilgileri beklediğimi yazdım.

20'nci Kolordu Komutanından, üç gün sonra 26 Mayıs 1919'da aldığım cevapta İzmir'den düzenli bilgi alamadıklarını, Manisa'nın da işgal edildiğini telgraf memurlarının haber verdiğini, kolordunun Ereğli'de bulunan birliklerinin hepsini trenle nakletmeyi başaramadıklarından karadan yürüyüşe başladıklarını, ancak aradaki uzaklık dolayısıyla Ankara'ya ne zaman varacaklarının belli olmadığını bildiriyordu.

Kolordu Komutanı aynı telgrafında Afyonkarahisar'da bulunan 23'üncü Tümen'in mevcudunun azlığından ve orada ellerine geçen erleri bu tümene göndermekte olduklarından söz ettikten sonra, Kastamonu ve Kayseri dolaylarından, güvenlik bozucu bazı olaylarla ilgili haberler gelmeye başladığını bildiriyor ve zaman zaman bilgi vereceğini yazıyordu.

27 Mayıs 1919 tarihinde, Havza'dan, 20' nci Kolordu Komutanı'ndan ve aynı zamanda bu kolordunun bağlı bulunduğu Konya'daki Ordu Müfettişliği'nden, Afyonkarahisar'daki tümenin takviyesi için hangi kaynaklardan yararlanılmakta olduğunu ve kuvvetinin arttırılmasına maddi imkân bulunup bulunmadığını, bugünkü şartlara ve durumumuza göre bu tümene nasıl bir görev verilmesinin düşünüldüğünü sordum.

Kolordu Komutanı, 28 Mayıs 1919'da sorduğum hususlarla ilgili bilgi veriyor ve 23'üncü Tümen düşman bir işgal durumu karşısında yerini terketmeyecek ve saldırıya uğrarsa bölge halkından alacağı yardımla kendi kesimini savunacaktır diyordu.

Ordu Müfettişi de 30 Mayıs 1919'da verdiği cevapta 23'üncü Tümen, Karahisar'daki güvenliği korumakla birlikte, her türlü işgal olayına her türlü vasıtayla karşı koyacaktır diyordu. Bu vasıtaların hazırlanmakta olduğunu ve Konya'da orduya yardımcı olabilecek bir kuvvetin hazırlanmasına çalışıldığını, ancak bu kuvvetin bir adının ve ünvanının bulunmadığını bildiriyordu.

Ben, müfettişliğe yazdığım telgrafta, Konya'da bir vatan ordusu kurulmaktadır, diye bazı haberler yayılmıştır, bunun içyüzü ve teşkilatı nedir demiştim. Böyle bir soruyu yöneltmekten maksadım, biraz da onları özendirmek ve harekete geçirmekti. Müfettişliğin verdiği son bilgi bunun üzerinedir.

Kolordu Komutanı bu açıklama isteğime Konya'da vatan ordusunun kurulduğundan haberdar değilim demişti.

20' nci Kolordu ve Konya'daki Ordu Müfettişliği ile kurduğum temas sonunda edindiğim bilgilerden, dikkat ve uyanıklığı gerektiren noktaları 1 Haziran 1919'da Erzurum'daki 15'inci Kolordu, Samsun'daki 3' üncü Kolordu ve Diyarbakır'daki 13' ncü Kolordu Komutanlarına bildirdim.

Trakya'da bulunan kuvvet ve komuta durumunu bilmiyordum. O bölge ile de temas kurmak gerekiyordu. Bu maksatla İstanbul'da, Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'dan 16 Haziran 1919'da özel şifre ile - Cevat Paşa ile İstanbul'dan ayrıldığım gün gizli ve özel bir şifre kararlaştırmıştık-, Edirne'de Kolordu Komutanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Bey'in nerede bulunduğunu sordum. Cevat Paşa 17 Haziranda cevap verdi. Cafer Tayyar Bey'in 1'inci Kolordu Komutanı olarak Edirne'de bulunduğunu öğrendim.

Amasya'dan 18 Haziran 1919 tarihinde, Edirne'de 1'inci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey 'e şifre ile verdiğim direktifte başlıca şu hususları belirttim : Millî istiklâlimizi boğan ve vatanımızın parçalanması tehlikelerini hazırlayan İtilâf Devletleri'nin yaptıkları, İstanbul hükûmetinin esir ve güçsüz durumu sizce de bilinmektedir.

Milletin kaderini böyle bir hükûmetin eline teslim etmek, yıkılmaya mahkûm olmaktır.

Trakya ve Anadolu'daki millî teşkilâtların birleştirilmesi ve milletin sesini bütün gürlüğü ile dünyaya duyurabilmesi için, güvenli biryer olan Sivas'ta ortak ve güçlü bir hey'et kurulması kararlaştırılmıştır.

Trakya Paşaeli Cemiyeti, yetki sahibi olmamak üzere İstanbul'da bir hey'et bulundurabilir.

Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti üyelerinden bazılarıyla görüşmüştüm. Şimdi zaman geldi. Gereken kimselerle gizlice görüşerek derhal teşkilât kurunuz ve benim yanıma da temsilci olarak değerli bir iki kişi gönderiniz. Onlar gelinceye kadar Edirne ilinin haklarının savunucusu olmak üzere, teşkilât üyelerinin beni vekil seçtiklerini belirten imzalı bir belgeyi kendi imzasıyla ve şifreli telgrafla bildiriniz.

İstiklâlimizi kazanıncaya kadar, bütün milletle birlikte fedakârca çalışacağıma mukaddesatım üzerine yemin ettim. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kararı kesindir.

Trakya'nın manevî gücünü yükseltmek maksadıyla bu talimâta şu bilgileri de ekledim : Anadolu halkı baştan aşağı bölünmez bir bütün haline getirildi. Kararlar, istisnasız, bütün komuta hey'etleri ve arkadaşlarımızla birlikte alınıyor. Vali ve mutasarrıfların hemen hepsi bizimle beraberdir. Anadolu'daki millî teşkilât ilçe ve bucaklara kadar genişledi. İngiliz himayesi altında bağımsız bir Kürdistan kurulması ile ilgili propaganda ortadan kaldırıldı ve taraftarları yola getirildi. Kürtler Türklerle birleşti.

İÇİNDEKİLER | BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAANADOLU'NUN DURUMU VE KURTULUŞ ÇARELERİ

YUNAN ORDUSUNUN MANİSA VE AYDIN ÇEVRESİNİ İŞGALİ

Bu tarihe kadar Yunan ordusunun Manisa ve Aydın çevrelerini de işgal etmiş olduklarını öğrendim. Fakat, İzmir'de ve Aydın'da bulunduklarını bildiğim kuvvetlerin ne durumda olduklarına dair daha hiçbir yerden açık bir bilgi elde edemiyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvet komutanlarına da bazı emirler yazmıştım. Nihayet 29 Haziran'da, 56' ncı Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in iki gün önceki tarihli bir şifreli telgrafını aldım.

56'ncı Tümen'e İzmir'de Hurrem Bey adında biri komuta ediyormuş. Bu zat ve İzmir'deki iki alayın kılıç artığı subaylarıyla birlikte hemen hepsi esir olmuşlar. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanya'ya götürmüşler. Bekir Sami Bey, bu kılıç artıklarının komutasını ele almak üzere gönderilmiş.

Bekir Sami Bey, 27 Haziran 1919 tarihli telgrafında, 22 Haziran 1919 tarihli iki emrimi, ancak 27 Haziran'da Bursa'ya vardığında alabildiğini söylüyor. Verdiği bilgi ve yaptığı açıklamada : Millî gayeleri gerçekleştirecek yeterli vasıtaları bulamadığımdan ve tümenimi yeniden düzenleyip yoluna koyabilirsem daha iyi hizmetlerin yapılmasını mümküngördüğümden 21 Haziran sabahı Kula'dan Bursa'ya doğru harekete mecbur oldum. Bununla birlikte ve birçok engele rağmen, millî bir mücadelenin memleketin kurtarılması için kaçınılmaz olduğu düşüncesini her tarafa yaymayı başardım diyor. Düşündüklerime ve yaptıklarıma sarsılmaz inancı olduğunu bildiriyor. Bu konuda hemen temaslara başladığını, Çine'de bulunan 57'nci Tümen'e de emir vermemi, kendisine de emir vermekte devam etmemi istiyordu.

İÇİNDEKİLER

MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER Milli teşkilatın kurulması ve milletin uyandırılması Mitingler, milli gösteriler Milli gösterilerin yankıları İstanbul'a

geri çağrılışım Sıvas'ta genel bir milli kongre toplama kararı Adını saklayan bir tanıdığın Amasya'ya gelmesi Rauf ve Refet beylerin kararsızlığı İstanbul'da bazı kimselere gönderdiğim mektup Ali Kemal Bey'in genelgesi Ali Kemal Bey ve Padişah Ali Galip Bey Sıvas'ta Sıvas'a hareket Erzurum'a hareket Milli gaye ile ortaya atılma kararı Erzurum kongresi hazırlıkları Resmi sıfat ve yetkilerimi bırakarak vicdani göreve devam etme kararı Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a gitmesi Komutayı elden bırakmama emri Refet Bey'in 3'üncü Kolordu Komutanlığını bırakması Hamit Bey'in İstanbul Hükümeti'nce görevden alınması Refet Bey'le haberleşmeler Erzurumluların yardımları Erzurum Kongresi Erzurum Kongresi'nin bildirisi ve kararları Erzurum Kongresi'nde görülen kararsızlıklar Karakol Cemiyeti Avrupa'dan birşey başarmadan dönen Ferit Paşa'ya çektiğim şifre Sıvas Kongresi hazırlıkları Sıvas Valisi'nin endişeleri Erzurum'dan ayrılma gereği Sıvas yolunda Sıvas Kongresi açılıyor Sıvas Kongresi'nin uğraştığı işler Amerikan mandası için propogandalar Manda meselesinin kongrede görüşülmesi Erzurum Kongresi hiçbir şekilde manda kabulü hakkında karar vermiş değildir Sıvas Kongresi'ni baltalama teşebbüsleri Ali Galip olayı Hainlerle işbirliği yapan Ferit Paşa Kabinesi'ne hücum

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

MİLLİ TEŞKİLATIN KURULMASI VE MİLLETİN UYARILMASI

Bir hafta kadar Samsun'da ve 25 Mayıstan 12 Hazirana kadar Havza'da kaldıktan sonra Amasya'ya gittim. Bu süre içinde bütün yurtta millî teşkilât kurulması gereğini bir genelge ile bütün komutanlara ve sivil idare âmirlerine bildirdim.

Dikkate değer bir noktadır ki, İzmir'in, onun arkasından da Manisa ve Aydın'ın işgali ile, yapılan saldırı ve zulümler hakkında millet daha aydınlanmamış; millî varlığa vurulan bu korkunç darbeye karşı açıktan açığa herhangi bir tepki ve şikâyet gösterilmemişti. Milletin, bu haksız darbe karşısında sessiz ve hareketsiz kalması, elbette kendi lehine yorumlanamazdı. Onun için milleti uyarıp harekete getirmek gerekirdi. Bu maksatla 28 Mayıs 1919 tarihinde valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15' inci Kolordu, Ankara'da 20' nci Kolordu ve Diyarbakır'da l3' üncü Kolordu Komutanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne şu yolda birer genelge gönderdim:

İzmir'in ve maalesef bunun arkasından da Manisa ve Aydın'ın işgali, gelecekteki tehlikeyi daha açık olarak sezdirmiştir. Yurt bütünlüğümüzün korunması için, milletçe gösterilen tepkinin daha canlı ve sürekli olması gerekir. Yaşayışımızda ve millî bağımsızlığımızda gedikler açan işgal ve ilhak gibi olaylar, bütün millete kan ağlatmaktadır. Izdıraplar dindirilemiyor. Sindirilmesi ve katlanılması mümkün olmayan bu duruma derhal son verilmesinin bütün medenî milletlerle büyük devletlerin adalet ve nüfûzundan sabırsızlıkla beklendiğini göstermek maksadıyla, önümüzdeki hafta içinde ve çeşitli illere göre, pazartesi başlayıp çarşamba günü müracaatın arkası alınmak üzere, büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak millî gösterilerde bulunulması, bunun bütün kasaba ve köylere kadar yaygınlaştırılması, bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Bâbıâli'ye etkileyici telgraflar çekilmesi, yabancıların bulunduğu yerlerde yabancılar da etki altına alınmakla birlikte,

düzenlenen millî gösterilerde terbiye ve ağırbaşlılığnn titizlikle korunması, Hristiyan halka karşı saldırı, gösteri ve düşmanlık gibi tavır ve davranışlardan sakınılması zaruridir. Yüksek şahsiyetinizin bu konularda duyarlı ve etkili bulunmaları dolayısıyla işin iyi idare edileceğine ve başarıya ulaşacağına bendenizin tam bir güveni vardır. Sonuçtan haberdar buyurulmamı rica ederim.

MİTİNGLER, MİLLİ GÖSTERİLER

Verdiğim bu talimat üzerine her yerde gösteri toplantıları yapılmaya başlandı.

Yalnız, sınırlı birkaç yerde bazı yersiz korkularla kararsızlığa düşüldüğü anlaşılmıştır. Örnek olarak,15' inci Kolordu Komutanı'nın Trabzon hakkında gönderdiği 9 Haziran 1919 tarihli şifreden miting sırasında Rumların uygunsuz davranışlarda bulunabilecekleri hiç yoktan bir olay çıkabileceği düşüncesi ile, mitinge karar verilmişken bu kararın uygulanmadığı... mitingi düzenleyen heyetin toplantısında İstrati ve Polidis'in de hazır bulunduğu anlaşılıyordu.

Trabzon, Karadeniz kıyısında ve önemli bir merkez olduğundan orada millî teşebbüs ve faaliyetler konusunda gösterilen kararsızlık ve Yunanlılar aleyhinde millî gösteriler yapılması görüşmelerinde İstrative Polidis Efendiler 'i de bulundurmak gibi, teşebbüsün ciddiyetsizliğine delil sayılacak gevşeklikler, elbette İstanbul ve düşmanlar için pek değerli sayılacak belirtilerdir.

Verdiğim talimattaki esasları kötüye kullanacak kadar ustalık gösterenler de oldu. Söz gelişi Sinop'a yeni atanan bir mutasarrıf, orada yapılan gösterileri kendisi yönetiyor ve miting kararlarını kendisi yazıp halka imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir örneğini gönderiyor. Bu zatın zavallı halka gürültü patırtı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu : Türkler ilerleyip gelişemedi. Avrupa medeniyet esaslarını kabul edemedi ve benimseyemedi ise, bu da şimdiye kadar iyi bir yönetime kavuşamamış olmasından ileri gelmiştir. Türk milleti, ancak kendi padişahının saltanat ve hâkimiyeti altında olmak şartıyla, Avrupa'nın himâye ve kontrolu altında kurulacak bir yönetim şekli ile yaşayabilir.

Efendiler, Sinop halkı adına İtilâf Devletleri temsilcilerine verilen 3 Haziran 1919 tarihli bu muhtıranın altındaki imzalara göz gezdirirken, müftü vekili efendinin imzasından sonra gördüğüm imza, bilginize sunduğum satırları yazan ve yazdıran ruhu bana keşfettirdi. O imza, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın ikinci başkanı olan zatın imzası idi.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

MİLLİ GÖSTERİLERİN YANKILARI

Her yerde gösteriler yapılması için yaptığım tebligat tarihinden üç gün sonra, yani 31 Mayıs 1919'da Harbiye Nâzırı'nın şu telgrafını aldım : İngiltere Olağanüstü Komiserliği'nden Bâbıâlî'ye tebliğ olunup Harbiye Nezareti'ne verilen nota sureti aynen aşağıya çıkarılmıştır :

Bugüne kadar gelen raporlardan, 3'üncü Kolordu bölgesinde âdî haydutluk olaylarından başka bir şey görülmediği bilinmekle beraber, son notada bildirilen durumlar hakkında özel soruşturma yapılarak sonucunun acele bildirilmesini rica ederim.

31/8/1919 Harbiye Nazırı Şevket

Suret

1- Sivas'ın durumu ile orada olup bitenler ve bu şehirde yahut bu şehrin yakınında toplanmakta olan çok sayıdaki Ermeni mültecîlerinin güvenliği ile ilgili olarak son günlerde

oldukça kaygı verici haberler almış olduğumu siz Sadrazam Hazretleri'nin yüksek katına bildirmekle şeref duyarım.

2 - Bundan dolayı askerî komutanın görev bölgesi içinde bulunan Ermenilerin iyi korunması ve hìmayeleri için elden gelen bütün tedbirleri almasını emreder ve herhangi bir şekilde öldürme veyahut kötü muamele olduğu takdirde, kendisinin doğrudan doğruya sorumlu tutulacağını bildiren bir telgrafın yüksek Harbiye Nezareti'nce adı geçen komutana acele olarak çekilmesi hususunda emir buyrulmasını siz Sadrazam Hazretleri'nin yüksek şahsiyetlerinden rica ederim.

3 - Bu talimata benzer bir talimatın ilgili sivil memurlara da verilmesini ayrıca rica ederim.

4 - Memleket içindeki güvenlik bozucu olaylar konusunda siz Sadrazam Hazretleri'nin yüksek şahsiyetlerinin ne kadar haklı bir endişe içinde bulunduklarını bildiğim için, siz Sadrazam Hazretleri'nin yüksek şahsiyetlerine ayrıca, işbu uyulacağından eminim.

5 - Sözkonusu olan talimatın gönderildiği tarih hakkında verilecek bilginin beni fazlasıyla sevindireceğini bildiririm.

Sivas Vali Vekilliği'nden aldığım 2 Haziran 1919 tarihli bir telgrafta da Albay Demange (Dömanj) imzasıyla alınan telgrafta): İzmir işgali üzerine, Aziziye'de Hristiyanlar ölümle tehdit edilmiştir, bu hareket doğru değildir. Sizi durumdan haberdar edeyim ki, bu gibi haller müttefik askerleri tarafından ilinizin işgaline yol açar, anlamında ihtarlarda bulunulmaktadır denilmekteydi.

Gerçekte, ne Sıvas'ta kaygı verici bir durum vardı ve ne de Hristiyanların ölümle tehdit edildiği doğruydu. Bunları, milletçe yapılmaya başlanan gösterilerden korkuya düşen Hrıstiyan azınlıkların, yabancıların dikkatini kendi üzerlerine çekmek için kasıtlı olarak yaydıkları uydurma haberler olarak kabul etmek gerekir. Harbiye Nezareti'nin nota suretini de içine alan telgrafına verdiğim cevabı olduğu gibi arzedeceğim :

İstihbarat çok ivedi

Harbiye Nezareti Yüksek Katına

İlgi : 2 Haziran 1919 tarihli şifre 3.6.1919

Sıvas ve çevresinde eskiden beri bulunan Ermenileri ve sonradan gelen mültecîleri yılgınlığa düşürecek hiçbir olay geçmemìştir. Ne Sıvas'ta ne de çevresinde kaygı verici herhangi bir durum yoktur. Herkes sükûnet içinde iş ve güçleriyle meşguldür. Bunu kesinlikle bilginize sunar ve sizi temin ederim. Bu bakımdan İngiliz notasındaki haberlerin nereden kaynaklandığı bendenizce bilinmek gerekir. İzmir ve Manisa'nın işgali ile ilgili acı haberler üzerine Müslüman halk tarafından yapılan ve Hristiyan azınlıklar hakkında hiçbir düşmanlık duygusu gütmeyen toplantılardan belki de bazılarının ürkmüş olması hatıra gelebilir. İtilâf devletleri milletimizin haklarına ve bağımsızlığına saygılı kaldıkça, millet de vatanın saldırıya uğrayıp parçalanmayacağından emin oldukça, Hristiyan azınlıkların korkuya kapılmalarına hiç bir sebep yoktur. Bu konuda devlete karşı her türlü sorumluluğu yüklenir ve buna kesinlikle güven buyurulmasını istirham ederim. Ancak, milletin bağımsızlık ve varlığını yok eden ve millî varlığı tehlikeye düşüren işgal, cana kıyma ve zulüm gibi İzmir bölgesinde görülmekte olan olayların ve benzerlerinin tekrarlanmasına karşı, ne milletin heyecanını ve içindeki acıları ne de bundan doğacak millî gösterileri engelleyip durdurmak için kendimde ve hiç kimsede bir güç ve kudret göremeyeceğim gibi, bu yüzden çıkacak olayların

karşısında da sorumluluk kabul edebilecek ne bir komutan ne bir sivil yönetici ve ne de bir hükûmet tasavvur edebilirim.

Mustafa Kemal

Bu nota suretiyle tarafımdan verilen cevap sureti bütün komutanlara, vali ve mutasarrıflara bir genelge ile bildirildi.

Bu tarihlerde İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin isteğine katılarak bütün milletçe İngiltere himayesinin istenmesi, bu dernek adına, Sait Molla imzasıyla bütün belediye başkanlıklarına bir telgrafla bildirildiği ve bu telgrafın etkisini hükümsüz kılmak için milleti gerektiği gibi aydınlatmakla birlikte hükûmet nezdinde teşebbüslerde bulunduğum da sizce bilinmektedir. Bundan başka 27 Mayıs 1919 tarihinde Türkiye - Havas - Reuter (Royter) adındaki ajansın, toplanan Saltanat Şûrâsı ile ilgili açıklamaları arasında Şûrâyı oluşturan bütün üyelerin düşüncesí, Türkiye'nin büyük devletlerden birinin himâyesini sağlama noktasında birleşiyor haberini yayması üzerine, sadrazama, milletin, millî bağımsızlığını korumaya kararlı oldugunu ve doğabilecek bütün kötü sonuçlara karşı her türlü fedakârlığı göze aldığını ve millî vicdanı temsil etmeyen haberlerin endişe verici tepkiler yarattığını yaymakla birlikte, bütün milleti de bu durumdan nasıl haberdar ettiğimi başka bir açıklama dolayısıyla belirtmiştim.

Sadrazam Ferit Paşa 'nın, Paris e bilinen daveti üzerine, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısını yaptığn günlerde bazı demeçler vermiştim. Bu konudaki görüş ve davranış tarzımın ne oldugunu açıklamak üzere şu bölgeyi olduğu gibi bilginize sunacağım.

Şifre

İvedi Havza, 3.6.1919

Kişiye özel

Samsun'da 3'üncü Kolordu Komutanı Refet Beyefendi'ye

Erzurum'da 15'inci Kolordu Komutanı Kâzım Paşa Hazretleri'ne,

Erzurum Valisi Münir Beyefendi'ye,

Canik Mutasarrıfi Hâmit Beyefendi'ye,

Sıvas Vali Vekili Hâkim Hasbi Efendi Hazretleri'ne,

Kastamonu Valisi İbrahim Beyefendi'ye

Ankara'da 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa Hazretleri'ne,

Konya'da Yıldırım Kıt'alan Müfettişi Cemal Paşa Hazretleri'ne,

Diyarbakır'da 13'üncü Kolordu Komutanı Vekili Cevdet Beyefendi'ye,

Van Valisi Haydar Beyefendi'ye.

Fransız siyasî temsilcisi Mösyö Defrance (Döfrans)'ın Sadrazamlık yüksek makamına gelerek Osmanlı Devleti'nin haklarını konferans huzurunda savunmak için Paris'e gidebileceklerini bildirdiği, Dahiliye Nezareti'nin resmî tebliğlerinden ve ajans yayınlarından anlaşılmıştır. İzmir olayı üzerine milletimizin gösterdiği şiddetli tepki ve böylece bağımsızlığını koruma konusunda beliren kesin kararlılığının sonucu olan bu başarı şükranla karşılanmaya değer. Ancak, buna rağmen, Yunanlılar'ın İzmir ilini işgali önlenebilmiş değildir. Herhalde milletin, kendi haklarının bilincinde ve onları çiğnetmemek için tek bir vücut halinde fedakârca harekete hazır olduğu, İtilâf Devletleri'ne karşı gösterilmeye ve ispata devam edildikçe, bu devletlerin milletimize ve onun haklarına saygılı olacağına şüphe yoktur.

Sadrazam Paşa Hazretleri'nin konferans huzurunda Osmanlı Devleti'nin haklarını

savunmak için ellerinden geleni yapacakları tabiîdir. Ancak, milletçe kesin bir şekilde savunulması istenen ve gerekli görülen haklar özellikle iki noktada önem kazanır. Birincisi, devlet ve milletin mutlak olarak tam bağımsızlığı, İkincisi de vatanın ana topraklarında çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesidir. Bu konuda Paris'e harekete hazırlanan hey'etin görüşü ile millî vicdanın kesin istekleri arasında tam bir uygunluğun bulunması şarttır. Aksi halde, millet, pek güç bir durumda ve giderilmesi imkansız oldu bittiler karşısında kalabilir. Bu endişeyi doğuran sebepler şunlardır : Sadrazam Paşa Hazretleri, duyulan demecinde, bir Ermeni muhtariyeti ilkesini kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun sınırını belirtmedi, Bundan Doğu illerinin halkı elbette üzüntü duydu ve durumun açıklanmasını istemeye mecbur oldu. Toplanmış olan Saltanat Şûrâsı'nda da üyelerin hemen hepsi, millî bağımsızlığın korunmasını ve millet mukadderatının bir millî şûrânın yetkisine bırakılmasını istedikleri halde, yalnız, hükûmetin dayandığı Itilâf ve Hürriyet Fırkası adına Bakan Sadık Bey tarafından yazılı olarak İngiltere'nin himâyesi teklif edildi. Geniş bir Ermenistan muhtariyetini ve devletin bir yabancı himayesini kabul konularında, milletin isteği ile şimdiki hükümetin görüşü arasında bir uygunluk olmadığı anlaşılıyor. Sadrazam Paşa Hazretleri ile birlikte hareket edecek olan hey'etin, milletin haklarını savunmada uyacağı ilkeler ve program milletçe bilinmedikçe, arzedilen noktalarda endişeye kapılmamak mümkün değildir. Bu suretle illerdeki ve onlara bağlı yerlerdeki Müdafaa-i Hukuk-ı Mılliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin temsilcileri ve daha teşkilâtı tamamlanamayan yerlerde de belediye hey'etleri, Sadrazam Paşa Hazretleri'ne ve doğrudan doğruya Zât-ı Şâhâne'ye telgraflar çekerek, millî bağımsızlığın mutlak dokunulmazlığının ve millet çoğunluğunun haklarının korunmasının milletin temel şartı olduğu belirtilmeli ve gidecek hey'etin yapacağı savunmanın esaslarını millete resmen ve açıkça bildirmesi istenmelidir. Milletin bu şekildeki hareketi ile, gidecek hey'etin savunmaya çalışacağı ilkelerin gerçekten milletin isteği olduğu, İtilâf Devletleri'nce anlaşılacak ve şüphesiz daha fazla bir önemle dikkate alınarak hey'etin görevini kolaylaştıracaktır. Bu düşüncelerin gerekenlere sür'atle ulaştırılmasını ve duyrulmasını, vatanımızın mukadderatı adına vatansever yüksek şahsiyetinizden özellikle istirham ederim. Bu telgrafın alındığı zamanın bildirilmesini de rica ederim. Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

İSTANBUL'A GERİ ÇAĞRILIŞIM

Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 1919 da, İstanbul'a Harbiye Nâzırı tarafından çağrıldığımı ve gizlice sorup soruşturmam üzerine, kimler tarafından ne için istendiğimi devlet adamlarımızdan birinin haber verdiğini daha önce başka bir münasebetle yaptığım açıklamada ifade etmiştim. O zat, Genelkurmay Başkanlığı makamında oturan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine, İstanbul ile yapılmış olan yazışmaların bir kısmı herkesçe öğrenilmiştir. Bu yazışmalar, Erzurum'da görevden ayrıldığım tarihe kadar değişik Harbiye Nâzırlarıyla ve doğrudan doğruya sarayla devam etmiştir.

Anadolu'ya geçeli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün ordu birlikleriyle temas ve bağlantı sağlanmış; millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak dikkatli ve uyanık bir duruma getirilmiş, millî teşkilât kurma düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Genel durumu artık bîr komutan ile yürütüp yönetmeye devam imkânı kalmamıştı. Yapılan geri çağırma emrine

uymamış ve onu yerine getirmemiş olmakla birlikte, milli teşkilât ve hazırlıkların yönetimine devam etmekte olduğuma göre, şahsenâsı duruma geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve özellikle girişmeye karar verdiğim teşebbüs ve faaliyetlerin köklü ve şiddetli olacağını tahmin güç değildi. O halde, yapılacak teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsî olmak niteliğinden çıkarılması mutlaka, bütün bir milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir hey'et adına olması gerekli idi.

SİVAS'TA GENEL BİR KONGRE TOPLANMA KARARI Bu sebeple, 18 Haziran 1919 tarihinde, Trakya'ya verdiğim direktifte işaret ettiğim bir noktanın uygulanma zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki, o nokta, Anadolu ve Rumeli'deki millî teşkilâtları birleştirerek, bir merkezden temsil ve idare etmek üzere, Sivas'ta genel bir millî kongre toplamaktı. Bu gayenin gerçekleştirilmesi için yaverim Cevat Abbas Bey 21 /22 Haziran 1919 gecesi, Amasya'da yazdırdığım genelgenin esas noktaları şunlardı :

1 - Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir.

2 - İstanbul hükûmeti üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir. Bu durum milletimizi yok olmuş gibi gösteriyor.

3 - Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. ·

4 - Milletin içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür sesle cihana duyurmak için her türlü baskı ve kontroldan uzak millî bir hey'etin varlığı zarurîdir.

5 - Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri olan Sıvas'ta hemen millî bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır.

6 - Bunun için bütün illerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan en kısa zamanda yetişmek üzere yola çıkarılması gerekınektedir.

7 - Her ihtimale karşı, bu mesele milli bir sır olarak tutulmalı ve temsilciler, gereğinde yolculuklarını kendilerini tanıtmadan yapmalıdırlar.

8 - Doğu illeri adına, 23 Temmuzda, Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. O tarihe kadar öteki illerin temsilcileri de Sıvas'a gelebilirlerse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sıvas genel kongresine katılmak üzere hareket ederler.

Görüyorsunuz ki, bu yazdırdığım hususlar, zaten vermiş ve dört gün önce Trakya'ya tebliğ etmiş olduğum bir kararın bir genelge ile Anadolu'ya da bildirilmesinden ibarettir. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada alınmış korkunç ve esrarlı yeni bir karar olmadığı, zannımca kolaylıkla takdir buyurulur

Bu noktanın aydınlanması için, arzu buyurursanız küçük bir açık zorlamada bulunayım.

Efendiler, o müsvedde işte bu kâğıtlardır (göstererek), dört maddeliktir. İçindekileri bildirdim. Sonunda benim imzam vardır. Bir de görevi dolayısıyla Kurmay Başkanım olan Albay Kâzım Bey 'in (şimdiki İzmir Valisi Kâzım Paşa), kurmay hey'etinden tebliğ işleriyle görevli memur Husrev Bey 'in (şimdi büyükelçi), askerî makamlara şifreleyen yaverim Muzaffer Bey 'in ve sivil makamlara şifreleyen bir memur efendinin imzaları vardır. Bunlardan başka daha bazı imzalar vardır.

ADINI SAKLAYAN BİR TANIDIĞIN AMASYA'YA GELMESİ Bu imzaların bu müsveddeye konması iyi bir şans ve tesadüf eseridir.

Daha, Havza'da bulunduğum sırada Ankara'da bulunan 20'inci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa' dan bir şifreli telgraf aldım. Bu telgraf, aşağı yukarı tanıdığımız bir zat bazı arkadaşlarla birlikte İstanbul'dan buraya gelmiştir. Nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda ne emir buyuruyorsunuz şeklinde idi. Adeta bir bilmeceyi andıran bu telgraf, bende büyük bir merak ve hayret uyandırdı. Söz konusu edilen zatı tanıyorum, benden nasıl hareket edeceğini soruyor; Ankara'da arkadaşım olan güvenilir bir komutanın yanında, telgraf da şifrelidir. O halde neden adını şifreli olarak bile yazdırmaktan çekiniyor' Bir hayli düşündüm, kavrar gibi oldum; tahmin buyurulur ki, bilmece çözmekle uğraşacak zamanım yoktu. Fakat, Fuat Paşa 'yı yakından görmek, bölgeleri, çevreleri, düşünceleri üzerinde kendisiyle konuşmak, bence pek istenilir bir şeydi. Bu bilmeceli telgraftan ilham alarak kendisine şu ricada bulundum : Ankara'dan ayrıldığınızı belli etmeyecek tedbirleri aldıktan sonra, ad ve kıyafet değiştirerek birkaç gün için hemen yanıma geliniz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da birlikte getiriniz.

Gerçekten de Fuat Paşa, dediğim gibi Havza'ya hareket eder. Ancak, bazı zorlayıcı sebepler dolayısıyla, ben derhal Havza'dan ayrılıp Amasya'ya gitmeğe mecbur olmuştum. Fuat Paşa, Havza yolunda durumu anlar ve Amasya'ya yönelir. İşte, böylece 21 /22 Haziranda Amasya'da yanımda bulunuyor. Adı şifrede bildirilmeyen zat da Rauf Bey 'di.

İstanbul'dan ayrılmak üzere, evimden otomobile bineceğim sırada Rauf Bey yanıma gelmişti. Bineceğim vapurun takip edileceğini ve beni İstanbul'da iken tutuklamadıklarına göre, belki de Karadeniz'de batırılacağımı güvenilir bir yerden işitmiş, onu haber verdi. Ben İstanbul'da kalıp tutuklanmaktansa, batıp boğulmayı tercih ettim ve hareket ettim. Kendisine de eninde sonunda İstanbul'dan çıkmak zorunda kalırsa benim yanıma gelmesini söyledim.

Rauf Bey, gerçekten de İstanbul'dan çıkmak gereğini duymuş ve çıkmış... Ancak, benim yanıma gelmedi. Arkadaşı olan 6'ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey 'in yanına gitmek ve İzmir cephesine daha yakın bir yerde olmakla, daha etkili ve daha yararlı olacağını zannederek Bandırma - Akhisar yoluyla Manisa bölgesine gitmiş. Gittiği yerde halkın maneviyatını bozuk, durumu tehlikeli ve korkunç bulmuş. Derhal ad değiştirerek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyonkarahisar üzerinden Aziziye Sivrihisar yoluyla ve arabayla Ankara'ya, Fuat Paşa 'nın yanına gelmiş ve bana haber göndermiş; pek güzel ama! adını saklamak suretiyle beni üzmenin anlamı var mıydı'

Öte yandan 3'üncü Kolordu Komutanım olup Samsun mutasarrıflığında bıraktığım Refet Bey 'i artık Sıvas'a Kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç defa gelmesi için emir vermiştim. Bölgeyi teftişe çıkmış. Emirlerime cevap bile alamıyordum. Nihayet o da bir tesadüf eseri olarak o gün gelmişti.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

RAUF BEY VE REFET BEYLERİN KARARSIZLIĞI

Şimdi, imza meselesine gelelim : Ben müsveddenin yeni gelen arkadaşlar tarafından da

imzalanmasını istedim. O sırada Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa başka bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey, misafir olduğundan bu müsveddeye imza koymak için kendini ilgili ve yetkili görmediğini nazikçe ifade etti. Bunun tarihi bir hâtıra olduğunu ileri sürerek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imzaladı.

Refet Bey, imzadan çekindi ve böyle bir kongre toplanmasındaki maksat ve yararı anlayamadığını söyledi.

İstanbul'dan beri yanımda getirdiğim bu arkadaşın - tuttuğumuz yola göre- anlaşılması pek basit olan bir konuda, böyle bir düşünce ve duygu içinde oluşu bana pek acı geldi. Fuat Paşa'yı çağırttım. Paşa ,maksadımı anlayınca derhal imza etti. Fuat Paşa'ya, Refet Bey'in çekinmesinin sebebinì anlayamadığımı söyledim. Fuat Paşa, Refet Bey 'den biraz ciddî açıklama yapmasını istedikten sonra, Refet Bey, müsveddeyi eline alarak kendine göre bir işaret koydu. Öyle bir işaret ki, bunu, bu müsveddede bulmak oldukça güçtür.

(Buyurun! merak eden inceleyebilir.)

Efendiler, gereksiz gibi görülebilen bu açıklamalar, daha sonraki yıllara ve olaylara ait bazı karanlık noktaları aydınlatmava yardımcı olur düşüncesiyle yapılmıştır.

İSTANBUL'DA BAZI KİMSELERE GÖNDERDİĞİM MEKTUP Kongreye davet genelgesi sivil ve askerî makamlara şifre olarak verildi. Bundan başka İstanbul'da bulunan bazı kimselere de gönderildi. Fakat bu kimselere ayrıca bir de genel birer mektup yazdım. Kendilerine mektup yazdığım kimseler şunlardı : Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Ferit Bey (Nafia Nâzırı) Sulh ve Selâmet Fırkası Başkanı Ferit Paşa (daha sonra Harbiye Nâzırı oldu), Câmi Bey, Ahmet Rıza Bey.

Bu mektupta söylediğim noktaları özet olarak tekrar edeceğim :

I. Yalnız mitingler ve gösteriler, büyük gayeleri hiçbir vakit gerçekleştiremez.

2. Bunlar, ancak milletin bağrından fiilen doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olur.

3. Zaten acı olan durumu tehlikeli şekle sokan en etkili sebep, İstanbul'daki muhalif akımlar ve millî faydayı yararlı bir şekilde yüzüstü bırakan siyasî ve gayri millî propagandalardır.

4. Artık İstanbul Anadolu'ya bağlı olmak mecburiyetindedir.

5. Size düşen fedakârlık pek büyüktür.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

ALİ KEMAL BEY'İN GENELGESİ25 Hazirana kadar Amasya'da kaldım. Hatırlardadır ki, o tarihlerde Dahiliye Nâzırlığı görevinde bulunan Ali Kemal Bey, benim görevden alındığımı ve artık benimle hiç bir resmî muameleye girişilmemesi gerektiği konusunda şifre ile bir genelge yayınlamıştı.

23 Haziran 1919 tarih ve 84 sayılı olan bu genelge metni, dikkate değer bir anlayışı gösterir belge olduğu için aynen bilginize sunacağım.

Dahiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'in 23.6.1919 tarihli ve 84 sayılı şifresinin çözülmüş suretidir :

Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte günün siyasetini pek bilmediği için, olağanüstü sayılacak vatanseverlik ve gayretine rağmen, yeni görevinde asla başarılı olamadı. İngiliz Olağanüstü Temsilcisi'nin istek ve ısrarıyla görevden alındı; bundan sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha çok açığa vurdu. Redd-i İlhak Cemiyetleri gibi, Balıkesir ve Aydın dolaylarında Müslüman halkı boş yere kırdırmaktan ve bu fırsattan yararlanarak halkı haraca kesmekten başka iş görmeyen emirsiz, saygısız ve kanunsuz olarak kurulan bazı hey'etler için öteden beri çektiği telgraflarla siyasî hatâsını idarî yönden de artırdı. Kendisinin İstanbul'a getirilmesi Harbiye Nezareti ile ilgili bir iştir.

Ancak, Dahiliye Nezareti'nin size kesin emri, artık o zatın görevden alınmış olduğunu bilmek, kendisi ile hiçbir resmî işleme girişmemek, hükûmet işleri ile ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemektir. Bu genelgeye uygun hareket etmekle ne gibi sorumlulukların giderilmiş olacağını takdir buyuracağınızdan eminim. Ayrıca, bu önemli ve tehlikeli günlerde memur, halk, her Osmanlı'ya düşen en büyük görev, barış konferansınca geleceğimiz üzerinde karar verilirken ve beş yıldır yaptığımız deliliklerin hesapları görülürken, artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, akıllıca ve tedbirlice davranışları benimsemek, parti, mezhep, ırk ayrılıklarını gözetmeksizin her ferdin hayatını, malını, ırzını koruyarak, medenî dünyanın gözünde bu memleketi bir daha lekelememek değil midir'

İÇİNDEKİLER | **MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER**

ALİ KEMAL BEY VE PADİŞAH Bu şifreli genelgeden, benim ancak Sivas'a vardığım 27 Haziran 1919 tarihinde haberim oldu. Ali Kemal Bey, 23 Haziran tarihinde bu genelgesi ile düşmanlara ve padişaha önemli bir görev yaptıktan sonra, 26 Haziran 1919 tarihinde hükûmetten çekilmiştir. Ali Kemal Bey ' in sadrazamlığa verdiği resmî istifa yazısından başka, saraya da gidip padişaha kendi eliyle verdiği istifa yazısı suretleri ile sözlü mârûzâtını ve padişahın ona verdiği cevabı, çok sonra öğrendim.

Ali Kemal Bey, istifa yazılarında, özellikle bunun padişaha ait olanında : Osmanlı topraklarının çeşitli yerlerinde başgösteren ayaklanma ve karışıklık belirtileri üzerine, ihtilâl ateşinin hemen çıktığı yerde, yayılmadan bastırılıp söndürülmesi ve yok edilmesi için tedbir almak, yalnız kendi makamını ilgilendirirken, padişahın gösterdiği yakın ilgi ve güveni çekemeyen bazı arkadaşlarının birçok yersiz sebepler ileri sürerek ihtilâlin daha da genişlemesine yol açtıklarından söz ettikten sonra resmî görevinden çekilmekle birlikte, özel olarak hizmet ve sadakata devam edeceğini ekliyor ve sözlü olarak da resmî görevinden ayrılmasını fırsat bilen hasımlarının hücumundan ben kulunuzu koruyunuz istirhamında bulunuyor.

Padişah, karşılık olarak beni büsbütün yalnız bırakmayacağınıza güveniyorum. Bağlılığınız, bana büyük ümit ve teselliler vermiştir. Saray, her dakika size açıktır. Refik Bey'le işbirliğinden ayrılmayınız iltifatında bulunuyorlar.

Kendisine olan bağlılığından padişahın büyük ümit ve teselliye kapıldığı Ali Kemal'i nâzırlık makamında ve padişah huzurunda gördükten sonra, bir de asıl gerçek görevi başında görelim!

Canınız sıkılmazsa, Sait Molla'nın Rahip Frew'a yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim :

Ali Kemal Bey'e, son felâketi üzerine üzüntünüzü bildirdiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak gerekir. Bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye takdimi için en uygun zamandır.

Ali Kemal Bey dün o zatla görüşmüş. Basın işinde biraz ihtiyatlı olmak gerektiğini söylemiş. Daha önce herhangi bir gidişten yana yöneltilmiş olan düşünce ve kalem erbabını bu defa öncekine aykırı bir gayeye yöneltmek bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün devlet memurları, Millî Mücadele'yi şimdilik iyi görüyorlar demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfi harfine uyacak, Zeynelâbidin Partisi'ylede işbirliği yapmaya çalışıyor. Kısacası işler bulandırılacak.

Aynı mektubun altında bir de notu vardır. Şimdi onu da okuyalım : Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve taraftarlarına biraz kendilerini destekliyormuş gibi görünmeli ki, hiç bir şüpheye düşmeden buraya gelebilsin. Bu işe fevkalâde önem veriniz. Kendi gazetelerimizle onu destekleyemeyiz.

Bu belgeler hakkında sırası gelince daha çok bilgi veririm. Şimdilik bu kadarı yeterlidir.

ALİ GALİP BEY SİVAS'TA Ali Kemal Bey' in daha Amasya'da iken haberim olmadığını arzettiğim genelgesi, memurların ve halkın kafasını gerçekten de bulandırmış. Her yerde eksik olmayan menfî ruhlu kimseler derhal aleyhimde propagandaya ve faaliyete geçmişler.

Bu yoldaki baltalayıcı gösteri ve hareketlerin en önemlisi Sivas'ta hazırlanmaya başlanmış.

Müsaade buyurursanız bunu kısaca anlatayım : Dahiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'in, bu genelge ile verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü, Sivas'ta Ali Galip Bey adında biri, on kadar adamıyla hazır bulunuyormuş. Bu kimse İstanbul'dan Elâzığ valisi olarak gönderilmiş olan Kurmay Albay Ali Galip'tir. Sözde o ilin ikinci derecede memurları olmak üzere, birtakım insanları da İstanbul'dan seçmiş, birlikte götürüyor.

Ali Galip, yol üzerinde bulunan Sivas'ta kalmış. Özel bir görevi olduğuna şüphe etmemek gereken Ali Galip, orada derhal kuvvetli taraftarlar bulmuş. Görevini hakkıyla yerine getirebilmek için tertip ve tedbirler almaya başlamış.

Dahiliye Nezareti'nin, aleyhimdeki emri gelir gelmez, faaliyet başlamış. Sivas sokaklarında benim hain, âsî, zararlı bir adam olduguma dair duvarlara yaftalar yapıştırılmış.

Kendisi de, bir gün, Sivas'ta vali bulunan Reşit Paşa merhumun yanına giderek, Dahiliye Nezareti'nin emrinden bahsettikten sonra, Sivas'a gittiğim takdirde hakkımda uygulayacağı işlemi sormuş.

Reşit Paşa ne yapılabileceğini sormuş, Ali Galip, ben senin yerinde olsam, derhal kollarını bağlar ve tutuklarım. Senin de böyle yapman gerekir demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu kadar basit olacağına inanamamış. Konuşma hayli uzamış. Konuşmaya katılanlar çoğalmış... Öyle ki, bir kısım halk verilecek kararı anlamak üzere toplanmış...

Bugün, Haziranın 27'nci günüdür. Bakışlarımızı, yeniden bu noktaya dönmek üzere bir

an için bu tablodan ayıralım ve Amasya'ya çevirelim :

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

SİVAS'A HAREKET

Ayın 25'inci günü, Sivas'ta aleyhimde bazı yakışıksız olaylar çıkmaya başladığını haber aldım. 25/26 Haziran gecesi yaverim Cevat Abbas Bey'i çağırdım ve yarın sabah karanlıkta Amasya'dan güneye hareket edeceğiz, dedim. Bu gidişin gizli tutularak hazırlık yapılması için emir verdim.

Bir yandan da 5'inci Tümen Komutanı ve kurmay hey'etimle, gizli olarak şu tedbiri kararlaştırdık : 5'inci Tümen Komutanı, tümeninin seçkin subay ve erlerinden oluşmuş, oldukça kuvvetli bir atlı piyade birliğini hemen o geceden başlayarak sür'atle kuracaktı. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla birlikte otomobille Tokat'a hareket edecektim. Birlik kurulur kurulmaz, Tokat üzerinden Sivas'a doğru sevk edilecek ve benimle bağlantı kurmaya çalışacaktı. Hareketimiz hiçbir yere telgrafla bildirilmeyecek ve elden geldiği kadar Amasya'da da açıklanmayacaktır.

26 Haziranda Amasya'dan yola çıktım. Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi göz altına aldırarak benim gelişimin Sivas'a ve hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. 26/27 Haziran gecesini orada geçirdim, 27'de Sivas'a hareket ettim. Otomobille Tokat, Sivas'a aşağı yukarı altı saattir.

Sivas valisine, Tokat'tan Sivas'a hareket ettiğimi bildirir açık bir telgraf yazdım. İmzada Ordu Müfettişliği ünvanını kullandım.

Telgrafta, bile bile çıkış saatimi kaydetmiştim. Fakat, bu telgrafın, yola çıkışımdan altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar Sivas'a hiçbir şekilde bilgi verilmemesini sağlayacak tedbirleri aldırdım.

Şimdi Efendiler, bakışlarımızı yeniden Sivas'ta, bıraktığımız tabloya çevirelim :

Ali Galip Bey ile Reşit Paşa arasında, bana karşı uygulanacak işlemin tartışılması sahnesine...

Tartışmanın kızıştığı bir sırada, Reşit Paşa'nın eline, benim Tokat'tan çekilen telgrafımı verirler. Reşit Paşa, haberi Ali Galip Bey'e uzatır.İşte kendisi geliyor, buyurun, tutuklayın! der. Reşit Paşa, telgrafta yazılı olan hareket saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar... Efendim geliyor değil, gelmiş olacaktır diye ilâve eder.

Bunun üzerine Ali Galip, ben tutuklarım dedimse, benim il sınırlarım içinde olursa tutuklarım, demek istedim deyince toplantı halinde bulunanları bir heyecan kaplar... Hep birden, haydi öyleyse karşılamaya gidelim diyerek toplantıya son verirler. . .

Ancak, şehrin ileri gelenleri, halk ve askerle parlak bir karşılama töreni hazırlayabilmek için biraz zaman kazanmak gerektiğini; fakat, hesapça, benim Sivas şehri kapılarına kadar yaklaşmış olacağımı dikkate alarak, beni, şehrin girişine yakın olan Ziraat Nümune çiftliğinde bir süre dinlendirmenin yolunu aramışlar. Vali Paşa, karargâhımın sağlık başkanı olup, daha önce teşkilât kurmak üzere Sıvas'a göndermiş olduğum Tali Bey'i çağırtarak, bu işin yerine getirilmesini ondan rica etmiş ve gerekli hazırlıkları yapar yapmaz kendisinin de bize katılacagını söylemiş. .

Gerçekten de, tam Nümune Çiftliği yakınlarında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinden,

Tali Bey göründü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Tali Bey, hikâye ettiğim durumu ayrıntılı olarak açıkladıktan sonra, görevinin beni burada biraz oyalamak olduğunu söyleyince, hemen ayağa kalktım, çabuk otomobillere ve Sivas'a! dedim.

Bunun sebebini anlatayım. O anda hatırıma gelen şuydu : Karşılama töreni yapacağız diye Tali Bey'i aldatmış olabilirler ve gerçekte aksi bir tertip yapmak için zaman kazanmak isteyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken Sivas tarafından başka bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa, Efendim birkaç dakika daha istirahat buyurulmaz mı' diye söze başladı. Yarım dakika bile istirahate ihtiyacım yoktur. Derhal yola çıkacağız ve sen benim yanıma gel dedim.

- Efendim, dedi, sizin yanınıza Rauf Bey binsin. ben arkadaki otomobille de gelirim.

- Hayır, hayır! dedim. Siz buraya. ..

Bu basit tedbirin neden alındığını açıklamaya gerek yoktur. Sivas şehrine girerken, caddenin iki tarafı büyük bir kalabalıkla dolmuş, askerî birlikler tören düzenini almış bulunuyordu. Otomobillerden indik. Yürüyerek askeri ve halkı selâmladım..

Bu manzara, Sivas'ın saygıdeğer halkının ve Sıvas'ta bulunan kahraman subay ve askerlerimizin bana ne kadar bağlı ve sevgi ile dolu olduğunu gösteren canlı bir tanık idi...

Bundan sonra, doğruca Kolordu Komutanlık binasına gittim ve hemen maiyyeti ile birlikte Ali Galip'i ve onun yardakçısı olduklarını anladığım fesatçıları getirttim. Onlara ne yaptığımı anlatarak, zaten yeterince yorgunluk vermiş olduğuna şüphe etmediğim ayrıntıları uzatmak istemem.

Yalnız, bir noktaya işaret etmekle yetineceğim.

Efendiler, Ali Galip, karşılaştığı bu kötü davranıştan sonra, bana bildirecek bazı gizli şeyleri olduğunu söyleyerek, gece yalnız olarak yanıma geldi. Kabul ettim. Davranışlarının dış görünüşüne önem vermemekliğimizi rica ile, Elâzığ valiliğini kabul ederek gelmekten maksadının, benim yolumda hizmet etmek olduğunu ve Sivas'ta kalışının benimle buluşup benden direktif almak maksadına dayandığını açıklamaya ve bin türlü delillerle ispata çalıştı. Bizi sabaha kadar oyalamak suretiyle başardığını da itiraf etmeliyim.

ERZURUM'A HAREKET Sivas'taki teşkilât ve nasıl hareket edileceği konusunda gerekenlere talimat verdikten sonra, hiç uyumadan geçen 27/28 gecesinin sabahında bir bayram günü, Sivas'tan Erzurum'a doğru yola çıktık.

Bir haftalık yorucu bir otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 1919 günü halkın ve askerin içten gelen samimi gösterileri arasında, Erzurum'a varıldı. İstanbul Hükûmeti'nden gelebilecek menfî emirleri denetlemek ve önlemek için haberheşme kanalı olan önemli merkezlerde tedbirler alınmak üzere, bütün komutanlara, 5 Temmuz 1919 tarihinde emir verdim.

Komutan, vali ve Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesiyle temasa geçildi.

Vali Münir Bey, İstanbul Hükûmeti'nce görevden alınmıştı. Hareket etmeyip Erzurum'da kalması için gönderdiğim haber üzerine henüz Erzurum'da bulunuyordu. Bitlis valiliğinden

ayrılıp İstanbul'a gitmek üzere Erzurum'dan geçen Mazhar Müfit Bey de aynı şekilde Erzurum'da beni bekliyordu.

MİLLİ GAYE İLE ORTAYA ATILMA KARARI Bu iki vali beyler ile 15' inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ve yanımda bulunan Rauf Bey, eski İzmit mutasarrıfı Süreyya Bey, karargâhına bağlı Kurmay Başkanı Kâzım Bey, Kurmay Husrev Bey ve Doktor Refik Bey arkadaşlarımla ciddî bir görüşme yapmayı uygun buldum. Kendilerine genel ve özel durumu açıklayarak tutulması gerekli olan yolu anlattım. Bu münasebetle en elverişsiz durumları, genel ve şahsî tehlikeleri; her ihtimale karşı göze alınması kaçınılmaz olan fedakârlığı dile getirdim. Bir de millî gaye ile ortaya atılacakların bugün yok edilmesini düşünen, yalnız saray, hükûmet ve yabancılardır. Ancak, bütün memleketin aldatılmasını ve aleyhimize çevrilmesini de ihtimalden uzak tutmamak gerekir. Millete önder olacakların, her ne pahasına olursa olsun amaçtan dönmemeleri, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar, bu amaç uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine daha işin başında karar vermeleri gerekir. Kalplerinde bu gücü duymayanların teşebbüse geçmemeleri elbette daha isabetli olur. Çünkü, aksi halde hem kendilerini hem de milleti aldatmış olurlar.

Bir de söz konusu görev, resmî makam ve üniformaya sığınarak, el altından yürütülebilecek türden değildir. Bu tarz bir dereceye kadar sürdürülebilir. Fakat, artık, o devir geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve milletin hakları adına gür sesle bağırmak ve bütün milleti bu sese ortak etmek lâzımdır.

Benim, görevden alındığıma ve her türlü sonuçla karşı karşıya bulunduğuma şüphe yoktur. Benimle açıktan açığa işbirliği etmek, aynı sonucu şimdiden kabullenmek demektir. Bundan başka, bu şartların istediği adamın, başka birçok bakımlardan da, mutlaka benim şahsım olabileceği gibi bir iddia söz konusu değildir. Yalnız, herhalde, bu memleket evlâdından birinin ortaya atılması kaçınılmaz olmuştur. Benden başka bir arkadaş da düşünülebilir. Yeter ki, o arkadaş, bugünkü durumun kendisinden beklediği şekilde harekete evet diyebilsin dedim.

Bu konuşma ve açıklamalardan sonra, gelişigüzel karar almak doğru olamayacağından bir süre düşünmek ve özel görüşmeler yapabilmek için, görüşmelere son verdiğimi bildirdim.

Tekrar toplandığımızda, işin başında benim devam etmemi, kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını bildirdiler. Yalnız bir arkadaş, Münir Bey, önemli mazereti dolayısıyla, bir süre için kendisinin fiilî görevden affını rica etti. Ben, şeklen, resmî görev ve askerlikten ayrıldıktan sonra da, tıpkı şimdiye kadar olduğu tarzda üst komutan imişim gibi emirlerimin yerine getirilmesinin başarı için temel şart olduğunu belirttim. Bu nokta tamamen benimsenip kabul gördükten sonra toplantıya son verildi.

Efendiler, İstanbul'da Genel Kurmay Başkanlığı makamında, birbirinin yerini alan Cevat ve Fevzi paşalardan, Barış Hazırlığı Komisyonu'nda çalışan İsmet Bey'den başlayarak Erzurum'a gelinceye kadar, her yerde temas ve ilişkide bulunduğum komutan, subay, her türlü devlet adamı ve ileri gelen kimselerle, burada, Erzurum'da yaptığım gibi görüşmeler ve anlaşmalar yapmıştım. Bundaki yarar takdir buyurulur.

ERZURUM KONGRESİ HAZIRLIKLARI

Erzurum'a gelişimin ilk günlerinde, Erzurum Kongresi'nin toplanmasını sağlamak üzere, gerekli tedbirlerin alınmasına önem verildi. Efendiler, Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin, 3 Mart 1919 tarihinde bir kurucu hey'et meydana getirmek üzere oluşturduğu Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 yılı Temmuzunun onuncu günü Erzurumda bir Vilayat-ı Şarkiye Kongresi toplamaya teşebbüs etti. Benim daha Amasya da bulunduğum tarihlerde, Haziran içinde, Doğu illerine temsilci göndermeleri için teklif ve davette de bulundu. İllerden temsilci getirtilmesi için o tarihten başlayarak, benim Erzurum'a gelişime kadar ve ondan sonra da bu konuda pek çok gayret sarfetti.

Ancak, o günlerin şartları içinde böyle bir maksadın gerçekleştirilmesindeki güçlüğün büyüklüğü kolaylıkla takdir olunur. Kongrenin toplanma günü olan 23 Temmuz yaklaştığı halde, illerden gönderilmesi gereken temsilciler seçilip gönderilmiyordu.

Halbuki, bu kongrenin toplanmasını sağlamak artık pek önemli olmuştu. Bu sebeple tarafımızdan da ciddî teşebbüslerde bulunmak gerekir.

İllerin her birine açık telgraflar gönderildiği gibi, bir yandan da şifreli telgraflarla valilere, komutanlara gereken tebligatta bulunuldu. Sonunda, on üç günlük bir gecikme ile yeterince temsilci getirtilerek kongreyi toplama gerçekleştirilebildi.

Efendiler, Millî Mücadele'ye ordu mensuplarının desteğini sağlamak, askerî ve millî mücadeleyi biribiri ile uyumlu olarak yürütmek işi de son derece önemli idi.

Trabzon'daki tümen vekâletle idare ediliyordu. Asıl komutanı Hâlit Bey Bayburt'ta gizlenmişti. Hâlit Bey'i gizlendiği yerden çıkartmak iki bakımdan gerekli idi. Biri ve en önemlisi, İstanbul'a çağırılmanın ve bir emre uymamanın gizlenmeyi gerektirecek nitelikte olmadığını millete ve özellikle ordu mensuplarına göstererek manevî gücü yükseltmek içindi. Diğeri de, sahilde önemli bir nokta olan Trabzon'a dışarıdan bir saldırı olduğu takdirde, oradaki tümenin başında gözü pek bir komutan bulundurmak maksadına dayanıyordu.

Bundan dolayı, Hâlit Bey ' i Erzurum'a getirttim. Kendisine bizzat özel bir talimat verdikten sonra, gerektiğinde derhal tümeninin başına geçmek üzere Maçka'da bulunması için de emir verdirdim.

Biz bu işlerle ugraşırken, bir yandan da, İstanbul da Harbiye Nezareti makamında bulunan Ferit Paşa' nın ve Padişahın, İstanbula dönmemi sağlamak üzere biribiri ardınca çekilen aldatıcı telgraflarına da türlü karşılıklar vermekle vakit kaybına mecbur oluyorduk.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

RESMİ SIFAT VE YETKİLERİMİ BIRAKARAK, MİLLETİN SEVGİ VE FEDAKARLIĞINA GÜVENEREK VİCDANİ GÖREVE DEVAM ETME KARARI

Harbiye Nezareti, İstanbul'a gel, diyor. Padişah, önce "hava değişimi al, Anadolu'da bir yerde otur, fakat bir işe karışma" diye başladı. Daha sonra, ikisi birlikte "mutlaka gelmelisin!" dediler. "Gelemem!" dedim. Sonunda, 8/9 Temmuz 1919 gecesi, sarayla açılan bir telgrafbaşı görüşmesi sırasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Hazirandan 8 Temmuza

kadar bir aydır süregelen oyun sona erdi. İstanbul o dakikada, benim resmî görevime son vermiş oldu. Ben de aynı dakikada, 8 - 9 Temmuz 1919 gecesi saat 22.50'de Harbiye Nezareti'ne, saat 23.00'te Padişah'a resmi görevimle birlikte askerlikten de ayrıldığımı bildiren telgraf çekmiş oldum.

Durum, tarafımdan, ordulara ve millete duyuruldu. Bu tarihten sonra resmi sıfat ve yetkilerden sıyrılmış olarak, yalnız milletin sevgi ve fedakârlığına güvenerek ve onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdani görevimize devam ettik...

Biz, 8/9 Temmuz gecesi İstanbul ile telgraf başında konuşurken bunu başka dinleyenlerin ve ilgilenenlerin de bulunduğunu tahmin etmek güç değildir.

O tarihlerde ve ondan sonraki zamanlarda, en hafif deyimi ile saflıklarını uyanıklık ve tedbirlilik gibi göstermeye çalışmış olanlar hakkında bir fikir vermiş olmak için, müsaade buyurursanız, şu belgeyi olduğu gibi bilgilerinize sunmak isterim. Konya, 9.7.l919 Saat : 6.00

3'üncü Ordu Müfettişliği Başyaverliğine

Telgraf ve Posta Genel Müdürü Refik Halit Bey ile Konya Valisi Cemal Bey, 6/7 Temmuz gecesi, telgrafla makine başında konuştular. Konuşmanın şöyle geçtiğini haber aldım.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri için gerekli işlem yapıldı. İstanbul'a getirilecek. Cemal Paşa Hazretleri için de yapılacak işlem hazırdır.

Konya valisi de :

- Teşekkür ederim, dediler.

Uygun bir şekilde Paşa Hazretleri'ne arz etmenizi rica ederim. 2'nci Ordu Müfettişliği Şifre Müdürü Hasan

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

MERSİNLİ CEMAL PAŞA'NIN İSTANBUL'A GİTMESİ Gerçekten, Konya'da bulunan 2' nci Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın on gün için izinli olarak İstanbul'a gittiğini dört gün önce öğrenmiş ve hayret etmiştim.

Cemal Paşa ile, Samsun'a çıktığım günden beri millî davayı gerçekleştirmek için işbirliği yapmak, askerî ve millî hazırlıklara girişmek ve teşkilât kurmak konularında haberleşmelerimiz vardı. Kendisinden, ümit verici olumlu cevaplar almıştım.

Benimle bu tarzda ilişki kurmuş olan bir komutanın, kendi kendine izin alıp İstanbul'a gitmesi, akıllıca bir iş olmamak gerekirdi. Bu sebeple 5 Temmuz 1919 tarihli şifre ile, Konya'da 12' nci Kolordu Komutanı Salâhattin Bey'e şu iki maddeyi yazdım :

1- Cemal Paşa 'nın on gün için İstanbul'a hareketinin gerçek sebebini açıkça ve çok acele olarak bildirmenizi;

2 - Zâtıâlînizin hiçbir sebep ve suretle oradaki birliklerin başından ayrılmanız doğru değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile de haberleşerek en kötü ihtimale karşı tedbirler almanız gereklidir. Her gün durumunuz hakkında kısa bilgiler vermenizi rica ederim.

Aynı şifrenin suretini aynı tarihte Ankara'da bulunan Fuat Paşa'ya da bildirdim.

Salâhattin Bey'in Konya'dan 6/7 Temmuz tarihinde, yani Refik Hâlit Bey'in Konya Valisi Cemal Bey' le telgraf başında konuştuğu sırada, cevap olarak verdiği şifreli telgrafta "Cemal Paşa, İstanbul'da bazı kimselerle temas etmek ve ailesiyle görüşmek üzere on gün için ve kendi isteği ile izinli olarak İstanbul'a gitmiştir" denilmekte idi.

Cemal Paşa gitti, fakat gelemedi. Kendisini çok zaman sonra Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nâzırı olarak göreceğiz.

KOMUTAYI ELDEN BIRAKMAMA KARARI Maalesef, bu durumun tanığı olan ve kendisine birliklerinin başından ayrılmaması tavsiye edilen Salâhattin Bey' in de bir süre sonra İstanbul'a gittiğini öğrendik.

Cemal Paşa' nın gösterdiği bu kötü örnek üzerine, 7 Temmuz 1919 tarihinde, şu genel bildiriyi gönderdim.

1 - Bağımsızlığımızı koruma uğrunda kurulmuş ve teşkilâtlanmış olan millî kuvvetlere hiçbir şekilde müdahale ve saldırıda bulunulamaz. Devlet ve milletin mukadderatında millî irade söz sahibi ve hâkimdir. Ordu, bu millî iradeye bağlı ve onun hizmetindedir.

2 - Müfettiş ve komutanlar, herhangi bir sebeple komutadan uzaklaştırıldıkları takdirde, yerlerini alacak kimseler, işbirliği yapılacak niteliklere sahip iseler, komutayı onlara bırakacaklar; ancak, kendileri de yetki bölgelerinde kalarak millî görevlerini yapmaya devam edeceklerdir. Aksi takdirde, yani bir ikinci İzmir olayına yol açabilecek kimselerin tayini halinde, komuta asla bırakılmayacak, bütün müfettiş ve komutanlarca kendilerine güvenilemediği gerekçesi ile yapılan tayin reddedilecek ve kabul edilmeyecektir.

3 - Memleketimizi kolayca işgal edebilmek maksadıyla İtilâf Devletleri tarafından yapılacak baskılarla, hükûmet herhangi bir birliği, askerî ve millî teşkilâtımızı dağıtma emri verirse, bu emir kabul edilmeyecek ve yerine getirilmeyecektir.

4 - Hedef ve gayesi millî bağımsızlığı kurtarmak olan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin ve teşebbüslerinin gerileme ve başarısızlığına yol açacak herhangi bir etki ve müdahaleyi ordu kesinlikle önleyecektir.

5 - Devlet ve milletin bağımsızlığını kurtarma gayesinde devletin bütün sivil memurları, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin ordu gibi meşru yardımcılarıdır.

6 - Vatanın herhangi bir bölgesine saldırıldığı takdirde, bütün millet, haklarını savunmaya hazır bulunduğundan, bu gibi olaylar karşısında, işbirliği için her yer biribirini en kısa zamanda haberdar ederek savunmada hareket ve işbirliği sağlanacaktır.

Bu bildiri, Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün ordu ve kolordu komutanlarıyla diğer ilgililere gönderilmiştir.

REFET BEY'İN 3'ÜNCÜ KOLORDU KOMUTANLIĞINI BIRAKMASI Bu genel bildirimizden beş altı gün sonra, Kavak'tan,3'üncü Kolordu Komutanı Refet imzalı, 13 Temmuz 1919'da yazılmış bir şifreli telgraf aldım.

Telgrafın metni aynen şudur :İstanbul'dan bir İngiliz gemisiyle, Harbiye Dairesi Başkanı Albay Salâhattin Bey, benim görevimi devralmak üzere geldi. Benim de aynı gemi ile dönmemi Nezaret emrediyor. Salâhattin Bey gayeye uygun olarak çalışacak. Genel durumu göz önünde tutarak komutayı kendisine devretmeyi uygun buldum ve Harbiye Nezareti'ne görevden ayrıldığımı bildirdim. Ayrıca geniş bilgi veririm. Sivas yönüne hareket ediyorum. 5'inci Tümen Komutanı Arif Bey vasıtasıyla Amasya'ya cevap veriniz.

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tutum ve tavırdan pek memnun olmadım. Refet Bey' in benimle olan işbirliği İstanbul'ca biliniyor. Bu çalışmaları benimseyen bir kimse onun görevini devralmaya hem de bir İngiliz gemisi ile gelince, derhal verilmesi tabiî olan hüküm, bu kimsenin İngiliz görüşüne hizmet edebileceği konusunda kendisine güvenilmiş olmasıdır. Bu hüküm, bir zandan ibaret olsa bile, Refet Bey' in komutayı devirde acele etmemesi, hiç olmazsa bizim de görüşümüzü alması gerekirdi.

Güvenip komutayı kendisine devrettiğine göre de, hiç olmazsa bir süre ondan ayrılmayıp, durumumuzu ve görüşlerimizi ona iyice benimsetinceye kadar birlikte çalışması ve kendisi ile aramızda bir bağlantı kurduktan sonra uzaklaşması yerinde olurdu, düşüncesinde idim. Bununla birlikte, bir oldubitti karşısında bırakılmış olduğuma göre, iki noktada tesellî aramakla yetinmeye mecburdum. Birincisi, Refet Bey 'in telgrafındaki Salahattin Bey gayeye uygun olarak çalışacak cümlesi, ikincisi de, Refet Bey' in hiç olmazsa İstanbul'a gitmemiş olması idi.

Bu durum üzerine, komutanların İstanbul'a gitmek hususunda en küçük bir yanılmalarının pek pahalıya mal olacağını ve programımızı en iyi şekilde uygulamaya devam edeceğimizi bütün komutanlara bildirmek suretiyle hemen dikkatlerini çektim. Refet Bey' e de aynı tarihte (14 Temmuz 1919), Salâhattin Bey ' in kararlarımızı istenildiği şekilde uygulayacağı, buradaki arkadaşları fazlasıyla duygulandırmış ve onlara güç kazandırmıştı

cümlesi de bulunan bir şifreli telgraf çektirdim.

Salâhattin Bey' in kendisine de aynen şu telgrafı çektirdim.

14.7.1919 31 Amasya'da 5'inci Tümen Komutanlığına

Refet Bey 'edir : Aşağıdaki telgrafı, uygun görürseniz Salâhattin Bey'e ulaştırınız ve sonucunu bildiriniz.

Mustafa Kemal

Salahattin Beyefendi'ye : İstanbul'un düşmanlarca kuşatılmış çevresinden milletin kutsal bağrına gelmeniz ve fedakâr arkadaşlarınızın azim ve vatanperverlik meydanına sizin de şeref vermiş olmanız büyük bir sevinçle karşılandı. Kutsal amacımın gerçekleştirilmesi uğrunda gösterilecek ortak gayrette Tanrı hepimizi zafere ulaştıracaktır. Gözlerinizden öperim.

(Mustafa Kemal)

3' üncü Ordu Müfettişi

Kurmay Başkanı Albav

Kâzım

Salâhattin Bey hakkında ilk şüphe ve kararsızlık, yine Salâhattin Bey 'in gayeye uygun olarak çalışacağını söylemesi üzerine kendisine güvenen ve hemen komutayı teslim edip Sivas'a doğru uzaklaşan Refet Bey tarafından gösterilmiş oldu.

Refet Bey 'in Amasya'dan çektiği bir telgraf, yalnız Salâhattin Bey hakkındaki şüpheyi değil, daha birkaç nokta ile ilgili görüşleri de ortaya koyuyordu. Müsaade buyurursanız olduğu gibi bilginize sunayım :

İvedi

Güvenlikle ilgili

719 Erzumun'da 15'inci Kolordu Komutanlığına

Amasya, 15.7.1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

Salâhattin Bey' i tanırsınız. Önce Kâzım Paşa, tebrik dolayısıyla ve yumuşak ifadelerle kendisiyle haberleşmeye girişmelidir. Hamit Bey'in görevden alınması hakkında daha bir şey yok. Fakat yerinde bırakılması için teşebbüslerde bulunuldu. Görevden alınırsa buralarda kalacağını pek sanmıyorum. Bununla birlikte etkilemeye çalışıyorum.

Benim dönmem için İngilizlerin hükûmete baskı yapacakları şüphesizdir. Ben kendimi duruma göre ayarlayarak buralarda kalacağım. İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anladığıma göre, Kâzım Paşa'nın durumu da tehlikelidir. Her zaman ölçülü davranılmasını ve durumun iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim (Refet).

5' inci Tümen Komutanı

Arif

Bu telgrafta adı geçen Hâmit Bey, Samsun mutasarrıfı idi. Hamit Bey, Samsun'a gelişimizin ilk günlerinde, Refet Bey' in aralarındaki eski hukuk ve dostluk dolayısıyla, ortak gaye uğrunda, sonuna kadar bizimle birlikte fedakârca çalışacak vasıfları taşıyan bir arkadaş olduğuna güvendiği için bana tavsiye ettiği ve benim Sadrazamlığa ve Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'ya durumu bildirerek Samsun'a getirebildiğimiz zat idi.

Böyle bir zatın, ergeç görevden alınacağına şüphe var mıydı' Fakat, Refet Bey,

yerinde bırakılması için gereken yerlere başvuruldu diyor. Nerede' Kimlere gidilerek' Kim başvurmuştur' Sonra, Görevden alınırsa buralarda kalacağını pek sanmıyorum. Bununla birlikte etkilemeye çalışıyorum! diyor. Nereye' İstanbul'a mı gidecek' Nasıl' Bu zat bugüne kadar bizimle birlikte çalışmıyor muydu'

Bu telgrafında Refet Bey, kendisinin dönmesi için İngilizlerin hükûmete baskı yapacaklarını kesin olarak kabul ediyor ve kendisini duruma göre ayarlayarak buralarda kalacağını söylüyor, Oysa, durum belli ve yapılacak şeyi ben kendisine 7 Temmuz 1919 tarihli genel talimatımla bildirdim (adı geçen talimatın 2. maddesi). Ondan başka yapılacak şey yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki, Kâzım Paşa'nın da durumu tehlikelidir. Bu ne demektir' Azim ve iradelerini en çok korumaları gereken arkadaşların, bize karşı her halde rahmet okumayacak kimselerin sözlerinden tehlike kuruntusuna kapılmaları ve bunu inanarak söylemeleri ne demektir'

Refet Bey, telgrafının sonunda bana da ders veriyor, Her zaman ölçülü davranılmasını ve durumun iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim diyor.

Buradaki ölçülü kelimesinden maksadın ne olabileceğinin yorumunu iz'an sahiplerine bırakırım.

Bana iyi idareyi tavsiye eden zat, bu tavsiyeyi, benim verdiğim emir ve talimatı hakkıyla yerine getirip görevi başından ayrılmadan önce yapmış olsaydı, daha içten hareket etmiş olurdu, sanırım.

HAMİT BEY'İN İSTANBUL HÜKÜMETİNCE GÖREVDEN ALINMASI

Efendiler, Hâmit Bey, 14 Temmuz 1919 tarihinde Samsun'dan bana şu kısa telgrafı çekmişti :

Görevden alındığımı güvenilir bir kaynaktan haber aldım. Şu bir iki gün içinde emrin gelmesini bekliyorum. Sonra İstanbul'a gideceğimi arz ederim.

Refet Bey' in komutayı bırakmış olmasının üzüntüsünde iken aynı günde, önemli bir noktada kendisinden fedakârca bir davranış beklediğimiz diğer bir arkadaşın da, sanki olağan şartlar içinde bulunuyormuşuz gibi, anlaşılması güç bir tutum içinde olduğunu öğreniyorum.

Hâmit Bey'e 15 Temmuz 1919 tarihinde şöyle bir telgraf çekildi :

Kardeşim Hâmit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Bey'in tayin edildiğini haber aldık. Refet'e yazdım ve buluşarak birlikte iç taraflara doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi güvenlik duygusu, size İstanbul'a gitmek düşüncesini telkin ediyor. Bundan başka, biz, değerli arkadaşlarımızı İstanbul'dan Anadolu'ya çekmeye ve böylece gerçekten vatansever olanları millî gayeye hizmetten uzak tutmamaya çalışırken, siz bu hareketinizle, en azından düşmanlarca sarılmış bir çevreye giriyorsunuz. Biz hiç doğru bulmadık.Refet'in yanına gidiniz. Ya Sivas yakınlarında birlikte kalırsınız yahut da rahatça yanımıza gelirsiniz. Kesin cevap bekleriz.

Beş gün sonra (20 Temmuz 1919) Canik Mutasarrıfı Hâmit Bey' in Samsun'dan gelen

telgrafı şuydu :

Bizans'ın gittikçe artan rezaletleri karşısında ümitsizliğe düşen millet, Doğu'dan bir ümit ışığı bekliyor.

Buraları ve buradakileri öyle hayalî şekil ve yaratılışta görüyorlar ki, acaba bir şey var mı diye ben bile şüpheleniyorum. Kayıtsızlığımdan utanıyorum.

Gerçi uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz, Ancak, bu şeyin şekil ve nazariyatı ile uğraştığımız, uzun yollar seçtiğimiz kanısındayım. Zamanın ve durumun beklemeye tahammülü yoktur. Memleketin durumu dakikadan dakikaya kötüleşiyor. Bu bakımdan düşünceler üzerinde fazla durmayarak çalışmalarımızı hızlandırmak gerekiyor. Bu hususta benim hatırıma gelen şudur :

Her yerden ve aynı zamanda zâtışâhâne'ye birer telgraf çekelim. On aydan beri gözü önünde, çok defa kendi istek ve hevesince yapılagelen rezaletler yüzünden nereye sürüklenmekte olduğunu gören milletin, ne pahasına olursa olsun, mukadderatını ele almaya karar verdiğine dikkati çekip, kırk sekiz saat içinde milletin güven duyabileceği bir hükûmet kurulmadığı ve bir kurucu Meclis'in toplanmasına karar alınmadığı takdirde, ne kendisini ne de hükûmetini tanımadığımızı ekleyelim. Bunda hiçbir güçlük yoktur. Geleneğe uyarak 'boyun kırmaktan üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin efendim.

Beş gün önce, görevden alındığı takdirde İstanbul'a gideceğini arz eden Canik mutasarrıfının bu telgrafını, biraz öfkeli yazılmış olmakla birlikte, karar ve hareket telkin eder nitelikte bulduğumuzu tahmin etmek isterim.

Mutasarrıf Bey, milletin bir ümit ışığı beklediği yerde, acaba bir şey var mı diye şüpheleniyor.

Bizi ne yapmak istediğini bilmeyen, şekil ve nazariyatla uğraşan şaşkınlar zannediyor. Düşüncelerimizi kısaltarak çalışmalarımızı hızlandırmak için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bundan sonra, bütün görüşlerindeki isabetsizliği açığa vuran çirkin bir düşünce ortaya koymamış olsaydı iyi ederdi.

Efendiler, tarih "geleneğe uyarak boyun kırmaktan üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin" düşünce ve inancında bulunanların karşılaştıkları sonuçlar ve cezalarla doludur. Yöneticilerin ve özellikle devlet adamlarının asla böyle sakat ve çarpık görüşlere kapılmamaları gerekir. Hâmit Bey, bu telgrafında, bizim, Refet Bey ' le birlikte içerilere doğru çekilmesi konusunda yazdıklarımıza hiç dokunmuyor.

Hâmit Bey' in bu telgrafına 21 Temmuz 1919 tarihinde verdiğimiz bir cevapta: "İnşallah her şey olacaktır. Yalnız, milletin güvenebileceği bir kabine kurabilmek için, önce o kabinenin dayanabileceği bir kuvveti meydana getirmek lâzımdır. O da Doğu illeri kongresinin ve onun arkadasından da Sivas genel kongresinin toplanması ile gerçekleşecektir" dedik.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

REFET BEY'LE HABERLEŞMELER Efendiler. 3' üncü Kolordu'dan, bu münasebetle Refet ve S a lâhattin Bey'lerden yeniden söz etmek gerekiyor. İlgisi şudur :

İngilizler Sivas'a bir tabur gönderecekleri söylentisini yaydılar. Her ihtimale karşı Sivas'a gelen çeşitli yönlerde askerî tedbirler aldırmak ge rekmişti. Bu münasebetle Amasya'da bulunan 5' inci Tümen Komutanlı ğı'na 18 Temmuz 1919 tarihinde verdiğim bir emir

metninde, daha o sı rada Amasya'da bulunan R e f e t B e y 'e ait de şu cümleler vardı : Durum hakkında R e f e t B e y 'in önemle dikkati çekildi. Belki R e f e t B e y böyle bir durumu dikkate alarak şimdilik Amasya'da kalma yı da tercih eder.

5' inci Tümen Komutanı'nın 19 Temmuz 1919'da verdiği cevapta dikkate değer şu cümleler yer alıyor du :

"S e l â h a t t i n B e y halen Samsun'dadır. Şimdiye kadar kendi si ile temas edemediğim gibi hiçbir ciddî ve önemli haberleşme de ya pılmamış olduğundan, adı geçen komutanın düşünce ve inancının ne merkezde olduğunu bilemiyorum."

Ankara R e f e t B e y gerektiğinde İngilizlere karşı koyacak ka dar cesaret gösteremeyeceğini hissettirmişti."

"R e f e t B e y 18 Temmuz 1919'da Sivas'a hareket etti"(Belge : 35).

Bunun üzerine R e f e t B e y' e şu şifreyi verdirdim : Kişiye özel 19.7.19l9 Sayı : 115

Amasya'da 5' inci Tümen Komutanlığına, Sivas'ta 3'üncü Ordu Sıhhiye Müfettişi Albay İbrahim Tali Beyefendi'ye,

R e f e t B e y' edir S a 1 â h a t t i n B e y ' e telgrafımı verdiniz mi' Bu arkadaşımızın kesin kanaatlarının mutlaka tespit edilmesi ve kararsızlık yahut iki taraflı idare gibi felâket doğuracak bir duruma hiç bir şekilde tahammül ve rıza gösterilmemesi bir vatan görevi olduğundan, bu hususta evet veya hayır şeklinde kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi zarurîdir. Sizin bıraktığınız noktadan başlamak kendileri için en uygun programdır, Şimdiye ka dar hemen bir hafta geçtiği halde hiç bir kesin bilgi alınamaması, İstanbul'dan ge len bir haberde kendisi hakkında sağlam bir kanaat gösterilmemesi ve hareketin den önce Sa d ı k B e y ' le gizli bir görüşme yaptığından ve dostluğundan söz edilerek şikâyet edilmesi bu telgrafımın yazılmasına yol açmıştır. Bu durumu ve sonuçlannı özellikle sizin takdir etmeniz ve çözmeniz gerekir. Zira, herhangi biz halk topluluğunda söyleyeceği yanlış ve millî gayeye aykırı bir tek sözün bile ya ratacağı tepkiyi ve bunun duracağı durumu şimdiden düşünmek yeterlidir (Mus tafa Kemal).

3' üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kâzım

Yalnız bu telgrafımıza değil, çok şeye cevap olan R e f e t B e y 'in şu telgrafını olduğu gibi bilginize sunacağım :

Güvenlikle ilgili ve çok ivedi l828 Sivas, 22.7.1919

Erzurum'da 3' üncü Ordu Müfettişliği Vekili Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

1-M u s t a f a K e m a l P a ş a Hazretleri'ne: Telgra fınızı S a l â h a t t i n B e y 'den ayrıldıktan sonra aldığım için kendisine veremedim. S a l a h a t t i n B e y' i herkes gibi siz de çok iyi tanırsınız. Kararsız tabiatlı bir zattır. Bu bölgede on günden fazla kalmamak niyetiyle gelmiş. Az kalsın, komutayı almadan geri kaçacaktı. Kendisine güven duygusu vererek ve inandırarak vatanî görevini hatırlattım. Memleketini herhalde sever. Ancak, vakitsiz iş görmeye gelemez. Aşağı yukarı R e ş i t P a ş a' dan biraz daha iyi. 13' üncü Kolordu'dan geçen silahlardan haberi olduğu gibi, bu işi hallet mek üzere İstanbul'da da çalışmış ve başarılı olmuş. Buraya, C e v a t P a ş a tarafından seçilerek gönderilmiş. Bu bakımdan gayeye zararlı olamaz ve hiçbir halk topluluğunda gayeye aykırı tek bir söz söylemez. Aksine, millî gayeye uygun olarak fakat sessiz bir şekilde çalışacağına söz verdi.

S a d ı k B e y ' le ilişkisi hakkında verilen bilgilere inanmıyorum. Zaten aldığımız haberi iyice kontrol et meden ve belirli bir program yapmadan çalışmak, kuvvetlerin kaybına yol açı yor. Doğu'nun durumu hakkında bana verdiğiniz bilgilerde, aldığınız abartılmış haberlere kapılmamış olsaydınız, belki de ben durumu daha iyi idare eder ve ko mutayı terke mecbur kalmazdım. Tek başına karar verecek insanların, gerçek durumu bilmeleri gereğini siz de takdir buyurursunuz. O halde, S a l â h a t t i n B e y' i boşu boşuna ürkütmek ve hayır dedirtmekle ne çıkacak' Zaten o kaç maya hazır. Yerine acaba kim gelecek' Emirlerinizin kısa ve açık olmasını rica ederim. S â l a h a t t i n B e y ' le ilgili telgrafınızı lûtfen bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp sukûnetle biten bu telgraftan kesin olarak ne demek isten diğini çıkaramadım. Bununla birlikte, birkaç güne kadar S a l â h a t t i n B e y Samsun'dan dönüyor. Kendisiyle görüşeceğim: Şüphesiz kendisini uygun bir tarzda ve amaca hizmet yolunda idare için gerekli tedbirleri alıyorum.

2 - Samsun'a çıkarılan taburun, buradaki Hintli Müslümanları değiştir mekle birlikte, asıl Sivas'ta bulunduğunuzu zannettikleri zatıâlilerine karşı bir gözdağı vermek maksadıyla çıkarıldığını, İngilizlerle temasımda anladım. Beni İstanbul'a gitmeye razı etmek için, Kavak'ta bulunduğum zaman bir İngiliz bin başısı geldi. İngilizlere karşı gösterdiğim direnmeyi fırsat bilerek fakat aslında zâtıâlîlerini yıpratmak için beni görevden aldırdıklarını açıkça söyledi. Zâtıâlîlerinin öteki dayanağı K â z ı m K a r a b e k i r P a ş a imiş. Bu bakımdan K â z ı m P a ş a, ellerine, İngilizlerin ısrarına yol açacak bir tutamak verme melidir. F e r i t P a ş a' nın, istifanız üzerine K â z ı m P a ş a' yı komutan vekili olarak tayin etmesi, İstanbul'dakilerden bir kısmının kötü bir niyeti olma dığını gösteriyor. Ancak, İngilizlerin ısrarı karşısında bir şey yapamazlar. K â z ı m P a ş a'nın vekil olarak tayini de S a l â h a t t i n B e y'in S a d ı k B e y hesabına buraya gelmediğini gösterir.

3 - Benim İstanbul'a götürülmem için İngilizlerin İstanbul hükûmetine baskı yapmaları pek muhtemeldir. Çünkü, benimle İngilizlerin arasında. resmî bir ilişki var (!). Bu baskı artarsa S a l â h a t t i n B e y' i güç bir durumda bı rakmamak için izimi kaybettireceğim.

4 - H â m i t B e y' in değiştirileceği söylentisi daha gerçekleşmedi. Onun, yerinde bırakılması için gerek S a l â h a t t in B e y ve gerekse İngilizler İstanbul Hükûmeti'ne başvurdular. Bu zatın değiştirilmesi teşebbüsü Dahiliye Nezareti ile kavga etmesinin sonucudur. S a l â h a t t i n B e y ' in yerine, Konya'ya S e d a t B e y ' in geldiği de doğru değildir, Her ne kadar H a m i t B e y' bütün komutanların değiştirileceğini haber aldığını yazıyorsa da K â z ı m P a ş a'nın vekil olarak tayini bunun aksini gösteriyor.

5 - Sivas Kongresi ile ilgili olarak Sadrazamlıktan doğruca illere tebliğ olunan 20 Temmuz 1919 tarihli telgrafı gördünüz mü' Karahisar'daki tümen ko mutanı bu kongreye temsilci seçilmesi için buralara bildiri yayınlamış. Bu davra nış tarzını uygun buluyor musunuz' Almanya ile yapılan barış anlaşması ve Doğu'daki sessizlik, durumun gelişmesini beklerken bizim de ihtiyatlı bulunma mızı gerektirmiyor mu' Şahsım için hiç bir endişem olmadığını artık anlamış. sınızdır (!). Yalnız, kararsız ve programsız hareketlerle gayeyi çıkmaza sokaca ğız. Ya ihtiyatlı olalım yahut da işi hemen açığa vuralım. Ne var ki, ikisinden birini yapalım. Sivas Kongresi'nden bugün için bir fayda bekliyor musunuz' Bugünkü duruma göre, bu kongrenin Sivas'ta ve açıktan açığa yapılmasını teh likeli bulmuyor musunuz' Güney yönlerinden Sivas'a gelecek bir darbe özellikle bu il halkının kansızlığı yüzünden Anadolu'yu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu ilin son ana kadar tarafsızmış gibi

görünmesi son derece önemlidir. Bu kongrenin mutlaka toplanması gerekiyorsa, aldığımız haberlere göre, temsilci ler de gelebilecekler ise, acaba bunun Doğu'da başka bir yerde toplanması daha uygun düşmez mi'

6 - Sivas ve Amasya şehirlerinin halkı pek bayağı; ilçelerde, köylerde halk bunlara bakarak çok daha iyi. Bundan sonra, çalışmalarımı ona göre ayarlaya cağım.

7 - İstanbul'dan aldığım haberde, buradaki Millî Mücadele'nin hiçbir parti veyahut bir şahsın kendi özel emellerini gerçekleştirmek maksadına dayanmayıp sırf milletin selâmet ve istiklâlini kurtarmak gayesine dayandığı konusunda, zâtı âlîleri tarafından bir bildiri yayınlanarak İngilizlerin yatıştırılması tavsiye olu nuyor. Buna gerek görüldüğü takdirde, ben, bunun zâtıâlîniz tarafından bir bil diri şeklinde değil, belki Erzurum Kongresi'nin kararlarına sokularak yayınlan masının uygun olacağını zannediyorum.

8 - Ajanslar Meclis-i Meb'usan seçimlerinden bahsediyorlar. Bu hususta ne düşünüyorsunuz' (Refet)

Bu telgrafa verdiğimiz cevabı da olduğu gibi aktarmakla yetineceğim: Şifre Subay eliyle çekilmesi 23.7.1919 İvedi 171

Sivas'ta 3'üncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Bey'e
Refet Beyefendi'ye:

1- S a l â h a t t in B e y hakkındaki telgrafı bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat, bulunamıyor. Hatırladığıma göre, bu zat için söz konusu olan hususlar İstanbul'dan bildirilmişti. Her alınan haberin doğruluğunu istenil diği gibi kontrol edebilmek nadiren mümkündür. Doğu'nun durumu hakkında aldığımız bilgiler, abartmadan uzak olmamakla birlikte, bize yanlış bir adım at tırmış değildir, kanısındayım. Mukadderatımızda, yalnız Doğu'daki olayların ge lişmesine bağlı kalınmakla yetinilmiş değildir. Millî teşkilâtı genişlik ve canlılık kazandırarak kökleştirmek, kongrelerle millî dâvâyı benimsetmek, ordunun millî teşkilâta destek ve yardımını sağlamak, millî dâvânın kaybına meydan vermemek için, komuta ve silâh meseleleri ile gereken kesin kararı verme hususlarında, şim diye kadar yapıldığından başka türlü ve daha ihtiyatlı davranmak, acaba bugünkü verimli sonucu sağlayabilir miydi' Her halde şimdiki durum, herkesi sevindire cek derecededir.

2 - K â z ı m P a ş a'nın komutan vekilliğine tayini pek yerinde ol muştur. Ellerine İngilizlerin ısrarına yol açacak görünürde bir sebep vermemeye çalışıyor. Ancak, silâh konusunda ve Trabzon'a asker çıkarılmasını önleme husu sunda hoşgörülü davranamayacağımız aşikardır. Halbuki, ileri sürülen bu sebep ler İngilizlerin hiç de hoşuna gitmeyecektir.

3 - İngilizler, benim İstanbul'a götürülmem için pek çok ısrar ettiler ve hükûmete ağır baskı yaptılar. Hükûmet ve Padişah ile makine başında günlerce devam eden görüşmeler sırasında bu nokta açıkça bildirildi. Bu konuşmaların metinleri, görüştüğümüzde sizin tarafınızdan da görülecektir. Yalnız şu var ki, meslekten ayrılınca ısrar son buldu. Bu bakımdan sizin için de istifadan sonra büyük bir ısrar olacağını sanmıyorum. Bununla birlikte ve aksi halde, izinizi kaybettirmektense, S a l â h a t t i n B e y 'in güç duruma girmesini tercih ederim, Burada H â l i t B e y hakkında, hükûmet ve İngilizler K â z ı m P a ş a ' ya çok ısrar ettiler. K â z ı m P a ş a bir şey yapılamayacağını söyle mekte direndiği içindir ki, bugün H â l i t B e y, resmen olmasa bile, yine tü meninin başında bulunuyor.

4 - H â m i t B e y, son telgrafıyla hepimizden daha çabuk hareket etme isteğini

gösteriyor. Şimdilik yumuşatıldı.

5 - Sivas Kongresi ile ilgili telgrafı henüz görmedim. Gerçekten de bazı yerlerde olumlu bazı yerlerde olumsuz yönde aşırılıklar görülüyor. Şüphesiz du ruma göre ve verimli hareketlerde bulunabilecek şekilde ihtiyatlı davranma taraf lısıyım. Herkesi ilgilendiren bu açık ve kesin program, bugün toplanmaya başla yan Erzurum Kongresi görüşmelerinden çıkacaktır.

Sivas Kongresi'nden pek çok yarar beklerim. Bugün değil, Sivas Kongresi ilk defa söz konusu edildiği gün bile, her yönden ve özellikle güneyden bir darbe gelebileceğini büyük bir ihtimal dahilinde gördüğümü ve bundan dolayı da sa vunma tedbirleri alınması için ricada bulunduğunu hatırlarsınız. Bununla bir likte, Erzurum Kongresi toplandıktan sonra, Sivas'a gelecek temsilcilerin sayısına ve Erzurum Kongresi'nin yapacağı etkilerden doğacak duruma göre daha pratik ve güvenilir bir şekil de düşünülür.

6 - Siz kardeşimin, çalışmaları düzenleme konusundaki düşüncesi pek ye rindedir. Ancak, şehirlileri de millî duygu ve etki altında tutmaktan uzak kalınmayacağını ümit ederim.

7- Milli Mücadele'nin gaye ve hedefi kongre tarafından yayınlanacak bildi rilerle tasavvur buyurduğunuz şekilde duyurulacaktır.

8 - Meclis-i Mebusan toplanmalıdır. Fakat İstanbul'da değil, Anadolu'da. Bu konu kongrede görüşüldükten sonra teşebbüse geçilecektir. Hepimiz gözleri nizden öperiz kardeşim. (Mustafa Kemal)

3' üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kazım

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

ERZURUMLULARIN YARDIMLARI

Efendiler, askerlikten ayrıldıktan sonra, bütün Erzurum halkının ve Vilayat-ı Şarkiye Mühafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin bana karşı pek açık olarak gösterdikleri güven ve yakınlığın bende bıraktığı unutulmaz hâtırayı burada açıkça belirtmeyi görev sayarım.

Cemiyetin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1919 tarihli yazıda Cemiyetin başına geçerek Yönetim Kurulu Başkanlığını kabul etmemi teklif ediyorlar ve birlikte çalışmak üzere seçtikleri beş kişinin adlarını bildiriyorlardı.

Bu beş kişi, Raif Efendi, emekli Binbaşı Süleyman Bey, emekli Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak gazetesi müdürü Necati Bey, Dursun Beyzâde Cevat Bey idi. Sözünü ettiğim yazıda Rauf Bey' in de Yönetim Kurulu İkinci Başkanlığı'na seçildiği bildiriliyordu.

Bu tarihlerde, Erzurum Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Raif Efendi, üyeler Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mes'ut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve sekreter Cevat Bey idi.

Erzurum şubesi, İstanbul'daki Genel Merkez Başkanlığı'na ulaştırmaya çalıştıkları bir telgrafla Genel Merkez adına karar verme ve söz söyleme yetkisinin bana verildiğinin telgrafla bildirilmesinide rica ettiler.

Bundan başka, bizim Erzurum Kongresi'ne katılmamızı kolaylaştırmak için, Kongre Erzurum temsilcisi olarak seçilmiş bulunan emekli Binbaşı Kâzım ve Dursun Beyzade Cevat Beyler temsilcilikten istifa ettiler.

ERZURUM KONGRESİ

Efendiler, yüksek malûmunuz olduğu üzere, Erzurum Kongresi 1919 yılı Temmuz'unun 23'üncü günü, pek gösterişsiz bir okul salonunda toplandı. İlk günü, beni başkanlığa seçtiler. Kongre üyelerini, durum ve bir dereceye kadar da tutulan yol hakkında aydınlatınak için yaptığım konuşmada :

Tarihin ve olayların zoru ile, doğrudan doğruya içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri göstermeyecek ve bundan irkilmeyecek hiçbir vatanseverin tasavvur edilemeyeceğine işaret ettim. Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan saldırı ve işgallerden bahsettim.

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, bu itibarla vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin ergeç iflâsa mahkûm olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin kutsal varhklarını kurtarmak ve korumak hususunda son sözü söyleyecek ve bunun gereğini yerine getirecek gücün, bütün vatanda bir elektrik ağı haline gelmiş olan míllî akımın kahramanlık ruhu olduğunu ifade ettim.

Maneviyatın kuvvetlendirilmesine yardımcı olmak üzere de, yeryüzündeki bilinen bütün milletlerin milli gayelerine ulaşmak için içinde bulunduğumuz tarihteki mücadeleleri ile ilgili mevcut bazı bilgileri özetledim.

Ve milletin mukadderatına hâkim bir milli iradenin, ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim. Milli iradeye dayanan bir Millet Meclisi'nin meydana getirilmesini ve gücünü milli iradeden alacak bir hükûmetin kurulmasını, kongre çalışmalarının ilk hedefi olarak gösterdim.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

ERZURUM KONGRE'SİNİN BİLDİRİSİ VE KARARLARI

Efendiler, Erzurum Kongresi 14 gün sürdü. Çalışmalarının sonucu, tespit ettiği tüzük ve bu tüzükteki hükümleri ilân eden bildiri maddelerinden ibarettir.

Bu tüzük ve bildiri metni, zaman ve ortamın gerektirdiği bazı önemsiz ve ikinci derecede düşünce ve görüşler atlanarak incelenirse, birtakım köklü ve geniş çaplı ilkeler ve kararlara varmış oluruz.

Müsaade buyurursanız, bu ilkelerin ve kararların bence, daha o zaman, nelerden ibaret olduğuna işaret edeyim :

1 - Milli sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz (Bildiri, madde 6; Tüzük madde 3'ün açıklaması : Tüzük ve bildiri'nin 1'inci maddeleri lütfen okunup incelensin...)

2 - Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde, millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir. (Tüzük madde 2 ve 3; Bildiri, madde 3)

3 - İstanbul Hükümeti vatanı koruma ve istiklâli elde etme gücünü gösteremediği takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükûmet üyeleri

millî kongrece seçilecektir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır. (Tüzük,madde 4; Bildiri, madde 4)

4 - Kuva-yı Milliye'yi tek kuvvet olarak tanımak ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır (Bildiri, madde 3).

5 - Hristiyan azınlıklara siyasî hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez (Bildiri, madde 4).

6 - Manda ve Himaye kabul olunamaz (Bildiri, madde 7).

7 - Millî Meclis'in derhal toplanmasını ve hükûmetin yaptığı işlerin meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için çalışılacaktır.(Bildiri, madde 8).

Bu ilkeler ve bu kararlar çeşitli şekillerde yorumlanmışsa da, gerçek niteliklerini hiç değiştirmeden uygulanma imkânı bulabilmişlerdir.

Efendiler, biz Kongre'de özetlediğim bu kararları ve bu ilkeleri ortaya koymaya çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da basında birtakım demeçler yayınlıyordu. Bu demeçlere, Sadrazamın milli jurnalı dense yeridir. 23 Temmuz 1919 tarihli basın, dünyaya şunu ilan ediyordu :

"Anadolu'da karışıklık çıktı. Kanun-ı Esasî'ye aykırı olarak Meclis-i Meb'usan adı altında toplantılar yapılıyor. Bu hareketin askerî ve sivil memurlar tarafından önlenmesi gerekir."

Buna karşı gereken tedbirler alındı ve Meclis-i Meb'usan'ın toplantıya çağrılması istendi.

Ağustos'un yedinci günü, Kongre, toplantısına son verirken üyelerine :

"Önemli kararlar alındığını, bütün dünyaya milletimizin varlık ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve "tarih, bu kongremizi ender görülen büyük bir eser olarak kaydedecektir" dedim.

Sözlerimde isabetsizlik olmadığını zaman ve olayların ispatlamış olduğuna inanıyorum, Efendiler.

Erzurum Kongresi, tüzüğü gereğince bir Hey'et-i Temsiliye seçmişti.

Dernekler Kanunu'na göre, dilekçe yerine geçmek üzere, Erzurum Valiliği'ne verilen 24 Ağustos 1919 tarihli yazıda, Heyet-i Temsiliye üyelerinin adları ve kimlikleri şu şekilde gösterilmiştir :

Mustafa Kemal Eski 3' üncü Ordu Müfettişi, askerlikten ayrılmış

Rauf Bey Eski Bahriye Nâzırı.

Raif Efendi Eski Erzurum Milletvekili.

İzzet Bey Eski Trabzon Milletvekili.

Servet Bey Eski Trabzon Milletvekili.

Şeyh Fevzi Efendi Erzincan'da Nakşî Şeyhi.

Bekir Sami Bey Eski Beyrut Valisi

Sadullah Efendi Eski Bitlis Milletvekili.

Hacı Musa Bey Mutki Aşiret Bey'i

Efendiler, sırası gelmişken arz edeyim ki, bu kimseler hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Bey'ler ile Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler Sivas Kongresi'ne katılmışlar fakat ondan sonra biri Erzurum'a öteki Erzincan'a dönerek bir daha Hey'et-i Temsiliye'de

bulunmamışlardır. Rauf Bey ve Sivas Kongresi'nde aramıza katılan Bekir Sami Bey İstanbul'da Meclis-i Meb'usan'a gidinceye kadar, bizimle birlikte bulunmuşlardır.

ERZURUM KONGRESİ'NDE GÖRÜLEN KARASIZLIKLAR Efendiler, hâtıra olarak küçük bir noktaya da işaret etmek isterim. Benim bu Erzurum Kongresi'ne üye olarak girip girmemekliğim, üzerinde düşünülmeye değer bulunduğu gibi, Kongre'ye katıldıktan sonra da başkan olup olmamaklığım konusunda kararsızlık gösterenler olmuştur. Bu kararsızlığı gösterenlerden bir kısmının düşüncelerini iyi niyet ve içtenliklerine vermek mümkün ise de, diğer bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, aksine mel'unca bir maksadın peşine düştüklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı. Söz gelişi, düşman casusu olup her nasılsa Trabzon ilinde bir yerden kendisini kongreye temsilci seçtirerek gelen Ömer Fevzi Bey ve arkadaşları gibi. Bu zatın hainliği, sonradan Trabzon'da ve oradan kaçtıktan sonra da İstanbul'daki faaliyet ve hareketleri ile sabit olmuştur.

Kongrenin bitiminden iki üç gün önce başka bir tartışma da söz konusu olmaya başlamıştı. Bazı yakın arkadaşlarım benim Hey et-i Temsiliye'ye girerek açıkça faaliyet göstermemi sakıncalı buluyorlardı. Görüşleri şu noktalarda özetlenebilir : Millî teşebbüs ve faaliyetlerin bütün anlamıyla milletten doğduğunu, gerçekten millî olduğunu göstermek lâzımdır. Bu takdirde, yapılacak teşebbüsler daha güçlü olur ve kimsenin kötü yorumuna ve özellikle yabancıların olumsuz düşüncelerine fırsat vermez. Fakat tanınmış ve hele İstanbul Hükûmeti'ne Hilafet ve Saltanat makamına karşı asi duruma düşmüş, hücumların hedef noktası haline gelmiş olan benim gibi bir adamın bütün bu millî teşebbüslerin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin millî gayelere dayanmaktan çok, şahsî emellerin gerçekleştirilmesi maksadına dayandığı inancı uyanır. Bu bakımdan Hey'et-i Temsiliye'yi illerin ve müstakil sancakların seçeceği kimseler oluşturmalıdır. Ancak, bu şekilde millî bir güç gösterilebilir.

Bu görüşlerin ne dereceye kadar yerinde olup olmadığını araştıracak değilim. Yalnız benim de bu görüşlere karşı olan düşüncelerimi ve bunları dayandırdığım noktalardan bazılarını sayayım : Özellikle, ben mutlaka kongreye katılmalı ve onu idare etmeliydim. Çünkü, zaman geçirmeksizin milli iradenin faaliyete geçirilmesini ve milletin doğrudan doğruya fiilî ve silâhlı olarak tedbirler almaya başlamasını sağlamak zaruretine inanıyordum. Bu esaslı noktaları, takdir ve tespit ettirebilmek için, kongrede aydınlatmak, yol göstermek ve bizzat idare etmek suretiyle çalışmamı zarurî görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresi'nin daha önce açıkladığım ilke ve kararlarını, herhangi bir temsilciler hey'etinin uygulama alanına sokturabileceğime henüz güvencim olmadığını itiraf ederim.

Nitekim zaman ve olaylar beni doğrulamıştır. Bundan başka, daha Amasya'da iken karar verilip de bütün millete her türlü vasıta ile tebliğ ettirdiğim Sivas Genel Kongresi'nin toplanmasını sağlamak, bütün milleti ve memleketi yalnız bir hey'etle temsil etmek, ayrıca yalnız Doğu illerini değil, vatanın her köşesini aynı dikkat ve duyarlıkla savunma ve kurtarma çarelerini bulmaya çalışmak hususlarını herhangi bir heyetin gerçekleştirebileceğine inanmadığımı açıkça ifade etmek zorundayım. Çünkü, bende böyle bir kanaat var olsaydı, benim işbaşına geçtiğim güne kadar teşebbüs ve faaliyette bulunanların çalışmalarının

sonuçlarını bekler ve istifa etmemek yolunu tutardım. Hükûmet'e, Padişah ve Halife'ye karşı isyan gereğini duymazdım. Aksine, ben de bazı iki yüzlü ve iki taraflı oynayanlar gibi görünüşte pek şatafatlı ve gösterişli olan, o günün Ordu Müfettişliği görevini ve Padişah Hazretleri'nin Yaveri sıfatını taşımakta devam ederdim. Gerçi, benim açıkça ortaya atılmamda ve bütün millî ve askerî hareketlerin başına geçmemde elbette sakınca vardı. Ancak, o sakınca, başarısızlık halinde herkesten önce ve herkesten çok benim, en büyük ceza ve azaba uğratılmamdan başka bir şey olabilecek miydi' Oysa, bütün vatanın ve koskaca bir milletin ölüm kalım dâvâsı söz konusu olurken vatanseverim diyenlerin kendi sonlarını düşüncelerinin yeri varmıydı '

Efendiler, ben, bazı arkadaşlarca ileri sürülen düşünce ve kuruntulara uymuş olsaydım, iki bakımdan büyük sakıncalar ortaya çıkacaktı.Birincisi; düşüncelerimde, kararlarımda ve bütün kişiliğimde yetersizlik ve güçsüzlük olduğunu itiraf etmek ki, bu husus, benim, vicdanımın emrine uyarak yüklendiğim görev bakımından düzeltilmesi imkânsız bir yanılma olurdu.

Efendiler, tarih, itiraz edilemez bir şekilde ispatlamıştır ki, büyük dâvâlarda başarı için sarsılmaz bir kabiliyet ve kudrete sahip bir önderin varlığı şarttır. Bütün devlet adamlarının ümitsizlik ve beceriksizlik içinde bütün milletin başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, her vatanseverim diyen binbir çeşit insanın, binbir hareket ve görüş tarzı ortaya attığı ve her şeyin allak bullak olduğu bir dönemde, danışmalar yolu ile, birçok hatırlı ve nüfuzlu kimselere bel bağlama gereğine inanmakla, güvenli ve kararlı bir şekilde ve özellikle sür'atle yol almak ve en sonunda çok çetin olan hedefe ulaşmak mümkün müdür' Tarihte, bu tarzda başarıya ulaşmış bir toplum gösterebilir mi' İkincisi Efendiler; millet, memleket, siyaset ve ordu yönetimi ile hiçbir ilgi ve ilişkileri bulunmamış, bu alanda başarıları görülmemiş ve denenmemiş olan gelişigüzel kimselerden, söz gelişi Erzincanlı bir Nakşî Şeyhi ve Mutki'li bir aşiret reisi gibi zavallılardan da kurulması ihtimalden uzak olmayan herhangi bir temsilciler hey'etine, söz konusu durum ve görev emanet edilebilir miydi' Edildiği takdirde, memleket ve milleti kurtaracağız dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi aldatmış olmak gibi bir yanılgıya düşmeyecek miydik'

Bu nitelikteki bir hey'ete perde arkasından yardım edilebileceği söz konusu olsa bile, bu tarz güvenli bir yol sayılabilir miydi'

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün bütün dünyaca inkâr edilemeyecek gerçekler olarak kabul edildiğine asla şüphe yoktur. Bununla birlikte, ben burada bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hâtıra ve belgeler ile bir kere daha belirtmeyi, gelecek nesillerin siyasî ve sosyal ahlâk terbiyesi açısından bir görev sayarım.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi bundan sonra da üzerinde duracağım olaylar dolayısıyla, bu husus, kendiliğinden aydınlığa kavuşacaktır.

Efendiler, Erzurum Kongresi'nin bitiminde, Ferit Paşa'dan sonra Harbiye Nezareti'ne yeni geldiği anlaşılan bir Nazım Paşa imzasıyla, 15' inci Kolordu Komutanlığı'na 30 Temmuz 1919 tarihli şöyle bir emir geldi.

Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in hükûmetin kararlarına aykırı faaliyet ve hareketlerinden dolayı hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri Bâbıâlî'ce uygun görülüp o bölgedeki memurlara emirler verildiğinden, Kolordu'ca gereken yardımda bulunulması ve sonucundan bilgi verilmesi rica olunur.

Bu emre Kolordu Komutanlığı tarafından lâyık olduğu şekilde cevap verildi. Bu cevabı öteki komutanlara da verdirerek dikkatlerini çektirdim.

Kongre bildirisi, memleket içinde her yere ve yabancı devlet temsilcilerine çeşitli vasıtalarla gönderildi. Tüzük de komutanlara ve öteki güvenilir makamlara kısım kısım şifre ile verilerek, oralarda basılmasının ve çoğaltılıp dağıtılmasının sağlanmasına çalışıldı. Bu durum tabiatıyla günlerce devam etti. Bu münasebetle Sivas'ta 3' üncü Kolordu Komutanı Salâhattin Bey 'den aldığım 22 Ağustos 1919 tarihli bir telgrafta : "Tüzüğün ikinci ve dördüncü maddelerinin yayınlanmasını sakıncalı bulduğu, bir kere daha incelenmesi gereği" bildiriliyordu.

İkinci madde Topyekûn savunma ve direnme esasının kabul edildiği

Dördüncü madde Geçici bir idare kurulabileceği hususundaki maddelerdir.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

KARAKOL CEMİYETİ Biz Erzurum'da kongre kararlarının her tarafça anlaşılmasını ve topyekûn uygulanmasını sağlayıcı tedbirleri almaya çalışırken, bize Karakol Cemiyetinin Teşkilât-ı Umumiye Nizamnamesi , ve Karakol Cemiyetinin Vezaif-i Umumiye Talimatnamesi diye basılı bir takım kâğıtların, bütün orduya, komutan,subay, herkese dağıtıldığı bildirildi.

Bu yönetmeliği okuyan bana en yakın komutanlar bile, bu teşebbüsün benden geldiğini sanarak, birçok şüphe ve kararsızlıklara düşmüşler. Benim bir yandan kongrelerle açıkça ortak millî faaliyetlerde bulunurken, bir yandan da esrarengiz ve korkunç bir komite kurmaya çalıştığım zannına kapılmışlar. Gerçi, bu örgütün ve teşebbüslerin elebaşıları İstanbul'da bulunuyorlarmış; fakat, teşebbüslerini benim ad ve hesabıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyeti'nin genel kuruluş tüzüğü'ne göre, genel merkez üyeleri, sayıları, toplantı yer ve toplanış şekilleri, seçim usulleri ve görevlendirilmeleri kesinlikle gizli tutulur.

Bir de, en ufak bir sırrı açığa vuran, Karakol Cemiyeti'ne bir tehlike getiren, hattâ tehlikeye yol açabilecek bir şüphe uyandıran kimseler derhal idam edilir.

Genel Görev Yönetmeliği'nde de bir "millî ordu'dan" söz ediliyor ve "bu ordunun başkomutanı, büyük kurmay hey'eti, ordu, kolordu ve tümen komutanları ile kurmayları seçilmiş ve tayin edilmiş olup gizli tutulur. Bunlar görevlerini gizli olarak yaparlar" açıklaması okunur.

Efendiler, derhal komutanları uyararak, bu tüzük ve yönetmelik hükümlerini asla uygulamamaları gerektiğini ve bu teşebbüsün kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sivas'a varışımdan sonra, oraya gelen Kara Vasıf Bey 'den anladım ki, bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşları imiş.

Herhalde, bu hareket tarzı doğru değildi. Herkesi idam ile tehdit ederek bilinmeyen bir merkezin, bilinmeyen bir başkomutanın, bilinmeyen birtakım komutanların emirlerine uymak mecburiyetinde bırakmaya kalkışmak çok tehlikeliydi. Gerçekten de, bütün ordu mensuplarında biribirlerine karşı bir güvensizlik ve korku başladı. Söz gelişi,herhangi bir kolordu komutanının, benim komuta etmekte olduğum kolordunun acaba bilinmeyen gizli komutanı kimdir' Bu gizli komutan ne vakit ve nasıl komutayı ele alacak ve bana ne gibi bir işlem uygulayacak gibi haklı birtakım kuruntulara kapılması ihtimalden uzak değildi.

Sivas'ta Kara Vasıf Bey'e bu gizli merkezin, gizli başkomutanın ve gizli büyük kurmay

hey'etinin kimler olduğunu sorduğum zaman, hepsi siz ve arkadaşlarınızdır, karşılığını vermişti. Bu beni büsbütün şaşırtmıştı. Böyle bir karşılık elbette akla yatkın olamazdı. Çünkü, bana asla böyle bir örgütlenmeden kimse söz etmiş ve iznimi de almış değildi.

Bu derneğin, sonradan, özellikle İstanbul'da yine aynı adla faaliyetini sürdürmeye çalıştığı anlaşıldıktan sonra, kuruluşunda ve bununla ilgili olarak bize vermek zorunda kaldıkları bilgilerde samimiyet bulunabileceği iddia edilemez. SPECIAL_IMAGE-kose_menu_solalt.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-kose_menu_sagalt.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-kose_cizgi_tablo_sagalt.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-geri.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-yukari.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-kose_bar_sagalt.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-kose_alt_solust.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-kose_alt_sagust.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-kose_cizgi_kalin_sagalt.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-kose_alt_solalt.gif-REPLACE_ME SPECIAL_IMAGE-kose_alt_sagalt.gif-REPLACE_ME

AVRUPA'DAN BİRŞEY BAŞARAMADAN DÖNEN FERİT PAŞA'YA ÇEKTİĞİM TELGRAFİstanbul Hükûmetini millî teşebbüsleri engellemekten vazgeçirmek, başarıda sağlayacağı çabukluk ve kolaylık bakımından önemli idi. Bu düşünce ile ve Ferit Paşa 'nın, tabiatıyla hiç bir şey basaramadan, adeta hakarete uğramış bir durumda İstanbul'a dönüşünden yararlanarak, kendisine 16 Ağustos 1919 tarihinde bir şifreli telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardır :

Mösyö Clemenceau (Klemanso)'nun, siz Sadrazam Hazretleri'nin yüksek şahsiyetlerine olan ayrıntılı cevabını, ben âcizleri son günlerde okuyunca İstanbul'a nasıl acı ve üzüntüler içinde dönmüş olduğunuzu takdir ediyorum. Vatanımızı paylaşma ve yok etme duşüncesini bu kadar açık ve haysiyet kırıcı bir şekilde ortaya koyan bu ifade karşısında titremeyecek duygulu bir insan düşünemiyorum. Tanrı'ya binlerce şükredelim ki, milletimiz, ruhundaki kahramanlık azmiyle, tarih boyunca sürüp gelen hayat ve varlığını, hiçbir zaman ne kaderin akışına ne de böyle cellâtça hükümlere kurban etmeyecektir.

Şimdi pek eminim ki, siz Sadrazam Hazretleri'nin yüksek şahsiyetleri,bugünkü genel durumu, devlet ve milletin gerçek çıkarlarını üç ay önceki gözlerle görmüyorlar.

Dokuz aydan beri iş başına gelen hükûmetlerin hep biribirinden daha çok yıpranması ve sonunda da ne yazık ki, artık iş göremez bir duruma düşmesi, milletin yüksek haysiyeti karşısında doğrusu pek üzücü oluyor. Şurası bir gerçektir ki, vatan ve milletin mukadderatı adına içeride ve dışanda sesini duyurmak ve söz sahibi olabilmek, mutlaka millî iradeye dayanmayı şart kılar.

Hayat hakkı ve bağımsızlını için çalışan milletin amacındaki bu asalet ve ciddiyete karşılık, İstanbul Hükûmeti, düşmanca davranmak yolunu tutuyor. Bu davranış tarzı, elbette büyük bir üzüntü doğuruyor. Milleti, İstanbul Hükümeti'ne karşı istenmeyen hareketlere sürükleyebilecek niteliktedir. Çok açık olarak arz edeyim ki, millet her türlü iradesini kullanabilecek güçtedir. Teşebbüslerinin önüne geçebilecek hiçbir kuvvet yoktur.

İstanbul Hükûmeti'nin olumsuz teşebbüsleri hiçbir yerde hiçbir kimse tarafından uygulanamayacaktır. Millet, çizdiği program çerçevesinde pek kesin ve açık adımlarla

hedefine doğru yürümektedir. İstanbul Hükûmeti'nin şimdiye kadar süregelen engelleyici teşebbüslerinin hiçbir yerde hiçbir etki yapamamakta olmasıyla, gerçek durumun takdir buyurulmuş olacağına şüphe edilemez.

İngilizlerin gösterdikleri yolda bir kurtuluş çaresi aramak da boşunadır ve sonucu bir hiçtir. Bununla birlikte, İngilizler de en sonunda kuvvetin millette olduğunu takdir ederek, hiçbir dayanağı olmayan ve millet adına hiçbir taahhütte bulunamayan, bulunsa bile milletçe kabul edilemeyecek olan bir hükumetle sonuç alınabilecek bir işe girişmenin mümkün olamayacağına inanmışlardır .....

Bütün dilekler şu noktada birleşmiştir ki, hükûmet meşru olan milli akımı engellemeye çalışmaktan vazgeçerek, Kuva-yı Milliye'ye dayansın ve bütün teşebbüslerinde kendine millî gayeyi rehber edinsin.

Bunun için de millî varlığı ve millî iradeyi temsil edecek olan Meclis-i Meb'usan'ın en kısa zamanda toplanmasını sağlasın!.....

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

SİVAS KONGRESİ HAZIRLIKLARI Efendiler, Sivas'ta toplanmasını sağlamaya çalıştığımız kongreye her taraftan temsilci seçtirmek ve onların Sivas'a gelmelerini sağlamak üzere, daha Amasya'da iken başlamış olan çalışma ve yazışmalar devam ediyordu. Bütün komutanlar ve birçok vatansever her yerde olağanüstü bir çaba harcıyorlardı.Ne var ki, yine her tarafta olumsuz ve aleyhte propagandalar ve özellikle İstanbul Hükûmeti'nin engelleyici tedbirleri işi güçleştiriyordu.

Bazı yerlerden hem temsilci seçmiyorlar hem de maneviyat kıracak ve herkesi ümitsizliğe düşürecek cevaplar veriyorlardı. Örnek olarak,20' nci Kolordu Komutanı adına Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'in İstanbul'dan gelen bilgileri içine alan 9 Ağustos 1919 tarihli şifresinde, şu maddeler dikkate değer görüldü :

1- İstanbul temsilci göndermiyor. Oradaki işleri uygun bulmakla birlikte, cür'etli bir duruma girmeyi de istemiyor.

2 - İstanbul'dan temsilci göndermek imkânsızdır. Gönderilmek istenen kimseler, orada verimli, başarılı iş göreceklerine emin olmadıklarından dolayı, boşuna masraf etmemek ve yolculuk sıkıntılarına katlanmamak için hareket etmiyorlar. (Bilindiği üzere, bazı kimseleri özel birer mektupla da davet etmiştik.)

Biz, her yerden temsilci seçtirmek ve göndertmekte karşılaşılan güçlükleri yenmeye çalışırken, öte yandan kongrenin toplanması için en güvenli bir yer olarak seçtiğimiz Sivas'ta da bir telâş ve heyecan başladı.

Efendiler, burada, sırası gelmişken arz edeyim ki, ben Sivas'ı gerçekten de her bakımdan güvenli bir yer saymış olmakla birlikte, daha Amasya'da iken Siıvas'a gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından her türlü askerî tedbir ve tertipleri aldırmayı da ihtiyatlı olmanın gereği saymıştım.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

SİVAS VALİSİNİN ENDİŞELERİ

Sivas'ın heyecanı şöyle öğrenildi. 20 Ağustos günü öğleyin, Sivas Valisi Reşit Paşa tarafından telgraf başına davet olunduğum zaman, Paşa'nın uzun bir telgrafı veriliyordu. O telgraf şudur :

Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Önce, rahatsız ettiğim için beni bağışlamanızı diler ve zâtı devletlerinin sağlığını sorarım. Neden rahatsız ettiğimi aşağıda arz ediyor ve açıklıyorum efendim. Görünüşte, Fransızlara ait kuruluşları teslim almak, gerçekte buraların durumu konusunda incelemelerde bulunmak üzere, Cizvit papazlarıyla birlikte İstanbul'dan önceki gün Sivas'a gelerek valilik makamını ziyaret eden Fransız subaylarının ziyaretlerini iade için dün sabah yanlarına gitmiştim. Ziyaret ve görüşmenin sonunda orada hazır bulunan Fransız binbaşılarından Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot(Brüno) biraz özel görüşmek isteğinde bulunarak bendenizi başka bir odaya aldı. Söylediği sözleri olduğu gibi aktarıyorum :

Mustafa Kemal Paşa ile Kongre Hey'etinin Sivas'a gelerek burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbul'dan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle bu kadar samimi görüşüp şahsınıza karşı pek çok saygı duyarken bu konuyu benden saklamanıza çok üzüldüm, dedi. Bendeniz de gereken cevabı vererek kendisini inandırmaya çalıştımsa da son söz olarak :

"Eğer Mustafa Kemal Paşa Sivas'a gelir ve burada kongre yapmaya kalkışırlarsa, beş on gün içinde buraları, işgal etme kararının verildiğini kesin olarak biliyorum. İnanmazsanız, gerçekleştiğinde görürsünüz. O zaman vatanınızın felâketini hazırlayanlar arasına siz de girmiş olursunuz sözlerini söyledi. Dahiliye Nezareti'nden aldığım şifreli telgraf da başka şekilde yazılmış olmakla birlikte aynı kanaati verecek nitelikte idi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri de dün kolordu komutanı ile uzun uzadıya görüşerek, kongre hakkında komutan beyefendi'nin düşüncesini anlamaya çalıştığı gibi, bu sabah da Mösyö Brunot bendenize gelerek saat 15.00'te öteki Fransız subaylarıyla birlikte kongre hakkında görüşüleceğini, ancak kendisinin aradaki samimiyet dolayısiyle daha önce ayrıca görüşmek istediğini bildirdi. Bir süre konuşulduktan sonra sonuç olarak şunu da ekledi : "Ben dünden beri bu mesele üzerinde çok düşündüm.Sonunda şuna karar verdim ki, eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre Hey'eti, Sivas Kongresi'nde İtilâf Devletleri aleyhine kışkırtmalarda bulunmazlar ve onlar hakkında saldırgan bir dil kullanmazlarsa, kongrenin toplanmasında hiçbir sakınca yoktur. Bizzat ben General Franchetd'Esperey (Franşe Despere)'ye yazar, Mustafa Kemal Paşa hakkındaki tutuklama emrini geri aldırır ve kongrenin toplanmasına engel olunmaması için Dahiliye Nezareti'nden size emir verdiririm. Ancak, şu şartla ki, siz de benden hiçbir şeyi saklamayacaksınız ve samimî dostluğumuzdan dolayı birbirimize karşı daima açık bir dil kullanacağız. Yalnız, kongrenin toplanma tarihini öğrenmek gerekir" dedi. Bendeniz de kendisine bu konuda bir şey bilmediğimi, öğrendiğimde kendisine bildireceğimi ve aradaki dostluğa dayanarak hiçbir şeyi saklamayacağımı söyledim.

Binbaşının işgal konusunda dünkü kesin ifadesine rağmen bugünkü yumuşaklığının sebebini, bütün incelikleri gören yüksek dikkatinize arz etmeyi görev bilir ve bu hususta sözü uzatmayı gereksiz sayarım. Öyle anlaşılıyor ki, bunların düşüncesi, kongreyi Sivas'ta toplatmaya razı görünerek sayın kongre üyeleri ile sizi burada toplamak ve el altından hazırlıklarda bulunarak bütün arkadaşları ele geçirmekten ve işgal mes'elesini de bir oldu bitti haline getirmekten ibarettir. Dün akşam Dahiliye Nezareti'nden aldığım şifreli telgraf da,

başka şekilde yazılmış olmakla birlikte, nitelik bakımından hemen hemen aynı idi. İşte bendeniz her gerçeği gizli tutulmak istirhamı ile efendimize arz ediyorum. Bundan sonra tutulacak yolun tayini size düşer. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar yakın ve âdeta elle tutulacak derecede görünürde olduğunu bilip dururken, durumdan zâtıâlîlerini haberdar etmemeyi ve dolayısıyla Sivas'ta kongre toplanmasından vazgeçilmesini arz etmemeyi vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için zâtıdevletlerinden ve orada bulunan diğer sayın arkadaşlardan pek çok rica ederim ki,ikinci bir kongrenin toplanmasına mutlak bir ihtiyaç yoksa vazgeçilsin.Varsa,dört yandan işgali pek kolay olan Sivas'ın toplantı merkezi olmasından vazgeçilerek,işgal ihtimali pek uzak olan Erzurum'da veyahut uygun görülürse,Erzincan'da toplanması çarelerinin araştırılmasını,memleketin selameti adına istirham ederim.Kolordu komutanı Salahattin Beyefendi de bu hususstaki düşüncelerini ayrıca Kazım Paşa Hazretleri vasıtasıyla size yazacaklardır.Şimdi yanımda bulunan eski Sivas milletvekili Rasim Bey de,eski Erzurum Milletvekili Hoca Raif Efendi Hazretleri 'ne bu hususstaki bilgi ve görüşlerini bildiren bir telgraf çekecektir. Elbette, okuduktan sonra, Hoca Raif Efendi Hazretleri' nin Ilıca'dan dönüşünde kendilerine yollamak lûtfunda bulunursunuz. İşte efendim durum bu merkezdedir. Herkesçe bilinen vatanseverliğinize karşı fazla rahatsızlık vermekten çekinir, cevabınızda vereceğiniz emrinizi beklerim efendim. İşte Rasim Bey'in telgrafı.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim cevabı olduğu gibi arz edeceğim. Ertesi gün Heyet-i Temsiliye adına da aynı nitelikte uzun bir telgrafla vali yatıştırılmaya ve inandırılmaya çalışıldı. Ayrıca Kadı Hasbi Efendi'ye de dolaylı olarak bir telgraf çekildi. Kolordu Komutanı'na da gerektiği gibi yazıldı. Rasim Bey'e de endişeye kapılmaması için kendim yazdım.

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretleri'ne
20/8/1919 Saat : 13.00

Verdiğiniz bilgilere ve yüksek düşüncelerinize özellikle teşekkürümü arz ederim. Mösyö Brunot ve arkadaşlarının bir gözdağı vermek için söyledikleri sözleri tamamiyle blöf olarak saydım. Sivas Kongresi'nin toplanması yeni bir mesele değildir; aylarca öncesinden dünyaca bilinen bir teşebbüstür. Gariptir ki, İstanbul da bulunan yetkili Fransız siyaset adamlarının da bana gönderdikleri haberler, Anadolu'da millet tarafından girişilmekte olan teşebbüslerin pek haklı ve meşru olduğu, milletimizin istekleri kendilerine ve açıkça bildirildiği takdirde, bunları memnunlukla kabul ile gereğini yerine getireceklerine dair şimdiden yazılı güvence vermeye hazır oldukları şeklindedir. Mösyö Brunot'nun ikinci görüşmede ağız değiştirmesi ve yumuşaması, beni kazanma maksadına dayanabilir. Binbaşı Brunot'nun dediği gibi Sivas'ın Fransız'lar tarafından beş gün içinde işgali o kadar kolay bir şey değildir. Zâtıdevletinizin hatırında olsa gerekir ki, İngilizler bu konudaki tehditlerinde daha ileri giderek Batum'daki askerlerinin Samsun'a çıkarılmasına karar verdiler. Hatta sözde beni yıldırmak için, bir tabur bile çıkardılar. Fakat, bu teşebbüse karşı, milletin sarsılmaz bir azim, iman ve ateşle karşı koyacağı gerçeği kendilerince anlaşıldıktan sonra, hem kararlarından vazgeçmeye hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle birlikte orada bulunan taburu da alıp götürmeye mecbur olmuşlardır. Sivas Kongresi'nde ele alınacak hususlar da Erzurum Kongresi bildirisi'ndeki maddelerden kolaylıkla anlaşılacağına göre,İtilaf devletleri aleyhine

kışkırtmalarda bulunmak gibi maksatlar asla söz konusu değildir. Burada şunu da arz edeyim ki, bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir yabancı devletin yardımına tenezzül eden şahsiyetlerden değilim, Benim için en büyük korunma yeri ve yardım kaynağı milletimin bağrıdır. Kongrenin gereği, zaman ve toplanma yeri hakkında söz sahibi olmak, bendenizin şahsî hükmünün pek üstünde bir söz sahibi olan millet kararına bağlı bir durumdur. Yalnız, tahmin buyurulduğu gibi, Fransızların, kongre üyelerinin Sivas'ta toplanmasına taraftar görünerek, sonradan onları ele geçirme imkânını bulabilmesi bizce pek uzak kuruntulardandır. Bütün bu arz ettiklerimi Mösyö Brunot'ya aynen söylemenizde hiçbir sakınca görmüyorum. Bu münasebetle Mösyö Brunot ve arkadaşlarına, milletimizi savunmak için, Erzurum Kongresi Bildirisi ile, bütün dünyaya olduğu gibi kendilerinin İstanbul'daki siyasî temsilcilerine de duyurmuş olduğu temel kararları uygulamakta hiçbir şekilde kararsızlığa düşmesine imkan bulunmadığı bildirilmiş olur. Mösyö Brunot bilmelidir ki, Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir harbe karar vermelerine bağlıdır. Böyle bir kararın, Jandarma Binbaşısı Mösyö Brunot ve arkadaşları arasında söz konusu edilse bile, Fransız milletince kabul edilebileceğine ihtimal verilemez.

Milletvekili Rasim Bey' in, Raif Efendi Hazretleri ne olan telgrafını okudum. Korkmanın yeri olmadığının kendisine bildirilmesini rica ederim.

Gerek bendenize vermiş bulunduğunuz bilgi ve düşünceleri gerek Rasim Bey'in telgrafını Hey'et-i Temsiliye'ye olduğu gibi takdim edeceğim yalnız, Sivas Kongresi hakkındaki kesin karar ancak Hey'et-i Temsiliye'nin görüşmeleri sonunda belli olacaktır. Alınacak karar, yüksek şahsiyetinize elbette arz olunacaktır.Yalnız, bugün için istirhamım, Brunot'nun tehditlerinin halk arasında yayılıp maneviyatın bozulmasına engel olunmasıdır. Samimî saygılarımın kabulünü ve Sâlahattin ve Refet Beyefendi'lere selâmımın bildirilmesini istirham ederim. Muhterem Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

(Verilen Cevap Üzerine Reşit Paşa'dan Alınan İkinci Telgraftır)

Bendeniz anlayabildiğim kadarını Efendimize arz etmekle vicdani görevimi yerine getirmiş oluyorum. İstanbul'daki Fransız ordu ve siyaset adamlarının görüşlerini ve zâtıdevletlerine karşı vermiş oldukları sözlerin ne dereceye kadar güvenilebilir olduğunu kestirememekte haklıyım. Şüphe götürmez olan vatanseverliğiniz açısından vatanın kurtuluşu söz konusu olduğuna göre, iyice düşünerek tutulması gerekli yolun belirlenmesi Efendimize ve yüksek kongre hey'etinin orada bulunan sayın üyelerine düşer. Emirlerinizi yerine getireceğimizi arz ile derin saygılarımı sunarım, efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbakır ve Bitlis dolaylarındaki halkı aydınlatmak maksadıyla, oralarda ordu komutanı olarak bulunduğum sıralarda, bir kısmını şahsen tanıdığım birtakım ileri gelenlere özel mektuplar yazdım.Van, Bayezıt ve yakınlarında bulunan bazı aşiret beyleri ile de ilişki ve bağlantılar kurdum.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

ERZURUMDAN AYRILMA GEREĞİ

Nihayet, Efendiler, Ağustos içinde, her yerden bir takım temsilcilerin Sivas'a doğru yola çıktıkları ve kısmen Sivas'a gelmeye başladıkları anlaşıldı. Sivas'a gelen temsilciler tarafından bizim Sivas'a ne zaman hareket edeceğimiz sorulmaya başlandı.

Artık, Erzurum'dan ayrılmak gerekiyordu. Fakat, şimdiye kadar verdiğim bilgilerden anlaşılmıştır ki, Sivas Kongresi, Doğu ve Batı illeri ile Trakya'nın yani bütün bir memleketin birliğini sağlamak gayesini güdüyordu. Bu sebeple kongrede Doğu illerinin de temsilcileri bulunmak gerekirdi. Bu illerden Sivas Kongresi için temsilciler seçtirmeye kalkışmak ise, uygulanması bakımından değeri olmayan bir düşünceydi. Erzurum Kongresi'ni yapan temsilcilerin, Sivas'a gönderilmesine kalkışmanın da mümkün olamayacağı anlaşılıyordu. Zaten Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına, kendi illerinden yetki almış olan bu temsilcilerin daha genel bir gayeye yönelen yetkileri de yoktu. Bu bakımdan Erzurum Kongresi'nin, Sivas Kongresi'ne Doğu'daki seçim bölgeleri adına,bir temsilci hey'et gönderme yetkisini alamayacağı da belliydi.

Yeniden temsilci seçtirmeye kalkışmak pratik bakımdan ne kadar geçersiz idiyse, birtakım teorik fikir çerçevesi içinde sıkışıp kalmak da o kadar geçersiz idi.

En basit ve çıkar yol, Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Temsil Hey'eti'ni Sivas'a götürüp kongreye katmaktan ibarettir.

Üyelerden Mutki aşiret reisinin Mutki dağlarından çıkmaktan korktuğunu bilirdim. Siirt milletvekili Sadullah Bey de ortada yok.

Servet ve İzzet Bey'ler kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzon'a gitmiş bulunuyorlar.

Erzurum'da Rauf Bey ve Raif Efendi var.Raif Efendi de özür diliyor.

Yolumuz üzerinde, Erzincan'da Şeyh Fevzi Efendi'yi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Bey'leri davet ettim, gelmediler. Raif Efendi've bizimle birlikte gelmesi için rica ettik, kabul etti.

Nihayet, Hey'et-i Temsiliye üyeleri olarak Erzurum'dan üç kişi, Erzincan'dan bir kişi ve Sivas'ta bulduğum Bekir Sami Bey ile beş kişi olduk. Sivas kongresi'ne katılan temsilcilerin ellerindeki kartları inceleme gereği duyulduğu, zaman, ben, orada şöyle bir belge hazırladım ve altına Hey'eti Temsiliye'nin mührünü bastım.

"Hey'et-i Temsiliye'den :

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Ulemadan Raif Efendi

Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Yukarıda adları yazılı şahıslar, Doğu Anadolu adına Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere Erzurum Kongresi'nce görevlendirilmiştir. (Mühür)

Efendiler, Erzurum'dan ayrıldığımız tarih 29 Ağustos 1919'dur.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER

SİVAS YOLUNDA Amasya'dan Erzurum'a gelirken, Sivas'ta küçük bir hikâyeye konu olan olay hatırlarınızdadır. Gariptir ki, Erzurum'dan Sivas'a giderken de buna benzer küçük bir

durumla karşılaştık.

Erzincan'dan batıya hareket ettiğimiz günün sabahı, Erzincan Boğazı'nın girişine gelir gelmez, bazı Jandarma erlerinin ve subaylarının heyecanlı ve telâşlı bir şekilde otomobillerimizi durdurduklarını gördük.

Durumu açıkladılar : "Dersim Kürtleri 'boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez."

Bir subay, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış. O kuvvet gelince tertibat alacak, hücum edecek ve eşkiyayı püskürterek yolu açacakmış.

Pek iyi ama, bu eşkiyanın kuvveti nedir' Neresini nasıl tutmus' Ne kadar kuvvet ve ne vakit gelecek'

Bu sorunlar çözülünceye kadar, geri Erzincan'a dönmek ve kimbilir nice günler beklemek gerekir. Bizim ise, işimiz pek aceleydi. Ben Erzurum ile Sivas arasındaki yolu belli bir zamanda katedip kararlaştırılan günde Sivas'ta bulunamazsak, şurada veya burada şu veya bu sebeple korkup kaldığım, Sivas'ta ve başka yerlerde duyulursa, panik başlayabilir, işler altüst olabilirdi.

O halde karar' Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yoktu. Yalnız ufak bir tedbir almayı uygun buldum.

Hafif makinalı tüfeklerle silâhlanmış olan fedâkâr arkadaşlarımızdan birkaçını - şimdi bir alay komutanı olan Osman Bey ki Tufan Bey adıyla tanınmıştır. Bunların başında idi - bir otomobille kendi otomobilimizin önüne geçirdik. Sağdan soldan gelecek uzak mesafedeki ateşlere aldırış etmeyerek, otomobiller, şose üzerinde sür'atle ilerlemeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa, onlarla meşgul olunmayacak... Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapamış olan eşkıyaya rastlanırsa, hepimiz otomobillerden atlayacağız ve bunlara hücum ederek yolu açacağız. Kalanlar tekrar kullanılabilir durumdaki otomobillere binerek ve sür'atle uzaklaşarak yola devam edecekler... İşte verilen emir de buydu. . .

Bu tedbiri ve bu arzdaki hareketi yerinde ve emniyetli görmeyenler bulunabilir. Gerçi bu tarihlerde Elâzığ Valisi Ali Galip Bey'in Dersim'de dolaştığı, bazı propadganda ve tertiplere giriştiği bilinmekte idiyse de, açıklayayım ki, ben, önce, boğazın gerçekten tutulmuş olduğuna inanmadım. Bunu İstanbul Hükûmeti'ne hizmet edeceklerini tahmin ettiğim bazı kimseler tarafından, sırf beni geri dönmeye mecbur etmek için kurulmuş bir plân olarak kabul ettim. İkincisi, eğer Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlarsa, bunların alabilecekleri tertibatın, uzak tepelerden yola ateş etmekten ibaret kalması bence çok muhtemeldi.

Özet olarak, yürüdük, boğazı geçtik ve 2 Eylül 1919 günü Sivas'a vardık. Halkın, şehrin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak gösterileriyle karşılandık.

3' üncü Kolordu Komutanı olan Salâhattin Bey, Sivas'ta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, kongreye gelen temsilcilerin yerleştirilmesinde, Hey'et-i Temsiliye için lise binasının ve kongrenin yapılacağı salonun hazırlanmasında, ayrıca her türlü tedbirin alınmasında, bir konukseverlik örneği verecek şekilde mükemmel çalışmışlardır.

Refet Bey orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. 7 Temmuz 1919 tarihli genelgemiz uyarınca, kendi bölgesi olan 3' üncü Kolordu bölgesinden ayrılmaması gerekir ve özellikle tam Sivas'ta kongre yapılacağı günlerde, orada bulunması uygun düşerdi. Haberleşme sonunda kendisinin Ankara'da olduğu anlaşıldı. Ankara'da Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya "derhal ve mutlaka Sivas'a gönderilmesini" emrettim. 7 Eylül'de geldi ve Hey'et-i Temsiliye üyesi olarak tarafımdan Kongre Hey'eti'ne takdim edildi.

Efendiler, bizden önce gelmiş olan temsilciler, gelişimizi beklerken, aralarında toplantılar yapmışlar ve hazırlık olarak bazı tasarılar kaleme almışlar.

Bizim gelişimizden sonra da bazı özel toplantılar ve görüşmeler yapılmış. Bu defa bazı kararlar da verilmiş. Müsaade ederseniz, çok karakteristik olduğu için bu noktayı açıklayayım :

SİVAS KONGRESİ AÇILIYOR Sivas Kongresi, 1919 Eylülünün 4'üncü Perşembe günü saat 14.00 te açıldı. Öğleden önce temsilciler arasında bulunan ve öteden beri şahsen tanıdığım Husrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir haber getirdi : Rauf Bey ve diğer bazı kimseler Bekir Sami Bey'in evinde özel bir toplantı yapmışlar ve beni başkan yapmamaya karar vermişler. Arkadaşların, özellikle Rauf Bey'in böyle bir davranış içine girmesine asla ihtimal vermedim. Husrev Sami Bey'e itiraf edeyim ki, biraz ciddi olarak, böyle anlamsız sözleri bana getirmemesi uyarısında bulundum. Verdiği haberin aslı olmak imkân ve ihtimali bulunmadığını, arkadaşlar arasında, yanlış anlaşılmalara yol açabilecek sözler sarfedilmesinin doğru olmadığını da ekledim.

Efendiler, ben bu kongrede başkanlık meselesine önem vermiyordum. Başkanlığa, belki yaşlı bir zatın getirilmesinin uygun olacağını düşünüyordum. Bu maksatla, bazı arkadaşların da düşüncelerini yolladım. Bu arada, kongre salonuna girmeden önce koridorda Rauf Bey'e rasladım. Kimi başkan yapalım' dedim. Rauf Bey, âdeta heyecanlı bir sesle, zaten söylemeye hazırlanmış olduğu o anda halinden anlaşılan bir tavırla ve keskin bir dille : Sen başkan olmamalısın. dedi. Derhal Husrev Sami Bey'in verdiği haberin doğruluğuna inandım ve doğrusu üzüldüm. Gerçi, Erzurum Kongresi'nde de benim başkanlığımı sakıncalı görenler vardı. Fakat onların nasıl kimseler olduklarını belirtmiştim. Bu defa en yakın arkadaşlarımın aynı zihniyeti açığa vurmaları beni düşündürdü. Rauf Bey'e :Anladım, Bekir Sami Bey'in evinde aldığınız kararı bana bildiriyorsun dedim ve cevabını beklemeden yanından uzaklaşarak kongre salonuna girdim.

Kongrenin açılmasından sonra ilk söz alan bir yüksek zatın kongre zaptına aynen geçmiş olan şu konuşmasını dinledik :

- Efendim, şimdi tabiî başkanlık meselesi söz konusu olacak. Bendeniz başkanlığın birer gün veyahut birer hafta devam etmek üzere sıra ile yapılmasını ve üyelerin veya temsil edilen il ve sancak adlarının baş harfleri esas alınarak alfabe sırasına uyulmasını teklif ediyorum.

Efendiler, garip bir tesadüftür ki, bu teklif sahibinin temsil ettiği ilin adı elif (A) ile başladığı gibi, kendi adının ilk harfi de (A) ile başlıyordu. Ben davet sahibi sıfatıyla bir konuşma yaparak kongreyi açtıktan sonra, geçici olarak başkanlık makamında bulunuyordum.

- Buna neden gerek duyuluyor, efendim' diye sordum.

Teklif sahibi : Bu şekilde işin içine şahsiyat karışmamış olacağı gibi, eşitlik ilkesine uyulduğu için dışarıya karşı da olumlu bir etki yapmış olur dedi.

Efendiler, ben, vatanın, teklif sahibi ile birlikte bütün milletin ve hepimizin bir felâket çıkmazında bulunduğumuzu gözönüne getirerek, kurtuluş çaresi olduğuna inandığım

teşebbüsleri, sonsuz güçlük ve engellere rağmen, maddî, manevî bütün varlığımla bir sonuca ulaştırmaya çalışırken, benim en yakın arkadaşlarım daha dün İstanbul'dan gelmiş ve tabiî olarak işin içyüzünü bilmeyen, saygı duyduğum yaşlı bir zatın diliyle, bana şahsiyattan söz ediyorlar.

Bu teklifi oya koydum. Çoğunlukla reddettiler. Başkan seçimini gizli oyla yaptırdım. Üç olumsuz oya karşı, beni başkan seçtiler.

SİVAS KONGRESİNİN UĞRAŞTIĞI İŞLER Sivas Kongresi'nin gündemini, Erzurum Kongresi'nin tüzük ve bildiri metinleri ile, bizden önce Sivas'a gelmiş olan yirmi beş kadar üyenin hazırladığı bir muhtıra oluşturacaktı.

İlk açılış günü olan 4 Eylül ile, beşinci, altıncı günler yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı ispat için yemin etmek gerektiğinden, yemin formülü hazırlamakla, Padişah'a sunulacak bir yazı yazmakla, kongrenin açılışı dolayısıyla gelen telgraflara cevap vermekle ve özellikle, kongre siyasetle uğraşaçak mı uğraşmayacak mı konusunun tartışması ile geçti. İçinde bulunulan mücadele ve yapılan işler siyasetten başka bir şey değilken, bu son konuyu tartışmak, hayretle karşılanacak bir durum değil midir'

En sonunda, Kongrenin dördüncü günü asıl maksada geldik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Tüzüğü'nün metnini görüşerek hemen bir sonuca bağladık. Çünkü, Erzurum Kongresi'nin Tüzüğü'nde yapılması gereken değişiklikleri zaten hazırlamış ve gereken kimseleri de aydınlatmış bulunuyorduk.

Bununla birlikte, yapılan değişiklikler sonradan bazı itirazlara, anlaşmazlıklara, birçok yazışma ve tartışmalara yol açtığı için, değiştirilen noktaların önemli olanlarına işaret edeceğim :

1- Derneğin adı Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti idi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti oldu.

2 - Hey'et-i Temsiliye, bütün Doğu Anadolu'yu temsil eder yerine Hey'et-i Temsiliye bütün vatanı temsil eder dendi. Mevcut üyelere altı kişi daha eklendi.

3 -Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine bağlı sayacağımızdan, topyekün savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir yerine her türlü işgal ve müdahalenin özellikle Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine yönelmiş faaliyetin reddi konularında topyekûn savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir denildi.

Bu iki cümlede anlam bakımından elbette büyük fark vardır. Birincisinde İtilâf Devletlerine karşı düşmanca tavır alma ve direnmeden söz edilmiyor. İkincisinde bu husus açıklık kazanıyor.

4 - Tüzüğün dördüncü maddesinde yer alan konu oldukça tartışmalı geçti. Madde şuydu :

Osmanlı Hükûmeti'nin yabancı devletlerin baskısı karşısında, buraları (yani Doğu illerini) bırakmak ve ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşılırsa, alınacak idarî, siyasî, askerî tedbirlerin tayin ve tespiti yani geçici bir vekalet kurma konusu.

Sivas Kongresi Tüzüğü'nün bu maddesindeki buraları yerine yurdumuzun her hangi bir parçasını bırakmak ve ilgilenmemek şeklinde daha geniş ve genel bir kayıt kondu.

AMERİKAN MANDASI İÇİN PROPAGANDALAR AMERİKAN MANDASI İÇİN PROPAGANDALAR

Bundan sonra, 8 Eylül toplantısında sözünü ettiğim muhtıra ele alındı. Bu muhtırada başlıca Amerikan mandası üzerinde duruluyordu.

O günlerde, İstanbul'dan gelen bazı kimseler Amerikalı Mistez Brown (Bravn) adında bir gazeteciyi de Sivas'a getirmişlerdi.

Bu konu üzerinde kongrede geçen görüşmelere yer vermeden önce,yüksek hey'etinizi yeterince aydınlatabilmek için, bazı, ön bilgiler arz edeyim. Bu bilgiler, Erzurum'dan beri başlayan bazı haberleşmelerden daha iyi anlaşılacağı için, onları olduğu gibi sunacağım :

Güvenlikle ilgili ve çok ivedi Amasya, 25/26.7.1919

Erzurum'da 3' üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkaılığı'na

1-Mustafa Kemal Paşa'ya özel : Bu gün 25 Temmuz 1919 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasya'ya geldiler. Kendileri ile uzunca bir süre görüşmek şerefine eriştim. Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Beyefendi'ye saygılarını sunarlar. Kendisi aşağıdaki düşüncelerini arz etmekliğimi rica etmiştir.

2 - Bağımsızlık, elbette istenir ve tercih edilir. Ancak, tam bağımsızlık istediğimiz takdirde, vatanın birçok parçalara ayrılacağı kesin ve şüphesizdir. Şu halde, iki üç ili içine almaktan ibaret olacak bağımsızlığa, vatanımızın bütünlüğünü garanti altına alacak yabancı bir devletin himayesi (mandaterlik) elbette tercih edilir. Osmanlı ülkesinin tamamını içine alan meşruluğumuz ve dışarıdaki temsil hakkımız eskiden olduğu gibi devam etmek şartıyla, belirli süre için Amerika mandasını istemeyi milletimiz için en yararlı bir çözüm şekli olarak kabul ediyorum. Bu konuda Amerika temsilcisiyle görüştüm. Birkaç kişinin değil,bütün bir milletin sesini Amerika'ya duyurmak gerektiğini söyledi ve aşağıdaki şartlar çerçevesinde Wilson'a, Senato'ya ve Amerikan Kongresi'ne başvurulmasını teklif etti :

a) Adil bir hükumetin kurulması,

b) Öğretim ve eğitimin yayılması ve genelleştirilmesi,

c) Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması,

d) Gizli anlaşmaların kaldırılması

e) Bütün Osmanlı ülkesini sınırları içine alacak şekilde, Amerikan Hükûmeti'nin bizi kumandası altına almayı kabul etmesi.

3 - Bundan başka kongremizin seçeceği bir hey'eti, Amerika'ya bir zırhlı ile göndermeyi de temsilci üzerine almıştır.

4 - Bekir Sami Bey, daha bir iki gün buralarda kalacağından, her türlü emir ve talimatın benim aracılığımla gönderilmesini, özellikle Sivas Kongresi'nin ne zaman toplanacağının ve kendilerinin o güne kadar nerede beklemesinin uygun olacağının bildirilmesini istirham eylemekte olduğu.

5' inci Kafkas Tümeni Komutan Vekili Arif

Şifre İvedi ve kişiye özel Erzurum

Amasya'da 5' inci Tümen Komutanlığına

1- Şimdi Amasya'da bulunan eski Vali Bekir Sami Beyefendi'ye özel : Zâtıâlîlerinin

telgrafından çok yararlandık, Toplanmış bulunan Vilâyat-ı Şarkiye Kongresi hemen her tarafta kendi memleketleri halkınca etkili,hatırı sayılır ve söz sahibi olarak tanınmış kimselerden kurulmuş yetkili bir hey'et durumundadır. Bu kongrede, şimdiye kadar yapılan görüşmelerde, devlet ve milletin istiklâlinin bölünmezliği ısrarla savunulmaktadır. Bu bakımdan, bizce de daha şartları ve niteliği belirsiz olan bir Amerika mandaterliğinden kongrede doğrudan doğruya söz edilmesi pek sakıncalı olacağından, zâtıâlîlerinin İstanbul'da temasta bulunduğu kimselerle yaptığı görüşmelere dayanarak aşağıdaki noktaların açıklanmasını ve bizleri hemen aydınlatmanızı özellikle rica ederiz. Bundan önce de doğrudan doğruya İstanbul'dan gelen bu konudaki bilgiler şüpheli görüldüğünden, aynı esaslar çerçevesinde açıklama istendiği gibi, 21 Temmuz 1919 tarihinde Sivas'ta Refet Bey vasıtasıyla İstanbul'dan alınan bilgilerde de yine şüpheli noktalar bulunduğundan, oradan da şartlar hakkında kestirmeden açıklama istenmiştir.

a) Tam bağımsızlık istendiği takdirde, vatanın birçok parçalara ayrılacağı kesin ve şüphesizdir, buyuruluyor. Bu görüşün kaynağı nedir'

b) Vatanın bütünlüğünden maksat, memleketin bütünlüğü mü, yoksa hakimiyet hakları mıdır'

c) Osmanlı ülkesinin tamamını içine alan meşruluğumuz ve dışarıdaki temsil edilme hakkımız eskiden olduğu gibi devam etmek şartiyle mandaterlik istemeyi en yararlı bir çözüm olarak kabul buyuruyorsunuz, Ancak, temsilcinin ileri sürdüğünü bildirdiğiniz maddeler ile bu şekil biribiri ile çelişmiş görünüyor.Çünkü, meşruluğumuz eskiden olduğu gibi devam ettiği takdirde, hükûmet, yasama gücünün güvenine sahip ve denetimine tâbî bir hey'etten ibaret olur ki, artık bu hey'etin kuruluşunda Amerika'nın müdahalesi ve etkisi olamaz. Bu durumda ya meşruluk devam edecektir ve Amerika'dan âdil bir hükümetin kurulmasını istemeye gerek yoktur. Yahut da, istendiğine göre, meşruluğun devamı sözden ibaret kalır.

d) Öğretim ve eğitimin yayılmasından ve genelleştirilmesinden maksat nedir' İlk anda hatırımıza gelen, memleketin her tarafında Amerikan okullarının açılmasıdır. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivas'ta yirmi beş kadar okul açmışlardır ki, yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni öğrenci vardır. Bu durum karşısında Osmanlı ve İslâm ve öğretim ve eğitiminin yayılması ve genelleştirilmesi ile bu teşebbüs nasıl bağdaştırılacaktır.

e) Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması maddesi de önemlidir. Patrikhanelerin imtiyazları devam ederken bunun farklı yanı ve anlamı nedir'

f) Temsilcinin beşinci madde olarak sözünü ettiği bütün Osmanlı ülkesinin sınırları ne demektir' Yani savaştan önceki sınırlarımız mıdır' Eğer bu deyim içinde Suriye ve Irak da varsa, Anadolu halkı Arabistan adına mandaterlik isteğine hak ve yetkisi olabilir mi'

g) Bugünkü hükûmetin politikası nedir' Tevfik Paşa neden Londra'ya gitti' Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik politikası güttükleri anlaşılıyor. Aralarındaki fark nedir' Hükümet Amerikan mandası için ne düşünüyor' Yani buna eğilimli mi, yoksa isteksiz mi' Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini bıraktılar' Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar yatkın ve isteklidirler'

2 - Sivas Kongresi'nin toplanması, Erzurum Kongresi'nin sonucuna bağlıdır. Bununla ayrıca uğraşılmaktadır.. Yüksek şahsiyetlerinin bunu beklemek üzere ya Tokat'ta yahut Amasya'da bulunmaları uygundur. Saygılarımızı sunarız.

Mustafa Kemal

Güvenlikle ilgili Amasya, 30.7.1919
İvedi
3' üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na
1-Mustafa Kemal Paşa'ya özel; Bekir Sami Bey'den alınan cevap aşağıda arz olunur :

a) Tam bağımsızlık istendiği takdirde, vatanın birçok bölgeye ayrılacağı ve birkaç mandaya tabi tutulacağımız Dörtler Komisyonu'nca kararlaştırılmıştır.Bu bakımdan ve buna engel olmak için, Amerikan temsilcisi, bir manda istemenin en uygun olacağını söylemiştir.

b) Yalnız hakimiyet hakları söz konusudur; yurt bütünlüğümüzün korunması temel ilkedir.

c) Amerika'dan herhangi şekilde bir hükumet istemeyeceğiz. Amerika'ya adil bir hükumet kuracağımız konusunda güvence vereceğiz. Anayasamızın hükümleri yürürlükte kalmak, Hanedan'ın her türlü hüküm sürme haklarına dokunulmamak ve korunmak, eskiden olduğu gibi dışarıda temsilcilerimiz bulunmak şartıyla,Amerikan Hükûmeti'nin mutluluğumuza ve gelişmemize yardımcı olmasını isteyeceğiz. İsteyeceğimiz manda şekli budur.

d) Öğretim ve eğitimin yayılmasından ve genelleştirilmesinden maksat Amerikan okullarının köylerimize kadar girmesine izin vermek değil, millî ve islâmî öğretim ve eğitimi yaymaya ve genelleştirmeye çalışacağımız konusunda kendilerine söz vermekle birlikte yardımlarını istemektir. Mandaterliği Amerikan misyonerlerine değil Amerikan Hükümeti'ne vermek istiyoruz.

e) Din ve mezhep hürriyeti esasen dinî ve islâmî ilkelerimizin gereğidir;Amerikan kamuoyu bu gerçeği bilmediği için, kendilerine bu konuda güvence vermek istiyoruz. Temsilcinin sözünü ettiği sınırlar savaştan önceki sınırlarımızdır.Suriye ve diğer memleketler üzerinde bizim mandaterlik isteğine yetkimiz olup olmaması kongrece çözülecek bir sorundur. Esasen Suriye ve Irak'ta Amerikan hey'etleri halk oyuna başvurdular. Suriye ve Filistin'de bağımsız bir Arap hükûmeti kurulmasını istemekle birlikte, Amerikan mandasını ötekilerden daha üstün tuttuklarını gösterdiler.

f) Bugünkü hükûmet daha yeni kurulduğundan politikası belli değildir. Ancak, daha önceki hükûmetlerin siyasetleri güçsüzlük ve İtilâf kuvvetlerinin her emrine boyun eğmekti. Tevfik Paşa, Londra'ya gitmeyerek Ferit Paşa ile geri dönmüştür.Amerika, Ermenistan hükûmeti belli olmadan yalnız oralarda dolaşan heyetlerinin verdiği raporlara göre, büyük bir Ermenistan'ın kurulmasına maddî olarak imkân bulunmadığı görüşündedir. Manda konusundaki aynntılı bir rapor posta ile gönderilmek üzeredir.

g) Şimdilik tarafınızdan yapılacak tebligatı beklemek üzere Tokat'ta bulunacağım. Amasya ve Tokat ile ilçelerde gerekli tebliğlerde bulunmakta ve bunların iyi sonuçlar vereceğini ümit etmekteyim. Hepinize saygılarımı sunarım, efendim.

5' inci Tümen Komutanı
Arif
şifre Erzurum, 1.8.1919
Kişiye özel
Amasya'da 5' inci Tümen Komutanlığı'na
Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendi'ye ıılaştırılması ve cevabının acele olarak alınması rica olunur.
Bekir Sami Beyefendi'ye Özel:

İlgi : 3.7.1919.

Amerikan mandası hakkındaki son açıklamalarınızı öğrendik. Bu şartlara göre aslında korkulacak bir şey olmamak lâzım. Bununla birlikte daha bir nokta hakkındaki yüksek görüşlerinizi de almak istiyoruz. Lehimizde bu kadar elverişli şartlar ileri sürülmesine yatkın bulunacak olan Amerikan Hükumeti, böyle bir mandaterliği kabul etmesine yani buna katlanmasına karşılık,Amerika adına ne gibi yarar ve çıkarlar sağlamış olacaktır' Bununla kendi hesaplarına elde edecekleri sonuç nedir' Bu konudaki yüksek düşünce ve bilgilerinizle de bizi aydınlatmanızı acele bekleriz, efendim.

Mustafa Kemal

Amasya, 3.8.l919

3' cü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na

Bekir Sami Bey'den alınan cevap aşağıda arz olunur :

Mustafa Kemal Paşa'ya Özel : Amerikalılarla şimdiye kadar yapılan görüşmeler tabiatıyla hep özel bir şekilde olmuş ve sırf bir varsayımdan ibaret kalmış olduğu için, mandaterliklerin her iki tarafa yükleyeceği şartlar üzerinde durulmamıştır. Mümkünse, hazırlıklara başlanarak Sivas Kongresi'nin bir an önce açılması gereğini özet olarak arz ederim.

Kurmay Yarbay Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Saygıdeğer Efendim,

Memleketin siyasî durumu en son kertesine geldi. Kendimize bir yön çizebilmek için, Türk milletinin zarını atıp olumlu bir durum alma zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbul'da şöyle görünüyor :

Fransa,İtalya, İngiltere, Türkiye'nin mandaterlik meselesini Amerikan Senatosu'na resmen teklif etmiş olmakla birlikte, Senato'nun bu teklifi kabul etmemesi için bütün güçlerini kullanıyorlar. Taksimden pay kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

Suriye'de aradığını bulamayan Fransa, zararını Türkiye'den kapatmak istiyor. İtalya namuslu bir emperyalist olduğundan, savaşa ancak Anadolu'nun bölüşülmesinde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk'ün birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını, gelecekte bile istemiyor. Yeni imkân ve görüşlerle ;tamamen çağdaş ve kuvvetli bir Müslüman - Türk hükûmeti başında hilâfet de olursa, İngiltere'nin elindeki müslüman esirleri için kötü bir örnek olur. İngiltere Türkiye'yi bütünü ile ele geçirebilse, kafasını kolunu koparır, birkaç yılda sadık bir sömürge durumuna sokar. Buna, memleketimizde en başta ve özellikle dinî sınıflar çoktan taraftardırlar. Fakat bunu Fransa ile dövüşmeden yapabilmek mümkün olamayacağından taraftar olamaz. Fakat, Türkiye'yi bütün olarak korumak gereği duyulursa, yani bölüşmenin büyük askerî fedakârlıklarla yapılabileceğini anlarsa Lâtinleri sokmamak için Amerikan görüşünü tutar ve destekler.Nitekim İngiliz siyasetçileri arasında zaten bu görüşe eğilimli olanlar vardır. Morisson (Morison) gibi ünlü kimseler Amerika'nın Türkiye'de manda kurmasmı istiyorlar.

Başka bir çözüm yolu da, Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan, belki de Trabzon'dan ve hele İstanbul'dan yoksun bıraktıktan sonra, eski Kapitülasyonları ve boğulmaya mahkûm iç sınırlarıyla başbaşa bırakmak.

Biz İstanbulda, kendimiz için, bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını içine almak üzere geçici bir Amerikan mandasını Kehven-i şerolarak görüyoruz. Dayandığımız noktalar şunlardır :

1- Aramızda, hangi şartlar altında olursa olsun, Hristiyan azınlıklar kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı vatandaşı olma haklarından yararlanacaklar hem de dışarıda bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, sürekli olarak müdahaleye yol açacaklar ve zaten göstermelikten ibaret olan bağımsızlığımızdan azınlıklar adına her yıl bir parça daha kaybedeceğiz.

Güçlü bir hükûmet ve çağdaş bir idare kurulabilmesi için, patrikhanenin siyasî imtiyazla, azınlıkların kuvvetli devletler vasıtasıyla yaptıkları sürekli tehditler ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu başaramayacaktır.

2 - Biribirini yok eden, çıkar sağlama, hırsızlık, macera ve şöhret için yaşayanların hırsını doyuran bu hükûmet anlayışı yerine, milletin refah ve kalkınmasını sağlayabilecek, halkı ve köyleri, sağlığı ve zihniyeti ile çağdaş bir halk durumuna getirebilecek bir hükûmet anlayış ve uygulamasına ihtiyacımız var.Bunun için gerekli olan paraya uzmanlığa ve kudrete sahip değiliz. Siyasî dış borçlar, siyasî esareti artırıyor. Taraf tutma, cahillik ve çok konuşmaktan başka olumlu bir sonuç veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükûmet, adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükûmeti kurulmasını yararlı gören Filipin gibi vahşî bir memleketi, bugün kendi kendini idareye muktedir çağdaş bir makine haline koyan Amerika, bu konuda çok işimize geliyor. On beş yirmi yıl sıkıntı çektikten sonra yeni bir Türkiye'yi, her ferdi öğrenimi ve zihniyetiyle gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi, ancak yeni dünyanın kabiliyeti yaratabilir.

3 - Yabancı devletlerin Türkiye üzerindeki rekabetlerini ve kuvvetlerini memleketimizden uzaklaştırabilecek bir yardımcıya ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupa'dan daha güçlü bir elde bulabiliriz.

4 - Bugünkü oldu bittileri ortadan kaldırmak ve davamızı sür'atle dünyaya karşı savunabilmek için, gerekli güce sahip bir devletin yardımını istemek lâzımdır. Yayılma siyaseti güden Avrupa'nın başvurduğu binbir yol ve alçakça siyasetine karşı böyle bir vekil olarak Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek, Doğu Meselesi'ni de Türk Meselesi'ni de gelecek için kendimiz çözümlemiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı, bir an önce istememiz gereken Amerikan mandası da, elbette sakıncasız değildir. Haysiyetimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız, bazılarının düşündüğü gibi, Amerika'nın resmî sıfatında dinî eğilim ve taraf tutma yoktur. Hristiyanlara para verecek misyoner kadın Amerika'sı, Amerika'nın yönetim mekanizmasında bir yer tutmaz. Amerika'nın yönetim mekanizması dinsiz ve milliyetsizdir. O, türlü cins ve mezhepten insanları çok uyumlu ve kaynaşmış olarak bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika, Doğu'da mandaterlik yapmak Avrupa'da başına dert açmak niyetinde değildir. Fakat onların onur meselesi yaptıklan şey, yöntemleri ve idealleri ile Avrupa'dan daha üstün bir milet olmak iddiasıdır. Bir millet içtenlikle Amerikan milletine başvurursa, Avrupa'ya, girdikleri memleket ve milletin yararına nasıl bir idare kurduklarını göstermek isterler.

Amerikan resmî mahfillerinin önemli şahsiyetleri arasında epey lehimize bir hava oluştu. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok hatırı sayılı Amerikalı, Türk dostu ve Türk

propagandacısı olarak döndüler.

Bu akımı temsil eden resmî ve gayrî resmî Amerikan görüşünün altında yatan gizli düşünce şudur : Türkiye'yi parçalamamak, eski sınırları içinde bir bütün halinde olduğu gibi korumak şartıyla genel ve tek bir mandaya bağlamak. Suriye, Amerikan Komisyonu orada iken, genel bir kongre toplayarak Amerika'yı istemiştir. Suriye'nin bu isteği Amerika'da çok iyi karşılanmıştır.

Amerika, bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan kurmaya niyetli görünmüyor. Eğer mandayı alırlarsa, bütün milletleri eşit şartlar altında bir memleket evdâdı olarak kabul edip alacaklarını önemli çevrelerden haber aldım.

Ne var ki, Avrupa, mutlaka bir Ermenistan meselesi ortaya çıkarmak - özellikle İngiltere - Ermenilere tavizler vermek istiyor. Amerikan kamuoyunda zulüm görmüş Ermeniler adına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim fikir adamlarını düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Câmi Bey gibi,hattâ millî birliğe şekil veren diplomatlarımızın, Ermeni meselesi için bir çözüm yolu tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'daki mücadeleyi dikkat ve sevgiyle izleyen bir Amerika var. Hükûmet ve İngilizler, bunun Hristiyanları öldürmek,İttihatçılar getirmek için yapılan bir hareket olduğu düşüncesini Amerika'ya elbirliği ile benimsetmeye çalışıyorlar.

Her an bu Millî Mücadele'yi durdurmak için kuvvet gönderilmesi tasarlanıyor; bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Millî Mücadele sür'atle ve olumlu isteklerle kendini ortaya koyarsa ve Hristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa Amerika'da hemen destek bulacağını yine çok önemli çevreler garanti ediyorlar.

Sivas Kongresi toplanıncaya kadar, Amerikan komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hattâ, kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi de belki başarabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, dâvâmızda bize yardımcı olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden, bölüşülme ve çözülme korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya başvurmaya mecbur görüyoruz Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta birleştiğimiz noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irade sahibi geniş görüşlü bir iki kişi belki kurtarabilir. Macera ve boğuşma devri artık geçmiştir.Gelecek için kalkınma ve birlik savaşı açmaya mecburuz. Sınırlarında bu kadar çok evladı ölen zavallı memleketimizin düşünce ve medeniyet savaşında kaç tane şehidi var.Biz Türkiye'nin hayırlı evlâtlarından, yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Sizin, Rauf Bey kardeşimizle birlikte, temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başarınıza dua ederim. Millî dâvâda canıyla başıyla çalışanlar arasında, sade bir Türk askerinin alçak gönüllülüğü ile, sizinle birlikte olduğumu ifade ederim. 10.8.1919

Halide Edip

Afyonkarahisar 13.8.1969

15' inci Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa'ya özel : İstanbul'daki çeşitli partilerin birleşerek Amerika hey'etine verilmek üzere aldıkları kararlar aşağıda arz olunur :

1- Ermenistan için Türkiye'nin doğu sınırları üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir toprak parçası vermeye Doğu illerindeki Türklerin ve orada iş başında bulunan büyüklerin,

bu bölgenin gelecekteki refahını ve serbestçe gelişmesini düşünerek razı olabilecekleri görüşünde olduklarını, yalnız bu görüşlerini, oradaki Kürtlerle işbirliği yapmış olmaları ve Kürtlerin de Ermenilere toprak verme düşüncelerine kesinlikle karşı bulunmaları dolayısıyla açığa vurmak istemediklerini ve hattâ açığa vursalar bile, oradaki Türk çoğunluğunun, aşağıdaki şartların yerine getirileceği konusunda kendilerine güvence verilmedikçe bu düşüncede Kürtlerden ayrılmayacaklarını zannettiklerini tespit etmiştir. Şöyle ki Birincisi,Türk ve Kürt çoğunluğunun ve aralarındaki diğer azınlıkların yaşadıkları toprakların bütünlüğü; ikincisi, Türk bağımsızlığının tam olarak tanınması ve fiilen garanti edilmesi; üçüncüsü, Türkiye'nin çağdaş medeniyete ulaşabilmesi için serbestçe gelişmesine engel olan kayıtların kaldırılmasıyla Wilson prensiplerinde vadedildiği üzere, bağımsızlıklarından ve haklarından en güvenli bir şekilde yararlanmasına imkân verilmesi; dördüncüsü, bu hususlarda ve Türklerin gelişmelerinin çabuklaştırılmasında Amerika'nın bize yardımcı olacağını, Cemiyet-i Akvam 'a karşı üstlenmesi.

2 - Boşaltılacak topraklardan çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin gönderildikleri yeni topraklarda derhal yerleştirilmeleri ve bu topraklardan hemen yararlanmalarını sağlamak için Amerika'nın yardım etmesi.

3 - O çevrede ve özellikle Erzincan ve Sivas arasında yoğun olarak bulunan Ermeniler'in yine Ermenistan sınırları içine gönderilmelerinin sağlanması.

4 - Ermenistan adına ve hesabına gerçekleşmesini muhtemel gördüğümüz toprak verme durumu, bağımsız bir Ermenistan adına değil, ancak büyük ve medenî bir devletin mandası altında gelişecek çağdaş bir devlet adına olacaktır. Çünkü,bugünkü Ermenistan'a toprak bırakmak, Türkiye'nin başına ikinci bir Makedonya derdi açmak demek olduğu gibi, Kafkasya için de bir gaile çıkarmak demektir.

5 - Bütün bunlar tartışılabilir bir "teklif" niteliğindedir. Ancak, bunların kesin bir şekil alabilmesi, memleketteki hey'etlerle temas kurmaya bağlı ise oraya Amerikan hey'etinden birinin gönderilmesi şarttır.

6 - Ve en son olarak konunun kanunî ve meşru bir şekle sokulması için Osmanlı Millî Meclisi'ne götürülmesi tabiîdir.

12'nci Kolordu Komutanı
Salâhattin
Şifre Erzurum, 21.8.1919
Kişiye özel
12' nci Kolordu Komutanlığı'na
20' nci Kolordu Komutanlığı'na
(Yalnız 12'nci Kolordu). İlgi : 13.8.1919.

İstanbul'da çeşitli partilerin Amerikan Komisyonu'na verilmek üzere aldıkları kararlar, burada Hey'et-i Temsiliye'mizce son derece üzüntü ve esefle karşılandı. Çünkü, birinci maddede Ermenistan'a Doğu illerimizden toprak verilmesi söz konusu olmaktadır. Oysa, ezici çoğunluğu Türk ve Kürt olan bu illerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına yazılmasının, bugün için uygulamada mümkün olamayacağı şöyle dursun, unsurlar arasındaki nefret ve öcalma duygusunun dehşet ve şiddeti, Osmanlı Ermenilerinin dönmeleri halinde bile iller içinde yoğun olarak yerleştirilmelerini tehlikeli göstermektedir. Bu bakımdan, suçlu olmayan Osmanlı Ermenilerine gösterilecek en büyük kolaylık, adaletli ve eşit şartlar

altında vatanlarına dönmelerini kabulden başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede, Erzurum ve Sivas arasında yoğun bir Ermeni topluluğu bulunduğu hayali,bilgisizlik ve vukufsuzluktan başka birşey değildir : Harpten önce bile, buralarda oturanların büyük çokluğu Türk, birazı Zaza denilen Kürtlerden ve pek azı da Ermenilerden ibaretti. Bugün artık varlığından söz edilecek sayıda Ermeni yoktur. O halde, bu gibi dernekler yetkilerini bilmeli ve bir iş yapmak isterlerse, hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretleri'nin barış hazırlıkları dolayısıyla yaptıkları resmî istatistik ve grafiklere olsun başvurmak zahmetinden kaçınmamalıdırlar. Bu telgrafın aynen İstanbul'a gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

Güvenlikle ilgili Ankara,14.8.1919

3' üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na

1- Mustafa Kemal Paşa'ya (özel) : İstanbul'a gönderilmek üzere yazmış olduğunuz son cevaplarınız, yerine ulaştırılmış ve buna cevap olarak basılı bir raporla, Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Câmi, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok şahsiyetin düşüncelerine uygun olan Kara Vasıf'ın yani Cengiz'in ve Halide Edip Hanım'ın görüşlerinin yer aldığı uzun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile özetlenerek arz edileceği gibi, asılları da Sivas'a gönderilecektir. Bunların hepsinde bir yardıma ihtiyaç duyulduğu ve bu yardımın Amerika tarafından yapılmasının en az zararlı yol olarak kabul ve uygun bulunduğu şeklinde bir gerekçe ileri sürülmektedir. Basılı rapor, Câmi, Rauf, Ahmet, Reşit Hikmet, Reşit Sadi Bey'ler ile Halide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa, bütün parti ve derneklerin düşünceleri yoklandıktan sonra büyük çoğunluğun görüşüne göre düzenlenmiştir. Vakit varmış. Kongrede bir an önce iş görmek,Amerikalılar gitmeden tebligat yapılmak gerekirmiş. Amerikalıları oyalayarak hareketleri geciktirilmeye çalışılıyormuş. Kongre hemen kesin bir karar verebilir mi' sorusuyla Amerikalılar bu düşünceyi benimsediklerini hissettiriyorlarmış. Kongrenin toplanmasını çabuklaştırmanız rica olunur.

20' nci Kolordu Komutanı

Ali Fuat

Bu telgrafta sözü edilen uzun mektuplar günlerce telleri işgal eden şifrelerle verildi. Birbirine ekli olan o şifrelerden biri de şuydu :

Güvenlikle ilgili

Kişiye özel Ankara,17.8.1919

3'üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kâzım Beyefendi'ye

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne(özel):16.7.1919tarih ve 880 sayılı şifrenin dokuzuncu maddesinin ekidir :

Kara Vasıf'ın 10 numaralı madde hakkında ek olarak verdiği bilgi :

1- Bir yardım şeklinde Amerika'ya taraftar olursak ve bunu Doğu İlleri Kongresi, Millî Kongre, bir istek gibi telgrafla hükûmetimize bildirirse, Wilson'un Amerikan Kongresi'ne karşı güzel bir dayanak noktası olacaktır. İstanbul'da pek çok aydın bu görüşten yanadır ve böyle bir şey hazırlıyorlar. Eğer Anadolu da yaparsa yararlı olur diyorlar. Böyle olursa, Amerika'nın mandasından yararlanarak öteki alçak düşmanları memleketimizden çıkarmak ve sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşmak mümkün olur ve uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi şiddetle suçluyorlar. Yani hükûmeti aşağılayıp milletimizi de horluyorlar. Temsilcilerine İstanbul'dan çıkışını, Paris'e gidişini, muhtıraları.... sonra diyorlar ki,

Avrupa'nın yapmaya cesaret edemediğini siz kabul ediyorsunuz. Söz gelişi,Avrupa büyük bir Ermenistan kurulmasını düşünmüyor. Sizin sadrazam, Toros'tan sınır veriyor, Ermenistan istiyor. Oysa, şimdiye kadar Amerikan komisyonlarından hiçbirisi bile, buna olabilir demedi. Bütün raporlara göre, Anadolu'da, Türkiye'de bir Ermenistan kurmak şöyle dursun, muhtar ve bölgesel idareler bile oluşturmak mümkün değildir. Nüfusları yok, toprakları yok. Bu yönetim müthiş bir askerî kuvvete dayandırılmazsa olmaz. Ermenilerde bu kuvvet olamaz, Amerika bu lûtfu yapamaz. Öteki devletler de buna tahammül edemez. Meğer ki, oraları zaptetsinler ve barış yapsınlar, Bu da mümkün değil, Rekabet bunu engeller.İşte İstanbul'un haberleri. Orada iyice düşünülsün : Epeyce zaman vardır. Amerikan Kongresi hemen hemen Wilson'u dinlemek üzeredir.

2 - İstanbul'da büyük çapta temaslar var. Onun için Mustafa Kemal Paşa genel bir emir verir mi' Yoksa İstanbul'un karar ve çalışmalarını benimser mi' Bu çalışmaların amacı, milletin birliği, vatanın bütünlüğü, istiklâl ve hâkimiyetin elde edilmesi! Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya genel bir emir vermezse ve kendisi hemen oradan Amerikalılar, İngilizler ve diğer yabancılarla temasa geçmezse, tabiî burada faaliyet devam edecektir. Belki; ters bir sonuç ortaya çıkabilir. Buna dikkati çekerim. Bu rolü, siyaseti çok daha iyi yürüten bir Mustafa Kemal Paşa'nın mücadelesine ve kuvvetine dayanmak ise , onun sözleri, demeçleri, tavır ve hareketleriyle tutum ve söz olarak yalanlanmış.

3-Çolak Hüseyin Salâhattin iki yüzlü davranışını sürdürüyor. Sadık Bey'in en gözde bendelerinden olan bu şahsın bir mevki sahibi olmaması için ne yapılacağı düşünülüyor.

20' nci Kolordu Komutanı
Ali Fuat
Kara Vasıf Bey'e bildirilmek üzere verilen cevap şuydu :
Şifre Erzurum, 19.8.1918
Kişiye özel ve ivedi

20' nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne
İlgi :17.8.1919

1- Sözü edilen Amerikan mandasının nasıl bir yardım sağlayacağının dikkatli bir incelemeden geçirilmesi ve millî gayemiz açısından bir yararı olup olmayacağının da hesaplanması pek önemlidir. İstanbul'da çalışan grubun gayesi milletin birliği, vatanın bütünlüğü, istiklâl ve hâkimiyetin elde edilmesi noktasında toplanmış gösterildiğine göre, Amerikan mandasını kabul durumunda bu gaye korunmuş olabilir mi'

2 - Millî isteklere bağlı kalmayan ve onlara uygun düşmeyen kararlar, hiçbir zaman milletçe kabul edilemeyeceğinden, milletimizin ve vatanımızın alınyazısını tayinde, millî vicdana tercüman olmaktan ibaret bulunan görevimizi tam olarak yerine getirebilmek için, millî isteğin odaklaşarak tek bir hedefe yönelmesini beklemeden hiç bir meselede yetkili görünmemiz doğru değildir. Bundan dolayıdır ki,tarafımızdan yabancılarla olan temas ve ilişkilerin, kongrenin kararlarına uyularak millet adına yapılmasını tercih etmekteyiz. Tanrı'ya şükür, yurdumuzdaki millî akımın pek çok gelişmekte, kökleşmekte ve güçlenmekte oluşu, bizleri sürekli olarak bu noktaya doğru çekiyor ve davet ediyor.

3 - Şurası da gözönünde tutulmalıdır ki, memleket ve milletin alınyazısı üzerinde Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek bir hükûmet, ancak millî

hâkimiyet ilkesini kabul ve milli bir meclis'in varlığını benimseyerek ona dayanmayı gerekli sayan bir hükûmettir. Bu takdirde, İstanbul Hükümeti'ni oluşturacak şahısların da mutlaka bu vasıfları taşıması gerekir.

Burada bizce olduğu gibi oradaki çalışmalarınız da bu amacın sağlanmasına yönelmelidir.

4 - Yakında kongre kararlarını öğreneceksiniz. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bi küçük bilgi daha vereyim. Sivas'a gelmiş olan gazeteci Mister Brown(Brovn) ile bizzat görüşmeyi uygun gördüm. Karşısındakini kolaylıkla anlayan çok zeki bir genç.

Bundan sonra, 8 Eylül toplantısında sözünü ettiğim muhtıra ele alındı. Bu muhtırada başlıca Amerikan mandası üzerinde duruluyordu.

O günlerde, İstanbul'dan gelen bazı kimseler Amerikalı Mistez Brown (Bravn) adında bir gazeteciyi de Sivas'a getirmişlerdi.

Bu konu üzerinde kongrede geçen görüşmelere yer vermeden önce,yüksek hey'etinizi yeterince aydınlatabilmek için, bazı, ön bilgiler arz edeyim. Bu bilgiler, Erzurum'dan beri başlayan bazı haberleşmelerden daha iyi anlaşılacağı için, onları olduğu gibi sunacağım :

Güvenlikle ilgili ve çok ivedi Amasya, 25/26.7.1919

Erzurum'da 3' üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkaılığı'na

1-Mustafa Kemal Paşa'ya özel : Bu gün 25 Temmuz 1919 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasya'ya geldiler. Kendileri ile uzunca bir süre görüşmek şerefine eriştim. Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Beyefendi'ye saygılarını sunarlar. Kendisi aşağıdaki düşüncelerini arz etmekliğimi rica etmiştir.

2 - Bağımsızlık, elbette istenir ve tercih edilir. Ancak, tam bağımsızlık istediğimiz takdirde, vatanın birçok parçalara ayrılacağı kesin ve şüphesizdir. Şu halde, iki üç ili içine almaktan ibaret olacak bağımsızlığa, vatanımızın bütünlüğünü garanti altına alacak yabancı bir devletin himayesi (mandaterlik) elbette tercih edilir. Osmanlı ülkesinin tamamını içine alan meşruluğumuz ve dışarıdaki temsil hakkımız eskiden olduğu gibi devam etmek şartıyla, belirli süre için Amerika mandasını istemeyi milletimiz için en yararlı bir çözüm şekli olarak kabul ediyorum. Bu konuda Amerika temsilcisiyle görüştüm. Birkaç kişinin değil,bütün bir milletin sesini Amerika'ya duyurmak gerektiğini söyledi ve aşağıdaki şartlar çerçevesinde Wilson'a, Senato'ya ve Amerikan Kongresi'ne başvurulmasını teklif etti :

a) Adil bir hükumetin kurulması,

b) Öğretim ve eğitimin yayılması ve genelleştirilmesi,

c) Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması,

d) Gizli anlaşmaların kaldırılması

e) Bütün Osmanlı ülkesini sınırları içine alacak şekilde, Amerikan Hükûmeti'nin bizi kumandası altına almayı kabul etmesi.

3 - Bundan başka kongremizin seçeceği bir hey'eti, Amerika'ya bir zırhlı ile göndermeyi de temsilci üzerine almıştır.

4 - Bekir Sami Bey, daha bir iki gün buralarda kalacağından, her türlü emir ve talimatın benim aracılığımla gönderilmesini, özellikle Sivas Kongresi'nin ne zaman toplanacağının ve kendilerinin o güne kadar nerede beklemesinin uygun olacağının bildirilmesini istirham eylemekte olduğu.

5' inci Kafkas Tümeni Komutan Vekili Arif
Şifre İvedi ve kişiye özel Erzurum
Amasya'da 5' inci Tümen Komutanlığına

1- Şimdi Amasya'da bulunan eski Vali Bekir Sami Beyefendi'ye özel : Zâtıâlîlerinin telgrafından çok yararlandık, Toplanmış bulunan Vilâyat-ı Şarkiye Kongresi hemen her tarafta kendi memleketleri halkınca etkili,hatırı sayılır ve söz sahibi olarak tanınmış kimselerden kurulmuş yetkili bir hey'et durumundadır. Bu kongrede, şimdiye kadar yapılan görüşmelerde, devlet ve milletin istiklâlinin bölünmezliği ısrarla savunulmaktadır. Bu bakımdan, bizce de daha şartları ve niteliği belirsiz olan bir Amerika mandaterliğinden kongrede doğrudan doğruya söz edilmesi pek sakıncalı olacağından, zâtıâlîlerinin İstanbul'da temasta bulunduğu kimselerle yaptığı görüşmelere dayanarak aşağıdaki noktaların açıklanmasını ve bizleri hemen aydınlatmanızı özellikle rica ederiz. Bundan önce de doğrudan doğruya İstanbul'dan gelen bu konudaki bilgiler şüpheli görüldüğünden, aynı esaslar çerçevesinde açıklama istendiği gibi, 21 Temmuz 1919 tarihinde Sivas'ta Refet Bey vasıtasıyla İstanbul'dan alınan bilgilerde de yine şüpheli noktalar bulunduğundan, oradan da şartlar hakkında kestirmeden açıklama istenmiştir.

a) Tam bağımsızlık istendiği takdirde, vatanın birçok parçalara ayrılacağı kesin ve şüphesizdir, buyuruluyor. Bu görüşün kaynağı nedir'

b) Vatanın bütünlüğünden maksat, memleketin bütünlüğü mü, yoksa hakimiyet hakları mıdır'

c) Osmanlı ülkesinin tamamını içine alan meşruluğumuz ve dışarıdaki temsil edilme hakkımız eskiden olduğu gibi devam etmek şartiyle mandaterlik istemeyi en yararlı bir çözüm olarak kabul buyuruyorsunuz, Ancak, temsilcinin ileri sürdüğünü bildirdiğiniz maddeler ile bu şekil biribiri ile çelişmiş görünüyor.Çünkü, meşruluğumuz eskiden olduğu gibi devam ettiği takdirde, hükûmet, yasama gücünün güvenine sahip ve denetimine tâbî bir hey'etten ibaret olur ki, artık bu hey'etin kuruluşunda Amerika'nın müdahalesi ve etkisi olamaz. Bu durumda ya meşruluk devam edecektir ve Amerika'dan âdil bir hükümetin kurulmasını istemeye gerek yoktur. Yahut da, istendiğine göre, meşruluğun devamı sözden ibaret kalır.

d) Öğretim ve eğitimin yayılmasından ve genelleştirilmesinden maksat nedir' İlk anda hatırımıza gelen, memleketin her tarafında Amerikan okullarının açılmasıdır. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivas'ta yirmi beş kadar okul açmışlardır ki, yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni öğrenci vardır. Bu durum karşısında Osmanlı ve İslâm ve öğretim ve eğitiminin yayılması ve genelleştirilmesi ile bu teşebbüs nasıl bağdaştırılacaktır.

e) Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması maddesi de önemlidir. Patrikhanelerin imtiyazları devam ederken bunun farklı yanı ve anlamı nedir'

f) Temsilcinin beşinci madde olarak sözünü ettiği bütün Osmanlı ülkesinin sınırları ne demektir' Yani savaştan önceki sınırlarımız mıdır' Eğer bu deyim içinde Suriye ve Irak da varsa, Anadolu halkı Arabistan adına mandaterlik isteğine hak ve yetkisi olabilir mi'

g) Bugünkü hükûmetin politikası nedir' Tevfik Paşa neden Londra'ya gitti' Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik politikası güttükleri anlaşılıyor. Aralarındaki fark nedir' Hükümet Amerikan mandası için ne düşünüyor' Yani buna eğilimli mi, yoksa isteksiz mi' Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini bıraktılar' Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar yatkın ve isteklidirler'

2 - Sivas Kongresi'nin toplanması, Erzurum Kongresi'nin sonucuna bağlıdır. Bununla ayrıca uğraşılmaktadır.. Yüksek şahsiyetlerinin bunu beklemek üzere ya Tokat'ta yahut Amasya'da bulunmaları uygundur. Saygılarımızı sunarız.

Mustafa Kemal

Güvenlikle ilgili Amasya, 30.7.1919

İvedi

3' üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na

1-Mustafa Kemal Paşa'ya özel; Bekir Sami Bey'den alınan cevap aşağıda arz olunur :

a) Tam bağımsızlık istendiği takdirde, vatanın birçok bölgeye ayrılacağı ve birkaç mandaya tabi tutulacağımız Dörtler Komisyonu'nca kararlaştırılmıştır.Bu bakımdan ve buna engel olmak için, Amerikan temsilcisi, bir manda istemenin en uygun olacağını söylemiştir.

b) Yalnız hakimiyet hakları söz konusudur; yurt bütünlüğümüzün korunması temel ilkedir.

c) Amerika'dan herhangi şekilde bir hükumet istemeyeceğiz. Amerika'ya adil bir hükumet kuracağımız konusunda güvence vereceğiz. Anayasamızın hükümleri yürürlükte kalmak, Hanedan'ın her türlü hüküm sürme haklarına dokunulmamak ve korunmak, eskiden olduğu gibi dışarıda temsilcilerimiz bulunmak şartıyla,Amerikan Hükûmeti'nin mutluluğumuza ve gelişmemize yardımcı olmasını isteyeceğiz. İsteyeceğimiz manda şekli budur.

d) Öğretim ve eğitimin yayılmasından ve genelleştirilmesinden maksat Amerikan okullarının köylerimize kadar girmesine izin vermek değil, millî ve islâmî öğretim ve eğitimi yaymaya ve genelleştirmeye çalışacağımız konusunda kendilerine söz vermekle birlikte yardımlarını istemektir. Mandaterliği Amerikan misyonerlerine değil Amerikan Hükümeti'ne vermek istiyoruz.

e) Din ve mezhep hürriyeti esasen dinî ve islâmî ilkelerimizin gereğidir;Amerikan kamuoyu bu gerçeği bilmediği için, kendilerine bu konuda güvence vermek istiyoruz. Temsilcinin sözünü ettiği sınırlar savaştan önceki sınırlarımızdır.Suriye ve diğer memleketler üzerinde bizim mandaterlik isteğine yetkimiz olup olmaması kongrece çözülecek bir sorundur. Esasen Suriye ve Irak'ta Amerikan hey'etleri halk oyuna başvurdular. Suriye ve Filistin'de bağımsız bir Arap hükûmeti kurulmasını istemekle birlikte, Amerikan mandasını ötekilerden daha üstün tuttuklarını gösterdiler.

f) Bugünkü hükûmet daha yeni kurulduğundan politikası belli değildir. Ancak, daha önceki hükûmetlerin siyasetleri güçsüzlük ve İtilâf kuvvetlerinin her emrine boyun eğmekti. Tevfik Paşa, Londra'ya gitmeyerek Ferit Paşa ile geri dönmüştür.Amerika, Ermenistan hükûmeti belli olmadan yalnız oralarda dolaşan heyetlerinin verdiği raporlara göre, büyük bir Ermenistan'ın kurulmasına maddî olarak imkân bulunmadığı görüşündedir. Manda konusundaki aynntılı bir rapor posta ile gönderilmek üzeredir.

g) Şimdilik tarafınızdan yapılacak tebligatı beklemek üzere Tokat'ta bulunacağım. Amasya ve Tokat ile ilçelerde gerekli tebliğlerde bulunmakta ve bunların iyi sonuçlar vereceğini ümit etmekteyim. Hepinize saygılarımı sunarım, efendim.

5' inci Tümen Komutanı

Arif

şifre Erzurum, 1.8.1919

Kişiye özel

Amasya'da 5' inci Tümen Komutanlığı'na

Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendi'ye ıılaştırılması ve cevabının acele olarak alınması rica olunur.

Bekir Sami Beyefendi'ye Özel:

İlgi : 3.7.1919.

Amerikan mandası hakkındaki son açıklamalarınızı öğrendik. Bu şartlara göre aslında korkulacak bir şey olmamak lâzım. Bununla birlikte daha bir nokta hakkındaki yüksek görüşlerinizi de almak istiyoruz. Lehimizde bu kadar elverişli şartlar ileri sürülmesine yatkın bulunacak olan Amerikan Hükumeti, böyle bir mandaterliği kabul etmesine yani buna katlanmasına karşılık,Amerika adına ne gibi yarar ve çıkarlar sağlamış olacaktır' Bununla kendi hesaplarına elde edecekleri sonuç nedir' Bu konudaki yüksek düşünce ve bilgilerinizle de bizi aydınlatmanızı acele bekleriz, efendim.

Mustafa Kemal

Amasya, 3.8.l919

3' cü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na

Bekir Sami Bey'den alınan cevap aşağıda arz olunur :

Mustafa Kemal Paşa'ya Özel : Amerikalılarla şimdiye kadar yapılan görüşmeler tabiatıyla hep özel bir şekilde olmuş ve sırf bir varsayımdan ibaret kalmış olduğu için, mandaterliklerin her iki tarafa yükleyeceği şartlar üzerinde durulmamıştır. Mümkünse, hazırlıklara başlanarak Sivas Kongresi'nin bir an önce açılması gereğini özet olarak arz ederim.

Kurmay Yarbay Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Saygıdeğer Efendim,

Memleketin siyasî durumu en son kertesine geldi. Kendimize bir yön çizebilmek için, Türk milletinin zarını atıp olumlu bir durum alma zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbul'da şöyle görünüyor :

Fransa,İtalya, İngiltere, Türkiye'nin mandaterlik meselesini Amerikan Senatosu'na resmen teklif etmiş olmakla birlikte, Senato'nun bu teklifi kabul etmemesi için bütün güçlerini kullanıyorlar. Taksimden pay kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

Suriye'de aradığını bulamayan Fransa, zararını Türkiye'den kapatmak istiyor. İtalya namuslu bir emperyalist olduğundan, savaşa ancak Anadolu'nun bölüşülmesinde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk'ün birliğini, çağdaşlaşmasını, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını, gelecekte bile istemiyor. Yeni imkân ve görüşlerle ;tamamen çağdaş ve kuvvetli bir Müslüman - Türk hükûmeti başında hilâfet de olursa, İngiltere'nin elindeki müslüman esirleri için kötü bir örnek olur. İngiltere Türkiye'yi bütünü ile ele geçirebilse, kafasını kolunu koparır, birkaç yılda sadık bir sömürge durumuna sokar. Buna, memleketimizde en başta ve özellikle dinî sınıflar çoktan taraftardırlar. Fakat bunu Fransa ile dövüşmeden yapabilmek mümkün olamayacağından taraftar olamaz. Fakat, Türkiye'yi bütün olarak korumak gereği duyulursa, yani bölüşmenin büyük askerî fedakârlıklarla yapılabileceğini anlarsa Lâtinleri sokmamak için Amerikan görüşünü tutar ve destekler.Nitekim İngiliz siyasetçileri arasında zaten bu görüşe eğilimli olanlar vardır. Morisson (Morison) gibi ünlü kimseler Amerika'nın Türkiye'de manda kurmasmı istiyorlar.

Başka bir çözüm yolu da, Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan, belki de Trabzon'dan ve hele İstanbul'dan yoksun bıraktıktan sonra, eski Kapitülasyonları ve boğulmaya mahkûm iç sınırlarıyla başbaşa bırakmak.

Biz İstanbulda, kendimiz için, bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını içine almak üzere geçici bir Amerikan mandasını Kehven-i şerolarak görüyoruz. Dayandığımız noktalar şunlardır :

1- Aramızda, hangi şartlar altında olursa olsun, Hristiyan azınlıklar kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı vatandaşı olma haklarından yararlanacaklar hem de dışarıda bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, sürekli olarak müdahaleye yol açacaklar ve zaten göstermelikten ibaret olan bağımsızlığımızdan azınlıklar adına her yıl bir parça daha kaybedeceğiz.

Güçlü bir hükûmet ve çağdaş bir idare kurulabilmesi için, patrikhanenin siyasî imtiyazla,

azınlıkların kuvvetli devletler vasıtasıyla yaptıkları sürekli tehditler ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu başaramayacaktır.

2 - Biribirini yok eden, çıkar sağlama, hırsızlık, macera ve şöhret için yaşayanların hırsını doyuran bu hükûmet anlayışı yerine, milletin refah ve kalkınmasını sağlayabilecek, halkı ve köyleri, sağlığı ve zihniyeti ile çağdaş bir halk durumuna getirebilecek bir hükûmet anlayış ve uygulamasına ihtiyacımız var.Bunun için gerekli olan paraya uzmanlığa ve kudrete sahip değiliz. Siyasî dış borçlar, siyasî esareti artırıyor. Taraf tutma, cahillik ve çok konuşmaktan başka olumlu bir sonuç veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükûmet, adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükûmeti kurulmasını yararlı gören Filipin gibi vahşî bir memleketi, bugün kendi kendini idareye muktedir çağdaş bir makine haline koyan Amerika, bu konuda çok işimize geliyor. On beş yirmi yıl sıkıntı çektikten sonra yeni bir Türkiye'yi, her ferdi öğrenimi ve zihniyetiyle gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi, ancak yeni dünyanın kabiliyeti yaratabilir.

3 - Yabancı devletlerin Türkiye üzerindeki rekabetlerini ve kuvvetlerini memleketimizden uzaklaştırabilecek bir yardımcıya ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupa'dan daha güçlü bir elde bulabiliriz.

4 - Bugünkü oldu bittileri ortadan kaldırmak ve davamızı sür'atle dünyaya karşı savunabilmek için, gerekli güce sahip bir devletin yardımını istemek lâzımdır. Yayılma siyaseti güden Avrupa'nın başvurduğu binbir yol ve alçakça siyasetine karşı böyle bir vekil olarak Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek, Doğu Meselesi'ni de Türk Meselesi'ni de gelecek için kendimiz çözümlemiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı, bir an önce istememiz gereken Amerikan mandası da, elbette sakıncasız değildir. Haysiyetimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız, bazılarının düşündüğü gibi, Amerika'nın resmî sıfatında dinî eğilim ve taraf tutma yoktur. Hristiyanlara para verecek misyoner kadın Amerika'sı, Amerika'nın yönetim mekanizmasında bir yer tutmaz. Amerika'nın yönetim mekanizması dinsiz ve milliyetsizdir. O, türlü cins ve mezhepten insanları çok uyumlu ve kaynaşmış olarak bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika, Doğu'da mandaterlik yapmak Avrupa'da başına dert açmak niyetinde değildir. Fakat onların onur meselesi yaptıklan şey, yöntemleri ve idealleri ile Avrupa'dan daha üstün bir milet olmak iddiasıdır. Bir millet içtenlikle Amerikan milletine başvurursa, Avrupa'ya, girdikleri memleket ve milletin yararına nasıl bir idare kurduklarını göstermek isterler.

Amerikan resmî mahfillerinin önemli şahsiyetleri arasında epey lehimize bir hava oluştu. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok hatırı sayılı Amerikalı, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu akımı temsil eden resmî ve gayrî resmî Amerikan görüşünün altında yatan gizli düşünce şudur : Türkiye'yi parçalamamak, eski sınırları içinde bir bütün halinde olduğu gibi korumak şartıyla genel ve tek bir mandaya bağlamak. Suriye, Amerikan Komisyonu orada iken, genel bir kongre toplayarak Amerika'yı istemiştir. Suriye'nin bu isteği Amerika'da çok iyi karşılanmıştır.

Amerika, bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan kurmaya niyetli görünmüyor. Eğer mandayı alırlarsa, bütün milletleri eşit şartlar altında bir memleket evdâdı olarak kabul edip alacaklarını önemli çevrelerden haber aldım.

Ne var ki, Avrupa, mutlaka bir Ermenistan meselesi ortaya çıkarmak - özellikle İngiltere - Ermenilere tavizler vermek istiyor. Amerikan kamuoyunda zulüm görmüş Ermeniler adına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim fikir adamlarını düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Câmi Bey gibi,hattâ millî birliğe şekil veren diplomatlarımızın, Ermeni meselesi için bir çözüm yolu tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'daki mücadeleyi dikkat ve sevgiyle izleyen bir Amerika var. Hükûmet ve İngilizler, bunun Hristiyanları öldürmek,İttihatçılar getirmek için yapılan bir hareket olduğu düşüncesini Amerika'ya elbirliği ile benimsetmeye çalışıyorlar.

Her an bu Millî Mücadele'yi durdurmak için kuvvet gönderilmesi tasarlanıyor; bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Millî Mücadele sür'atle ve olumlu isteklerle kendini ortaya koyarsa ve Hristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa Amerika'da hemen destek bulacağını yine çok önemli çevreler garanti ediyorlar.

Sivas Kongresi toplanıncaya kadar, Amerikan komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hattâ, kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi de belki başarabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, dâvâmızda bize yardımcı olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden, bölüşülme ve çözülme korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya başvurmaya mecbur görüyoruz Vasıf Bey kardeşimizle bu hususta birleştiğimiz noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irade sahibi geniş görüşlü bir iki kişi belki kurtarabilir. Macera ve boğuşma devri artık geçmiştir.Gelecek için kalkınma ve birlik savaşı açmaya mecburuz. Sınırlarında bu kadar çok evladı ölen zavallı memleketimizin düşünce ve medeniyet savaşında kaç tane şehidi var.Biz Türkiye'nin hayırlı evlâtlarından, yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Sizin, Rauf Bey kardeşimizle birlikte, temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başarınıza dua ederim. Millî dâvâda canıyla başıyla çalışanlar arasında, sade bir Türk askerinin alçak gönüllülüğü ile, sizinle birlikte olduğumu ifade ederim. 10.8.1919

Halide Edip

Afyonkarahisar 13.8.1969

15' inci Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa'ya özel : İstanbul'daki çeşitli partilerin birleşerek Amerika hey'etine verilmek üzere aldıkları kararlar aşağıda arz olunur :

1- Ermenistan için Türkiye'nin doğu sınırları üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir toprak parçası vermeye Doğu illerindeki Türklerin ve orada iş başında bulunan büyüklerin, bu bölgenin gelecekteki refahını ve serbestçe gelişmesini düşünerek razı olabilecekleri görüşünde olduklarını, yalnız bu görüşlerini, oradaki Kürtlerle işbirliği yapmış olmaları ve Kürtlerin de Ermenilere toprak verme düşüncelerine kesinlikle karşı bulunmaları dolayısıyla açığa vurmak istemediklerini ve hattâ açığa vursalar bile, oradaki Türk çoğunluğunun, aşağıdaki şartların yerine getirileceği konusunda kendilerine güvence verilmedikçe bu düşüncede Kürtlerden ayrılmayacaklarını zannettiklerini tespit etmiştir. Şöyle ki Birincisi,Türk ve Kürt çoğunluğunun ve aralarındaki diğer azınlıkların yaşadıkları toprakların bütünlüğü; ikincisi, Türk bağımsızlığının tam olarak tanınması ve fiilen garanti edilmesi; üçüncüsü, Türkiye'nin çağdaş medeniyete ulaşabilmesi için serbestçe gelişmesine engel

olan kayıtların kaldırılmasıyla Wilson prensiplerinde vadedildiği üzere, bağımsızlıklarından ve haklarından en güvenli bir şekilde yararlanmasına imkân verilmesi; dördüncüsü, bu hususlarda ve Türklerin gelişmelerinin çabuklaştırılmasında Amerika'nın bize yardımcı olacağını, Cemiyet-i Akvam 'a karşı üstlenmesi.

2 - Boşaltılacak topraklardan çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin gönderildikleri yeni topraklarda derhal yerleştirilmeleri ve bu topraklardan hemen yararlanmalarını sağlamak için Amerika'nın yardım etmesi.

3 - O çevrede ve özellikle Erzincan ve Sivas arasında yoğun olarak bulunan Ermeniler'in yine Ermenistan sınırları içine gönderilmelerinin sağlanması.

4 - Ermenistan adına ve hesabına gerçekleşmesini muhtemel gördüğümüz toprak verme durumu, bağımsız bir Ermenistan adına değil, ancak büyük ve medenî bir devletin mandası altında gelişecek çağdaş bir devlet adına olacaktır. Çünkü,bugünkü Ermenistan'a toprak bırakmak, Türkiye'nin başına ikinci bir Makedonya derdi açmak demek olduğu gibi, Kafkasya için de bir gaile çıkarmak demektir.

5 - Bütün bunlar tartışılabilir bir "teklif" niteliğindedir. Ancak, bunların kesin bir şekil alabilmesi, memleketteki hey'etlerle temas kurmaya bağlı ise oraya Amerikan hey'etinden birinin gönderilmesi şarttır.

6 - Ve en son olarak konunun kanunî ve meşru bir şekle sokulması için Osmanlı Millî Meclisi'ne götürülmesi tabiîdir.

12'nci Kolordu Komutanı
Salâhattin
Şifre Erzurum, 21.8.1919
Kişiye özel
12' nci Kolordu Komutanlığı'na
20' nci Kolordu Komutanlığı'na
(Yalnız 12'nci Kolordu). İlgi : 13.8.1919.

İstanbul'da çeşitli partilerin Amerikan Komisyonu'na verilmek üzere aldıkları kararlar, burada Hey'et-i Temsiliye'mizce son derece üzüntü ve esefle karşılandı. Çünkü, birinci maddede Ermenistan'a Doğu illerimizden toprak verilmesi söz konusu olmaktadır. Oysa, ezici çoğunluğu Türk ve Kürt olan bu illerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına yazılmasının, bugün için uygulamada mümkün olamayacağı şöyle dursun, unsurlar arasındaki nefret ve öcalma duygusunun dehşet ve şiddeti, Osmanlı Ermenilerinin dönmeleri halinde bile iller içinde yoğun olarak yerleştirilmelerini tehlikeli göstermektedir. Bu bakımdan, suçlu olmayan Osmanlı Ermenilerine gösterilecek en büyük kolaylık, adaletli ve eşit şartlar altında vatanlarına dönmelerini kabulden başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede, Erzurum ve Sivas arasında yoğun bir Ermeni topluluğu bulunduğu hayali,bilgisizlik ve vukufsuzluktan başka birşey değildir : Harpten önce bile, buralarda oturanların büyük çokluğu Türk, birazı Zaza denilen Kürtlerden ve pek azı da Ermenilerden ibaretti. Bugün artık varlığından söz edilecek sayıda Ermeni yoktur. O halde, bu gibi dernekler yetkilerini bilmeli ve bir iş yapmak isterlerse, hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretleri'nin barış hazırlıkları dolayısıyla yaptıkları resmî istatistik ve grafiklere olsun başvurmak zahmetinden kaçınmamalıdırlar. Bu telgrafın aynen İstanbul'a gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

Güvenlikle ilgili Ankara,14.8.1919

3' üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na

1- Mustafa Kemal Paşa'ya (özel) : İstanbul'a gönderilmek üzere yazmış olduğunuz son cevaplarınız, yerine ulaştırılmış ve buna cevap olarak basılı bir raporla, Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Câmi, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok şahsiyetin düşüncelerine uygun olan Kara Vasıf'ın yani Cengiz'in ve Halide Edip Hanım'ın görüşlerinin yer aldığı uzun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile özetlenerek arz edileceği gibi, asılları da Sivas'a gönderilecektir. Bunların hepsinde bir yardıma ihtiyaç duyulduğu ve bu yardımın Amerika tarafından yapılmasının en az zararlı yol olarak kabul ve uygun bulunduğu şeklinde bir gerekçe ileri sürülmektedir. Basılı rapor, Câmi, Rauf, Ahmet, Reşit Hikmet, Reşit Sadi Bey'ler ile Halide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa, bütün parti ve derneklerin düşünceleri yoklandıktan sonra büyük çoğunluğun görüşüne göre düzenlenmiştir. Vakit varmış. Kongrede bir an önce iş görmek,Amerikalılar gitmeden tebligat yapılmak gerekirmiş. Amerikalıları oyalayarak hareketleri geciktirilmeye çalışılıyormuş. Kongre hemen kesin bir karar verebilir mi' sorusuyla Amerikalılar bu düşünceyi benimsediklerini hissettiriyorlarmış. Kongrenin toplanmasını çabuklaştırmanız rica olunur.

20' nci Kolordu Komutanı

Ali Fuat

Bu telgrafta sözü edilen uzun mektuplar günlerce telleri işgal eden şifrelerle verildi. Birbirine ekli olan o şifrelerden biri de şuydu :

Güvenlikle ilgili

Kişiye özel Ankara,17.8.1919

3'üncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kâzım Beyefendi'ye

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne(özel):16.7.1919tarih ve 880 sayılı şifrenin dokuzuncu maddesinin ekidir :

Kara Vasıf'ın 10 numaralı madde hakkında ek olarak verdiği bilgi :

1- Bir yardım şeklinde Amerika'ya taraftar olursak ve bunu Doğu İlleri Kongresi, Millî Kongre, bir istek gibi telgrafla hükûmetimize bildirirse, Wilson'un Amerikan Kongresi'ne karşı güzel bir dayanak noktası olacaktır. İstanbul'da pek çok aydın bu görüşten yanadır ve böyle bir şey hazırlıyorlar. Eğer Anadolu da yaparsa yararlı olur diyorlar. Böyle olursa, Amerika'nın mandasından yararlanarak öteki alçak düşmanları memleketimizden çıkarmak ve sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşmak mümkün olur ve uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi şiddetle suçluyorlar. Yani hükûmeti aşağılayıp milletimizi de horluyorlar. Temsilcilerine İstanbul'dan çıkışını, Paris'e gidişini, muhtıraları.... sonra diyorlar ki, Avrupa'nın yapmaya cesaret edemediğini siz kabul ediyorsunuz. Söz gelişi,Avrupa büyük bir Ermenistan kurulmasını düşünmüyor. Sizin sadrazam, Toros'tan sınır veriyor, Ermenistan istiyor. Oysa, şimdiye kadar Amerikan komisyonlarından hiçbirisi bile, buna olabilir demedi. Bütün raporlara göre, Anadolu'da, Türkiye'de bir Ermenistan kurmak şöyle dursun, muhtar ve bölgesel idareler bile oluşturmak mümkün değildir. Nüfusları yok, toprakları yok. Bu yönetim müthiş bir askerî kuvvete dayandırılmazsa olmaz. Ermenilerde bu kuvvet olamaz, Amerika bu lûtfu yapamaz. Öteki devletler de buna tahammül edemez. Meğer ki, oraları zaptetsinler ve barış yapsınlar, Bu da mümkün değil, Rekabet bunu engeller.İşte İstanbul'un haberleri. Orada iyice düşünülsün : Epeyce zaman vardır. Amerikan Kongresi hemen hemen

Wilson'u dinlemek üzeredir.

2 - İstanbul'da büyük çapta temaslar var. Onun için Mustafa Kemal Paşa genel bir emir verir mi' Yoksa İstanbul'un karar ve çalışmalarını benimser mi' Bu çalışmaların amacı, milletin birliği, vatanın bütünlüğü, istiklâl ve hâkimiyetin elde edilmesi! Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya genel bir emir vermezse ve kendisi hemen oradan Amerikalılar, İngilizler ve diğer yabancılarla temasa geçmezse, tabiî burada faaliyet devam edecektir. Belki; ters bir sonuç ortaya çıkabilir. Buna dikkati çekerim. Bu rolü, siyaseti çok daha iyi yürüten bir Mustafa Kemal Paşa'nın mücadelesine ve kuvvetine dayanmak ise , onun sözleri, demeçleri, tavır ve hareketleriyle tutum ve söz olarak yalanlanmış.

3-Çolak Hüseyin Salâhattin iki yüzlü davranışını sürdürüyor. Sadık Bey'in en gözde bendelerinden olan bu şahsın bir mevki sahibi olmaması için ne yapılacağı düşünülüyor.

20' nci Kolordu Komutanı

Ali Fuat

Kara Vasıf Bey'e bildirilmek üzere verilen cevap şuydu :

Şifre Erzurum, 19.8.1918

Kişiye özel ve ivedi

20' nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne

İlgi :17.8.1919

1- Sözü edilen Amerikan mandasının nasıl bir yardım sağlayacağının dikkatli bir incelemeden geçirilmesi ve millî gayemiz açısından bir yararı olup olmayacağının da hesaplanması pek önemlidir. İstanbul'da çalışan grubun gayesi milletin birliği, vatanın bütünlüğü, istiklâl ve hâkimiyetin elde edilmesi noktasında toplanmış gösterildiğine göre, Amerikan mandasını kabul durumunda bu gaye korunmuş olabilir mi'

2 - Millî isteklere bağlı kalmayan ve onlara uygun düşmeyen kararlar, hiçbir zaman milletçe kabul edilemeyeceğinden, milletimizin ve vatanımızın alınyazısını tayinde, millî vicdana tercüman olmaktan ibaret bulunan görevimizi tam olarak yerine getirebilmek için, millî isteğin odaklaşarak tek bir hedefe yönelmesini beklemeden hiç bir meselede yetkili görünmemiz doğru değildir. Bundan dolayıdır ki,tarafımızdan yabancılarla olan temas ve ilişkilerin, kongrenin kararlarına uyularak millet adına yapılmasını tercih etmekteyiz. Tanrı'ya şükür, yurdumuzdaki millî akımın pek çok gelişmekte, kökleşmekte ve güçlenmekte oluşu, bizleri sürekli olarak bu noktaya doğru çekiyor ve davet ediyor.

3 - Şurası da gözönünde tutulmalıdır ki, memleket ve milletin alınyazısı üzerinde Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek bir hükûmet, ancak millî hâkimiyet ilkesini kabul ve milli bir meclis'in varlığını benimseyerek ona dayanmayı gerekli sayan bir hükûmettir. Bu takdirde, İstanbul Hükümeti'ni oluşturacak şahısların da mutlaka bu vasıfları taşıması gerekir.

Burada bizce olduğu gibi oradaki çalışmalarınız da bu amacın sağlanmasına yönelmelidir.

4 - Yakında kongre kararlarını öğreneceksiniz. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bi küçük bilgi daha vereyim. Sivas'a gelmiş olan gazeteci Mister Brown(Brovn) ile bizzat görüşmeyi uygun gördüm. Karşısındakini kolaylıkla anlayan çok zeki bir genç.

MANDA MESELESİNİN KONGREDE GÖRÜŞÜLMESİ

Şimdi, Efendiler, Kongre'de manda konusunda yapılmış olan görüşme ve tartışmaları elden geldiğince, olduğu gibi yüksek heyetinize dinletmeye çalışacağım :

Birçok kimse söz aldı. Hiç kimseye söz vermeden önce, başkanlık kürsüsünden zabıtlara aynen geçmiş olan şu kısa konuşmayı yaptım : Bu rapor üzerinde görüşmeye başlamadan önce bazı noktalara dikkatinizi çekmek isterim. Raporda, söz gelişi Mister Brown'dan söz edilmekte ve elli bin kişilik bir işçi ordusunun getirileceğini söylediği bildirilmektedir.

Efendiler, Mister Brown : Ben hiçbir ,resmî sıfatla görüşmüyorum. Tamamiyle özel olarak görüşüyorum diyor ve hattâ Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor. Onun için sözleri Amerika adına değil, kendi adınadır. Mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor.Manda siz ne derseniz odur, diyor. Bu raporda önemli olarak manda meselesi vardır. Bu konuda görüşmeden önce on dakika ara verelim (saat 15.25).

Sonraki oturumda - İlk söz Vasıf Bey'indir, dedim. Vasıf Bey, önce mandanın ne olduğu konusunda uzun açıklamalar yaptı. Sözü başkalarına bıraktı. Yeniden söz aldı ve bir kere prensip olarak mandayı kabul edelim, şartları üzerinde daha sonra görüşürüz dedi.

Üyelerden Macit Bey adında bir zat, genel kurulda asıl gürüşülecek mesele, bundan sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşayamayacak mıyız' Mandayı nasıl yorumlayacak ve mandaterle ne tarzda görüşeceğiz' Bizi mandasına alacak devlet kim olacaktır' Asıl mesele budur, şeklinde konuştu. Ben, başkanlık kürsüsünden Zannederim bu rapordan iki görüş ortaya çıkıyor. Bunlardan birincisi, devletin içte ve dışta bağımsızlığından vazgeçmemesi; ikincisi de, devlet ve milletin yabancı devletlerin zararlı baskıları karşısında bir yardım ve destek ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl kararsızlık doğuran nokta budur. Müsaade buyurulursa, bu noktayı etraflıca düşünmek için Teklif Komisyonu'na havale edelim. Sonra da yüksek huzurlarınıza arz edelim. Herhalde içeride ve dışarıda istiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey : yüklendiğimiz görev pek ağır ve önemlidir. Boş tartışmalara ayıracak hiçbir dakikamız yoktur. Bu raporumuzu görüşelim ve vakit geçirmeden hemen bir karar alalım dedi. Ben, başkanlık kürsüsünden bu meseleyi komisyon başkanı olmak dolayısıyla açıklayayım (ben aynı zamanda Teklif Komisyonu Başkanı idim). Bu rapor metni komisyonda okundu, üzerinde birçok konuşma ve tartışma yapıldı. Ancak, kesin karar verecek şekilde bir görüş belirmedi. Daha önce, Genel Kurul'da okunmaksızın Teklif Komisyonu'na gönderilmişti. Bu sebeple bir defa da burada okunup Genel Kurul'un görüşü belirdikten sonra yeniden Teklif Komisyonu'na gönderilerek kesin karar verilmesini istemiştik dedim. İsmail Fazıl Paşa merhum da söz alarak şu konuşmayı yaptı : Bekir Sami Bey'in düşüncesine katılırım; kaybedecek vaktimiz yoktur. Aslında sorun da basitleşmiştir. Tam istiklâl mi, yoksa manda mı kabul edeceğiz' Alacağımız karar budur. Böylesine önemli, hattâ pek önemli olan bir meseleyi yeniden komisyona götürmek ve oradan yeniden Genel Kurul'a getirmekle vakit geçirmeyelim. İş uzar. Zamanımız değerlidir. Buna bugün yarın yahut öbür gün her halde Genel Kurul'da bir karar verelim. Komisyonda vakit geçirmeyelim. Çünkü, pek ince bir konudur.

Bunun arkasından Hami Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleri ile Bekir Sami Beyefendi'nin düşüncelerine katıldığını söyledikten sonra : Herhalde bir desteğe muhtacız, bunun en basit delili de, devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılayabilmesidir ! buyurdular.

Bundan sonra, Raif Efendi manda aleyhinde konuştu. İsmail Fazıl Paşa ona karşılık olacak şekilde uzun bir konuşma yaptı. Daha sonra tekrar Bekir Sami Bey söz aldı ve dedi ki : İsmail Fazıl Paşa Hazretleri'nin tamamiyle katıldığım konuşmasına yalnız bir şey ilâve edeceğim : Kırım Muharebesinden savaşı kazanmış olarak çıkıp da katıldığımız Paris Kongresi'nde, müttefiklerimizin bize yüklemiş oldukları bilinen şartlarla bu şimdi okunan rapordaki isteklerimiz karşılaştırılacak olursa, bunlardan hangisinin daha çok bağımsızlığı yokedici olduğu anlaşılır sanırım.

Bekir Sami Bey'den sonra Hâmi Bey Hâmi Bey'den sonra da Refet Bey (Refet Paşa) konuştular. Refet Bey'in konuşması aynen şöyleydi : Mandanın bağımsızlığı yok etmeyeceği gerçeği ortada iken, bazı arkadaşlarımız - bağımsız mı kalacağız yoksa mandayı mı kabul edeceğiz' -- tarzında birtakım görüşler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden önce mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla birlikte daha mandadan söz etmeden önce, düşünceleri gıcıklayan bu raporda bu deyimin ne şekilde anlaşılmış olduğunu bilmek gerekir. Fazıl Paşa Hazretleri bağımsızlığı korumak şartıyla manda buyuruyorlar. Hâmi Beyefendi tarafından verilmiş olan rapor iki bölüme ayrılıyor. Bir gerekçe bölümü var, ondan sonra bir de mandanın ne olduğunu anlatan bölüm var. Manda meselesini buradaki görüş açılarından değerlendirebilmek için önce bir noktayı anlamak isterim. Bu rapor metni genel kurulda görüşülmeye sunulmuş mudur, sunulmamış mıdır'

İsmail Fazıl Paşa : Yanlış anlaşıldığı için biz üçümüz yani Fazıl Paşa Bekir Sami ve Hâmi Bey'ler bu raporu , geri çekiyoruz. Hiç verilmemiş saydık dedi (bu raporun müsveddesi de temize çekilmişi de kendilerinde kalmıştır).

Başkanlıktan - Rapor geri alınmıştır dedim. Raporun geri alınmış olmasına rağmen, söz alan Refet Bey, zabıtlarda beş altı sayfa yer tutan özentili bir konuşma yaptı. Bu konuşmadan, zabıtlara dayanarak olduğu gibi aldığım bazı cümleler, katibin maksadını açıklamaya yetecektir, sanırım.

Refet Bey diyordu ki : Bizim, Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün toplumları kendine tutsak eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin milletlerin vicdanlarına saygılı olan Amerika'yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir .

Söz olarak, manda ile bağımsızlık biribirine engel olan şeyler değildir: Yalnız, eğer biz gerçekte güçlü olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için bağımsızlığımızı yok edici bir unsur olur. Bir de diyelim ki, biz dışarıda ve içeride tam bir bağımsızlık isteriz. Ancak, acaba hemen kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız' Ondan da önce acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı' Bunu düşünelim. burası bir gerçektir ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan aralarında bölüşmek istiyorlar; Ancak, eğer biz bugün bu devletin kefilliği altında bir barış anlaşması yapacak olursak, ileride, uygun şartlar altına girer girmez hemen döner ve kendi yararımızı sağlarız. Fakat, eğer olumsuz bir durum ortaya çıkacak olursa, acaba büsbütün heder etmiş olmayacak mıyız'

Herhalde bir Amerikan kefilliğini kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda, beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek verimli olmayan bir toprağı ve ancak on onbeş milyon lira geliri olan bir millet için, bir dış dayanak olmaksızın yaşamak imkânı olamaz : Eğer bundan sonra da bu durumumuzda kalır ve dışarıdan bir destekle kalkınamayacak olursak, belki de ileride, Yunanistan'ın saldırılarına karşı bile kendimizi savunamayız...

Allah korusun, eğer İzmir Yunanistan'da kalsa ve aramızda bir savaş çıksa, düşmanımız, Yunanistan'dan vapurlarla asker getirebileceği halde, acaba biz Erzurum'dan hangi demiryolları ile ulaştırmamızı sağlayabileceğiz. O halde, Amerikan mandası her şeyden önce bir kefil ve yardımcı bulmak için gereklidir. Hatip, sözlerini şu cümle ile bitirdi : Eğer sunmuş olduğum bu açıklamalarla ilerideki görüşmeler için bir giriş yapabildimse ne mutlu.

Efendiler, bu parlak ve ustalıklı nutkun, dinleyenlerin düşünce ve görüşleri üzerinde yapabileceği yanıltıcı etkinin derecesini kolaylıkla takdir buyurursunuz. Zihinlerin, bunun ardından gelebilecek aynı görüşteki hatiplerin konuşmalarıyla büsbütün zehirlenmesine meydan vermemek ve kendilerini özel olarak aydınlatıp yol göstermeye fırsat bulabilmek için, derhal on dakika dinlenelim efendim - diyerek oturuma ara verdim (Saat : 17.30).

Efendiler, bu nutkun son cümleleri üzerinde dikkatle durulmaya değer. Refet Beyefendi, Yunanlılar'ın İzmir'i işgalini geçici sayıyor ve savaş halinde olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlılar İzmir'de kalır da savaş durumuna girilirse başa çıkamayacağımız görüşünde bulunuyor.

Bundan sonraki oturumda, Bursa temsilcilerinden Ahmet Nuri Bey, manda aleyhinde uzun bir konuşma yaptı. Hâmi Bey, buna daha uzun bir konuşma ile cevap verdi ve gerçekten de pek uzun olan konuşmasının sonlarına doğru, anlattıklarını şu bilgilerle doğruluyordu :

Fakat, şimdi biraz da işin kesin bildiğim bir yanından söz edeceğim. Konunun bu safhasında, ilgili zat ile şahsen bağlantı kurmuş olduğum için, sözlerim tahminî değildir; kesin bilgilere dayanıyor. İstanbul'dan hareket etmeden önce, eski Sadrazam İzzet Paşa Hazretleri'ni ziyarete gitmiştim. Herhalde bir manda ihtiyacında olduğumuza kendileri de inanıyorlardı. Bendenizden de bu konudaki düşüncemi sordular, ben de düşündüklerimizi arz ettim. Birkaç gün sonra bendenizi çağırtıp şu meseleyi açıkladılar : Suriye ve Adana bölgesinde dolaştıktan sonra, İstanbul'a gelip siyasî partilerin görüşlerini öğrenmeye çalışan Amerikan Araştırma Komisyonu üyeleri, İzzet Paşa'yı konağında ziyaret ederek, Anadolu'daki millî teşkilâtın Türk milletini temsil ettiği inancında olduklarını ve paşayı da (yani İzzet Paşa'yı) bu işin öncüsü bildiklerini söylemişler ve eğer siz Erzurum ve Sivas Kongrelerine Amerikan mandasını istettirecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir. demişler, Paşa, bunu bendenize açıkladıktan sonra, bu milletin bir harbe daha gücü kalmadığından ve herhalde böyle bir çareye başvurmak zorunda kaldığımızdan söz etti ve Sivas'a gittiğim zaman oradakilere bu durumu anlatmaklığımı tavsiye buyurdu. İzzet Paşa'nın inancı da bu şekilde istenecek bir mandanın yüzde doksan kabul ihtimalinin bulunduğu ve yalnız bizim için birtakım şartlar ileri sürmenin zarurî olduğu merkezindedir. Hattâ Paşa, Amerika için milletin isteğine dayanmayan bir mandayı kabul etmek mümkün olmadığından, kongremiz tarafından gösterilecek isteğin Avrupa devletlerine karşı Amerika lehinde bir dayanak noktası olacağını da söyledi. Bendeniz bu meseleyi İstanbul'dan şifre ile

Erzurum'da Rauf Bey'e bildirdim. Manda'nın kendinden çok adına karşı çıkanlar boşuna telâşlanıyorlar kelimenin önemi yoktur. Önem, işin gerçeğinde ve niteliğindedir. Manda altına girdik demeyelim de isterlerse varlığını ebedî olarak sürdürecek devlet olduk diyelim.

Bu son söze cevap verenler arasında, Husrev Sami Bey'in şu sözleri işitildi : Fakat bizim bu çalışmalardan beklediğiimiz kendimizi savunmak suretiyle, ebedi olarak varlığını koruyacak bir millet olduğumuzu ispat etmektir! Hâmi Bey, buna düşüncesinde bir geriye dönüş sezgisi uyandıracak şekilde cevap verirken, Kara Vasıf Bey söz aldı ve o günkü toplantının sonuna kadar konuştu. Vasıf Bey'in uzun sözlerinin özetini, zabıtlara olduğu gibi geçmiş olan şu cümlelerle yüksek dikkatlerinize sunuyorum : Bütün devletler bizi tamamen bağımsız bırakacaklarını söyleseler bile, biz yine bir dış desteğe muhtacız (Vasıf Bey, sözlerinin başında ,mandaya ve dışarıdan destek adını verelim demişti). Dört yüz ilâ beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyiniz diyecekler; halbuki bizim gelirimiz bunun faizine bile yeterli değildir. O zaman güç bir durumda kalacağız; bunun için bağımsız olarak yaşamaya malî durumumuz elverişli değildir. Sonra, yanı başımızda, bizi bölüşmeyi emel edinmiş hükûmetler var; onların ihtirasları karşısında mahvoluruz. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz' Onlar uçakla havada uçuyorlar, biz henüz kağnı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar savaş gemisi yapıyorlar, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Bu şartlar altında bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi bölüşürler. Vasıf Bey, konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu :

. . . İstanbul'daki Amerikalılar : Manda'dan korkmayınız. Milletler Cemiyeti Tüzüğünde yeri vardır diyorlar. İşte bütün bunlardan dolayı İngiltere'yi kendimize sürekli düşman Amerika'yı da en az kötülük gelebilecek bir devlet olarak kabul ediyorum. Eğer uygun bulursanız, buradan İstanbul'daki temsilciye 'bir mektup yazıp gizlice bir hey'et göndermek için bir torpido isteyebiliriz.

Eylül'ün dokuzunda salı günü yapılan toplantıda, manda meselesine dokunan Rauf Bey'in zabıtlara geçen konuşması aynen şöyledir : Bu manda konusu üzerinde şimdiye kadar gerek basın ve gerekse başka çevreler tarafından birçok sözler söylendi. Gerçi yüksek hey'etiniz dış destek prensibini kabul buyurmuş ise de, bu desteği kimden isteyeceğimiz açıklanmadı. Bunun Amerika olduğu dolaylı olarak anlatılıyorsa da, bence doğrudan doğruya belirtilmesinde bir sakınca olamaz!

ERZURUM KONGRESİ HİÇBİR ŞEKİLDE MANDA KABULÜ HAKKINDA KARAR VERMIŞ DEĞİLDİR Bu sözlerden anlasilacagi üzere Rauf Bey'in görüsüyle, gerek Sivas Kongresi Hey'eti'nin ve gerek Erzurum Kongresi Hey'eti'nin anlayislari arasinda bir görüs ayriligindan dogan yanlislik olduguna süphe yoktur. Rauf Bey'in görüsünün yorumu niteliginde olan bu sözlerin, gerek Erzurum ve gerek Sivas Kongreleri bildirilerinin yedinci maddesindeki yazilis seklinden kaynaklandigina hükmedilebilir. Gerçekten de bu maddenin yazilis seklinde, belki de mandacilikta pek ileri giden ve sonu gelmemis propagandalariyla kamuoyunu bulandiranlari susturmak ve belki bundan da çok, onlann iddialarina cevap olacak bir özellik vardir. Madde metni dikkatle okunur ve incelenirse ne manda ne de Amerika'nin mandaterligini istemek düsüncesinin yer almadigi kendiliginden ortaya çikar. Bu noktayi

açikça göstermek için, söz konusu maddeyi aynen hatirlatmak isterim :

Madde: 7 - Milletimiz çagdas gayelerin büyüklügüne inanir; teknik, sinat ve ekonomik durumumuzu ve ihtiyacimizi takdir eder. Bu itibarla devlet ve milletimizin hakimiyet ve bagimsizligi ile vatanimizin bütünlügü korunmak sartiyla altinci maddede belirtilen sinirlar içinde milliyetin gereklerine saygili ve memleketimizi ele geçirme emeli beslemeyen herhangi bir devletin teknik, sinai ve ekonomik yardimini memnunlukla karsilariz. Böyle adaletli ve insancil sartlari içine alan bir barisin bir an önce gerçeklesmesi, insanligin güvenligi ve dünyanin huzuru adina basta gelen milli gayemizdir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasinda manda ve mandaterin Amerika olacagi görüsü vardir' Olsa olsa "herhangi bir devletin teknik> sinai ve ekonomik yardimini memnunlukla karsilariz" sözlerinden manda düsüncesi çikaranlar olabilir. Ancak, mandanin anlam ve gayesinin bu olmadigi bir gerçektir. Her zaman ve bugün bile, bu açiklik çerçevesinde yapilacak yardimlari kivançla karsilamaktayiz ve karsilariz. Nitekim Ankara-Eregli ve Keller-Diyarbakir demiryollarinin yapimi için bir Isveç firmasinin; Kayseri - Sivas - Turhal hatlarinin yapimi için de bir Belçika firmasinin teknik, sinai ve ekonomik yardimini severek kabul ettik. Söz gelisi, Ankara sehrinin ve diger Anadolu sehirlerimizin bir an önce kurulup yapilmalarinda olsun, öteki bütün kara ve demiryollarimizin, limanlarimizin yapimlarinda olsun teklifte bulunacak yabanci sermaye sahiplerinin yardimlarini severek kabul ederiz. Yeter ki, memleketimize sermaye getireceklerin içeride ve disarida devlet ve milletimizin hakimiyet ve bagimsizligi ile vatanimizin bütünlügünü bozmaya yönelmis gizli emelleri olmasin. Bu maddede yer alan "milliyetin gereklerine saygili ve memleketimizi ele geçirme emeli beslemeyen herhangi bir devlet "ifadesinden, Amerikan Devleti anlaminin çikarilmasi da yersizdir. Çünkü, milliyetin gereklerine saygili dünya devletleri arasinda yalniz Amerikalilar yoktur. Söz gelisi Isveç Devleti, Belçika Devleti ayni nitelikte devletler degiller midir' Bu devletlerden herhangi birinin mandaterligi de söz konusu olabilir mi' Bir de eger dolayli olarak Amerikan Devleti kastedilmek istenseydi, "herhangi bir devletin" ifadesi yerine bir devletin kelimeleri veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesi ile yetinilmesi gerekirdi. Bu bakimdan maddenin açikladigi sartlar çerçevesinde teknik, sinai ve ekonomik yardimin iyi karsilanacagi hususunun bütün devletler için söz konusu oldugu açiktir.

Efendiler, bu manda konusu üzerindeki görüsümün - bu görüs bundan önce yapilan ve su anda yüksek hey'etinizin'de ögrenmis bulundugu bunca yazisma ve tartismalarimizla ortaya konmustur -- aylardan beri gece gündüz yanimda bulunan bir arkadas tarafindan hala anlasilmamis olduguna hükmedilebilir mi' 0 halde Rauf Bey, ya aslinda benimle ayni görüste degildi veyahut ayni görüste idi de, Sivas'ta, Istanbul'dan gelenlerle yaptigi konusmadan sonra görüs degistirmis oluyordu. Burasini kestirmek bence güçtür. Simdi biraz da Rauf Bey'i dinleyelim; Rauf Bey, sözüne söyle devam ediyor:

"Ateskes Anlasmasi yapildigi siralarda Almanlarin baris anlasmasini imza etmeyecekleri sanilirken, Ingiliz basini bazi sirlari açiga vurdu. Bunun birinci bölümü, Almanya'nin baris anlasmasini imza edecegi hususu idi. Bu gerçeklesti. Ikinci bölümü de Türkiye'nin bölüsülecegi hususu idi. Bu çok sükür gerçeklesmedi. Bu bölümde, konferansin aldigi karar geregince Kizilirmak'in dogu tarafi Ermenistan sayilarak Amerikan himayesine veriliyor. Belki Gürcistan ile Azerbaycan da Amerika'ya birakiliyor, deniliyordu. Kizilirmak'in batisindaki topraklar da, Izmir ve Istanbul bunlarin disinda kalmak üzere, denize çikis yeri Antalya

olarak Türkiye'yi olusturuyordu Bu bölgenin kuzeyi, Italyan ve Fransiz, güneyi de Ingiliz himaye ve yönetimine veriliyordu. Izmir'in isgali, bu açiga vurulan sirlarin dogruliigunu ispata basladi. 0 halde, böyle bir tehlike karsisinda rnemleketimize karsi en tarafsiz durumda bulunan Amerika'nin destegini kabule mecburuz. Ben bu görüsteyim."

Rauf Bey'in düsüncesini anlamak için bundan sonra daha çok devam eden sözlerini dinlemeye bilmem gerek kaldi mi'

Efendiler, pek uzun ve tartismali olarak geçen bu manda görüsmesi, taraftarlarini susturaeak ortalama bir çare bulunarak sona erdi. Hem de bu çareyi teklif eden yine Rauf Bey oldu: "Amerika'da yillardan beri aleyhimizde yapilmakta olan olumsuz yöndeki propagandalarin dogurdugu düsünce akimini düzeltmek için, her seyden önce Amerikan Kongresi'nden memleketimizi inceleyecek ve gerçegi görecek bir hey'et davet etmek. "Bu teklif oy birligi ile kabul edildi. Kongre Baskanlik Divani'nin imzalariyla bu yolda bir mektup kaleme alindigini hatirliyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmedigini pek iyi hatirlamiyorum. Kaldi ki, ben bu mektuba özel bir önem de vermis degildim.

Efendiler, sirasi gelmisken kisaca sunu da belirteyim: Belge olarak basvurdugum Kongre tutanaklari, Baskanlik Divan KAtipligi'nde bulunan Afyonkarahisar temsilcisi Sükrü ve manda lehindeki konusmalarini dinledigimiz Hami Beyler tarafindan tutulmus ve Hami Bey'in yazisiyla, düzgün bir deftere, temize çekilmistir.

SİVAS KONGRESİ'Nİ BALTALAMA TESEBBÜŞLERİ Efendiler, Kongre 11 Eylül'de sona erdi, 12 Eylül'de Sivas halkinin da hazir bulundugu açik bir toplanti yapilarak bazi nutuklar söylendi. Kongre görüsmeleri sirasinda, önemli olarak Meclis-i Meb'usan seçimlerinin çabuklastirilmasi ve Meclis'in nerede toplanmasi gerektigi konularina dokunuldu. Ancak, simdi açiklamaya baslayacagim mes'eleler, Kongre görüsmelerini kisa kesmeyi gerektiriyordu. Bu son noktalarla daha sonra Hey'et-i Temsiliye mesgul oldu. 9 Eylül 1919 günü, toplanmis olan bazi bilgiler Kongre'ye su sekilde açiklandi "Eskisehir ve Afyoiikarahisar'daki Ingiliz Kuvvetler' bir kat daha artirildi. General Mi11er Konya'ya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Pasa karsi koymaya çekiniyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali R1Za Bey de tipki Cema1 Bey türünden bir adammis. Pek sayin arkadaslarin böyle durumlar karsisinda siddetli davranma taraflisi olduklarim bildigimden, hemen sert tedbirler alimnasini Fuat Pasa'dan rica etmistim. Fuat Pasa da Kongre'nin kendisine olan güvenine dayanarak, Kongre adina gereken tebligat ve tesebbüslerde bulunmustur. Bu davranis tarzinin yüce hey'etinizce kabul edilmesini rica ediyor. Fuat Pasa, valilere sert uyarilarda bulunuyor. Bölgelere yüksek rütbeli subaylardan milli komutanlar tayin ediyor ve bu komutanlara millet adina her türlü yetki verilmistir" diyor.

Kongre teklifi kabul etti. Bundan sonra ben açiklamalara söyle devam ettim:

"Buraya Galip Bey adinda bir vali tayin edilmis, geliyormus. Ancak, bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi oldugu anlasilamadi. Fakat biz baska bir bilgi elde ettik. Mister Nowil adinda bir Ingiliz binbasisi Bedirhanlilar'dan Kamuran Celadet ve Cemil Bey'lerle birlikte, yaninda on bes kadar Kürt atlisi oldugu halde Malatya'ya gelmis ve mutasarrif Bedirhanli Halil Bey tarafindan karsilanmislardir. Harput Valisi de

görünüste bir posta hirsizinin pesine düsme bahanesiyle otomobille Malatya'ya gelmistir. Bu maksatla bunlara Adiyaman'daki müfreze de verilmistir. Maksatlarinin Kürtleri, Kürdistan kurulacagi vaadiyle aleyhimize çevirerek, bize karsi suikast yapilmasina yöneltmek oldugu anlasilmis ve karsi tedbirlere de basvurulmustur. Diyelim ki, valiyi ve digerlerini tutuklatmak istiyoruz. Malatya Mutasarrifi da Kürt asiretlerini Malatya'ya çagirmistir. Bu durum üzerine 13' üncü Kolordu bölgesinde faaliyete geçtik. Gereken tedbirler alinmistir. Yarin aksam Harput'tan gönderilecek bir askerî birlik bozguncuları tepeleyecektir. Buradaki Kolordu Komutani da gereken tedbirleri almistir. Malatya'ya ve öteki yerlere de gereken emirler verilmistir."

Efendiler, Sivas Kongeresi'nin hemen hemen bütün toplanti süresince, sinirlere gerginlik verecek nitelikte haberler almaktan geri kalmiyordum. Ancak, aldigim bütün bilgileri oldugu gibi Kongre hey'etine sunmakta yarardan çok sakinca buluyordum. Gördünüz ki, simdi açikladigim üzere, gerçekten tehlikeli sayilabilecek nitelikte olan A1i Ga1ip meselesinden de söz ederken ihtiyatli bir dil kullanmayi tercih etmistim. Bence en önemli mesele, her türlü güçlük ve tehlikelere ragmen, Sivas Kongresi'nin sonuca ulasan kararlarla, görüsmelerini bir an önce tamamlamis olmak ve alinan bu kararlari memlekette uygulamaya girismekti. Bu istegim yerine geldi. Bütün memleketi içine alan milli teskilat tüzügünün ve genel kongre bildirisinin hemen bastirilarak her yere dagitilmasi yoluna gidildi. Ancak, beklenenlerin disinda yeni olaylar karsisinda kalindigindan, kongre sona erdigi halde, kongre üyelerinin yeni gelismeler kendini gösterinceye kadar Sivas'ta kalmalarini uygun gördüm ve gerekirse daha etkili olaganüstü bir kongre toplamak için de hazirlik yaptim. A1i Ga1ip'in kaçmasi üzerine, kongre üyelerini Sivas'ta bekletmekten vazgeçildigi gibi, Ferit Pasa Kabinesi'nin düsmesi üzerine olaganüstü kongre toplanmasina da gerek görülmedi.

İÇİNDEKİLER | **MİLLİ TEŞKİLATLARIN KURULMASI VE KONGRELER**

ALİ GALİP OLAYIŞimdi Efendiler, Millî Mücadele tarihimizde önemli bir olay durumunda olan A l i G a l i p konusu üze rinde biraz açıklamalı bilgi vereyim:

Efendiler, daha Temmuz başında, Erzurum'da bulunduğumuz sıra larda C e l â d e t ve K â m u r a n A l i adlarında iki şahsın yabancı lar tarafından, bol para ile İstanbul'dan Kürdistan'a gönderileceği, bun ların yıkıcı propaganda ve aleyhte kışkırtıcılık yapmakla görevlendiril dikleri; bir iki gün içinde hareket etmiş ve edecek oldukları haberi alındı. Bu haber üzerinde, bunların dağdağaya meydan verilmeden gözet lenerek yakalanmaları gereğini 3 Temmuz tarihinde Diyarbakır'da 13' üncü Kolordu Komutanı'na, ayrıca Kurmay Başkanı H a l i t B e y' e ve Canik Mutasarrıfı'na bildirdim.

20 Ağustos'ta 13' üncü Kolordu Kamutanı'na verdiğim emirde, adı geçen kimselerin İstanbul'dan hareket ettiklerinin bildirildiğini ve alı nacak tedbirler arasında, özellikle Mardin istasyonunun sıkı bir kont rol altında tutulmasının uygun olacağını yazdım.

Sivas Kongresi'nin ikinci günü, yani 6 Eylül tarihinde, "Bedirhanlı ailesinden C e l â d e t ve K â m u r a n ile Diyarbakırlı C e m i l P a ş a z a d e E k r e m adlarında üç şahsın, yanlarında, vaktiyle Diyarba kır ilinde aleyhimizde propaganda yapan bir yabancı subay bulunduğu halde silâhlı Kürtlerin koruyuculuğunda Elbistan ve Akçadağ üze rinden Malatya'ya geldikleri, orada Mutasarrıf ve Belediye Başkanı tara fından karşılandıkları" 13'

üncü Kolordu'nun yazısından anlaşılıyor. 15' inci Kolordu Komutanı K â z ı m K a r a b e k i r P a ş a ' nın 3' üncü Kolordu Komutanlığı'na bununla ilgili olarak gönder diği 6 Eylül 1919 tarih ve 529 sayılı şifresinde verilen bilgide : "Yabancı subayın, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu incelemek üzere, İstanbul Hükûmeti'nin iz niyle dolaştığını söyledikleri; Malatya'da bulunan süvari alayının mev cudunun azlığı yüzünden bunları tutuklamaya cesaret edemediği, bu nunla birlikte hemen tutuklanmaları için İstanbul'a başvurulduğu 13' üncü Kolordu'dan bildirilmiştir. Bu adamların ne maksatla hangi gö revle, nereleri gezecekleri konusunda bildiklerini Harput, Valisi'nden sordum" denilmekte idi. (Belge : 56 l Harput Valisi A l i G a l i p B e y' dir. Bu adamların ne maksatla geldiklerini 3 Temmuz tarihinden beri bilmekteyiz. Beş on silâhlı Kürd'e karşı bir süvari alayının mevcudu az görülmüş, tutuklanmalarına cesaret edilememiş; asıl hayret verici olan husus, bunların tutuklanması için İstanbul'a başvurmuş olduğu haberidir.

Bu küçük ve önemsiz gibi görünen noktaları, o zamanki durum değerlendirmesinde, dikkate değer anlayış ve zihniyet farklarının bulun duğunu göstermesi bakımından kaydediyorum.

Diyarbakır'da, 13' üncü Kolordu Komutanı'nın tutumu şüpheli gö rüldüğünden, doğrudan doğruya bu kolordunun Kurmay Başkanı'na 3'üncü Kolordu Komutanı'nın imzasıyla 1 Eylül 1919 tarihinde yazılan (kişiye özel) şifrede, V a l i G a l i p, Malatya Mutasarrıfı H a l i l, K â m u r a n, C e l â d e t ve E k r e m B e y' lerle beraber İngiliz binbaşısı nın mutlaka yakalanıp Sivas'a gönderilmeleri için Elâzığ'da bulunan 15' inci Alav Komutanı İ l y a s B e y ' in kendi komutasında altmış ka dar atlı ve katırlı askerden oluşan bir müfrezenin en geç 9 Eylül'de Har put'tan Malatya'ya hareketi ile ilgili olarak ve işin kestirmeden bitirilmesi bakımından doğrudan doğruya tebligat yapıldığı bildirildi ve müfrezenin hemen hareketinin sağlanması rica edildi.

8 Eylül'de, Sivas'tan da bir otomobille bazı subayların gönderile ceği bilgisi verildi (Belge : 57).

Diyarbakır'dan, Kurmay Başkanı'nın 7/8 Eylül 1919 tarihiyle bana gönderdiği şifrede şöyle deniyordu :

"Tutuklama ile ilgili isteği öğrendim. Bu hususta Komutan Bey'in emir ve receğini hiç sanmıyorum. Çünkü askerî özelliklerini biliyorum. Tarafımdan yapı lacak tebligatı ise, yerine getirmekten çekinirler. Bu konuda İstanbul'la haberleş mekteyiz. Bu duruma göre ne yapılması gerekeceğinin tayini yüksek kararınıza bağlıdır. Şifre kaleminin 357 sayısıyla arz edilmiştir."

13' üncü Kolordu Kurmay Başkanı
Hâlit

Elâzığ'daki Alay Komutanı İ l y a s B e y' den 13' üncü Kolordu Komutanı'nın emrine cevap olarak gelen 8 Eylül tarihli telgrafta da "Kolordu'dan aldığım emir üzerine hareketim geri bırakılmıştır. Kolor dunun izni olmadan, buradan hareket etmekliğim uygun düşmeyeceğin den, hareket emrinin Kolordu'dan bildirilmesine lûtfen yardımcı olunuz" denilmekte idi (Belge : 58).

Hâlit Bey'e hemen verdiğim cevap, aynen şuydu :

Malûm şahısların alçaklıkları ortaya çıkmıştır. İstanbul Hükümeti..... bu alçaklığa ortaktır. Oradan emir beklemek düşmana fırsat vermektir. Bu hususta tebligat yaparken, hiç

kimseyi kararsızlığa düşürmeyecek şekilde, hemen emir ver mek, vakit geçirmemek gerekir. Komutanın kararsızlığa düşeceğine ihtimal veriyor sanız, zatıâliniz, tarafımızdan Elâzığ ve Malatya'daki alay komutanlarına yapılmış olan tebligatımızın uygulanmasını bildiriniz. Gerçekten lüzum varsa, komutayı uy gun gördüğünüz tümen komutanlarından biri üzerine alsın! Ağırdan alma zamanı geçmiştir. Yapılanlarla ilgili cevabınızı bekliyoruz, kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Komutanı İ l y a s B e y 'e de aynı tarihte bizzat şu emri ver dim : "Malûm şahısların hainlikleri ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki mer kezî hükûmet de bunların hainliğine ortaktır. Kolordunuz komutanı bu konuda izin istemiş ve cevap alamamış olabilir. Bu bakımdan bu mese lenin çözüme bağlanmasını zâtıâlinizden beklerim.

Cevabınızı bekliyorum, efendim. Malatya'da bu işi hallettikten son ra, gerekirse Sivas'ta bize katılırsınız. M u s t a f a K e m a l". Şifre dı şındaki imza da 3' üncü Kolordu Kurmay Başkanı Z e k i B e y' indi.

Malatya'da bulunan 12' nci Süvari Alayı Komutanını da 7/8 Ey lül gecesi bizzat telgraf başına çağırmış ve görüşmekte idim. Alay Ko mutanı C e m a l B e y 'den durumu ve kuvveti hakkında bilgi aldım. Gelenlerin yanlarındaki silâhlı Kürtlerle beraber on beş yirmi kişi ka dar olduğunu, alayın da merkezde aancak o kadar kuvveti bulundu ğunu söyledi. Ben bu kuvveti yeterli gördüm. Hattâ Süvari ve topçu ala yının yalnız subayları yeterli olabilirdi Ne var ki özel durumu ve mane viyatını anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf konuşması şöyle geçti :

" Ben - Vali G a l i p B e y, İngiliz binbaşısı, K â m u r a n C e l â d e t ve E k r e m B e y 'lerin hep birlikte ustalıklı bir tertiple bu gece yakalanarak Sivas'a gönderilmeleri zaruridir. Durumunuz bunu yapmaya elverişli midir' Size buradan ve Harput'tan yardım yetiştirilecektir.

C e m a l B e y - Valiyi de beraber mi'

Ben - Özellikle, evet.

C e m a l B e y - Arz ettiğim üzere durum ve kuvvetim buna el verişli değildir. K â m u r a n, C e l â d e t ve E k r e m B e y lerin yakalanmaları hakkında 13'üncü Kolordu Komutanı ile haberleşme ya pıldı. Sonunda, durumun nezaketi dolayısıyla, şimdilik tutuklanmaları nın uygun olamayacağı hakkında emir de çıkmıştır" dedi.

Artık, bu zatın daha çok üzerine varılamazdı. "Kendilerine hisset tirmeden sıkı bir şekilde göz hapsinde bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Hareket ederlerse, ne tarafa dogru gittiklerini ve han gi vasıta ile hareket ettiklerini hemen bildiriniz" talimatını vermekle yetindim. (Belge : 59).

8 Eylül günü, C e m a l B e y' den şifre ile "malûm şahısların hâlâ orada olup olmadıklarını ve göz hapsinde tutmak için alınan tedbirlerin güvenirlik derecesini" sordum ve "kendisine günde iki defa rapor ver mesinin emrettim.

H â l i t B e y' e yazdığım telgrafa ertesi günü (8 Eylül 1919) al dığım cevapta, Elâzığ'daki Alay Komutanı İ l y a s B e y e emir veril diği bildiriliyor ve bu emrin bir kopyası veriliyordu (Belge : 60).

Kolordu Komutanı C e v d e t B e y de, İ l y a s B e y'in 52 ka tırlı asker ve iki makineli tüfekle 9 Eylül sabahı hareket ettiğini ve 10 Eylül akşamı Malatya'da bulunacağını bildirdi, 9 Eylül tarihli bir şifre sinde karşı koyma hareketlerinin yoğun olduğu bir çevrede daha fazla faaliyet göstermemek hususunda kendisini mazur göreceğimi" de söylü yordu (Belge : 67). 9

Eylül'de, İ l y a s B e y müfrezesinden başka, Aziziye den iki süvari bölüğü, Siverek'ten Malatya'daki alaya bağlı bir bölük de Malatya' ya gönderildi (Belge : 62, 63, 64).

Vali A l i G a l i p 'in ve Bedirhanlılar ile C e m i l P a ş a z a d e nin yaptıkları propagandanın etkisini kaldırmak için, Elâzığ ve Dersim Bülgesi ile ilişkisi olduğunu bildiğim ve Kemah'ta bulunan H â l e t B e y'e (eski milletvekili) 9 Eylül'de Elâzığ'a hareket etmesini ve H a y d a r B e y ' le bağlantı kurmasını yazdım (Belge : 65). Ayın sonuna doğru oraya vardı.

Van valisi bulunan H a y d a r B e y de Elâzığ valiliği görevine başlamak üzere Erzurum'dan yola çıkarılmıştır. H a y d a r B e y, 15' in ci Kolordu'ya bağlı olup Mamahatun'da bulunan bir süvari alayı ile de bağlantı kurarak, gereğinde bu alayı Malatya'ya doğru harekete geçire cekti.

Otomobille bazı subayların da Malatya'ya gönderileceği konusunda bir kayıt vardı.

Gerçekten de arkadaşlarımızdan R e c e p Z ü h t ü B e y görünüş te 3'üncü Kolordu yaveri sıfatıyla ve benden aldığı özel talimatla, ya nında, başkaları da olduğu halde 9 Eylül'de, otomobille Malatya'ya ha reket etti. Maalesef bindiği otomobil, yolların bozuk ve çamurlu olması yüzünden Kangal'da kırılmış ve tam zamanında Malatya'ya yetişememiş ti. Kangal'dan sonra kâh araba ve kâh hayvanla, gece gündüz yol ala rak Sivas'tan hareketinin dördüncü günü öğleden sonra Malatya'ya va rabilmişti. R e c e p Z ü h t ü B e y 'in verdiği raporlar, durumun ay dınlanmasında çok yararlı olmuştu.

Efendiler,10 Eylül günü geç vakit şu telgrafı aldık :

Malatya,10.9.1919

Sivas'ta 3' üncû Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri' ne özel :

1-10.9.1919 saat 14.00'de olaysız olarak Malatya'ya varılmıştır.

2 - Malum şahısların hepsinin de maalesef Kâhta'ya doğru kaçtıkları, et raflı bilginin daha sonra sunulacağı arz olunur.

15' inci Alay Komutanı

İlyas

Aynı gün ve fakat, İ l y a s B e y 'in telgrafından sonra da şu telg rafı alıyoruz :

Malatya'dan,10.9.1919 Sivas'ta 3' üncü Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

1- Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı, İngiliz binbaşısı ve yardakçıları olan malum kimseler 15' inci Alay'ın Elâzığ'dan hareketini ve kendilerinin tutuk lanacaklarını haber alır almaz, bu sabah erkenden kaçmışlardır. Bunların Kâhta' daki B e d i r A ğ a 'nın yanına gittikleri ve oradan alacakları Kürtlerle burayı basmaya gelecekleri söyleniyor.

2 - Herhangi bir kötülüğe yeltendikleri takdirde, bunlar ve B e d i r A ğ a aşireti hakkında kovuşturma yapılması için Kolordu'dan emir alınmıştır, izlerinde gidilmektedir, sonuç ayrıca arz edilecektir.

3 - 15' inci Alay Komutanı'nın emrindeki kuvvetle, bu gün saat 14.00 te Malatya'ya geldikleri arz olunur.

12' nci Süvari Alay Komutanı

Binbaşı Cemal

Aynı tarihte yazılmış olan bu iki telgraf yanyana getirilerek ince lenirse, dikkate değer bazı

noktaların göze çarpmamasına imkan yoktur.

Süvari Alay Komutanı C e m a l B e y, tarafımızdan aldığı talimat üzerine malûm şahısları sıkı ve güvenli bir şekilde göz hapsinde bulun duracak ve günde iki defa rapor verecekti.

Adı geçen kimseler,10 Eylül günü sabah erkenden kaçtıkları halde, C e m a l B e y, bu bilgiyi ancak, İ l y a s B e y müfrezesinin gelişinden ve İ l y a s B e y 'in raporundan sonra bildiriyor. C e m a l B e y, ka çakların, İ l y a s B e y müfrezcsinin Elâzığ'dan hareketini haber aldık larını söylüyor. Oysa, telgrafhane C e m a l B e y'in gözetimi altındaydı.

Sonra, kaçakların Kürtleri toplayıp Malatya'yı basacaklarının söy lendiğini de ekliyor. Bu noktalar, Süvari Alay Komutanı hakkında şüp he ve kararsızlık uyandırmaktadır.

Daha sonra alınan bilgilerden anlaşıldı ki, A l i G a l i p ve arka daşlarına 9 Eylül akşamı haber getirilmiş. A l i G a l i p geceyi uyuma dan hükûmet dairesinde geçirmiştir. 10 Eylül'de, yanlarında birkaç jan darma ve silâhlı Kürtle birlikte, hükûmet dairesinde toplanıyorlar, vez nedarın odasına giriyorlar, kasayı açıyorlar, yanlarında götürmek üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve kasaya konmak üzere de şu senedi yazıyorlar :

"M u s t a f a K e m a l P a ş a ve adamlarının ortadan kaldırılması mas raflarını karşılamak üzere, bununla ilgili emre uyularak altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919. Halil Rahmi, Ali Galip."

İ l y a s B e y müfrezesinin Malatya'ya yaklaşmakta olduğunun anlaşıldığı bir sırada, Süvari Alay Komutanı, subaylara mutasarrıfın evi ni hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sarıyorlar. Telefon tellerini kesi yorlar ve evi basıyorlar. Bu hareketin başladığını sezen H a l i l B e y ' in ailesi hükûmet dairesine haber veriyor. Hükûmette, para almakla meşgul olan vali, mutasarrıf ve arkadaşları, durumdan haberdar olur ol maz, korku ve telâşla her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi de olduğu gibi bırakıyorlar; yanlarındaki adamları ile birlikte hazır bulunan atlarına binerek kaçıyorlar (Belge : 66, 67).

Süvari Alay Komutanı'nın ve Topçu Alay Komutanı'nın, valinin ge ceyi hükûmet dairesinde geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edile mez. Mutasarrıftan çok valinin yakalanmasının önemli olduğu da açıktı. O halde, malûm kişilerin kaçmasına göz yumulduğu bir gerçektir. En basit bir yorumla, malûm kimselerin, yanlarındaki beş on silâhlı jandar ma ve Kürtle çatışmaktan büyük fenalık çıkabileceği kuruntusu Malatya' dakileri dolaylı yoldan tedbir almaya yöneltmiş ve onlara bu şahısları ürküterek kaçırma yolunu benimsetmiştir, denebilir.

10 Eylül'de İ l y a s B e y 'e verdiğim talimatta belirttiğim başlıca noktalar :

1- Kaçakların sür'atle yakalanmaları;

2 - Kürtlük akımına asla elverişli bir ortam bırakılmaması;

3 - Malatya'da, mutasarrıflığı Jandarma Komutanı T e v f i k B e y' in üzerine alması; uygun namuslu ve vatansever bir zatın da Harput'ta hemen valilik makamına getirilmesi;

4 - Malatya ve Harput'taki hükûmet kuvvetlerini tamamen ele alarak vatan ve millet aleyhine hiçbir harekete meydan verilmemesi,

5 - Kaçaklara uyanların amansızca ve merhametsizce yok edile ceğinin ilânı ve namuslu halkın gerçek durumundan haberdar edilmesi

6 - Millî varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancıların askerle rine de karşı konulacağının belirtilmesi ve gerekli düzen ve tedbirlerin alındığının" bildirilmesinden ibarettir

(Belge : 68).

Efendiler, kaçakların, yakındaki veya çevredeki aşiretlerden bir ta kım Kürtleri toplayabileceklerini, hattâ, Maraş'ta bulunan yabancı kuv vetlerden bile yararlanabileceklerini kesin gibi kabul etmek lâzım geliyor du. Onun için de alınmış olan tedbirleri ve bu işe ayrılmış olan kuvvet leri güçlendirmek gerekiyordu. Bu maksatla Sivas'tan Malatya'ya 9 Ey lül akşamı bir katırlı müfreze daha gönderildiği gibi, 3' üncü Kolordu elden geldiği kadar kuvvetlerini güneye indirecek, 13' üncü Kolordu ta kip işini yüklenecek ve hainlere kıpırdayacak bir fırsat vermemek için pek etkili olmak gerektiğinden, Mamahatun'daki süvari alayı da Harput yönüne doğru hareket ettirilecekti.

Bu hususta 3' üncü, 13' üncü ve 15' inci Kolordu Komutanlarına ge rektiği şekilde tebligat yapıldı ve istekler bildirildi (Belge : 69).

Efendiler, verdiğimiz direktifler çerçevesinde kaçakları takip etti rirken, bir yandan da elimize geçen bazı belgeleri gözden geçirelim. Bu belgelerin, söz konusu olayı, A l i G a l i p ' in teşebbüsünü ve İstanbul Hükûmeti'nin bayağılığını her türlü açıklamadan daha mükemmel bir şekilde ortaya koyacağını zannettiğimden, onların olduğu gibi gözden geçirilmesinin yersiz olmadığı görüşündeyim.

Önce, Dahiliye Nâzırı Â d i l B e y 'le Harbiye Nâzırı S ü l e y m a n Ş e f i k P a ş a 'nın ortak imzalarıyla Elâzığ valisi A l i G a l i p B e y 'e verilen 3 Eylül 1919 tarihli talimatı birlikte okuyalım.

Bundan sonra, Dahiliye Nâzırı'nın gönderilecek kuvvet ve sarf edi lecek para miktarı ile ilgili olarak Bâbıâlî'den çektiği telgrafını görürüz :

İstanbul 906
Kendisi tarafından çözülecektir
Elâzığ Valisi Galip Beyefendi'ye
İlgi : 2 Eylül 1919, sayı : 2.

Arz olunmuştu. Padişah'ın, hakkındaki yüce buyruğu bu gün çıkacaktır. Bu bakımdan kesinlik kazanmıştır. Talimat şudur : Bildiğiniz ûzere, Erzurum'da Kong re adı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar aldılar. Ne toplananların, ne de aldıkları kararların bir değeri ve önemi vardır. Ancak, bu durumlar ülke ça pında birtakım dedikodulara yol açıyor. Avrupa'ya da pek abartılarak aksettirili yor. Bundan dolayı da kötü etkiler yaratıyor. Ortada önem verilmeye değer hiçbir kuvvet ve hiçbir olay bulunmadığı halde, sırf bu abartma ve kötü etkilerden endi şeye dûşen İngilizlerin, yakında Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları tahmin ediliyor. Hükümetin her yere olduğu gibi size de gönderdiği, malum genelgeye ay kırı hareketler devam ederse, çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sivas'ı ve oradan daha da ilerleyerek birçok yerleri işgal etmeleri ihtimalden uzak değildir. Bu da memleketin çıkarlarına elbette aykırıdır. Erzurum'da toplanan malûm şahısların yakında Sivas'ta birleşerek yine bir kongre toplamak istedikleri, olaylarla ilgili ha berleşmelerden anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmayacağı hükûmetçe bilinmektedir. Ne var ki, bunları Avrupa'ya anlatmak müm kün değildir. İşte bunun içindir ki, onların orada toplanmasına meydan vermemek gerekiyor. Bunu sağlayabilmek için, her şeyden önce, Sivas'ta hükûmetin tam ola rak güvenini kazanmış va memleketin iyiliğine olan tebligatı olduğu gibi yerine getirmeye azimli bir vali bulundurmak gerekmektedir. Yüksek şahsınızı onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi, Sivas'ta kongre toplamak isteyen birkaç

kişiye engel olmak o kadar güç birşey değilse de, yüksek dereceli sivil memurlarla, komutan ların, subayların ve askerlerden bazılarının da bunlarla aynı düşüncede olmaları dolayısıyla, hükûmetin aldığı tedbirleri ellerinden geldiğince boşa çıkarmaya ve malum şahısları güçleri yettiği kadar korumaya çalışacakları gözönünde bulundu nılarak, güvenilir bir iki yüz kişinin yanınızda bulunması başarı sağlama ba kımından uygun görülmektedir. Bundan dolayı, daha önce yazdığım gibi, oralar daki Kürtlerden güvenilir yûz elli kadar atlıyı birlikte alarak, oradan niçin gi dildiğini hiç kimseye sezdirmeden, Sivas'a hiç kimsenin beklemediği bir zamanda vararak, vali ve komutanlığı hemen ele alacak ve sayıları az olmakla birlikte ora daki jandarma ve askeri iyi kullanacak olursanız, karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağı için derhal otoritenizi kullanarak toplantıya meydan vermemiş ola cağınız ve orada bulunanlar varsa hemen yakalayıp, göz altında İstanbul'a gönde rebileceğiniz âşikârdır. Böylece, kazanılacak hükûmet nüfuz ve otoritesi, içeride macera peşinde koşanlan yıldırarak bir daha bu gibi kötü hareketlerin meydana gelmesini önleyeceği gibi, dışanda da pek iyi bir etki yapacak, yabancıların asker çıkararak oraları işgal etmek konusundaki tasarılarından vazgeçmeleri için hükû metçe yapılacak müracaat ve teşebbüslere sağlam bir dayanak oluşturacaktır. Zaten Sivas halkının bazı tanınmış kimselerinden araştırılarak elde edilen doğru bilgilere göre, halk bu politikacıların kışkırtmalarından, para toplamak için yaptıkları bas kılardan pek nefret etmiş. Bu hareketlerin önlenmesi için, hükümete her türlü yar dıma hazırdır. Orada derhal jandarmaya yazılacak, istenildiği kadar asker buluna cağı, bunlara nüfuzlu kimseler tarafından özel olarak yardım edileceği haber veril mektedir. Bu şekilde, yeteri kadar ve hûkumete kuvvetle bağlı jandarma birliği kurulduktan sonra, birlikte götüreceğiniz süvarileri hoşnut ederek yerlerine gön deririz. İşte alınacak tedbirler bundan ibarettir. Bunun kolaylıkla ve başarıyla uy gulanması, sadece son derece gizli hareket etmeye bağlıdır. Sivas'a tayininizden, hattâ o taraflara gideceğinizden kendi aileniz içinde en çok güvendiğiniz bir tek kimseye bile bahsetmeyiniz. Sivas'a girinceye kadar, maksadınızı yanınızdakilere bile sezdirmeyiniz. Bu, başannın temel şartıdır. Bu itibarla, şimdilik ailenizi her halde orada bırakarak, etraftaki aşiretleri teftiş için beş on gün kalacağınızı aile nize ve çevrenizdeki yakınlarnıza anlatarak, hemen yola çıkıp bir gün öncesinden Sivas'a ansızın girmeye gayret etmelisiniz. Oraya vardığınızda, aşağıdaki telgrafı gereken kimselere gönderip, valilik ve komutanlığı ele alarak hemen işe başlamalı sınız. Bir yandan da makine başında durumu Nezaret'e bildirmelisiniz. Böylece, oradaki şartlar belli olur olmaz, size yine makine başında tarafımdan gereğine uy gun tebligat yapılacaktır. Bu şekilde işe başladıktan sonra, ne vakit uygun görür seniz ailenizi ve eşyanızı Sivas'a getirtebilirsiniz. Yalnız, şimdi orada bulunan R e ş i t P a ş a ' nın valilik görevinden alındığı, yerine bir başkasının gönderile ceği her nasılsa duyularak, kendisi tarafından Nezaret'e başvurulmuş olduğundan ve adları malûm kimselerin yakında Sivas'ta toplanmak istedikleri alınan haber lerden anlaşıldığından, boşuna bir dakika geçirilmeksizin bir an önce hareketle, oraya vaktinden önce ulaşmaya gayret etmeniz, işin gereği olarak pek önemli ve zaruridir. Bu durum karşısında, ne zaman hareket edeceğinizin ve ne kadar za manda oraya varabileceğinizin bildirilmesi gerekiyor.

Sivas'ta ilgililere göstereceğiniz telgraf şudur :

Zâtıâlîlerinin Sivas ve komutanlığına tayinleri Meclis-i Vûkelâ kara rıyla Padişah Hazretleri'nin yüce buyruklarına sunulmuş ve gereği şerefle onaylan mış olduğundan, hemen

hareketle, bu telgrafı Sivas'taki sivil ve askerî memurlar dan gerekenlere gösterip, vali ve komutanlığı üzerinize alarak göreve başlamanız ve durumu hemen bildirmeniz tebliğ olunur. 3.9.1919

Dahiliye Nâzırı Harbiye Nâzırı

Âdil Süleyman Şefik

58) Bakanlar Kurulu.

Bâbıâli, 6.9.1919

Malatya'da Elâzığ Valisi Galip Beyefendi'ye

İlgi : 6.9.1919.

Eşkıya takibi için gönderilecek kuvvetin masraflarının jandarma ödeneği he sabına malsandığından karşılanması zarurîdir. Kaç kuruş sarf edileceğinin ve gön derilecek kuvvetin miktarı ile hareket gününün hemen bildirilmesi.

Nazır Âdil

Dahiliye nâzırı üç gün sonra da A l i G a l i p' in bir telgrafına kar şılık olduğu anlaşılan şu telgrafı veriyor :

İstanbul, 9.9.l919

İlgi : 8.9.1919. Sayı : 2

Malatya'da Elâzığ Valisi Beyefendi'ye

Sivas'ta güvenilir bir vasıta olmadığından veterli bilgi alınamamakta ise de ora halkından burada bulunan bir adamın ifadesine ve başka yerlerden de alınan genel bilgilere göre, önce halk bu kışkırtmalara taraftar değildir. Sonra, asker yok denecek kadar azdır. Bu hareketi idare etmekte olanlar, malûm şahıslar ile komu tan ve subaylardan bazılarıdır. Bunlar, işe millî bir yön vererek maksatlarını be nimsetmeye çalışmaktadırlar. Oysa, millet bu işlere taraftar değildir. Orası daha yakın olduğu için, istediğiniz bilgiyi kolaylıkla elde edebilirsiniz : Bununla, birlikte; gazeteler her nasılsa Sivas'a tayininizden bahsetmiş olduklarından, bir gün önce yola çıkmanız daha da önem kazanmıştır. Birlikte bulunduracağınız kuvvet ne ka dar çok olursa, başannın o oranda kolaylaşacağı âşikârdır. Bu kuvvetin miktarları ile, hareket tarihinizin bir gün öncesine kararlaştırılarak bildirilmesini bekliyo rum.

Nâzır Âdil

A l i G a l i p B e y bu telgrafa karşılık olarak, Malatya'dan son defa şu telgrafı veriyor :

Çok ivedi ve gizli Kendisi tarafından çözülecektir

Dahiliye Nezareti'ne

Bu ayın 14'üncü günü yeterince kuvvetle eşkiyanın peşine düşüp ve ya kalanması için Malatya'dan hareket edecek şekilde gerekli tedbirler alınmıştır. Tan rı'nın yardımı ile çarpışmadan başanlı sonuç alınacağına güven buyurulsun. Yalnız yazılan cevapları ve gerekleri geciktirilmemelidir.

9.9.1919

Elâzığ Valisi Ali Galip

Bu telgraftan, 9 -10 Eylül gecesini hükûmet dairesinde heyecanlar içinde ve sabaha kadar uykusuz olarak geçiren A l i G a l i p'in 9 Ey lül 1919 günü, henüz kahramanlığının üzerinde ve Tanrı'nın yardımı ile çarpışmada başarıdan pek ümitli olduğu anlaşılıyor.

Efendiler, bu olaydan ve bu belgelerden haberdar edilen sivil âmir lerden Dahiliye Nâzırı Â d i l B e y' e Komutanlardan da Harbiye Nâzırı S ü l e y m a n Ş e f i k P a ş a 'ya,

güvensizlik bildiren telgraflar çekil mesinin uygun olacağı düşünüldü. Halkın dikkati çekildi.

Sivas Valisi R e ş i t P a ş a 'nın telgrafına cevap veren Â d i l B e y 'in şu sözleri ne kadar garip ve şaşırtıcıdır. Â d i l B e y sözünü ettiğim telgrafı şu cümlelerle bitiriyordu : ". . . . . Elbette Halife Hazret leri'nin yüce buyruklarına uyma gereğini takdir edersiniz! " (Belge : 70).

Efendiler, bir tesadüf eseri olarak bu görüşme sırasında ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım. Şu telgrafı yazıp çekilmek üzere memura verdim.

10,11.9.1919

Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'e

Milletin, Padişah'ına maruzatta bulunmasına engel oluyorsunuz. Alçaklar, ca niler! Düşmanlarla millete karşı haince tertiplere girişiyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Ancak, vatan ve millete karşı haince ve son bir çırpınışla alçakça harekette bulunacağınıza inanmak istemi yordum. Aklınızı başınıza toplayın. G a l i p B e y ve yardakçıları gibi aptalların verdikleri ahmakçasına ve asılsız sözlere kapılarak ve M i s t e r N o w i l gibi milletimiz ve vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak yaptığınız alçaklıkların milletçe sorulacak hesabını göz önünde bulundurunuz. Güvendiğiniz şahısların ve kuvvetin sonunu öğrendiğiniz zaman, kendi sonunuzla karşılaştırmayı unutmayınız.

Mustafa Kemal

Bütün komutanlar da gerektiği şekilde müracaatta bulundular. 12 Eylül'e kadar aldığımız raporlardan, kaçakların, 10 11 Eylül gecesini Raka'da geçirdikleri, 11-12 Eylül gecesini de Raka'nın yarım saat yakınındaki bir köyde, bir aşiret reisinin yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu (Belge : 71). Bu bilgi, 20'inci.15' inci ve 13'ün cü Kolordu Komutanları'na bildirildi (Belge : 72).

11 Eylül ve 11-12 Eylül'de Malatya ile telgraf başında yapılan ha berleşmeler, daha Malatya'da, kesin emir ve talimat almış olan şahıs ların zihinlerinin daha henüz bir karışıklık içinde bulunduğunu göstere cek nitelikte idi.

Elâzığ'dan gelen Alay Komutanı İ l y a s B e y "Mutasarrıf Bey'in gönderdiği özel bir adam tarafından Vali A l i G a l i p ve Mutasarrıf H a l i l B e y'lerin bazı şartlarla yerlerine dönmek istedikleri" bildiril miş. "Memleketin selâmeti adına bunların bu şekildeki tekliflerini kabul etmenin uygun olup olmadığı konusundaki emrinizi beklemekte olduğu muz arz olunur" demekteydi (11 Eylül) (Belge : 73).

Bunun arkasından İ l y a s B e y, 11/12 Eylül gecesî yine telgraf başına gelen Süvari Alay Komutanı C e m a l, Mutasarrıf Vekili T e v f i k, Topçu Alay Komutanı M ü n i r, Jandarma Yüzbaşısı F a r u k, Baytar Binbaşısı M e h m e t ve Elâzığ'dan gelen Alay Komutanı İ l y a s B e y ler adına şunları yazdırdı :

Malatya'dan İ l y a s B e y : Güvenilir bir kimse olan Jandarma Yüzbaşısı F a r u k B e y'den biraz önce alınan bilgiler aşağıda verildiği gibidir :

F a r u k B e y , Kâhta ve çevresinde takipte, Malatya'ya beş saat uzaklıkta ki Raka köyünde Kürtlerin toplandıklarını, şimdi Mutasarrıf ile arkadaşlarının orada bulunduklarını, Siverek'e kadar uzanan bölgedeki aşiretlerin birbiri ardınca buraya gelmekte olduklarını; Dersim aşiretle rine varıncaya kadar Kürtlük adına çağırıldıklannı, Mutasarrıf'ın plânına uyularak önce Malatya'ya saldırıp tamamiyle yağmaladıktan sonra, bü tün kuvvetleri ile

Sivas'a doğru yürüyeceklerini, Malatya'da bulunan Türkleri öldüreceklerini ve süreceklerini, Dersim'lilerin de aynı zamanda Harput'a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü, mutasarrıfın Malatya'dan gitmesi Kürtlük adına kendilerine karşı büyük bir aşağılama ve hakaret olarak sayılıyormuş. Vali böyle bir yağmaya ve katliama taraftar ve razı olmadığını, ancak, mutasarrıfın düşüncesine de engel olamayacağını bildirmiştir. Malatya'ya çarpışarak girdikleri zaman Kürt bayrağı çeki leceğini ve yanlarındaki İngiliz binbaşısı da Urfa'da bulunan İngiliz tü meninin harekete hazır olduğunu bildirmiş ise de, H a c ı B e d i r A ğ a' nın bunun kabul etmediği ve aşiretlerin, Malatya'nın Kürdistan'ı sayılıp Malatya'da Kürt bayrağn çekilmesinde direndikleri, dün akşam Malatya'ya dönmek isteyen valiyi bırakmadıkları abartılmadan arz olu nur.

Şartları aşağıdadır :

1- Valinin yerine dönmesi;

2 - Mutasarrıfın eskiden olduğu gibi yerinde kalması;

3 - Elâzığ'dan gelen askerin geri gönder ilmesi;

4 - Vali yüz silâhlı Kürtle Malatya'ya girdiği zaman huzurun sağlanması ve Sivas'a doğru yürümesi;

5 - Aşiretlerden alınan yedi tüfekle bir tabancanın geri verilmesi;

6 - Yukarıda arz ettiklerime emirleri.

İ l y a s B e y'e şunu yazdım :

11,12.9.1919

Malatya'da İlyas Beyefendi'ye

1- Verdiğiniz bilgiler hey'etimizce dikkate alındı. Zatıalinize şartlar ileri sürenler kimlerdir' Böyle bir ilişkiye girişmek asla doğru değildir. Hainlikleri or taya çıkan vali, mutasarrıf ve yardakçılarının yakalanmaları, kışkırtmaya çalıştık ları bazı gafil kimselerin de uyarılması söz konusudur. Bunun için bütün şiddeti ile karşı koymak gerekir. 13' üncü, 15' inci ve 3'üncü Kolordu Komutanları şu daki kada telgraf başında, alınacak ortak tedbiri kararlaştırmaktadırlar. Elde edilebilen kuvvetler her taraftan harekete geçirilmiştir. Oraca alınması gereken tedbirlerin zâtıâlîniz tarafından sükûnet ve ciddiyetle alınmış bulunduğuna güvenimiz tamdır. O bölgede bulunan bütün telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili T e v f i k B e y kardeşimiz de hükûmetin güç ve otoritesini en üstün bir şekilde göster mesi dikkate alınmalıdır.

2 - Şu anda Anadolu'nun bütün merkezlerinden Zâtışâhâne'ye, yapılan ha inlik arz edilmektedir .Oraca da aynı şekilde hareket edilmelidir.

3 - İngiliz binbaşısının sözleri blöftûr. Kürtlerin de birleşip toplanabilseler bile, asker kuvveti karşısında ne dereceye kadar başarı gösterebileceklerini takdir buyurursunuz.

4 - B e d i r A ğ a ' yı, Keven aşiretinin reislerini ve bu haince hareketlere karşı olan beyleri tarafınıza çekmeye çalışmanız uygun olur.

5 - Adıyaman'dan hareket eden sûvari bölüğü ile, Siverek ve Diyarba kır'dan hareket eden birer taburla bağlantınız var mı' Nerelere vardılar'

Telgrafhanede bulunan Kongre Hey'eti adına

Mustafa Kemal

Gerçi, kongre toplantı halinde değildi ve telgrafhanede bulunmu yordu. Fakat maneviyatı kuvvetlendirmek için, Kongre Hey'eti ile ilgili göstermeyi uygun buldum ve imza olarak, yalnız

"Kongre Hey'eti" diye aynı nitelikte ayrıca bir telgraf da yazdım (Belge : 74).

Bu telgrafıma ek olarak, Urfa'da, Ayıntap'ta, Maraş'ta bulunan ve sayıları pek az olan yabancı kuvvetlerini bildirerek " size bir yabancı tü meninden bahsedenlerin sözleri vatan ve millet hainlerinin yalanını ak tararak maneviyatınızı kırmak alçaklığından. . ." dır dedim (Belge : 75).

İ l y a s B e y, telgrafıma verdiği cevapta, "bir saldırı halinde, şiddetle karşı konulması kesin olarak kararlaştırılmıştır." dedikten son ra, "eldeki kuvvet, Malatya'yı uzun bir süre bir Kürt saldırısına karşı savunmaya yeterli değildir. Bunun için elden gelen sür'atle yardımcı kuvvetler gönderilmesine emir buyurulması bir kere daha istirham olu nur" dedi (Belge : 76).

İ l y a s B e y'e gereğinde bir şey bildirilebilsin diye, telgrafhanede bir subay bırakarak, önemli olan işinin başına dönmesini rica ettim (Belge : 77).

İ l y a s B e y tarafından 12 Eylül'de çekilen bir telgrafı, subay larınız ve memurlarınız için çeşitli bakımlardan yararlı olacağı düşün cesiyle, olduğu gibi bilginize sunacağım :

Malatya, 12.9.1919

Sivas'ta 3' üncü Kolordu Komutanlığı'na

Halep'teki İngiliz ordusuna bağh albay rütbesinde M ö s y ö P. P e e l (Pîl) adında bir İngiliz subayı, bugün 12.9.1919 tarihinde öğle üzeri Malatya'ya gelmiştir. Maksadının Malatya, Harput ve Diyarbakır bölgelerinde, bölgenin ileri gelenleri, sivil ve askerî memurlarla görüşmek olduğunu, kaçak M i s t e r N o w i l' in görevi ile ilgili bir şey bilmediğini ve bu konuda İngiliz Hükümeti'nin kesinlikle bilgisi olmadığını ve böyle bir propagandacı subayın buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşiretler içerisinde derhal buraya getirilmesi için kendisine emir verileceğini söyledi. Eğer hainee bir maksatla buralarda dolaştığı kanısına vârırsa, tutuklu olarak Halep'e göndereceğini ekledi. Vali G a l i p B e y ' i de kendisiyle görüşmek üzere, hayatının korunması hususunda kendisine güvence vererek buraya davet etme isteğinde bulundu. Bu hususta, üst makamdan adı geçenin buraya gelebilmesi için emir almadan gelmesinin mûmkün olamaya cağını, bunun için ilgili makamlara başvuracağımı da söyledim. Bu izin emrinin sür'atle bildirilmesi için aracı olmamı rica etti. Kendisi "yüksek siyası mutemet" adıyla anılırmış. İstanbul Hükûmeti onu tanırmış. Burada iki gün kaldıktan sonra Harput'a gidecekmiş. Giriş belgesi yoktur. Kendisine, saygıdeğer bir misafir ol duğu ve özel bir saygı gösterileceği söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu zatın Harput'a doğru seyahat etmesine izin verelim mi' Bildirilmesi. Sivas'tan iki subayın şimdi geldiği arz olunur.

15' inci Alay Komutanı İlyas

Bu telgrafta söz konusu edilen hususlarla nasıl hareket edileceğini gösteren görüşlerimiz, şu şekilde kısaca bildirildi :

Sivas, 12.9.1919

Malatya'da 15'inci Alay Komutanlığına

İlgi : 12.9.1919.

1- Kim olursa olsun, giriş belgesi olmayan bir yabancı subayın Osmanlı ülkesinde işi yoktur. Kendisine büyük bir nezaketle, fakat askerce, kesin bir tu tumla durumu bildiriniz ve geldiği yere hemen dönmesini isteyiniz. Memleketten çıkıncaya kadar da ileri gelen kimseler ve memurlarla hiçbir siyasî temasa gel memesi için yanına yetenekli, uyanık bir subay katınız.

2 - Kaçak valinin vatan hainliği ile suçlandığını, ele geçince yakalanarak kanunun adaletli pençesine teslim edileceğini, bu konuda başka bir şey yapma imkânı olmadığını ayrıca anlatırsınız, efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, alınan tertip ve tedbirler ve özellikle gösterilen sertlik ve şiddet sayesinde, A l i G a l i p ve H a l i l B e y' lerin ayartmaya çalıştıkları aşiretler dağılmış, ümitsizliğe düşen A l i G a l i p, önce Urfa'ya oradan da Halep'e kaçmıştır. M i s t e r N o w i l de göz altın da rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Ötekiler de birer yolunu bula rak kaçmışlardır. Bu safhaları daha çok açıklamakta bir yarar görmüyo rum. Bu konuda söylediklerime ek olarak yayınlanacak belgelerin okun masından, bugün ve gelecek için ibret dersi olabilecek noktalar çıkarı lacağını umarım (Belge : 78, 79, 80, 81).

HAİNLERLE İŞBİRLİĞİ YAPAN FERİT PAŞA KABİNESİNE HÜCUM Efendiler, bilginize sunduğum belgeleri gördükten sonra, zannederim Ali Galip tarafından yapılan teşebbüsün Padişah'ın ve Ferit Paşa Hükûmeti'nin ortak bir teşebbüsü olduğuna şüphe ve tereddüt edenler kalmaz. Bu hainliğin ortak elebaşılarına karşı nasıl bir durum almak gerektiği bellidir. Ancak, buna karşı yapılacak teşebbüste elden geldiğince açıktan açığa hareket etmekten vazgeçmek ve o günün gereğinden olmakla birlikte teşebbüs gücünü çeşitli hedeflere yöneltmekten sakınarak bir noktada toplamak ihtiyatlı bir davranış olurdu. Biz de hücuma hedef olarak yalnız Ferit Paşa Kabinesi'ni tespit ettik ve Padişah'ın da bu Ferit Paşa Kabinesi'nin Padişah'ı olaylardan haberdar etmeyip aldatmakta olduğu tezini tuttuk. Padişah, durumu öğrenecek olursa,kendisini aldatanlara müstahak oldukları işlemi uygulayacağına güvenimiz olduğunu ileri sürdük. Hükûmetin ortaya çıkmış olan cinayeti üzerine, kendisine güven duyulmaması tabiî olduğundan, gerçeklerin yalnız ve ancak doğrudan doğruya Padişah'a arz edilmesi ile durumun düzeltilebileceğini, teşebbüslerimiz için hareket noktası olarak kabul ettik. Bu düşünceyle, Eylül'ün 11'inci günü, Padişah'a çekilmek üzere telgraf hazırlandı. Bu telgrafta, tahmin buyuracağınız üzere, zamanın gereği olan birçok basmakalıp sözler içinde : Hükûmetin silâh zoruyla kongreyi basma yoluna giderek Müslümanlar arasında kan dökülmesine sebep olacağı, Kürdistan'ı ayaklandırmak suretiyle vatanı parçalatmak plânını para karşılığında yüklenmiş olduklarının belgelerle açığa çıktığı, hükûmetin bu işlerde âlet olarak kullandığı adamların perişan edilerek kaçmaya mecbur edildiği, yakalandıkları takdirde kanunun pençesine teslim edilecekleri, bu cinayetleri hazırlayan, Dahiliye ve Harbiye Nâzırları vasıtasıyla da emredip uygulatan İstanbul Hükûmeti'ne milletin güveninin kalmamış olduğu bildirildikten sonra, namuslu kimselerin oluşturduğu yeni bir hükûmetin kurulması, bu casus şebekesi hakkında sür'atle kanunî soruşturma yapılarak suçluların cezalandırılması isteniyor; âdil bir hükûmet kuruluncaya kadar, İstanbul Hükumeti ile hiçbir haberleşme ve ilişkide bulunmamaya karar vermiş olan milletten ordunun ayrılamayacağını, olayın içyüzünü bilen ve o çevrede bulunan biz kolordu komutanları arza mecbur olduk deniyordu.

İşte bu telgraf suretinin bütün kolordularca İstanbul'a çekilmesinin uygun olacağı düşünüldü.11 Eylül günü telgraf başında kolordu komutanlarına şu talimatı verdim :

" Şimdi bir suret vereceğiz. Bu suretin 3' üncü, 15' inci, 20' nci, 13 ve 12' nci Kolordu Komutanlarının ortak imzalarıyla çekilmesini uygun görüyoruz. Okuduktan sonra diğer komutanlarla aynı zamanda çekmek için bekleyiniz."

Sadrazamlık Yüksek Katına

Şimdi doğrudan doğruya kutsal Başkomutanı'mız, şanlı Halifemiz Efendimiz'e önemli bir arzda bulunmak mecburiyetindeyiz. Engellenmemesini rica eder,aksi takdirde bundan doğacak ağır sonuçların sorumluluğunun yalnızca yüksek şahsınıza ait olacağını arz ederiz. 12' nci Kor., 13' üncü Kor., 20' r.ci Kor., 15' inci Kor., 3' üncü Kor. Yapılacak önemli maruzat, yukarıda arz etmiş olduğum üzere, padişaha çekilen telgrafta yazılanlardan ibaretti.

Eylülün 11' inci günü ve özellikle 12/13 gecesi, her tarafta, kolordu komutanları telgraf merkezlerine gelerek kararlaştırıldığı şekide İstanbul'la haberleşmeye çalışıyorlardı. Fakat sadrazam ortadan kaybolmuş gibiydi. Cevap vermiyordu. Biz de, telgraf başında, sadrazamın telgrafları alıp cevap vermesi için baskıda bulunuyorduk. İstanbul merkezindeki telgraf memurları ile yapılan uzun çekişmelerden sonra, bir telgraf memuru şu bilgiyi verdi :

" Sadrazam Paşa'ya yazılanlar telefonla söylendi. Alınan cevapta : Telgraf metni Sadrazam Paşa Hazretleri'ne arz olundu. Bildirecekleri maruzatları usulünce telgrafla arz olunmalıdır. Gelen telgraflar da usulüne uygun olarak Padişah'a takdim edilir, buyurduklarını Müdür Bey söylüyor, efendim."

Bunun üzerine, gece yarısından sonra saat 4.00'te Sivas telgrafhanesine çekilmek üzere şu telgraf gönderildi : 11/12.9.1919

Sadrazam Ferit Paşa'ya

Vatan ve milletin haklarını ve kutsal varlıklarını ayak altına alarak, Padişah Hazretleri'nin yüce padişahlık şeref ve haysiyetlerini çiğneyerek, gafilce bir takım hareket ve teşebbüslerde bulunduğunuz ortaya çıkmıştır. Milletin padişahımızdan başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bu sebeple durum ve dileklerini ancak Padişah Hazretleri'ne arz etmek zorundadır. Hükûmetiniz meşru olmayan hareketlerinin sonuçlarından korkarak, millet ile padişah arasına artık engel çekiyor. Bu konudaki direnmeniz daha bir saat sürerse, millet kendisini her türlü hareket ve faaliyetlerinde serbest saymakta haklı bulacaktır ve bütün vatanın meşru olmayan hükûmetinizle kesin olarak ilgi ve bağlantısını kesecektir, bu son uyarımızdır. Bundan sonra milletin tutacağı yol burada bulunan yabancı subaylar vasıtasıyla, İtilaf Devletleri temsilcilerine de ayrıntılı olarak bildirilecektir.

Genel Kongre Hey'eti

Sivas Telgraf Müdürlüğü'ne de aynı zamanda, telefonla şu emir verildi : Genel Kongre Hey'eti

Kolordu Komutanlarına aşağıdaki genel duyuru yapıldı :

20 nci Kolordu Komutanlığı'na

5 inci Kolordu Komutanlığı'na

13 üncü Kolordu Komutanlığı'na

3 üncü Kolordu Komutanlığı'na

Kongrenin Padişahlık yüce katına olan maruzatına İstanbul'da Telgraf Başmüdürlüğünce ,engel olunmuştur. Bir saatlik bir sürede Saray'a yol verilmezse bütün Anadolu nun İstanbul'la haberleşmesinin kestirileceği cevap olarak adı geçen müdürlüğe bildirilmiştir.

Kongrenin bu meşru isteğine olumlu oevap alınmadığı takdirde, tebliğ anından başlayarak Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezleriyle Sinop'taki telgraf haberleşmelerinin durdurulması, yani kongre ile ilgili haber ve bildiriler dışında hiçbir telgrafın İstanbul'a geçirilmemesi ve İstanbuldan da kabul edilmemesi; Batı Anadolu ile haberleşmemize engel olmayacaksa Geyve Boğazı yönündeki hattın da tutulması veya geçici olarak kesilmesi ve yapılan işlerin sonuçlarının bildirilmesi rica olunur, Bu talimatın yerine getirilmesine engel olacak telgraf memurları, bulundukları yerlerde derhal Divan-ı Harb'e verilerek haklarında en ağır ceza uygulanacaktır. İşbu tebligat gereğinin yerine getirilmesi 20 nci, 15 inci, 13 üncü ve 3 üncü Kolordu Komutanlarından rica edilmiştir. Alındığının bildirilmesi. Sıvas'ta Genel Kongre Hey'eti

Bu telgrafla verilen talimat daha sonraki telgraflarla da tamamlanmıştır.

11-12 Eylül gecesi yapılmış olan genel tebliğe ek olarak da şu ricada bulunuldu.

Bu gece sonuç elde edilinceye kadar bütün komutanlarla sivil idare âmirlerinin ve ilgili hey'etlerin telgrafhaneden ayrılmamaları rica olunur. Genel Kongre Hey'eti

Telgrafhanelere de şu uyarıda bulunuldu :

Ektir : Bu tebligat gereğinin yerine getirildiği haberi Kongre Hey'eti'nce öğrenildikten sonra, yine aramızda haberleşmeye devam edileceğinden telgrafhanelerde adam bulundurulması rica olunur. Kongre Hey'eti

İÇİNDEKİLER

İSTANBUL HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER İstanbul'daki hükümetle ilişkiyi kesme kararı Milletvekillerinin seçimi ile meşgul olunmaya başlanması Memleketi başvurulacak bir yerden yoksun bırakmamak için Yapılan itiraz ve eleştiriler Kazım Karabekir Paşa'nın tavsiyeleri Padişah'ın bildirisi Halit Bey'in Trabzon ve çevresinde milli teşkilat kurmak için görevlendirilmesi Kastamonu Valisi'nin İstanbul Hükümeti'nce değiştirilmesi ve bundan çıkan olay Kastomonu da İstanbul'a karşı hareket ediyor Ali Fuat Paşa Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Komutanı Konya Valisi Cemal Bey İstanbul'a kaçıyor ve Konya halkı da İstanbul'u tanımıyor Refet Bey'in Yerinde Olmayan Bazı Teklifleri General Harbrd hey'eti ve General'e verdiğim cevap Abdulkerim Paşa'nın aracılıkları Ferit Paşa Kabinesi çekilmelidir Trabzon'dan gelen teklif İlk Bozkır olayı ve İzmit Mutasarrıfının karşı koyması Ferit Paşa'nın istifası Ali Rıza Paşa Kabinesi Ali Rıza Paşa Kabinesinde sezilen kararsızlık Ali Rıza Kabinesi Milli Teşkilat ve Gayeleri soruyor Yunus Nadi Bey'e arabuluculuk yaptırılıyor Cemal Paşa, kabine adına milli iradeye aykırı hareketlerden kaçınılacağına söz veriyor Kazım Karabekir Paşa'nın, benim hükümetin işlerine karışmam konusundaki düşüncesi Kazım Karabekir Paşa'nın kendisi de hükümet işlerine karışmak istiyor Padişah köleliği ile elde edilen iktidar makamı, iktidarsızlık örneğidir Damat Şerif Paşa milleti zehirliyor Tek kusurumuz Ahmet İzzet Paşa'nın Öğütleri Ali Rıza Paşa Cumhuriyet kurulacağını keşfediyor Salih Paşa Hey'eti Temsiliye ile görüşmek için geliyor Askeri Nigehban Cemiyeti İşgali suçlamayan bir siyaset Süngülerini milletin kalbine saplayan yabancıları misafir sayan bir Harbiye Nazırı Milli teşkilat genişliyor

ve güçleniyor Meclisi Meb'usan'ın toplanacağı yer Amasya Mülakatı Sivas'ta bana karşı yapılan bir teşebbüs:Şeyh Recep olayı Adapazarı dolaylarında kışkırtmalar İstanbul'da Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırtmalar Ali Rıza Paşa kabinesini tutma kararı Barış Anlaşması'na kadar İstanbul'a ayak basmamamız ve millet vekili olmamamız tavsiyesi Komutanların görüşlerini almak Dört aykırı görüş ve aldığımız karar Milletvekillerine verilen direktif Ekim 1919'da önemli iç olaylar Ali Rıza Paşa kabinesi görüşünde direniyor Dahiliye Nazırı'nın memleket içine gönderdiği öğütçüler Refet Paşa Salihli ve Aydın cephelerine komutan olarak gönderiliyor Refet Paşa Demirci Efe'nin emrine giriyor Dahiliye Nazırı'nın şüphe uyandıran davranışları Ali Rıza Paşa Kabinesi Milli Teşkilat'ı düşman teşkilatla, bizi de Ali Kemal ve Sait Molla ile bir tutuyor Dahiliye Nazırı Damat Ferit Paşa sürekli olarak milli birliği bozmakla, temsilcimiz olan Harbiye Nazırı Cemal Paşa da hükümetin yaptıklarını savunmakla meşgul Sait Molla nasıl çalışıyordu Mister Frew'a yazdığım mektup Ali Rıza Paşa Kabinesi düşman iftira ve safsatalarına gerçekler diye inanıyor Çürüksulu Mahmut Paşa'nın demeci

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

İSTANBUL'DAKİ HÜKÜMETLE İLİŞKİYİ KESME KARARIİstanbul'un kendilerine tanınan bir saatlik süre içinde saraya telgraf bağlantısı vermeyeceği anlaşılıyordu. Bu sebeple,12 Eylül 1919 günü bütün komutanlara şu genel duyuru yapıldı :

Sureti aşağıya çıkarılmış olan telgraf, Genel Kongre Hey'eti tarafından bir saate kadar sadrazama çekilmiş olacaktır. Bu itibarla, siz de hemen bu esas ve nitelikte birer telgraf çekiniz ve hemen bildiriniz, efendim. (Genel Kongre Hey'eti)

Saat beşte Sadrazama "bilgi için" diye gönderilen ve aynı zamanda bütün komutanlara ve illere yapılan tebligat şundan ibarettir :

1- Hükûmet, milletin sevgili padişahına olan maruzat ve bağlantısını kesmekte ve ortaya çıkan haince hareketlerine devamda direndiğinden, millet de meşru bir hükûmet iş başına geçinceye kadar, İstanbul Hûkûmeti ile olan idari ilişkilerini ve İstanbul ile yapılan her türlü posta, telgraf haberleşme ve ulaştırmalarını kesmeye karar vermiştir. Bölgelerindeki sivil memurlar, askerî komutanlarla, işbirliği yaparak bu hususu sağlayacak ve sonucu Sivas'taki Genel Kongre Hey'etine bildirecektir.

2 - Bu tebligat bütün komutanlara ve sivil idare âmirlerine gönderilmiştir.

12.9.1919 Genel Kongre Hey'eti

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

MİLLETVEKİLLERİNİN SEÇİMİ İLE MEŞGUL OLUNMAYA BAŞLANMASI Efendiler, ayın 12 nci günü İstanbul Hükûmeti ile genel olarak haberleşme ve bağlantı kesildi. Bunların dışında kalan bazı yerler ve bu yerlerle olan tartışmalarımızı ayrıca açıklayacağım. Fakat müsaade buyurursanız, bundan önce daha önemli sayılması gereken bir konu üzerinde bilgi arz edeyim. Yüksek hey'etinizce bilinmektedir ki Ferit Paşa Hükûmeti milletvekillerinin

seçimleri için görünüşte bir emir vermişti. Ancak, içinde bulunduğumuz tarihe kadar, yani Anadolu'nun İstanbul'la bağlantısını kestiği 12 Eylül gününe kadar, bu emir uygulanmamıştı. Son durum üzerine, en önemli meselenin, milletvekillerinin seçimini bir an önce yaptırmak olacağını takdir buyurursunuz. Bu bakımdan 13 Eylülde derhal bu konu üzerine de eğilindi. Uzun açıklamalar yapmaktansa, bildirdiğim tarihte verilen ilk genel talimatı, olduğu gibi bilgilerinize sunmayı daha yararlı buluyorum. Tebligat şudur:

Tel. 13.9.1919
Balıkesir'de 14 üncü Kolordu, Konya'da 12 nci Kolordu.,
Diyarbakır'da 13 üncü Kolordu, Erzurum'da 15 inci Kolordu,
Ankara'da 20 nci Kolordu, Bursa'da 17 nci Tümen ,
Çine'de 58 inci Tümen, Bandırma'da 61 inci Tümen
Komutanlıklarına ve 6l inci Tümen Vasıtasıyla Edirne'de
I inci Kolordu, lViğde'de 11 inci Tümen Komutanlıklarına
illere, bağımsız sancaklara, belediyelere.
(Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Hey'etlerine)

İstanbul Hükûmeti'nin tuttuğu ve takip etmekte olduğu gericilik yoluna ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük korku ve tehlikelerine karşı haklarımızı savunmak ve varlığımızı korumak için Millî Meclis'in seçilmesini ve toplanmasını sağlamak ve çabuklaştırmak bugünün en önemli görevidir.

İstanbul Hükûmeti milleti aldatarak milletvekillerinin seçimini aylarca ertelemiş olduğu gibi, son zamanda vermiş olduğu seçim emrini de türlü sebeplerle savsaklamakta ve geciktirmektedir. Ferit Paşa ' nın, Toros'un ötesindeki illerimizden vazgeçtiği Barış Konferansı'na vermiş olduğu notadan anlaşılmış, Aydın ili ûzerinde Yunanlılarla sınır tespitine kalkışması, oradaki işgali oldu bitti halinde bir ilhak olarak kabul etmiş olduğuna delil sayılmış ve memleketin işgal edilen başka bölgeleri için de bunlara benzer gafilce ve haince siyasetiyle memleket ve milleti parçalayacağı kesinlikle anlaşılmıştır. Meclis-i Millî'nin toplanmasından önce barış anlaşmasına imza koyarak milleti bir oldu bitti karşısında bulundurmak niyetinde olduğu anlaşılmıştır. Bu itibarla, Genel Kongre, orduyu ve milleti uyanık olmaya davet ederek aşağıdaki hususların en kısa zamanda yerine getirilmesini, milletin hayatî konusu olarak kabul eder ve bildirir :

İlk olarak: Seçim hazırlıklarının yürürlükteki kanunda yer alan en kısa zamanda yapılıp tamamlanması için Belediyeler ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yoğun bir faaliyet içine girilmelidir.

İkinci olarak: Sancaklardan çıkarılacak milletvekili sayısı oranların nüfus durumuna göre hemen tespit edilerek Hey'et-i Temsiliye'ce şimdiden bildirilmeli dir. Adaylar konusu daha sonraki haberleşmelerde ele alınacaktır.

Üçüncü olarak: Seçim hazırlıkları yapılırken gerek seçimler sırasında gecikmeye yol açacak engellerin şimdiden düşünülerek ortadan kaldırılması ve hiçbir gecikmeye meydan verilmeyerek seçimlerin en kısa zamanda sonuçlandırılması.

Bu karar bölgenizdeki bütün Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne bildirerek, gereğinin hemen yerine getirilmesine yardımcı olmanız rica olunur. (Hey'et-i Temsiliye)

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

MEMLEKETİ BAŞVURACAK BİR YERDEN YOKSUN BIRAKMAK İÇİN Ferit Paşa Hükûmeti inadında devam ediyordu. Bilindiği gibi bu durum hükûmet düşünceye kadar süregeldi. Memleketi günlerce başvurulacak bir yerden yoksun bırakmak elbette büyük sakıncalar doğururdu. Bundan dolayı, önce fikir sormak üzere, sonra da bazı itirazlara aldırmadan emir şeklinde bildirdiğimiz kararları Eylül'ün 13/14 üncü gecesi şu şekilde tespit etmiş ve kaleme almıştır.

Kongrece alınması düşünülen tedbirleri gösteren suret aşağıda arz edilmiştir :

Bu konudaki yüksek görüş ve düşünceleriniz alındıktan sonra, genel kurulca görüşülerek uygulamaya konacaktır. 15.9.1919 günü öğleye kadar cevabınızı bekliyoruz, efendim.

Milli davayı hainçe bir saptırma ve yorumla olduğundan başka türlü göstererek milli teşebbüs ve faaliyetlerimizi gayri meşru ilan eden, milletin saltanat ve Hilâfet makamına karşı duyduğu ebedî bağlılığını bütün meşru ve kanunî vasıtalarla ispata çalıştığımız halde, padişah ile millet arasında bir engel perdesi oluşturan ve halkı birbiri aleyhinde silâhlanıp öldürmeye sürükleyerek bunun kışkırtıcılığını yapan İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerini kesmek mecburiyetinde kalan Genel Kongre Hey'eti, aşağıdaki kararları zatıâlilerine bildirmeyi görev sayar.

1- Padişah Hazretleri'nin yüce adına ve yürürlükteki kanunlar çerçevesinde devlet işleri eskiden olduğu gibi yürütülmeye devam edilecektir. Irk ve mezhep ayrılığı gözetilmeden halkın canı, malı, namusu ve her türlü hakları güvence altında bulundurulacaktır.

2 - Devlet memurlarının, kendilerine verilmiş olan görevleri milletin meşru dâvâsına uygun bir şekilde yürütmeleri tabiîdir. Aksi takdirde, görevden kaçınanların mazeretleri bir istifa gibi işlem görerek, yerlerine uygun görülen kimseler vekil olarak getirilecektir.

3 - Görev sırasında millî dava ve akıma ters düşen davranışları görülecek ve tespit edilecek memurlar, din ve milletin selameti adına kesinlikle ve şiddetle cezalandırılacaktır.

4 - İstifa etmiş memurlardan ve halktan her kim olursa olsun, millî kararlar aleyhinde kışkırtıcı ve bozguncu hareket ve telkinlerde bulunanlar da şiddetle cezalandırılacaktır.

5 - Memleket ve milletin selâmet ve saadeti, hak ve adalet, ülkede güven ve huzurun sağlanması ile mümkündür. Bu konuda gereken her türlü tedbirin alınması kolordu komutanlıklarıyla vali ve bağımsız mutasarrıflardan beklenmektedir.

6 - Millet isteklerinin, Zâtışâhâne'ye arzı ve duyurulması başarılıp da milletin güven ve desteğini kazanmış meşru bir hükumet kuruluncaya kadar, haberleşme merkezi, Sivas'ta Genel Kongre Temsil Hey'eti olacaktır.

7 - Bu kararlar, bütün millî teşkilât merkezlerine gönderilecek ve ilan edilecektir. (Mustafa Kemal)

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

YAPILAN İTİRAZ VE ELEŞTİRİLER Efendiler, bilginize sunduğumuz bu son tebligatımız üzerine, kısmen hafif fakat kısmen de oldukça şiddetli itirazlara, direnmelere, hattâ karşı teşebbüslere tehditlere uğradık. Karşı koymalar ve eleştiriler yalnız son tebligatımız hükümlerine de bağlı kalmadı. Bu tebligat dolayısıyla daha başka noktalara da sıçradı. Bu

konuda yüksek hey'etinize açık bir fikir vermiş olmak için yapılmış olan yazışmalardan bazılarını kısaca bilginize sunmama müsaadelerinizi rica ederim.

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Hey'eti'nin 14 Eylül 1919 tarihli telgrafında : Kararların uygulanmasından önce, İstanbul Hükûmeti'ne kırk sekiz saatlik bir süre verilmesinin uygun olacağı bütün üyelerce kararlaştırılmıştır şeklinde zararsız bir görüş ileri sürülüyordu.

Diyarbakır'dan 13 üncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1919 tarihli uzun şifresinde : Hükûmet merkeziyle büsbütün ilgi kesilerek yazışmalar Kongre Temsil Hey'eti ile yapılacak olursa, muhalifler, siyasî bir maksat peşinde olanlar, bu hareketi hilâfete karşı isyan edilmiş göstererek, kamuoyunu yanıltacaklardır.Bu durum devam ederse memur ve asker maaşları ile yiyecek harcamaları için kaynak ve tedbir düşünüldü mü ' İstanbul Hükûmeti, İngiliz nüfuzu altındadır. Her türlü ısrar ve gayrete rağmen başka türlü hareket edebilecek bir hükûmet kurulmasına imkân yoktur. İngilizler, hükûmetin iznine dayanarak geniş çaplı bir işgal plânı uygularsa, yeni baştan İngilizlerle savaşa girişmeye taraftar mısınız ' Girişildiği takdirde başarı sağlanacağından ne dereceye kadar eminsiniz' Böyle bir ayak direme hareketi vatanın çıkarlarına uygun düşer mi' şeklinde birtakım düşünce ve soruları içine alıyordu.

Erzurum Hey'et-i Merkeziyesi'nin 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında :

Yönetmeliğimizin altıncı maddesinin (yani Hey'et-i Temsiliye'nin başvurma yeri olarak kabul edilmesi ile ilgili madde) tüzüğümüzle uygunluğunun sağlanması için merkez hey'etlerinden olur alınması gerekir denilmekte idi.

Malatya'dan komutan İlyas Bey' in 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında : Elâzığ ili halkının, kongrenin maksat ve emelinden haberdar edilerek hiç olmazsa bir derece aydınlatılmalarına kadar bu hususun ertelenmesi uygun görülürse katıldığımı arz ederim düşüncesi ileri sürülüyordu.

İçinde bulunduğumuz Sivas'ın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Hey'eti de uzun bir raporunda : Bildirilen maddelerin bütününden memlekette geçici bir yönetim ilân edileceği anlaşılmaktadır şeklinde başladıktan sonra, bunun, cemiyet tüzüğünün ne özel maddesine ne de öteki maddelerine dayandırılma imkânı görülemediği noktasında dikkatimiz çekiliyor ve Padişah'a arz olunacak hususları ulaştırabilecek yolları büyük bir sükûnet ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde aramayıp tavsiye ediyordu.

Hey'et-i Temsiliye üyelerimizden olduğu halde, birçok davet ve ricalarımıza rağmen bize katılmayan, Sivas Kongresi'nde bulunmamak için mazeretler uyduran Servet Bey 'in Esselâmü aleyküm dindarca hitabı ile başlayan, 15 Eylül 1919 tarihinde Trabzon'dan çektiği açık telgrafında : Sivas Kongresi Bildirisi'ni ve arkasından da duyurunuzu aldık. Cevap olarak bildirdiğimiz düşünceler Kâzım Paşa Hazretleri'ince görülmek istenmiş ve görülmüştür önce Sivas Kongresi'nin , genel kongre şekline girmiş ve bir Hey'et-i Temsiliye meydana getirmiş olduğu anlaşılıyor ki, bu husus kararlarımıza aykırıdır. Sivas Kongresi, Hey'et-i Temsiliye'miz arasına üye seçmeye yetkili olamayacaktır. İstanbul Hükûmeti ile haberleşmenin kesilmesi bir oldubitti haline geldi. Hey'et-i Temsiliye'nin bir başvurma yeri olması hususu kamuoyu üzerinde pek kötü etkiler yapacaktır. Bundan kesinlikle vazgeçilmelidir. Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nin tüzüğünü değiştirmeye yetkili değildir. Bu kongre, Doğu İlleri Hey'et-i Temsiliyesi'ne uymaya mecbur olacaktı. Erzurum kararları

üzerinde zihinlerin genel bir sarsıntı devresi geçirdiği bugünlerde, onun dışındaki hükümlere şüpheli gözlerle bakılacağından şüpheniz olmasın. Erzurum Kongresi kararlarına uymayan işlere katılamayacağız protestosu ile son buluyordu.

15 inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa 'nın 15 Eylül 1919 tarihli yazısında : Sivas Kongresi'nin sorusuna cevap olarak Trabzon hey'etinden Servet, İzzet ve Zeki Bey 'lerin vermek istedikleri karşılığı okudum. Pek yakından tanıdığım bu şahıslara karşı duyduğum güven ve saygı sonsuzdur. Kendilerinin görüşlerine yön veren temel düşünceyi anlıyor ve benimsiyorum dedikten sonra ayrıntılar üzerindeki görüşlerini bildiriyor ve özellikle Erzurum Kongresi, Doğu Anadolu illeri adınadır. Sivas Kongresi ise bütün milleti temsil eden bir kongredir. Bu kongrenin de ayrıca bir temsil hey'eti bulunması tabiîdir. Ancak, Sivas Genel Kongresi Hey'et-i Temsiliyesi Doğu Anadolu İlleri Hey'et-i Temsiliyesini ortadan kaldırmış olmuyor. Bu Hey'et-i Temsiliye tabiatiyle her an vardır. Yalnız, bu Hey'et-i Temsiliye'den olup da bugün Sivas Kongresi Hey'et-i Temsiliyesi'ne girmiş bulunanlar varsa , bunların Doğu Anadolu İlleri Hey'et-i Temsiliyesi'nden istifa etmelerini istemek doğru olabilir. Sivas Kongresi, bütün milletin çıkarlarını, Doğu Anadolu İlleri Hey'et-i Temsiliye'si ise yalnızca Doğu Anadolu illerinin hak ve çıkarlarını korur. Hey'et-i Temsiliye'nin başvurma yeri oluşu ve yetki durumu, konunun en önemli noktasını oluşturmaktadır. Bu konuda şimdiden acele edilmemesi hususunda sizinle tam bir görüş birliği içindeyim. Hey'et-i Temsiliye'ce yapılan tekliflerin birden beşe kadar olan maddelerine gelince, bunların değil sorulmasını, bir bildiri halinde veya bir istek şeklinde bile yayınlanmasını yersiz bulurum görüşünde bulunuyordu.

Trabzon'da Servet Bey 'e cevap olarak yazdığımız telgrafla, Kâzım Karabekir Paşa'ya verdiğimiz karşılıktan da söz edeyim. Servet Bey 'e yazılan telgraf şuydu :

Trabzon'da Servet Beyefendi'ye

Trabzon Merkez Hey'eti'nden beklenen görüşe daha cevap gelmedi. Bu husus ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri'nden de sorulmuştu. Görüşlerin birleştirilmesine neden lüzum görüldüğü tabiatıyla anlaşılamamıştır. Sıra ile belirtilen görüşlerinizin cevabını aşağıda yine aynı sıra ile bildiriyorum :

Önce, Sivas Kongresi'nin genel bir kongre olacağı herkes tarafından biliniyordu. Bunun sizce başka türlü kabul edilmekte olduğunu ilk defa şimdi yine sizden işitiyorum. Hey'et-i Temsiliye konusuna gelince, bu hey'et, aslında Erzurum Kongresi'nin seçtiği ve kabul ettiği bir hey'ettir. Şu sırada bendenizle birlikte Rauf Bey,Bekir Sami Bey, Raif Efendi ve Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sivas'ta hazır bulunmaktadırlar. Daha dört üyemiz eksik olmakla birlikte, çoğunluk görevini yapmaktadır. Bu noktanın da sizce açık olarak bilineceğine şüphemiz yoktur. Çünkü, durumun önemi dolayısıyla, daha Erzurum'da iken sizi de davet etmiş ve diğer arkadaşların birlikte götürüleceği bildirilmişti. Tüzüğümüzün sekizinci maddesi uyarınca, Sivas Genel Kongresi'nin bazı üyelerle Hey'et-i Temsiliye'mizi güçlendirebileceği birlikte görüşülmüş, bunda bir sakınca bulunmamış, aksine millî birliği temsil bakımından gerekli de sayılmıştı. Sivas Genel Kongresi'nde bundan başka bir şey yapılmamıştır. İstanbul Hükûmeti ile haberleşmenin kesilmesi, temel kararlarımızın dördüncü maddesinin dışında değil, içinde ve hattâ o maddenin içine giremeyecek akıl almaz haince sebeplere dayanır bir niteliktedir. Esasen bu oldu bittiyi yapan biz değil İstanbul Hükûmeti'dir. Şifreli telgrafımızın gereğinin yerine getirilmesi bir zarurettir. Bundan vazgeçmeye hiçbir şekilde imkan kalmamıştır. Biz, işe başlarken, olumlu oyunuzu almak üzere size başvurmayı da bir görev saydık. Uygun bulup bulmamak sizce takdir edilecek bir hususdur. Yalnız, şunu da belirteyim ki, bugün Anadolu ve Rumeli'nin birlikte harekete mecbur olduğu bir yönlenişte, azınlığın değil çoğunluğun tuttuğu yolu benimsemeye ve azınlıklan bu yola çevirmeye kesin bir mecburiyet vardır. Başvurma yeri ve yetki konusunda daha akla yatkın bir görüşünüz varsa, lûtfen bildiriniz. Tutulması kaçınılmaz olan bugünkü yol dikkatle incelenirse, görülür ki, tüzüğümüze ve Erzurum Kongresi'nin temel kararlarına tıpı tıpına uygundur. Bunun dışına çıkılmış bir nokta göremiyorum. Bu duruma göre, zatıallerinizin, kendinizi katmak istemediğiniz tüzük ve bilinen kararlar dışında kalan işlerin açıklanmasını rica ederim. Bugün kaçınılması mümkün olmayan bir hareket varsa, o da İstanbul Hükûmeti'nin millet ve memleketin kaderini alçakça İngilizlerin isteğine bırakması ve kendi çıkarlarına kurban etmesidir. Buna karşı, buraca alınan karardan başka bir karar alınmasına imkan varsa, lûtfen bildiriniz. (Mustafa Kemal)

Kâzım Karabekir Paşa 'ya da verdiğimiz etraflı cevabın başlangıcı aynen şöyle idi :

Servet ve İzzet Bey 'lerin, Hey'et-i Temsiliye'nin, Trabzon Merkez Hey'eti'nden açıklanmasını istediği hususlara karşılık olarak çektikleri açık telgraf alındı. İçindeki, açıkça duyurulması sakıncalı olan düşünceleri, Hey'et-i Temsiliye tamamen Servet ve İzzet Bey 'lerin kendi görüşleri olarak kabul eder. Hey'et-i Temsiliye genelge göndererek istemiş olduğu düşünceleri, Servet ve İzzet Bey'lerden değil, tüzük gereğince Trabzon Merkez Heyeti'nden istemiştir. Servet ve İzzet Bey 'lerin görüşlerini içine alan özel bir telgrafla tarafınızdan hem kendilerine hem de Hey'et-i Temsiliye'ye cevap olmak üzere ileri sürülen düşüncelerle ilgili olarak aşağıdaki açıklamalara gerek duyulmuştur :

a) Her şeyden önce, adı geçen kimseleri sizce de bilinen görüşlere sürükleyen temel düşünce, ne yazık ki, Hey'et-i Temsiliye'ce anlaşılamamıştır.

b) Tüzüğün dördüncü maddesi, bir geçici idare kurulmasını öngören sebep ve şartları açıklar. Oysa, bilinen son haince olaylar dolayısıyla alınmış ve alınması gereği hakkında düşünce sorulmuş olan tedbirler, hiçbir vakit geçici idare kurma gayesi ile ilgili değildir. O halde, bu nokta ile dördüncü madde arasında bir ilişki aramak gereksizdir. Tedbirler,

Zâtışâhâne'ye doğrudan doğruya başvurma yolunu bulmak ve meşru bir hükûmetin iş başına getirilmesini dilemek için alınmıştır.

c) Sivas'ta toplanan kongre, Batı Anadolu temsilcileriyle Erzurum Kongresi'nin Genel Kurulu ve dolayısıyla da bütün Doğu Anadolu illeri adına, kongre kararlarına uygun olarak seçilen özel, yetkili bir hey'et bulundurmakla, elbette hem bütün Anadolu ve Rumeli'yi hem de bütün milleti temsil edebilecek bir genel kongre niteliği kazanmıştır. Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nin kararlarını ve teşkilâtını olduğu gibi fakat daha da genişleterek kabul etmiş ve sonuç olarak Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla genişletilerek birleştirilmiştir.

Tüzüğün üçüncü maddesi ve kongrenin temel kararları, zaten bu yüksek gayenin sağlanmasını kesin bir dilek olarak göstermiştir. Sivas Genel Kongresi, Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına seçtiği Hey'et-i Temsiliye'ye güvenini tam olarak bildirmek suretiyle, onu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için de aynen bir Hey'et-i Temsiliye olarak kabul etmiştir. Bu duruma göre, Sivas Genel Kongresi'nin kararları başka, Erzurum Kongresi'nin kararları başka; Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Hey'et-i Temsiliyesi başka, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Hey'et-i Temsiliyesi başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette söz konusu olamaz.

Böyle bir durumdan söz edilmesi, şüphesiz ki pek samimî olan millî birlik gayemiz ve kutsal hedefimiz için son derece zararlıdır. O halde biribirini ortadan kaldıran Hey'et-i Temsiliye'ler olmadığı gibi, birine girince diğerinden çekilme isteğinin doğru olabileceği üyeler de yoktur. Bugün bütün Anadolu ve Rumeli'yi içine alan cemiyetimizin, Sivas'ta bulunan tek Hey'et-i Temsiliyesi Erzurum Kongresi'nce tüzüğün özel maddelerine uyularak seçilmiş bulunan dokuz kişiden beşinin katılmasıyla göreve devam etmektedir.Hakları, yetkileri ve yararları Doğu Anadolu illerininkinden hiçbir şekilde daha az olmayan Batı Anadolu'nun, haklı ve yerinde olan tekliflerini dikkate almayarak, onları, sıradan bir uydu durumunda bulundurmaya kalkışmak, bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği hususlardandır. Bunun içindir ki, Hey'et-i Temsiliye'miz altı üye daha eklenerek güçlendirilmiştir.

Bundan sonra daha birçok açıklamaları içine alan bu telgrafımız, aynen Trabzon Merkez Hey'eti'ne de çekilmiştir.

Bu tartışmalar üzerinde daha bir hayli açıklamalar yapıldı ve açıklama isteklerinde bulunuldu. Hattâ Müdafaa-i Hukuk Hey'eti Trabzon Merkezi sahte imzasıyla öteki illere aleyhimize telgraflar da çekildiği görüldü.

Nihayet, on beş gün sonra Trabzon'dan bir telgraf aldık. Fakat Servet Bey 'den değil... Bu telgrafı olduğu gibi arz edersem durum anlaşılır.

Sivas'ta Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Sureti aşağıda verilen Trabzon Belediye Meclisi'nin telgrafi İstanbul'a şimdi çekiliyor. Bu suretin 15 inci Kolordu Komutanlığı'na yazdırdığı arz olunur. (Mevki Komutanı Ali Rıza)

Suret
1.10.1919
İstanbul, Sadrazam Ferit Paşa Hazretleri'ne

Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen millî feryadı Trabzon kendisine has ağırbaşlılık ve

sükûnetle inceledi ve takip etti. Memleket bu duruma daha fazla katlanamaz. Vatan sevginiz varsa artık mevkinizi terkediniz Paşa Hazretleri.

Belediye Başkanı Üye Üye Üye
Hüseyin Ahmet Mehmet Avni Mehmet Salih
Üye Üye Üye Üye
Hüsnü Temel Mehmet Şefik

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

KAZIM KARABEKİR PAŞANIN TAVSİYELERİ

Kâzım Karabekir Paşa 'dan 17 Eylül 1919 tarihinde de, kişiye özel bir şifre aldım. Pek içtenlikle ve kardeşçe bir dille yazılmış olan bu şifre bir iki uyarıyı içine alıyordu. Kâzım Karabekir Paşa : Paşam, diyor, Sivas'tan gelen tebligat ve genelgeler,bazen Hey'et-i Temsiliye adına bazan doğrudan sizin adınızadır.10 Eylül 1919 tarihinde, İstanbul'daki hükûmete hitaben, kendi adınıza duyuru ve uyarılarınız olmuştur. Şuna inanınız ve güveniniz ki, bu şekilde sizin imzanızla yapılan tebligat, sizi çok büyük bir saygı ile sevenlerce bile, büyük bir samimiyetle ve iyi niyetle eleştiriliyor. . . . . Bunun ne kadar etkili olacağını ve tepkiye yol açacağını takdir buyurursunuz... Bu bakımdan Hey'et-i Temsiliye ve Kongre kararlarının, daima imzasız ve sadece Hey'et-i Temsiliye diye yayınlanmasını rica ederim. Telgraf şu cümlelerle son buluyordu :

Yüksek şahsiyetinizin herhalde ortada tek başına görülmemesi memleketin yararı bakımından gereklidir. Oy birliği ile bu noktada oyları alınan şahısların veya hey'etin kimler olduğunu daha bugüne kadar öğrenebilmiş değilim) arz olunan bu ricalarımın iyi karşılanacağından eminim, ellerinizden öperim.

Kazım Karabekir Paşa 'yı gerçekten kararsızlık ve eleştiriye sürüklediğini gördüğümüz noktaları, mümkün olan açıklıkla bir mantık süzgecinden geçirerek aydınlatma gereği ortadadır. O günlerdeki duygu ve düşüncelerimden kaynaklanan görüşlerimi, kendimi bugünün etkilerine kaptırmaktan çekinerek belirtmek için, o tarihte verdiğim cevabı olduğu gibi arz etmeyi tercih ederim : 19.9.1919

15 inci Kolordu Komutanı
Kâzım Paşa Hazretleri'ne
Saygıdeğer Kardeşim,

Derin bir samimiyete dayandığına asla şüphe etmediğim görüşlerinizi açık ve kardeşçe bir dille bildirmiş olmanız, kardeşlik bağlarımızın sağlamlaşmasına ve yürekten bir sevinç duygusunun doğmasına vesile olmuştur. Zihninizde beliren sakıncaları çok iyi anlıyorum. 10 Eylül tarihinde hükümete kendi adımla gönderilmiş bir tebliğim yoktur. Yalnız, telgrafhanede bulunduğum bir sırada, tesadüfen Dahiliye Nazırı Adil Bey' le makine başında karşı karşıya geliverdik. Onur Sivas Valisi Reşit Paşa 'ya verdiği anlamsız cevaplara karşı, bendeniz sırf şahsi olmak üzere, onun şahsına karşı bildiğiniz biraz sertçe uyarılarda bulundum.

Bu hemen hemen bir karşılıklı konuşma şeklinde geçmiştir. Bundan başka gerek hükûmete, gerek Padişah'a ve gerek yabancılara karşı yapılan müracaatlarda hep Kongre Hey'eti veya "Hey'et-i Temsiliye" ifadesi imza yerine geçmiştir. Yalnız, Amerikan Senatosu'na yazılan, sizin de bildiğiniz bir mektuba kongre kararıyla beş kişi imza koymuştur ki, bunlar

arasında bendenizin de imzası vardır İçeride yapılan açık yazışmalara gelince, bunda da "Hey'et-i Temsiliye" ibaresini imza yerine kullanmakta idik. Ancak, bunun bazı çevrelerde kötü etki yaptığı ve güvensizliğe yol açtığı görüldü. Gerçekten de böyle genel bir ibarenin, içine aldığı şahıslar ve kuvvet gizli kalıyordu. Ortada sorumlu kimdir' Bazı yerlerden; özellikle Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Canik gibi yerlerden doğrudan doğruya şahsen makine başına çağrılmaya başlandım. Neredeyse, Hey'et-i Temsiliye adı altında gizlenen şahıslarla birlikte olup olmadığım konusunda bir kararsızlık belirtisi sezildi. Hatta, Trabzon'dan Servet Bey de Hey'et-i Temsiliye imzasını taşıyan tebligatı kötüye yorarak ve sözü edilen hey'etin nitelik ve niceliği konusunda birçok yanlış düşüncelere kapıldıktan sonra, bendenizi şahsen makine başına çağırdı. Görüldükten sonra, bütün bu tartışmaların, imzanın a Hey'et-i Temsiliye olarak ve belirsiz bir şahsiyet ifade eder şekilde konulmuş olmasından ileri geldiğini söyledi. İşte bunlardan dolayıdır ki, bu imza meselesi sizin kardeşçe bildirmenizden önce Hey'et-i Temsiliye'de görüşme konusu olmuştu. Hey'et-i Temsiliye'nin, gizli bir komitenin yürütme kurulu olmayıp, hükûmetin resmi iznini almış, kanunî resmî bir derneğin temsilcilerinden oluşmuş bulunması dolayısıyla, ilgili kanun uyarınca kararların ve tebliğlerin sorumlu bir şahıs tarafından imzalanması usulü zarurî görülmüştü. Hey'et-i Temsiliye'nin tebliğlerine ve yayınlarına genel ve belirsiz bir ad vererek düşeceği kanun dışı durumdan doğacak sakıncalar, millî akıma karşı gelenlerin esasen yapmakta oldukları zararlı propagandalara imza bulma yüzünden doğacak sakıncalardan daha tehlikeli görüldü ve sonuçta oy birliği ile imza koyma usulü karar altına alındı. Bu karara rağmen, bu defa yaptığınız kardeşçe uyarı üzerine, konunun bir kere daha görüşülmesini Hey'et-i Temsiliye'ye teklif ettim. Daha önce ileri sürülmüş olan düşünce ve görüşler dolayısıyla, aynı şekilde, yazılan şeylerin Hey'et-i Temsiliyenin kararına dayandığı belirtilerek yazılmasına oy birliği ile karar verdiler. Şahsımla ilgili olduğu için bu görüşmede tarafsız kalmayı uygun buldum. Prensip olarak bir kişinin imza etmesi kabul edildikten sonra, benim yerime başka birinin imza atması söz konusu oldu. Bu noktada hey'etin ileri sürdüğü sakıncalar şunlardır :

Bütün dünya benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün bir başkasının imzasıyla tebligata başlanınca ve benim adım ortadan kalkınca ya aramızda bir geçimsizlik ve ayrılık olduğu sanılacak yahut da benim ortaya çıkmaktan çekinir gayri meşru bir durumda olduğuma, dolayısıyla da yapılanların gayri meşru olduğu zannına düşülecektir. Bunu bir yana bırakalım, herkesçe inanılacak ve güvenilecek bir arkadaşımız kendi imzası ile ortaya çıktığı takdirde, bugün benim için söz konusu olan sakıncalar yarın o arkadaşımız için de söz konusu olacaktır. O halde, onun da çekilip yerine bir başkasının imza atmaya başlaması gibi sonuç olarak bizim için güçsüzlük belirtisi olacak bir sıra takip etme gereği doğacaktır. Bilmem bu yolu ne dereceye kadar doğru bulursunuz' Gerçekten de bendenizin şahsı, özellikle işin başlangıcında bir saldırı hedefi olarak görülmüştü. Ancak, hem içeriden hem de dışarıdan beklenen saldırılar yapılmış, Tanrı'ya şükür hepsi de maksadımıza uygun olarak sonuçlanmıştır. İstanbul Hükûmeti ve kötülüğümüzü isteyenler, her teşebbüslerinde yenilmişlerdir. Yabancılara gelince; Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek ciddî temaslar yapılmış; bunların Sivas'a kadar gelen yetkili memurları lehimizde olmuşlar, bizimle iyi ilişkilere girişmişlerdir. Bizim de içinde bulunduğumuz Kuva-yı Milliye'nin, bir iki kişinin kışkırtmasından doğmuş bir hareket olmayıp tam anlamıyla millî nitelikte genel bir hareket olduğunu bize de bilgi vererek bağlı bulundukları makamlara rapor halinde bildirmişlerdir. Bir

de, memleketimizde, bilinen ahlâksızlık gereği bazı kirli vicdanlı insanların, bu gibi hareketlerde az çok önayak olanlar hakkında çıkardıkları dedikodunun önüne geçmek mümkün değildir. Bu duygusal davranış her millette de aynıdır. Bu türlü sakıncalara karşı burada düşünülen tek çare, bizim sarsılmaz bir dayanışma ve içtenlikle yüce gayemize doğru yürümekte bir an olsun kararsızlık göstermemekliğimizdir. Bendenizin, kamu yararı ile ilgili iş ve hareketlerimizde şahsî görüşlerimle değil, bütün saygıdeğer arkadaşlarımın vicdan ve gönül birliği ile hareketi tercih ettiğim, siz kardeşimce de bilinmektedir. Bununla, birlikte bu hususta siz kardeşimin hatırına gelebilecek daha başka düşünceleri de bildirmenizi bekler, üstün saygı ve samimiyetle gözlerinizden öperim, kardeşim. Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbul Hükûmeti ile haberleşmeyi kestiğimiz 12 Eylül 1919 tarihinden sonra, Ferit Paşa Kabinesi'nin düştüğü tarihe kadar geçen süre içindeki değişik tarihlerde, tekrar Padişah'a, yabancı devlet temsilcilerine, İstanbul Belediyesi'ne ve bütün basına çeşitli muhtıra ve bildiriler yazıldı.

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

PADİŞAHIN BİLDİRİSİ

20 Eylül 1919 tarihli, Sadrazam Damat Ferit Paşa imzalı bir genel duyuru ile Padişah'ın da bir bildirisinin yayınlandığını hatırlayacaksınız. Bu bildirinin dikkate değer noktalarını tekrar hatırlatmak isterim. Bu noktaları sıra ile işaret edeceğim :

1- Hükûmetin güttüğü siyaset sonunda, İzmir'de meydana gelen facialar, Avrupa devletlerinin ve medenî milletlerin dikkatini çekti ve bize karşı sevgi uyandırdı.

2 - Bir özel hey'et, yerinde tarafsız olarak soruşturmaya başladı. Hakkımız medenî dünyanın gözleri önüne serilmektedir.

3 - Millî birliğimizi bozacak hiçbir karar ve teklif olmadı.

4 - Bazı kimseler tarafından halk ile hükûmet arasında sözde bir anlaşmazlık varmış gibi ilân ediliyor.

5 - Bu durum, kanun şartları içinde bir an önce yapılmasını istedigimiz seçimleri de geri bıraktırıyor ve barışın yaklaşmakta bulunduğu bir sırada, varlığı zarurî olan Meclis-i Mebusân'ın toplanmasını da geciktirecektir.

6 - Bugün vatandaşlarımdan beklediğim, hükûmetin emirlerine tamamiyle uymaktır.

7 - Büyük devletlerin hak verici duyguları, Avrupa ve Amerikan kamuoyunun ölçüseverliği, yakında durumumuzu ve haysiyetimizi koruyacak bir barışa kavuşma ümidimi kuvvetlendirmektedir.

Yüksek hey'etinizce de bilinmektedir ki, bu bildirinin yayınlanması ve dağıtılması, bizim, memleketle İstanbul Hükûmeti arasındaki haberleşme ve ilişkileri kestiğimiz ve bu noktada ısrar etmekte bulunduğumuz günlerde olmuştur. Herhalde verdiğimiz talimat ve genel emirlere uyulduğu takdirde, bu bildirinin hiç bir yerden alınmaması ve millete de okutturulmaması gerekirdi. Oysa, şimdi arz edeceğim bir telgraftan, karar ve tebliğlerimize aykırı ve görüşümüze büsbütün ters düşen bu bildirinin bazı yerlerden alındığı anlaşıldı.

Trabzon Mevki Komutanı'na

Yüce Padişah Hazretleri'nin milletine karşı yayınlamak lûtfunda bulundukları bildirinin derhal

memurlara ve şehir halkına duyurulması gerekir. Ta ki, iş başındaki hain hükûmetin, melek huylu Padişahımız Efendimiz'i ne kadar küstahça bir cür'etle hâlâ aldatmakta olduklarını anlamayanlar kaldıysa, iyice öğrensinler. Millet ve memleketi için mübarek yüreklerinin ne kadar büyük bir sevgi ve koruyuculukla dolu olduğunu gösteren bu bildiride, en açık bir biçimle göze çarpan nokta, kabinenin hainceı hareketi hakkında Hilâfet makamına millet tarafından arz olunan şikâyetnamenin hâlâ Padişah Hazretleri'nin bilgisine ulaşmamış bulunmasıdır. Çünkü, millete ve vatana karşı doğrudan doğruya kabine üyeleri tarafından yöneltilen ihanet hançerini görüp bilmiş olsalardı, bu hainleri bir dakika bile yerlerinde tutmayacaklarına mübarek bildirideki ifade içtenliği en büyük tanıktır. Bu hainler, bu gerçeği bildikleri için, Halifemiz Efendimiz'i doğrudan doğruya milletle karşı karşıya getirmiyorlar. Bu durumda, millete düşen görev, şanlı padişahına olan sonsuz sevgi ve bağlılığını biribiri ardınca tekrarlayarak göstermekle birlikte, bütün milletin ve ordunun, ayrılmaz bir bütün halinde, millet varlığını ve memleketi kurtarmaya çalıştıklarını, ancak bu hain kabinenin, milletin bağlılık belirten bu meşru hareketini Padişahımız Efendimiz'den gizleyerek büsbütün ters bir şekilde göstermiş oldukları gerçeğini, dün karar verildiği üzere, Hilâfet makamına aracı kullanmadan arz etmek ve duyurmaktır. Erzurum halkının bu yolda yazacakları telgraf sureti oraya bildirilecektir. 21.9.1919 15' inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafını şöyle bir notla bize de bildiriyordu :

Bu konuda yüksek düşünceleriniz var mı' Bu kutsal bildiri, milletin padişahına karşı gerçeği bildirmesine yeniden fırsat vermiştir. Erzurum halkı, kabinenin bûtün cinayetlerini tekrar etmek suretiyle, yeniden huzura maruzatta bulunacaktır. Bunun suretini ya çekilmek üzere yahut da bilgi için sayın hey'etinize takdim edeceğim.

Kâzım Karabekir

Makine başında buna cevap olarak bildirdiğimiz görüş şuydu :

Ferit Paşa Kabinesi'nin canice iş ve hareketleri ile ilgili belgelerin aldatıcı bildirinin Bâbıâli'de hazırlanmakta olduğunu daha önce haber almış olduğu yüksek malûmlarıdır. Böyle olsa bile, bu tebligat ile padişahın bildirisini biribiri ile karşılaştırarak muhakemeye dayanan bir sonuç elde etmek ve gerçek durumu kavramak pek mûmkûn değildir. Bu bakımdan ve biz, aslında böyle bir aldatıcı bildirinin Bâbıâli'de hazırlanmakta olduğunu daha önce haber almış olduğumuzdan, bunun milletin zihnini bulandırmasını önlemek için İstanbul'dan alınmamasını uygun bulmuştuk. Zaten İstanbul ile resmi haberleşmenin kesilmiş bulunması dolayısıyla, doğrudan doğruya Saray'dan değil, yine Ferit Paşa' nın notu ile Bâbıâli'den verilen bu bildirinin Sivas, Ankara, Kastamonu ve öteki merkezlerde olduğu gibi hiçbir yerden alınmamış olduğunu sanıyorduk. Bu bildiriyi almak için daha önee milletin padişaha durumu ve gerçeği anlatmasına izin verilmesi gerekirdi. Bu sebeple bildirinin yayılıp herkese duyurulmasına aracılık etmeyi yararlı bulmuyoruz. Öyle vâr ki, bu bildiri Trabzon, Erzurum ve Sivas gibi merkezlerde ilgililer tarafından okunmuş bulunduğuna göre, düşündüğümüz gibi her merkezden İstanbul'a bir telgraf çekilmesi uygun olur. Mustafa Kemal

Padişah'ın bu bildirisinin, kamuoyunda yaratacağına şüphe olmayan olumsuz etkinin bir dereceye kadar olsun önüne geçebilmek için, bu bildiride yer alan düşünceleri yalanlamaya ve çürütmeye yarayacak şekilde Padişah'a bir cevap yazmayı ve bunu memlekete yayıp duyurmayı tek çıkar yol olarak düşündük ve öyle yaptık.

HALİT BEY'İN TRABZON VE ÇEVRESİNDE MİLLİ TEŞKİLAT KURMAK ÜZERE GÖREVLENDİRİLMESİ Efendiler, Trabzon'da bir iki kişinin, pek vatansever ve saygıdeğer Trabzon halkının hiçbir bilgisi bulunmadığı halde, onlar adına, oradaki millî varlığı kendi şahıslarında temsile kalkıştıkları ve bu yüzden millî teşebbüs ve kararların gerektiği şekilde uygulanıp yerine getirilemediği kanaatına vardım. Trabzon'da vali bulunan Galip Bey adında bir zatın da olumsuz akım yaratmakta rol oynadığını anladım. Bunun üzerine, Trabzon yakınında Torul'da bulunan ve daha tümenine omutaya başlamamış olan Hâlit Bey'in Trabzon çevresinde sinde millî teşkilât kurmak üzere görevlendirilmesi uygun bulundu ve bu düşünce Kolordu Komutanı'na bildirildi. 20 Eylül 1919 tarihinde alınan cevapta : İngilizlere karşı gizlenmekte olan Hâlit Bey'in yaradılışı dolayısıyla ortaya çıkarabileceği durumların, bu nazik zamanda belki düzeltilmesi mümkün olamaz yolunda bazı düşüncelerden sonra Hâlit Bey haberim olmadan maruzatta bulunsa bile yerine getirilmemesi bildiriliyordu.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu telgrafına verdiğimiz karşılıkta : İngiliz engelinin bizlerce söz konusu olamayacağnnı, şiddetli ve kesin hareket sakıncalı görüldüğüne göre, Trabzon'da durumun düzeltilmesi neye ve ne gibi bir tedbire bağlı ise, onun doğrudan doğruya kendisi disi tarafından alınmasını, 22 Eylül 1919 tarihli bir şifreli telgrafla rica ettik.

Bizim, 15 inci Kolordu Komutanı ile bu haberleşmeleri yaptığımız tarihlerde, Torul'dan Yarbay Hâlit Bey de doğrudan doğruya bizimle haberleşmeye başladı. Kendisini cevapsız bırakmamak ve durumu aydınlatmak üzere karşılık verdik.

15 inci Kolordu Komutanı'nın bir bakıma bizim 22 Eylül 1919 tarihli telgrafımıza cevap oluşturan, 27 Eylül 1919 tarihli bir şifreli telgrafını aldık. Bunda, halkı, önce aydınlatma ve doğru yola çekme görevini yaptıktan sonra; karşı gelenler görülürse, onları da müstahak oldukları muameleye uğratmaktan ibaret olan ve pek büyük tecrübelerle elde edilen prensibini aynen Trabzon çevresinde uyguladığını belirttikten, 9 uncu Tümen Komutanı Rüştü Bey' in kurmay hey'eti ile birlikte, 3 üncü Tümen Komutanlığı vekilliği ile Trabzon'a gönderdiğini,Halit Bey'i Trabzon için uygun bulmadığını bildirdikten sonra, İngilizlerle ilgili görüşe gelince, bana kalırsa, elden geldiği sürece açıktan ve belirli bir düşmanlıktan kaçınmayı tercih ederim kanaatı ileri sürülüyordu.

Buna verdiğim 29 Eylül 1919 tarihli özel cevabımda şunları yazdım :

Trabzon ilinde halkın ne düşündüğü konusunda buraca da aydınlanılmıştır. Trabzon merkezi dışında, bütün ilçe ve sancakları ile haberleşilmektedir. Merkezdeki gergin durum da valinin tutuklanıp uzak laştırılmasından sonra ortadan kalkmıştır (Emrim üzerine valiyi tutuklayarak göz altında Erzurum'a gönderen Hâlit Bey'dir). Rüştü Bey'in 3 üncü Tümen Komutanlığı Vekilliği ile Trabzon'a gönderilişinde hatırıma gelen noktaları arz edeceğim.

Önce, valiyi tutuklayan Halit Bey'dir. Birkaç gûn sonra Rüştü Bey'in bu şekilde gönderilmesi, Hâlit Bey'in hareketini oradaki kötü niyetlilere karşı eleştirmek gibi olabilir.

İkincisi, Halit Bey, nazik durumlarda tümeninin başına geçmeyi beklerken, bugün geçirmekte olduğumuz ciddî ve tarihî anlarda, başka bir şahsın yerine geldiğini görmekten üzüntü duyabilir. Bu tutumdan vazgeçilmesini rica ederim. Bununla birlikte kolordunuzun askeri işlerine karışmak istemem.

Kâzım Karabekir Paşa'nın verdiği 2 Ekim 1919 tarihli uzun cevapta, bu işlemin Hâlit Bey' in müracaatı üzerine yapıldığını ve kendisine durumu iyice anlatmak için Erzurum'a davet edildiğini bildirdi. Halbuki,1 Ekim 19l9 tarihinde 3 üncü Tümen Emir Subayı Üsteğmen Tarık imzasıyla, Başyaverim Cevat Abbas Bey'e gelen özel bir şifrenin son cümleleri şöyleydi :

Son günlerde Komutan Bey, 3 üncü Tümen'in bugûnkü komuta durumunun değiştirilmesini kolordudan istedi. Eğer kolordu bu teklifi kabul etmez ve yerine getirmezse, emir almadan komutayı ele alacağını ve daha önce alınan karar uyarınca kolordudan ayrıarak doğrudan doğruya kongrenin emrinde olacağını arz ederirim. Paşa Hazretleri'ni gerektiği şekilde aydınlatınız efendim.

Bu tarihten on beş gün sonraydı. Kâzım Karabekir Paşa'dan 17 Ekim 1919 tarihli şu telgrafı aldım :

Kendi bölgemde millî isteğin gerçekleştirilmesi ve yerine getirilebilmesi için son noktaya kadar askerlikten ve komuta zincirinin gereklerine uymaktan ayrılmamayı, geleceğin disiplini bakımından da son derece gerekli görüyorum. Cür'etkârlıkla ileri görüşlülüğün bağdaştırılamadığı yerlerde ve işlerde, sonuç pek parlak da olsa, bunun tezelden tersine döndüğü ve yararsız kaldığı örnekleriyle görülmüştür. Özellikle, İngiliz, Fransız temsilcilerinin bulunduğu Trabzon çevresinde, komuta zincirine değer verilmesine, pek uyanık ve ileri görüşlü davranılmasına büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır.

Maalesef, verdiğim açık talimata rağmen, Halit Bey'in kendi kendine ve askerî kıyafetiyle valiyi tutuklayarak gösterdiği tuhaflık dillere destan olmuştur. (Halit Bey'i bu işe yöneltenin kim olduğunu arz etmiştim). Seçimler konusunda da bu şekilde faaliyet gösterirse kendisi için İngilizlere bir çıkış daha yapılması ve güç bir duruma düşülmesi kaçınılmaz olur (Seçimler konusunun çabuklaştırılması ve millî isteğe uygun bir sonuca bağlanabilmesi için Halit Bey'e ve gereken daha birçok kişiye yardım ve gayrette bulunmaları özellikle rica edilmişti.

Bir de İngilizler tarafından yapılacak çıkışın kaçınılmaz ne gibi bir durum yaratabileceğini, kendi durumunu göz önüne getirerek bir türlü anlayamamış olduğunuzu itiraf edeyim. Bunun için adı geçen kimse ile haberleşme yapılmayarak, yüksek arzularınızın yerine getirilmesinde bendenizin aracılığını istirham ederim. Adı geçenin kişiliği her türlü iddianın ötesinde ise, herhangi bir bölgeden milletvekili seçilmesi hakkındaki yüksek düşüncelerinizin bildirilmesi arz olunur.

Bu telgrafa 19 Ekim 1919 tarihinde sadece şu cevabı verdim :

Halit Bey'in milletvekili olmak veya olmamak konusundaki eğilimlerini bilemediğimden bu hususta görüş bildiremeyeceğim efendim.

Efendiler, Ferit Paşa Kabinesi'nin düşmesine kadar geçen 9 gün içinde karşılaştığımız sorunlar çeşitlidir. Engeller ve güçlükler az değildi. Bunların hepsini saymak ve açıklamaya kalkışmak yüksek heyetinizi çok yorabilir. Bu sebeple bu safhayı tamamlayacağını sandığım bazı noktalara yalnız dokunmakla yetineceğim.

Ali Galip'in tavsiyesi üzerine, İstanbul Hükûmeti'nce Dersim Mutasarrıflığı'na tayin edildiği anlaşılan ve Sıvas'a gelen Osman Nuri Bey 8 Eylülde Sıvas'ta alıkonuldu.

Millî akıma karşı haince hareketlerde bulunduğu ortaya çıkan Ankara Valisi Muhittin Paşa, belli bir maksatla geziye çıkmıştı. 13 Eylülde Çorum'da bulunuyordu. Muhittin

Paşa'nın yakalanıp korumalı olarak Sivas'a gönderilmesi için Ankara'da Kolordu Komutanı'na ve Samsun'da 5 inci Kafkas Tümeni Komutanı'na emir verildi. Muhittin Paşa tutuklu olarak Sivas'a getirilmiştir. Kendisiyle bizzat görüştüm. Gereken öğüt ve uyarılandan sonra yaşına hürmeten Samsun üzerinden İstanbul'a gönderdim. Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey de üç dört gün sonra özel olarak Sivas'a davet olundu.

Millî Mücadele'ye karşı geldikleri anlaşılan Niğde Mutasarrıfı, muhasebecisi ve komiserinin korumalı olarak Sivas'a gönderilmeleri için 15 Eylülde Niğde'de Tümen Komutanlığı'na emir verildi.

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

KASTAMONU VALİSİNİN İSTANBUL HÜKÜMETİNCE DEĞİŞTİRİLMESİ VE BUNDAN ÇIKAN OLAY Efendiler, Kastamonu'da vali bulunan İbrahim Bey, ben ordu müfettişi iken, kurmay başkanım olan Albay Kâzım Bey'in şahsen tanıdığı bir kimseydi. Bu sebeple kendisine her türlü sırlar bildirilmişti. Aramızda şifreli haberleşmeler yapılıyordu. Kendisi İstanbul Hükûmeti tarafından İstanbul'a davet edildi. Bu daveti ,yerine getirmemesi gerekirken, anlaşılmaz gerekçe ve düşüncelerle İstanbul'da tutuklanmak için Kastamonu'dan ayrılmıştı. Îstanbul, İbrahim Bey'in yerine bir başkasını Kastamonu'ya vali olarak atamıştı. Bu zat, Eylülde İnebolu'ya varmış bulunuyordu. Kendisinin tutuklanmasını oradaki ilgililere emrettik. Bu konuda ilgi çekici küçük bir şey geçti. Müsaadenizle biraz etraflıca anlatayım : Kastamonu bölgesinde ve Kastamonu il merkezinde gevşeklik ve zayıflık belirtileri görülmeye başlayınca, Kastamonu'ya güvenilir ve güç sahibi bir subayın gönderilmesini Ankara 'da bulunan Ali Fuat Paşa'dan rica etmiştim.Fuat Paşa, Kastamonu Bölge Komutanı sıfatıyla oraya Albay Osman Bey'i göndermişti. Osman Bey, tam 16 Eylül günü Kastamonu'ya varmıştı. Biz de kendisinden yeni gelen vali için verdiğimiz emrin uygulanmasını bekliyorduk. Arzettiğim emri verdikten sonra, uygulama ve yürütme hakkında telgraf başında bilgi bekliyordu. Gece olmuştu. Kastamonu'dan benimle konuşarak istediğim bilgiyi verecek bir kimseyi bulamıyordum. Nihayet, 16/ 17 Eylül gecesi, Kastamonu ve Dolayları Komutanı Albay Osman Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve aynen şu telgrafı verdi:

Bugün Kastamonu'ya geldim. İstanbul Hükûmeti'nin adamlan, vali vekili ve Jandarma Komutanı'nın oyunu ile evimde tutuklandım. Vatanseverlik örneği subaylanmızın yardımlanyla şimdi kurtuldum. Ben de vali vekilini ve Jandarma Alay Komutanı'm birlikte tutuklattım. Telgrafhaneyi işgal ettim. Buradaki durum önemlidir. Kongreden istirham ediyorum, buraya, aldığı bütün kararları ile ilgili bilgi vererek sayın Kastamonu halkını aydınlatsın. Yeni valinin İnebolu'ya indiği haber alındı. Hakkında nasıl bir işlem yapılacaktır' Burada, vali vekili ve başkalarının tayini konusunda millî kongrenin bana yetki vermesini ve bu istirhamımla ilgili cevabı şu anda makine başında beklemekte olduğumu arz ederim.

Osman Bey ile makine başındaki görüşmemiz şu şekilde devam etti. Kendisinden sordum:

"Şimdi orada duruma hâkim misiniz' Ne kadar kuvvetiniz vardır' Orada ilin ileri gelenlerinden güvenilir kim vardır' Yeni tayin edilip İnebolu'ya geldiği haber alınan valinin adı nedir'"

Osman Bey'in cevabı şuydu : Hâlen ile hâkim durumdayım. Her halde, kongrenin bana yardımcı olması ve beni aydınlatması gerekir. Atanan valinin Konya valiliğinden emekli, çok eski bir zat olduğu söyleniyor. Adı Ali Rıza' dır. Kuvvetim iki yüz elli kişilik bir tabur ve dört tüfekli, bir ağır makineli bölüğünden ibarettir. Daha halk ile görüşülememiştir. İlin ileri gelenlerinden Defterdar Ferit Bey vardır."

Osman Bey' e şu emri verdim : " Şimdi siz vali vekilliğini kendi üzerinize alınız. Bütün askerî ve sivil kuvvetleri elinizde tutmaya tam olarak yetkilisiniz : Gelmekte olan valiyi hemen tutuklatacak çabuklukta tedbirler alınız. Yaptıklarımıza açıktan açığa karşı koyanlara karşı kararsızlığa düşmeden silâh kullandırınız. İl defterdarı, benim Diyarbakır'dan tanıdığım Ferit Bey ise, size yardım etmesi gerekir. Bolu mutasarrıfına, aldığınız durumu ve yetkiyi hemen şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı şekilde hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre anahtarı vardır'"

Osman Bey' in cevabı : " Vali vekilliğini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendi üzerime alamayacağım. Bildiğiniz Ferit Bey' dir. Sinop mutasarrıfı bildiğinizdir; kendisi görevden alınmıştır. Vekilliği Jandarma Tabur Komutanı Remzi Bey' dedir. Mazhar Tevfik Bey'in Sinop'ta olduğu bildiriliyor. Şifre anahtarı tutuklu alay komutanındadır; istendi, alacağım cevaba göre arz ederim, efendîm."

"Yanınızda başka şifre anahtarı var mıdır' Ferit Bey şimdi nerededir' Durum hakkında bilgisi var mıdır' diye sordum.

" Durumdan bilgisi yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre anahtarı almadım; çünkü tutuklanacağımı bilmiyordum, makam şifresi ile yazarım ümidinde idim." cevabını verdi.

"Oradaki jandarma tabur komutanı kimdir; ne kadar jandarma kuvveti vardır; emriniz altına girdi mi'" sorusunu yazdırdım. Buna da verdiği cevapta : "Jandarma Komutanı Emin Bey, yanımda ve benimle işbirliği yapmıştır. Merkezde jandarma sayısı otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle işbirliği etmiştir. Polis sayısı kırktır. Piyade Tabur Komutanı Şerif Bey biraz budala olduğundan şimdilik tutuklanmıştır. Jandarma Tabur Komutanı Emin Bey, yüzbaşıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır."

"Emin Bey' i biraz anlatır mısınız" sorusuna 1902 (318) çıkışlı, Üsküp' lü Emin, tanırsınız. Ayrıca ellerinizden öpüyorlar."

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım:

" Emin Efendi'yi tanırım, teşekkür ederim. Ferit Bey'e durumu anlattınız mı' Önemli hususlar makam şifresiyle bildirilebilir. Sinop mutasarrıf vekili olan Jandarma Komutanı güvenilir bulunmadığı takdirde, yerine sizce uygun görülecek birinin vekilliğe getirilmesi için gerekli olan tedbirler düşünülmelidir. Yardıma ihtiyaç duyuyor musunuz'"

0sman Bey :" Kuvvete ihtiyaç duyup duymadığımı daha sonra arz edeceğim; Jandarma Tabur Komutanı yeni geldiği için durumu anlaşılamamıştır, efendim" cevabını verdi. Osman Bey' e başka bir söyleyeceği olup olmadığını ve Ferit Bey' le durum değerlendirmesi yapıp yapmadıklarını sorup anladıktan sonra, şu telgrafı yazdırdım :

Osman Bey'e ve Ferit Beyefendi'ye

Alınacak tedbirler ve yapılacak işlerinizde başarılar dilerim. Bize durumunuzdan ve gelmekte olan valinin tutuklandığından haber vermenizi bekleriz. (Mustafa Kemal)

KASTAMONU DA İSTANBUL'A KARŞI HAREKETE GEÇİYOR Ferit Bey vali vekili; Albay Osman Bey, Kastamonu ve dolayları komutanı olarak faliyete geçtikten bir iki gün sonra, kendilerini tekrar telgraf başına çağırarak bilgi istemiştim.

İstanbul'da gereken makamlara, istenildiği şekilde ve halkın imzası ile telgraflar çekildiği, bütün illere ve sancaklara da bu telgrafların duyurulduğu bildirilmekle birlikte, birtakım sorular da soruluyordu.Söz gelişi " Halk diyormuş ki :

1 - Öteki illerin kamuoyu bizimle birlikte değiller midir'

2 - Bu olağan dışı durum ne zamana kadar sürecektir'

3 - Kabinenin direnmesine karşı ne gibi tedbir buyuruldu' Lûtfen bizi aydınlatınız Paşam!"

Halk adına yöneltilen bu soruların vali vekili ve komutan beylerinde zihinlerini işgal etmekte olduğunu hesaba katarak ona göre cevap vermek, yorgunluğuna değerdi. Bunun için Sivas - Kastamonu telini saatlerce işgal eden uzun bilgi verildi ve açıklamalar yapıldı. Bu açıklamaları şöylece özetleyebilirim :

1- Millî kaynaşma, vatanın her köşesinde kuvvetli ve ateşli bir şekilde vardır. Bütün illerin en ufak köylerine varıncaya kadar halk, en ufak birliğine kadar da bütün ordularımız tam bir duyarlık içinde ve tam bir birlik halinde, bildirilen kararlan uygulamakta ve yürütmektedirler. Halkın ikinci ve üçüncü sorusuna cevap olmak üzere de :

2 - Ne zaman Kastamonu halkı bu durumu olağan dışı bulup endişeye düşmek zayıflığından kurtularak, amacımıza ulaşıncaya kadar dayanmakta kararsızlık göstermezse, işte o zaman bu olağandışı durum kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Kabinenin direnmesi tabiîdir. Buna karşı başka bir tedbire girişmeden önce, ilk tedbirimizi hakkıyla ve her yerde kesinlikle uygulama çarelerini düşünelim. Söz gelişi, Bolu'nun durumu hakkında ne yapılmıştır' Bolu kesimine kadar olan bütün yerlerin İstanbul ile resmî haberleşmelerinin kesildiğinden emin miyiz' Bununla ilgili olarak, beklemekte olduğumuz bilgiler daha gelmemiştir. İşte, bu dediğim tedbir İstanbul'a kadar yaygınlaştırıldığı takdirde, kabinenin direnmeye gücü kalmayacağını sanınm. Bununla birlikte, bundan sonra da pek cahilce ve pek ahmakça bir inadı devam ettirmek isterlerse, herhalde daha etkin tedbirler uygulanmasına imkan vardır.

Bundan sonra vali ve komutanın verdiği bilgilerden şunlar anlaşıldı İnebolu'dan İstanbul'a geri gönderilen yeni vali, Zonguldak ta, Dahiliye Nâzırı'ndan şöyle bir emir almış :

"Bolu ve çevresi serbesttir. Zonguldak'a çıkınız. İlin gereken yerleri ile haberleşiniz ve son gelecek emre kadar orada bekleyiniz." Gerçekten yeni vali Zonguldak'ta kalmış ve etrafa gözdağı vermeye başlamış.

Ferit ve Osman Beyler, Zonguldak mutasarrıfına yeni valinin tutuklanıp karadan Kastamonu'ya gönderilmesini emretmişler. Mutasarrıf bunu yapmamış. Bununla birlikte, durumu öğrenen yeni vali orada barınamayarak, İstanbul'a dönmüş.

ALİ FUAT PAŞA BATI ANADOLU KUVA-YI MİLLİYE KOMUTANI Bir münasebetle arz etmiştim ki, 20' nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, kongre adına bazı kararlar alıp, hazırlıklar yapmıştı. Ali Fuat Paşa 'ya kongrece "Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Komutanı" ünvanı verildi. Paşa, Eskişehir ve dolaylarını milli bir bölge olarak kabul edip komutanlığına Süvari Yarbayı Atıf Beyi Afyonkarahisar dolaylarını da millî bir bölge olarak kabul edip Komutanlıgına 23 üncü Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey'i tayin etmişti. Bu tümen ile, Anadolu'ya geldiğimizin daha ilk günlerinde temas kurup ilgilenildiğini o günlere ait açıklamalarım arasında belirtmiştim. İstanbul Hükûmeti, Fuat Paşa'nın yerine Hamdi Paşa 'yı tayin etmiş ve göndermişti. Hamdi Paşa, Eskişehir'e kadar geldi. Orada kendisine, 16 Eylülde İstanbul'a dönmesi gerektiği bildirildı. İngilizler, Eskişehir Bölgesi Kuva-yı Millîye Komutanı Atıf Bey'i tutuklayıp İstanbul'a gönderdiler. Kuva-yı Milliye Komutanı olan bir şahsın, kendisini kolaylıkla düşman eline düşürmeyecek tedbirleri almış olması gerekirdi. Bu konudaki gaflet ve tedbirsizlik kendisini kurtarmak için uzun zaman biribiri ardınca teşebbüslerde bulunmamızı gerektirdi. Bildiğiniz üzere, o tarihlerde Eskişehir'de İngiliz birlikleri vardı. Fuat Paşa, toplayabildiği milli kuwetlerle birlikte Eskişehir'e yakın Cemşit'e gitmişti. Eskişehir'i uzaktan çevirtti. Eskişehir' de bulunan İtilâf Kuvvetleri Komutanı General Solly Flood (Soli Flud)'un Fuat Paşa'ya gönderdiği bir mektupla kullanılan ifadeler ve Kuva-yı Milliye'nin tanıtma şekli, milli komutanlarımızın ve Kuva-yı Milliye'mizin yüksek şeref ve haysiyetlerine karşı bir saldırı sayıldığından ve adı geçen generalin hak ve etkisi dışında görüldüğünden bu konuda İstanbul'da bulunan İtilâf Devletleri siyası temsilcilerinin bir muhtıra ile dikkatleri çekilmişti. 25 Eylül 1919 tarihinde General Solly Flood'un Fuat Paşa'ya gönderdiği, bir kurmay binbaşı ile Eskişehir İngiliz kontrol subayından oluşan bir hey'et, İngilizlerin, iç işlerimize ve Millî Mücadele'mize asla karışmayacakları konusunda söz verdiler. Bu sıralarda, İngilizler, Merzifon'da bulunan kuvvetlerinin geri çekilmesine memnun olup olmayacağımızı öğrenmek istemişlerdi. Elbette pek memnun olacağımızı bildirmiştik. Gerçekten de oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıkları ile birlikte önce Samsun'a çektiler, daha sonra oradan da İstanbul'a götürdüler. Eskişehir'e hâkim olduktan sonra, Fuat Paşa'yı Bilecik ve Bursa yörelerine göndermeyi düşünüyorduk.

İÇİNDEKİLER

MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ **Milli teşkilatın yeniden düzenlenmesi** **Yahya Kaptan konusu** **Vicdani görevlerimden biri** **1919 sonbaharında karşılaştığımız diğer bazı olaylar** **Ankara'ya geliş** **Kazım Karabekir Paşa, Hey'et-i Temsiliye'nin Ankara'ya gitmesine taraftar değildi** **Genel durumu yönetmek sorumluluğunu üzerine alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye elden geldiği kadar yakın bulunmadılar** **Yeni milletvekilleri ile Ankara'da görüşme teşebbüsü** **Bayburt'ta bir yalancı peygamber** **Harbiye Nazırı Cemal Paşa genç komutanları başından uzaklaştırmak istiyor** **Harbiye Nazırı Cemal Paşa, dediklerim yapılmazsa görevden çekilirim ve Millet Meclisi'nin açılması gerçekleşemeyecek bir hayal olur diyor** **İtilaf Devletleri Fevkalade temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne verdikleri ortak nota**

MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ Efendiler, millî teşkilâtın bir düzene sokulması önemliydi. Bunun için özel tedbirler alındı. Seçimler dolayısıyla ortaya çıkan bazı görüş ayrılıklarının giderilmesi için çareler arandı.

Maraş'taki bazı Çerkez vatandaşlar sözde Maraş'ın bütün Çerkezleri adına Cebel-i Bereket guvernörünün Maraş'a gönderilmesini, Antep'teki Fransız askerî komutanından telgrafla istemişlerdi. Buna izin veren Maraş mutasarrıfına teessüflerimiz duyuruldu. Adı geçen guvernör geldiği takdirde, Maraş eşraf ve ileri gelenlerinin karşılamamaları bildirildi. İstanbul Hükûmeti'nin de dikkati çekildi.

Bolu bölgesinde güvensizlik gittikçe artıyordu. İzmit'te Asım Bey'den sonra, 1 nci Tümen komutanı olan Rüştü Bey' e bu konuda direktif verildi.

Efendiler, 20 Kasım 1919 tarihinde, İstanbul'daki teşkilâtımızdan, Kara Vasıf ve Albay Şevket Bey imzalarıyla gelen bir şifrede : "Gebze kaymakamının Millî Mücadele'ye karşı olduğu, bu kaymakamın, birçok korkunç olaylara cür'et eden Yahya Kaptan'ın kötülüklerini örtbas etmeye ve daha başka şeylere başlayarak Kuva-yı Milliye'ye leke sürmeye çalıştığı" bildiriliyor ve kaymakamın yerinin değiştirilmesi söz konusu ediliyordu.

Biz de bu görüşe samimiyetle katılarak cevabımızda, konunun Cemal Bey vasıtasıyla çözüme götürülmesini bildirdik.

Efendiler, bu Yahya Kaptan konusu, inkılâp tarihimizin önemli safhalarından birinde yer aldığı ve pek anlamlı olduğu için biraz genişçe bilgi vermeyi uygun görüyorum.

Şimdiye kadar verilen bilgilerden anlaşılmış olacağına hiç şüphe yoktur ki, bir araya gelerek anlaşmış bulunan ortak iç ve dış düşmanların uygulamaya çalıştıkları plânın önemli bir noktası da, memleket içinde güvensizlik olduğunu ve Hristiyan azınlıklara saldırılarda bulunulduğunu, elle tutulur, gözle görülür delil ve olaylarla dünya kamuoyuna ispat etmek, bu olayların Kuva-yı Milliye tarafından yapıldığına inandırmaktı. Bu gizli ve iğrenç maksadın gerçekleşmesi için de, bildiğiniz gibi, birtakım çeteler kurarak, bunları özellikle Hristiyan halk üzerine saldırtmak ve bu çetelerin işleyecekleri cinayetleri, millî teşkilâta yüklemek yolunu tutuyorlardı. Bu teşebbüsler azçok memleketin her tarafında filiz vermeye başlamakla birlikte, en önemli gelişme ve faaliyet, İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla Biga, Balıkesir ve özellikle İzmit, Adapazarı ve Bolu bölgelerinde görülür ve dikkat çekici bir durum gösteriyordu.

Biz, bu haince fakat - itiraf olunmalıdır ki - çok ustaca teşebbüse karşı olağanüstü tedbir almak ve teşebbüse geçmek zorunda kaldık. Çünkü, İstanbul Hükûmeti, düşmanın bütün bu oyunlarını gerçekten Kuva-yı Milliye'nin üzerine yüklüyor ve yok edilmeleri için sert tedbirler alacak yerde, durmadan Hey'et-i Temsiliye'yi suçlayarak ve baskı yaparak, bu faciaları yaratan düşman çetelerinin faaliyetine son vermeyi bizden istiyordu. Ne yazık ki,

hükûmet, bu düşünce ve kanısını, İstanbul'daki teşkilâtımızın başında bulunanlara da iyiden iyiye aşılamayı ve telkini başarabilmişti.

Efendiler, bizim özellikle İstanbul'a yakın olan İzmit bölgesinde uygulamayı düşündüğümüz tedbir, orada silâhlı millî müfrezeler kurmak ve o bölgede, kendilerine güvenilir komutan ve subaylarımızın, bu millî müfrezelere yapacakları yardım ve desteklerle, hain çetelerin peşine düşerek kötülüklerine ve varlıklarına son vermekti.

YAHYA KAPTAN KONUSUİşte bu maksatla oluşturabildiğimiz millî müfrezelerin en önemlisi ve kuvvetlisi, Yahya Kaptan diye tanınmış olan fedakâr bir vatanseverin müfrezesi idi. Merhum Yahya ile ilk ilişkimiz şöyle oldu :

Bir gün telgrafçılar, Sivas Telgraf Merkezi'ne şu bilgiyi veriyorlardı : Çok acele bir telgrafı durdurdular, yani İstanbul'da durdurulmuştur. Telgraf metni aşağı yukarı şöyledir :

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne
Dün İzmit'ten tavsiye edilen Yahya benim. Yarın akşam Kuşçalı telgrafhanesinde emrinizi bekliyorum.

Kuşçalı, Üsküdar ile Gebze arasında bir köydür. Gerçekten de Yahya Kaptan, bana İzmit'te teşkilâtımız tarafından tavsiye edilmişti.

4 Ekim 1919 tarihinde Kuşçalı merkezinden şu telgrafı aldım :

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne
Önemli ve çok ivedi

Bendeniz, size iki gün önce İzmit'ten tavsiye edilen Yahya'yım. Emriniz üzere, telgraf başında emirlerinizi almaya geldim. En geç yarın akşama kadar Kuşçalı telgrafhanesindeyim.

Yahya

Anlaşıldığına göre, Yahya Kaptan, İstanbul'dan telgrafının çekilmediğini anlayınca, kendisi daha Kuşçalı'ya gelmeden, bu telgrafı Kuşçalı merkezine göndererek çektirmiş. Ben de şu emri verdim.

4.10.1919
İzmit Merkezi Vasıtasıyla Kuşçalı Telgrafhanesi'nde Yahya Efendi'ye Bulunduğunuz bölgede güçlü bir teşkilât kurunuz. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasıyla, bizimle bağlantı sağlayınız. Şimdilik hazır bulununuz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa Kemal

Efendiler, Yahya Kaptan, aldığı bu emir üzerine, teşkilât kurdu ve aylarca İstanbul ile ilişkisi bulunan çevrelerde hain çetelerin faaliyetlerine engel oldu.

Sonunda, İstanbul Hükûmeti tarafından öldürtüldü. Gerçi, Yahya Kaptan'ın faaliyeti ve feci bir şekilde şehit edilmesi, bundan sonraki ayları ilgilendirir bir olay ise de, burada, olaydan söz edilmişken, konuya bir daha dönmemek için şimdi açıklanma sı yerinde olur sanırım.

24 Kasım 1919 tarihinde Kartal Merkezi'nden şu telgrafı aldım :

Köy içinde suçsuz adam öldürme, nahiye müdürünü herkesin önünde dövme ve köylerdeki yağma olaylarından dolayı Yahya Kaptan'ı hükûmete teslim mecburiyeti doğmuştur. Dahiliye Nezareti bu konuyu titizlikle takip ediyor. Hükûmetin güç durumda kalmaması, Yahya Kaptan'ın teslimini gerektiriyor. Zâtıdevletlerinin emirlerini makine başında bekliyorum, efendim.

İmza:
Kartal Anadolu ve Rumeli
Müdafaa-i Hukuk Hey'et-i
Temsiliye Başkanı Binbaşı
Ahmet Necati
Askerlerin ve devlet memurlarının, açıktan açığa bizim millî teşkilât şubelerimizin başkanlıklarını almaları usulden değildi. Bir de bizim teşkilât tüzüğümüzü bilmesi gereken şube başkanlarının, Hey'et-i Temsiliye'nin yalnız bir tek hey'et olduğunu, her yerde birer Hey'et-i Temsiliye bulunamayacağını bilmesi gerekirdi. Bu t elgraf üzerine, İzmit'teki Tümen Komutanı'na şu telgrafı yazdım.

Şifre Sivas, 25.ll.l9l9
İvedi
İzmit'te 1'inci Tümen Komutanı Rüştü Beyefendi'ye
Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ünvanı ile Ahmet Necati Bey tarafından gönderilen bir telgrafta : Öldürme, bucak müdürünü dövme ve köylerdeki yağma olayından dolayı Yahya Kaptan'ın hükûmete teslimi mecburiyetinin doğduğu ve Dahiliye Nâzırı'nın da bu konuyu titizlikle takip ettiği bildirilmektedir.

Basından beri Millî Mücadele'de büyük yararlıklar göstermiş olan bu zatın, memleketimizin bu bunalımlı günlerinde hükümete teslimi asla uygun görülmemekte olduğundan, işin, hükûmetin otoritesini de dikkate almak suretiyle, Yahya Kaptan'ın şu aralık kanunî kovuşturmadan kurtarılması şeklinde çözüme bağlanması, Kartal'da Necati Bey'e gereken direktifin verilmesi ve sonucun bildirilmesi önemle rica olunur.

Hey'et-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal
26 Kasım 1919 tarihinde Hereke merkezinde de şu telgrafı aldım :
Millet adına istirham ediyorum; bugünlerde Binbaşı Necati Bey'in yolsuzlukları, Kuva-yı Milliye'yi lekelemektedir. Hemen soruşturma açılmasına emir buyurulmasını rica ederim.

Gebze İlçesi Milis Komutanı
Yahya
İzmit'teki Tümen Komutanı'ndan aldığım cevap aynen şudur :
İzmit, 29.11.1919
Sivas'ta 3' üncü Kolordu Komutanlığı'na
İlgi : 25.11.1919
Hey'et-i Temsiliye Başkanlığı'na : Şimdiye kadar yaptığım soruşturmaya göre Yahya

Kaptan'ın adam öldürme, bucak müdürünü dövme gibi suçlar işlemediği, yalnız Binbaşı Necati denilen zatın kendi şahsî çıkarlarını yürütebilmek için Yahya Kaptan'ın vücudunu ortadan kaldırma gayesini güttüğü ve bu konuda zâtıalinize telgrafla müracaatta bulundukları zaman Yahya'yı da aldatarak yanlarına getirip öldürme plânı kurdukları ve Yahya'nın durumu sezerek kendisini kurtarmış olduğu anlaşılmıştır. Soruşturmayı gerektiği şekilde derinleştiriyorum. Sonucu arz ederim.

1'inci Tümen Komutanı
Rüştü

Tümen Komutanı Rüştü Bey'in birkaç gün sonra verdiği tamamlayıcı bilgi şuydu :

Sivas'ta 3' üncü Kolordu Komutanlığı'na
Hey'et-i Temsiliye'ye :

Binbaşı Necati Bey'in, Maltepe Atış Okulu'nda görevli memur olmasına rağmen, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı sıfatını takınarak, Kuva-yı Milliye adına başına topladığı Arnavut Küçük Aslan çetesiyle ortalığı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendi'nin de bununla işbirliği yaptığı hususunda, bende şüphe kalmamıştır. Son zamanlarda, hükûmetin başına dert açan Danca Rum bekçilerinin öldürülmesi ve Stelianos adında bir zenginin dağa kaldırılarak para istenmesi gibi eylemlerin adı geçen çete vasıtasıyla yaptırılması ve bütün bu yapılanların, böyle bayağılıklara yanaşmayan Yahya Kaptan'a yükletilerek, kendisi hakkında gerek oraya gerek hükûmete asılsız ihbarlarda bulunulması, her halde bunların millî teşkilât perdesi altında halkın ve hükûmetin başına dert açarak kendi keselerini doldurmaktan başka bir maksat beslemedikleri ve belki de daha başka siyasî bir maksatlarının bulunduğu yargısını doğuruyor. Şimdiye kadar pek namuslu hareket etmiş ve etmekte olan Yahya Kaptan'ın bu gibi eylemlere katılmaması ve yukarıda adı geçen çetenin kendi koruma bölgesinde hiçbir rezaletine meydan vermemesi dolayısıyla, onun vücudunu resmî veya gayri resmî olarak ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Dün Yahya Kaptan yanıma gelerek hayatının tehlikede olduğunu, bu yüzden adamlarının silâh ve cephanelerini getirip teslim ederek kendisinin de buradan uzaklaşacağını bana resmen söyledi. Kendisine gereken öğütleri vererek ve dah a hizmet edecek önemli zamanlar bulunduğunu anlatarak, tekrar yerine gönderdim. Her şeyi iyi bilmesi gereken Gebze ilçesi kaymakamından durumu resmen sorunca, aldığım cevap da tamamen yukarıda arz ettiğim şekilde, yani Necati ve Nail Efendi' lerin aleyhinde, Yahya Kaptan'ın lehindedir. Necati Efendi' nin İstanbul'da nere ile haberleştiğini bilemiyor isem de, bir yerden arasıra para aldığı söyleniyor. Bunların varlığı ve cana kastetmiş olmaları dolayısıyla, Yahya Kaptan bu bölgede durmak istemiyor. Bu bakımdan zaten muvazzaf bir subay olan Necati Efendi' nin başka bir yere, Nail Efendi' nin de daha başka bir yere gönderilmesinin zarurî olduğuna hükmediyorum. Oraları İstanbul ile haberleşmekte olduklarından, tabiî bendenizce bir şey yapılamamaktadır . Gereğinin oraca yerine getirilmesi arz olunur.

1'inci Tümen Komutanı
Rüştü

Rüştü Bey'in verdiği bilgilerden uzun uzadıya bahsederek, durumu 8 Aralık 1919 tarihinde,

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa' ya yazdım.

Aynı tarihte, durum ve Cemal Paşa' ya yapılan müracaat açıklanarak, işin takibi, İstanbul'daki teşkilâtımızın başkanlarına da bildirildi.

On dokuz gün sonra, yani 27 Aralık 1919 tarihli ve şifreli, şifrenin altında Vasıf, dışında Albay Şevket Bey' in imzalarını taşıyan uzun bir telgrafla, şu bilgi veriliyordu :

Güvensizlik ve huzur yokluğunun başlıca sorumluları Yahya Kaptan ile arkadaşı Kara Aslan ve Alemdağı'nda dolaşan Sadık çeteleridir.

Yahya Kaptan'ın birtakım şımarıklıklarından bahsettikten sonra, "... Bizi, artık bu haydutu zarar veremeyecek bir duruma getirmeye teşebbüs ettirmişti."

Öteden beri araları iyi olmayan Küçük Aslan çetesinin itibarda olması kendisini çeşitli yollarla suçlarını örtbas etmeye yöneltmiştir.

Yüzbaşı Hail, Yahya'nın aleyhindedir. Necati Bey'e gelince, düşmüş olan eski hükûmet zamanında Kartal ilçesine başkan seçilerek, Kuva-yı Milliye adına merkezle ilgisini kesmiş, Millî teşkilâtı kuvvetlendirmiş... Yeniköy Rumlarının etraftaki sarkıntılıkları üzerine, Küçük Aslan çetesini dolaştırmaya başlamış. . . Tarafınızdan para da verilmiştir.

Yahya Kaptan her şeyi sonuçsuz bırakmak manevrasına başvurmaktadır. Binbaşı Necati, biraz idaresiz ise de cezayı hak etmiş değildir.

Gebze kaymakamının. . . bir an önce başka bir yere alınarak Rum ve Ermeni entrikalarına son verdirilmesi. . .

Efendiler, bu bilgiler arasında, benim bilmediğim noktalar da vardı. Söz gelişi, ben Küçük Aslan çetesinden ve onun itibarlı olduğundan habersizdim. Bu çeteye Necati Bey vasıtasıyla para verdiğimi kesinlikle hatırlayamıyordum.

Yahya Kaptan'ın, verdiğimiz direktif gereğince, düşman çetelerini yok etmeye ve hiç olmazsa, onların, Hristiyan halka saldırarak düşmanın maksadını gerçekleştirmeye yönelmiş olan bütün teşebbüslerini başarısız kılmaya çalıştığını pekâlâ biliyorduk.

Gebze kaymakamının içyüzü, şimdi ekleyeceğim belgelerle anlaşılabilecektir, sanırım.

4 Ocak l92l tarihinde, Tümen Komutanı Rüştü Bey'e, Vasıf Bey'in verdiği bilgiyi olduğu gibi özetleyerek, bu bilgilerin kendisince verilen bilgilerle çeliştiğini bildirdim. Bu bakımdan durumun güvenilir ve inanılır kimseler vasıtasıyla bir kere daha soruşturulup incelettirilmesini ve kendi düşüncesiyle birlikte açık olarak bildirilmesini rica ettim.

Efendiler, bu konuda, gerçeğin ortaya çıkmasına yarayan belgeler üzerinde bilgi sahibi olmanızı istediğim için, Rüştü Bey' in cevabını olduğu gibi bilginize sunmama müsaade buyurunuz :

Düzce, 7/8.1.1920

20' nci Kolordu Komutanlığı'na

İlgi : 4.1.1920 tarihli şifre :

Hey'et-i Temsiliye Başkanlığına,

Yahya Kaptan' la ilgili türlü suçlamalar üzerine, birkaç defa, Yüzbaşı Ali Aguş Efendi vasıtasıyla yaptırdığım soruşturma, onun lehinde çıktı. Bununla birlikte kendisi cahil olduğundan, hizmet ediyorum zannı ile bazı şeyler yapmış olabilir. Büyük ve Küçük Aslan' lar zaten eşkiyadır. Ancak, millî teşkilâtın aleyhinde bir görüşe sahip olduğu şüphesiz olan ve Yahya hakkında herkesten çok şikâyetçi olması gereken Gebze kaymakamına bu konuda

yazdığım yazılara almış olduğum 1.12.1919 tarih ve 17 sayılı cevabın sureti aşağıda olduğu gibi verilmiştir.

Bendeniz, bu telgraftaki bilgilere kısmen olsun inanmak zorunda kaldım ve aynı inançla bu yazıları İstanbul'a, bizzat Şevket Bey' e de gösterdim. Bendenizin bilemediği bazı sebeplerle, İstanbul'ca hakkında bir muamele yapılmasına gerek duyulduğu takdirde, elbette bir şey denemeyeceği arz olunur.

Suret

İlgi : 30.11.1919 tarih ve 53 sayılı yüksek emirleri.

Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Binbaşı Necati Bey' in, adam öldürme ve bucak müdürünü dövme ile ilgili ihbarları, şahıs ve zaman belirtilmediği için gerçek olarak kabul edilemez. Çünkü, dövüldüğü bildirilen bucak müdürü Burhaneddin Bey, Yahya Kaptan tarafından dövülmediğini ve tecavüze uğramadığını yazılı olarak bildirdiği gibi, hu konuda bendenizin makamına herhangi bir şikâyette de bulunmamıştır.

Adam öldürme konusuna gelince, Yahya Kaptan hakkında hükûmete ve adliyeye hiçbir yerden böyle bir cinayetle ilgili müracaat ve şikâyet olmadığı gibi, aleyhinde, yakalanması için bir tebligat bile yoktur. Eğer bununla, Darıca Rumlarından iki Rum'un öldürülmesi ve Kartal'ın Paşa köyünden Stelianos Çorbacı' nın dağa kaldırılarak fidye istenmesi kastediliyorsa, bu cinayetlerin Küçük Aslan çetesi tarafından işlendiği kanaati yaygın ve doğrudur. Bu çete Yahya Kaptan' a öteden beri düşman olduğundan ve esasen Yüzbaşı Nail Efendi tarafından kanat gerilip korunurken, sayısı on sekiz kişiye ulaşan bu çetenin, şimdi Binbaşı Necati Bey' in emrine verildiği ve hattâ kendilerine ellişer lira maaş bağlanmakta olduğu haber alınmıştır. Bu çetenin köyleri soymaktan geri durmadığı bilinmektedir. Binbaşı Necati Bey' in, Yüzbaşı Nail Bey' in eski okul arkadaşı olduğu, kendisiyle bir buçuk ay önce Aydınlı köyünde, Küçük Aslan çetesi üyelerinden Ali Kaptan' ın dağa kaldırdığı Çorbacı' dan alınan parayla yaptığı meşhur düğününde görüştüğü bilinmektedir. Daha sonra Binbaşı Necati Bey , birçok defa Yüzbaşı Nail Bey' in evine gelerek misafir olmuştur. Her ikisi de aynı düşüncede oldukları için, Yüzbaşı Nail Bey öteden beri Yahya Kaptan' ın aleyhindedir. Yahya Kaptan teşkilatı kurduğu sırada, yüzbaşı Nail Bey, onu bulunduğum kazanın sınırları dışına çıkarmaya ve uzaklaştırmaya çalıştığı gibi, Küçük Aslan çetesi tarafından işlendiği söylenen ve doğruluğuna şüphe olmayan yukarıdaki iki cinayet olayının, Kuva-yı Milliye'yi kirletmek ve Yahya Bey' i lekelemek düşünce ve maksadını taşıdığı hissedilmiştir. Oysa, bu cinayetler, Aslan çetesinin faaliyet ve hareket alanı içinde işlenmiştir. Hattâ, Yüzbaşı Nail Bey' in, kovuşturma yapmak üzere gönderilecek olan İstanbul Muhafiz Alayı'na mensup Süvari Müfrezesi Komutanı Hakkı Bey' i, artık gelmesine lüzum kalmadığı gerekçesi ile, haberleşme sırasında İstanbul'a naklettirip işi takipsiz bıraktırmış olduğu da bir gerçektir. Eğer sözü edilen adam öldürme olayı bundan başka bir olay ise, durumun açıklığa kavuşması için, şahıs ve zaman belirtilerek bildirilmesi gerekir. Darıca Rum bekçilerinin öldürüldüğü gün, cinayetin, çarşıda serbest gezen Küçük Aslan çetesi tarafından, işlendiği haberinin yayılması üzerine, Yüzbaşı Nail Bey, korkusundan başka bir yere naklini istemiş ve kesinlikle burada oturmayacağını söylemiştir. Ancak, alay ve tabur komutanları ile Binbaşı Necati Bey buraya gelerek ve Yahya Kaptan hakkında bir işlem yapılması için temsilci Sırrı Bey' e yazı yazdıracaklarına söz ve güvence vererek, Nail Bey' in burada kalmasını

istemişlerdir. Bunun üzerine yüzbaşı, 25 Kasım 1919 salı günü, gidip gelen Necati Bey' i aldatarak ona gerçeğe aykırı suçlamalar yaptırdığı gibi, bir yandan telefonla Yahya Kaptan' ı merkeze davet ettirirken bir yandan da Küçük Aslan çetesini kendi evinde hazır bulundurarak yakalamayı tasarlamıştır. Arıcak, her nedense, bu işi gerçekleştirmeye cesaret edemeyerek teşebbüsünden vazgeçtiği için, Necati Bey de Kartal'a dönmek zorunda kalmıştır. İşte bundan dolayıdır ki, Yüzbaşı Nail Bey, gerek Necati Bey ve gerek kendine âlet ettiği Küçük Aslan çetesi vasıtasıyla, Yahya Kaptan aleyhinde suçlama ve tertiplere başvurmaktan bir an geri kalmamaktadır. Yahya Kaptan, kendisine karşı çıkan ve düşman olan Küçük Aslan çetesi gibi köyleri yağmalamaya ve Hristiyanları öldürüp yok etmeye izin vermemiştir. Kendi emrinde bulunan Büyük Aslan Bey çetesi tarafından bazı uygunsuzluklar yapıldığında, derhal bunları önleme ve cezalandırma yoluna giderek, millî bir gaye olan vatanın istiklâli ve kurtuluşu için disiplin ve güvenliğin korunmasına hizmet etmektedir. Daha önce de Büyük Aslan Bey çetesinin aman dilemesine ve sığınmasına yardımda bulunarak, hükümetçe affedilmesini sağlamak suretiyle yaptığı hizmetler takdire değer. Aleyhindeki suçlamaların, yüzbaşının şahsıl emellerine boyun eğmemiş olmasından, Küçük Aslan çetesi tarafından işlenip Yahya Kaptan' ın üstüne yıkılmak istenen cinayet olaylarının eksik olmamasından ve bunlâra cür'et edenlerin korunması dolayısıyla teessüf ederek yüzbaşıya şiddetli uyarılarda bulunmasından ileri geldiği arz olunur.

(Gebze Kaymakamı Nurettin)
1' inci Tümen ve Bolu Bülgesi
Komutanı
Rüştü

Efendiler, bu bilgilerin alınmasından önce şöyle bir haber verdiler : Tavşancıl'da Yahya Kaptan' ın etrafı sarıldı. Bunu yapan İstanbul'dan gelen bir askerî birliktir.

Bu haber üzerine, İzmit'teki Tümen Komutanlığı'ndan, 7 Aralık 1920 tarihli şifre ile, makine başında durumu sorduk. Eğer bu haber doğru ise, "İstanbul'dan geldiği bildirilen birlik komutanına, Yahya Kaptan'ın bizim adamımız olduğunu, eğer bir kusur ve kabahati varsa, tarafımızdan gereğinin yapılmasının tabiî bulunduğunu, Yahya Kaptan 'ın sarılmasına ve tutuklanmasına hiçbir şekilde razı olmadığımızı bildiriniz" dedik.

Efendiler, 7 Ocak 1920'de yazılıp, 8 Ocak'ta aldığımız iki telgraf vardır. Bunlardan biri İzmit'ten, 1' inci Tümen Komutanı Vekili imzasıyla Fevzi Bey 'dendir. Şunlar yazılıdır : " Bu gece iki bin kişilik bir kuvvet Tavşancıl'a çıkarak Kuva-yı Milliye Komutanı Yahya Bey 'i çevirmişlerdir. Yapılacak işlemin bildirilnıesi arz olunur."

Diğer telgraf, Düzce'de bulunan asıl Tümen Komutanı'ndan geliyordu. Rüştü Bey, merkezde bulunan vekilinden aldığı aynı bilgileri veriyordu.

Tümen Komutan Vekili Fevzi Bey'in, 7 Ocak 1920 tarihli açıklama bekleyen telgrafımıza verdiği 7/8 Ocak 1920 tarihli cevabında, Yahya Kaptan'ın daha ele geçmediği, Kuva-yı Milliye ile gelen müfreze arasında bir çatışma ihtimalinin bulunduğu ve gelen müfreze komutanına emrimizi bildireceği haber veriliyordu .

Efendiler, o tarihte milletvekili olarak İstanbul'da bulunan yaverim Cevat Bey' den,10 Ocak 1920 tarihinde şöyle bir telgraf geldi :

Harbiye, 10.01.1920

20' nci Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne :

6.1.1920 gecesi sabaha karşı Genel Jandarma Komutan Yardımcısı Hilmi Bey ve Üsküdar Jandarma Komutanı Nazmi Bey komutasında dört subay, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi komutasında, İstanbul Muhafız Alayı'ndan doksan er, Bandırma vapurunun ışıkları söndürülerek Hereke'ye götürülmüş ve sabahleyin erkenden Hereke'ye çıkan müfreze derhal Tavşancıl'ı kuşatmış ve birçok ev basılmıştır. Gelen Hey'et, köy ihtiyar hey'etini toplayarak, vatan haini olan Yahya' yı teslim etmez veya nerede olduğunu s öylemezlerse, Tavşancıl'ı insanlarıyla birlikte yakacaklarını bildirirler. İhtiyar hey'eti, Yahya Kaptan' ın iki günden beri köylerinde olmadığını ve nerede bulunduğunu bilmediklerini ısrarla söyledi. Yahya, sağ olarak ele geçemeyecektir. Fakat Yahya' nın yok edilmesinden sonra Marmara Bölgesine sahip ve hâkim olan ve her gün İngilizler ve Fransızlar tarafından silâhlandırılan Rumların ve İstanbul'daki rezillerin pek büyük bir başarıya ulaşacakları bellidir. Kuva-yı Milliye adını taşımakta olan Yahya' nın ortadan kaldırılması, İzmit, Adapazarı ve İstanbul dolaylarında, düşmanlarımız hesabına birçok fesat çetelerinin de doğmasına yol açacaktır. Bundan dolayı, Cemal Paşa Hazretleri' nin işe el koymasıyla, Yahya' nın da ad değiştirerek daha önce arz ettiğim şekilde serbest bırakılmasının sağlanması için gerekenlere emir buyurulması istirham olunur (Cevat).

Harbiye Nâzırı

Cemal

Bu telgrafın, "Harbiye şifresiyle ve Cemal Paşa imzasıyla kapatılmış olmasına rağmen, içinde Cemal Paşa 'nın işe el koymasıyla Yahya' nın kurtarılması" çaresinin bulunması cümlesi dikkat çekicidir. Demek ki, Cemal Paşa, Cevat Bey' in telgrafını , okumaya gerek duymadan, kendi şifresi ve imzası ile çekilmesine müsaade etmiştir. Çünkü, bir defa Yahya' yı takip ettiren Cemal Paşa'dır. Bundan başka serbest bırakılması için kendi yardımlarının kendisi tarafından emrolunmasını, kendi bilgisi dahilinde elbette yazdırmazlardı.

İzmit'ten Tümen Komutanı Vekili'nden gelen 9 ve 10 Aralık 1920 tarihli iki telgrafla, duyulduğuna göre iki çarpışmadan sonra, Yahya Kaptan'ın ölü olarak ele geçirildiği bildirildi.

11 Ocak 1920'de, Tümen Komutan Vekili'nden, İstanbul'dan gelen müfreze komutanına, benim adıma tebligatta bulunup bulunmadığını sordum. Üç gün sonra 14 Ocak 1920 tarihli raporunda Tümen Komutanı Vekili şu bilgiyi verdi: "Bizzat yaptığım soruşturmadan... çarpışma olmadığı ve yalnız, Yahya Kapta n 'ın teslim olduktan sonra, köy dışında kesici bir âletle öldürüldüğü anlaşılmıştır. Kafatasının olmaması bunu doğrulamaktadır".

Efendiler, bu uğursuz haber üzerine, İstanbul'daki teşkilâtımıza, 20 Ocak 1920 tarihinde, Albay Şevket Bey vasıtasıyla şu telgrafı yazdık :

Yahya Kaptan' ın öldürülmesinin sebepleri ile, teslim olduktan sonra kasten şehit edildiği anlaşıldığından, öldürülmesinde kimlerin elinin ve etkisinin bulunduğunun, İstanbul'dan müracaat eden pek çok fedakâr arkadaşa açıklama yapılmak üzere acele bildirilmesi rica olunur, efendim,

Hey'eti Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Eski bir yazımıza karşılık olmak üzere, İstanbul'dan 20 Ocak 1920'de yazılıp bir gün sonra elimize geçen telgraf da şuydu :

Beşiktaş, 20.1.1920
Ankara'da 20' nci Kolordu Komutanlığı'na
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Özel :
İlgi :17.1.1920.

1- Olay yerinde bulunan güvenilir bir zatın ifadesine göre, Yahya Kaptan yakalanıp köy dışında bulunan karakola götürülürken, çevreden on kadar eşkıyanın karakol üzerine ateş etmesi üzerine, kaçmaya çalışmış ve bu sırada öldürülmüştür. Bununla birlikte, iyi bir soruşturma yapılması için hükûmete başvuruldu.

2 - Yahya Kaptan' ın Kuva-yı Milliye adına pek çok kötülükler yaptığı söylentisi ağızdan ağıza yayıldığı gibi, özel ve resmî yoldan yapılan soruşturma da bunu doğruladığı için, hükûmet kovuşturmaya karar vermişti. Ancak Hey'etimizce kendisinin geçici bir süre için gizlenerek Kuva-yı Milliye işlerine karışmaması ve kötülüğe cür'et etmemesi, yanında bulunan kaçak er ve jandarmaları geri göndermesi şartıyla kovuşturma yapılmaması istenmiş ve ilgililer katında teşebbüslerde bulunulduğu gibi, Gebze'ye özel olarak bir memur da gönderilmişti. Bu sırada hükûmet, birdenbire gizlice asker göndermiş; yalnız Yahya Kaptan' ı ele geçirmek istediğini ilân etmiş ve arz edilen durum meydana gelmiştir, efendim.

Çanakkale Müstahkem
Mevkii Komutanı
Şevket

Efendiler, "Köy dışındaki karakola götürülürken çevreden ateş edilmiş (') . Kaçmaya çalışmış, bu sırada öldürülmüş (')." Bu sözlerin, bu gibi suikastlerde bir formül gibi kullanıldığını anlamamak için, çok safdil olmak lâzımdır.

Yahya Kaptan' ı ortadan kaldırmak için, birlikte çalıştıkları ve karar verdikleri hükûmetin, gizlice, birdenbire bir oldubittiye getirivermiş olduğu yolundaki sözler de dikkate değer. İstanbul'da, jandarmadan, İstanbul Muhafız Alayı'ndan subay ve asker

görevlendiriliyor... İstanbul'da duruma hâkim olduklarını iddia eden teşkilât başkanlarımız bunu öğrenemiyorlar.

Kara Vasıf Bey'in bu telgrafına verdiğimiz cevapta şu hususu sorduk :

Şifre

Ankara, 22.1.1920

İstanbul'da Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı Şevket Bey'e, Yahya Kaptan' ın öldürülmesi olayını ciddî olarak takip eden ve özellikle İstanbul'da hesabını isteyen pek çok kimse vardır. Gerçeğin anlaşılabilmesi için, yaygın söylenti derecesine vardığı bildirilen kötülüklerin nelerden ibaret olduğunun bildirilmesi rica olunur.

Hey'et-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Efendiler, bu açıklama isteğimize gelen cevabı da, sabrınıza sığınarak olduğu gibi, bilginize sunacağım :

Beşiktaş, 24.1.1920

Ankara'da 20' nci Kolordu Komutanlığı'na
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Özel :

İlgi : 20.1.1920

1 - Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra öldürüldüğünü işittik. Soruşturma yapıyoruz. Sonucu arz edeceğiz.

2 - Öldürülmesinin sebebi hiç kimseyi dinlememesi, Kuva-yı Milliye adına açıktan açığa zulüm ve eşkıyalık yapması, eşkiyayı öteden beri gizlemesi veya gösterilen yere gitmesi için verilen emirleri dinlememesi üzerine hükûmetin, kendisine köylerden ve çevreden müracaat edenlerin ısrarına dayanamayarak, kendiliğinden ve hattâ hey'etimizin haberi olmadan teşebbüse geçmesidir, efendim. (Vasıf).

Çanakkale Müstahkem
Mevki Komutanı
Albay Şevket

Saygıdeğer Efendiler, telgrafın ikinci maddesindeki, Yahya Kaptan' nın hiç kimseyi dinlememesinin, öldürülmesine sebep olarak gösterilmesi asla doğru olamaz. Merhum şehit, beni dinliyordu, benden emir alıyordu. Verdiğim emre göre hareket ediyordu. Başka bir makama veya şahıslara bağlı olduğunu, onlardan emir alması gerektiğini kendisine emretmemiştim. Bu sebeple, İstanbul'dan her önüne gelenden, Dahiliye Nâzırı'ndan, Jandarma Komutanı hâin Kemal Paşa' dan verilen emirleri dinlememesi zaten bizim istediğimiz şeydi. Kuvayı Milliye adına eşkıyalık ve zulüm yapanın da kendisi olmayıp, Küçük Aslan çetesi gibi, haince bir maksatla kuruldukları belgelere dayanılarak anlaşılmış bulunan çeteler idi. Yahya 'nın bunlann eşkıyalıklarını önlemeye çalıştığı da, sözlerine güvenilmesi gereken kimselerin soruşturmalarıyla kesinleşmiş bir durumdur.

Gebze Müdafaa-i Hukuk Hey'eti Başkanı ile Gebze kaymakamı Fevzi Bey' in ortak imzalarıyla, bu üzücü olayın meydana gelişinden önce, makine başında yapılmış bir

müracaatı da belirtmeden geçemeyeceğim :

Gebze Kuva-yı Milliye Komutanı Yahya Bey hakkında bazı kimselerin yaptıkları iftiralar üzerine, en sonunda salı gecesi İstanbul'dan komutanlar ve yüksek rütbeli subaylar komutasında gelen iki bin kişilik kadar bir kuvvetle, kendisinin Tavşancıl'da kuşatıldığı ve kuşatmanın hâlâ devam etmekte olduğu şimdi halktan aldığım bilgilerden anlaşılmıştır. Böyle vatanı için çalışan bir kimseye karşı yapılan bu işlemin pek haksız olduğu yüksek komutanlığınızca bilinmektedir. Yahya Bey' in kurtarılması için ne gibi bir muamele yapılacağının emir buyurulmasını makine başında bekliyoruz.

Kaymakam Müdafaa-i Hukuk Hey'eti Başkanı
Fevzi Hacı Ali

Efendiler, o tarihlerde, İzmit bölgesinde Kuva-yı Milliye teşkilâtı ile uğraşan Milletvekili Sırrı Bey' in de bu konuda verdiği bilgileri olduğu gibi sunmama müsaadenizi rica ederim :

İzmit, 11.1.1920

20' nci Kolordu Komutanlığı'na

1 - Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne özel: Haberleşmesi dört gün önce yapılmış olan Yahya Kaptan konusu, nihayet, haber almış olacağınız üzere, kendisinin şehit edilmesiyle sonuçlandı.

2 - Yahya Kaptan' ın, İstanbul girişinde teşkilâtlanmış bir durumda bulunması, herhalde Kuva-yı Milliye'ye karşı cephe almış bulunan kimselere yıldırdığından, kendisinin ortadan kaldırılmasının plânlandığına şüphe yoktur.

3 - Yahya Kaptan' ın bu maksatla öldürülmüş olması, olayı sınırlı kalma niteliğinden çıkarmakta ve Hey'et-i Temsiliye'ce üzerinde düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

4 - İzmit sancağı, eşkiya yüzünden tedirgin iken, yerinden kımıldamayan ve komutası altındaki hiçbir birliğe emir vermeyen, yanındaki hapishaneden on beş yirmi kişinin birden kaçmasını basit günlük olaylardan sayan Alay Komutanı Hikmet Bey, Yahya ' nın öldürülmesini önemli bir mesele saymıştır. Yanına aldığı jandarma kuvvetleri ile bizzat yola çıkmış ve sonunda Kuva-yı Milliye'ye ağır bir darbe vurmak suretiyle maksadına erişmiş bulunuyor. Devamı var (Milletvekili Sırrı) .

1' inci Tümen Komutanı Vekili
Fevzi

20' nci Kolordu Komutanlığı'na

5 - Gebze'de kurulmuş bulunan Kuva-yı Milliye'nin başsız kalması, bunadan sonra oraları korku içinde bırakacaktır.

6 - Buralarca bütün Kuva-yı Milliye'nin dayanağı olarak bilinen Yahya' nın bu şekilde ortadan kaldırılmış olması, kamuoyunu haklı olarak karıştırmıştır.

7- Yahya' nın öldürülmesi, hükûmetin Kuva-yı Milliye'ye karşı bundan sonra takınacağı saldırgan tavra delil sayılmaktadır.

8 - Bu hareket üzerine, hiç şüphe yok ki, yabancılar tarafından da, Kuva-yı Milliye'nin hükûmetin gözünde değersiz ve yok edilebilir nitelikte görüldüğü yargısına varılacaktır. Bu

bakımdan gerekli tedbirler alınmalıdır. Devamı var (Milletvekili Sırrı) .

1' inci Tümen Komutanı Vekili
Fevzi

20' nci Kolordu Komutanlığı'n

68 sayılı şifreye ektir. Öncekilerin devamıdır :

1 - Durum karışıklıktan kurtarılmadığı ve Gebze kuvvetlerinin hemen güvenilir bir kimseye verilmesi tedbiri alınmadığı takdirde, Üsküdar sancağı da dahil olmak üzere, bütün İzmit sancağında, bir tek kişinin bile Kuva-yı Milliye'yi tutmasına imkân bulunamayacağı kesinlikle bilinmelidir.

2 - Jandarma Alay Komutanı Hikmet Bey' in vakit kaybetmeden yerinden alınması şarttır.

3 - izmit sancağında Kuva-yı Milliye'nin varlık gösterebilmesi, ordu hizmetinde bulunan Kaymakam Revzi Bey' in, jandarma komutanı olmasına bağlıdır. Başka çare yoktur. Bunu önemle bilginize sunuyorum (Milletvekili Sırrı).

1' inci Tümen Komutanı Vekili
Fevzi

20' nci Kolordu Komutanlığı'na

79 sayılı şifreye ektir :

1- Kuva-yı Milliye'ye Anadolu taraflarında değer verilmediği ve horlandığı yolundaki söylentiler, üzücü olay üzerine muhaliflere daha çok kuvvet kazandırmış olduğundan, kuvvet ve kudretin kayba uğramadığını gösterecek fiilî bir tedbir alınması şarttır.

2 - Ali Fuat Paşa Hazretleri'nin buraya kadar teşriflerini gerekli görmekteyim.

3 - İzmit sancağına önem verilmesini ve önem verildiğini gösterecek fiilî tedbirlerin alınması gereğini tekrara mecbur oluyorum (Milletvekili Sırrı).

1' inci Tümen Komutanı Vekili
Fevzi

O tarihte İstanbul'da bulunan Rauf Bey de şu mektubu gönderdi :

İstanbul, 19.2.1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yahya Kaptan' ın teslim olduktan sonra öldürüldüğü buraca da anlaşılmıştır. Muhafızlığa müracaat edilzniş, otopsi de yapılmıştır. Hükümet kanunî kovuşturmaya başlamıştır, efendim. Saygılarımızı arz ederiz,

Hüseyin Rauf

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

VİCDANİ GÖREVLERİMDEN BİRİ Efendiler, Yahya Kaptan 'ın öldürüldüğüne şüphe kalmamıştı. Bu gerçek bilindikten sonra, onu öldürmüş olan hükûmetin, kanuni kovuşturmaya başlamış olması, cinayeti işleyenlerin meydana çıkamayacağına delil değil miydi' Fakat Efendiler; zaman, her şeyin, her gerçeğin, tarih önünde samimî olarak

incelenmesine imkân hazırlar.

Saygıdeğer Efendiler; hükûmeti ve İstanbul'daki teşkilâtımızın başkanlarını böyle çirkin bir cinayetin işlenmesinde vasıta olmaya yönelten sebep ve etkenlerin incelenmesinin, gerçekten ibret verici sonuçlar getireceğine inandığım içindir ki, ilk bakışta önemsiz gibi görülebilecek bir olayı delillere ve belgelere dayandırarak açıkladım. Bu açıklamamla, milletin gözünde, gerçeği açıkça ortaya koyabilecek bir ortamın doğmasına yardım edebildiysem, vicdanî görevlerimden birini yapmış olduğuma inanacak ve gönül huzuru duyacağım.

Efendiler, bu olayı incelerken iki noktayı gözönünde bulundurmak yararlı olur. O noktalarda :

Birincisi : Sait Molla 'nın üyesi bulunduğu gizli örgüt ve Gebze, Kartal bölgelerinde bu örgüte bağlı şahsî çetelerin oynadığı rol ile, bu rolü bizim adamlarımıza yüklemekte ve vatansever geçinen kimseleri aldatıp kandırmada gösterilen ustalık ve başarı.

İkincisi : İstanbul teşkilâtımızın başkanlarıdır ki, bunlar, bizim yani Hey'et-i Temsiliye'nin emrinde ve onun verdiği direktif ve bilgilere göre hareketle yükümlü bulunuyorlardı. Bunların, bu yükümlülüğü ancak samimî olarak yerine getirdikleri takdirde, asıl hedefe doğru yarılmadan yürümenin mümkün olabileceğini de kabul etmeleri gerekirdi. Oysa, bu kimseler, kendi akıl ve tedbirlerini, Hey'et-i Temsiliye'nin uyarılarına rağmen yüksek görmekten geri durmamışlar ve hareket serbestliklerine engel olunmasını bir haysiyet meselesi yaparak sinirlenmişler ve bu sakat duygunun etkisiyle, aldatılmaya kadar varmışlardır.

Şimdi Efendiler, vicdan ve şefkat sahibi olanların yüreklerini ger çekten kan ağlatan bir telgrafı daha merhametli gözlerinizin önüne se rerek bu konu ile ilgili açıklamalarıma son vereceğim :

İstanbul,14.1.1920

Ankara'da Kuva-yı Milliye Başkanı

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Eşim Yahya Kaptan , sırf yüksek şahsiyetinizle olan ilgisi dolayısıyla ve kanun karşısında suçlu olmaksızın teslim olduğu halde, Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail ve Üsteğmen Abdurrahman Efendi'ler tarafından alçakçasına şehit edildi. Bütün Tavşancıl halkı olayın tanığıdır. Hakkın yerini bulması için Adliye ve Dahiliye Nezaretlerine başvuruldu. İki tane yetimle perişan bir durumdayız, Bu konuda yüksek teşebbüs ve yardımlarınızı bekliyoruz, emir sizindir.

Karagümrük'te Keçeciler'de

Karabaş Mahallesinde 19 numarada Yahya Kaptan eşi Şevket Hanım

Şimdi Efendiler, vicdan ve şefkat sahibi olanların yüreklerini gerçekten kan ağlatan bir telgrafı daha merhametli gözlerinizin önüne sererek bu konu ile ilgili açıklamalarıma son vereceğim :

İÇİNDEKİLER | **MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ**

1919 SONBAHARINDA KARŞILAŞTIĞIMIZ DİĞER BAZI OLAYLAR Efendiler, Yahya Kaptan meselesine 20 Kasım 1919 tarihindeki olaylar dvlayısıyla dokunduk. Zaman ve mesafe bakımından birçok atlamalar yaparak bu olayı çeşitli yönleri ile açıklamak ve

tamamlamak zorunda kaldık. Şimdi müsaade buyurursanız, tekrar bıraktığımız tarihe dönerek, olayları izleyelim :

Ankara - Eskişehir demiryolunun işletilmesine İtilâf Devletleri'nce engel olunmuştu. Bu yolun işletilmesi için, İtilâf Devletleri temsilcilerinin, şiddetle protesto edilmesi, 21 Ekim 1919'da Ankara Merkez Hey'eti'ne bildirildi.

Adana teşkilâtı kurucularının, Niğde'ye veya Kayseri'ye gelerek ve bizimle temas kurarak çalışmalarına devam etmeleri sağlandı.

Aydın cephesinde durum günden güne tehlikeli ve ciddî bir hal almakta olduğundan, Salih Paşa ile Amasya'da kararlaştırdığımız üzere, Donanma Cemiyeti'nin dört yüz bin lirasının bu cephenin ihtiyaçlarına ayrılmasını Harbiye Nâzırı'na yazdık. Bu cephedeki mücahitlere silâh, cephane verilmesini ve cephenin makineli tüfek ve topçu birlikleriyle desteklenmesini, Konya'daki 12'inci Kolordu Komutanı'ndan rica ettik.

Efendiler, Fransızlar, Bandırma - Soma demiryolunu denetlemek bahanesiyle, Bandırma'ya bir müfreze çıkarmışlardı. Bunların, güvenlik durumu mükemmel olan Bandırma'ya asker gönderme haklarının olmadığı açıktı. Bu noktaya, 24 Kasım 1919' da 14' üncü Kolordu ve 56' ncı Tümen Komutanları'nın dikkatlerini çektik.

Yabancı subaylar, Aydın cephesinde dolaşarak propaganda yapıyorlar ve durumu anlıyorlardı. Bu gibi subayların cephede birliklerle temas etmelerine kesinlikle izin verilmemesi, resmî müracaatlarını hükûmete yapmaları, eğer Kuva-yı Milliye'ye bir söyleyecekleri olursa, merkez hey'etimiz vasıtasıyla bize başvurmaları gerektiğinin kendilerine duyurulması, propaganda yapanları olursa, korumalı olarak bölgeden çıkarılmaları ve kesin bir mecburiyet doğarsa, cephede görülecek İtilâf askerlerine karşı da silâh kullanılması cepheye bildirildi.

Efendiler, biz İzmir halkının da doğrudan doğruya seçimlere katılmasını sağlamak istiyorduk. Bunun için, maksadımızı çeşitli yollarla duyuruyorduk. Ne var ki, Yunanlılar tabiatiyle engelliyorlardı.

29 Kasım 1919 tarihinde, bu durumu İtilâf Devletleri temsilcileri ve tarafsız elçilikler katında protesto ettik ve bunu, İzmir Telgraf ve Posta Baş müdürü bulunan Ethem Bey 'e yazarak, İzmir halkına da duyurmak istedik.

Efendiler, belki de birçoklarınızın hatırındadır. İşgal yıllarında, Adana'da, Ferda adında, Kuva-yı Milliye aleyhinde yabancı bir gazete yayınlanıyordu. Bu gazete, sırf Anadolu'daki kamuoyunu yanıltmak ve bulandırmak maksadıyla yazılmış sütunlar ve bizim aleyhimizde uydurulmuş saçmalıklarla doluydu. Şüphesiz bu gazetenin Anadolu içine sokulmasına engel olduk.

Fakat, bu gazetenin memlekette okunmasını elbette yararlı bulan, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin Dahiliye Nâzırı ve Cemal Paşa' nın, defalarca temize çıkardığı Damat Şerif Paşa, Ferda gazetesi denilen bu zehirli paçavranın serbestçe dağıtılmasına engel olunmaması için emirler vermişti. Bu sebeple, Şerif Paşa 'nın arkadaşı Cemal Paşa 'nın, 3 Aralık 1919'da dikkatini çekmeyi gerekli bulduk.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

ANKARA'YA GELİŞ Efendiler, Meclis-i Meb'usan'ın İstanbul'da toplanmasına engel

olamamak zarureti üzerine, İstanbul'da toplanacak Meclis'te, "vatanın bütünlüğünü, devlet ve milletin bağımsızlığını elde etmekten ibaret olan gayeyi korumak ve savunmak için anlaşmış, kesin kararlı bir grup oluşturmayı" tek çare olarak düşündük. Bunun sağlanması için, bildiğiniz gibi,18 Kasım 1919 tarihli talimat ve genelgede, milletvekillerinin belirli yerlerde grup grup toplanarak üzerinde görüşecekleri önemli noktalardan biri olmak üzere bu konuya yer vermiştik.

Aynı tarihte, düşündük ki, bu grubu oluşturabilmek için her sancaktan birer milletvekilini Eskişehir'e davet edelim. Eskişehir üzerinden trenle İstanbul'a gidecek milletvekillerini de, davet edeceğimiz milletvekilleri ile birleştirelim ve kendimiz de Eskişehir'e giderek, yapılacak genel bir toplantıda enine boyuna görüşmelerde bulunalım. Bu arada, milletvekillerinin İstanbul'daki güvenlikleri ile ilgili tedbirleri de söz konusu etmek istiyorduk. Ancak, bundan sonra vereceğim bilgilerden anlaşılacağı üzere, bu toplantıyı Ankara'da kalarak yapmayı tercih ettik. Sivas'ta bir ay kadar daha kaldıktan sonra, Ankara'ya hareket ettik.

Ankara'ya gelişimizi 27 Aralık 1919 tarihli şu açık tebliğ ile her yere duyurduk :

Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya hareket eden Hey'et-i Temsiliye, bütün yol boyunca ve Ankara'da, büyük milletimizin çok sıcak ve içten gelen vatanseverlik gösterileri arasında, bugün şehre geldi. Milletimizin gösterdiği bu birlik ve kararlılık örneği, memleketimizin geleceğine güven konusundaki inançları sarsılmaz bir şekilde güçlendirici niteliktedir.

Şimdilik, Hey'et-i Temsiliye'nin merkezi Ankara'dadır. Saygılarımızı sunarız, efendim.

Hey'et-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

2 Ocak 1920 tarihinde, Cemiyet Merkez Hey'etlerine, Hacıbektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'ye Mutki'de Hacı Musa Bey 'e ayrıca bir tebliğde bulunduk.

Bu tebliğimizin metni ve yazılış biçimi şöyleydi :

. . . yolculuğumuz sırasındaki gözlem ve incelemelerimiz, bizlere, gerçek koruyucu olan Ulu Tanrı'nın ilâhî lûtfuyla tecellî eden millî birliğimizin dayanmış olduğu millî teşkilâtın, kökleşmiş, millet ve memleketin geleceğini kurtarmak için gerçekten güvenilir bir kuvvet ve kudret haline gelmiş olduğunu, şükürler olsun gösterdi.

Dış durum, bu milli birlik ve kararlılık sayesinde ve Erzurum - Sivas Kongreleri esasları çerçevesinde, vatanın ve milletin çıkarlarına elverişli bir şekle girmiştir.

Kutsal birliğimize, kararlılık ve imanımıza dayanarak, meşru isteklerimizin elde edileceği güne kadar, büyük bir dirençle çalışılması ve bu bildirimizin genelge halinde köylülere varıncaya kadar bütün millete duyurulması rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Hey'et-i
Temsiliye'si adına
Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | **MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ**

KAZIM KARABEKİR PAŞA, HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN ANKARA'YA GİTMESİNE TARAFTAR DEĞİLDİ Efendiler, Hey'et-i Temsiliye'nin merkezinin Ankara'ya nakli düşüncesi oldukça eskiydi. Bu düşünce ilk defa söz konusu olduğu sıralarda, Kâzım Karabekir Paşa

'dan gelmiş olan bir telgrafı burada olduğu gibi aktaracağım :

3' üncü Kolordu Komutanlığı'na Erzurum, 3.10.19l9
Hey'et-i Temsiliye'ye : Kuva-yı Milliye'yi temsil eden yüksek hey'etin, değil Ankara'ya, hatta Sivas'ın batısma bile geçmemesi görûşûndeyim. Çünkü, Doğu illerinin Kuva-yı Milliyesi demek olan bu hey'etin bütün bütün uzaklaşması, dolayısıyla bu illerin teşkilâtsız kalmasına yol açacaktır. Şimdiye kadar pek meşru ve mantıklı olarak yönetilmekte olan Millî Mücadele'nin, öteden beri her zaman her teşebbüsümüzü kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımıza karşı da eskiden olduğu gibi bir yerden yönetilmesi için, Hey'et-i Temsiliye'nin Sivas'tan batıya geçmemesi görüşünde bulunduğunu arz ederim.

15' inci Kolordu Komutanı
Kâzım Karabekir

Böyle bir telgrafın asılsız olduğu yargısına varmak istedim. Fakat, ne çare ki, şifre telgraf Erzurum'dan Sivas'taki 3' üncü Kolordu'ya çekilmiştir. Çözülen şifrenin altında "Açıldı. Fethi 4/5 Ekim" ilgiliye yazı ve imzası olduğu halde 3' üncü Kolordu'dan bize gönderilmiştir.

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa, davetimiz üzerine Sivas'a geldikten ve bizimle görüşmelerde bulunduktan sonra, şüphesiz bu telgrafla daha önce bildirdiği düşünce ve görüşünün yerinde olmadığını anlamış olacaktır. Ancak, bu düşünce ve görüşündeki isabetsizliği anlamak için, mutlaka yüz yüze gelip görüşmeye hiç de ihtiyaç olmayacağı açıkça bellidir. Bu düşünce ve görüşün dayandırılmış olduğu sebeplere şöylece bir göz atmak bile, onların yanlışlığını anlamaya yeter sanırım.

Bir defa, Hey'et-i Temsiliye'nin yalnız Doğu illerinin millî gücünü oluşturmadığı veya temsil etmediği ve belki bütün memleketin -Anadolu ve Rumeli'nin- millî güçlerini temsil ettiği çoktan bilinmiş olmak gerekirdi. Kaldı ki, bu nokta üzerinde, günlerce süren telgraf başı tartışmaları olmuştu. Bir de, Hey'et-i Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya taşınması, Doğu illerinde teşkilâtsızlık doğuracak bir sebep olamazdı. Hey'et-i Temsiliye'nin Doğu illerine Sivas'tan telgrafla verdiği emirleri ve talimatı, aynı şekilde Ankara'dan verebileceğine de şüphe yoktu.

Buna karşılık, Hey'et-i Temsiliye'nin Doğu illerinden çok Batı illerine ve İstanbul'a yakın bulunmasını gerektiren ve haklı gösteren mantıklı sebepler elbette çoktu. Önce, Batı ve Güney - Batı illerimizden doğrudandan doğruya düşman eline geçmiş olanlar vardı. Bu illerimizi işgal eden düşman karşısında sağlam savunma cepheleri kurmak ve onların kuvvetlendirilmesini sağlamak gerekirdi. Oysa, Doğu illerimizde böyle acıklı bir durum yoktu. Kesin olarak yakın bir fiilî tehlike de doğabileceğe benzemiyordu. Uzak bir ihtimale göre, diyelim ki, doğudan Ermenilerin doğrudan doğruya bir saldırıya geçecekleri kabul olunsaydı bile, onun karşısında Kuva-yı Milliye ile desteklenmesi kararlaştırılmış olan 15'inci Kolordu, kendilerinin komutası altında hazır bulunuyordu. Ne var ki, İzmir cephelerinde çeşitli komuta yöntemleri, değişik nitelikte kuvvetler ve türlü türlü olumsuz kaynaklardan gelen değişik yapıda türlü zararlı etkiler vardı. Adana'nın işgaline karşı daha cephe kurulamamıştı.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

GENEL DURUMU YÖNETME SORUMLULUĞUNU ÜZERİNE ALANLAR, EN ÖNEMLİ

HEDEFE VE EN YAKIN TEHLİKEYE ELDEN GELDİĞİ KADAR YAKIN BULUNMALIDIRLAR Bu bakımdan, uyulacak yol ve yöntem şudur ki, genel durumu yönetip yürütme sorumluluğunu üzerine alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye elden geldiği kadar yakın yerde bulunmalıdırlar. Yeter ki, bu yakınlık genel durumu gözden kaybettirecek derecede olmasın! Ankara bu şartları kendinde toplayan bir noktaydı. Her halde cephelerle ilgileneceğiz diye Balıkesir'e, Nazilli'ye veyahut Afyonkarahisar'a gitmiyorduk. Fakat, cephelere ve İstanbul'a demiryolu ile bağlı bulunan ve genel durumu yönetme bakımından Sivas'tan hiçbir farkı olmayan Ankara'ya gelecektik.

Meclis-i Meb'usan'ın İstanbul'da toplanması zarurî görüldükten sonra ise, Ankara'ya gelmenin ne kadar yerinde ve yararlı sayılmak lâzım geldiğini açıklamayı gereksiz bulurum.

Efendiler, Hey'et-i Temsiliye'nin Ankara'ya taşınmaması için sebepler ileri sürülürken, bu arada, hele öteden beri her zaman her teşebbüsümüzü kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlardan söz edilmiş olmasına hiçbir anlam veremedim. Gerçekten, kendisinin dediği gibi, düşmanlar bizim hangi davranışımızı, hangi teşebbüsümüzü iyi görmüşlerdir veya görebilirler ki, ona göre hareket edelim !

Eğer bu düşünce ve görüşe yol açan : "İstanbul'da, millî dâvâya inanan bir Ali Rıza Paşa Hükûmeti vardır. Meclis-i Meb'usan da orada toplanarak millet ve memleketin mukadderatını denetlemeve başladıktan sonra, Hey'et-i Temsiliye'nin batı cepheleriyle, Meclis-i Meb'usan ile ilgi ve ilişkisine ne lüzum kalır' Bu takdirde, Hey'et-i Temsiliye'nin yalnız Doğu illerinin teşkilâtı ile ilgilenmesi ve yetinmesi daha yerinde ve daha yararlı olmaz mı'" şeklindeki bir düşünce ve görüş idiyse, bir dereceye kadar üzerinde durulabilir. Fakat, böyle olunca da, genel durumu, olayların iç yüzünü ve gerçek şartları görüş ve anlayış bakımından. Hey'et-i Temsiliye ile Kâzım Karabekir Paşa arasında doldurulması imkansız bir hendek olduğunu kabul etmek gerekir.

Hey'et-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesini düşmanlar kötü görecektir, noktasında daha çok durularak, belki ileri sürülmüş olan düşünce ve görüşün çıkış kaynağı daha iyi kavranabilirse de, bizim şimdilik buna ayıracak fazla zamanımız yoktur.

YENİ MİLLETVEKİLLERİ İLE ANKARA'DA GÖRÜŞME TEŞEBBÜSÜ Efendiler, daha önce söylediğim gibi, bir iki günlük bir toplantı ve görüşme isteği ile, milletvekillerini davet için ilk yazdığımız telgrafta - ki bu telgrafın örneğini basılmış olarak yazılı evrak halinde postayla la göndermiştik - maksat açıklandıktan sonra "Hey'et-i Temsiliye'nin bulunacağı bir yerde toplanılacaktır; toplantı tarihi, gönderilecek milletkillerinin adları ve adresleri belli olduktan sonra haberleşilerek kararlaştırılacatır. Hey'et-i Temsiliye kısa bir süre sonra İstanbul'a yakın bir yere gidecektir." denmişti.

Ankara'ya varışımızda, Ankara - Eskişehir demiryolu işlemeye başlamış olduğundan, önceki tebliğimize 29 Aralık 1919 tarihinde yaptığımız bir ek ile, milletvekilleriyle görüşme yeri olarak Ankara'yı gösterdik ve bunu bir genelge ile bildirdik. Bu genelgenin bir maddesi de, öteki milletvekillerinden mümkün olduğu kadar çok kimsenin görüşmelere katılmasının fazlasıyla istenmekte olduğu yolundaydı.

Efendiler, sonucunun pek yararlı olacağını umduğumuz bu hayırlı ve vatanseverce

teşebbüsün bile İstanbul Hükûmeti tarafından önüne çıkıldığını arz edersem, hayret etmezsiniz sanırım.

Müsaade buyurursanız, bu noktayı biraz açıklayayım : Biz milletvekillerini Ankara'ya davet ederken, birtakım kimseler de bu daveti geçersiz kılmak ve tasarlanan toplantıya engel olmak için karşı tedbir alıyor ve teşebbüste bulunuyorlarmış... Bazı milletvekillerinin çektikleri telgraflarla durumu anladık.Nitekim, Burdur Milletvekili Hüseyin Baki imzalı ve 29 Aralık 1919 tarihli şöyle bir telgraf geldi :

"İstanbul'da toplanan milletvekilleri adına, Aydın milletvekili Hüseyin Kâzım imzasıyla Teftiş Kurulu Başkanlığı'na gelen telgrafta, en sür'atli vasıta ile İstanbul'a gelmekliğimin pek gerekli olduğu duyurulmakta ve bu gün Dahiliye Nezareti'nden gelen telgrafta da yola çıkmaklığım bildirilmektedir.

Daha önce, Hey'et-i Temsiliye adına, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından verilen emir ve duyuru üzerine, bu konudaki görüşüm açıklanıp bilginize sunulduğu halde, şimdiye kadar bu konuda bir emir alınamadığından, zatıdevletlerinin emirlerini önemle beklemekteyim, efendim."

Akdağmadeni milletvekili Bahri imzalı ve aynı tarihli bir telgrafta da :

"Aydın milletvekili Hüseyin Kâzım imzasıyla gelen telgrafta, milletvekillerinin en sür'atli vasıta ile İstanbul'a gelmeleri bildiriliyorsa da, Hey'et-i Temsiliye'ye üye seçilen milletvekillerinin mi, yoksa bütün milletvekillerinin mi davet edildiği pek anlaşılamamıştır. Hangi yolıı tutacağımın bildirilmesine lûtfen müsaadeleri istirham olunur, emir sizindir."

Efendiler, biribiri ardınca buna benzer telgraflar geldi. Bu telgraflardan anlaşılıyordu ki, milletvekili arkadaşlar, Hey'et-i Temsiliye ile İstanbul Hükûmeti'ni ve İstanbul'dan telgraf çekerek bütün milletvekillerini davet etme yetkisini kendinde görebilen kimseleri, ortak amaçta anlaşmış ve uyuşmuş sanıyorlardı. Hükûmetin ve sözü geçen kimselerin olumsuz niyetlerini hatır ve hayallerine bile getiremiyorlardı. Olsa olsa, bizimle İstanbul'daki kimseler arasında, yeni kararlaştırılmış bir durum bulunduğunu veyahut arada di.izenleme bakımından bir yanlışlık olabileceğini sandıkları ve durumu öyle kabul ettikleri, bize gelen telgraflarındaki temiz yüreklilik ve içtenlikten anlaşılmaktaydı.

Bize başvuran milletvekillerine verdiğim cevap şuydu :

Hüseyin Kâzım Bey' in bildirdikleri ile bizim hiçbir ilgimiz yoktur. Adı geçenin, durumu iyice bilmediği anlaşılıy,or. 12 ve 27 Aralık 1919 tarihli telgraflarımız gereğince hareket edilmesini, milletiinizin ve vatanımızın çıkarlarına daha uygun olduğu için gereğinin tezelden yerine getirilmesini, Kâzım Bey'in kendi başına göndermiş olduğu telgrafa gerekli cevabın verilmesini ve sonucun bildirilmesini rica eder, saygılarımızı sunarız efendim.

Hey'et-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Bütün milletvekillerine de şu genelgeyi yazdık :

Ankara, 30.12.1919

Aydın milletvelili Hüseyin Kâzım Beyefendi 'nin sayın milletvekillerinden bazılarına, derhal İstanbul'a hareket etmeleri ile ilgili telgraflar çektiği anlaşıldı. Bu hareket, adı geçen kimsenin durumu iyice bilmediğini gösterdiğinden, kendisine bu durum anlatıldı ve .... gün ..... sayılı duyurularla ilgili bilgi verdirildi. Bu bakımdan, Hey'et-i Temsiliye'ce istirham olunduğu üzere, Hey'et-i Temsiliye üyesi olarak seçilmiş sayın milletvekilleriyle

milletvekillerinden görüşmelere katılmak isteyen sayın üyelerin, Ocak ayının beşinden başlayarak Ankara'ya teşrifleri bir daha rica olunur.

Hey'et-i Temsiliye adına

Mustafa Kemal

30 Aralık 1919 tarihli bir şifre ile de İstanbul'daki teşkilâtımıza: "Hüseyin Kâzım Bey' in teşebbüsünden söz ettikten sonra, kendisinin bizim duyurumuzdan haberdar edilmesini ve görüşmelere katılmak istiyorlarsa, lûtfen ve derhal Ankara'ya teşrifleri gereğinin anlatılmasını" bildirdik.

Efendiler, biz İstanbul'daki teşkilâtımızdan haber beklerken, karşımıza biri çıktı. Bunun kim olacağını kestirmekte güçlük çekmezsiniz sanırım. Bildiğiniz gibi, bizim İstanbul'da hem temsilcimiz hem de nâzır olan bir zat... Cemal Paşa... Evet, 1 Ocak 1920 tarihli şu telgraf, "Harbiye Nâzırı Cemal Paşa" imzasıyla geliyordu :

Ankara'da 20' nci Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne özel :

İstanbul'da bulunan milletvekillerinden bir grubun, bize başvurarak verdikleri yazılı isteklerini, aşağıda olduğu gibi sunuyorum :

1 - Meclis-i Meb'usan'ın bir an önce toplanması zarurîdir. Şu sırada bazı milletvekillerinin Ankara'ya davet edilmeleri, Meclis'in derhal açılmasına engel olacaktır.

2 - Bu durumun ve yapılan davetin ortaya koyacağı kötü yorumlar arasında düşmanlarm en çok dikkatini çekecek olanı, yasama gücünûn başka kuvvetlerin etkisi altında iş görmekte olduğu zannıdır. Bu durum içeride ve dışarıda elbette büyük bir güvensizlik doğuracaktır.

3 - Böyle bir durum ve tutum karşısında, Meclis'in. kendisinden beklenilen hizmetleri yerine getirebilmesi mümkün değildir.

4 - Daha önce yapıldığı gibi, milletvekilleri ile temas ve ilişki kurmak üzere geniş yetkiler taşıyan bir şahsın, temsilci olarak İstanbul'a gönderilmesi, maksadının gerçekleşmesi bakımından yeterlidir.

5 - Ankara'ya davet edilen milletvekillerinin gelişlerinin ertelenmesi ve orada toplananların da hemen İstanbul'a hareketleri için yeniden acele bir duyuru yapılması beklenmektedir.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Efendiler, bu davranış ve yazış tarzında bir içtenlik ve asalet görüyormusunuz' Önce, bizim milletvekilleri ile toplantı yapma kararımız ve bununla ilgili duyurumuz, bundan bir buçuk ay öncesinden beri biliniyordu. Eğer bu teşebbüsümüz memleket çıkarlarına gerçekten aykırı ve sakıncalı görülmüş idiyse, bizimle aynı millî gaye peşinde oldukları iddiasında olan efendilerin ve hükûmetin, bizim davet ettiğimiz milletvekillerine, İstanbul'a çağırma telgrafları yazmadan önce, bizimle anlaşmaları, hiç olmazsa düşünce ve teşebbüslerinden bizi haberdar etmeleri gerekmez miydi' Böyle yapmayıp da doğrudan doğruya İstanbul'a gidişlerini çabuklaştırmak için, Teftiş Kurulu Başkanlıkları aracılığı ile, Şeyh Muhsin-i Fanî' nin ve Dahiliye Nâzırı'nın imzalarıyla, taşradaki milletvekillerini sıkıştırıp şaşırtmak ve bir oldu-bitti yaratarak bizim teşebbüsümüzü başarısızlığa uğratmaya kalkışmak doğru muydu'

İkincisi, Efendiler, seçimlerin yenilenmesi işi aylarca ve aylarca yapılmayıp da belirli

kanunî süre çoktan geçirilmiş olduğu tarihlerde hiçde acele etmeyi akıllarına getirmeyen bu efendiler, bizim Erzurum'dan Sıvas'tan beri yapageldiğimiz sayısız teşebbüs ve çalışmalarımızın bir başarısı olarak seçimlerin yenilenmesi sağlandıktan ve herbirinin milletvekilliği ayrıca aracılık edilerek ve uğraşılarak elde edildikten sonra, nihayet üç beş gün gibi az bir gecikme böyle bir aceleciliği gerektirir miydi' Hele bu gecikme, büyük bir gayenin gerçekleştirilmesi, özellikle İstanbul'da toplanmak gafletini gösterenlerin kendi şahıslarının da dokunulmazlığı ile ilgili tedbirlerin alınması yollarını görüşme maksadına dayandığına göre, bu efendileri bu kadar aceleye sürüklemeli miydi' Hiçbir tedbir ve karar almadan, bir an önce, hakaret ve rezalete uğramakta acele etmek neden ileri geliyordu'

Üçüncüsü, Efendiler, tertemiz ve lekesiz arkadaşlarını aldatarak, İstanbul'da kendilerinin içinde bulundukları tehlike ve hakaret çemberine çabucak sokmak isteyen bu efendiler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden değiller miydi' Bu millî cemiyetin üyeleri bulunmuyorlar mıydı' Bir cemiyetin üyeleri, milletvekili oldukları halde bile, cemivetin önderleri ile görüşerek, sonunda tespit edilecek program çercevesinde harekete mecbur değiller miydi' Dünyanın her tarafında, bütün medenî toplumlarda bu böyle değil midir'

Bir grubun, bir partinin liderleriyle görüşüp ilişki kurmasından, yasama gücünün başka kuwetlerin etkisi altında hareket etmiş olduğu zannını doğuracağı kuruntusuna neden düşülüyor ve bunun, düşmanların dikkatini çekeceğinden neden korkuluyordu' Bu efendiler, seçimlerin yenilenmesini ve milletvekillerinin seçilmesini sağlamış olan teşkilâtın etkisi altında kalmış görülmeyi yüksek şeref ve onurlarına yakıştıramıyorlar mıydı'

Bu efendiler, milletvekillerinin memleket içinde güçlü bir millî teşkilâta bağlı olduklarını, o teşkilâtın tespit ettiği belirli gayelerden ayrılamayacaklarını ve her ihtimale karşı o teşkilâtın etkisi altında bulunduklarını açık bir vicdan ve açık bir alınla ilân etmenin, asıl bunun, içeride ve dışarıda en büyük güven ve saygı kazandırabileceğini takdir edemiyorlar mıydı'

Ve asıl böyle bir vicdan ve inanç gücüne sahip olarak, belirli millî gayeyi gerçekleştirme yolunda her tehlikeye göğüs germeye hazır bir tavır ve durum alınmadıkça, Meclis'in kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirebilmesine imkân olamayacağını anlamak, kâhinliğe mi, yoksa görüldüğü gibi saldırı ve hakarete miskince boyun eğmeye mi bağlıydı'

Bu efendiler, benim milletvekilleri ile şahsen görüşmemi istemiyorlar. Yine, hükûmet ve bazı efendiler, benim İstanbul'a da gitmemi uygun görmüyorlar. Ancak, geniş yetkilerle bir delegenin gönderilmesini tavsiye ediyorlar. Doğrusu bu noktadaki akıl ve kavrayışlarına diyecek yok! Gönderdiğimiz temsilciler değil miydi ki, milletvekillerinin düşman pençesine düşmelerinde birinci derecede etkili olmuşlar ve en sonunda kendi şahıslarını bile korumanın tedbir ve çaresini bulmaktan âciz olduklarını ispat etmişlerdir.

Milletvekilerini kimseye sormadan İstanbul'a çağırma konusunda, onları aldatmayı ve oldubittiye getirmeyi başaramayınca, bu defa, bizim tarafımızdan duyuru yapılmasını istemekte gösterilen nezaket pek ince değil midir, Efendiler'

Saygıdeğer Efendiler, bu sözünü ettiğim telgrafa cevap olarak şu kısa şifreyi yazdım :

5.1.1924

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Önergeyi veren milletvekillerinin adlarının ve bu önergeyi kime hitaben verdiklerinin

bildirilmesini bekliyoruz, efendim.

Hey'et i Temsilıye adına

Mustafa Kemal

Harbiye (Nezareti), 6.1.1920

Ankara'da 20' nci Kolordu Kornutanlığı'na

İlgi : 5 Ocak 1920

Mustafa Kemai Paşa Hazretlerine özel :

Milletvekillerinin adları şunlardır : Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit... ve başkalarıdır. Bana getirenler baştaki iki kişidir.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Efendiler, sonradan bize verilen bilgilere göre, bana telgraf çeken kimseler, milletvekillerinden oluşmuş bir grup değildi. Sadrazam, Siverek milletvekili olduğunu öğrendiği ve kendisinin şahsen tanıdığı Hakkı Bey adında bir zatı ve Hüseyin Kâzım Bey'i yanına çağırarak, bana çekilmek üzere kısa bir telgraf yazdırmış. Bu telgrafı bazı kimselere elden imza ettirmişler. Şifre olarak gönderilmek üzere, Hakkı ve Hüseyin Kâzım Bey'ler Cemal Paşa'ya götürmüşlerdir.

Demek ki, beş maddelik olan ve önerge adı verilen telgraf sonradan uydurulmuştur. Zaten, önergeden söz edildiği halde, henüz bu önergenin sunulmuş olduğu makamın belli olmaması da bu işte bir dolap döndüğünü ve özel bir maksadın bulunduğunu göstermeye yeterdi. Daha Meclis açılmış ve Meclis Başkanlığı göreve başlamış değildi. Bununla birlikte, Cemal Paşa'nın bu telgrafını aldıktan sonra, şu şifreli telgrafı yazdim :

Ankara, 9.1.1920

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit Beyefendilere özel :

Ankara'ya gelmenin kötü yorumlara yol açacağını, Harbiye Nâzırı Paşa Hazretleri vasıtasıyla bildiren görüşlerinizi öğrendik. Konu, vatan ve milletin varlığı ile ilgilidir. Millî Meclis'te millî teşkilâta dayalı kuvvetli bir grup kurulmaz ve Sıvas Genel Kongresi ile milletin bütün dünyaya ilân ettiği kararlar, Meclisin büyük çoğunluğu tarafından bir inanç ve ilke olarak benimsenmezse, millî hizmetimizin sağlayacağı başan boşa çıkar. Memleket bir felâkete uğrayabilir. Bundan dolayı, birtakım vatansız ve dinsizlerin propagandalarının bizim için uyulacak bir değeri olamaz. Gaye, vatan ve milletin kurtuluşudur. Bir iki gün için teşrifiniz ve karşılıklı görüşme ile bir ülkü birliğine varılması bizce pek önemlidir. Buna göre tutulacak yolun seçilmesi, yüksek görüşünüze bağlıdır. Saygılarımızı sunarız efendim.

Hey'et-i Temsiliye adına

Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | **MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ**

BAYBURT'TA BİR YALANCI PEYGAMBER Saygıdeğer Efendiler, İstanbul'un dokunduğumuz ve açıklamasını yaptığımız bu can sıkıcı durumu ile uğraşırken, memleketin doğu ucunda da bir yalancı peygamberin yarattığı oldukça önemli ve kanlı bir olay geçiyordu. Bununla ilgili olarak 15'inci Kolordu Komutanlığı'ndan birçok raporlar geliyordu. Bayburt'a dört saat

uzaklıkta Hart karyesi vardır. Bu karyede oturan Eşref adında bir şeyh, şiîlik telkinlerinde bulunuyormuş. Bundan üzüntüye kapılan Bayburt müftüsü ve din adamları, şeyhi getirerek sorguya çekmek için kurdukları bir hey'eti Hart'a göndermişler ve mahallî hükûmet adına şeyhi davet etmişler... Şeyh bu davete uymamış... Mahallî hükûmet 5O kişilik bir birlik göndermiş. Buna büsbütün öfkelenen şeyh, müritleriyle birlikte birliğe saldırmış; silâhlarını ve cephanesini almış; er ve subaylarını esir, bazılarını da şehit etmiş... Bunun üzerine, çevredeki bazı birlikler Bayburt'a gönderilmekle birlikte, işin kan dökülmeksizin barış yolu ile çözüme bağlanması tercih edilmiş... Şeyhe din adamları ve yüksek rütbeli subaylardan kurulu birkaç hey'et gönderilmiş... Hükûmete boyun eğmesi için öğütler verilmiş... Böylece, boşu boşuna on altı gün kaybedilmiş. En son giden Erzurum kadısı başkanlığındaki hey'etin ricası da Şeyh Eşref üzerinde etkili olamamış. Aksine, şeyh bunlara : "Hepiniz kâfirsiniz! Kimseyi tanımam ve boyun eğmem. Savaşacağım. Allah bana, buyruğumu kullarıma duyurmakla görevlisin" dedi yolunda bir ültimatom vermekle birlikte, bir yandan da köylere "Sahib-i Şeriat" ve "Mehdî-i Muntazar" imzalarıyla birtakım bildiriler göndererek halkı kandırmış ve kendisine katılmalarını sağlayarak başkaldırmış... Bunun üzerine, bizzat Bayburt'a gelip 9'uncu Tümen'in komutasını ele alan Yarbay Hâlit Bey, 25 Aralık 1919 günü, yeterince kuwetle Hart'a hareket eder. Şeyh başına topladığı âsîlerle karşı koymaya karar verdiğinden, topçu ve piyade birliklerinin şeyhle çatışması ve çarpışması gerekir. Bu sırada, şeyhin müritlerinden birtakımları da Hart'a yardım etmek üzere, çevre köylerde toplanırlar. Nihayet, Yarbay Hâlit Bey' in doğrudan doğruya Bayburt'tan bana gönderdiği 1 Ocak 1920 tarihli şifresinde bildirdiği gibi, "Hart olayı, yalancı peygamberle oğullarının ve kendisine bağlı adamlarından bazılarının öldürülmesi ve Hart'ın teslim alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Halit Bey, bu şifresinde, milletvekilleri ile ilgili bazı bilgiler de verdiğinden, kendisine 1/2 Ocak 1920 tarihinde şu şifreli telgrafı yazdım :

Hart olayında siz kardeşimin elde ettiği başarıyı kutlar, milletvekillerinin Ankara'ya gelmeleri yolundaki çalışmalarınıza teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

HARBİYE NAZIRI CEMAL PAŞA GENÇ KOMUTANLARI BAŞINDAN UZAKLAŞTIRMAK İSTİYOR Efendiler, Harbiye Nezareti ile Hey'et-i Temsiliye arasında bir türlü çözüme bağlanamamış bir konu vardı. Nâzır Paşa, İstanbul'da bulunan generalleri kolorduların ve albay rütbesindeki komutanları tümenlerin başına geçirmek istiyordu. Öteki komutan ve subayları da Anadolu'daki birliklere göndereceğinden söz ediyordu. Bu isteği bir ilke olarak ileri sürmüş ve uygulamasını da; Harbiye Nezareti eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa' yı, Ankara'da Ali Fuat Paşa'nın yerine 20'nci Kolordu Komutanlığı'na, Nurettin Paşa'yı da Konya'da Albay Fahrettin Bey' in yerine l2'nci Kolordu Komutanlığı'na atamak suretiyle bir oldubittiye getirmek istemişti.

Bu sisteme uyulup uygulandığı takdirde, Birinci Dünya Savaşı'nda yetişmiş, kolordu ve tümen komutanlıklarına yükselmiş ne kadar genç general ve komutan varsa, şüphesiz bunların hepsi de bu görevlerden uzaklaştırılmış olacaklardı. Çünkü, İstanbul'da toplanmış bulunan eski general ve komutanlar, kıdem ve rütbe bakımından, büyük ordu birliklerinin

başında bulunan genç komutanlardan önde geliyorlardı.

Biz asla bu prensipten yana olamazdık.Özellikle, içinde bulundumuz şartlar unutularak girişilen böyle sakat işlere, elbette olur diyemezdik. Bundan dolayı, Cemal Paşa' ya, her zaman görüşümüze ve atanan yeni kolordu komutanlarının gönderilmemeleri gereğini bildiriyorduk.

Fahrettin Paşa , kolordusunun başında bulunarak Aydın cephesine yardım ve destek sağlamaya çalışıyordu. Ali Fuat Paşa , Ferit Paşa zamanında görevden alınmıştı. Cemal Paşa, o haksız işlemi düzeltmek istememişti.

20'nci Kolordu'ya, Ankara'da bulunan 24'üncü Tümen Komutanı Yarbay Rahmetli Mahmut Bey, vekil olarak komuta ediyordu. Ali Fuat Paşa hem Kuva-yı Milliye Komutanlığını yapıyor hem de gerçekte kolordusuna hâkim bulunuyordu.

Biz, kolordu ve tümen birliklerinde komuta değişikliğini kabul etmemeye, özellikle millî gayenin emrine girmiş ve o yolda çalışmakta olan, şahsiyetleri bizce bilinen komutanları, böyle boş ve kimbilir nasıl özel bir maksat güttüğü de bilinmeyen bir prensibe feda etmemeye kesinlikle karar verdik. Yalnız, İstanbul'da bulunan genç ve fedakâr subaylarla doktorların bir an önce Anadolu'ya, ordu birliklerine gönderilmelerini yararlı buluyor ve istiyorduk.

Cemal Paşa , Ankara'ya geldiğimiz günlerde bu iş üzerinde daha ısrarlı durmaya ve acele etmeye başladı. Konuyu haysiyet meselesi yaptı. İstifa edeceğini bildirerek gözdağı vermeye başladı. Makine başında cevap verilmesi için yaptığı ısrar üzerine, Harbiye Nâzırı'na 29 Aralık 1919 tarihinde yazdığım şifreli telgrafta :

"Ali Fuat Paşa' nın komutanlıktan ayrılmasını, biz aslında hiçbir vakit devamlı olarak kabul etmedik. Ahmet Fevzi Paşa'nın komutanlığa asıl olarak atanması söz konusu olamaz, Barışın gerçekleşmesinden önce tasarlanan ve uygun bulunan esasların uygulanması çok büyük sakıncalar doğurur, Savaşta yararlık göstererek makam ve mevki kazanmış kimseleri ast durumuna düşürmek olmaz. Bu zamansız teşebbüsler millî teşkilât için çalışmakta olan kimselerin iş başından ayrılmalarına ve böylece millî birliğin sarsılmasına yol açar.

Açıkta kalmış, yetenekli subaylar, kolordulara bağlı birliklere, kolordulann emrindeki bölge ve mevki komutanlıklarına ve askerlik şubelerine, bulundukları rütbelerle atanarak tatmin edilebilirler.

Küçük rütbeli subay ve doktorların ise bir an önce gönderilmesi gerekir. 12' nci Kolordu'ya gelince, bu kolordu, savaşmakta olan Kuva-yı Milliye ile işbirliği etmiş ve iki taraf arasında fiilî ve karşılıklı bir güven doğmuştur. Değişiklik kesinlikle doğru değildir. Oradaki durumun da böyle bir şeye asla tahammülü yok yoktur" dedim.

Efendiler, bu konu üzerinde Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün komutanlarla yazışmalar yaparak dikkatlerini çekmiştim. Ocak ayı başında, Ankara'da bulunan Fuat Paşa'ya olduğu gibi, Konya'da bulunan Fahrettin Paşa'ya da: "Nurettin Paşa atanacak olursa, komutayı bırakmayarak eskisi gibi millî ve vatanî görevinize devam etmeniz gerekmektedir. Bu bakımdan, bu konuda yapılacak tebligattan bizi zamanında haberdar ediniz" emrini verdim.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

HARBİYE NAZIRI CEMAL PAŞA, DEDİKLERİM YAPILMAZSA GÖREVDEN ÇEKİLİRİM VE MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASI GERÇEKLEŞEMEYECEK BİR HAYAL OLUR, DİYOR Cemal Paşa , Ocak ayı başlarında, o tarihte Harbiye Nezareti başyaveri bulunan Salih Bey' i 8'inci Kolordu Komutanı Salih Paşa ' dır, kendisinin iki mektubu, bu mektuplara ekli oiarak, İtilaf Devletleri olağanüstü temsilcilerinin 24-Aralık 1919 tarihli ortak bir notası ve bu notaya hükumetin verdiği cevap sureti ile birlikte Ankara'ya gönderdi. Cemal Paşa, bu mektuplarında da komuta değişikliği ve görevden alma düzenlemeleriyle ilgili prensibinden, komutanlığa atadığı Ahmet Fevzi ve Nurettin Paşa'ların görevleri başına gitmelerini sağlama

gereğinden söz ediyor ve özellikle : "Ordunun önemli komuta mevkilerinde, son Millî Mücadele'ye açıkça katılmış olan kimselerin bizzat ve resmen bulunmaları, dışarıya ve özellikle yabancılara lara karşı, orduda siyasetin hâkim olduğu görünümünü verir ve bu da herhalde kötü etki yapar; Nezaret doğrudan doğruya bu etkilerin fiilî baskısı ile karşı karşıyadır" diyordu. Görevinden çekileceğini yine tekrarlıyor ve bu defa, bu durumda artık Millet Meclisi'nin toplanmasının gerçekleşemeyecek bir hayal olacağını haber veriyordu .

Efendiler, bu konu ile ilgili olarak verdiğim cevapları şöylece özetleyebilirim : "Görüşlerimizde isabet bulunduğu yolundaki inancımızı tekrarlarız. Ferit Paşa'nın kötü yönetiminin mirası olan Aydın cephesinin ve bölgesinin ve oralardaki Kuva-yı Milliye'nin şimdiki ve gelecekteki durumunu, büyük bir ilgi ile dikkate alıyoruz. Gelecek için ümit verici bir durumun yaratılmasını düşünüyoruz.

Ali Fuat Paşa'nın devlet ve millet gözünde, her türlü eleştirinin dışında bulunduğu inancının korunması ana şarttır. Millî Mücadele sırasında her ne şekilde olursa olsun ileri atılmış olanların, görevlerinden uzaklaştırılmaları ve durumlarının değiştirilmesi, fedakârlıklarının suç sayıldığı şeklinde yorumlanır. Bu durum, bizim sonuna kadar değişmeyecek olan görüşümüze göre, asla uygun sayılamaz."

Hükûmetçe söz konusu olan siyasî sakıncaları ortadan kaldırmak için yapılacak her şey yapılmıştır.

Ahmet Fevzi Paşa , bizimle işbirliği yapabilme kabiliyetine sahip değildir. Ahmet Fevzi Paşa'nın özel görevle gezip dolaşır ken, gittiği yerlerde söylediği mantıksız sözleri bildirmiştik. Bunu kendisinden beklemem diye buyurmuştunuz. Ahmet Fevzi Paşa'nın arkadaşlara yazdığı özel bir şifreli telgrafta : "Ordu bugünkü anarşik durumunda kaldıkça memleket için felâket kaçınılmazdır" diyor. Bu zat, ordunun millî teşkilâtı desteklemesini anarşi olarak kabul ediyor. Oysa, bilmek gerekir ki, ordu millî teşkilât kadrosunun dışında değil, belki onun ruhunu ve temelini oluşturmaktadır.

Ahmet Fevzi Paşa'nın, Gönen'de ilk iş olarak yaptığı marifet, Anzavur olayından dolayı bin güçlükle ele geçirilen haydutların serbest bırakılmasını istemek olmuştur. Bizimle görüşmeden tayin ettiğiniz iki zatın kabul edilemeyeceği yolundaki zarurî ve haklı düşünceleriinize karşı, ortaya bir haysiyet meselesi çıkarmayınız. Bu, vatan ve millete bağlılıkla bağdaştırılamaz.

"Görevden çekilirseniz, Meclis-i Meb'usan'ın toplanmasının gerçekleşemeyecek bir hayal olacağı, yolundaki kaydınızdan, Sadrazam da dahil olduğu halde bütün kabinenin meşrutiyet idaresine karşı olduğu anlaşılmaktadır. Pek önemli olan bu noktanın tam olarak açıklanması ve belirtilmesi rica olunur."(Belge : 217).

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

İTİLAF DEVLETLERİ FEVKALADE TEMSİLCİLERİNİ ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ'NE VERDİKLERİ ORTAK NOTA Efendiler, şimdi Başyaver Salih Bey aracılığı ile gönderildiğini bilginize sunduğum İtilâf Devletleri olağanüstü temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne verdikleri ortak notadan da biraz söz edeyim :

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya olağanüstü komiserleri, Karadeniz Ordusu ve Başkomutanı Sir George Milne (Sör Corç Miln) ile Osmanlı Harbiye Nâzırı arasında geçen

birtakım yazışmalara Osmanlı Hükûmeti'nin dikkatini çektikten sonra, bu yazışmalardan açıkça anlaşılıyor ki, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, Karedeniz Ordusu Başkomutanı'nın, Paris Konferansı kararlarına uyarak verdiği talimatı uygulayacak yerde, yüksek görevinin gerektirdiği sorumluluktan kaçınarak, birtakım kabulü imkânsız mazeretler ve sebepler ileri sürmüştür.

Olağanüstü komiserler, Harbiye Nâzırı'nın takındığı tavrın yol açacağı tehlikeli sonuçlar üzerine Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmekle birlikte, Karadeniz Ordusu Başkomutanı tarafından bildirilen Konferans kararlarının uygulanması için ne gibi tedbirler almayı düşündüğünü öğrenmek ister.

Olağanüstü komiserler, "olayı öğrenen İtilâf Devletleri Yüksek Meclisi'ni aydınlatmak üzere, Yüksek Meclis adına verilen emirlerin Harbiye Nâzırı tarafından yerine getirilmemiş olmasını, Osmanlı, Hükûmeti'nin nasıl karşıladığını hemen bildirmesini ister" diyorlar.

Efendiler, Osmanlı Hükûmeti, bu notaya verdiği cevapta : "İzmir'in işgalinin nasıl başladığını; karma komisyonun nasıl soruşturma yaptığını ve soruşturmaya kadar geçen zaman içinde, Yunan yırtıcılığı karşısında halkın nasıl can ve namusunu koruma kaygısına düştüğünü; hükûmetle ordunun daima araştırma komisyonunun adalet ve insafına güvendiğini; yalnız, akan kanları, hiç değilse şimdilik dindirmek için, Osmanlı Harbiye Nezareti'nin,General Milne Cenapları'na,23 Ağustos 1919 tarihli bir yazı ile teklifte bulunmuş olduğunu bildiriyor. Bu teklifin, Yunan birlikleriyle Kuva-yı Milliye arasına Osmanlı birliklerinin yerleştirilmesinden ibaret olduğunu; ancak, bu teklifin kabul edilmediğini" ifade ediyor.

Sonra; "İşgal bölgesinin Yunan birliklerinden başka, İtilâf birlikleri tarafından da işgali teklifiyle ilgili 20 ve 27 Ağustos 1919 tarihli iki yazıya ve bunların da karşılıksız kaldığına" işaret olunuyor.

Bundan sonra da, " General Milne Cenapları'nın sınır tespitini gösterir yazılarının (3 Kasım 1919), Harbiye Nezareti'ne gönderildiği noktasına temas edilerek, Harbiye Nâzırı'nın böyle bir yazının hükümlerini uygulamaya tek başına yetkili bulunmaması dolayısıyla, hükümete başvurduğundan ve hükûmetçe de durumun komiserlere bildirildiğinden" söz ediliyor.

Daha sonra, geçici sınır çizgisine kadar Yunanlıların işgaline engel olan kuvvetin, halk kitlesinden ibaret olduğunu söylüyor. Hükumetin ve ordunun halka sözünü geçirmekte güçsüz olduğunu belirterek, konuya adaletli bir çözüm yolu bulunmasını bir daha rica ettikten sonra "gerek hükûmet ve gerek Harbiye Nezareti sanki Paris Konferansı kararlarını uygulamıyormuş gibi bir suçlamadan vazgeçilerek, lûtfedip kurtarmaya yardımcı olunması" yolundaki yalvarmalara yüksek saygıları da eklenerek, cevap yazısına son veriliyor.

Saygıdeğer Efendiler, şimdi de Cemal Paşa'nın mektuplarında dokunduğu noktalara işaret edeceğim :

Harbiye Nâzırı, bize İtilâf Devletleri komiserlerinin notasını okuturken bir taraftan da öteden beri yaptırmak veya bizi yapmaktan alıkoymak istediği noktaları tekrarlıyor ve pekiştiriyordu. Cemal Paşa'nın, bu defa isteklerini ileri sürer ve teklif ederken, bu notayı da okutarak bizim ruh halimiz ve manevî gücümüz üzerinde etkili olmayı düşünmüş bulunduğuna ihtimal vermek bilmem doğru olur mu'

Cemal Paşa , İtilâf Devletleri'nin siyasî eğilimlerinden söz ettikten sonra, "Hükümet, Wilson prensipleri çerçevesinde kabul edebilecekleri yeniliklere söz verir nitelikteki bir

bildiriyi yakında yayınlayacaktır. Dahiliye Nâzırı'nı gücendirmemelidir; çünkü ayrılır. O takdirde hükûmet bunalımı olur. Meclis açılınca Dahiliye ve Hariciye Nâzırları'nın değiştirileceği kesindir. Düşmanlar, Meclis'i açtırmamak istiyorlar. Hattâ Muhipler Cemiyeti'nin, Zâtışâhâne'ye başvurarak ve bu Meclis in meşru olmadığını bildirerek, dağıtılmasını isteyecekleri haber alındı" , diyor ve milletvekillerinin Ankara'ya gelmesi işinden söz ediyor.

İTİLAF DEVLETLERİNİN KARADENİZ BAŞKOMUTANI, OSMANLI DEVLETİ'NİN HARBİYE NAZIRI'NA DOĞRUDAN DOĞRUYA TALİMAT VE EMİR VERMEKTEDİRŞimdi Efendiler, bu üç belge metnini göz önünde bulundurarak hep birlikte kısa bir yorumlama yapalım: Komiserlerin notasından anlıyoruz ki, İtilâf Devletleri'nin Karadeniz Başkomutanı M r. G e o r g e M i l n e, Osmanlı Devleti nin Harbiye Nâzırı'na, C e m a l P a ş a 'ya doğrudan doğruya kendi emri altındaymış gibi talimat ve emirler vermektedir. C e m a 1 P a ş a , şimdiye kadar bize bunu bildirmedi.

Ve yine anlı oruz ki, Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nâzırı, atdığı talimat ve emirleri yerine getirememekten ve kabulü imkânsız özürler ve sebepler ileri sürmüş olmaktan dolayı suçlanıyor.

Harbiye Nâzırı'nın aldığı emirlerin ne olduğunu kestiriyor ve ne için yapamamakta olduğıınu da anlıyoruz. Çünkü, Kuva-yı Milliye engeldir... Kuva-yı Milliye, Harbiye Nâzırı'nın ve hükûmetin, Başkomutan Mr. G e o r g e M i 1 n e'in emirlerine ve talimatına uyarak verdiği veya vereceği emirlere boyun eğmiyor.. İşte komiserler, Paris Konferansı adına, bunu, kabul edilebilecek nitelikte bir özür ve sebep saymıyorlar. Demek istiyorlar ki, hükûmet iseniz, Harbiye Nâzırı iseniz, memleketz, millete, orduva hâkim olmalısınız! Hâkim iseniz, ileri sürülen özürler ve sebepler kabul edilebilecek gibi değildir.

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi, 2 Ekim 1919'da iş başına geçti. On dan önce Ferit Paşa Kabinesi vardı. Buna göre, Kuva-yı Milliye ile Yunan birlikleri arasında, Osmanlı birliklerinin yerleştirilmesiyle ilgili 23 Ağustos 1919 tarihindeki teklifi yapan Ferit Paşa Kabinesi'dir.

Ali Rıza Paşa Kabinesi, daha bir teklif ileri sürmüş değildir. Ancak, buna rağmen, Başkomutan M i l n e , 3 Kasım 1919 tarihinde düşmanların rın gireceği bölgenin sınırını çiziyor ve bu sınıra kadar Yunanlıların gir melerinin sağlanmasını C e m a 1 P a ş a 'ya emrediyor. İşte C e m a 1 P a ş a'nın yerine getiremediği emir bu oluyor. Teşekküre değer bir durumdur ki, gerek kendisi gerek içinde bulunduğu kabine, nihayet iş başına geçtikten bir ay sonra, Kuva-yı Milliye'ye karşı güçsüz olduklarını yabancı komiserlere söyleyebilmişlerdir.

Efendiler, bu belgelerden anlaşılması gereken en önemli ve en anlamlı nokta, bencc, kabinenin ortak notaya vermiş olduğu karşılıkta, komiserlerin ileri sürdükleri noktalara büyük bir alçak gönüllülük ve incelikle cevap verilirken, bir hususun asla dikkate alınmamış olmasıdır. O da, Efendiler; M r. G e o r g e M i 1 n e'in Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nazırı'na doğrudan doğruya emir ve talimat vermekte oluşudur. Bu durum ne millî teşkilât'a karşı onur meseleleri çıkaran Harbiye Nâzırı'nın ne de Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını

korumak sorumluluğunu yüklenmiş olan kabinenin şeref ve haysiyetine dokunmuyor. Bu durumun, kendilerinin haysiyetini ve devletin bağımsızlığını çoktan zedelemiş olduğunu farketmek istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, bağımsızlığıınıza darbe vuran bu saldırı ve tecavüze aracılık edemeyiz diye feryada cesaret edemiyorlar... Cesaret edemiyorlar Efendiler, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu yakında göreceğiz. Korkmamak için, insan haysiyetini ve millî gururun saldıraya uğrayamayacağı çevre ve şartlar içinde bulunmak gerekir. Buna değer vermeyenlerin, aslında bir insan için, bir millet için, hiçbir saldırıya uğratılmaksızın korunabilmesi, en büyük namus borcu olan kutsal kavramlar üzerinde çoktan saygısız ve duygusuz oldukları yargısına hak kazandırmaktadır.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

İNSAF VE MERHAMET DİLENMEKLE MİLLET İŞLERİ, DEVLET İŞLERİ GÖRÜLEMEZİnsaf ve merhamet dilenmekle millet işleri, devlet işleri görülemez. Milletin ve devletin şeref ve bağımsızlığı korunamaz...

"İnsaf ve merhamet dllenmek gibi bir ilke yoktur. Türk milleti Türkiye'nin gelecekteki çocukları, bunu bir an akıllarından çıkarmamalıdırlar".

Efendiler, C e m a l P a ş a'ya komuta değişikliği ile ilgili noktalarda verdiğimiz cevabı bilginize surımuŞtum. Müsaade ederseniz, o cevabın baş tarafını oluşturan diğer noktalar üzerindeki görüşlerimizi de özetleyeyim :

Temel noktalar üzerindeki gÖrüşlerimiz şunlardı :

1- İtilâf Devletleri'nin her biri, bütün Türkiye'den en büyük çıkarlarını sağlamak peşindedirler. Bu da, Türkiye'de güvenilir bir dayanak noktasının elde edilmesini gerekli kılmaktadır. Yabancılann açıktan açığa aleyhte görünmelerinin ve hoşnutsuz olmalarının sebebini, kabinenin tarafsız tutumunda aramalıdır.

2 - Kabine bildiri yayınlamakta acele etmemelidir. Bildiri, kabine durumunu sağlamlaştırdıktan sonra yayınlanmalıdır. Kabinenin güçlü olması, her bakımdan Kuva-yı Milliye'ye dayandığı inancını verecek bir davranış tarzını benimsemesiıve ve bunu bütün dünyaya göstermesine bağlıdır.

Meclis toplandıktan ve orada kuvvetli bir "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu" meydana geldikten sonra, bildiriye sıra gelebilir. Bildiri, her halde, Barış Konferansı'na gidecek delegeler yola çıkmadan önce, fakat grupla görüş birliğine varılarak düzenlenmelidir. Çünkü, böyle olmazsa hiçbir önem ve değeri olmayacaktır. Bir de, işe, kabul edilecek yenilikleri duyurmakla başlamak doğru değildir. Aksine, bildiride milletin bağımsızlığından ve ülkenin bütünlüğünden başlamak ve ancak bunun sağlanması şartına bağlı olmak üzere, hükûmet işlerinin ana çizgilerini tespit etmek yerinde olur.

Bu bildiriye temel olacak önemli noktalar Sıvas Gene1 Kongresi'nin bildiri ve tüzüklerinde yer almıştır. Orada, gelecekteki sınırlar, devlet ve milletin bağımsızlığı, azınlıklann haklan, yabancı himayesinin milletçe nasıl karşılandığı gibi hususlar açıklanmıştır. Böyle bir bildiri şimdiden hazırlanır ve Meclis'in açılışında çoğunluk grubuyla görüşüldükten sonra ilan edilir. Uygun olanı budur.

3 - Dahiliye Nâzırı'nın çekilmesiyle kabinede bir bunalım doğmasına sebep

görülmemektedir. Böyle bir düşünceden, Dahiliye Nazırı'nı sadrazam olarak kabul ettiğiniz anlamı çıkar. Bir kabinede bunalım ancak hükûmet başkanının çekilmesiyle çıkabilir. Kabinenin Dahiliye Nazırı Ş e r i f P a ş a' ya, onun da F e r i t P a ş a'ya bağlı olduğu anlaşılıyor.

Meclis açıldıktan sonra, Dahiliye ve Hariciye Nâzırlan'nın kesin olarak değiştirilecekleri yolundaki işareti anlayamadık. Bu nâzırlar şim diden böyle bir söz verdiler mi'

Düşmanların Meclis'i açtırmak istemeyecekleri tabiîdir. Yalnız, Padişah'ın, Meclis'i dağıtma ihtimali de düşünülebilir mi' Eğer böyle bir ihtimal varsa, o halde Meclis'i, İstanbul'da dağıtmak ve milleti Meclissiz bırakmak için mi topluyoruz' Bu bakımdan, Padişah'ın bu konudaki görüşlerinin hey'etimizce kesin olarak şimdiden bilinmesi gerekir ki, milletvekillerini İstanbul dışında güvenli bir yerde toplamak için teşebbüslerde bulunalım. Aksi halde, Meclis İstanbul'da toplanmak yüzünden yukarıda belirtilen durumlara düşerse, bunun sorumluluğu İstanbul'da toplanmasını ısrarla isteyenlere ait olacaktır.

4 - Milletvekillerinin görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gel- meleri yararlıdır.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

ANKARA HALKI İLE YAKINDAN TANIŞMAK İÇİN VERDİĞİM KONFERANS Efendiler, beni gerçekten samimî, parlak ve güven verici duygularla karşılamış olan sayın Ankara halkı ile daha yakından tanışmak ve onlarla börüşmek bir görev hükmünde idi. Onun için, görüşmek üzere davet ettiğimiz milletvekillerinin gelınelerini beklediğimiz günlerde, toplanmış olan sayın Ankaralılara, bir konferans vermiştim (Belge : 220).

Bu konferansın temel noktaları üzerinde kısaca konuşayım :

W i l s o n prensipleri : Bu prensiplerin 14 maddesinden Türkiye ile ilgili olanları vardı. Zaten yenilmiş ve Ateşkes Anlaşması imzalamış Osmanlı Devleti, bu prensiplerin gönül okşayıcı ve göz aldatıcı manzarasıyla bir süre oyalandı.

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondoros Mütarekesı'nin maddeleri ve bu maddeler arasında özellikle yedincisi, beyni yakan ateşten bir zehirdi. Yalnız bu madde, vatanın geri kalan kısmını düşmanların işgal ve istilâsına hazır bulundurmaya yeterdi.

İstanbul'da biribiri ardınca gelen ve âciz kimselerden kurulmuş olan kabineler, şerefsiz, haysiyetsiz ve aşağılık görünüşleriyle, suçsuz ve Tanrı'ya bel bağlamış olan milletin sembolü olarak tanındı; değer vermeye lâyık görülmemeye başlandı. Bu yüzden dünyanın medenî devletleri medeniyetin gereklerini unutacak kadar saygısız oldular. Öteden beri Türk milleti aleyhinde bütün dünyada yapılan en mantıksız propagandalar, her zamankinden çok kulak vermeye değer bulundu.

Dokuz aydan beri, başlayan milli uyanış ve faaliyet, durumu ve görünüşü değiştirdi ve daha, çok değiştirecektir. Millet kurulmuş olan birliği korur ve bağımsızlığı için fedakârlıktan çekinmezse başarı muhakkaktır. Erzurum ve Sıvas Kongrelerinde alınmış olan kararlar, milletin gerçekleştireceği amaçların temelini oluşturur.

Ferit Paşa Kabinesi'ni düşüren millettir. Fakat Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni iktidar mevkiine getirmiş olma sorumluluğu millete ait değildir. Bununla birlikte anlaşma durumundavız.

İÇİNDEKİLER | MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ

ANKARA'YA GELEN MİLLETVEKİLLERİYLE YAPTIĞIM TEMASLAR Efendiler, şimdi Ankara ya gelen milletvekilleriyle ya pılan temas ve görüşmelere gelelim :

Milletvekilleri, aynı günde veya günlerde toplu olarak bulunamadılar. Teker teker veya küçük gruplar haünde gelip gittiler. Bu zatların veya hey'etlerin hepsine, ayrı ayrı ve hemen hemen aynı temel noktaları günlerce üst üste tekrarlamak zorunda kaldık.

Herşeyden önce, manevî gücün, kalp ve vicdan gücünün yüksek tutulması şarttır. Bunu bilirsiniz. Biz de bu gücü artırmak üzere :

Önce içteki ve dıştaki duzumun güven ve ferahlık verici nitelikte gelişen noktalarını ve yönlerini araştırarak açıklamaya ve ispata çalıştık. Snnra, belirli bir amaç etrafında bilinçli ve azimli olarak birleşmenin sarsılmaz bir güç olduğu gerçeğini, yorulmaksızın tekrar ettik.

Bir toplumun yaşamasının ve mutluluğunun, ancak gayelerinde ve gayelerinin gerçekleştirilmesinde tam bir birlik halinde bulunmasına bağlı olduğunu açıkladık. "Vatanın kurtuluşu, istiklâlin kazanılması" hedefine yönelmiş bulunan millî birliğimizin, köklü ve düzenli bir teşkilâtın varlığına ve bu teşkilâtı iyi yürütüp yönetebilecek yetenekli kafaların ve enerjilerin, bir tek beyin ve bir tek enerji halinde birleşmiş ve kaynaşmış olmasına bağlı bulunduğunu söyledik. Bu münasebetle İstanbul'da açılacak Meclis-i Meb'usan'da güçlü ve dayanışmalı bir grubun kurulması zaruretini ortaya koyduk.

Millet, tarihin, ancak devletlerin yıkılış ve çöküş gibi bunalımlı zamanlarında kaydettiği çok önemli ve tehlikeli anları yaşıyordu. Böyle anlarda, talih ve kaderini doğrudan doğruya kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin, gelecekleri karanlık ve felâketlerle doludur.

Türk milleti bu gerçeği anlamaya başlamıştı. Bu kavrayış sonucuydu ki, kurtuluş ümidi vaadeden her samimî işarete koşmaktaydı. Ancak , bir toplumun, uzun yüzyılların uyuşturucu yönetim ve terbiyesinin etkisinden bir günde, bir yılda kurtulup serbest kalabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru değildir.

Bu sebeple, durumu ve gerçeği bilenler, ellerinden geldiği kadar, bağlı bulundukları millete ışık tutup yol göstererek, ona kurtuluş hedefine yürümekte önderlik etmeyi en büyük insanlık görevi bilmelidirler.

İÇİNDEKİLER | **MİLLİ TEŞKİLATIN YENİDEN DÜZENLENMESİ**

TÜRK MİLLETİNİN EN BELİRGİN İSTEK VE İNANCI:KURTULUŞTürk milletinin kalbinden, vicdanından doğan ve ilham alan en köklü en belirgin istek ve inancı belli olmuştu : Kurtuluş...

Bu kurtuluş feryadı Türk vatanının bütün ufuklarında yankılanmaktaydı. Milletten başka bir açıklama beklemeye gerek yoktu. Artık bu isteği dile getirmek kolaydı. Nitekim, Erzurum ve Sıvas Kongrelerinde millî istek açıkça ortaya konmuş ve dile getirilmişti.

Bu kongrelerde alınan kararlara bağlı olduklarını bildirdikleri için milletçe vekil seçilen kimseler, her şeyden önce, bu kararlara bağlı şahıslardan oluşan ve bu kararları ilân eden dernekle ilişkili bulunduklarını gösterir ad taşıyan bir grup kuruculardı : "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu"... İşte bu grup, millî teşkilâta ve dolayısıyla millete dayanarak, her nerede olursa olsun, milletin kutsal gayelerini cesaretle dile getirecek ve savunacaktı.

İÇİNDEKİLER

MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR **Misak-ı Milli hazırlanıyor** **Milli ülkü ve milli teşkilatın kısa bir zamanda sağladığı şeref ve varlığı küçümseyenler** **Ankara'da toplanma düşüncesi** **Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın işten uzaklaştırılması teklifi karşısında Ali Rıza Paşa Kabinesi** **Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutklanması kararı** **Meclis-i Meb'usan Başkanı seçilmem sakıncalı görülüyor** **Hükümeti mutlaka düşürmek ve kesin mücadele durumuna geçmek gereği** **Ali Rıza Paşa ve kabinesinin iç yüzü** **Aldatıcı söz vermeler, ağır iftiralar** **Milli bir kabine kurulmasının imkansızlığı** **Kuva-yı Milliye'nin mücadeleye devamı konusunda kamuoyunun yoklanması** **Olayların akışına ayak uyduramazdık** **Akbaş Cephaneliği ve Köprülü Hamdi Bey** **Anzavur'un milli cephelerimizi arkadan vurma teşebbüsü** **Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifası** **Padişah işin gidiş ve durumuna göre birisini sadrazamlığa seçeceğim diyor** **Beni hükümet işlerine karıştırmaktan menetmek isteyenler benden etkili tedbirler bekliyor** **Salih Paşa sadrazam oluyor** **Trakya'da Cafer Tayyar Bey'in tutuğu yanlış yol** **Karakol Cemiyeti İstanbul'da teşkilatını genişletmeye çalışıyor** **İstanbul'daki Kuva-yı Milliye Başkanları'nın tutuklanması hakkında Londra'dan gelen emir** **İstanbul'un işgali** **Manastır'lı Hamdi Efendi** **İtilaf Kuvvetlerinin telgrafla memlekete yapmak istedikleri resmi tebliğ** **Yabancı devletlere yaptığım protesto** **Millete yayınladığım bildiri** **Olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplanma kararı** **Celalettin Arif Bey'le görüş ayrılığı** **Celalettin Arif Bey Meclis-i Meb'usan Başkanlığı'nı bırakmıyor** **Seçimler sırasında bazı yerlerdeki büyük hükümet memurlarının çıkardığı güçlükler** **Samsun'daki subaylar arasında sözde Padişah tarftarlığı varmış**

MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR Efendiler, milletin emel ve gayelerinin kısa bir programın temelini oluşturacak şekilde topluca ifadesi de görüşüldü. Misak-ı Millî adı verilen bu programın ilk müsveddeleri de, bir fikir vermek maksadıyla kaleme alındı. İstanbul Meclisi'nde bu ilkeler gerçekten toplu bir şekilde yazılmış ve tespit olunmuştur.

Efendiler, görüştüğümüz her şahıs veya bütün şahıslar, bizimle düşünce ve görüş birliği yaparak ayrılmışlardı. Fakat, İstanbul Meclisi'nde, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu" diye bir grubun kurulduğunu işitmedik. dik. Niçin'! Evet, niçin' Buna bugün cevap isterim!

Çünkü, Efendiler, bu grubu kurmayı vicdan borcu, millet borcu bilmek durum ve kabiliyetinde bulunan efendiler inançsız idiler... korkak idiler... cahil idiler...

İnançsız idiler; çünkü, millî dâvânın ciddiliğine ve kesinliğine ve bu dâvanın dayanağı olan millî teşkilâtın sağlamlığına inanmıyorlardı.

Korkak idiler; çünkü, millî teşkilâttan olmayı tehlikeli görüyorlardı.

Cahil idiler; çünkü, tek kurtuluş dayanağının millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı. Padişah'a dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve nazik davranarak büyük gayelerin gerçekleşleştirebileceği gafletini gösteriyorlardı.

MİLLİ ÜLKÜ VE MİLLİ TEŞKİLATIN KISA BİR ZAMANDA SAĞLADIĞI ŞEREF VE VARLIĞI KÜÇÜMSEYENLER Bundan başka, Efendiler, nankör ve bencil idiler.. Millî ülkü ve millî teşkilâtın kısa bir zamanda sağladığı şeref ve varlığı küçümsüyorlarâı. Ortaya çıkmış olan durum ve varlığın kolayca elde edilmiş olduğu zan ve vehmine kapılmakla çirkin gururlarını tatmin sevdasına düşüyorlardı...

Erzurum'da, Sıvas'ta söylenmiş ve tespit edilmiş bir adı, olduğu gibi kabul etmek küçüklük olmaz mıydı'! O addan daha anlamlı bir ad mı yoktu'!

Evet, işittik Efendiler; varmış : "Fellâh-ı Vatan Grubu"

Efendiler, geçmişe ait safhaları ve olayları burada anlatabileceğim çerçeve içinde, gerçeğe uygun olarak tespit etmek kararındayım. Bu sebeple, tam üzerinde durduğumuz noktayla ilgili bir konuyu da büyük bir samimiyetle bilgilerinize sunacağım.

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

ANKARA'DA TOPLANMA DÜŞÜNCESİ Ben, Meclis-i Mebusan'ın, İstanbul'da saldırıya uğrayacağını, dağılacağını, kesîn olarak bekliyordum.Böyle bir durum karşısında alınacak tedbiri kararlaştırmıştım. Hazırlığımız ve gerekli düzenlemelerimiz de başlamıştı : Ankara'da toplanmak...

İşte bu görevi yaparken, milletçe yanlış anlaşılmaya yol açmamak için, tedbir olarak da bir şey düşünmüştüm : Meclis-i Mebusan Başkanlığına seçilmek. Bundan beklediğim, dağıtılan milletvekillerini Meclis-i Mebusan Başkanı sıfat ve yetkisiyle yeniden davet etmekti. Gerçi bu tedbir, ancak görünüşü kurtarmak için ve geçici olarak işe yarayabilirdi. Fakat böyle bunalımlı zamanlarda, yararı geçici de olsa, her türlü tedbirin alınmış olması her halde gereksiz sayılamazdı. . .

Gerçekte İstanbul'a gitmeyecektim. Fakat bunu açığa vurmaksızın, zaman kazanacak ve durum bir süre için uzakta bulunuyormuşum gibi ayarlanarak, Meclis, başkan vekilleri vasıtasıyla idare olunacaktı.

Bu tedbirin uygulanması, elbette, Meclis'e giden ve gerçek durumu kavramış olması gereken arkadaşların yardım ve gayretleri ile mümkün olabilecekti.

Efendiler, bu konuyu gereken kimselere açtım. Düşünce ve görüşlerimi uygun buldular. Bu yolda çalışacaklarına söz ve güvence vererek İstanbul'a gittiler.

Ancak, pek az, belki bir veya iki arkadaştan başkasının, bu düşüncenin sözünü bile etmediklerini öğrendim.

Bu konuda hâkim olan düşünce ve mantık şuymuş : Bunca milletvekilleri içinde Meclis Başkanı olabilecek değerde bir adam bile yok mudur ki, Meclis'te bulunmayan bir milletvekilini kendi yokken başkan seçeceğiz... Meclisi oluşturan sayın üyeleri bu kadar yetersiz göstermek, yabancılar üzerinde kötü etki yapmaz mı'

Bir başka mantık da, Meclis Başkanlığı'na Kuva-yı Milliye Başkanı'nı seçmek, daha ilk günden, Meclis üzerine şüphe ve saldırıyı çekme fırsatı vermektir. Bu da akıl kârı olamaz.

Böyle düşünen ve mantık yürütenlerin, bana pek de uzak insanlar olmadığını görenler,

susmayı tercih etmişler...

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tedbirin alınmamış olması, Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir güçlükle karşılaştırmıştır. Bu noktayı da sırası gelince bilginize sunacağım.

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

HARBİYE NAZIRI CEMAL PAŞA'NIN İŞTEN UZAKLAŞTIRILMASI TEKİFİ KARŞISINDA ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ Efendiler, Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920 tarihinde açılmıştı. Aşağı yukarı on gün sonra, Harbiye Nâzırı'nın 21 Ocak 1920 tarihli telgrafını aldım. Olduğu gibi bilginize sunuyorum :

Geciktirilmesi sorumluluğu gerektirir. Harbiye, 2l.l.1920
Ankara'da 20' nci Kolordu
Komutanlığı'na
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne :

İngilizler, hükûmete verdikleri bir notada, benimle Cevat Paşa Hazretleri'nin görevden çekilmemizi istediler. Kabinece şiddetli bir ret cevabı verildiyse de,durum kabinenin yerinde kalmasını ve yalnız benimle Cevat Paşa'nın çekilmemizi gerektirdi. Harbiye Nezareti'ne Salih Paşa vekâlet edecektir. Kabineyi güç duruma sokacak bir davranışta bulunulmamasını rica ederim. Aksi halde, durum, tasavvur buyurduğunuzdan daha tehlikeli olur.

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu telgraf 22 Ocakta elimize geçmişti. Hemen telgraf başında, saat 11.30'da şu telgrafı yazdım :

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne 22.1.1920

1 - Verilen notayı olduğu gibi lûtfeder misiniz'

2 - Yapılan teklifi yerine getirmekte acele etmeyiniz. Notayı inceledikten sonra görüşlerimizi arz edeceğim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa 'nın, imzasını gizleyerek verdiği karşılık şuydu :

Çok ivedi Kadıköy, 22.1.1920
Ankara'da 20' nci Kolordu Komutanlığı'na
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne :

Notanın kısaltılmış sureti aşağıdadır :

1 - Özel olarak seçilmiş subayların Kuva-yı Milliye kurmaylıklarına göderilmeleri,

2 - 14' üncü Kolordu'dan bir kısım erleri ayırıp terhis etmek suretiyle Kuva-yı Milliye'ye asker gönderilmesi,

3 - Top kaması ve diğer malzemenin kaçırılması,

4 - Zonguldak'tan İstanbul'a gelen taburun geri gönderilmesini geciktirmek,

5 - Afyonkarahisar'dan Alaşehir'e alay nakletmek,

6 - Bursa'dan Bandırma'ya bir alay nakletmek,

7 - Bu işlerde, Harbiye Nâzırı ile Genelkurmay Başkanı'nın şahsen rolleri olduğu anlaşılmıştır. Kırk sekiz saat içinde bu iki şahsın görevlerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyurulursa, Aydın cephesi meselesi bu notada söz konusu bile değildir. Bu

notaya cevap olarak : "bir, iki, üçüncü maddeleri yalandır. Dördüncü maddenin konusu benim zamanımda değildir. Ben, müracaatları üzerine geri gönderdim. Beşinci madde ile ilgili konuda, türrıen komutanını değiştirdim. Altıncı maddedeki Ahmet Anzavur konusu da güvenlikle ilgilidir. Bu konuda yazışmalarımız vardır. Şimdi de dosyalar incelenirse anlaşılır" denildi. Kabul etmediler. Bunun üzerine üç şık üzerinde duruldu : Notaya birinci cevaptan sonra cevap vermemek ve hükümlerine kulak asmamak, kabinenin toptan görevden çekilmesi, benim görevden çekilmem. Birinci şık uygulanacak olursa, burada bir rezalet çıkmasından korkulurdu. İkinci şıkkın kabulü durumunda, zaten istediklerinin olacağı ve Ferit Paşa'nın kabinenin başına geleceği düşünüldü, Bu bakımdan benim görevden çekilmem ve Nezaret'in vekâletle idare edilmesi tercih edildi. Her halde, kararınızın önce bana bildirilmesini rica eder, sizlere üstün saygılarımı sunarım efendim (Ferik Cemal),

Başyaver Salih

Cemal Paşa, bu notada, Aydın cephesinin söz konusu edilmediğini diğini işaret etmekle bilmem ne demek istiyor' Şüphe yok ki, söz konusu olan Aydın cephesidir, ona yardımdır ve Kuva-yı Milliye'dir. Yalnız, Cemal Paşa dolaylı yoldan bütün bunlara Hey'et-i Temsiliye'nin sebep olduğunu anlatmak sevdasındadır.

Cemal Paşa'ya, bu telgrafına karşılık olarak verdiğim cevapta, şu emri verdim :

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne 22.1.1920

Görevden çekilmek suretiyle İngilizlerin isteğine uymanız, öyle tehlikeli bir durum yaratır ki, sizin görevden çekilmemekle ortaya çıkacağını düşündüğünüz tehlikeden daha ağırdır. Bundan başka, Hey'et-i Temsiliye'nin bir temsilcisi durumunda olan zâtıdevletlerinin, haberi olmaksızm ve onun görüşüne uymayarak çekilmeniz kabul edilemez. İngilizlerin, sizi zorla görevden ayırmaları ihtimali bile bizce hesaba katılmış ve hemen tedbirleri alınmıştır. Bu duruma göre önce notayı olduğu gibi bildiriniz sonra durum hakkında bligi vererek kararımızı beklemeniz ve sarsılmaz bir dayanıklılıkla göreviniz başında kalmanız kesin isteğiinizdir.

Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa 'ya da şu telgrafı yazdım :

Ankara, 22.1.1920

Sadrazam Hazretleri'nin Yüksek Katına

İngilizlerin, Harbiye Nâzırı'nın ve Genelkurmay Başkanı'nın değiştirilmesini istemeleri, devletin siyasî bağımsızlığına kesin bir tecavüzdür. Bu tecavüz, bir süreden beri vatanımızın bölûşûlmesi ve siyasi varlığımızın yok edilmesi yolunda, dünya kamuoyunda süregelen tartışmalann kesin bir karara bağlanmış olması sonucu mudur' Yoksa, siyasî varlığımızı yok etme yolunda yapılacak teşebbüslerin ne sonuç vereceğini anlamak için yapılmış bir deneme midir' Yoksa, İtilâf Devletleri'nin alıştıkları gibi, birbirinin olurunu ve kararını alma gereğini duymaksızın, tek başına nüfuz kullanma yolunda bir davranış mıdır' Bunlan ayırt edebilecek bilgilere sahip değiliz ve sahip olamayız. Yine, Yunanlıların Salihli cephesinde başlayan taarruzlannın, bu teşebbüslerle ilişki derecesini de kestiremeyiz. Ancak, siyasî bağımsızlığımıza karşı yapılan bu açık tecavüze devletçe ses çıkarmaz, milletçe susarsak, siyasî varlığımız aleyhindeki en kötü karar ve uygulamalara kendimizin yol açmış olacağına hiç şüphemiz yoktur. Bu bakımdan, İngilizlerin İstanbul'da yapabilecekleri saldınlar ne şekil ve dereceye varacak olursa olsun, içeride ve 'dışarıda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dayandığı bilinen hükûmetin, bu teklifi şİddetle reddetmesini, Nâzır ile Genel Kurmay

Başkanı'nı mutlaka yerlerinde bırakılmasını kesinlikle istiyoruz. Bunun dışında gösterilecek bir uysallık, yalnız milletin bağımsızlığına ve varlığına ters düşmez, aynı zamanda, hükûmeti millete karşı vermiş olduğu sözden dönmüş ve bağımsızlık uğrundaki millî mücadelemizi geciktirmiş ve gûçleştirmiş bir duruma da sokar. Bu bakımdan Hükümet kabul etmiş olsa bile, biz Hükûmet'in Hey'etimize karşı üstlenmiş olduğu görevi yerine getirmemekle, milletten almış olduğu gücü tamamen kaybetmiş olduğunu ve bağımsızlığımızı tehlikeye düşüren tavır ve hareketlerinden dolayı Hükûmet'i sorumlu saydığımızı ilân etmek zorunda kalırız. Hükûmetin direnmesi karşısında, İngilizler, Harbiye Nâzırı'nı zorla görevden uzaklaştınna ve bütün hükumeti düşürme yoluna bile başvursalar, bu durum, gerek dışarıya gerek içeriye karşı, onların emriyle Nâzır'ı feda etmekten daha elverişlidir. Durumun gelişme sathaları üzerine bir iki saate kadar siz Sadrazam Hazretleri'nin cevap vermelerini istirham ederiz. İstanbul ile haberleşme İngilizler tarafından engellenirse, milli bağımsızlık uğruna millî ve dinî cihat ilân etme yolunda ilerleyeceğiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi adına
Mustafa Kemal

O gün C e m a 1 P a ş a 'ya da şu telgrafı yazdım :

Kişiye özel, çok ivedi 22.1.1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

İngilizlerin emri üzerine Harbiye Nezareti görevinden ayrıldıkları anlaşılıyor. Devlet ve milletmizin bağımsızlığını tehlikeye düşüren bu çekilme durumunu, ne olursa olsun, kabul etmemek sizin ve bizim görevimiz gereğidir. Biz görevimizi sonuna kadar yerine getirmek için her türlü tedbiri alıyoruz. Sizi de, makamınıza oturup nâzırlığınızı yürütmek suretiyle görevinizi yerine getirmeye davet ediyoruz. Eğer şahsl bir sebep veya başka bir düşünceyle kalmak istemiyorsanız, İngilizlerin notası üzerine değil, hür bir milletin nâzırına yaraşır şekilde ayrılırsanız Konuyu, şahsi bir görüş açısından değil, bu müdahale, vatanımız için hatıra gelebilecek ağır felâketlerin başlangıcı olabilir, görüşünden hareket ederek değerlendirmenizi rica ederiz. Nezaret'ten bu şekilde çekilmeniz, İngilizlerin müdahalesini ve millî bağımsızlığın tehlikeye düşnıesini kolaylaştıracaktır. Eğer görev başına gelmemekte ısrar ederseniz, İngilizlerin milletin bağımsızlığına tecavüz ettiklerini ilân ederken, Harbiye Nazırı'nın da vatanî görevini yerine getirınemek. ten sorumlu olduğunu ağır bir dille eklemek zorundayız. Notada yazılanları bir gün sonra bildirmeniz ve şimdi de Hey'et'imizle ilişki kuramayacak şekilde uzaklaşmanız, durumu ağırlaştırmaktadır. Cevap vermenizi diler ve rica ederiz.

Hey'et-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Sadrazam ile telgraf başında şu yazışmalar yapıldı :

Bâbıâli, 22.1.1920

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Hey'et-i Temsiliyesi'ne

Harbiye Nâzırı C e m a l P a ş a'nın kabineden çekilmesi ve Genelkurmay Başkanı C e v a t P a ş a'nın değiştirilmesi, yalnız İngilizler tarafından istenmiş değildir. İngiliz, İtalyan ve Fransız temsilcileri, Bâbıâli'ye ortak bir ültimatom vererek ve gerekçe göstererek, kırk sekiz

saat içinde bu talebin yerine getirilmesini istemişlerdir. Bu ağır teklif karşısında, kabinece durumu enine boyuna tartışan uzun görüşmelerden sonra, toptan çekilmeye karar verildi. Meclis-i Meb'usan toplanmış olsaydı, kabinece başka türlü hareket edilmek mümkündü. Tekliflerini geri aldırmak üzere, üç devlet tezrısilcisi nezdinde, ileri sürdükleri gerekçeler çürütülerek gerekli teşebbüslerde bulunuldu. Temsilciler isteklerinde direndiler. Kabinenin istifası kesinleşınişken, C e m a l P a ş a, Meclis-i Meb'usan'ın daha görüşmelere başlayamadığı bir zamanda, kabinenin çekilmesinin vatanın yüksek çıkarlarına akırı düşeceğini belirterek ve böyle bunalımlı bir zamanda kabinenin istifasının, İstanbul'u Anadolu'dan ayırmaya kadar varan tehlikeli sonuçlar doğuracağını ileri sürerek, kendisinin istifası ile işin çözüme bağlanmasını tercih etmiştir. Konunun gelişme safhaları bundan ibarettir, Meclis-i Meb'usan'ın en geç bir iki güne kadar çoğunluğu sağlayarak toplanması kesinleşmiş olduğundan, hükûmet bütün sorunları Meclis'in gözleri önüne serecektir, Tarafınızdan bu konuda hiçbir girişimde bulunulmaması gerekir. Çünkü, söz sahibi Meclis-i Meb'usan'dır. Nâzırlar durumun ağırlığını kavradıklarından ve yaptıklarının doğru olduğuna inandıklarından, en az zararlı olanı seçmişlerdir. Müdahalelere son verileceği, Cumartesi sabahına kadar bildirilmediği takdirde, kabinenin iktidardan çekileceği ve bundan doğacak olayların sorumluluğunun kendisine ait olazmayacağı bildirilir. (Sadrazam)
Efendiler, Sadrazam Paşa kendilerine hakaret edene değil de bize dehşetli bir ültimatom veriyor.

Sadrazam Paşa Hazretleri'ne Kongre, 22.1.1920

Yüksek şahsiyetlerinin telgrafları üzerine, Hey'et-i Temsiliye'ce bir karar alınmak için, öncelikle üıltimatom suretinin olduğu gibi bilinmesine kesin bir ihtiyaç vardır. Bunun lûtfen bildirilmesini arz ve rica ederim.
Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal
Erenköy, 22/23.I.1920
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Hey'et-i Temsiliyesi'ne
C : Görüşüldükten sonra bildirilecektir.

Sadrazam Ali Rıza

Burada söylemeliyim ki, hükûmet bu nota suretini bize olduğu gibi vermek istememiş ve vermemiştir.
Sadrazama verdiğim cevap şudur :

Sadrazam Hazretleri'nin Yüksek Katına 22.1.1920

Ültimatom suretini gördükten sonra kesin kararı sınacağız. Ancak, durum değerlendirilirken dayanılan ilkelerde, hükûmetle aramızda görüş ayrılığı vardır. Önce onu ortadan kaldırmak isteriz. Hükûmet bizim arz ettiğimiz hususları kendi işlerine müdahale olarak kabul etmiş, yani dıştan gelen müdahaleleri bir yana bırakarak, bir iç mes'ele karşısında bulunduğunu sanmıştır. Olayı, yalnızca, yabancıların bir nâzırı değiştirebilmesi açısından düşünmek gerekir. Üstelik, burada Harbiye Nâzırı'nın şahsı da söz konusu değildir. Aynı durumda başka bir nâzır veya herhangi bir şahıs bulunnıuş olsaydı, olay yine bu şekilde yorumlanacaktı. Öte yandan, nâzırın değiştirilmesini emreden kuvvetin, Meclis-i Meb'usan'ın toplanmasına ve hükûmetin yapacağı açıklamadan sonra Meclis'in bir karar almasına müsaade edip etmeyeceği de şu anda belli değildir. Meclis-i Meb'usan söz sahibi olmadan

önce, oldubittiler birbirini kovalar ve dış olayların niteliğine uygun tedbirlerin alınması gecikirse, bundan doğacak sorumluluğun da hey'etimize ait olmayacağı kabul buyurulur. Meclis-i Meb'usan gerçekten toplanır ve çalışmaya başlarsa, hükûmete hiçbir şey için başvuramayacağımız tabiîdir. Notayı yalnız İngilizlerin değil, İtilâf Devletleri'nin birlikte vermiş olmaları, bu konunun önemini kavramak için ayn bir sebeptir.

Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal

C e m a l P a ş a, son telgrafımıza, 23/24 Ocakta verdiği karşılıkta, çekilmesinin zaruri olduğundan ve Millî Meclis'in nasıl bir davranış içinde olacağını beklemek gereğinden söz ediyordu (Belge : 221).

Efendiler, aynı gün öğle vakti, Ankara, Erzurum, Sıvas, Diyarbakır, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursa'da bulunan komutânlara durum ve göri.işümüz bildirilerek dikkatleri çekildi ve düşünceleri soruldu (Belge : 222).

İstanbul'daki 10'uncu Kafkas Tümeni Komutanı Kemalettin Sami Bey'e de (Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'dır), ayrıca şu emri verdim :

10' uncu Kafkas Tümeni Komutanlığı'na 22.I.l920

Hemen R a u f B e y'i bularak durumu birlikte ve güvenlik tedbiri alarak takip etmenizi rica ederiz. İngilizlerin isteğini yerine getinnek kesinlikle doğru olmaz. Buraca o bakımdan âcil tedbirler alındı. İstanbul'daki telgraf haberleşlerini güven altına almanız gerekir (Belge : 223).

Efendiler, Rauf Bey, Bekir Sami, Cami Bey ve bütün tün milletvekillerine de Kafkas Tümeni Komutanı K e m a l, Müstahkem kem Mevki Komutanı Ş e v k e t ve Harbiye Nezareti Başyaveri S a l i h B e y 'ler vasıtalarıyla ve şifreli telgrafla şu tebliğde bulundum :

22.1.1920

İngilizler, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın görevden çekilmesini istemişlerdir. Bu teşebbüs, devletin bağımsızlığını ortadan kaldırmaya yönelmiş kesin bir harekettir. O halde, bu teşebbüse karşı milletin göstereceği tepki ve girişeceği hareketler, bağımsızlığın korunması için yapılacak kutsal bir mücadele niteliğindedir. Bu mücadelenin ilk basamağında görev, milletin vekillerinindir. Milletvekilleri, kabine üyelerinin durumlarına müdahale ve etkide bulunmak suretiyle, devletin siyasî bağımsızlığı aleyhine, İngilizlerin girişmiş oldukları tecavüzleri, içeriye ve dışanya karşı kesinlikle ve hemen reddetmek zorundadırlar. Bunun nasıl yapılacağını kararlaştırarak buraya bildiriniz. Fakat, uygulamada şu noktaların mutlaka yerine getirilmesi gerekir :

Önce, Meclis'in dağıtılması ile ilgili olarak, Meclis'te ansızın bir iradenin okunması ihtimali ile karşı karşıya kalınmamalıdır. Eğer bu ihtimalin gerçekleşmesi kesin olarak önlenemezse, milletvekillerinin çalışmalarını özel toplantılar halinde devam ettirmeleri de yeterlidir. İkincisi, devletin siyasî bağımsızlığı aleyhine kesin bir müdahalede bulunulduğunu, Barış Konferansı'na, Avrupa milletlerine, İslâm dünyasına ve memleketin her bir yanına ilân etmek gerekir. İngilizlerin tecavüzü geri alınmadığı takdirde, Meclis'in görevi, Anadolu'ya geçmek ve milletin idaresini üzerine almaktır. Bu hareket, bütün milletin gücünü kendi varlığında toplamış olan Kuva-yı Milliye tarafından her bakımdan desteklenecek tir. Gerekli tedbirler şimdiden alınmıştır.

Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal

Bu tebliğin sureti olduğu gibi bütün komutanlara bildirildi.

Efendiler, Ayrıca Rauf Bey'e de 23 Ocak 1920'de, 10'uncu Kafkas Tümeni Komutanı vasıtasıyla yazdığım şifrede, "Harbiye Nâzırı'nın görevden çekilmesi bir oldubitti olmakla birlikte, işin önemi devam etmektedir" dedim. İtilâf Devletleri'nin temsilcileri, hükûmeti istedikleri gibi kurma yolunu tutmuş oluyorlardı. Yarın, Meclis'in güvenoyu vereceği bir hükûmete karşı da aynı şekilde davranmalarına böyle bir örnekle yol açılmış bulunuyordu. Hükûmetin, millete ve basına bilgi vermeksizin ve toptan çekilme yoluna gitmeksizin buna boyun eğmesi, milletin bağımsızlığını tehlikeye düşürüyordu. Olayı kapatmamak, hükûmeti Meclis-i Meb'usan'da milletin bağımsızlığını koruyamadığı gerekçesi ile açıkça düşürmek gerekirdi. İşte, bütün bunları Rauf Bey'e yazdım (Belge : 224).

Aynı tarihte,10'uncu Kafkas Tümeni Komutanı ile Rauf Bey'e şu ortak talimatı vermiştim :

Hükûmetin, İtilâf Devletleri temsilcilerinin tekliflerini kabul etmemekte direnerek; Barış Konferansı'nı, İtilâf Devletleri'nin Kuva-yı Milliye'den dolayı Türk hükûmetini düşürmeye karar verdiğini, bütün dünyaya karşı ilâna mecbur etmesi gerekir. Kabinenin önceki kabinelerde olduğu gibi millî bağımsızlıktan sezsizce fedakârlık etmesi, kendi yetkisi bakımından güçsüzlüğünü, anlayış ve kavrayış bakımından da asla güven verici olmadığını bir daha açıkca göstermiştir. Bu kadar çetin sorunları, karakter ve düşünce yapısı bakımından bu derece güçsüz olan kimselerle çözüme götürmeye çalışmak artık mümkün değildir. Bu bakımdan, kabinenin, son durum dolayısıyla düşürülmesi gerekir. Bütün milletin güvenine lâyık bir kabinenin iktidara gelmesi yolunda çalışınız (Belge 225) .

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

ANADOLU'DA BULUNAN YABANCI SUBAYLARIN TUTUKLANMASI KARARI Efendiler, yabancıların İstanbul'da saldırılarını artırarak nâzır veya milletvekillerinden bazılarını tutuklamaları ihtimaline karşı, Anadolu'da bulunan yabancı subaylann tutuklanmalarına karar verdim. Bu kararımı ve buna göre tedbirler alınması gereğini, 22 Ocak 1920 tarihinde, Ankara, Konya, Sıvas ve Erzurum'daki kolordu komutanlarına "kişiye özel" olarak şifre ile emrettim (Belge : 226).

Efendiler, milletvekillerine yazdığım telgrafa, Vasıf, Rauf , Bekir Sami Beyler 'in ortak imzasıyla cevap geldi. Bu cevapta : Meclis resmi olarak çalışmalara başlayınca, söz konusu mesele dolayısıyla kabine çekilecektir. O zamana kadar durumun emniyeti bakımından kabinenin işbaşında kalması gerekir. Siz, bir teşebbüste bulunmayınız ve müdahale etmeyiniz. Emirlerinizi bize bildiriniz. Görüşlerinizin her makam önünde gereği gibi savunulacağına güveniniz denilmekteydi (Belge : 227).

Ben, ne Hükûmet'e ne de Meclis'e bir, şey yazmamaya karar vermiş ve işi artık sayın milletvekili arkadaşlarımıza bırakmıştım (Belge : 228).

Efendiler, İstanbul'daki şahısların hareketlerini hangi tavsiyelere göre ayarladıklarını belirtebilmek için şu kısa bilgiyi arz edeyim :

Filân siyasî temsilci, çok namuslu ve doğru sözlü ve Türk dostuymuş muş. Bu zat, çok içten ve dokunaklı bir dille demi ki "eğer Harbiye Nâzırı ile C e v a t P a ş a çekilmeseydiler, Harbiye Nezareti işgal edilecekti: Kuva-yı Milliye'nın gösterdiği suskunluk ve kararlı tutum, bazılarını çıldırtıyor. Fakat acele etmeyin, ezilirsiniz. Bana güvenin. Hakaret varsa yapanlar utansın. Belki daha başka delilikler olacaktır. Fakat siz sakın delilik etmeyin."

İstanbul'daki şahıslar, abiz bu sözlerin samimiyetle söylendiğinden şüphe etmiyoruz diyorlardı (Belge : 229).

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

MECLİS-İ MEBUSAN'IN BAŞKANI SEÇİLMEM SAKINCALI GÖZÜKÜYOR Efendiler, milletvekilleri, İstanbul'da toplandıktan bir hafta sonra, Başkanlık Divanı ve dolayısıyla Meclis Başkanlığı seçimi ile ilgili görüşmelere başlamışlar. Bir yerde işaret etmiştim ki, ben

Meclis Başkanı seçilmeyi, bazı yararlarından dolayı lüzumlu bir tedbir saymış ve gereken kimselere bu konudaki düşüncelerimi de bildirmiştim. İşte arz ettiğim gibi, bu konu üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Ocak 1920 ve 1 Şubat 1920 tarihlerinde, R a u f B e y tarafından göderilen yazılarda birtakım görüşlerden sonra, "biz pek büyük bir sakınca doğuracak olan bu konuyu ileri sürmekten vazgeçiyoruz" denmekte (Belge : 230) ve "...özel gizli bir toplantıda yeniden söz konusu edildi. Ş e r e f B e y seçilmenizin yararlarını anlattı. . . Seçim sırasında oyların dağılacağı yeniden kesin olarak hissedildiğinden, sizin, milletin başında, Millî Meclis'in koruyıicusu olarak kalmayı zaten tercih buyurduğunuz tarafımızdan söylendi. Yüksek şahsiyetiniz hakkında alkışları içten gösterilerin yapıldığı görüldü. Genel toplantıda, Reşat Hikmet Bey Meclis Başkanı, Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülaziz Mecdi Efendi ikinci başkan vekili seçildiler" haberi verilmekteydi.

Efendiler, benim başkanlığımı ortaya atan demek ki, yalnız Şeref Bey oluyor. Gizli olarak yapıldığı bildirilen toplantıda, öteki şahıslar tarafından benim başkanlığa seçilmemin ne maksatla söz konusu edildiği, üstü kapalı olarak bile söylenmiyor. Önce, ciddî gerekçelere dayanarak benim başkanlığımı ileri sürmeliydiler. Ondan sonra da oyların dağılıp dağılmayacağını incelemeliydiler. Yalnız, Ş e r e f B e y 'in konuşması üzerine oyların hangi tarafa kayacağı konusunda bir karara varmakta isabet olmayabilirdi.

Efendiler, Rauf Bey 'in başkanlık konusundaki açıklamasına verdiğim cevapta demiştim ki : "İleri sürülen sakıncalar, daha önce etraflıca düşünülen şeylerdir. Benim başkanlığımı gerektiren sebepler bellidir. Bunlar, Kuva-yı Milliye'nin millet tarafından kabul edildiğini göstermek, Meclis dağıtıldığı takdirde başkanlıkla ilgili görevleri güven içinde yapabilmek, millî varlığımızla bağdaştırılamaz bir barı$ teklifi karşısında milletçe bir ayaklanma, Meclis'in başkanı sıfatıyla, milletin maddî ve manevî güçlerini savunma durumuna geçirme düşünceleridir. Sözlerinizden, savunma ile ilgili olan bu durumların, bugün İstanbul çevresince önemli sayılmadığı anlaşılıyor. Eğer, görüşlerdeki isahetsizlikten dolayı vatan ve milletin savunulmasında bugün için ve yarın aksaklıklar ortaya çıkarsa, sorumluluk bu yanlışlığı yapanlara düşer. Bunlann benim şahsî isteklerimle ilgili olmadığını temine gerek yoktur."

Efendiler, Harbiye Nâzırı'nın ve Genelkurmay Başkanı'nın zorla düşürüldüğünü biliyoruz. Meclis Başkanlığı'na seçilen merhum Reşat Hikmet Bey 'in, bir uydurma sebeple yabancılar tarafından tutuklandığını haber almıştık. İstanbul'da bulunan Hey'et-i Temsiliye üyelerinin tutuklanmalarının düşünüldüğü, Rauf Bey'in 28 Ocak 1920 tarihli yazısında bildiriliyordu. Bu durumlardan, Kuva-yı Milliye aleyhtarlığının, Meclis'in dağıtılma ihtimalinin ve dolayısıyla milletçe savunmaya geçme zamanının daha da yaklaştığn meydanda idi. Fakat bu gerçeği sezebilen azdı.

Efendiler, Reşat Hikmet Bey 'in kurtarılması için de Ankara'dan çalışmak gerekiyordu (Belge : 231).

Rauf Bey'in, Meclis'in durumunu anlatan 27 Ocak 1920 tarihli şifreli telgrafında endişe verici bazı cümleler vardı. Söz geiişi, kabine başlangıçta çekilmeyi düşünmüş, fakat çekilmemiştir. Meclis,in bugünkü durumu, bu işi çözüme bağlamaya elverişli değildir, Buradaki milletvekilleri, milletin Maraş bölgesi ile ilgili olarak gönderdiği telgrafları, genel kurulda okumak cesaretini bile gösteremiyorlar. İtilaf Devletleri'nden filânın falanın isteklerine uygun olarak davranmamızı tavsiye ediyorlar. Toplanacak yerimiz yoktur (Belge : 232, 233)

gibi.

Rauf Bey'e, 7 Şubat 1920'de gönderdiğimiz bir yazıda, şu düşüncelerimizi bildirdik : Milletvekilleri, İstanbul'daki iç ve dış etkilere kapılarak, barışa yönelme gayesini ihmal edip, kölelik, mevkî kapma hırsı, kıskançlık, kuruntu v.b. sebeplerle anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Arkadaşlanmız, çok sayıda milletvekilini içine alan bir çoğunluk saağlayabilmek mek için, kendi düşünce ve inançlarından sürekli olarak fedakârlık yapmışlar ve uysal olmak sevdasıyla, hükûmet ve bilinen çevreler üzerindeki etkilerini büsbütün kaybetmişlerdir. Uyumsuzluk yaratmamak kaygısıyla bu davranışa devam edilecek olursa, millî dâvâya aykırı emellere ve türlü türlü ihtiraslara âlet olunmaktan, millî meseleler aleyhinde kararlar alınmasına engel olunamamaktan korkulur. Bu duruma karşı alınacak tedbir şudur : Azınlıkta olsalar bile, ilkelerimize her bakımdan bağlı arkadaşlardan kurulu bir grupla yetinmek. . . Bunun sakıncası uysallıktan azdır. Hükûmeti mutlaka düşürmek ve kesin mücadele durumuna geçmek gerekir (Belge : 234).

İÇİNDEKİLER | **MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR**

HÜKÜMETİ MUTLAKA DÜŞÜRMEK VE KESİN MÜCADELE DURUMUNA GEÇME GEREĞİ Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi ekilmemiş, Meclis de bir problem çıkarmaktan sakınarak, onu düşürmek yoluna gidememiş ve bazı üyeleri değiştirilmiş olan Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne güven oyu vermiştir.

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin Meclis huzurunda okuduğu hükûmet programını bilmem hatırlar mısınız' Bu programda :

Sadrazam Paşa, yaptığı en önemli görevi sözlerine başlangıç olarak alıyor; İstanbul Hükumeti ile Anadolu arasında haberleşmenin kesilmesine kadar varan anlaşmazlığın giderilmesini başardığını, bundan böyle millî iradenin yüce Meclis'te tecellî edeceğini, artık meşrutiyet ilkelerine tam olarak uyulabilmesi için bir engel tasavvur etmediğini söylüyordu.

Efendiler, bu sözlerle, Hey'et-i Temsiliye'nin millî irade adına hareket etmesine ve meşrutiyet ilkelerine uygun hareketlere engel olmasına artık yer olmadığı gibi bir anlam sezdirilmek isteniyor. Daha dün Millî Meclis'in, İstanbul da toplandığı bir sırada, millı iradeye de milletlerarası kurallara da aykırı olarak, bizzat kendilerinin ve kendileriyle birlikte Meclis'in ve milletin ne kadar ağır bir saldırıya uğradığını açıklama gereği duymayan sadrazam, halâ Hey et-i Temsiliye yi jurnal etmekle durumunu kurtarmaya çalışıyor ve bizim sayın milletvekili arkadaşlarımız da, bu sözleri büyük bir sessizlikle dinleyebiliyorlar.

Hükûmet, siyasî zümrelere karşı tarafsızlıktan ayrılmadığını ve ayrılmayacağını bir kere daha belirttikten sonra, bugüne kadar elde ettiği başarıların derecesinin takdirini Meclis'e bırakıyor.

Sadrazam, devlet idaresinin düzeltilmeye muhtaç olduğunu söyleyerek Osmanlı Devleti'nin, her yabancı devlet baskısı karşısında kaldıkça başvurduğu eski politikasını yeniden canlandırarak, dünyaya yeni düzeltmeler yapılacağı sözünü veriyor : "Yabancıların imtiyazlarını genişleteceğiz. Azınlıkların haklarını korumak için nisbî temsil yönetimini uygulayacağız. Adalet, maliye, bayındırlık ve güvenlik işlerinde ve hattâ sivil yönetimde yabancılara yeteri kadar kontrol yetkisi vereceğiz" diyerek düşündükleri düzeltmelerin esaslarını sayıyor.

Sadrazam Paşa, dışişlerinden bahsederken de "Ateşkes Anlaşması hükümlerinden ayrılmamak, hükûmetçe gerekli görülmektedir" taahhüdünde dünde bulunurken, "İzmir'in işgalinden dolayı meydana gelen kaynaşma ma ve karışıklığa son verecek olan, ancak barıştır" demekle yetiniyor; kararlılık ve ileri görüşlülüğün güçlükleri yeneceğine tam bir inancı bulunduğunu söyleyerek, programını bitiriyor (Belge : 235).

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

ALİ RIZA PAŞA VE KABİNESİ'NİN İÇ YÜZÜ Efendiler, Meclis-i Meb'usanca kabul edilen bu programı tahlil ve yorumdan geçirerek burada vakit kaybetmeyi gereksiz sayarım.

Yalnız Efendiler, Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın ve kabinesinin içyüzünü ve utanmazlığını gösteren bir belgeyi aynen bilginiz sunmama müsaadenizi rica edeceğim :

Çok ivedi İstanbul,14.2.1920
Valiliklere ve Müstakil Sancaklara
Son olarak Meclis-i Meb'usan'da okunan ve büyi.ik bir çoklukla kabul edilerek hükûmete güvenoyu verilmesini sağlayan programın önemli noktalanndan birinde belirtildiği üzere, her tûrlû milli d,vâlar ın tek tecellî yeri olan Meclis Genel Kurulu, Allah'a şükür artık toplanıp çalışmaya başladığına göre, meşrutiyet ilkelerinin her türlü engel ve etkilerden uzak olarak yürürlük kazanması gereken memleketimizde, bu Meclis'ten başka yerde, millî irade adına konuşmaya ve istekler ileri sürmeye artık sebep ve imkân kalmadığından, hükûmet işlerine müdahale şeklindeki her türlü faaliyet ve hareketlerin cezalandırılacağı duyurulur. (Sadrazam Ali Rıza)
Efendiler, böyle bir genelgeye ne gerek vardı' Hey'et-i Temsiliye'yi millet gözünde küçük düşürmekte, onun cezalandırılabileceğinden bahsetmekte ne yarar vardı' Eğer Hey'et-i Temsiliye zaman zaman hükûmetin dikkatini çekmeyi gerekli görüyor idiyse, bu hareketinin ne kadar temiz ve yüksek düşüncelere dayandığından ve ne derece vatanla ilgili zaruretler yüzünden yapıldığından hâlâ $üphe edilebilir miydi' Hey'et-i Temsiliye'yi, dolayısıyla milletin birlik ve dayanışmasını yok etmeyi asıl hedef olarak kabul eden hükûmet, Aydın, Adana, Maraş, Urfa Antep cephelerinde sürüp gitmekte olan çarpışmalardan ise, asla duygulanmış görünmüyordu. Yabancı devletlerin, doğrudan doğruya kendi kabinelerine yapmış olduğu baskıdan üzüntü duymuyordu. Şunu da açık olarak belirtmeliyim ki, her türlü millî davanın belirdiği tek yer olmak gereken Milli Meclis'in, Sadrazam Paşa'nın Tanrı'ya şükrederek söylediği gibi, çalışmalara başladığı da ne yazık ki daha görülmüyordu.

Efendiler, Sadrazam'ın bu genelgesi üzerine biz de şu genelge ile milletin dikkatini çekmeyi gerekli bulduk.

Genelge 17.2.1920
Milll iradenin kanun3 olarak varlığını gösterdiği yer olan Meclis-i Meb'usan'ı açarak millî hakimiyeti ispatlayabilen Cemiyetimizin, en önemli ve başlıca görevlerinden biri de, milli dâvâya uygun ilkeler çerçevesinde bir banş yapılıncaya kadar, milli birliği korumaktır. Cemiyetimizin, her güçlüğe göği.is bererek, vatanı ve mill' varlıı koruma yolundaki kurtancı çalışmalanna, millî gaye gerçekleştirilinceye kadar, daha büyük bir azim ve iman ile devamı

şarttır. Bu bakımdan, milletin yaşama ve varlığını devam ettirme temeline dayanan millî teşkilâtın, vatanın her köşesinde, geniş çapta ve yaygın bir biçimde kökleşmesine, eskisi gibi devam edilmesini bütün merkez ve idare hey'etlerinden bir kere daha önemle rica ederiz.
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi adına
Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | **MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR**

ALDATICI SÖZ VERMELER, AĞIR İTİRAFLAR Efendiler, İstanbul'dan gönderilen 19 Şubat 1920 tarihli yazıda, "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan İstanbul'daki siyasi temsilciliğine gelen ve siyasî temsilcilik tarafından da resmen hükûmete yapılan sözlü tebligatta, padişahlık başkentinin Osmanlı Devleti'nde bırakıldığı bildirilmiş; fakat bununla birlikte, Ermeni katliamının durdurulması ve Yunanlılarla bütün İtilâf Devletleri'nin kuvvetlerine karşı olan tutumumuzun değiştirilmesi istenmiş; aksi takdirde, barış şartlarının değiştirilmesinin muhtemel bulunduğu da ayrıca ifade edilmiştir" denilmekte ve bazı hususlar, özellikle "şikâyete yol açacak en küçük olaylara bile meydan bırakılmaması" tavsiye edilmekteydi.

Efendiler, bu sözlü vaadin arkasındaki anlam ve maksat ne olabilirdi' Yunanlıların, Fransızların ve daha başkalarının işgali altında bulunan vatan topraklarından başka, İstanbul'un da alınması kararlaştırılmıştı. Ancak, ileri sürülen şarta uyulursa, İstanbul'u almaktan vazgeçeriz mi, denilmek isteniyordu' Yoksa, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri zaten geçicidir, İtilâf Devletleri, yalnız İstanbul'u alacaktı, fakat teklif ettikleri şarta uyarsak, onu da bırakacaklardır, anlamı mı çıkarılıyordu'

Veyahut da Efendiler, İtilâf Devletleri Kuva-yı Milliye'nin rşgal bölgelerinde, işgal kuwetlerine karşı kurduğu cepheleri bozdurmaya ve açtığı savaşları, giriştiği hareketleri durdurmaya, İstanbul Hükûmeti'nin gücünün yetmeyeceğini çok iyi anladıklarından, Yunanlılar da dahil olmak üzere, İtilâf Devletlerine karşı ·yapılan saldırının önlenememiş ve aslı olmayan Ermeni katliamına son verilmemiş olduğu bahanesiyle İstanbul'u da mı işgal etmek niyetindeydiler'

Daha sonraki olaylar, bu son tahminin doğru olduğunu göstermiştir tir, sanırım. Ne var ki, İstanbul Hükûmeti'nin İngiliz temsilciliğinin teklifinden böyle bir anlam çıkarmaya yanaşmamış, aksine ümide kapılmış olduğu görülüyordu.

Efendiler, yapılmış olan teklifin ne derece yersiz olduğu hususunda bir fikir verebilmek için, biz de o günlerle ilgili bazı durumları hatırlayalım. Şüphe edilmemek gerekirdi ki, Ermeni katliamı konusundaki sözler, gerçeğe uygun değildi. Aksine, güney bölgelerinde, yabancı kuwetler tarafından silâhlandırılan Ermeniler, gördükleri koruyuculuktan cür'et alarak bulundukları yerlerdeki Müslümanlara saldırmakta idiler. İntikam düşüncesiyle her tarafta insafsız bir şekilde öldürme ve yok etme siyaseti gütmekte idiler. Maraş'taki feci olay bu yüzden çıkmıştı. Yabancı kuvvetleri ile birleşen Ermeniler, top ve makineli tüfeklerle Maraş gibi eski bir Müslüman şehrini yerle bir etmişlerdi. Binlerce çaresiz ve suçsuz ana ve çocukları işkenceyle öldürmüşlerdi. Tarihte bir benzeri görülmemiş olan bu vahşeti yapan Ermenilerdi. Müslümanlar yalnız namuslarını ve canlarını korumak için karşı koymuş ve

kendilerini savunmuşlardı. Yirmi gün süren Maraş katliamında, Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların, bu olay hakkııvda İstanbul'daki temsilcilerine çektikleri telgraf, bu faciayı yaratanları, yalanlanamayacak bir şekilde ortaya koymakta idi.

Adana ili içindeki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar silâhlandırılmış olan Ermenilerin süngülerinin baskısı altında her dakika öldürülmek mek tehlikesi ile karşı karşıya bulunuyorlardı. Canlarının ve bağımsızlıklarının korunmasından başka bir şey istemeyen Müslümanlara karşı uygulanan bu zulüm ve yok etme politikası, medenî insanlığın dikkatini çekecek ve onları insafa getirecek nitelikte iken, aksinin yapıldığını iddia ederek ondan vazgeçilmesini isteme gibi bir teklif nasıl ciddî olarak kabul edilebilirdi'

İzmir ve Aydın dolaylarında durum buna benzer ve belki daha da acıklı değil miydi' Yunanlılar, her gün kuvvet ve vasıtalarını artırıyor ve ; taarruz hazırlıklarını tamamlıyorlardı. Bir yandan da oraya buraya saldırmaktan geri durmuyorlardı. O günlerde İzmir'e yeniden bir piyade alayı ile tam teçhizatlı bir süvari alayı ve yirmi dört adet yük otomobiliyle çok sayıda nakliye arabası, altı tane top ve birçok savaş malzemesi çıkarıldığı, cephelere bol miktarda cephane gönderilmekte olduğu anlaşılmıştı. Gerçek şu idi ki, milletimiz, sebepsiz olarak hiçbir yerde hiçbir yabancıya saldırmış değildi.

Bu durum karşısında, Efeıldiler, vatanımızın işgal edilmiş yerlerinden düşmanların çekildiklerini görmeden veya hiç olmazsa çekileceklerine tam bir güven duymadan, aldatıcı sözlere gereğinden fazla değer vermek akıl kârı mıydı' Memleket kaderinin tek dayanak noktası olarak kalmış bulunan Kuva-yı Milliye'yi dağıtma gayesi güden bu gibi teklif ve teşebbüsleri anlamakta güçlük var mıydı' Geleceğin şüphe ve belirsizliği uğruna, millî dâvâdan hemen vazgeçmek doğru olur muydu' Yalnız İstanbul'un değil, Boğazlar'ın, İzmir'in, Adana bölgesinin, kısacası millî sınırlarımız içindeki bütün vatan topraklat-ının egemenliğimiz altında kalması millî gayemiz değil miydi' Bu duruma göre, yalnız İstanbul'un, Osmanlı Devleti'ne bırakılacağı vaadi karşısında, Osmanlı Devleti'nin sadrazamı Ali Rıza Paşa memnun olsa da, Türk milletinin memnun olacağı ve bununla yetinerek susup oturmayı tercih edeceği nasıl düşünülebilirdi' Vahdettin'in sadrazamı, Kuva-yı Milliye'yi dağıtmayı hedef alan bütün bu teşebbüslerin tarihî sorumluluğunu düşünmek istemiyor muydu'

Efendiler, yabancıların teklifine ve onu gerçekleştirmeye kalkışan hükûmetin istek ve emrine, milletçe de Kuva-yı Milliyece de boyun eğilmeyeceği şüphesizdi.

İÇİNDEKİLER | **MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR**

MİLLİ BİR KABİNE KURULMASININ İMKANSIZLIĞI Saygıdeğer Efendiler, Rauf Bey, 19 Şubat 1920 tarihli bir şifre ile, hükûmet ve Meclis hakkında üzerinde durup düşünülmeye değer bilgiler veriyordu. Bu bilgileri özetleyeyim :

"Şubatın on dokuzuncu günü, Sadrazam, Dahiliye Nâzırı, Bahriye Nâzırı Felâh-ı Vatan Grubu'nun toplantısına gitmişler. Sadrazam, Kuva-yı Milliye'nin ikinci bir hükûmet şeklinde görünmemesi, hükûmet işlerine karışmaması ve Maraş taraflarındaki çatışmaların daha ilerilere götürülmeyerek durdurulmasını, düzen ve güvenliğin sağlanması gereğini siyasî bakımdan yararlı gördüğünü söylemiş miş, Ziya Paşa' nın vali ve Ahmet Fevzi Paşa'nın da kolordu komutanı olarak Ankara'ya gönderileceğini bildirmiş. Dahiliye Nazırı da serbestçe iş görmesine karışılmamasını istemiş. Polis Müdürü ile Jandarma Komutanı'nın

değiştirilmesine güçlerinin yetmediğini anlatmış. Eskiden beri dostu olan Keşfî Bey'in dürüstlüğünden ve onu Bursa'ya vali, Faik Ali Bey'i de müsteşar yaptığından bahsetmiş. Salih Paşa da, Maraş ve dolaylarında boşaltılan yerlere, hükûmetçe el koymayı siyasî bakımdan müınkün görmemiş, Fransiz basınını aleyhimize çevirir, demiş. Padişah, hükûmete, Meclis'ten çok hâkim imiş. Meclis'in ruh haline göre, bu hükûmeti düşürmek ve yerine gerekli şartları taşıyan millî bir kabineyi getirmek mümkün değilmiş" (Belge : 236)

Bu bilgileri, Anadolu ve Rumeli'de bulunan tekmil komutanlara bildirirken, şunu da ekledik :

Hey'et-i Temsiliye, işgal ve çeşitli yabancı etkilerin baskısı altında bulunan İstanbul'da, daha millî ve fedakâr bir hükûmetin. işbaşına getirilmesindeki güçlükleri takdir ettiğinden, Sadrazam Paşa'nın bilinen bildirisine karşılık, 17 Şubat 1920 tarihindeki genelgeyle görüşünü bütün teşkilâtına duyurmuştu. Millî birliği bozma düşüncesi ile yapılacak her teşebbüs ve saldırıyı, akıllıca davranışlarla başarısızlığa uğratmak şarttır. Milli dâ,vâ,ya uygun bir barış yapılmadıkça, Kuva-yı Milliye'nin faaliyetine son vermesinin mümkün olamayacağı hususunda ilgililerin yeniden dikkati çekilmekle birlikte, millî birlik ve dayanışmayı güçlendirme ve devam ettirme konusunda, her zamankinden daha ileri görüşlü ve uyanık bulunulmasını özellikle rica eder ve bekleriz (Belge : 237).

Rauf Bey'e de cevap olarak şunu yazdım :

Harbiye Nezareti Başyaver Salih Bey'e 21.2.1920

Rauf Bey'e

İlgi : 19.2.1920 tarihli şifre :

Felâh-ı Vatan Grubu'nun Sadrazam Paşa ve arkadaşlarıyla yaptığı tartışmalardan genellikle anlaşıldığına göre, bugünkü hükûmetin Millî Meclis'ten aldığı güven oyuna dayanarak, Kuva-yı Milliye'nin memleketteki nüfuz ve etkisini yok etmeye çalıştığı açıkça görülüyor. Millî Mücadele'ye karşı tutumundan dolayı azledilen Faik Ali Bey'i müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfî Bey'i, Bursa valiliğine atanması ve daha önce memuriyetleri milletçe kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa'yı da Ankara'ya göndermek hususunda ısrar etmesi, açıktan açığa Kuva-yı Milliye aleyhine hareket edildiğinin kesin bir belirtisidir. Hükûmetle milletin tam bir birlik içinde çalışarak tespit edilen ilkeler çerçevesinde millî dâvâya uygun bir barış yapılması gereğini her zamandan daha çok takdir etmekte olduğundan, hükûmet işlerine karşı her türlü muhalefetten ve güçlük çıkarmaktan kaçınmayı bir vatan görevi sayıyoruz. Her şey bitmiş, millî gayeye ulaşılmış değildir. Arada pek korkunç ihtimaller vardır. Geleceğin sonsuz bilinmezlikleri içinde, Kuva-yı Milliye'nin kurtarıcı çalışmalarına değer verip vermediğinin hükûmetten sorulması gerekir. Bize gelince : Tarihin bu memlekette şimdiye kadar yaratmadığı bu millî birlik ve dayanışmayı bozmaya yeltenen her hareketi bir vatan hainliği sayarak ona göre gerekli tedbirleri almaktan çekinmeceğiz. Bu mecburiyet ve zaruretlerin hükûmet üyelerince bilinmesi pek yararlı olacaktır. Hükûmet ile aramızdaki uyum ve birliğin korunması, ancak bugünkü durumun devam ettirilmesiyle mümkün olabilir. Gereksiz atama ve görevden almaların yapılması ve özellikle Millî Mücadele'ye karşı geldikleri için görevden alınmış olan memurlar üzerinde ısrar edilmesi, Kuva-yı Milliye aleyhinde bir düşmanlık sayılacağından, bu gibilerin memuriyetlerine göz yumulmayacaktır. Hele Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa'nın, gönderildikleri takdirde hemen geri çevrilmelerinin bir oldubitti sayılması gerekir.

Bugünkü durumun ağırlığını kavramış olan Millî Meclis'teki arkadaşların bile, böyle anormal olaylar karşısında susmayı tercih etmesi, her taraftan kışkırtılan ve teşvik gören hükûmeti cesaretlendireceğinden, gayeye bağlı arkadaşlann bu konuda da kesin ve açık bir tavır takınmalan gerekmektedir. Hükûmetin Meclis'e hâkim olması, denetleme görevini güçleştireceğinden, böyle bir durum ortaya çıktığı takdirde, vatanın kurtuluşu için yerinde kararlann alınamayacağı ve sonunda millî gayenin gerçekleşemeyeceği· şüphesizdir. Bütün milletçe benimsenen ve kutsal sayılan Kuva-yı Milliye gayelerinin, Meclis'çe de benimsenip gerçekleştirilmesinin sağlanması ve hükûmet işlerinin bu gayeler açısından denetlenmesi konusunda, vatanseverlik görevinin sonuna kadar esirgemeden yerine getirilmesini önemle rica ederiz.

Hey'et-i Temsil'iye adına Mustafa Kemal

R a u f B e y'in bir başka yazısına verdiğimiz karşılığı da arz edeyim :

Şifre 21.2.1920

Harbiye Nezareti Başyaveri Salih Bey'e

Rauf Bey'e:

İlgi : 20.2.1920 tarihli şifre :

Hükümetin Millî Meclis'teki gruba karşı gözdağı verici bir tavır takınmasının, grubun, dayanışma halinde bir siyasî güç olarak gelişip varlığını gösterememesinden ileri geldiği açıkça anlaşılmaktadır. Her şeyden önce, grubun bu bakımdan bilinçli bir denetim gücü haline getirilmesi gerektiği belli oluyor. Hükumetin sonradan gönül almak maksadıyla sizleri davet etmesi, bugünkü güçsüzlüğünü anlamasından ve gi.iç kazanıncaya kadar oyalayıp vakit kazanmak düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Hükûmete karşı kesin bir durum alma zamanı gelmiştir. Sadrazama ve Dahiliye Iîâz ın'na açıkça söylemek gerekir ki, Kuva-yı Milliye, sonuç alınıncaya kadar çalışmalannı sürdürecektir.

Memleketi işgal eden ve milletimizi tam bir kölelik derecesine düşürmek isteyen düşmanlarımız, Kuva-yı Milliye'nin faaliyetini istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Fakat, devlet ve milletin kurtarılmasına çalışan bir millî kuvvete, kendi hükûmetimiz tarafından hücum ve saldınya geçilmesi görülmemiş bir şeydir.

İtilâf Devletleri'nin, İstanbul'un Osmanlı hâkimiyetinde bırakılması ile ilgili görüşü ne kadar sevinçle karşılanmış ise, İzmir ve Adana cephelerinde savaştan vazgeçilmesi konusundaki istekleri de o kadar hayretle karşılanmıştır. Harbiye Nâzırı'na, İzmir ve Adana`nın da Osmanlılar'ın elinde kalması sağlanıncaya kadar silâhların bırakılamayacağı, Ermenilere karşı bizim tarafımızdan bir saldınnın yapılmadığı, Fransızlar tarafından silâhlandınlan ve kışkırtılan Ermenilerle aramızda bazı olaylar çıkmışsa, bunun sorumluluğunun Ermeni milliyetçilerine ve onları kışkırtanlara ait olacağı bildirilmiştir.

Hükümetin, Maraş ve Urfa'dan ileriye geçilmemesi yolundaki teklifine karşı, millete güven vermek ve Kuva-yı Milliye'yi durdurabilmek için, Fransızların Adanayı derhal boşaltmaya başlamaları istenmelidir, Aksi takdirde, Kuva-yı Milliye'yi, memleketi kurtarma mücadelesinden alıkoymanın mümkün olamayacağını, bu ateşin Halep ve Suriye'ye sıçramak üzere bulunduğunu; Fransızlann, Adana ve dolaylarının boşaltılmasında ne kadar çabuk davranırlarsa, o kadar karlı çıkacaklarını kendilerine açıkça anlatmalıdır. Anadolu basınının kullandığı sert dilin hafifletilmesi, İtilâf Devletleri'nin zulüm ve saldırılarına son vermeleriyle mümkündü. Bunca haksızlıklara, zulümlere, hattâ katliamlara karşı feryat eden

suçsuz bir milleti susturmak zulmünü bizden istemelidir. Aslında, dünyanın her yerinde basın, bu türlü sıkı kayıtlardan kurtulmuş olup hür ve serbesttir. Akbaş cephesinden bir kısmının İngilizlere geri verilmesi için hiçbir yardımda bulunmamanızı isterdik. Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere geri verilmemesi daha yerinde olur, düşüncesindeyiz.

Hükûmet, İtilâf Devletleri'ne karşı böyle sahte yaranma hareketlerinde bulunarak merhamet uyandırmayı başarabileceği ve iki yüzlü davranışların, barış şartlarının değişmesini etkileyeceği zannını besliyorsa, kendilerinin gafletine acırız. Kısacası, barışımızın söz konusu olduğu şu çetin günlerde, Kuva-yı Milliye'yi zayıf gösterecek her hareketin, milletimizin kaderi üzerinde uğursuz bir etki yapacağı şüphesiz olduğundan, Meclis'teki arkadaşlara düşen denetleme görevinin her türlü fedakârlığa katlanarak yerine getirilmesini özellikle rica ederiz.

Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | **MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR**

KUVAYI MİLLİYE'NİN MÜCADELEYE DEVAMI KONUSUNDA KAMUOYUNU YOKLANMASI Efendiler, bugünlerde duyulan ihtiyaç üzerine Rauf Bey'e, aynı tarihte şu telgrafı da yazdım. Bu ihtiyaç, Hey'et-i Temsiliye'nin ve Kuva-yı Milliye'nin mücadeleye devamı konusunda kamuoyunu yoklamaktı. Rauf Bey'e yazdığım bu telgrafı, Erzurum'daki Kâzım Karabekir Paşa'ya da çektirmiştim.

Çok ivedi ve günlüdür. 21.2.I920

Rauf Bey'e özel :

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin durumunu değiştirmeye yetkili olacak kongrenin toplanması, tüzüğünün sonuncu maddesi gereğince, Meclis-i Meb'usan'ın yasama görevini tam bir güvenlik ve serbestlik içinde yerine getirdiğinin Meclis'çe açıklanmasına bağlıdır. Hey'et-i Temsiliye'nin genel teşkilâtının başında, barış yapılıncaya kadar eski şeklini koıuması gereği, bütün arkadaşlarımızın onayı ve ısrarı üzerine kabul edilıniştir. Oysa, hükûmet tarafından âdeta teşvik edilen muhalif gazetelerin hücumlan, Ayân Meclisi'nin açık saldırıları, hükûmetin tutum ve işleri ve özellikle Sadrazam Paşa'nın bildirisi, Meclis-i Meb'usan'da Kuva-yı Milliye'nin kanun dışı olduğunu alkışlattıran nutuklar, kamuoyunu millî teşkilât aleyhine çevirmekte ve Hey'et-i Temsiliye'mizi güç bir duruma sokmaktadır.

Bir yandan Padişah'ın isteğine uyarak Zeynelabidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi kimselerin, sırf Kuvayı Milliye'yi yok etme maksadıyla her tarafta kurmaya çalıştıkları Teâlî-i İslâm Cemiyeti adı altındaki kuruluşlar, milli teşkilâta doğrudan doğruya saldırılara başlamışlardır. Söz gelişi, Niğde ve Nevşehir'de, bu ayın on dokuzuncu günü, "Meclis-i Meb'usan açıldı. Millî teşkilatı padişahımız istemiyor" gibi sözlerle, halkı açık toplantı ve gösterilere sürüklemişlerdir. Bu durum Sadrazam Paşa'nın bildirisini alan bazı memurlar tarafından da teşvik edilmiştir. Bu olayın Konya'ya ve daha başka yerlere de yayılması uzak bir ihtimal değildir. Bu bakımdan :

1- Hükûmetin, Kuva-yı Milliye'nin devamına taraftar olup olmadığını kesin olarak bildirmesini kendisinden istemek gerekir.

2 - Felâh-ı Vatan Grubu'nun, söz konusu edilen tam bir güvenlik ve serbestliğe sahip

olduğunu, bu bakımdan, Kuva-yı Milliye'yi dağıtınak lüzumuna inanıp inanmadığını bildirmesi gerekir. Eğer bu kuwetin devamına lüzum görüyorsa, ona göre hükûmetin dikkatini çekmekle birlikte, bunu, Meclis'te de gerektiği şekilde savıuı naiıdır. Bu konunun, grupça görüşülmesi ve tartışılması düşüncesindeyiz.

3 - Vatanın çıkarlan açısından, millî teşkilâtın ve Kuva-yı Milliye'nin ortadan kaldınlması tercih edildiği takdirde, İzmir, Maraş ve öteki cephelerde bulunan düşman kuwetlerine karşı da hükûmetçe gerekli tedbirlerin alınmasını sağlama bağlamak söz konusudur.

Yukarıda arzedilen düşüncelerin büyük bir önem ve ciddiyetle dikkate alınıp gereğinin yerine getirilmesini, bizi şahsen de güç durumdan kurtarmak için, sonucun bir an önce bildirilmesini rica ederiz. İstanbul'daki bazı arkadaşların, bunca emeklerle meydana getirilmiş olan millî birliğe ve Kuva-yı Milliye'ye vurulan darbelere karşı kesin tedbir alma konusunda, sonuna kadar gayret ve ciddiyet göstermekten çok, dışarıdaki uzak kuvvetlerden büyük ümitlere kapılarak teselli buldukları zannı uyanıyor. Biz, elimizdeki kuweti iyi koruyamadığımız takdirde, dış kuvvetlerin de bize değer vermeyeceklerini hatırlatmak isteriz.

Hey'et-i Teınsiliye adına Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafa verdiği 23 Şubat 1920 tarihli cevabında, İstanbul'da Meclis-i Millî'de beliren akıma karşı, Hey'et-i Temsiliye'nin ve Kuva'yı Milliye'nin ters ve hükmedici bir tavır almasını hiç de uygun bulmuyorum. Yalnız, Hey'et-i Temsiliye'nin bu işin içinden vekarla çekilmesini, işin sorumluluğunu ve durumun takdirini , Meclis-i M:llî'nin namusuna ve vatanseverliğine bırakmayı sürdürmelerine "Kuva-yı Milliye'nin ve Hey'et-i Temsiliye'nin varlığını sürdürmelerine Meclis-i Millî taraftar olmazsa... Kongrelerin aldığı kararlar gereğince, tam bir güvenlik içinde yasama ve denetleme yetkisine sahip ve hâkim olduğundan, Hey'et-i Temsiliye, kararların uygulanmasını Meclis-i Millî' ye bırakarak dağılır, faaliyetine son verdiğini yazar ve bir de teşekkür eder"."Fakat, Meclis-i Millî'nin, böyle bir sorumluluğu yüklenerek, durumunun ve geleceğinin güvenilir olduğu yolunda bir karar alarak bunu duyuracağı pek şüphelidir. Rauf Beyefendi bu teklifi yapar ve bu kararları aldırır da, Hey'et-i Temsiliye'nin işbaşından çekilmesi gereğini bildirirse, o zaman Hey'et-i Temsiliye bunu isteyerek kabul eder. Basına ve millete ilân ederek faaliyetten uzaklaşır. Şerefli ve onurlu yerini de meşru bir şekilde korumuş olur. Şüphesiz ki, bir yıldan beri milletin ısrarı ile kurulmuş olan Aydın cephesi, ne dağılıp kendi kaderini Yunanlıların eline teslim eder ve ne de hükûmet bunları dağıtabilir. O mücahitler kendiliklerinden ve eskiden olduğu gibi savaşa devam ederler. Fakat, bu durum o cepheye bağlı kalır ve kolordu komutanları kendi bölgelerinde bunu durum ve maksada göre iyi bir şekilde yürütürler. Ondan sonra da gelecekteki durum ve faaliyetlerimizde olayların akışına ayak uydurulur... İşte benim âciz görüşümün bundan ibaret olduğu arzedilir diyor (Belge : 238).

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

OLAYLARIN AKIŞINA AYAK UYDURAMAZDIK Efendiler, İstanbul'un fiilî olarak işgalinden aşağı yukarı yirmi gün önce ortaya konulan bu görüş ve düşünce incelenmeye değer. Ben yalnız bir noktaya işaret etmekle yetineceğim. O nokta, olayların akışına ayak uydurma şeklinde bir kaderciliği benimsemektir. Biz elbette, işi böylesine bir kaderciliğe

bırakamazdık. Aksine, olayların akışının ne olabileceğini önceden kestirip tesbit ederek, karşı tedbirleri düşünmek ve ânında, bir kararsızlığa düşmeden uygulamak taraftarı idik. İşte bundan dolayıdır ki, daha öncesinden kamuoyunu yoklamaya başlamıştık.

Efendiler, Milletvekili Mazhar Müfit Bey'in bir mektubuna verdiğim diğim cevabı olduğu gibi bilginize sunarsam, Kâzım Karabekir Paşa'nın ş a'nın görüşlerine verilmesi gereken cevap da kendiliğinden anlaşılmış olur. Mazhar Müfit Bey'in mektubunda yazdıklarını tekrar etmeyeceğim ceğim. Onu gerekirse kendileri yayınlarlar. Benim verdiğim cevap şuydu :

Ankara, 25/26.2.1920
Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit Beyefendi'ye
Efendim Hazretleri,

14.2.I920 tarihli uzun mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere cevabını şimdi yazıyorum. Yüce Meclis-i Millî'nin ve Felâh-ı Vatan adıru taşıyan grubun, gerçek durumlarını tasvir eden değerli ifadeleriniz, bende üzüntü yarattı. Açıklama ve tasvirlerinizle gözümün önünde beliren manzara elem vericidir. Zavallı millet; hayatını, varlığını, kaderini savunmak, korumak ve güven altına almakla yükümlü bildiği sayın milletvekillerini, gerçek millî ve vatanî görevlerini daha ilk anda ve ilk adımda unutmuş görüyor. Batılıların ve bütün düşman dediğimiz milletlerin, Türklerde kabiliyet olmadığı gerekçesiyle, Türkiye' de, her şeyin, bizim için olumsuz olan şeyin yapılmasına göz yumdukları bilinirken ve her birimiz, ayrı ayn bu zannın yanlışlığını ispata kararlı olduğumuzu iddia ederken, çıkar duygularımız, basit bencilliklerimiz bize her şeyi unutturabilir. Önce gelen milletvekilleri şöyle yapacakmış, sonra gelen milletvekilleri böyle tavır almış, Hey'et-i Temsiliye şunu kendinden saymış, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk milletinin sayın milletvekilleri, öyle mi' Bu ruh hali, böyle bir ahlâkî davranış karşısında hayret ve şaşkınlıktan donakalırım. Yeni grup veya parti teşkilâtından söz ediliyor. Azizim Mazhar Müfit Bey açıkladığınız zihniyet ve yaratılışların kuracakları gruptan da, partiden de, ben memleketi kurtarıcı sağlam bir tavır alınabileceğine hükmedemiyorum. Ben de Hey'et-i Temsiliye adı altında fedakârca görev yapan arkadaşlar, bu vatanın kur tuluşu ve milletin huzuru için ölünceye kadar çalışmak isterken, sayın milletvekilleri tutum ve tavırlarıyla ve gaflet uçurumuna yuvarlanmalarıyla, anlıyorum ki, buna bile müsaade etmeyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilâtına ve bu teşkilâtın meydana getirdiği Kuva-yı Milliye'ye dayanma gereği kalmadığını, çocukça ve gafilce davranış ve hareketleriyle belli eden Meclis-i Meb'usan'ın ve Felâh-ı Vatan Grubu'nun, bu konudaki kesin kararının öğrenilmesini ve tarafımıza bildirilmesini Rauf Bey'e yazdık. Bu kararın, bir an önce alınabilmesi için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken, sayın milletvekillerinin, toplantı yeri olan İstanbul'da, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kara kuvvetlerinin yığınak yaptığını ve İngiliz Akdeniz donanmasının da Fındıklı sarayına karşı demir atmış olduğunu gözönünde bulundurmaları gerektiğini hatırlatırım. (Mustafa Kemal)

İÇİNDEKİLER | **MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR**

AKBAŞ CEPHANELİĞİ VE KÖPRÜLÜ HAMDİ BEY Efendiler, Rauf Bey'e yazdığımız son

şifrede, Akbaş Cephaneliğindeki cephanenin bir kısmının İngilizlere verilmesine yardım ettikleri yolunda bir eleştiri vardı. Bu meseleyi biraz açıklayayım. Rumeli sahilinde, Gelibolu yakınlarında, Akbaş denilen yerde, bir cephane deposu vardı. Orada Fransızların eli altında bo1 miktarda silâh ve cephane bulunuyordu. Hükûmet, İtilâf Devletleri'ne tamamiyle boyun eğmiş göriinmeyi yararlarına uygun saydığından, sözünü ettiğim cephanelikteki silâh ve cephanenin bir kısmını İtilâf Devletleri'ne vermeyi vaadetmiş. Onlar da Wrangel ordusuna göndereceklermiş. Rusya'ya nakli için bir Rus vapuru da Gelibolu'ya gelmiş. Hükûmet daha önce, İstanbul'daki teşkilât başkanlarımızın izin ve yardımlarını da sağlamış...

Halbuki, Efendiler, Köprülü Hamdi Bey adında kahraman bir arkadaşımız, Kuva-yı Milliye'den bir müfreze ile, 26/27 Ocak ("6) 1920 gecesi, sallarla Rumeli sahiline geçti. Akbaş cephaneliklerini ele geçirdi. Depo bekçileri olan Fransızları tutukladı ve haberleşme hatlarını kesti. Silâhların hepsini cephanenin bir kısmını ve muhafız Fransız askerlerini de göz altında Lapseki'ye nakletti. Silâhları ve cephaneyi Anadolu'ya göderdikten sonra, Fransız erlerini iade etti. Akbaş deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus makineli tüfeği, yirmi bin sandık cephane bulunduğu tahmin ediliyordu (Belge : 2.39).

Bu olay üzerine, İngilizler, Bandırma'ya iki yüz kişilik bir kuvvet çıkardılar. İtilâf kuwetlerinin, millî savaş bölgelerinin gerilerinde İtilâf Devletleri askerlerinin de bulundukları yerlerdeki depolarda bulunan silâhların ve cephanenin başka yere nakli, kullanılamaz duruma getirilmeleri veya bu gibi yerlerin işgal edilmeleri ihtimaline karşı, komutanlara verdiğimiz emirde, bazı tedbirler tavsiye etmekle birlikte, bütün komutanların büyük bir kararlılık ve kesinlikle hareket etmeleri gereğini bildirdik (Belge : 240).

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

ANZAVUR'UN MİLLİ CEPHELERİMİZİARKADAN VURMA TEŞEBBÜSÜ

Efendiler, hemen aynı günlerde, Anzavur, Balıkesir ve Biga dolaylarında, oldukça önemli ve tehlikeli durumlar yaratmayı başarmıştı. Balıkesir'de, millî cephelerimizi arkadan vurmak istiyordu. Başına bir yığın adam toplamıştı. Karşısına gönderilen millî kuwetlerle, Biga'da kanlı bir çarpışma yapıldı. Anzavur galip geldi. Kuwetlerimizi dağıttı. Toplarımızı ve makineli tüfeklerimizi ele geçirdi. Erlerimizi ve subaylarımızı esir ve şehit etti. Akbaş kahramanı Hamdi Bey de bu şehitler arasındaydı. Bundan sonra, Ahmet Anzavur, kendi adına verdiği Ahmediye Cemiyeti adı altında alçaklıklarını gittikçe artırdı.

Efendiler, 3 Mart 1920 tarihinde, içinde fevkalâde önemli haberler bulunan bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbul'dan İsmet Paşa 'dan geliyordu. Ben Ankara'ya geldikten sonra, İsmet Paşa, Ankara'ya yanıma gelmişti. Birlikte çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşa'dan sonra Harbiye Nâzırlığı'na Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Paşa Hazretleri'nin özel istekleri üzerine ve çok önemli bir iş için İsmet Paşa'yı bu tarihten birkaç gün önce İstanbul'a göndermiştim.

Önemli saydığımız nokta şuydu : Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlardı. Buna kargı, akla yakın olan tedbir, bütün kuwetleri seferber ederek düzenli bir savaşa girmekti. Özellikle Fevzi Paşa Hazretleri, bu gerek ve zarureti takdir etmekteydi.

İşte, bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşa'nın İstanbul'da bulunması ve hatta Genelkurmay Başkanlığı'na resmen tayin edilerek işe başlaması çok yararlı olacaktı. Bu maksarla İstanbul'a gitmesini gerekli bulmuştum. İsmet Paşa'nın telgrafı şudur :

Harbfye Nezareti 3.3.1920
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne
Alınan bilgilere göre, İstanbul'da bir dernek kurulmuş ve İngilizlerle birlikte kararlar almış. Hükûmetin düşüri.ilmesi ve malûm bir hükûmetin kurulması, Meclis'in dagıtılması, İzmir ve Adana,nın işgalteri için Kuva-yı Milliye'nin ortadan kaldırılması, dünya barış ve güvenliğini sala ıTıak üzere İstanbul'da Müslümanlararası bir Hilâfet Şurası'nın toplanması ve bcılşevikler aleyhine fetva çıkarılması bu kararlar arasırıdaymış. Nâzır Paşa, bu derrıegırı çalışmalarına önenı veriyor. Anadvlu'daki Anzavur hareketi bu kararlara baglı oldugıı gibi, ingilizlerin hüküınete çok fazla baskı yapmaları da aynı sebeptendir. Bilgi olarak arz etmekliğimi istediler (İsmet). (Harbiye Nezareti Başyaveri Binbaşı Salih)

İÇİNDEKİLER | **MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR**

ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ'NİN İSTİFASI Efendiler, yüksek şahıslarınızca bilinmektedir ki, İngiliz temsilcisi, Yunanlılar da dahil olmak üzere bütün İtilâf kuwetlerine karşı mücadelenin durdurulmasını hükûmete teklif etmişti. Bu teklifin gereği yerine getirilirse, İstanbul'u Osmanlı Devleti'ne bırakacakları yolunda yaldızlı bir vaatte de bulunmuşlardı. Fakat İstanbul'da bu teklif yapılırken, Şubat'ın 18,19 ve 20' nci günlerinde, Yunanlıların İzmir'e yeni kuvvet, taşıt araçları, çok miktarda cephane getidiğini ve bunları cephelere götüererek yeni bir taarruza hazırlandığını bılıyorduk. Bu bilgilerimizi, hükûmetin işlerine karışmayınız yaygarasına kulak asmadan İstanbul Hükûmeti'ne de ulaştırarak dikkatini çekmekten geri kalmadık.

Yunanlılar, bu şekilde taarruza hazırlanırken, Ali Rıza Paşa Kabinesi başka bir teklif karşısında kalıyor.

"Yunanlılar karşısında bulunan Kuva-yı Milliye'yi üç kilometre geri aldırmak!.."

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin buna gücünün yetmeyeceği belliydi. Fakat, maksat onun düşürülmesiydi. Sadrazam, ister istemez bu teklifin yerine getirilemeyeceğini bildirmiş.

3 Mart 1920 günü Yunanlılar taarruza geçtiler. Gölcük yaylasıyla Bozdoğan'ı işgal ettiler.

İşte bu olay üzerine, Ali Rıza Paşa'nın, düşünebildiği tek çare, makamında daha fazia kalmaktan vazgeçerek, hemen istifa edip bu sorumlu işten yakayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, Millî Mücadele'yi durdur ma konusunda yapılan teklifi yerine getirmeye çalışmış fakat başaramamış olan Ali Rıza Paşa'nın, bu defaki teklifi de yerine getireceğim diye söz verip de başaramadığı takdirde, İtilâf Devletleri'nce de sorumlu tutulması ihtimali de hatıra gelmez miydi'

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Başkomutan Mr.George Milne'in emirlerini uygulatamadığı için sonunda kabineden uzaklaştırılmak durumuna düşürülmemiş miydi' Aynı işlemin Ali Rıza Paşa'ya da uygulanmasına kalkışıldığı takdirde, kendisini Padişah'ın koruyabileceğine güvenebilir miydi' Böyle bir durum karşısında, millî davanın belirdiği tek yer olduğu söylediği İstanbul'daki Meclis-i Millî'ye güvenebilecek miydi' Millî irade adına konuşmaya ve isteklerde bulunmaya artık gerek ve imkân kalmadığını söyleyerek cezalandıracağım diye gözdagı verdigi Hey et-i Temsiliye'ye dayanmaya tenezzül etmeli miydi' O halde kendisi için istifadan başka çıkar bir yol olamazdı. İşte o da öyle yapmıştır (Belge : 241). Ali Rıza Paşa,

hükümete ilk saldırı yapıldığında, çekilmesi gerektiği yolundaki uyarılarımızı kabul etmedi. Yerinde kalmakla vatana yararlı olacağını söyledi. Meclis-i Meb'usan da bu cahilce düşünceyi yerinde görerek onu makamında tuttu. Acaba yerine getirilmesi söz konusu olan görev, Yunanlıların taarruz hazırlıklarını tamamlayarak vatanın kutsal topraklarından bir kısmını daha çiğnemek ve aziz vatandaşlardan bir kısmını daha süngüler altında inletmek için, muhtaç olduğu fırsatı ona bahşetmek miydi'

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

PADİŞAH, İŞİN GİDİŞ DURUMUNA GÖRE BİRİSİNİ SADRAZAMLIĞA SEÇECEĞİM DİYORR a u f ve K a r a V a s ı f B e y l e r, 3 Mart 1920 tarihli şifrelerle, bu istifa haberini verirlerken Felâh-ı Vatan Grubu başkanının ve Meclis başkan vekillerinin saraya gönderildiğini de bildiriyorlardı. Bu başkanlar, Padişah'ın huzuruna kabul olunmamişlar. Başkâtip ve Başmâbeyinci ile görüşmeleri irade buyurulmuş. Grup başkanı, millî teşkilât'ın Padişah'a bağlılığını bildirmiş. Sözü hükûmetin çekilmesine getirmiş. Padişah, Başkâtip aracılığı ile şu iradeyi bildirmiş : Bütün milletvekillerine selâm. İşlerin gidiş ve durumundaki ağırlığı ben de onlar kadar biliyorum. Gidişatın ve durumun gereğine göre birisini sadrazamlığa seçeceğim. Onun yetkisine el uzatarak arkadaşlarını seçmesine karışamam. Ancak, ona çoğunluk grubuyla anlaşmasını tavsiye edeceğim.

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

BENİ HÜKÜMET İŞLERİNE KARIŞMAKTAN MENETMEK İSTEYENLER BENDEN ETKİLİ TEDBİRLER BEKLİYOR Başkanlar hey'eti teşekkür edip ayrılmışlar (Belge: 242). Verilmekte olan bilgiler arasında şunlar da vardı: "Milletvekilleri, telâştalar. Fakat istenildiği şekilde bir kabine kurulacağına güveniyorlar. Yabancıların, Hürriyet ve İtilâfçıların ve Nigehbancılar'ın, düzenledikleri gericilik hareketlerinde başarılı olabilmeleri için, Ferit Paşa'yı veya yakınlarından birini iktidar mevkiine getirmeleri de muhtemeldir. Meclis'i elbette dağıtacaklardır. Padişah katında etkili olacak tedbirlerin, oradan alınması... arz olunur."

Efendiler, garip değil midir ki, bugün bu maruzatta bulunanlar, daha birkaç hafta önce "Meclis resmen açılmış olduğuna göre, bundan sonraki emirlerinizin bize bildirilmesini ve görüşlerinizin her makamın önünde gerektiği gibi savunulacağına güven buyurulmasını" diyen kimselerdir. Birkaç hafta önce, İstanbul Hükûmeti ile birlik olarak, beni hükûmet işlerine karışmaktan menetmek isteyen kimseler, bu gün, İstanbul'da hiçbir şey yapmaya güçleri yetmadiğini itiraf ederek, buradan, Hey'et-i Temsiliye'den etkili tedbirler bekliyorlar.

Biz bu isteği de yerine getireceğiz. Fakat bu kimselerin istekleri olduğu için değil, bunu vatanın çıkarları emrettiği için...

Efendiler, 3 Mart ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul'la haberleşme ve oradaki durumu anlamakla geçti. 4 Mart günü, gerek İ s m e t P a ş a'dan ve gerek diğer kimselerden aldığım bilgiler üzerine, durumu bir genelge ile bütün ordulara, teşkilât merkezlerimize ve millete bildirdim (Belge : 243, 244). Meclis-i Meb'usan Başkanlığı'na da şunu yazdım :

Meclis-i Meb'usan Başkan Vekilliği Yüksek Katına, Ankara, 4.3.1920

İtilâf Devletleri'nin durmadan işlerimize karışmaları karşısında, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin, nihayet Meclis huzurunda istifasını verdiği üzüntüyle haber alınmıştır. Aydın cephesinde, kutsal vatanı ele geçirmeye çalışan düşmanla Kuva-yı Milliye çarpışmakta ve her karış toprağına, sadık ve fedakâr evlâtlarının şehit olmuş vücutlarını gömmektedir. Hiçbir güç, hiçbir yetki, milletimizi tarihin emrettiği bu görevden alıkoyamayacaktır. Vatan ve milletimizin istiklâli korumak için her Fedakârlıga hazır bulunan milletimizin, kutsal heyecanını ancak milletin tam olarak güvenini kazanmış bir hükûmetin işbaşına getirilmesi yatıştırabilir. Bütün millet, bu tarihî günlerde, millî iradesinin mutlak vekilliğini üzerine almış bulunan mitletvekillerinin kararlarını sabırsızlıkla beklemektedir. Vatana ve tarihe karşı, üzerinize aldığınız büyük sorumluluğu ve bütün dünyanın kürsülerinize çevrilmiş olan dikkatli bakışlarını düşünerek, milletin azim ve fedakârlığına yaraşır kararlar alınacağına güvendiğimizi ve vatan uğruna yaptığınız çalışmalarda bütün milletin yanınızda ve yardımınızda olduğunu arz ederiz.

Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal

Padişah'a da şu telgrafı çektim Efendiler :

Padişah Hazretleri'nin Yüce Eşiğine Ankara, 4.3.1920

İtilâf Devletleri'nin istiklâl ve haysiyeti ayak altına alıcı saldırılarına ve Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı müdahale ve hareketlerine daha fazla da dayanamayan Kabine'nin istifası ile yeniden yüce devletlerinde bir hükûmet bunalımının ortaya çıkması, kamuoyunda derin bir heyecan yaratmıştır. Yüce saltanat ve hilafet makamları etrafında düşünce ve ülkû birligi ederek, yüksek istiklal ve dokunulmazığımız ve yüce Osmanlı Devleti'nin ülke bütünlüğü için son fedakarlığı göze almış olan bütün vatandaşlannız, düşmanlar tarafından idare edilen bazı bozgunculuk ve ihtilâl tertiplerinden dolayı, zaten kederli ve endişeli bir durumda, hükümet bunalımının bir an önce sona ermesini ve millî emelleri gerektiği gibi gerçekleştirebilecek değerli bir hükûmetin kurulmasını beklemektedir. Meclis-i Millî'nin çoğunluk grubunda yoğunlaşan millî gaye ve eğilimlerin yüce katınızda da destekleneceğine, bütün vatandaşlarınız gibi, Hey'etimiz de emindir. Ancak, içten ve dıştan gelen bin türlü ihtirasın kaynayıp köpürmesiyle, dirlik ve huzuru tehdit altında bulunan memleketimizin, millî vicdana güven veremeyecek bir kabine başkanına bir dakika bile katlanamayacağını ve Tanrı korusun, böyle bir durum ortaya çıkarsa, Osmanlı Devleti'nin tarihinde benzeri görülmemiş fecî olaylara yol açacağını, Padişah Efendimiz Hazretleri'nin yüce eşiğine arz etmeyi vatan borcu sayarız. Ferman Padişah'ımızındır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Hey'et-i
Temsiliyesi
adına
Mustafa Kemal

Bu telgrafın birer suretini bilgi için Meclis-i Meb'usan Başkanlığı'na ve kolordu komutanlarına vermekle birlikte, bunun bir kopyasını çıkararak, İstanbul gazetelerine ve Basın Cemiyeti'ne vermesini de İstanbul telgrafhanesine emrettik. Bundan ba$ka Efendiler, komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Merkez Hey'etleri'ne ayrıca şu genelgeyi de gönderdik.

4.3.1920
İtilâf Devletleri'nin katlanılmaz bir duruma gelen müdahale ve baskılarından dolayı kabine 3 Mart günü yani dün istifa etmiştir. Güvenilir kaynaklardan aldığımız bilgilere göre, kabinenin düşürülmesi, F e r i t P a ş a veya ona benzer birinin iktidar mevkiine getirilmesi ve Istanbul'da yabancılann emellerine hizmet edecek bir Hilâfet şûrası kurulmasını sağlamak üzere, dış düşmanlar tarafından idare edilen ve muhalif partilerin aracılığı ile meydana gelen bir komitenin çalışmalarının eseridir. Yani, komitenin çalışmalarına yer verebilmek için İtilâf Devletleri, önce hükûmeti istifaya mecbur edecek baskılar yapmışlardır. Durumun bu ağırlığı karşısında, Meclis-i Meb'usan, elbette gereken etkili tedbirleri almaya devam etmektedir. Arıcak bu teşebbüslerin fülî olarak desteklenmesi için, hemen, milli gayeyi gerçekleştiremeyecek bir hükûmet başkanına milletin katlanamayacağını çok sert bir dille Saray'a, Meclis-i Meb'usan Başkanlığı'na ve basına bildirmek gerekir. Bu telgraf alındığında, bir dakika kaybedilmeden bu şekilde telgraglar lar hazırlanmasını ve bu gece mutlaka çekilmesi çarelerinin bulunmasını, buraya da yarın sabaha kadar bilgi verilmesini önemle rica ederiz.
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Hey'et-i
Temsiliyesi
adına
Mustafa Kemal
Efendiler, verdiğimiz talimat gereğince, memleketin her tarafından, milletin her türlü yönetim kademesinden, 4/5 Mart gecesinden başlayarak telgraf Fırtınası ayın beşinci ve altıncı günleri, Padişah sarayında ve Mec- Meclis-i Meb'usan üzerinde beklenen etkiyi yaptı.

İÇİNDEKİLER | **MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR**

SALİH PAŞA SADRAZAM OLUYOR Nihayet, 6 Mart günü kim ve ne olduğunu anlayamadığımız biri tarafından şu haber verildi :

Hey'et-i Temsiliye'ye, İstanbul, 6.3.1920
Sadrazamlığa, Bahriye Nâzırı S a l i h P a ş a'nın getirildiği arz olunur.
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Genel Sekreter Vekili
Hâlit
Bu telgrafın arkasından da şu telgraf geldi :

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne, Meclis-i Meb'usan, 6.3.I920
Pek mukaddes Halife Hazretleri, şimdi Meclis-i Meb'usan Başkanı'nı yüksek huzurlanna kabul şerefini bahşederek, sadrazamlığı, Âyân Meclisi'nden eski Bahriye Nâzırı Salih Paşa'ya verdiklerini ferman buyurmuşlardır. Salih Paşa da kabineyi kurma işi ile meşgul bulunmakta olduğundan, bunalımın yarın akşama kadar tamamiyle ortadan kalkacağı bildirilir.
Meclis-i Meb'usan Başkanı

Celâlettin Arif

Efendiler, Rauf Bey'in de aynı günde fakat daha kabine başkanı belli olmadan verdiği bilgiler vardır. Dikkate değer olduğu için bu bilgi leri veren telgrafı olduğu gibi bilginize sunuyorum :

Kişiye özel, çok ivedi

Dakika geciktirilemez. Harbiye Nezareti, 6.3.I920

Ankara'da 20' nci Kolordu Koınutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri' ne :

1- Dün gece İzzet ve Salih Paşa'larla görüştüm. Her ikisine de sadrazamlık teklifi yapılmamıştır. Vekâlet eden, kabinede kimin yer alacağını bilmiyor miyor. Eski Dahiliye Nazırı Reşit Bey'in, Saray'la Fransız ve İngiliz elçilikleri leri arasında mekik dokuduğu inanılır kaynaklardan haber alınmıştır, Bir söylentiye göre, kendisi sadrazamlığa getirilecektir. Önceki gece Padişah, Tevfik Paşa'yı kabul etti. Daha sonra Ferit Paşa' yı kabul ederek saat 17.00' den 22.00'ye kadar görüştü. Dünkü cuma günü Baltalimanı'nda, Ali Kemal ve eski Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali de bulunduğu halde, uzun görüşmeler yapıldı, Daha sonra Rahip Frew ' un da katılmasıyla görüşmeler Ali Kemal'in evinde devam etti. Celâlettin Arif Bey, dün 16.00'da huzura kabul edildi. Bugünkü bunalımın devama tahammülü olmadığından, milletin ve milletvekillerinin güvenini kazanabilecek bir kabinenin bir an önce iş başına getirilmesi konusundaki ısrarli maruzata karşı, Padişah, durumun nezaketini aynı şekilde kavradığını ve Kuva-yı Milliye'nin gereğini belirttikten sonra, içeride ve dışarıda güven uyandırabilecek bir kimsenin atanmasının pek acele yapılamayacağı ve pazara kadar düşünmek gerektiği şeklinde cevap vermişler, Yukanda bilginize sunulan hususlardan edindiğim şahsî sezgim, Padişah'ın İngilizler ile konuşmakta ve yazışmakta olduğu ve Londra'dan cevap beklemekte bulunduğu kanaatını vermektedir. Her halde durum pek bunalımlıdır. İngilizlerden ümitli olurlarsa, Ferit Paşa' nın sadrazamlığa getirilmesi de uzak bir ihtimal değildir. Kısacası, şimdiye kadar Padişah doğrudan doğruya Tevfik ve Ferit Paşa'lardan lardan başka kimseyi kabul etmemiş ve Ferit Paşa ile görüşmesi de gizli olmuştur. Saray'ın adamlarından, güvendiğinizi bildiğim bir zat, Perşembe günü, Padişah'ın pek yakınları adına bendenizi özel olarak gördü ve düşüncemi sordu. Cevap olarak, bugünkü durumu saltanat, devlet ve millet yararına yürütebilecek kimsenin, zâtıdevletleri olabileceğini, fakat şu sırada işgal altındaki İstanbul'a dönmeniz mümkün olamayacağına göre, İzzet Paşa'nın iş başına gelmesi gereğini açık bir dille söyledim. Salih Paşa Meclisin kapatılması ihtimalinin bulunduğunu da ima ediyor. Birinci Başkan Vekili H ü s e y i n K â z ı m B e y ' in de Saray ve İngilizler ile Meclis adına dolap çevirdiği anlaşılıyor. bilgilerinize sunulur.

Cellattin Arif Bey, bugün saraya gidecek. Durumu pek açık bir şekilde Padişah'a anlatacak. Muhalifleri iktidar mevkiine getirirse, Anadolu' daki teşkilâtın sarsılacağını ve böylece, Doğu'daki, sonuç olarak kendileri için zararlı olacak prensiplerin memleketimize gireceğini ve halifeliğin Müslümanların gözünde düşeccği durumu açıklayacak ve Anadolu'dan millî teşkilât merkezlerinden bu konuda gelmiş olan bütün telgraflan gösterecek ve bu konu ile ilgili olarak ayrıca yazılı bir rapor da sunacaktır. Rapor birlikte yazılmıştır. Suretini daha sonra takdim ederiz (R a u f).

2 - Bu telgraf, 6.3.1920 günü öğleden sonra saat 17.15'te Harbiye telgrafhanesine verilmiştir.

Harbiye Nezareti Başyaveri Salih

Efendiler, Rauf Bey'in sadrazam bulmak söz konusu olurken, benden bahsetmesi elbette gereksizdi. Aramızda asla böyle bir şey konuşulmuş değildi. Ben, aslında İstanbul Hükûmeti'nin yaşayacağından ümitli değildim. Osmanlı Devleti'nin ömrünü tamamlamış olduğuna artık çoktan inanmıştım. Osmanlı Devleti'nin sadrazamlık makamına geçmek gibi zayıf ve anlamsız bir düşüncenin benim kafamda yeri olamayacağı tabiî idi. Ben gelip g.eçmesi tabiî olan inkılâp safhalarını sakin bir şekilde takip ederken, yarının tedbirlerinden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, sözünüettiği Celâlettin Arif Bey'in raporunun suretini de gönderdi (Belge : 245). Kabine kurulduktan sonra da şu bilgileri verdi :

Harbiye (Nezareti) 8.3.1920
20' nci Kolordu Komutan Velsilliği'ne
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri' ne :
1- Kabine şöyle kurulmuştur: Sadrazam Salih Paşa; Şeyhülislâm Dahiliye Nâzırı. Hariciye Nâzırı Safa Bey, Harbiye Nâzın yerlerinde bırakılmış; Bahriye Nâzırlığına Salih Paşa vekil, Nafıa Nâzırlığına Tevfik Bey asıl, Maliye Nazırlığına Tevfik Bey vekil, Devlet Şurâsına Abdurrahman Şeref Bey vekil, Maarif Nâzırlığına Abdurrahman Şeref Bey asıl, Evkaf Nâzırlığına eski Şeyhülislâm Ömer Hulûsi Efendi asıl olarak, Adliye Nâzırlığırıa Celal Bey Ticaret Nâzırlığına Defterhane Emini Ziya Bey.

2-Celâl Bey' in tutumunu bilmiyoruz. Bu şekil Damat Ferit Paşa' ya zaman kazandırmak için sarayın bir tertibidir. Salih Paşa , bir bunalımı önlemek suretiyle vatana yararlı bir hizmet yaptığı inancındadır. Bizim düşi,iucemiz bu kabineye güvenoyu vermemektir. Bunu sağlamak için grupta çalışıyoruz.Ferit Paşa tehlikesi hâlâ vardır. Ona göre tedbirler alınması arz olunur.

3 - Dikkate değer bir nokta olarak şunu da arz edelim : S a l i h P a ş a , Meclis-i Meb'usan içinden nâzır almanın imkânsızlığı anlaşıldıktan sonra, dışarından alınacak kimselerin tesbiti için grubun düşüncesini soracaktı. Sonradan, bundan vazgeçerek, adları bılginize sunulan kimselerden ibaret kabineyi kendiliğinden den kurmuştur, efendim (Rauf).
Harbiye (Nezareti) Başyaveri

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

TRAKYA'DA CAFER TAYYAR BEY'İN TUTTUĞU YANLIŞ YOL Efendiler, İstanbul bunalımı üzerine yaptığım açıklamalar epeyce uzadı. İstanbul'da zaten öteden beri süregelmekte olan durumdan, daha birçok şeyin ortaya çıktığına şahit olacağız.

Müsaade buyurursanız, tekrar İstanbul'a dönmek üzere, biraz da Edirne taraflarındaki duruma göz atalım. şimdiye kadar yaptığım genel açıklamalar sırasında, yeri geldikçe Trakya'yı da teşkilât ve tasarılarımızın hiçbir vakit dışında tutmadığımızı anlattığımı sanırım. Edirne ile olan ilişki ve haberleşmelerimiz, memleketin her yeriyle olduğu gibi devam ettirilmekteydi.

Yapılan haberleşmelerimizdeki dikkate değer bazı noktaları yüksek hey'etinize açıklayarak bildirmek uygun olur :

l'inci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, 31 Aralık 1919 tarihli pek etraflı bir

raporunda, Trakya ve özellikle Batı Trakya'da Yunanlıların yaptıkları işleri ve giriştikleri teşebbüsleri pek güzel açıklıyordu. Bu olağanüstü çalışmalara karşı kendisinin gerektiği gibi tertibat alamadığından şikâyet ediyordu.

Kolordusunun bu durumda ve ileride ortaya çıkabilecek olaylar karşısında, görevini yapmaya imkân verecek bir durum almasına General Milne'in müsaade etmediğinin, haberleşme sonunda anlaşıldığını haber veriyordu (Belge: 246).

General Milen 'in tertibat almamıza müsaade etmeyeceğine elbette şüphe yoktu. Bu açık gerçeği yazışma yoluyla anlamaya bilmem nasıl bir düşünce ve mantıkla kalkışılmıştı'

Cafer Tayyar Bey' e 3 Ocak 1920 tarihinde verdiğim talimatta, gönderdiğimiz gizli yönetmeliğe uyularak silâhlı birlikler kurulmasını yeniden hatırlattım. "Askerî durumun değiştirilmesi ile elde edilemeyen yararların bu şekilde elde edilmesi gerekir" dedim (Belge : 247).

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ya da yine aynı tarihte durumdan bahsederek, Yunanlıların Doğu Trakya'da olsun, hazırlıklarına engel olmasını yazdım (Belge : 248).

Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin gönderdiği raporlarda, gerektiği gibi teşkilât kurulamamakta olduğuna işaret ediliyor ve bazı yüksek dereceli memurlardan şikâyet ediliyordu (Belge : 249). Bu gibi memurlara, öteden beri bazı uyarılarda bulunuyordum (Belge : 250). Asıl şikayet Cafer Tayyar Bey'den gelmeye başladı. Örnek olarak, bununla ilgili olarak okuyacağım şu mektup bir fikir verebilir sanırım :

Sayın Paşam, 26.1.1920
Arif Bey ' in, Trakyalılar hakkında söylediklerini doğrularım. Trakya Cemiyeti maddî güçle desteklenmemiştir. Maalesef Cafer Tayyar hepimizi aldatmış. En küçük bir teşkilâtlanmaya girmemiş, bir tek tüfekle bile silâhlandırma yolunu tutmamıştır. Cafer ' i şahsını düşünmekle suçlanm. Bulgaristan olaylarından da tamamen habersiz, tam bir gaflet içindedir.
Son günlerde, Cafer ' in tümenlerine gönderdiği yazılı bir emir tesadüf eseri olarak elimize geçti. Yunanlılann yaptıklarından ve niyetlerlnden, bu durum karşısında, artık Müdafaa-i Hukuk talimatı uyannca, millî teşkilâta başlamak gerekirken, komutanların bu konuda. subaylar vasıtasıyla halka yardım edip etmemek hakkındaki düşüncelerini soruyor. Artık düşününüz... Allah millî meselelerde aldatanları kahretsin. Fakat aldanmış olanlara da çok yazık!

Sonuç : Bulgar askeri Batı Trakya'yı boşaltarak gittiği, beş on memurla 150 - 200 jandarmadan başka kuvveti bulunmadığı halde, kendisinden ihtilâl ve savaşla vatanı savunmasını beklediğimiz Trakya bir şey yapamadı. Cafer bu durumun ûzüntünü çekti mi bilmem. Bu yüzden. artık Topçu Ihsan ı, Baytar Rasim ' i (zeki, hareketli, ölçülü, kendisine güvenilir bir arkadaş) teşkilât kurmak üzere Trakya'ya göndereceğiz. Buradan silâh da göndereceğiz. Kör olası Cafer , yalnız bunları serbest bıraksın. Gölge etmesin baska ihsan istemeyiz.

Edirne hattını, tngilizler, kendi askerlerzyle teslim alıyor. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgaz'da toplanıyor. Bulgaristan kaynaşıyor. Yunan eşkiyalığı artmakta, halkın şikâyeti karşısında vali elini oğuşturmakta, Cafer âcizliğini göstermekte. Trakya'nın bolşevikliğe karşı yabancı kuvvetlerin yığınak yeri olması, Bulgarların saldınlanna uğraması beklenebilir. Orada kuvvetli bir pençe ve beyin lâzım. Necafer ne vali bu işin ehli de değillerdir, fedakâr da değillerdir. İşte durum budur. Ben bunlarla çok uğraşıyorum. Geçen gün bir şifrenizi almış, pek üzülmüş ve şifre ile açıklama rica etmiştim. Cevap alamadım. Paşam, şahsî bir siyaset güttüğümü mü zannediyorsunuz' Yoksa maksadı kavramayacak, durumu etraflı olarak anlamayacak ahmaklardan olduğumu mu zannediyorsunuz' Her iki durumu da protesto ederim. İnancım ve gayem birdir. Hiç şaşmadan yürüyorum. Yalnız, başka bir şey düşünüyor da bana söylemek istemiyorsanız, ona bir şey demem. Açıkça bildirmenizi rica ederim. Sert ve azarlayıcı sözlere son derece üzülürüm. Bu, beni çalışmaktan alıkoymaz. Beni muhalefete geçirmez. Fakat, arada pekâlâ bir kişilik meselesi doğurabilir. Buna dikkatinizi çeker, hir gerçek ortaya çıkmadan ve benim neler çektiğimi anlamadan teşebbüslerde bulunmamanızın, mevkinizden beklenen ve hiç ihmal götürmeyecek olan incelik ve yumuşaklık gereği olduğunu, şuracıkta belirtmeme müsaade buyurunuz. Saygılanmı sunar, başarılar dilerim Paşam.

Efendiler, Edirne'den gelen yazılardan ve raporlardan, bence, yanlış bir görüş takip edildiği anlaşılıyondu. Şimdi okunan mektupta da bu yanlış görüşün benimsendiğini gösteren cümleler vardır. Bu yanlış tutumu düzeltmek için, öteden beri belirtilen görüşlerimizi, 3 Şubat 1920 tarihinde Cafer Tayyar Paşa'ya ve İstanbul'da Rauf Bey'e bir kez daha bildirdim.

Tekrar ettiğim görüş şuydu :

Doğu ve Batı Trakya'nın millî bir bütün olarak tasavvur ve ifadesi doğru bir politika değildir. Doğu Trakya, itiraz ve tartışma kabul etmez şekilde yurdumuzun bir parçasıdır. Batı Trakya ise, bir antlaşma ile daha önce terkedilmiş olan bir bölgedir.

Olsa olsa, Doğu Trakya, Batı Trakya'nın kurtarılmasına çalışanların bir hareket üssü olabilir.

Doğu ve Batı Trakya'nın birliği üzerinde ısrarla direnmek, Doğu Trakya üzerinde de bazı iddiaların ileri sürülmesine yol açabilir.

Bulgarların da Adalar Denizi'nde iktisadî bir çıkış kapısı istemeleri, üzerinde ayrıca düşünülmeye değer. Bulgaristan içinde bu bakımdan gayret sarfedilmelidir (Belge : 51).

Cafer Tayyar Paşanın da, memurlardan, ileri gelenlerden ve halktan şikâyet ediyordu. 7/8 Mart 1920 tarihli bir şifresiyle, "bizde halk her işi hükümetten beklemekte; sivil idare âmirlerinin nemelâzımcı tutumları yüzünden millî teşkilât yüksek emirlerinize uygun olarak kurulamamaktadır. İl sınırları içinde sık sık yapmakta olduğum teftişlerde, özellikle köylülerle sıkı temas kurmaktayım... Fakat, her köye gitmek mümkün olamıyor". "Teşkilâtın

köklü ve yaygın olması hepimizin ortak isteği olup, bunun da ileri sürülen sakıncaların ortadan kaldırılmasına çalışmakla gerçekleştirilebileceği bilgilerinize sunulur" diyordu (Belge : 252).

Efendiler, General Milne, Cafer Tayyar Paşa'ya askerî durumu değiştirtmiyor. Vali ve mutasarrıflar tarafsız kalıyor. Her işi hükûmetten bekleyen halka, millî teşkilâtın kurulmasında yardım ve öncülük etmiyorlar. Bu sakıncalar giderilmedikçe, teşkilâtın köklenip yaygınlaşması da mümkün görülmüyor.

İÇİNDEKİLER | **MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR**

KARAKOL CEMİYETİ İSTANBUL'DA TEŞKİLATINI GENİŞLETMEYE ÇALIŞIYOR Efendiler başka bir münasebetle Karakol Cemiye ti nden ve onun çalışmalarını yasaklarna konusun daki teşebbüslerimizden bahsetmiştim. Bu cemiye tin İstanbul'da hâlâ teşkilâtını genişletmeye çalıştığıanlaşılıyordu. Yeniden şöyle bir uyarıda bulunmak gerekti : 12.3.1920

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı
Albay Şevket Beyefendi'ye
İstanbul'da bulunan teşkilâtımızın gayeye hizmet konusunda yetersiz olduğuanlaşılmaktadır. Çeşitli zamanlarda ve özellikle bugünlerde Ankara'ya gelen vedurumu bilen bazı kimselerin verdiği bilgilere göre, bundaki başansızlık sebebi,Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti teşkilâtı adı altında Karakol Cemiyeti tüzüği,inün uygulanmaya çalışılmasından ileri gelmektedir.

Karakol Cemiyeti'nin tüzi,iği,i, birçok kimseyi teşkilâtla ilişki kurmaktanürkütmüştür. Bu sebeple, Müdafaai Hukuk Teşkilâtı Tüzüğü'nün esaslarına göreteşkilâtlanmak, özellikle İstanbul için yeterlidir. Çünkü, İstanbul'da asıl gücü fikir akımlannı birleştirmede aramalıdır. İstanbul'da fiilî hareketler ve özel teşebbüsler için kurulacak silâhlı te$kilâtta bile, Müdafaai Hukuk Tüzüğü ekinin uygulanması gerekir. İstanbul Merkez Hey'eti'nin ve ona bağlı şubelerdeki yönetimkurullarırının ortaya çıkmasında bir sakınca görülüyorsa, bu kurullara girecek olankimseler şahıslarını gizli tutabilirler. Bu esaslar çerçevesinde kurulmuş ve kurulacak olan teşkilâtın ve bunlann merkez hey'etleri ile yönetim kurullannı oluşturan kimselerin adlarının güvenilir bir vasıta ile gönderilmesine yüksek lûtuf veyardunları özellikle istirham olunur efendim. Hey'eti Temsiliye adına Mustafa Kemal Efendiler başka bir münasebetle Karakol Cemiye ti nden ve onun çalışmalarını yasaklarna konusun daki teşebbüslerimizden bahsetmiştim. Bu cemiye tin İstanbul'da hâlâ teşkilâtını genişletmeye çalıştığıanlaşılıyordu. Yeniden şöyle bir uyarıda bulunmak gerekti : 12.3.1920 Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Albay Şevket Beyefendi'ye İstanbul'da bulunan teşkilâtımızın gayeye hizmet konusunda yetersiz olduğuanlaşılmaktadır. Çeşitli zamanlarda ve özellikle bugünlerde Ankara'ya gelen vedurumu bilen bazı kimselerin verdiği bilgilere göre, bundaki başansızlık sebebi,Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti teşkilâtı adı altında Karakol Cemiyeti tüzüği,inün uygulanmaya çalışılmasından ileri gelmektedir. Karakol Cemiyeti'nin tüzi,iği,i, birçok kimseyi teşkilâtla ilişki kurmaktanürkütmüştür. Bu sebeple, Müdafaai Hukuk Teşkilâtı Tüzüği.i'nün esaslarına göreteşkilâtlanmak, özellikle İstanbul için yeterlidir. Çi.inkü, İstanbul'da asıl gücü fikir akımlannı birleştirmede aramalıdır. İstanbul'da fülî hareketler ve özel teşeb·büsler için kurulacak silâhlı teşkilâtta bile, Müdafaai Hukuk

Tüzüğü ekinin uygulanması gerekir. İstanbul Merkez Hey'eti'nin ve ona bağlı şubelerdeki yönetimkurullarırıın ortaya çıkmasında bir sakınca görülüyorsa, bu kurullara girecek olankimseler şahıslarını gizli tutabilirler. Bu esaslar çerçevesinde kurulmuş ve kurulacak olan teşkilâtın ve bunlann merkez hey'etleri ile yönetim kurullannı oluşturan kimselerin adlarının güvenilir bir vasıta ile gönderilmesine yüksek lûtuf veyardunları özellikle istirham olunur efendim. Hey'eti Temsiliye adına Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

İÇİNDEKİLER | MİSAK-I MİLLİ HAZIRLANIYOR

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANIYOR Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıyor Türk milletinin takip etmesi gereken siyasi ilke: Milli Siyaset Hükümetin kurulması Milli hakimiyet temeline dayanan halk hükumeti: Cumhuriyet Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkanlığı'na beni seçti Bakanlar Kurulu'nun kurulması Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri kurulması

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANIYOR

Efendiler bu türlü olaylara bundan sonra daha geniş çapta rastlayacağız. Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasını ve açılmasını sağlamaya çalıştığımız günlerde, bizi en çok uğraştıran, Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesindeki yerlerden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerlerinden Ankara'ya yaklaşacak kadar genişleyen gericilik ve isyan dalgaları oimuştur. Ben bir taraftan bu dalgaların durdurulmasına çalışırken, bir taraftan da Ankara'da toplanmakta olan ve genel durumu daha iyice bilmeyen milletvekillerini dehşete düşürecek olaylar karşısında bırakmamak ve böyle durumların ortaya çıkmasıyla Meclis'in toplanamaması gibi uğursuz ihtimalleri önlemek çarelerini, düşünüyordum. Bunun için Meclis'in açılmasında acele ediyordum. Nihayet, gelebilmiş oian milletvekilleriyle yetinerek Meclis'in, Nisanın 23' üncü Cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerine, 21 Nisan 1920 tarihinde bütün memlekete yaptığım tebligat metnini, o günün duygu ve düşüncelerine ne kadar uymak zorunda kalındığını gösteren bir belge olmak bakımından aynen bilgilerinize sunmayı yerinde buluyorum.

Telgraf : çok ivedi
Ankara'ya acele yazı gönderilmesi Ankara, 21.4.1920
Kolordulara (14' üncü Kolordu Komutan Vekilliğine), 61'inci Tümen komutanlığına, Refet Beyefendi'ye, Bütün Valiliklere, Bağımsız Sancaklara, Müdafaa-i Hukuk Merkez Hey'etlerine, Belediye Başkanlıklarına

1- Tanrının lütfuyla Nisanın 23' üncü Cuma günü, cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2 - Vatanın istiklâli, yüce Hilâfet ve Saltanat makamının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya rastlatmakla, o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle Hacı Bayram Veli Câmi-i

Şerifinde cuma namazı kılınarak Kur'an'ın ve namazın nurlarındanda feyz alınacaktır. Namazdan sonra, Sakal-ı Şerif ve Sancak-ı Şerif alınarak Meclisin toplanacağı yere gidilecektir. Meclise girmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. Bu merasimde Câmi-i Şerîf'ten başlayarak Meclis binasına kadar Kolordu Komutanlığı'nca askerî birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.

3 - Açılış gününün kutsallığını belirtmek için bu günden başlayarak vilâyet merkezinde, Vali Beyefendi Hazretleri'nin düzenleyeceği şekilde, hatim indirilmeye ve Buhari-i Şerif okunmaya başlanacak ve Hatm-i $erîf'in son kısımları uğur getirsin diye cuma günü namazdan sonra Meclis'in toplanacağı yerin önünde tamamlanacaktır.

4 - Kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde bu günden itibaren aynı şekilde kilde Hatm-i Şerîfler indirilmesine ve Buhari-i Şerif okunmasına başlanarak, cuma günü ezandan önce minarelerde salâ verilecek, hutbe okunurken, Halifemiz, Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin mübarek adları anılırken, Padişah Efendimiz'in yüce varlıklarının, şanlı ülkesinin ve bütün tebaasının bir an önce kurtulmaları ve saadete kavuşmaları için ayrıca dua okunacak ve cuma namazının kılınmasından sonra da hatim tamamlanarak yüce Hilâfet ve Saltanat makamı ile bütün vatan topraklarının kurtuluşu için girişilen Millî Mücadele'nin önemini ve kutsallığını, milletin her bir ferdinin, kendi vekillerinden meydanâ gelmiş olan bu Büyük Millet Meclisi'nin vereceği vatani görevleri yapmaya mecbur olduğunu anlatan vaazlar verilecektir. Daha sonra, Halife ve Padişah'ımızın, din ve devletimizin vatan ve milletimizin kurtuluşu, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu dinî ve vatanî merasim yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra, Osmanlı vilâyetlerinin her tarafında, hükûmet konağına gelinerek Meclis'in açılmasından dolayı resmî tebrikler yapılacaktır. Her tarafta cuma namazından önce uygun şekilde Mevlid-i Şerîf okunacaktır.

5 - Bu tebliğin hemen yayınlanarak her tarafa ulaştınlabilmesi için her vasıtaya başvurulacak, sür'atle en ücra köylere, en küçük askerî birliklere, memleketin bütün teşkilât ve kuruluşlanna ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa asılacak ve mümkün olan yerlerde bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6 - Yüce Tanrı'dan tam bir başarıya ulaştırması niyaz olunur.

Hey'et-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

22 Nisan 1920 tarihinde de şu küçük tebliği yayınladım :

Dakika geciktirilmeyecektir. 22.4.1920
Bütün Valiliklerle, Müstakil Sancaklara, Kolordulara, Nazilli'de Albay Refet Beyefendi'ye. Bursa'da 20, nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne , Bursa'da 56' ıncı Tümen Komutanı A l b a y B e k i r S a m i B e y e f e n d i y e, Balıkesir'de 61' inci Tümen Knmutanı Albay Kâzım Beyefendi'ye

Tanrı'nın lütfuyla Nisa'nın 23' üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından, o günden itibaren askerî ve sivil bütün makamlarla bütün milletin tek mercünin Büyük Millet Meclisi olacağı bilgilerinize sunulur.

Hey'et-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Saygıdeğer Efendiler,

Şimdiye kadar bilginize sunmuş olduğum hususlar, şahsım ve Hey'et-i Temsiliye adına

üzerinde durduğum olayların açıklanmasıyla ilgiliydi. Bundan sonra söyleyeceklerim, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından ve hükûmetin kuruluşundan bugüne kadar meydana gelmiş olan olayları ve değişiklikleri içine alacaktır. Burada söyleyeceklerim, aslında herkes tarafından açıkça bilinen veya kolaylıkla bilinmesi mümkün olan olaylann safhaları ile ilgilidir. Gerçekte, Meclis tutanaklarında, bakanlıkların dosyalarında, basın kolleksiyonlarında bu olay ve hâdiselerin belgeleri kayıtlı ve saklı bulunmaktadır. Bu bakımdan ben, bütün bu olayların genel akışını işaret ve tespit etmekle yetineceğim. Maksadım, inkı- lâbımızın incelenmesinde tarihe yardımcı olmaktır. Bütün bu olay ve hâdisalerin akışında, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti'nin Başkanı Başkomutan ve Cumhurbaşkanı sıfatlarını taşımış olmaktan çok, teşkilâtımızın genel başkanı olarak kendimi bu görevi yerine getirmeye mecbur sayarım.

İÇİNDEKİLER | TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANIYOR

TÜRK MİLLETİNİN TAKİP ETMESİ GEREKEN SİYASİ İLKE:MİLLİ SİYASET

Efendiler, Meclis'in açıldığı ilk günlerde, Meclis'e, içinde bulunduğumuz durum ve şartları açıklayarak takip edilmesini ve uygulanmasını yerinde bulduğum görüşlerimi arz ettim. Bu görüşlerin başlıcasıTürkiye'nin, Türk milletinin takip etmesi gereken siyasî ilke ile ilgiliydi.

Bilindiği gibi, Osmanlılar zamanında, ççşitli siyasî ilkeler takip edilmişve edilmekteydi. Ben, bu siyasî ilkelerin hiçbirinin, yeni Türkiye'ninsiyasi şekillenmesinde ilke olarak kabul edilemeyeceğine inanmıştım.Bunu Meclis'e anlatmaya çalıştım. Bu nokta üzerinde daha sonra daçalışmaya devam edilmiştir. Bu hususla ilgili olarak, öteden berisöylediklerimin ana noktalarını, burada hep birlikte hatırlamayı yararlı bulurum.

Efendiler, bilirsiniz ki, hayat demek, mücadele ve müsademe demektir.Hayatta başarı kazanmak, mutlaka mücadelede başarı kazanmayabağlıdır. Bu da maddî ve manevî güç ve kudrete dayanır hir hususlur.Bir de, insanların uğraştığı bütün meseleler, karşılaştığı bütün tehlikeler,elde ettiği başanlar, toplumca yapılan genel bir mücadelenin dalgalarıiçinden doğagelmiŞtir. Doğulu kavimlerin Batılı kavimlere taarruzve hücumu tarihin bellibaşlı bir safhasıdır. Doğu milletleri arasında, Türklerin başta geldiği ve en güçlüsü olduğu bilinmektedir. Gerçekten de Türkler, İslâmlıktan önce ve İslâmlıktan sonra Avrupa içerisine girmişler,saldırılar, istilâlar yapmışlardır. Batı'ya saldıran ve İspanya'yı zaptederekFransa sınırlanna kadar uzanan Araplar da vardır. Fakat Efendiler, hersaldırıya, daima bir karşı saldırı düşünmek gerekir. Karşı saldırı ihtimalinidüşünmeden ve ona karşı güvenilir bir tedbir bulmadan saldırıyageçenlerin sonu, yenilmek, bozguna uğramak ve yok olmaktır.

Batı'nın Araplara yaptığı karşı saldırı, Endülüs'te acı ve ibret alınmayadeğer bir tarihî felâketle başladı. Fakat orada bitmedi. KovalamaKuzey Afrika'ya kadar sürüp gitti.

A t t i 1 â 'nın Fransa ve Batı-Roma topraklarına kadar yayılmış olanimparatorluğunu hatırladıktan sonra, bakışlarımızı, Selçuklu Devleti'ninyıkıntıları üzerinde kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'da DoğuRoma İmparatorluğu'nun taç ve tahtına sahip olduğu devirlere çevirelimlim. Osmanlı hükümdarlan arasında Almanya'yı, Batı Roma'yı zaptederekçok büyük bir imparatorluk kurma teşebbüsünde bulunmuş olanıvardı. Yine, bu hükümdarlardan biri, bütün İslâm dünyasını bir merkezebağlayarak yönetmeyi düşündü. Bu

amaçla Suriye'yi ve Mısır'ı zaptetti."Halife" ünvanını takındı. Diğer bir sultan da hem Avrupa'yı zaptetmek,hem de İslâm dünyasını hüküm ve idaresi altına almak gayesini güttü.Batı'nın sürekli karşı saldırısı, İslâm dünyasının hoşnutsuzluk ve isyanıve bu şekilde bütün dünyayı ele geçirme tasavvur ve emellerinin aynı sı-nırlar içine aldığı çeşitli unsurların uyuşmazlıkları, sonunda, benzerlerigibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu da tarihin sinesine gömdü.

Efendiler, dış siyasetin en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel,devletin iç teşkilâtıdır. Dış siyasetin iç teşkilâtla uyarlı olması gerekir.Batı'da ve Doğu'da, başka başka karaktere, kültüre ve ülküye sahipbiribirinden farklı unsurları tek sınır içinde toplayan bir devletin iç teşkilâtı,elbette temelsiz ve çürük olur. O halde, dış siyaseti de köklü ve sağlamolamaz. Böyle bir devletin iç teşkilâtı özellikle millî olmaktan uzak olduğu gibi, siyasî ilkesi de millî olamaz. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin si-yaseti millî değil, belirsiz, bulanık ve kararsızdı.

Çeşitli milletleri, ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu çeşitliunsurlardan oluşan kitleleri eşit haklar ve şartlar altında bulundurarakgüçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasî görüştür. Fakat aldatıcıdır. Hattâ, hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri bile birdevlet halinde birleştirmek, varılması imkânsız bir hedeftir. Bu,yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla meydana koyduğu bir gerçektir.

Panislâmizm ve Panturanizm siyasetinin başarıya ulaştığınave dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir.Irk ayrılığı gözetmeksizin, bütün insanlığı içine alan tek hir dünyadevleti kurma hırslarının sonuçları da tarihe yazılmıştır. İstilâcı olmakhevesleri konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü şahsî duyguve bağlılıklarını unutturup, onları tam bir kardeşlik ve eşitlik içinde birleştirerek, insancı bir devlet kurma teorisinin de kendine göre şartlarıvardır.

Bizim, kendisinde açıklık ve uygulama imkânı gördüğümüz siyasîilke, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü genel şartları, yüzyılların dimağlardave karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmakkadar büyük yanılgı olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığınifadesi böyledir.

Milletimizin, güçlü, mutlu ve istikrarlı yaşayabilmesi için, devletinbütünüyle millî bir siyaset izlemesi, bu siyasetin iç teşkilâtımıza tam olarak uyması ve ona dayanması gerekir. Millî siyaset dediğim zaman kastetiğimanlam ve öz şudur : Millî sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendikuwetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçekçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşindede yorarak zarara sokmamak... Medenî dünyadan, medenî, insanî ve karşılıklı dostluk beklemektir.

İÇİNDEKİLER | TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANIYOR

HÜKÜMETİN KURULMASI

Efendiler, Meclis'e teklif ettiğim önemli bir husus da hükûmetin kurulması konusuydu. Bu meseleninve bununla ilgili bir teklifte bulunmanın, o devir için ne kadar nazik olduğunu takdir buyurursunuz.

Gerçek, Osmanlı saltanatının ve hilâfetin yıkılmış ve ortadan kalkmış olduğunu düşünerek yeni temellere dayanan, yeni bir devlet kurmaktan ibaretti. Fakat durumu olduğu

gibi dile getirmek, amacın büsbütünkaybedilmesine yol açabilirdi. Çünkü, halkın düşünce ve eğilimleri dahaPadişah ve Halife'nin mazur durumda bulunduğu yolundaydı. HattâMeclis'te, ilk anda, hilâfet ve saltanat makamıyla temas kurmak ve İstanbulHükûmeti'yle uzlaşma aramak akımı başgöstermişti.

İstanbul'daki şartların, Halife ve Padişah ile ne açıkça ne de özelve gizli olarak görüşmeye elverişli olmadığını açıklamaya çalıştım. Böylebir temasla ne anlamak istediğimizi sordum. Eğer milletin, bağımsızlığınıkazanmak ve vatanın bütünlüğünü sağlamak için çalışmakta olduğunuhaber vermek için ise, buna gerek yoktur. Çünkü, Padişah ve Halifeolan zatın da bundan başka bir şey düşünmesine ve istemesine imkân varmıdır' Bunun aksini ağzından işitsem inanmam; mutlaka zorlamave baskı altında söyletildiğini kabul ederim dedim. Aleyhimizde çıkarılmışolan fetvanın uydurma olduğunu, İstanbul Hükûmeti'nin emir vebildirilerinin dirilerinin yoruma muhtaç bulunduğunu söyleyerek,bazı zayıf kalpli vekıt düşünceli kimselerin göstermek istedikleri ihtiyatı gerekli bulmadığımızıbelirttim.

İÇİNDEKİLER | **TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANIYOR**

MİLLİ HAKİMİYET TEMELİNE DAYANAN HALK HÜKÜMETİ:CUMHURİYET

Şunu arz etmek istiyorum ki, hükûmetin kurulması dayanan ile ilgili bir teklif ileri sürmeden önce, duygu ve düşünceleri gözönünde bulundurmak zarureti vardı. Bu zarurete uymakla birlikte, asıl maksadı saklıtutan teklifimi bir önerge halinde sundum. Kısa bir tartışma ile ve bazıitirazlara rağmen kabul edildi,

Bu önergeyi bugün gözden geçirecek olursak, orada esaslı ilkelerintespit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz. Müsaade buyurursanız, bu ilkeleri burada birer birer birer sayacağım :

1- Hükûmetin kurulması zarurîdir.

2 - Geçici olarak bir hükûmet başkanı seçmek veya Padişah'a birvekil tanımak mümkün değildir.

3 - Meclis'te yoğunlaşan millî iradenin, doğrudan doğruya vatanın mukadderatına el koymuş olduğunu kabul etmek temel ilkedir .Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kuvvet yoktur.

4 - Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerinikendisinde toplar.

Meclis'ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir hey'et,hükûmet işlerine bakar. Meclis başkanı, bu hey'etin de başkanıdır.

Not : Padişah ve halife, baskı ve zorlamadan kurtulduğu zamanMeclis'in düzenleyeceği kanunî esaslar çerçevesinde durumunu alır.

Efendiler, bu ilkelere dayanan bir hükûmetin niteliği kolaylıklaanlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, millî hakimiyet temeline dayanan halkhükûmetidir. Cumhuriyet'tir.

Böyle bir hükûmetin kurulmasında ana ilke, kuvvetler birliği teorisidir.Zaman geçtikçe bu ilkelerin taşıdığı kavramlar anlaşılmaya başladı.İşte o zaman tartışmalar ve olaylar biribirini kovaladı.

İÇİNDEKİLER | **TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANIYOR**

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA BENİ SEÇTİ

Saygıdeğer Efendiler, açık ve gizli oturumlarda, bir iki gün süren konuşma ve açıklamalardan ve işaret ettiğim ilkeleri içine alan teklifi yaptıktan sonra, yüce Meclis beni başkanlığa seçmekle bana karşı genel güvenini gösterdi.

Burada ufak bir noktayı da açıklamalıyım :

Hatırlarsınız ki, oluşmaya başlayan millî birliği, milletin coşmasınave uyanmasına bağlamaktan çok, şahsî teşebbüs eseri sayıyorlardı. Buarada benim teşebbüslerde bulunmamın engellenmesini önemli görüyorlardı.Beni millete ve hükûmete reddettirmekten ve lânetletmekten yararumuyorlardı. Yapılan propaganda da : "Ben reddedildiğim ve lânetlendiğimtakdirde, millet ve devlet aleyhinde hiçbir harekette bulunulmayacak...Bütün kötülüklerin sebebi benim şahsımdır. Bir adam için, birmilletin pek çok tehlikeleri göze alması akla sığmaz" şeklindeydi. Hükûmetmet ve düşmanlar, benim şahsımı, millete karşı bir silâh gibi kullanıyordu.Bu sebeple, 24 Nisan 1920 günü, gizli bir oturumda, Meclis'e bu durumuaçıkladım. Başkanlık seçiminde, bunun da bir sakınca olarak dikkatealınmasını ve yalnız millet ve memleketin selâmeti düşünülerek oyve kararlarırıın isabetle verilmesini rica ettim.

İÇİNDEKİLER | **TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANIYOR**

BAKANLAR KURULU'NUN KURULMASI

Efendiler, Büyük Millet Meclisi, Bakanlar'ın seçimi ile ilgili 2 Mayıs 1920 tarihli kanunla, Genelkurmayişlerini de yürütmek üzere, Büyük Millet Meclisi'nde 11 bakanlı birBakanlar Kurulu meydana getirdi.

Görülüyor ki, Meclis'in açılış tarihi olan 23 Nisandan beri bir haftakadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu süre içinde memleket ve millet işlerive özellikle yıkıcı akım ve faaliyetlere karşı tedbir alma hususu elbettebir an bile gecikemezdi ve gecikmemiştir. Yalnız, Bakanlar Kurulu'nunseçimi ile ilgili kanun çıktığı zaman, Meclis'ce bakanlığa seçilen kimselerden bazıları, daha önce fiilî olarak göreve başlamışlar ve bana yardımediyorlardı. Bu arada İ s m e t P a ş a Hazretleri de Genelkurmayişlerini üstlenmiş bulunuyordu.

Efendiler, bu münasebetle bir noktayı belirtmeyi gerekli buluyorum:O günlerde, mevcut arkadaşların hangi işlerde görevlendirileceklerininuygun olacağı düşünülürken, Genelkurmay Başkanlığı için İ s m e tP a ş a'yı tercih etmiştim. Ankara'da bulunan R e f e t P a ş a , beni özelolarak görerek bilgi vermemi istedi. Anlamak istediği, Genelkurmay Başkanlığı'nın en yüksek askerî makam olup olmadığı noktasıydı. Benden ,söz konusu makamın en yüksek askerî makam olduğu ve ondan daha yüksek makamın Millet Meclisi olacağı cevabını alınca, buna itiraz etti. İ s m e t P a ş a'nın, başkomutanlık demek olan bu durumuna razı olamayacağınısöyledi. Görevin çok önemli ve nazik olduğunu, benim bütün arkadaşlar hakkındaki bilgi ve tarafsızlığıma güvenmenin uygun olacağınısöyledim. Kendisinin böyle bir iddiada bulunınasının yakışık almadığınıda ilâve ettim.

Efendiler, daha sonra Batı Cephesi Karargâhı'nda görüştüğüm F u a t P a ş a da, İ s m e t P a ş a'nın Genelkurmay Başkanlığı'na kesinliklekarşı çıktı. F u a t P a ş a'yı da, duruma en uygun olan çözüm yolununkabulündeki zarurete inandırmaya çalıştım. R e f e t ve F u a t

P a ş a'ların kendilerine has bazı düşüncelerine ilâve ettikleri itiraz şuydu :Kendileri daha önce Anadolu'da benimle birlikte çalışmışlar. Fakatİ s m e t P a ş a sonradan katılmış. Oysa, bundan önceki konuşmalarımda,sırası ve yeri geldiği için arz etmiştim ki, İ s m e t P a ş a , benim İstanbul'dan ayrılmamdan önce benimle işbirliği yapmıştı. Daha sonra Anadolu'ya gelmiş ve birlikte çalışmıştık. Fakat F e v z i P a ş aH a z r e t l e r i'nin Harbiye Nazırlığı'na gelmesi üzerine bazı önemlidüşüncelerle ve özel görevle tekrar İstanbul'a gönderilmişti.Bu bakımdan düşünce ve işbirliğinde kıdem söz konusu olamazdı.

Genelkurmay işlerinin ilk defa İ s m e t P a ş a'ya verilmesinde isabetsizlik olsaydı, bu konuda F e v z i P a ş a Hazretleri'nin de beni uyarmaları bir vatan görevi olurdu. Oysa, Paşa Hazretleri, aksine bu görevlendirmeyi pek yerinde bulmuş ve kendileri, teklif edilen Millî SavunmaBakanlığı'nı çok samimî bir duyguyla derhal kabul buyurmuştur. İ s m e tP a ş a'nın, gerek Genelkurmay Başkanlığı'nda gerek daha sonraki Cephe Komutanlığı'nda gösterdiği liyakat ve üstün gayret, kendisine görevvermekte doğru hareket ettiğimi fülî olarak ispat etmiş bulunduğu için,millete karşı, orduya karşı ve tarihe karşı tam bir iç huzuru içindeyim.

İÇİNDEKİLER | TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANIYOR

HIYANET-İ VATANİYE KANUNU VE İSTİKLAL MAHKEMELERİ KURULMASI

Efendiler, Meclis, 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyanet-i Vataniya Kanunu'nu ve sonraki aylarda İstiklâl Mahkemeleri Kanunları'nı da çıkarmakla, inkılâbın tabiî gereklerini yerine getirmiş oldu.

Efendiler, İstanbul'un işgalinden sonra başlayan birtakım yıkıcıakımlara, olaylara, isyanlara dokunmuştuk. Bunlar hızla memleketin hertarafından biribiri ardınca ortaya çıktı ve sürüp gitti.

İstanbul'da D a m a t F e r i t P a ş a , derhal yeniden iktidar mevkiine getirildi. Damat Ferit Paşa Kabinesi, İstanbul'daki bütün yıkıcı vehain kuruluşların meydana getirdiği blok, bu blokun Anadolu içindekibütün isyan teşkilâtı, bütün düşmanlar ve Yunan ordusu elbirliği ile aleyhimizde faaliyete geçtiler. Bu ortak saldırı politikasının talimatı da,Padişah ve Halife'nin, düşman uçakları da dahil olduğu halde, her türlü vasıtayla memlekete yağdırdığı "Padişah'a karşı ayaklanma" fetvasıydı.

Bu genel, çeşitli ve hainceı saldırılara karşı, biz de, daha Meclis açılmadan önce, Afyonkarahisarı'nda, Eskişehir'de ve bütün demiryolu boyunda bulunan düşman birliklerini Anadolu'dan çıkarmak, Geyve, Lefke , Carablus köprülerini yıkmak ve Meclis toplanır toplanmazAnadolu ulemâsının fetvasını almak suretiyle karşı tedbirlere giriştik.

İÇİNDEKİLER

İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELERİç isyanlarAnzavur ve Düzce isyanlarıHilafet OrdusuYenihan, Yozgat ve Boğazlıyan isyanlarıGüney sınırımızda geçen olaylarKonya isyanıSavaş cephelerinin durumuİstanbul Ankara ile temas arıyor ve bu teması Nurettin Paşa sağlamaya çalışıyorNurettin Paşa Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin dışişleri konusunda verdiği ilk karar:

Moskova'ya bir heyet gönderilmesi Yunanlıların ilk genel taarruzu Yunan taarruzu karşısında milli cephelerin bozulması üzerine Meclis'te şiddetli hücüm ve eleştiriler Ciddi bir askerî teşkilat kurabilmek ve bunda başarı sağlayabilmek için zaman şarttır Yeşilordu Çerkez Ethem ve kardeşlerinin ilk defa dikkati çekmeye başlayan bazı tavır ve davranışları Celalettin, Arif, Hüseyin Avni Beylerin Erzurum'a gidişi ve orada ortaya attıkları meseleler Celalettin Arif Bey'in geniş yetkiyle Doğu illeri valiliğine atanması isteniyor Celalettin Arif Bey kendi kendine Erzurum Vali Vekili oluyor Doğu Cephesinde Ermenistan'a taarruz kararı verdiğimiz sırada Celalettin Arif Bey'in ültimatomu Celalettin Arif Bey'in ültimatomu Kahraman Erzurum halkının bana açtığı dost kucağını kötüye kullanabileceğine asla ihtimal veremedim Doğu cephemizde Ermenilerle savaş başlıyor Ordularımızın üstsubay ve subayları hakkında bilinen bir gerçek Milli hükümetimizin yaptığı ilk antlaşma: Gümrü Antlaşması Trakya'daki durum Trakya'daki Kolordumuzun askerliğin gereklerini ve vatanseverlik namusunu yerine getirememesinin tek sorumlusu Cafer Tayyar Paşa'dır İkinci Konya isyanı "Ordudan fayda yoktur" sözleri ve Batı Cephesi Komutanı'nın taarruz teklifi

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

İÇ İSYANLAR

Efendiler,1919 yılı içinde, millî teşebbüslerimize karşı başlayan iç isyanlar, sür'atle memleketin her tarafına yayıldı.

Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmastı, Karacabey, Biga ve dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarıdolaylarında; Bozkır'da; Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile,Erbaa, Çorum dolaylarında; İmranlı, Refahiye, Zara, Hafik ve Viranşehir dolaylarında alevlenen karışıklık ateşleri, bütün memleketi yakıyor,hainlik, cehalet, kin ve bağnazlık dumanlan bütün vatan göklerini yoğun karanlıklar içinde bırakıyordu. İsyan dalgaları, Ankara'da karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan kudurmuşcasına kasıtlar karşısında kaldık. Batı Anadolu'nun, İzmir'den sonra, yeniden önemli bölgeleride, Yunan ordusunun taarruzlarıyla çiğnenmeye başlandı.

Dikkatle üzerinde durulmaya değer bir husustur ki, sekiz ay önce,millet, Hey'et-i Temsiliye etrafında toplanarak, Damat Ferit Hükûmeti ile ilişki ve haberleşmelerini kesmiş iken, Ali Galip 'in teşebbüsü gibi tek tük olaylardan başka, böyle genel bir ayaklanma olmamıştı. Bu seferki yaygın ve genel ayaklanmalar, sekiz ay zarfında, memleket içinde çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Ferit Hükûmetinden sonraki hükûmetlerle, millî şuurun korunması ve güçlendirilmesi için yaptığımız mücadelelerin ne kadar haklı sebeplere dayandığı, acı bir şekilde bir daha anlaşılmış oluyordu. Millî Mücadele'ye kuvvet vermek için cephelerle ve ordu ile ilgilenme bakımından İstanbul'daki hükûmetlerin gösterdiği başka türlü ihtimallerin acı sonuçları da ayrıca görülecektir.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

ANZAVUR VE DÜZCE İSYANLARI

Efendiler, önce, iç isyanlar hakkında açık bir fikirverebilmek için, müsaade buyurursanız, iç isyan olaylarına yeri geldikçe dokunmak üzere, anlatılan safhaları özet olarak arz edeyim :

21 Eylül 1919 tarihinde, Balıkesir'in kuzey bölgesinde başlayan birinci Anzavur isyanı,16 Şubat l920'de yine aynı bölgede ikinci defa başgösterdi. Bu iki isyan, askerî birliklerimiz ve millî müfrezelerimizle bastırıldı. 13 Nisan 1920 tarihlerinde Bolu, Düzce dolaylarında da isyan çıktı. Bu isyan, 19 Nisan 1920 tarihinde Beypazarı'na kadar yayıldı. Bu sırada Anzavur, 11 Mayıs 1920'de top ve makineli tüfeklerle donatılmış beş yüz kişilik bir kuvvetle, üçüncü defa olarak Adapazarı ve Geyve dolaylarında, zayıf bir millî müfrezemize saldırmak suretiyle yine ortaya çıktı.Anzavur, gönderdiğimiz millî müfrezelerimize, düzenli ordu birliklerimize durmadan saldırdı. 20 Mayıs 1920 tarihinde, Geyve Boğazı yakınlarında yenildi ve kaçmak zorunda kaldı.

Düzce dolaylarındaki isyan olayı önemliydi. Abaza ve Çerkezlerden meydana gelen dört bin kişilik büyük bir kalabalık, Düzce'yi basarak hapishaneleri boşalttılar ve çarpışma ile oradaki süvari müfrezemizin silâhlarını aldılar. Hükûmet memurlarını ve subayları hapsettiler.

Her taraftan, âsîler üzerine kuvvet gönderdik. Bu arada, Geyve'de bulunan 24' üncü Tümen de, Komutanı Yarbay Mahmut Bey başta olduğu halde, Düzce'ye hareket etti. Mahmut Bey , Meclis'in açıldığı gün, yani 23 Nisan 1920'de, Hendek'ten Düzce'ye geçerken, Hendek de isyan etti. Adapazarı da âsîler tarafından elde edildi. Mahmut Bey,25 Nisan 1920'de, Hendek - Düzce yolu üzerinde âsîler tarafından aldatılarak pusuya düşürülmüş ve ilk ateşte şehit edilmiştir. Kurmay Başkanı Sami Bey , yaveri ve daha birkaç subay da aynı zamanda şehit düştüler. Bunun üzerine, 24' üncü Tümen muharebe edemeden âsîler tarafından tamamiyle esir edildi. Bütün tüfekleri, topları alındı. Ağırlıkları yağma edildi. Bu sırada İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim , İstanbul'dan Adapazarı'na geldi. Halka Padişah'ın selâmını bildirdi ve yüz elli lira maaşla gönüllü toplamaya başladı. Toplanan âsî kuvvetler bütün o yöreye hâkim olduktan sonra, Geyve Boğazı'ndaki kuvvetlerimize taarruza başladılar.

Bizim, bu isyan alanına gönderdiğimiz kuvvetler şunlardı:

1- Salihli ve Balıkesir Kuva-yı Milliye'sinin oluşturduğu Çerkez Ethem Bey müfrezesi;

2 - İki tabur düzenli ordu birliği, dört dağ topu, beş makineli tüfek ve üç yüz efe süvarisinden kurulmuş Binbaşı Nazım Bey müfrezesi;

3 - İki tabur piyade, sekiz makineli tüfek, iki sahra ve iki dağ topundan kurulu, Yarbay Arif Bey müfrezesi;

4 - 'Üç yüz kişilik millî kuvvet ve iki makineli tüfek ve iki havan topundan ibaret Binbaşı İbrahim Bey(Çolak) müfrezesi.

Komutan olarak da Ali Fuat Paşa , Geyve Boğazı yakınlarından Adapazaın'na uzanan kesimde, Refet Paşa da Ankara'dan Beypazarı yoluyla Bolu'va uzanan kesimde görevlendirildiler.

HİLAFET ORDUSU

Efendiler, İzmit'te de Süleyman Şefik Paşakomutasında, Hilâfet Ordusu adını taşıyan bir hain kuvvet yığınak yapıyordu. Bunun bir kısım kuweti de, Bolu yakınlarında hurmay BinbaşıHayri Bey komutasında âsîleri desteklemişti. Btz kuvvetle birlikteİstanbul'dan gönderilmiş birçok subay da vardı.

Hilâfet Ordusu'nun, Süleyman Şefik Paşa'dan sonra, bellibaşlı komutanları, Süvari Tümgenerali Suphi Paşa ve Topçu Yarbaylarından Senaî Bey'di. İstanbul'da da özel olarak kurulmuş birkurmay hey'eti vardı. Bu hey'etin başlıca komutanları da, Kurmay AlbayRefik ve Kurmay Yarbay Hayrettin Bey'lerdi.

Suphi Paşa ile ilgili küçük bir hâtıramı anlatayım : SuphiPaşa'yı Selânik'ten tanırdım. Ben yüzbaşı (kolağası) iken, o daha o zaman tümgeneral ve süvari tümeni komutanı idi. Aradaki rütbe farkına rağrrıen, çok yakın arkadaşlığımız vardı. Meşrutiyet'in ilânında, ilk defa İştipdolaylarında Cumalı adında bir yerde süvari manevraları yaptırmıştı. Diğer bazı kurmaylar arasında beni de tatbikat ve manevrada bulunmaküzere davet etmişti. Kendisi Almanya'da yetişmiş çok usta bir biniciydi.Fakat askerlik sanatını anlamış bir komutan değildi. Manevranın sonunda, ben, yetkim ve rütbem elvermediği halde, Paşa'yı bütün subaylarınıönünde acı bir şekilde eleştirmiştim. Daha sonra "Osmanlı Ordugâhı" adlıküçük bir eser de yazmıştım.Suphi Paşa , gerek açıkça yaptığım üueleştirilerden ve gerek yayınlanan bu eserimden dolayı pek üzüldü. Kendisinin itirafına göre, maneviyatı kırıldı. Fakat, şahsen bana gücenmedi.Arkadaşlığımız devam etti. İşte Hilâfet Ordusu'na buldukları komutanbu Suphi Paşa'dır. Paşa, sonradan Ankara'ya geldi. Geziye çıkıyordum. İstasyonda büyük bir kalabalık içinde biribirimizle karşılaştık. Kendisine ilk sorum şu oldu : "Paşam niçin Hilâfet Ordusu Komutanlığınıkabul ettin'" Suphi Paşa, bir an bile duraklamadan : "Size yenilmek için" cevabını verdi.

Bu cevabı ile anlatmak istiyordu ki, bu görevi özel bir maksatla kabul etmişti. Suphi Paşa , öyle bir duygu içinde bulunabilir. Fakat,gerçekte, komutayı üstüne aldığı zaman kuvvetleri zaten yenilmiş bulunuyordu.

Bolu, IZüzce, Adapazarı ve İzmit dolaylarındaki bu isyan, bu defa Haziran 1920 tarihine kadar üç aydan fazla sürdü. Fakat bundan sonra,29 Temınuzda yeniden bir isyan oldu. Ancak, bundan sonra da, bu bölgede tamamen sakin kalınmış değildir. Bununla birlikte, sonuç olarak âsîlertamamiyle bozguna uğratılmış ve elebaşları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarına teslim edilmiştir. Hilâfet Ordusu'nun Bolu yakınlarında bulunan kısmı da bozguna uğratıldı. Komutanı Binbaşı Hayrive sı ıbayları Yüzbagı A 1 i, 'Üsteğmen Şerefettin, Üsteğmen Hay rettin, Makineli Tüfek Subayı Mehmet Hayri , Tabur KâtibiHasan Lütfi , Cerrah İbrahim Ethem Efendiler'e de ötekiâsî elebaşılarına yapılan işlem uygulandı. Hilâfet Ordusu da, İzmit'tenİstanbul'a kaçmaya mecbur edildi.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

YENİHAN, YOZGAT VE BOĞAZLIYAN İSYANLARI

Efendiler, memleketin kuzeybatı bölgesinde âsîlerle uğraşırken, memleketin ortasında Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan dolaylarında da isyan başlıyor. Bu isyanhareketleri de

hatırlanmaya değer.

14 Mayıs 1920 tarihinde Postacı Nazım ve Çerkez Kara Mustafa adında birtakım adamlar, otuz kırk kişi ile Yenihan'abağlı Kaman köyünde isyan ettiler. Bu hareket gittikçe artan bir şiddetlegenişledi. Âsîler, 27/28 Mayıs I920 gecesi Çamlıbel'de bulunan bir müfrezemizi basarak esir ettiler. 28 Mayıs 1920'de diğer bir kısım âsîler de Tokat yakınında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza hücum ederekdağıttılar ve bir kısmını esir ettiler. Cür'etlerini artıran âsîler, 6/7 Haziran 1920 gecesi Zile'yi işgal ettiler. Oralardaki askerlerimiz Zile kalesineçekilerek kendilerini savundı.ılar. Askerin erzak ve cephanesi tükendikien üç gün sonra âsîlere teslim oldular. Asîler 23/24 Haziran 1920'de deBoğazlıyan'a baskın yaptılar. Orada bulunan bir müfrezemizi dağıttılar.Amasya'da bulunan Cemil Cahit Bey' in komutasındaki 5'inci Kafkas Tümeni, âsîler aleyhine harekete geçirildi. Antep bölgesinde bulunanKılıç Ali Bey de, bir millî müfreze ile bu bölgeye gönderildi. Erzurum'dan Ankara'ya gelmekte olan bir Erzurum Millî Müfrezesi de, obölgede bırakıldı.1920 yılı Temmuzunun ortalarına kadar, bu âsîlerin takip ve tepelenmeleriyle uğraşıldı. Yenihan isyanı, Orta Anadolu,nun ötekibölgelerindeki fesatçıları da harekete geçirdi. Çapanoğullarından Celâl,Edip, Salih ve Hâlit Bey'ler;Aynacıoğulları ve DeliÖmer çeteleri gibi birtakım eşkıyayı başlarına toplayarak 13 HazirandaYozgat civarında Köhne bucak merkezini, 14 Haziranda da Yozgatşehrini işgal ederek büyük bir bölgeye hâkim oldular. Merkezi Sıvas'taolan 3' üncü Kolordu kuvvetleri ve o bölgede bıraktığımız millî lcuvvetleryeterli değildi. Eskişehir'deki Ethem Bey müfrezesi ile Bolu dolaylarındaki İbrahim Bey müfrezesi de Yozgat bölgesine gönderildiler.

Yozgat ve dolaylarında âsîler yok edildikten sonra, oraya gönderilen müfrezelere öteki bölgelerde görev verildi. Fakat bu yörelerde genellikle güvenlik kurulamadı.

7 Eylül 1920'de Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları denilen birtakım serseriler Zile yakınlarında, Kara Nazım,Çopur Yusuf adında birtakım adamlar da Erbaa yakınlarında yeniden faaliyete geçtiler. Bunlardan Aynacı oğulları üç yüz atlı kadar toplayabilmişlerdi. Bu durum karşısında, İkinci Kuvve-i Sevyareadını alan İbrahim Bey müfrezesi, tekrar, bulunduğu Eskişehir bölgesinden Yozgat'a giderek, oradaki millî müfrezeler ve jandarma kuvvetleriyle birlikte Maden, Alaca, Karamağara, Mecidözü bölgelerinde, çeşitligruplar halinde, karışıklık çıkaran ve eşkıyalık eden âsîleri takip ederekortadan kaldırdı.İbrahim Bey , âsîllerin ortadan kaldırılmasını ancak üç aydan fazla bir zamanda başarabildi.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

GÜNEYSINIRLARIMIZDA GEÇEN OLAYLAR

Efendiler, bu tarihlerde güney bölgelerimizde de bizi ciddî bir şekilde uğraştıran önemli isyanlar çıktı : Milli aşiretinin beyleri olan Mahmut, İsmail,Halil Bahur, Abdurrahman Bey'ler, güneyde, düşmanlarla gizlice ilişki ve bağlantı kurduktan sonra, Sürt'ten Dersim dolaylarınakad:ır uzanan bütün aşiretlerin beyleri sıfatını takınarak o bölge boş olmal: ve bölgeyi baskı altına alnıak davasına kalkıştılar.

Fransızlar,1920 yılı Haziranının başlarında, Urfa'yı ikinci defa zaptetmek için hareket ettikleri zaman, Milli aşireti de Siverek'e doğru ilerledi buna karşı, o bölgede bulunan 5' inci Tümenimiz görevlendirildi. Butümen o bölgedeki millî kuvvetlerimizle de desteklendi.19

Haziran 1920tarihinde, birliklerimizin takibi altında, güneydoğu yöniinde düşman bölgesine kaçmaya mecbur edildi. Bu aşiret, bir süre düşman bölgesinde hazırlandıktan sonra, 24 Ağustos 1920'de üç bin atlı ve develi ve bin kadarda piyadeden ibaret bir kuvvetle yeniden bizim topraklarımıza geçti. Viranşehir yakınlarına geldi.Âsîler, aman dilemek maksadıyla geldiklerinisöyleyerek o bölgedeki komutanlarımızı aldatıp, tedbir almakta ihmaledüşürdüler. Bu sırada, o yakınlarda dağınık halde bulunan müfrezelerimize saldırarak onları yendiler ve 26 Ağustos 1920'de Viranşehir'i işgalettiler. Haberleşmelerimize ve bağlantımıza engel olmak üzere de, o bölgedeki bütün telgraf hatlarını kestiler.

Ancak, on beş gün sonra, 5 inci Tümen in Siverek, Urfa, Resulayin ve Diyarbakır'da bulunan birliklerinden gönderilen kuvvetlerlebize bağlı aşiret kuvvetleri âsîleri yenebilmişlerdir. Takip edilen Milli yeniden güneye, çöle kaçtı.

Efendiler, güneyde Milli aşiretinin isyanını bastırmaya çalışırken,Afyonkarahisar bölgesinde Çopur Musa adında bir adam da, başına topladığı kuvvetle askerleri ordudan kaçmak için ayartıyor ve milleteaskere gitmemeyi telkin ediyor. Çopur Musa , 21 Haziran 1920 tarihinde Çivril'i bastı. Gönderilen kuvvetler karşısında kaçtı ve Yunan ordusuna katıldı.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

KONYA İSYANI

Efendiler, Çopur Musa olayından önce birayaklanma olayı da Konya'da oldu. 5 Mayıs 1920 tarihinde, Konya'da birfesat derneği keşfedildi. Bu dernek üyelerinin ileri gelenleri tutuklanmaya başladı. Bir gün sonra, tutuklanmakta olan bu ileri gelenler, halkı dakışkırtarak Konya içinde sİlâhlı bir toplantı yapmaya giriştiler. Bir kısım halk da silâhlı olarak dışarıdan gelerek hep birlikte isyan ettiler. Konya'da bulunan komutan, elindeki kuvvetlerle cesurca hareket ederek âsîleri dağıtmayı ve önayak olanları tutuklayıp takip etmeyi başardı.

SAVAŞ CEPHELERİNİN DURUMU

Efendiler, Meclis'in açıldığı ilk günlerde, çeşitli cep helerin ne durumda olduklarını da hep birlikte birdefa daha hatırlayalım :

I. İzmir Yunan Cephesi :

Yüksek hey'etinizce de bilinmektedir ki, Yunanlılar İzınir'e çıktıkları zaman, orada,17' nci Kolordu Komutanı olarak ,karargâhıyla birlikteNadir Paşa bulunuyrordu. Kuvvet olarak, Yarbay Hurrem Bey komutasında 56' ncı Tümen'in iki alayı vardı. Bu kuvvet, özellikle, kolordukomutanının emriyle, düşmana karşı koydurulmaksızın, büyülü hakaretler altında, Yunanlılara teslim edilmiştir. Bu tümenin bir alayı (172' ncialay) Ayvalık'ta bulunuyordu. Komutanı Yarbay Ali Bey (Afyonkarahisar Milletvekili Albay Ali Bey) idi.

Yunan ordusu işgal alanını genişletirken, Ayvalık'a da asker çıkardı.Ali Bey, bu Yunan kuvvetine karşı 28 Mayıs 1919'da savaşa giriş ti. Butarihe kadar, Yunan birlikleri hiç bir yerde ateşle karşılık görmemişti.Aksine, bazı şehir ve kasabalar halkı korkutulmuş, İstanbul 1-IÜkûmeti'nin emirlerine uyarak idare âmirleri başta olmak üzere, Yunan birliklerini özel hey'etlerle karşılamışlardı. Ali Bey'in Ayvalık bölgesinde muharbe cephesi kurması üzerine, yavaş yavaş Soma'da, Akhisar'da, Salihl:'de millî cepheler oluşmaya başlamıştı.

1919 yılının 5 Haziranından başlayarak, Albay Kâzım Bey (Meclis Başkanı Kâzım Paşa hazret1eri), Balıkesir'deki 61' inci Tümer'in komutasını, vekâleten üzerine almıştı. Daha sonra Ayvalık, Soma,Akhisar kesimlerini içine alan Kuzey Cephesi Komutanlığı'nı yaptı. FuatPaşa 'nın Batı Cephesi Komutanlığı'na tayin edilmesinden sonra, Kâzım Bey 'e, Kuzey Kolordusu Komutanlığı makam ve yetkisi verildi.Aydın dolaylarında, İzmir'in işgalinden sonra, asker ve halktan bazı vatanseverler, Yunanlılara karşı savunma, halkı cesaretlendirme ve silâhlımillî teşkilât kurma gayretleriyle çalışıyorlardı. Bu arada İzmir'den adve kıyafet değiştirerek o bölgeye gitmiş olan Ce1â1 Bey (İzmir Milletvekili Ce1â1 Bey'dir)'in gayret ve fedakârlığı anılmaya değer. 15/16Haziran 1919 gecesi, A1i Bey 'in Ayvalık'tan gönderdiği kuvvetler, Bergama'daki Yunan işgal kuvvetlerini bir baskınla perişan etmişlerdi. Bubaskına, kısmen, Balıkesir ve Bandırma'dan gönderilen kuvvetler de katılmıştı. Bu olay üzerine, Yunanlılar, dağınık ve zayıf müfrezelerini geriçekip toplamak gereğini duydular. Bu arada Nazilli'yi de boşalttılar. Busebeple, Aydın'da hazırlıkta bulunurken, çevreden toplanan halk kuvvetleri bunları sıkıştırmaya başladı. Yunanlılarla halk arasında şiddetli birçarpışma oldu. Sonunda, Yunanlılar, Aydın'ı da boşaltıp çekildiler.

Böylece, 1919 yılının Haziran nyı ortalarında Aydın cephesi de kuruldu. Bu bölgede bulunan 57' nci Tümen'in Komutanı Albay M e h m e tŞefik Bey ve Tümen Topçu Komutanı Binbaşı Hakkı Bey'di. Alaykomutanlarından Binbaşı Haci Şükrü Bey, millî kuvvetlerin başındaYürük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe vardı. Sonunda Demirci Mhmet Efe, duruma hâkim olarak Aydın Cephesi Komutanlığı'nıkendi üzerine aldı. Daha önce dolayısıyla arz etmiştim ki, sonradan orayagönderdiğim Albay Refet Bey (Refet Paşa) bile Demirci Mehmet Efe'nin komutanlığını kabul etmiştir.

Efendiler, İzmir'in çeşirli cephelerinde kurulan ve yavaş yavaş subaylar ve askerî

birliklerle desteklenmeye çalışılan millî cephelerin beslenmeleri, daha çok, doğrudan doğruya o bölgeler halkı tarafından sağlanıyordu. Bunun için de geri bölgelerde millî teşkilât kurulmuştu. Bu görevin, halktan hükûmete geçişi, Büyük Millet Meclisi Hükûmetı nin kuruluşundan sonra sağlanabilmiştir.

2. Güneyde Fransız Cephesi:

a) Fransız birliklerine karşı doğrudan cio5rııya Adana bölgesindeMersin, Tarsus, Islahiye bölgelerinde ve Silifke dolaylarında millî kuvvetler kurulmuş ve çok cesurca işe girişmişlerdi. Adana'nın doğu bölgesinde, Tufan Bey adıyla hareket eden Yüzbaşı Osman Bey 'in kahramanlıkları kayda değer. Millî müfrezeler, Mersin, Tarsus, Adana şehirleririn girişlerine kadar sokulup hâkim oldular. Pozantı'da Fransızlarıkuşatarak geri çekilmeye mecbur ettiler.

b) Maraş'ta, Antep'te, Urfa'da önemli muharebe ve çarpışmalaroldu. Sonunda işgal kuvvetleri buradan çekilmeye mecbur edildiler. Bubaşarıların kazanılmasında büyük rolleri olan Kılıç A1i ve Ali SaipBey'lerin adlarını anmayı bir görev sayarım.

Fransız işgal bölgelerinde ve cephelerinde millî kuvvetler, her gündaha esaslı bir şekilde teşkilâtlanıyorlardı. Millî kuvvetler, ordu birlikleri ile desteklenmeye başlanmıştı. İşgal kuvvetleri, her tarafta sıkı veşiddetli bir şekilde zorlanıyordu.

Efendiler, bu durum üzerine Fransızlar, 1920 Mayısından başlayarak bizimle temas ve görüşme imkânları aradılar. Önce Ankara'ya İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bu şahıslar, İstanbul'dan önce Beyrut'a gitmişler. Eski Van Milletvekili Haydar Bey bunlara aracılık ediyordu. Bu buluşma ve görüşmelerimizden elle tutulur bir sonuç çıkmadı.Fakat, Mayıs sonlarına doğru Suriye Fevkalade Komiseri adına hareketeden Mösyö Duquest adında bir zatın başkanlığında bir Fransız Hey eti Ankara'ya geldi. Bu hey'etle yirmi günlük bir ateşkes anlaşması yaptık. Bu geçici anlaşma ile, biz, Adana bölgesinin boşaltılmasına bir başlangıç hazırlama hedefini güdüyorduk.

Efendiler, bu Fransız hey'etiyle yaptığım yirmi günlük ateşkes anlaşması, Büyük Millet Meclisi'nde bazılarının itirazlarına uğradı. Oysa,benim bu anlaşmayı kabul etmekle sağlamak istediğim yararlar şunlardı :

Önce, Adana bölge ve cephelerinde bulunan ve kısmen askerle detakviye edilen millî kuvvetleri, sükûnetle yeniden düzenlemek istiyordum. Millî kuvvetlerin bu çarpışma aralığında dağılabileceklerini de dikkate alarak, ateşkes tebliği yanında bazı tedbirlerin alınmasını da emrettim. Bundan başka, Efendiler, önemli saydığım siyasî bir yararlanmayıda hesaba katıyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti, daha İtilâfDevletleri'nce elbette ki tanınmamıştı. Aksine, memleket ve milletin kaderiyle ilgili konularda, İstanbul'da Ferit Paşa Hükûmeti ile ilişki ve işlemlerde bulunmakta idiler. Bu bakımdan, Fransızların İstanbul Hükûmeti'ni bir tarafa bıralcıp Ankara'da bizimle 5örüşmeleri ve herhangi birkonuda uyuşmaları, ogün için sağlanması yararlı önemli siyasî bir nokta idi. Bu ateşkes görüşmesinde, millî sınırlarımız içinde olup da Fransızlar tarafından işgal altına alınmış bulunan bölgelerin tamamı ile boşaltılmasını açık ve kesin bir dille istedim. Fransız delegeleri, bu konııda yetkialmak üzere Paris'e gitmek mecburiyetini ileri sürdüler. Yirmi günlükateşkes anlaşması, bir bakıma daha esaslı bir anla$ma yapmak için yetkialmaya zaman bırakmak gibi kabul edildi. Efendiler, bu görüşme ve konuşmalarımızdan bende uyanan izlenim, Fransızların Adana ve dolaylarınıboşaltacakları merkezinde idi. Bu düşünce ve inancımı, Meclis'e ifade etmiştim. Gerçi Fransızlar, ateşkes

süresi sona ermeden Zonguldak'ı işgaletmek suretiyle anlaşmanın yalnız Adana bölgesine ait olduğunu göstermek istemişlerse de, biz, bu hareketin ateşkesi hükümsüz bıraktığı sonucuna vardık. Fransızlarla anlaşmamız bir süre gecikti.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

İSATNBUL ANKARA İLE TEMAS ARIYOR VE BU TEMASI NURETTİN PAŞA SAĞLAMAYA ÇALIŞIYOR

Saygıdeğer Efendiler, 9 Mayıs 1920 günü Meclis'in gizli oturumunda açıklama yaparken ve Fransız me murları ile hey'etleri tarafından bizimle temas ve bağlantı kurma yolları arandığını bildirirken, mil letvekillerinden biri (yanlış hatırlamıyorsam ÇorumMilletvekili rahmetli F u a t B e y), "birkaç günden beri gûya İstanbul, bizimle anlaşmak istiyormuş, bu konuda bilgi verir misiniz'" diye bir soruyöneltti.

Gerçekten, o tarihten dört beş gün önce, İstanbul'da Leon adındabir Çanakkale üzerinden bizi aramıştı. Ankara'yı bulduktan ve bizim burada bulunduğumuzu anladıktan sonra, dediler ki : "Söyleyeceğimiz şeyler pek önemlidir. Onun için haberleşmeyi geceye bırakalım. Ordu merkezleri de aradan çekilsinler. O gece görüşmediler. Fakat bir iki gecesonra yeniden aradılar. Bu defa karşımıza çıkan kimse eski İzmir ValisiNurettin Paşa imzasıyla bir telgraf yazdırdı. Bu telgrafın içindekilerşöyleydi : "Ben, iki arkadaşımla birlikte, İstanbul'un sizinle anlaşmasınaaracılık etmeyi vatan için yararlı bir görev sayarım. Buradaki hükûmetve İngilizler buna razı oldular. Sizin de olumlu cevabınızı bekleriz. Nurettin Paşa , telgrafını Hey'et-i Temsiliye Başkanlığı'na yazıyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti'nin kuruluşundan, çalışmayabaşladığından ve Büyük Millet Meclisi'nin varlığını ve meşruluğunu doğrulayan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'ndan habersiz görünüyor. Nurettin Pa şa'nın telgrafını, Millî Savunma Bakanı olan Fevzi PaşaHazretleri'negönderdim.Fevzi Paşa, Nurettin Paşa'ya cevap verdi. Bu cevabında dedi ki : Telgrafınızı Hey'et-i TemsiliyeBaşkanlıgı na ekmekle daha er ek durumdan haberdar olmadı ınızanlaşılıyor. Ve durumu açıkladıktan sonra K İstanbul da hangi makamAnkara'da hangi makamla görüşmek istiyor'" dedi. Bu telgrafa imzasız olarak gelen cevapta : "Telgrafı yazan kimseler şimdi burada değillerdir. Bunu bırakıp gittiler. Yarın saat 10.00'da size bilgi veririz." deniliyordu. Bundan sonra Nurettin Paşa ikinci defa olarak yine aradı.Bu defa. Telgraf haberleşmeleriyle anlaşma imkânı olmadığından, sizyetkili bir hey'eti İstanbul'a gönderin, görüşelim ve anlaşalım diyordu.

Efendiler, biz de cevap olarak dedik ki : " Pek doğrudur, gerçektentelgrafla anlaşmak mümkün değildir. Fakat siz Mudanya'ya geliniz ve nevakit gelebileceğinizi de bildiriniz. Bizim tarafımızdan da orada yetkilikimseler hazır bulunur. Bursa'ya da gereken talimat verildi." Ondan sonra bir daha arayan olmadı. Hoca Müfit Efendi (Kırşehir) : "Acabagerçekten Nurettin Paşa mıydı' diye sordu. Ben de : " Evet, gerçektenNurettin Paşa'ydı, karşılığını verdim.

Efendiler, İstanbul Hükûmeti'nin Nurettin Paşa vasıtasıylayaptığı bu müracaatın Anzavur'un Balıkesir bölgesinde yenilgiye uğratıldığı ve Bolu'da başarı kazanmaya başladığımız günlere rastladığınıda belirtmeliyim.

NURETTİN PAŞA ANKARA'DA

Efendiler, Nurettin Paşa'dan bir daha telgraf almadık. Fakat, kendisi Diyarbakır'lı Kâzım Paşaile birlikte, 1920 yılının Haziran ayı ortalarında Ankara'ya geldi. Bizimleişbirliği etmeden önce, bazı konularda görüşümüzü anlamak istediğinisöyledi.

Birincisi, Hilâfet ve saltanat makamı üzerindeki düşünce ve görüşümüz;

İkincisi, bolşeviklik konusundaki görüşümüz;

Üçüncüsü, İtilâf Devletleri'ne karşı, özellikle İngilizlere karşı da,savaşa karar verip vermediğimiz, konularıydı.

Görüşme, Ziraat Okulu'ndaki karargâhımızın bir odasında, gece yapıldı. Bu görüşme'de, Nurettin Paşa ile birlikte gelen Kâzım Paşa 'dan başka Fevzi ve İsmet Paşa 'lar da hazır bulunuyorlardı. Nurettin Paşa, birinci, ikinci sorulara aldığı cevapları pek doyurucu bulmadı. Fakat, özellikle üçüncü sorunun cevabı, uzun ve hararetli tartışmalara yol açtı. Çünkü biz demiştik ki, gayemiz, millî sınırlarımız içinde toprak bütünlüğümüzü ve milletin bağımsızlığını tam olarak sağlamaktır. Bunaengel olmak üzere karşımıza çıkacak kuvvet, kim ve ne olursa olsun,mutlaka çarpışır ve başarı kazanırız. Bu konudaki karar ve inancımızkesindir. İşte Nurettin Paşa, bir türlü buna inanamıyor ve razı olamıyordu. Nihayet kendisine dedik ki : "Bu konuda görüşmeyi kabul etmekle, yeni görüşlere varmak ve kararlar almak söz konusu değildir. Sen,bugüne kadar milletin iyice belirmiş ve kesinleşmiş olan inançlarına uyacaksın! "Ondan sonra, kendisine verebileceğimiz uygun bir görev üzerinde duruldu. Kendisinin, Konya valisi sivil görevi ve Konya Yöresi Komutanı ünvanıyla Yunan cephesinin güneyindeki bölgenin komutanı olmasını uygun gördük. Asıl Batı Cephesi için, komutan olarak 18 Haziran1920'de Ali Fuat Paşa'yı görevlendirdik.

Efendiler, o günlerde Yunan Cephesi'nde düşmanın bazı hazırlıklaryaptığı hissedildiğinden, cephede duyarlık arttı. Bu yüzden NurettinPaşa'nın görevi kesinleşmeden ve kendisini görev yerine göndermeden,acele olarak Batı Cephesi'ne hareketim gerekti. Nurettin Paşa 'nıngörevlendirme işleminin tamamlanmasını Genel Kurmay Başkanı bulunan İsmet Paşa'ya bıraktım. Gerçekten düşman, bütün cephe üzerinde taarruza geçmişti. Bizim birliklerimiz geri çekiliyordu. Nurettin Paşa, cephedeki elverişsiz durumu anlayınca İsmet Paşa'ya görev kabuledebilmek için birtakım şartların, hükûmetçe karar altına alınması gereğinden söz etmiş. O şartlara göre, hükûmet memleketin yönetiminde veönemli konularında esaslı ve kesin karar almadan önce Nurettin Paşa'nın düşünce ve onayını almak zorunda kalacaktır. Çünkü, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nde yer alan üyeler, Tevfik Paşa ve benzerlerigibi, olgun yaşta ve tecrübeli kimseler olmayıp, genç birtakım kimselermiş. İsmet Paşa, pek yadırgadığı bu zihniyet ve teklifi, derhal şifreylebana bildirdi. Ben de Nurettin Paşa'nın, kendisine görev teklif ettiğim zaman söylemediği bu düşünceyi, genel durumda bunalım başgöstermesi üzerine ortaya atmış olmasını anlamlı buldum ve İsmet Paşa'ya verdiğim cevapta, kendisine görev verilmemesini emrettim. Nurettin Paşa'nın, Yunan taaruzu başladıktan iki gi.in sonra bana gönderdiğibir yazıda yazdıklarını dikkate değer bulmuştum. Arzu buyurursanız, buyazıyı yüksek hey'etinize olduğu gibi okuyayım :

Ankara İstasyonu, 24.6.1920

Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na

Efendim Hazretleri,
Atanmış olduğum komutanlıktan ve valilikten uzaklaştınlma şekli ilegörevden alınma durumunun bildiriliş şeklini hakaret saydım. Bir devlet adamı tarafından ileri sürülen vatanla ilgili bir düşünce ve görüşün tartışılmasına değil,dinlenilmesine bile değer ve önem verilmemesini ve ilgili Büyük Millet Meclisi'ninve Hükûmeti'nin oylannı alıncaya kadar bile beklenmeyerek ve taharnmül edilmeyerek veyahut belki de buna gerek görülmeyerek iki veya üç kişi gibi pek azüyenin düşünce ve istekleriyle bu yolda işlem yapılmasında bir sakınea görülmemesini ve bundan dolayı da memleketin, eber yanılmıyorsam böyle bir anlayışlayönetilmesini millet ve memleket için tehlikeli saymakta olduğumun arzına, Başkanlık yüksek makamının müsaadelerini rica ederim.

Bugünkü şartlar içinde, görev kabulünü sakıncalı bulduğum ve işbirliğiniyararlı göremediğim için, memleketim olan Bursa'da oturmak üzere, ilk trenle Ankara'dan aynlacağımı bilginize sunar, veda ederim, Efendim Hazretleri.

Nurettin İbrahim

Efendiler, benim bu yazıya verdiğim cevap da aynen şuydu :
25.6.1920
Tümgeneral Nurettin Faşa'ya
İlgi : 24 Haziran 1920 tarihli yüksek tezkereleri.
Söz konusu edilen komutanlık ve valilik görevi, daha Millî Savunma ve İçişleri Bakanlıkları'nca resınen zatıalilerine verilmenıiş ve tebliğ edilmemişti. Bubakımdan ne atanmanız ne de ayrılmanız söz konusu değildir. Yalnız, zâtıâlînizegörev verilmesi ditşünülmüş, bu konuda düşünce ve karannız sorulmuştu, Atamadurumu daha kesinleşmemiş olduğu bir sırada, Genelkurmay vasıtasıyla öğrenilendûşünce ve kanaatınızdaki kararsızlıklar üzerine, Hükûmet'çe, atanmanızdan vazgeçilmesine karar verildi. Böyle bir karan vermek için, zan buyurduğunuz gibi, durumun Büyük Millet Meclisi'nin Genel Kurulu'na sunulması, mevcut ve yürürlükteki kanunların gereklerinden değildir. Bursa'ya giderek orada oturmanıza gelince, bağlı bulunduğunuz askerlik mesleği dolayısıyla, bu konuda Millî SavunmaBakanlığı yüksek katına usulünce başvurmanız gereği tebliğ olunur, efendim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal

Nurettin Paşa, Bursa'ya değil Taşköprü'ye gitmiş ve uzun zaman orada kalmıştır. Bundan sonra da kendisine, yeniden birkaç durumdolayısıyla dokunacağız. O durumları da yeri geldikçe gerektiği kadaraçıklayacağım.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİNİN DIŞ İŞLERİ KONULARINDA VERDİĞİ İLK KARAR:

Efendiler, kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin, dışişleri konularında verdiği ilk ka rar, Moskova ya bir hey'et gönderilmesi olmuştur. Heyet, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında idi. İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey üye bulunuyordu.11 Mayıs 1920'de Ankara'dan hareket eden hey'etin asıl görevi, Rusya ile ilişki kurmaktı. Rusya'nın,

hükûmetimizle yapacağı anlaşmanın bazı hükümleri, 24 Ağustos 1920'de parafe edilmiş olmakla birliktedurumun gereği olarak uzlaşmaya bağlanamayan bazı noktalardan dolayıgecikmiştir. Moskova Antlaşması ('3') diye anılan diplomatik belgeninimzası, ancak 16 Mart 1921'de mümkün olabilmiştir.

Saygıdeğer Efendiler, memleket içinde yer yer kendini gösteren içisyanları takip etmekte gecikmeyen ilk genel Yunan taarruzu, bakışlarımızı yeniden batıya çevirecektir.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

YUNANLILAR'IN İLK GENEL TAARRUZU

Yunanlılar, 22 Haziran 1920'de Milne (Miln) hat tından genel taarruza geçtiler. Kuvvetleri altı tümene çıkmış bulunuyordu. Üç tümenle iki koldan, Akhisar - Soma yönünden;iki tümenle Salihli yönünden; bir tümenle de Aydın cephesinden taarruzettiler. Düşmanın kuzey kolu, 30 Haziran 1920'de Balıkesir'e girdi ve süvarileri 2 Temmuz 1920'de Kirmastı ve Karacabey'i işgal etti. Bu düşmankarşısında bulunan 61' nci ve 56' ncı Tümenlerimiz, Ulubat köprüsünü tahrip ederek Bursa'ya doğru çekildi. Düşman takibe devam ederek Bursa'yıda işgal etti ve ileri hatlarını Dünboz - Aksu hattına kadar sürdü. Bununkarşısındaki kuvvetlerimiz fazla sarsıldı. Eskişehir'e kadar çekildi. Busavaşlar sırasında İngilizler, 25 Haziran 1920'de Mudanya'ya ve 2 Temmuz 1920'de de Bandırma'ya birer müfreze çıkardılar.

Salihli yönünde doğuya ilerleyen iki Yunan tümeni de, 24 Haziranda Alaşehir'e girdi. Daha sonra ilerleyerek 29 Ağustosta Uşak'ı zaptettive Dumlupınar sırtları elimizde kalmak üzere, bu bölgeye kadar ilerledi.Bu düşman karşısında bulunan 23' üncü Tümen ve millî kuvvetlerimizçok kayıp verdi ve zayıfladı. Aydın'dan ilerleyen bir Yunan kolu da, Nazilli'ye kadar geldi.

Bu harekât sırasında, tümenlerimizin kuru birer kadro halinde olduklarını, harp malzemelerinin bulunmadığını ve henüz takviyelerine deimkân olmadığını bilirsiniz.

Efendiler, bizzat Eskişehir'e ve oradan da ileri bölgelere gittim. Gerek orada gerek başka bölgelerde bulunan kuvvetlerimizin düzene sokulmasını emrettim. Yeniden, düşman karşısında, düzenli komutaya bağlıcepheler kurulmasını sağladım.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

YUNAN TAARUZU KARŞISINDA MİLLİ CEPHELERİN BOZULMASI ÜZERİNE MECLİS'TE ŞİDDETLİ HÜCUM VE ELEŞTİRİLER

Efendiler, Yunan taaruzu ve millî cephelerin bozulması, Meclis'te büyük bir sıkıntıya, şiddetli hücum ve eleştirilere yol açtı. Büyük Millet Meclisi'nin 13 Temmuz 1920 günü, 41' inci toplantısında kusurlarından ve idaresizliklerinden dolayı, Bursa Komutanı Bekir Sami ve Valisi Hâcim Muhittin Bey'lerin ve Alaşehir Komutanı Âşir Bey'in ne için harp divanına verilmedikleridendolayı, Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı hakkında gensoru önergeleri okundu.

Bu önergenin sahibi, Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet ŞükrüBey'di. Sinop Milletvekili Hakkı Hâmi Bey'in de derhal cezalandırma konusundakiısrarı "bravo" sesleriyle

karşılanıyordu. Önerge sahibi olan Mehmet Şükrü Bey'in,Biz sorumlu tutulduklarını görmek istiyoruz!"feryadı üzerine, gensoru kabul ediliyor. Soruşturma günü olarak tespit edilen 14 Ağustos 1920'de, Genel Kurmay Başkanı cevap verdi. Fakat bir türlü inandırmak ve yatıştırmak mümkün olamıyordu. Karahisar Milletvekili Şükrü Bey "Anket" (ls) istiyor. Diğer bir milletvekili bazısubay ve komutanların cezalandırılmalarının tabiî olduğundan söz ederek birçok örnekler sıralıyor. Başka bir milletvekili, asker geri çekilirkenbir komutanın otuz altı deve eşya götürmüş olduğunu söylüyor. Başkabir milletvekili de Yunan ordusunun kısa bir zaman içinde Akhisar'danMarmara sahillerine varıncaya kadar, bütün şehir ve köyleri yıldırım hızıyla istilâ ettiğinden söz ederek, Bursa felâketi dolayısıyla uğramış olduğumuz korkunç zarar, dünyanın gözünde, Anadolu'da savunma denilen şeyin bir göz korkuluğu olduğuna genel bir kanaat uyandırmıştır" diyor ve bu büyük bozgunun sorumlularının cezalandırılmalarını istiyordu.

Efendiler, uzun ve ateşli olarak devam eden tartışmalara, benim dekarışmam gerekti. Ortaya çıkan bu çok acı durumda, Meclis'in üzüntü veilgisini takdir ettikten sonra, düşünce ve duyguları yatıştırmak maksadıyla konuşma ve açıklamalar yaptım. Benim sözlerime karşı da yapılanufak tefek hücumlara cevap verdikten sonra, genel açıklamalar yeterligörüldü.

Efendiler, ayrıntılarını Meclis tutanaklarında okuduğunuz bu ateşligörüşmelerden önce, 26 Temmuz 1920 günü de, gizli bir oturumda bunabenzer bir görüşme olmuştu. Orada da uzun açıklamalar yapmaya mecburolmuştum. Çünkü, üzüntü ve ıztırap sonucu yapılmakta olan tenkit vetekliflerde bu yenilgiyi doğuran gerçek sebepler sanki unutulmuş gibiydi. Bütün felâketin sebebi olmak üzere, daha kurulalı ve üzerine görevyükleneli iki ay bile geçmemiş olan Bakanlar Kurulu'nu sorumlu tutmakgayesi güdülüyordu. Bir yılı aşkın bir zamandan beri, Yunan ondusununİzmir bölgesinde yerleşmiş ve durmadan hazırlanmakta bulunmuş olduğu, buna karşılık İstanbul Hükûmeti'nin ordumuzu sürekli olarak felceuğratacak şartlar hazırlamakla meşgul olduğu ve milletin kendiliğindenkurabildiği millî kuvvetleri dağıtıp yok ettirmeye çalışmaktan başka birşey yapmadığı asla düşünülmüyordu. Eğer bu bir yıl içirisinde Yunan kuvvetleri karşısında, azçok bir varlık gösterilmiş idiyse, bunun da beş onfedakârın kendiliğinden gösterilmiş bulunan azim ve gayretlerinin ürünüolduğunu insafla görmek istemiyorlardı. Askerî harekâtı, gerçek durumukavrayarak ve askerliğin gereklerini göz önünde tutarak düşünen ve inceleyen yoktu. Söylenilen sözler, ya vatanseverlik duygusunun sürüklediği coşkunlukla veyahut aşırı uluyarlık sonucu olarak feryad ve figan halinde dile getiriliyordu. Söz söyleyenler içinde, ender olmakla birliktemillî inancı ve vatana bağlılığı şüpheli olanlar bile vardı.

Söz konusu ettiğimiz bu gizli oturumda, uzun açıklamalarım sırasında özellikle demiştim ki : "Felâket başa gelmeden önce, onu önlemeve ona karşı savunma çarelerini düşünmek gerekir." Geldikten sonra üzülmenin yararı yoktur. Yunan taaruzu yapılmadan önce yapılacağı kuvvetli bir ihtimalle biliniyordu. Eğer bunu önleyecek çare ve tedbirler bulunamamışsa, bunun sorumluluğu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne veonun Hükûmeti'ne ait olamaz. Büyük Millet Meclisi'nin sorumluluk mevkiine geldikten sonra almaya başladığı tedbirler, bir yıl öncesinden beriİstanbul Hükûmetleri tarafından, bütün milletle birlikte ve ciddiyetlealınmaya başlanmak gerekti. Bazı kuvvetlerin cepheden alınıp iç isyanların bastırılmasına memur edilmesi, Yunan kuvvetleri karşısında bulundurulmasındaki yarardan

daha önemli ve zarurî idi. Yine de öyledir. Gerçi Bursa'da bırakılması zarurî olan bir tümen, Adapazarı isyan bölgesinegönderilen iki tümen, Hendek'te dağılan bir tümen, yani dört tümen; Zile, Yenihan bölgesinde âsîlerle uğraşan bir tümen ve bütün bu düzenliordu kuvvetlerine yardım eden millî müfrezeler, cephede bulundurulabilseydiler, belki de düşman taarruzu bu kadar gelişemezdi. Fakat, memleketin huzuru ve milletin kurtuluş gayesi noktasında birleşip dayanışmasağlanamadıkça, bir dış düşmanın istilâ adımlarını durdurmaya çalışmakne mümkündür ne de bundan köklü bir yarar ve sonuç alınabilir. Ancak,memleket ve milletçe dediğim durum korunabilirse, düşmanın herhangibir zamandaki başarısı ve bunun sonucu olarak fazla toprak ele geçirmişolması, geçici olmak niteliğinden kurtulamaz. Birlikte ve amaçta azimliolan ve ısrar eden millet, gururlu ve saldırgan her düşmanı eninde sonunda bu gurur ve saldırganlığından pişman kılabilir. Onun için iç isyanları bastırmak, elbette Yunan taarruzunu durdurmaktan daha önemlidir.Zaten, cepheden iç isyanlara karşı kuvvet ayrılmamış olsaydı, sonucunbaşka türlü olabileceğini farzetmek güçtür. Söz gelişi, düşman kuzey cephesine üç tümenle saldırdı. Bizim orada cepheye yetebilecek kuvvetimizyoktu.Filân noktada, filân derede, filân köydeki kuvvetimiz yahut daoralardaki subay veya komutanımız, düşmanın geçmesine müsaade etmeseydi, bu felâket başımıza gelmezdi" şeklinde feryat etmekte anlam yoktur. Tarihte yarılmamış ve yarılmayan cephe yoktur. Özellikle, söz konusu olan cephe, savunmaya ayrılan kuvvetle orantılı dar bir cephe olmayıpda, böyle yüzlerce kilometre genişliğinde ise, bu cephenin şurasında veburasında bulunan zayıf bir kuvvetin, sonuna kadar savunmasını kabuletmek, bütün tasavvur ve muhakemeleri yanılgıya sürükler. Cepheler delinebilir, buna karşı tedbir, delinen kısmı derhal kapamaktan ibaretti. Buise, cephe üzerindeki kuvvetlerden başka, geride, yedekte, kuvvetli detekler bulundurmakla mümkündür. Oysa, Yunan ordusu karşısındakimillî cephemiz bu durumda ve bu kuvvette miydi' Bütün Batı Anadoluillerimizde, Ankara ve dolaylarında, daha doğrusu bütün memlekette,kuvvet denilecek bir askerî birlik bırakılmış mıydı'

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

CİDDİ BİR ASKERİ TEŞKİLAT KURABİLMEK VE BUNDA BAŞARI SAĞLAYAİLMEK İÇİN ZAMAN ŞARTTIR

Savaş hatlarına yakın köyler halkının yapabileceğini sanmadan, hayalî sonuçlar beklemek akıllıca birbekleyiş olamaz.Memleketin bütün kuvvet kaynak larından yararlanma şartlarına ve yetkilerine sahipolduktan sonra bile, ciddî bir askerî teşkilât kurabilmek ve bundan başarı sağlayabilmekiçin zaman şarttır. Bursa'da Bekir Sami Bey'in emrine verilen kuvvetin esası,İzmir'de tüfek attırılmaksızın Yunanlılara teslim edilen ve Yunan gemileriyleMudanya'ya çıkarılan iki alay kadrosu değil miydi'Bu kuvvetin moralini düzeltmekiçin istanbul Hükûmetleri herhangi bir tedbir almışlar mıydı' İstanbulHükûmetleri değil miydi ki, Yunan taaruzundan önce, Balıkesir'de savunmaya çalışan kuvvetlerimizin arkalarında Anzavur'u saldırttı'Yine İstanbul Hükûmeti, Halife ve Padişah değil miydi ki, Yunan Cephesi'nde kullanılacak oldukça kuvvetli bir tümeni, 24' üncü Tümeni Hendek - Düzce yolunda, Hilâfet Ordusu ve âsîlerin grupları tarafındanaldatılarak dağıttırmış ve komutanlarını şehit ettirmişti.

Memleketin alınyazısının sorumluluğunu yeni üzerine almış olanHükûmet, bu tarihteki şartlar içinde acaba seferberlik yapabilmeyi düşünebilir miydi' Memleketin neredeyse baştan başa Halife'nin fetvasıhükmünü yerine getirmeye sürüklenip zorlandığı bir sırada, milleti askereçağırarak doğru ve mümkün görülebilir miydi' Bundan başka, bütünmilleti silâh altına çağırmadan önce, silâh sayısının, eldeki silâhı kullanılır durumda tutabilmek için cephane ve para miktarları ile kaynakların düşünülmesi zarurî değil miydi' Durumu incelerken ve tedbir düşünürken, acı daolsa gerçeği görmekten bir an olsun uzak kalmamak gerekir. Kelimizi ve birbirimizialdatmak için lüzum ve mecburiyet yoktur.Biz durumun ve cephelerin ihtiyacındanhabersiz değiliz. Her taraftan adıma sayısız telgraflar gelmektedir :"Büyük çapta düzenli kuvvetler gönderiniz, şu kadar cephane gönderiniz,bunlar gelmezse burada yeniliriz denilmekte,tehlike ve ateş içinde bulunmanızın verdiği heyecan dolayısıyla, durum acı bir dille anlatılmaktakdır. Bizim görevimiz ve durumumuz, onların üzüntü ve heyecanına katılarak halkın maneviyatını kırmak değildir. Alcsine, acılara direnme gücü, sebat ve ümit verecek şekildehareket etmektir.

Bundan sonra, elbette durumlar değişecek, bütün memleket ve millete gerçekten ümit ve güven verecek tedbirler uygulanacaktır. Artık bunaengel kalmamıştır. Hükûmet bir kısım doğumluları da silâh altına alabilecektir.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

YEŞİLORDU

Saygıdeğer Efendiler; Bazı bulanık meselelerin kolaylıkla aydınlanmasınayardımcı olacağını sandığım için yüksek heyetinize, bir Yesilordu dansöz edeceğim :

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti'nin kuruluşundansonra, Ankara'da, Yeşilordu adı altında bir dernek kuruldu. Bu derneğinilk kurucuları, pek yakın ve bilinen arkadaşlardı. Kuruluş amacınıaçıklamak için, iç isyanları ve bu isyanlara karşı gönderilen ordu kuvvetlerinin ve millî müfrezelerin gösterdikleri bazı durum ve manzaralarıhatırlamak gerekir. Âsîlerin, ordunun erlerine Halife'nin fetvasından, Padişah'ın askerliği affettiğinden, Ankara'daki hükûmetin meşru olmadığındanbahsederek, onları kolaylıkla kandırdıkları defalarca görüldü. Gerçekten de, birçok yerde, bazı ordu erleri âsîlerle çarpışacak yerde, aksinesilâhlarını bırakarak köylerine, memleketlerine savuşuyorlardı. Millî müfrezelerin inkılâbın gayesini daha kolay anladıkları ve âsîlerin aldatmacalarına kapılmadıkları anlaşılmıştı. Bu sebeple, Osmanlı ordusunun artıkları denebilecek olan, o tarihlerdeki yorgur, bezgin ve yeni inkılâp ülküsüne göre yetiştirilmemiş birliklerle inkılâbı başarma konusundakigüçlükler, hissedilir bir derecedeydi. Orduyu yeni bir zihniyetle şuurlubir duruma getirmenin, o günlerin şartları içinde pek güç olacağı sanılıyordu. Bu bakımdan aranılan vasıfları taşıyan, şuurlu kimselerden seçilmiş ve inkılâp için güvenilir bir teşkilât kurma düşüncesi, bazı kimselerin kafasında yer etmeye başlamıştı. Biribirini kovalayan, kanlı ve tehlikeli durumlar gösteren iç karışıklıklar karşısında, bu belirttiğim düşünceve eğilim kuvvetlendi.Nihayet, bazı kimseler, böyle bir kuruluş vücudagetirmek üzere fiilen teşebbüse geçtiler. Ben, bir yandan ordumuzu canlandırmak ve güçlendirmek için çareler ararken, bir yandan da her türlüsakıncalarına rağmen, her yerde, ister istemez kurulmuş olan millî müfrezelerden yararlanmaya çalışıyordum. Fakat, ciddî bir disiplin, kayıtsızşartsız ve

tereddütsüz itaat isteyen önemli askerlik görevlerinin ancak düzenli bir ordu ile yerine getirilebileceği gerçeğini unutmaya elbette imkanyoktu. Millî müfrezelerden yararlanma, zaman kazanma maksadına dayanabilirdi. Şüphesiz, kullanılmaları zarurî olan millî müfrezelerin, seçkinve şuurlu kimselerden kurulabilmesi arzu edilirdi.

Yeşilordu teşkilâtının ilk kurucuları arasında bulunan yakın arkadaşlar, sırf bana yardım maksadıyla ve beni ayrıca yormamak düşüncesiyle, kendileri teşebbüse geçerek çalışmayı uygun görmüşler. Bana, yalnız, yararlı bir iş yapacaklarını söyleyerek, kısaca bu teşebbüslerindensöz etmişlerdi. Ben, gerçekten pek meşgul olduğum için, arkadaşların buteşebüsleri ile uzunca bir süre ilgilenemedim. Yeşilordu teşkilâtı bir bakıma gizli bir teşkilât olarak kurulmuş ve oldukça genişlemiş. Genel Sekreteri Hakkı Behiç Bey ve Ankara'daki yönetim kurulu önemli veesaslı çalışmalar yapmışlar. Basılı tüzükleri ve görevli memurları hertarafa gönderilmiş. Yalnız, bir noktayı da işaret etmeliyim ki, Yeşilorduteşkilâtı ile meşgul olanlar, benim bu işi bildiğimi, uygun olduğumu veistediğimi söylediklerinden, her tarafta benim adıma teşkilâtı genişletmeye ve güçlendirmeye çalışanlar çoğalmış. Faaliyete geçmiş olan teşkilât,yalnızca millî müfrezeler oluşturmak gibi sınırlı bir alandan çıkmış veçok genel bir amaca da yönelmiş.

Teşkilâtın kurucuları arasına, milletvekili olan Çerkez ReşitB e y ve Ankara üzerinden Yozgat'a gidip gelir ken olacak, Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Bey'ler girmişler. Bundan başka Ethemve Tevfik Bey müfrezelerinin bütün adamları Yeşilordu'nun âdeta temelini oluşturmuşlar.

ÇERKEZ ETHEM VE KARDEŞLERİNİN İLK DEFA DİKKATİ ÇEKMEYE BAŞLAYAN BAZI TAVIR VE DAVRANIŞLARI

Efendiler, bu girişten sonra, Çerkez Ethem Beyve kardeşlerinin, ilk defa dikkati çekmeye başlayanbazı tavır ve davranışları hakkında yüksek hey'etinizi aydınlatmak isterim. Çerkez Ethem Bey millî bir müfreze ile önce A n z a v u r' un takibinde ve sonra da Düzce isyanında, başarılı bazı hizmetleryapmış olduğu için, Yozgat'a gitmek üzere Ankara'ya çağrıldığı zaman ,hemen herkesten iltifat ve takdirler gördü. Şüphesiz, kendisini abartmalıbir tarzda beğenenler ve övenler de bulunmuştur. Ethem Bey ve kardeşlerinindaha sonraki davranışları, gördükleri övücü muameledenmağrur olduklarını ve bazı hayallere kapıldıklarını gösteriyor. EthemBey ve kardeşlerinden Tevfik Bey, Yozgat'ta, isyanı bastırmaklameşgul oldukları sırada, kendilerine yakın uzak ne kadar askerî ve millîkomutanlarımız varsa, bunların rütbe ve mevkilerine değer vermeksizinhepsine birer birer aşağılayıcı ve saldırgan davranışlarda bulunmaktahiçbir sakınca görmemeye başladı. Ethem Bey'in şahsını, niteliğinive değerini tanımayan komutanların çoğu, memleketin ateş içinde bulunduğunu ve Ethem Bey'in abartmalı olarak işittikleri hizmetinidüşünerek, mümkün olduğu kadar kendisiyle fazla çekişmeden kaçınmışlardı.

Bundan cür'et alan Ethem ve kardeşi Tevfik Bey'ler, Türk ordusunda değerli hiçbir subay ve komutan bulunmadığı ve kendilerininherkesten üstün birer kahraman oldukları zannına kapılmışlar ve bu zanlarını açıktan açığa pervasızca herkese söylemekten çekinmemeye başlamışlardı.Doğrudan doğruya valilere ve herkese emirler veriyorlar

veemirlerinin yerine getirilmemesi halinde idam edilecekleri gözdağını daekliyorlardı. Ethem Bey, Ankara ve Ankara'daki hükûmet üzerinde bile otorite kurma denemesinde bulunmuştur. Sözde, Yozgat isyanı, Yozgat'ın bağlı bulunduğu Ankara valisinin kötü idaresinden çıkmış; bundan dolayı isyana sebep olanlar için uyguladığı cezayı, ki o ceza asılarakidamdı, Ankara valisi için de olay yerinde doğrudan doğruya kendisi uygulamaya karar vermişti. Yozgat'a gönderilmesini istediği Ankara valisi Millî Mücadele'de fevkalâde hizmet etmiş, yararlık göstermiş ve göstermekte olan Yahya Galip Bey'di.Yahya Galip Bey'in, hizmetiözellikle bizce takdir edilmiş pek gerekli ve yararlı bir zat olduğu biliniyordu. İşte böyle bir zatı, kendi eline, idam sehpasına vermeye bizi mecbur etmekle en büyük otorite ve etkiyi kazanabileceğini düşünmüştü. Elbette Yahya Galip Bey'i veremezdik ve vermedik. Ethem ve kardeşleri bu konu üzerinde fazla ısrar edemediler. Fakat Yozgat'ta, özelliklemilletvekillerine:"Ankara'ya dönüşümde Büyük Millet Meclisi BaşkanınıMeclis önünde asacağım"yollu boşboğazlıkları duyulmuştur. Yozgatmilletvekili Süleyman Sırrı Bey'de bu boşboğazlığı işitenlerdendir.Biz, bütün duyup öğrendiklerimize rağmen bu kardeşleri daima yararlanabileceğimiz bir durumda bulundurmak yolunu tercih ettik. Bu sebeple kendilerini idare ettik. Yozgat'tan sonra Ankara üzerinden Kütahya bölgesine gönderdik. Bu konuya tekrar dönmek üzere, sözü asıl konumuz olan Yeşilordu'ya getireceğim.

Bilginize sunmuştum ki, her yerde, Yeşilordu teşkilâtını benim adımakuruyorlardı. Şahsen tanıdığım kimselerden birinin, ErzurumluNazım Nazmi Bey'in, görevli bulunduğu Malatya'dan gönderdiğibir mektupta, Yeşilordu teşkilâtının beni sevindirecek biçimde genişletilmesineçalışıldığı bildiriliyordu. Bu haberden uyanarak, bu gizli dernekhakkında araştırmalar yaptım. Bu derneğin nitelik bakımından zararlı birşekil aldığı görüşüne vardım. Hemen kapatılması gerektiğini düşündüm.Bu konuda tanıdığım arkadaşları aydınlattım. Görüşümü söyledim. Onlarda gereğini yerine getirdiler. Fakat, Genel Sekreter olan Hakkı BehiçBey, derneğin kapatılması ile ilgili teklifimin yerine getirilmesinin mümkün olmadığını söyledi. Ben, kapattırırım, dedim. Bunun da imkânsızolduğunu, çünkü, durumun tahminden daha büyük ve daha güçlü olduğunuve bu derneği kurmuş olanların sonuna kadar maksatlarından ayrılmayacakları hususunda birbirlerine söz vermiş olduklarını kendine has bir tavırla söyledi. Olaylar gösterdi ki, biz bu gizli derneğin faaliyetine son vermeye çalıştığımız halde, tam olarak başaramadık. Reşit,Ethem veTevfik kardeşler başta olmak üzere, dernek ileri gelenlerinden bir kısmı bu defa faaliyetlerine yıkıcı yönde ve bize karşı olarak devam etmişlerdir.Eskişehir'de çıkarttıkları Yeni Dünya gazetesi ile de, düşünce vemaksatlarını saldırgan bir şekilde yayınlatıyorlardı.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

CELALETTİN ARİF, HÜSEYİN AVNİ BEYLERİN ERZURUM'A GİDİŞİ VE ORADA ORTAYA ATTIKLARI MESELELER

Saygıdeğer Efendiler, takibini düşündüğüm sıraya göre, yüksek hey'etinizi biraz Doğu Cephemizle meşgul edeceğim. Ancak, üzerinde duracağım durumdan evvelki bir safha vardır ki, önce onu açıklamak gerekiyor.

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde İkinci Başkan olan Erzurum MilletvekiliCelâlettin Arif Bey 15 Ağustos 1920 tarihli bir dilekçeyleMeclis'ten iki ay süreyle izin aldı. İleri sürdüğü

mazeret, zihin yorgunluğundan ileri gelen sürekli baş ağrısı idi. Aynı zamanda, çoktan beri görmediği seçim bölgesinde de incelemeler yapmak istiyordu.

Celâlettin Arif Bey, Erzurum milletvekillerinden Hüseyin Avni Bey'in, kendisiyle birlikte gönderilmesini benden özel olarakrica etti. Hüseyin Avni Bey'in, Meclis'ten izin isteyebilmesi için belirli bir mazereti yoktu. Ben, kendisini özel bir görevle gönderecektim.Bu hususu, 18 Ağustos 1920'de Meclis'ten rica ettim. Kabul edildi.

Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Bey'lerin, Erzurum'avarışlarından sonra,Celâlettin Arif Bey 'den 10, 15 / 16 ve 16 Eylül1920 tarihlerinde üç şifreli telgraf aldım. Bu telgraflara göre, Erzurumhalkında gerginlik ve kaynaşma varmış... Fakat, Celâlettin Arif Bey'in Ankara'dan Erzurum'a hareketini haber alınca, halk beklemeyitercih etmiş... Kaynaşmanın sebebi de, ordu ambarları, tüfek ve cephanekaybı ve süt dağıtımıyla ilgiliymiş.

Celâlettin Arif Bey, bazı memurların değiştirilmesi ve cezalandırılması gibi işlerde çabukluk istiyordu. Söz konusu memurların değiştirilme vecezalandırılmalarında, Erzurum Vali Vekilliği'nde bulunanAlbay Kazım Bey (İzmir Valisi Kazım Paşa) başta bulunuyordu.Celâlettin Arif Bey, halkla görüşülerek, eski Adana Valisi Kazım Bey'inErzurum valiliğine atanmasına karar verildiğinden, Trabzon yoluyla tebligat yapılmasından ve Kazım Bey gelinceye kadar halk oylamasına başvurularak bir vali vekili seçilmesinden söz ettikten sonra,verilecek olumlu cevapla halkın gittikçe artan kaynaşması hemen yatıştırılmazsa, tehlikeli sonuçlar doğacağından korkulmakta olduğunubildiriyordu. Sonuncu telgrafında : Ankara, şikâyeti dikkate almadığından, mesele, Ankara'ya güvenin sarsılması şekline dönüşebilecektir denilmekteydi.

Efendiler, Doğudaki kolordumuzda dehşetli bozulma ve yolsuzluklar varmış... Bozulmanın derecesi o kadar artmış ki, halkın vatanseverlikduygusuna dokunmuş... şiddetle kaynaşmasına yol açmış... Fakat, bu kadargenel ve yatıştırılması mümkün olmayan kaynaşmayı Erzurum'da nevali vekili ne kolordu komutanı anlamış! . . Hiçbir görevli, hiçbir ilgiliböyle bir kaynaşmanın farkına varamamış, Hükûmeti haberdar eden hiçbirkimse bulunmamış... Bununla birlikte halk, Celâlettin Arif Bey'inzihin yorgunluğundan dolayı izinli, Hüseyin Avni Bey' in de benimtarafımdan görevlendirilerek Erzurum'a hareket ettiklerini haber aldıklarından, gerginlik ve kaynaşmalarını frenlemişler... Milletvekili Beylerinoraya varmalarıyla birlikte açığa vuruyorlar.

Doğrusu Efendiler, ben bu bilgilere asla inanamadım.Celâlettin Arif Beyve Hüseyin Avni Bey'lerin birer bahane bularak Erzurum'agitmelerini anlamlı buldum ve hayret ettim. Hele, halkın genel oyuna başvurarak vali atanmasıyla ilgili teklifin, hukuk profesörlüğü yapmış, kanun adamı olarak tanınmış, Meclis-i Meb'usan Başkanlığı'ndan TürkiyeBüyük Millet Meclisi İkinci Başkanlığı'na gelmiş, Celâlettin Arif Bey'den geldiğini görmek hayretimi büsbütün artırdı.

Erzurum'daki Büyük Millet Meclisi İkinci Paşkanı'na, 16/ 17 Eylül1920 tarihinde : Telgraflarının Bakanlar Kurulu'nda okunduğunu,bu konuda Cephe Komutanlığı ile haberleşme yapılmakta olduğunu bildirdim. Doğu Cephesi Komutanlığı'ndan da,Celâlettin Arif Bey 'in telgraflarınıözetledikten sonra, bilgi istedim ve görüşünü sordum.

CELALETTİN ARİF BEY'İN GENİŞ YETKİYLE DOĞU İLLERİ VALİLİĞİNE ATANMASI İSTENİYOR

Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın da,14 Eylül 1920'de benim telgrafımdan önce yazılmış şifreli bir telgrafını 19 Eylülde aldım. Bu telgrafta:" Celâlettin Arif Bey'in Rize, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Van, Bayazıt illerini veyüce Meclis'çe uygun görülecek başka bölgeleri de içine almak üzere Doğu İlleri ve Valiliği'ne atanmasını arz ve teklif ederim "denildikten sonraşu düşünceler ekleniyordu: "Bu teklifin kabul edilip uygulanması halinde,askerî ve sivil her iki görevin gereken önem ve titizlikle yapılmasındansağlanacak yarar dışında, yeri gelince, önemli işleri görüşmek ve gereğinisüratle yerine getirmek için milletvekili olarak bir zat daha bulunmuşolur. Yukarıda arz edilen hususun Büyük Millet Meclisi'nce lâyık olduğuönemle dikkate alınarak kabul edilip onaylanacağını umar, bu konudayüksek şahsiyetlerinin yardım ve himmetlerini istirham ederim." Durum,ana çizgileriyle Celalettin Arif Beyefendi ile görüşülmüş ve kendilerince de uygun bulunmuş ise de, bu konudaki kararın Millet Meclisi'nin uygun bulmasına ve onayına bağlı olduğu tabiîdir.

Efendiler, ordudaki yolsuzluktan, halktaki kaynaşmadan, Erzurum'ahalkın oyu ile vali seçiminden ve acele olarak olumlu cevap verilmezseAnkara'ya karşı güvensizlik doğacağından söz eden Celalettin Arif Bey,ordununkomutanı ile görüşüyor ve kendisini geniş yetkiyle DoğuİlleriValiliği'ne teklif ettiriyor. Ordu Komutanı da, Celalettin Arif Bey'in, sonuç olarak kendi aleyhindeki şikâyetinden habersiz görünüyor. Durumu, özel maksatla düzenlenmiş bir oyun ve aynı zamanda birgaflet manzarası gibi kabul etmemek mümkün değildi.

Kâzım Karabekir Paşa 'nın 16/17 Eylül tarihli telgrafıma, 18Eylülde verdiği cevapta:" Celalettin Arif Bey'in bildirdikleri, birkaç kişinin, Vali Vekili Albay Kâzım Bey'i sırf Erzurum'dan uzaklaştırmak için yaptıkları dedikoduya dayanmaktadır.Halktaki kaynaşma vehalkın oyları ile vali seçimi hususları, ne yazık ki, Celalettin Arif Bey'in yanlış bir yol tutmalarından başka bir şey değildir sanırım. Küçüklerinden büyüklerine bütün Doğu'nun pek çok saygı ve güvenini kazanan bendenize,söz konusu şikâyetlerin yapılmaması, iş çevirmek isteyenlerin başarılı olamayacaklarını bilmeleri sonucudur..."

Celâlettin Arif Bey, Albay Kâzım Bey'in, Vali Vekilliğinden ve Kolordu Komutanlığı Vekilliğinden alınarak Erzurum'danuzaklaştırılmasını bendenize teklif etti. Vali Vekilliğinden alınmasınınİçişleri Bakanlığı'nın emriyle ve Vali Vekilliğini kendilerinin yani Celalettin Arif Bey 'in üzerine almasıyla mümkün olabileceğini bildirdim.

Celalettin Arif Bey'in, Erzurum'daki gayri resmî durumunun,nüfuzunu kırabileceğini zannederim. Başladıkları işin sükûnetle ve başarıyla sona erdirilmesi için, derhal Erzurum Vali Vekilliğini üzerine almasışarttır. Uygun görülürse, daha sonra Doğu İlleri Müfettişliği'ne veyavaliliğine atanır. Herhalde bahis buyurdukları kaynaşma ve gerginliğinkendi teşrifleri üzerine şimdilik yatıştığını kabul etmiyorum. Böyle birsözü, kendisine pek önem verildiğini gören bir kimsenin cür'etli ifadeleridiye kabul ediyorum...

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

CELALETTİN ARİF BEY KENDİ KENDİNE ERZURUM VALİ VEKİLİ OLUYOR

Kazım Karabekir Paşa'nın 14 ve 18 Eylültarihli telgraflarına, 20 Eylülde verdiğim cevapta,Büyük Millet Meclisi üyeliği ile memurluk görevinin bir şahıs üzerinde aynı zamanda bulunamayacağı ile ilgili 8 Eylül 1920 tarihli kanunun ilgili maddesini aynen yazdıktan sonra, Celâlettin Arif Bey'in Erzurum Valiliği'ne atanmasımümkün değildir. Milletvekilliğinden ayrıldığı takdirde, söz konusu ileVali olarak getirilmesi Hükûmet'e teklif edilebilir dedim.

Oysa, Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa 'nın, son telgraf tarihiolan 18 Eylül günü, bizim 20 Eylülde bildirdiğimiz, kanunun hükmüne aykırı olan durum Erzurum'da alınmış imiş...

Bu kanuna aykırı durumdan, aynı zamanda yeni Türkiye'nin AdaletBakanı olan Celâlettin Arif Bey'in, 18 Eylülde yazılıp da 21Eylülde aldığım telgrafı ile haberim oldu. Kendi kendine Erzurum ValiVekili olan, Adalet Bakanı'nın telgrafı aynen şöyledir : Erzurum, 18.9.1920

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Kazım Karabekir Paşa'ya gönderilen şeref verici yüksek telgraflarınız üzerine, arz edilen meseleler üzerinde kendisiyle enine boyuna görüştük. Paşa, durumun dehşetini anlamak istemiyorlar ve maiyetinde bulunan kimseler her bakımdan himaye ediliyor. Kamuoyundaki kaynaşmanın bir an önce yatıştırılması için silâh, askerî malzeme ve diğer malzemelerle, Kilise'de çıkan yolsuzluk söylentilerini iyice inceleyebilmek ve bu işlere yeltenenleri kanunun pençesine teslim edebilmek için, halkın saygısını kazanmış olan 4ncü Tümen KomutanıHalit Bey'in görevlendirilmesini istirham ederim. Ordu hesaplarının denetlenmesi de gerektiğinden, derhal bir maliye müfettişinin gönderilmesiyüksek kararlarınıza sunulur. Kazım Paşa'dan şimdi aldığım bir yazıda, daha öncevali vekilliğinden kayıtsız şartsız çekilmeye karar veren AIbay KâzımBey, o kararından vazgeçerek vekilliği bendenize veya İçişleri Bakanlığı'ndantayin edilecek bir vekile devredeceğini yazılı olarak bildirmiştir. Kendisininvekilliğinin devamı da sakıncalı ve tehlikeli görülmüş olduğundan, şu bir iki güniçinde durumun nezaketi dolayısıyla ve memlekette çıkabilecek bu karışıklığameydan verilmemek üzere, İçişlerinden gelecek emri bekleyerek vekilliği kendi üzerime almak mecburiyetinde kaldım. Erzurum halkınca, vekilliği arzu edilen arkadaşlardan Hüseyin Avni Bey'in vali vekilliğine atanması istirhamolunur. İleri sürdüğüm bu teklifler sayesinde, kamuoyu yatıştırılabileceğinden, gereğinin yerine getirilmesi zatıdevletlerinin kararına bağlıdır. Adalet Bakanı Celâlettin Arif

Efendiler, Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Adalet Bakanı Celâlettin Arif Bey'in bu tutumu ve telgrafları, bizim için anlaşılmazbir bilmece halini aldı. Durum çok önemli ve nazikti. Bu önem içindenezaketin sebebi, bence, Celâlettin Arif Bey'in ve işbirliği yaptığıarkadaşlarının gerçekleştirmeyi hayal ettikleri gizli niyetler ve bu maksatla aldıkları tavır veyahut yaptıklarını zannettikleri oldubitti değildi.Hayatının önemli bir kısmını savaş meydanlarında geçirmiş, ihtilâller veinkılâplar içinde yoğrulmuş insanlar için, bu gibi ufak tefek beklenmedikolayların karşı tedbirlerini bulup uygulamakta kararsızlık gösterileceğinive gecikileceğini sananların aldanacaklarına şüphe yoktur.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

DOĞU CEPHESİNDE ERMENİSTAN'A TAARRUZ KARARI VERDİĞİMİZ SIRADA

Gerçekten durum çok önemli ve çok nazikti. Çünkü,bu günlerde Doğu Cephesi'nde

Ermenilere karşı artık taarruza karar vermiştik. Bunun için hazırlanmakta ve tedbirler almaktaydık. Doğu Cephesi Komutanı'na da gereken emirler ve talimat verilmişti. Doğu'da, ileri sürülenordunun arkasından, Hükûmet'in Adalet Bakanı, sözde o ordununhırsızlığını, mensuplarının yolsuzluk yaptıklarını ortaya koymak için,kanuna aykırı olarak o ilin vali vekili kimliğine bürünmeyi bir çare vetek çıkar yol olarak buluyor.

Erzurum'dan cephedeki karargâhına gitmiş bulunan Cephe Komutanı, nihayet 22 Eylül tarihinde diyor ki :

Celâlettin Arif Beyefendi 'nin Doğu İlleri Genel Valiliği'neatanması için, zâtıdevletlerine daha önce yapmış olduğum teklif, bendenize hissettirilmiş ve. tarafımdan içtenlikle karşılanmış bir düşüncenin sonucuydu. Celâlettin Arif Bey'in, Erzurum'la ilgili teşebbüs ve müracaatları ile gerçeklersu yüzüne çıkmış olduğundan, kendisinin Genel Valiliğe atanmasındaki teklifimdenelbette vazgeçmiş olduğum bilgilerinize arz olunur. Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir

CELALETTİN ARİF BEY'İN ÜLTİMATOMU

Erzurum Vali Vekilliğini üzerine alan Büyük MilletMeclisi İkinci Başkanı'ndan da aynı tarihli,yani22 Eylül 1920 tarihli bir telgraf aldım. Bu telgrafta deniliyor ki :"Silâhve cephaneler, erzak ve terkedilmiş mallarda yapılmış olan yolsuzluklar,kanuna aykırı ve sınırsız vergi toplama, kanunsuz baskı ve zorbalık halkın duygularını büsbütün incitmiş... Erzurum halkının güvensiz ve ümitsiz bir duruma düşerek, artık kendi elleriyle idare edilme gereğini tekkurtuluş çaresi saydığı bir zamanda buraya geldik.Karabekir Paşa'nın da hareketi memleket çıkarlarına uygun değildi. Bu sebeple,açıktan açığa yapılan kötülük ve yolsuzluklara hemen son vermek ve yapanları cezalandırma gereğinde halk topluca ısrar etti. Güvenilir tedbirlerin hemen alınması isteği ve Vali Vekilliğini bizzat kabul etmekliğimPaşa da dahil olduğu halde halk tarafından istirham edildi. VekilliğiHüseyin Avni Bey'e vermek gereğini yazmıştım. Erzurum halkının kendilerinden sayarak güven gösterdikleri Hüseyin AvniBey'in yirmi dört saate kadar görevlendirildiğinin bildirilmesi. . . Celâlettin Arif" (Belge : 258).

Saygıdeğer Efendiler, halkın kendi eliyle kendini idare etmesi ilkesini ortaya koyan bizdik. Fakat bununla, asla her ilin veya her bölgenin ayrı ayrı birer yönetim birliği kurmasını kastetmedik. Maksadımızı,Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerinde açıkça ifade ettik.

Meclis'in de kabul ettiği maksat ve gayemiz, millî iradenin kendinigösterdiği tek yer olan Millet Meclisi'nin bütün vatanın mukadderatınıeline aldığı şeklinde ifade edildi.

Bu Meclis'in başkanlarından biri olan ve Hükûmet'te bakan hem deAdalet Bakanı olarak yer alan bir zatın, orduda veya herhangi bir yerdekanuna aykırı bir hareketi ortaya çıkartmak ve sorumlularını kanununpençesine teslim etmek için başvuracağı yol, birtakım beyinsizlere uyarak, çok yakından tanıdığım, gerçekten vatansever Erzurumlu hemşehrilerimin asla razı olamayacakları isyankâr bir durum almak mı olacaktı'

Hüseyin Avni Bey 'in 24 saate kadar Vali Vekilliğine tayinini istiyor. Bu ültimatomun anlamı var mıydı'

Celâlettin Arif Bey, bu teklifini Kâzım KarabekirPaşa' ya da yapmış. . .Kâzım Karabekir

Paşa,ona demiş ki"Hüseyin Avni Bey,yedek teğmen olarak sahnelerde subaylarıeğlendiren,hiçbir resmî görevde bulunmamış sıradan bir adamdır. Bunu vali vekili yapmak Hükûmet'i oyuncak etmeyi istemek olur."

Efendiler, Celâlettin Arif Bey'in ültimatomuna verdiğimcevap aynen şöyleydi : şifre Geciktirelemez Sayı : 388 Ankara, 23.9.1920

Erzurum'da Adalet Bakanı Celâlettin Arif Beyefendi'ye

İlgi : 22.9.1920 tarihli şifre : İlk telgrafınızı önemle dikkate almış ve bukonuda Doğu Cephesi Komutanlığı ile haberleşilmekte olduğunu yazmıştım. Adıgeçen komutanlıkça gereğinin yerine getirileceği pek tabiî idi. Buna rağmen, biribiri ardınca yapılan kanunsuz ve isabetsiz teklif ve teşebbüsleriniz Hükûmet tarafından hayretle karşılanmıştır. İçişleri ve Millî Savunma Bakanlıklarınca ilgilimakamlara gerekli tebligatta bulunulmuştur. Zâtıâlilerinin Hükümet'in lüzum gördüğü açıklamaları yapmak ve gerekirse Meclis huzurunda da açıklamalarda bulunmak üzere Ankara'ya hemen dönmeniz gerekmektedir. Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa, 22 Eylül 1920 tarihli bir şifresinde, şu bilgileri veriyordu :

Şimdi anlıyorum ki, Celâlettin Arif Bey, daha Ankara'da iken,kendisiyle bazı külâh kapmak isteyenler, güzel bir program yapmışlardır. Söz gelişi, Hüseyin Avni Bey, Erzurum valisi olacak...CelâlettinArif Bey Doğu İllerinin Genel Valisi olacak...

Celâlettin Arif Bey, ya oyuncu olarak oynatılıyor veyahutdaha karar vermedim, pek zekidir, kendisi bir iş yapmak istiyor. Çünkü, HalitBey'i bendenize sormadan yazması ve Hüseyin Avni Bey üzerinde direnmesi başka bir anlam taşımıyor. Halit Bey'in Albay Kâzım Bey'learası pek iyi olmadığından, kendisine Kâzım Bey aleyhinde bir karar verdirilebilir.Hüseyin Avni Bey de vali adı altında güzel bir oyuncakolur.Hüseyin Avni Bey'in vali vekilliğine teklif edildiğini işitenlerümitsizliğe dünüyorlar ve öğreniyorlar. Özet olarak arz edeyim ki, Erzurum Milletvekili Necati Bey'in kardeşi olup son zamanlarda Millî Eğitim Müdürlüğüne getirilen Mithat Bey, halkın, bolşevikliği, iş beceremeyenlerin mevkikapması şeklinde anladığını zannediyor. Bu zat, çıkarına düşkün olduğundançoğunluk tarafından pek sevilmez. Halk hükümeti kurma konusunda bendenizi müsait bulamadığından, Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Bey'lerle haberleşelerek işin daha önceden hazırlandığını ve kararlaştırıldığını sanıyorum.

Efendiler, Celalettin Arif Bey'i Ankara'ya davet eden23 Eylül tarihli telgrafım, 24 Eylül tarihli çok sert bir telgrafla karşılandı. Bu telgraf Meclis Başkanlığı'na hitaben yazılmıştı."Bakanlar Kurulu'nda ve Büyük Millet Meclisi'nde okunacaktır" notunu da taşıyordu.Benim telgrafımdaki iki kelimeyi, "kanunsuz" ve "isabetsiz" kelimelerinialarak, Celalettin Arif Bey, Erzurum'daki teşebbüs ve tekliflerini birer birer bu iki kelime ile tartıyordu."Bu mu kanunsuzdur'" "Bumu isabetsizdir'" diyerek kendini savunuyordu. Yaptığı işlerin ne olduğu, dolayısıyla verilen bilgilerden anlaşıldığı için, hangisinin kanunsuzolmadığını ve hangisinin isabetsiz bulunmadığını takdir etmek güç olmayacaktır. Celâlettin Arif Bey, kanunsuz ve isabetsiz teklifin benden gelmeyeceğine Bakanlar Kurulu'nun inanmasını beklerdim"dedikten sonra :Aranızda iddialarımı takdir edecek arkadaşların bulunacağına inanıyorum sözleriyle, kendisini takdir edebilmenin, ancakkendisinin eşi ve arkadaşı olmak durumunda bulunmakla mümkün olabileceğini ortaya koyuyordu.Celâlettin

Arif Bey, seçim bölgesinde incelemelerde bulunmaksızın Ankara'ya dönemeyeceğini de bildiriyordu.

KAHRAMAN ERZURUM HALKININ BANA AÇTIĞI DOST KUCAĞINI KÖTÜYE KULLANABİLECEĞİNE ASLA İHTİMAL VEREMEDİM

Efendiler, ben de İstanbul'a dönemeyeceğimi İstanbul Hükûmeti'ne Erzurum'dan bildirmiştim. Eğer davet yeri ve davet sahibi aynı olsaydı, insanın neredeyse, garip bir nazire yapıldığına hükmedeceği gelebilirdi. Fakat, şartlar büsbütün başka olduğuna göre, İstanbul'un davetine karşı bana vefa ve fedakârlık kucağını açmış olan kahraman Erzurum halkının, bu samimiyetkucağını kötüye kullanabileceğine asla ihtimal vermedim.

Hattâ Efendiler, 28 Eylül 1920 tarihinde, Erzurum halk temsilcileriadıyla, memur ve halktan aldığım elli imzalı telgraf bile, bu inancımı sarsmadı. Gerçi, telgraf çok kaba ve isyankârdı. Fakat, imzaların çoğu, Celâletin Arif Bey'in vali vekilliği ettiği vilâyet memurlarına aitti.Özellikle İstinaf Mahkemesi üyelerinden olup Celalettin ArifBey tarafından Polis Müdürü vekilliğine tayin edilen zatın imzası, butelgrafın nasıl çirkin bir zihniyetin ürünü olabileceğine delil sayılamazmıydı' Bu telgrafın, Maarif Müdürü Mithat Bey'in evinde toplanan birtakım kimseler tarafından hazırlandığını anlamak da gecikmedi.

Efendiler, Celalettin Arif Bey, tekliflerini bir yandan Erzurum Merkez Hey'eti Başkanı Tevfik imzasıyla CelalettinArif Beyefendi'nin bildirdiği şekilde işlem yapılmasını kesinlikleisteriz diye destekletirken, bir yandan da, Ankara ile şifreli haberleşmelerde bulunularak, sözde birtakım işler yapılmak ve teşebbüsün nasılbir etki yarattığı anlaşılmak isteniyordu. Erzurum 21/22.9.1920

Milli Eğitim Bakanlığı'na Ankara

Erzurum Milletvekili Necati Bey'e :

Mümkünse, Sağlık Müdürlüğü'ne Merkez Tabibi Doktor Salim Bey'inatanmasına himmet olunması uygundur. Bundan önceki atanmaların ciddiyettenuzak bulunduğu,. . ödeneklerimizi mutlaka alarak Ziraat Bankası'ndan havale veriniz. Meclis'e yazılmıştır (Hüseyin Avni) Maarif Müdürü Mithat

Bundan sonra : Erzurum 22.9.1920

Milli Eğitim Bakanlığı'na Ankara

Rıza Nur Beyefendi'ye özel:

Şimdiye kadar yazdığım işlerden nasıl bir sonuç elde edildi' BakanlarKurulu'nda bu konu üzerinde ne geçti' Lûtfen bana bilgi vermenizi rica eder, gözlerinizden öperim. (Celâlettin Arif) Maarif Müdürü Mithat Daha sonra da : Çok ivedi Erzurum 25.9.l920

Milll Eğitim Bakanlığı'na Ankara

Rıza Nur ve Necati Bey'lere özel:

Ermenileri yola getirmek maksadıyla Haziran'da seferberlik ilan edilereküç yüz beş (1305/1889) doğumlulara kadar silâh altına çağrılmış dokuz bini savaşgörmüş ve on üç bini de savaş görmemiş olmak üzere toplam yirmi iki bin askerle subay ailesinin beslenmeleri hemen hemen Erzurum ili halkına yükletilerek, şuzamanda savaş vergileri toplanmak suretiyle bir buçuk milyon liralık yiyecek, hayvan ve araçları alınmıştır. Halk, maksadın

yüceliğini takdir ederek bu kadar fedakârlık ettikten sonra, Yiçerin'in bilinen mektubunun askerî harekâtı sonuçsuz bırakması, Ermenilerin bundan cesaret alarak Müslüman halkı, zülümler yaparken, ordunun Ermeni Bolşevik birleşmesini ileri sürerek cesaretsizlik göstermesi ve Kızıllar ile istenildiği derecede anlaşılması, bunların yanında Celalettin Arif Bey'in yazdığı yolsuzluklara meydan verilmesi pek kötü bir etkiyapmış, halkı ayaklanmaya ve densizliğe sürûklemiştir.Kâzım Paşa'da Doğu'daki işleri idare edebilme kudreti olmadığından, buradaki siyasî ve askerî durumu Ermenilere karşı koyabilecek şekilde iyi idare edebilecek dirayetli ve aynızamanda olağanüstü yetkiye sahip bir hey'etin varlığı şarttır. Şimdiye kadar değerli zamanlar, Ankara'da dosyası bulunan gereksiz yazışmalarla geçmiş, belki debirçok fırsatlar kaybolmuştur. Öte yandan, Erzurum'un mevsim bakımından güçzamanları geldi. Ordunun korunması zarureti olduğu halde, elbise ve beslenme konusunda pek çok sıkıntı çekilmektedir. Askerî ve sivil memurlar dört aydan berimaaş alamamaktadırlar. Askeri giderler için yeni vergiler koymayı düşünüyorlarsada halkın gücünü bilmiyorlar. Durumları asla elverişli değildir. İstanbul Hükûmetipek kayıtsız. Yakın iller, özellikle Harput ili büsbütün kayıtsız, hiç ilgi göstermemektedir. Bu gibi konularda Hükûmet'ten, gerekirse benim adıma Meclis'inizdende gensoru önergesi vererek araştırma isteyiniz ve ordunun ihtiyaçlarını oraca kesinlikle sağlandıktan sonra geliniz. Doğu illeri ile ilgili haberlere pek inanmadım.İmza : Hüseyin Avni. Maarif Müdürü Mithat

Görülüyor ki, Celalettin Arif Bey'in, Hükümet üyeleriarasındaki, iddialarını takdir edeceğini sandığı ve makamının şifresinden yararlanmaya kalkıştığı zat da kendisinin sırdaşı olmak istememişve Meclis Başkanlığı'nı haberdar etmiştir.

Efendiler, kırk elli kişinin, bütün Erzurum halkı adına telgraf çekmek suretiyle oynanmak istenen oyunun iç yüzü, yine Erzurum halkındangelen ve halkın Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne karşı bağlılık ve fedakârlık duygusuyla dolu olduğunu gösteren telgrafla anlaşıldı.

Celalettin Arif Bey, Ermenistan seferinde, en sonundaBüyük Millet Meclisi Ordusunun zafer kazandığını gözleriyle gördüktensonra, yani geri dönmesi için yapılan tebligatı aldıktan tam kırk yedigün sonra, Erzurum'dan ayrılmaya karar vermek mecburiyetinde kalmıştır. Buna rağmen, hareketini Meclis'e şu telgrafla müjdeliyordu : Erzurum, 27.11.1920

Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na

Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı ve Adalet Bakanı CelalettinArif Beyefendi'nin, milletvekilimiz Hüseyin Avni Bey'le birlikte, dünkü gün, kışın şiddetine rağmen, Erzurum halkının büyük ve parlak uğurlama töreniyle Ankara'ya hareket ettiklerini arz eder, bu vesileyle Meclis'e karşısonsuz saygılarımızı sunarız. Müdafaa-i Hukuk Merkez Hey'eti Başkan Tevfik

Hüseyin Avni ve Celâlettin Arif Bey'lerin Erzurum'dan döndükten sonra, Meclis'teki muhalif tutumları ve Kâzım Karabekir Paşa'ya karşı yaptıkları hücum ve eleştirilerle Meclis'içok işgal ettikleri görülmüştür.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

DOĞU CEPHEMİZDE ERMENİLERLE SAVAŞ BAŞLIYOR

Saygıdeğer Efendiler, doğu sınırlarımızda acele olan işimiz, C e l â l e t t i n A r i f B e y

'in, Erzurum'un inkılâp tarihinde bıraktığı izi daha fazla ele alıp incelemeye elverişli değildir. Arzu buyurursanız o günlerin doğusınırlarımızdaki ciddî işlerine geçelim :

Yüksek hey'etinizce de bilinmektedir ki, Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan beri Ermeniler, gerek Ermenistan içinde, gerek sınıra yakınyerlerde, Türkleri toplu olarak öldürmekten bir an geri durmuyorlardı.1920 yılının Sonbaharında Ermenilerce yapılan zulümler dayanılmaz birkerteye geldi ve Ermenistan seferine karar verdik. 9 Haziran 1920 tarihinde, Doğu bölgesinde geçici seferberlik ilân ettik. 15' inci Kolordu Komutanı K â z ı m K a r a b e k i r P a ş a 'yı Doğu Cephesi Komutanıyaptık. 1920 Haziranında, Ermeniler, Oltu'da kurulan, mahallî Türk yönetimine karşı hareketle, o bölgeyi ele geçirdiler. Dışişleri Bakanlığı'mıztarafından Ermenilere 7 Temmuz 1920'de bir ültimatom verildi. Ermeniler aynı şekilde hareketlerine devam ettiler. Sonunda, seferberlikten üçbuçuk dört ay kadar sonra, Ermenilerin Kötek, Bardiz bölgelerinde toplanankuvvetlerimize taarruzu ile savaşa başlandı.

Ermeniler, 24 Eylül 1920 sabahı Bardiz cephesinden baskın şeklinde yaptıkları genel bir taarruz ile başarıya ulaştılar. Efendiler; DoğuCephesi'nin bu can sıkıcı bilgiler veren raporunu okurken, C e l â l e t t i n A r i f B e y 'in de, Ermenilerin taarruz günü olan 24 Eylülde yazılmış, bildiğimiz ültimatomunu alıyordum (Belge : 259). Ermeniler geri püskürtülüp girdikleri bölgelerden atıldılar. Ordumuz 28 Eylül sabahı ileriharekete geçti. Aynı günde Erzurum'un elli imzası da Ankara'ya taarruza geçiyor. Ne kötü tesadüf ! . . . Sanki, bu Efendiler, Ermenilerle aleyhimizde harekete sözleşmiş gibiler...

Ordu, 29 Eylülde Sarıkamış'a girdi, 30 Eylülde Merdenek işgaledildi. Fakat bazı sebepler ve düşüncelerle 28 Ekim 1920 tarihine kadar,bir ay, Sarıkamış - Lâloğlu hattında kaldı.

Bu sebeplerden birinin de, Erzurum'da bulunan C e l â l e t t i nA r i f B e y ve arkadaşlarının yarattıkları durum olduğunu tahmin buyurursunuz. Gerçekten de, K â z ı m K a r a b e k i r P a ş a 'nın 29 Eylül 1920 tarihinde Sarıkamış'tan çekilen telgrafında : 30 Eylülde cepheyi gezip gereken talimatı verdikten sonra Erzurum'a giderek, oradageçen olayın sonuçlandırılacağı arz olunur... deniliyordu.

K â z ı m K a r a b e k i r P a ş a, 30 Eylül 1920 tarihinde, Sarıkamış'tan C e l â l e t t i n A r i f B e y 'e yazdığı bir şifrede :"Erzurum halkı adına kırk elli imza ile çekilen açık telgraf, dış düşmanların milyonlarsarf ederek elde edemeyeceği bir belgedir. Olayın kendisinden daha önemlive tehlikeli olan bu açık telgrafı dış düşmanların tehlike ve tehdidinden.daha yıkıcı ve doğuracağı ağır sonuçları cephe durumundan daha önemligördüğümden yarın Erzurum'a geleceğimi bildiririm" diyordu.

C e l â l e t t i n A r i f B e y, 5/6 Ekim 1920 tarihli telgrafıyla özellikle vatansever ordu içinde değerli ve halkın güvenini kazanmışpek çok subay ve üstsubay bulunduğundan, yolsuzluk şikâyetleri elbetteordunun dayanma gücünü ve disiplin esaslarını etkileyecek kadar büyümemiştir şeklinde bilgi veriyordu.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

ORDULARIMIZIN ÜSTSUBAY VE SUBAYLARI HAKKINDA BİLİNEN BİR GERÇEK

Yıllarca vatanın çeşitli savaş alanlarında komuta ettiğim ordularımızın üstsubay ve subayları ile ilgili gizli, zaten bildiğim bir gerçeği yüz sekseninci defa da olsa işitmiş olmaktan elbette pek memnun olmuştum.

Efendiler, savaş alanında verilecek emri bekleyen Doğu Ordumuz,28 Ekim l920 günü Kars üzerine harekete başladı. Düşman, direnmeksizin Kars'ı terketti. Kars 30 Ekimde tarafımızdan işgal edildi. 7 Kasımtarihinde birliklerimiz, Arpaçay'ına kadar olan bölgeyi ve Gümrü'yü elegeçirdi.

Ermeniler, 6 Kasımda ateşkes ve barış için müracaat etmişlerdir.Biz de ateşkes anlaşmasının maddelerini, Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla ,8 Kasımda Ermeni ordusuna bildirdik. 26 Kasımda başlayan barış görüşmeleri 2 Ocakta son buldu ve 2/3 Ocak gecesi Gümrü Antlaşması imzalandı.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

MİLLİ HÜKÜMETİN YAPTIĞI İLK ANTLAŞMA:GÜMRÜ ANTLAŞMASI

Efendiler, Gümrü Antlaşması, Millî Hükûmet'in yaptığı ilk antlasmadır. Bu antlaşma ile, düşmanlarımızın hayallerinde ta Harşit vadisine kadar uzanan Türk ülkelerini kendisine bağışlamış oldukları Ermenistan, Osmanlı Devleti'nin l877 seferiyle kaybetmiş oldu ve bu yerleri,bize, Millî Hükumet'e terkederek aradan çıkarılmıştır. Dünyadaki durumlarda önemli değişiklikler olması yüzünden, bu antlaşma yerine, dahasonra yapılan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Kasım 1921 tarihliKars Antlaşmaları geçerli olmuştur.

Efendiler, o bölgenin genel durumu ve sınırlarımız bakımından temas halinde bulunduğumuz Gürcistan ile olan ilişkilerimiz ve aramızdageçen olaylar hakkında da kısaca bilgi vereyim :

l920 yılının Temmuzunda, Batum, İngilizler tarafından boşaltılınca,Gürcüler hemen işgal ettiler. Bu durum Brest - Litowsk ve Trabzon Antlaşmalarına aykırı olduğundan, 25 Temmuz 1920'de tarafımızdan protesto edilmişti.

8 Şubat 1921'de Ankara'da itimatnamesini sunmuş olan Gürcü elçisiyle de, Türkiye - Gürcistan antlaşması için görüşmeler başlamıştı. Nihayet 23 Şubat 1921'de verdiğimiz kesin

bir ültimatom üzerine ArdahanArtvin ve Batum'un bize bırakılmasına razı olundu. Batum'un işgali butarihten on beş gün sonra gerçekleşmiştir. Bu yerlere, Türkiye'ye katılmayı sabırsızlıkla bekleyen halkın alkışları içinde girildi.

Daha sonra, Moskova Antlaşması gereğince Batum boşaltıldı; fakat işgal etmiş olduğumuz öteki yerlerin anavatan sınırları içinde kalması pekiştirildi.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

TRAKYA'DAKİ DURUM

Efendiler, içinde bulunduğumuz tarihlerde Trakya'nın durumuna da hep birlikte göz gezdirelim :

Doğu Trakya'da, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ninTrakya - Paşaeli Merkez Hey'eti bir kongre yaptı. Bu kongre, Trakya'nınidaresini, Trakya - Paşaeli Merkez Hey'eti'ne verdi. Trakya'da KolorduKomutanı olarak bulunan C a f e r T a y y a r (C a f e r T a y y a r P a ş a), bu Merkez Hey'etinde olmakla birlikte, Edirne milletvekili olarak da Meclis'imize üye seçilmiştir. Trakya Merkez Hey'eti'ne ve Kolordu Komutanı'na verdiğimiz talimat, Trakya'nın kaderinin bütün memleketinkaderiyle birlikte çözülebileceği esasına dayanıyordu. Askerî harekâtbakımından da verdiğimiz direktif şuydu :

Üstün kuvvetlerin taarruzuna uğranılırsa sonuna kadar direnilecekve Trakya tamamiyle zapt ve işgal edilmiş olsa bile, teklif edilecek herhangi bir çözüm şekli tek başına kabul edilmeyecektir. Zaten Trakya'daki komutanın da kararının böyle olduğu ifade edilmekteydi. Fakat sonzamanlarda, Komutan C a f e r T a y y a r B e y, yabancıların verdiğiteminat üzerine yapılan davete uyarılsa İstanbul'a gitmiş, bize durumuancak dönüşünden sonra bildirmişti. Anlaşıldığına göre, Doğu Trakya'nınyalnız başına varlığını koruyamayacağı ancak Batı Trakya ile birleşerekbir yabancı devletin idaresi sayesinde yaşayabileceği yolunda fikirler telkin edilmiş. . . Her halde manevî gücü kıracak birtakım propagandalar yapılmış. . .

Cafer Tayyar Bey İstanbul'da iken Tümen komutanlarından Muhittin Bey, İstanbul'dan Kolordu Komutanlığına atanmışCafer Tayyar Bey'in Trakya'ya dönmesine izin verilmiş. Cafer Tayyar Bey,İstanbul çevreleriyle görüştükten sonra, Muhittin Bey'in teklifine rağmen, artık kolordunun komutanlığını üzerinealmamış, Muhittin Bey'in üzerinde bırakmış. Böylece Trakya'nınkaderi, İstanbul siyasî çevrelerinin etkisine terk edilmiş.. .

Efendiler, Büyük Millet Meclisi açıldığı zaman, Trakya'da, 1' inciKolordu'nun savaş düzeni Şöyleydi :

Kolordu karargâhı Edirne'de

60' ıncı Tümen : Keşan, Edirne, Uzunköprü dolaylarında;

55' inci Tümen : Tekirdağ bölgesinde;

49' uncu Tümen : Kırklareli bölgesinde.

Yunan ordusu, Anadolu'da, Batı Cephesinde yaptığı genel taaarruzda başarı sağladıktan sonra, 20 Temmuz 1920'de Tekirdağ'a bir tümençıkardı. Tekirdağ bölgesinde pek dağınık bir durumda bulunan 55' inciTümen, toplanmaya vakit bulamadan, Yunan tümeni, Edirne'ye doğruyürümeye başladı.

Batı Trakya'dan Meriç'i geçerek taarruz etmek isteyen Yunan kuvvetleri, o bölgedcki

60' ıncı Tümen'e komuta eden C e m i l B e y' in (İçişleri Bakanı C e m i l B e y'dir) ve 15 Haziranda kuvvetleriyle Edirne'yegelmiş bulunan ve Edirne - Karaağaç istasyonu arasında ciddî savaşlarvermiş olan Şükrü Naili Bey'in (Şükrü Naili Paşa) dikkat ve direnmeleri sayesinde durduruldu ve ilerlemeleri önlendi.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

TRAKYA'DAKİ KOLORDUMUZUN ASKERLİĞİN GEREKLERİNİ VE VATANSEVERLİK NAMUSUNU YERİNE GETİREMEMESİNİN TEK SORUMLUSU CAFER TAYYAR PAŞA'DIR

Edirne'ye doğru serbestçe ilerlemekte olan düşman trenine karşı, bütün 1' inci Kolordu kuvvetlerini toplayıp tedbir alacak komutanın, Kolordu Komutanı M u h i t t i n B e y in ne yaptığını bilmiyorum. Yalnız elde ettiğim bilgilere göre, C a f e r T a y y a r B e y, kendi kuvvetleri ile temas kuramadan, Havza yakınlarında atla dolaşırken düşman tarafından esir edilmiştir. Ondan sonra sevk ve idareden mahrum kalan 1' inci Kolordu'muz tamamiyle dağıldı. Birliklerininbir kısmı esir oldu, bir kısmı da Bulgaristan'a sığındı. Sonuç olarak,Trakya'nın tamamı Yunanlıların eline geçti. Ne yazık ki, 1' inci KolorduKomutanı'nca, milletin istediği ve beklediği ileri görüşlülüğün, uyanıklıkve fedakârlığın gösterildiğine şahit olamadık.

Efendiler, Trakya'nın özel ve güç durum ve şartlar içinde bulunduğuna şüphe yoktu. Fakat bu özellik ve güçlük, hiçbir zaman Trakya'dakikolordunun askerliğin gereklerini yerine getirmesine ve vatanperverliknamusunu göstermesine engel olamazdı. Eğer, bu yapılamamış ise, millet ve tarih karşısında bulunan tek sorumlusu C a f e r T a y y a r P a ş a 'dır. Tarihte bütün bir vatanı, çok üstün düşman kuvvetleri karşısında, son bir avuç toprağına kadar karış karış kahramanca ve namuslucasavunmuş ve yine varlığını koruyabilmiş ordular görülmüştür. Türk ordusu o cevherde bir ordudur. Yeter ki ona komuta edenler, komuta edebilme vasıflarına sahip olabilsinler!

Efendiler, komutanlar, askerliğin görev ve gereklerini düşünür veuygularken, beyinlerini siyasî görüşlerin etkisi altında bulundurmaktankaçınmalıdırlar. Siyasetin gereklerini düşünen başka görevliler bulunduğunu unutmamalıdırlar.

Komutanların, emirleri altına verilen millet evlâdını, memleket vasıtalarını, düşmana ve ölüme doğru sürerken, düşündükleri tek nokta,milletin kendilerinden beklediği vatan görevini ateşle, süngüyle ve ölümle yerine getirerek sonuç almaktır. Askerî görev, ancak bu anlayış veinançla yerine getirilebilir. Lâfla, politika ile, düşmanın aldatıcı vaadlerine kulak vermekle askerlik görevi yapılamaz. Omuzlarında ve özellikle kafalarında askerlik sorumluluğunu yüklenecek kadar kuvvet bulunmayanların feci sonuçlarla karşılaşmaları kaçınılmazdır.

Efendiler, bir komutanın esir olması da mazur görülebilir. O zaman ki, askerliğin görev ve gereklerini yerine getirip uygulamakta, elindeki kuvveti sonununa kadar, son süngü ve son nefese kadar kullandıktan sonra, kanını akıtmak fırsatını bulamaksızın düşman eline düşerse. . .

Efendiler, bütün ordusu, üstün düşman karşısında yenilip de kendiliğinden geri çekilirken, kılıcını çekip tek başına atını, düşman başkomutanının çadırına doğru sürerek ölüm arayan Türk komutanları görülmüştür.

Bir Türk komutanının, ordusunu kullanmaksızın, herhangi bir kötütesadüf ve kötü şans eseri bile olsa, düşmana esir düşmesini biz mazurgörsek de, tarih, bunu asla affetmez ve affetmemelidir. Türk inkılâp tarihinin gelecek nesillere hitap ve uyarısı işte budur.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

İKİNCİ KONYA İSYANI

Saygıdeğer Efendiler, Anadolu ortasında çıkarılaniç isyanların, Yunan ordusu karşısında bulunan kuvvetlerimiz ve yaptığımız düzenlemeler üzerindeki kötü etkileri, düşmanlarca umulan sonuçları vermedi. Savunma kuvvetlerimiz üzerinde doğrudan doğruya tesirini göstererek, cephemizi yıkma hedefine yönelmiş bulunan herakâtla birlikte, cepheye yakın bölgelerde de halkı ayaklandırmak, düşmanların önem verdikleri bir mesele idi. İstanbul, bu konudaöteden beri çalışmaktaydı. Zeynelâbidin Partisi'nin Konya ve dolaylarında çıkmasına vasıta olduğu isyan hareketleri, nihayet 1920 yılı Ekimininbaşında patlak verdi.

D e l i b a ş adında bir eşkıya, beş yüz kadar asker kaçağını topladı.2/3 Ekim 1920 gecesi Çumra'yı bastı. 3 Ekim sabahı da Konya'ya girdive idareyi ele geçirdi. Konya valisi bulunan H a y d a r B e y ve Komutan A v n i B e y (Milletvekili A v n i P a ş a 'dır) Konya'da bulunan az sayıdaki asker ve jandarma ile, Alâettin tepesinde, âsîlere karşıanılmaya değer bir kahramanlıkla savunmada bulundular. Fakat âsîlerin çokluğu ve her taraftan saldırmaları karşısında âsîlere esir düştüler.

Aynı günlerde Beyşehir ve Akşehir ilçelerinde de görevli olarak dolaşan askerî hey'etlerimiz, oralardaki âsîler tarafından görev yapmaktanalıkondular. Ilgın ilçesinin Çekil köyü yakınlarında toplanan üç yüz kadar âsî de, nasihat için giden hey'ete ateş etti. Konya'nın güneyinde Karaman ilçesinde de âsîler toplanmaya başladı. Sultaniye âsîlerin eline düştü.

Efendiler, bu ayaklanmalara karşı, Afyonkarahisar'dan ve Kütahya'dan sevkettiğimiz D e r v i ş B e y (Kolordu Komutanı D e r v i şP a ş a) komutasındaki kuvvetler, Konya'nın kuzeyindeki Meydan istasyonu yakınlarında âsîlerle karşılaştı. Ankara'dan da bir süvari alayı ve birdağ topu ile, o zaman İçişleri Bakanı olan R e f e t B e y komutasındasevkedilen kuvvet, Meydan istasyonundan ilerleyen D e r v i ş B e ykuvvetiyle birleşti. Adana Cephesinden de bir kuvvet Karaman'a doğruyola çıkarıldı.

Konya üzerine hareket eden kuvvetler, âsîlerle yaptıkları bir kaççatışmadan sonra, 6 Ekim 1920'de Konya'yı âsîlerden kurtardı. Oradankaçan âsîler Koçhisar, Akseki, Bozkır ve Manavgat'a doğru gittiler. Diğer bir kısım âsîler de Afyonkarahisar'la Konya arasındaki Kadınhan ve Ilgın'ı işgal ettiler. Bu bölgeye de Batı Cephesi'nden Yarbay O s m a n B e y komutasında bir kuvvet gönderildi. O s m a n B e y müfrezesi Ilgın, Kadınhan, Çekil ve Yalvaç'taki isyanları bastırdı. Güneyden gelen kuvvetimiz Karaman'ı kurtardı.

İsyan bölgesinde âsîleri tepelemeyi başaran kuvvetlerimiz Bozkır,Seydişehir ve Beyşehir'i de isyancılardan temizledi. Her tarafta, âsîlerindöküntülerinden bir kısmı bize katıldılar. Bir kısmı da Antalya ve Mersinyönlerine doğru kaçtılar. D e l i b a ş, Mersin bölgesinde Fransızlarasığındı.

Saygıdeğer efendiler, Yeşilordu teşkilâtından sözederken açıklamıştım ki, düşmana

karşı oluşturulacak kuvvetler konusunda iki zıt görüşçarpışmaya başlamıştı. Bizim benimsediğimiz düzenli ordu kurma görüşüne karşı çıkılarak milis diyebileceğimiz bir çeşit teşkilât kurma gürüşüne ağırlık kazandırılmak isteniyordu. R e ş i t, E t h e m ve T e v f i kkardeşler, Kütahya yakınlarında, Kuva-yı seyyare adı altında ve elleri altında bulunan kuvvete dayanarak bu görüşün başını çekiyorlar veateşli bir şekilde çalışıyorlardı.

İÇİNDEKİLER | İÇ İSYANLAR VE DOĞU CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER

"ORDUDAN FAYDA YOKTUR" SÖZLERİ VE BATI CEPHESİ KOMUTANI'NIN TAARRUZ TEKLİFİ

Batı Cephesi'nde, orduda ve halk arasında bu yaygın görüş etrafında yapılan propaganda o kadar güçlü ve etkili bir duruma geldi ki, ordudan fayda yokturdağılsın! Hepimiz Kuva-yı Milliye olalım... sözleri her tarafta kulakları doldurmaya başladı.

Batı Cephesi birlikleri arasında, Kuva-yı Milliye halinde, bir bölgeve bir cepheye sahip bulunan E t h e m B e y müfrezesinin adamları,âdeta müstesna, ordu erlerinden daha üstün, imtiyazlı ve gıpta edilecekdurumda sayılmaya başladı. E t h e m B e y ve kardeşleri de, herkesüzerinde bir çeşit otorite ve üstünlük kurmaya başladılar...

İşte bu sıralarda idi ki, Batı Cephesi Komutanı, Genel KurmayBaşkanlığı'na, E t h e m ve T e v f i k kardeşlerin etkisiyle olduğu sanılan bir teklifte bulundu: "Yunan ordusunun Gediz yakınında bulunanmüstakil bir tümenine taarruz etmek!. . "

Batı Cephesi Komutanı, düşman kuvvetlerinin uzun bir cephe üzerinde dağılmış olarak bulunduğu, Gediz yakınındaki kuvvetinin zayıf vetek başına bırakıldığını ileri sürerken, düşman moralinin bozuk olduğunu da kabul ediyordu.

O tarihlerde, Yunan ordusu üç tümenle Bursa bölgesinde; bir tümenle Aydın dolaylarında; bir tümenle Uşak'ta ve bir tümenle Gediz'debulunuyordu.

İÇİNDEKİLER

DÜZENLİ ORDUYA GEÇME KARARI Gediz taarruzu Çerkez Ethem ve kardeşlerinin çıkardığı dedikodular Meclis'te görülen aykırı eğilimler ve Nazım Bey'in İçişleri Bakanlığı'na seçilmesi karşısında benimsediğim tutum Milletvekillerini seçerken çok dikkatli ve titiz olmalıdır Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği'ne atanması ve cephenin ikiye ayrılması kararı Sür'atle düzenli ordu ve büyük süvari birlikleri kurma ve düzensiz teşkilat fikir ve siyasetini yıkma kararı

İÇİNDEKİLER | DÜZENLİ ORDUYA GEÇME KARARI

GEDİZ TAARRUZU

Batı Cephesi Komutanı, iki piyade tümenini ve Ethem Bey'in Kuva-yı Seyyâresi'ni Gediz'deki Yunan tümeni üzerine harekete geçirebilecekti. Bu hareketten parlak bir sonuç almayı umuyordu.

Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi Komutanlığı'nın bu teklifini kabul etmedi. Çünkü düşman ordusu genel durumu itibariyle bizim ordumuzdan daha kuvvetli idi. Biz, daha

ordumuzu kurmuş ve düzene sokabilmiş değildik. Cephanemiz miktarı da ağırdan almamızı gerektiriyordu. Bütün cephe kuvvetlerimize müracaat ederek ve azçok üstün bir kuvvet toplayarak, Gediz'de düşmana karşı sür'atle bir başarı kazanmak belki mümkün olabilirdi. Fakat kuvvetlerimiz ve hazırlığımız, böyle bir başarıyı genel ve sonuç aldırıcı bir başarıya götürmeye elverişli değildi. O halde, bütün işe yarayan kuvvetlerimizi, sınırlı ve geçici bir başarı elde etmek için kullanmış ve yıpratmış olacaktık. Bu takdirde, düşman bütün kuvvetleri ile bir karşı taarruza geçerse, her tarafta yenilgi kaçınılmaz olurdu. Bundan dolayı da cephenin ve Hükûmet'in şimdilik ordu teşkilâtını genişletmek ve mevcudunu artırarak cepheyi kuvvetlendirmeye çalışmak gerekiyordu. Memleketin ölüm kalım meselesi demek olan Batı Cephesi'nde özel ve sınırlı düşüncelere kapılmak doğru bulunmuyordu.

Genelkurmay Başkanı bu Gediz taarruzunun yapılmamasında ısrar etti. Batı Cephesi Komutanlığı ile, haberleşme yoluyla anlaşamadı. Bizzat Ankara'dan Eskişehir'deki Batı Cephesi Karargâhı'na gitti. Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa ile Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa' nın bu görüşmeleri sonunda, Ali Fuat Paşa durumu yerinde bir daha inceledikten sonra karar vermek üzere, hareketi ertelemiştir. Fakat, birkaç gün sonra, Cephe Komutanlığı'nca gönderilen rapordan taarruza karar verildiği anlaşılmıştır.

Efendiler, o günlerde bu taarruz lehinde, her tarafta ve Meclis'te müthiş bir propaganda yapılıyordu.

"Düşman Gediz'de tek başınadır. Biz onu orada yok ederiz. Parlak bir durum ortaya çıkar. Zaten Yunan ordusu kaçmaya hazırdır" sözleriyle, Gediz taarruzunun gerekli olduğu, neredeyse genel bir kanaat haline getirilmek isteniyordu.

Sonunda, Batı Cephesi Komutanı, 61' inci ve 11' inci Tümenler ve Kuvve-i Seyyareler'le 24 Ekim 1920'de Gediz'deki düşmana taarruz etti.

Efendiler, dalgalı, disiplinsiz, emir ve komutasız bazı hareketlerden sonra, bildiğiniz üzere, Gediz'de yenildik.

Yunan ordusu bu harekete cevap oimak üzere, 25 Ekim 1920 günü Bursa Cephesinden taarruza geçti. Yenişehir'i ve İnegöl'ü işgal etti. Uşak'tan, Dumlupınar sırtları ilerisinde bulunan birliklerimize saldırdı. Birliklerimiz, Dumlupınar sırtlarına kadar çekildi.

Böylece Efendiler, cephenin her tarafında yeniden genel bir yenilgiye uğradık.

Batı Cephesi Komutanı'nın, taarruza geçmesinden dört gün sonra Bakanlar Kurulu'nda şu telgrafı okundu :

Genel Kurmay Başkanlığı'na, Çandarhisar 27/28.10.1920

1- Birliklerin savaş kayıplarını sür'atle telâfi ihtiyacındayız. Gediz savaşı, üç yüz savaşçıdan kurulu birliğin, bir taburun savaş görevini yapmasına yeterli olmadığını gösterdiğinden, tabur mevcutlarını dörder yi.iz savaşçıya çıkarmak mecburiyetindeyiz. Bu savaşlar dolayısıyla, bütün depo birlikleri bile cepheye sürüldüğünden yetişmiş, silâhlı ve teçhizatlı bin ikmal erinin, özellikle Ankara'daki birliklerinden, bu mümkün değilse en yakın bir yerden acele olarak gönderilmesini,

2 - Askerî manevralar ve savaşlar giydirilebilen erlerin bile elbiselerini, ayakkabılarını parçalamış, dünden beri kar yağan dağlarda asker çıplak ve yalınayak ayak kalmıştır. "Cephe Komutanlığı Vekilliği" emrinde hiçbir şey olmadığından, özellikle kaput, ayapkabı, pamuklu, elbise, yelek, kuşak; kısacası, hava şartlarından korunmak için ne verilmek

gerekiyorsa, on beş bin hesabıyla acele olarak gönderilmesini arz ve rica ederim.

3 - Millî Savunma Bakanlığı'na, Genelkurmay Başkanlığı'na ve bilgi edinilmesi için Cephe Komutanlığı Vekilliği'ne yazılmıştır. (Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat)

Efendiler, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın, daha Gediz savaşının yapılmakta olduğu bir sırada okuduğumuz bu telgrafında yazılmış olanlarla, bunlarda sezilen anlam ve zihniyetin pek dikkate değer görülmesi tabiîdir, sanırım. Askerin durumu, kuvvetimizin miktarı, hazırlığımızın derecesi, bütün memlekette her bakımdan muhtaç olduğumuz muz kaynakların kudret ve kabiliyeti, elbette bu telgraf tarihinden üç gün önce Batı Cephesi Komutanlığı'nca biliniyordu. Her şey tamam olup da, bunlar Gediz Muharebesi'nin yapıldığı üç beş gün içinde mi mahvolmuştu' Bilinmekte olan bütün gerçeklere rağmen, Batı Cephesi, Genelkurmay kurmay Başkanlığı tarafından mı taarruza zorlanmıştı'

Söz konusu telgraf, Bakanlar Kurulu'nda okunduktan sonra altına şu not yazılmıştı :

Bakanlar Kurulu'nca okundu. İleri sürülen sebepler ve olaylar akla yatkın bulunmadı. Gerekli yardımın yapılacağı tabiidir. 3' ncü Alay'dan beklenen kuvvet gönderilecektir.(İsmet).

İÇİNDEKİLER | DÜZENLİ ORDUYA GEÇME KARARI

ÇERKEZ ETHEM VE KARDEŞLERİNİN ÇIKARDIĞI DEDİKODULAR

Efendiler, her başarısızlığın sonunda birtakım dedikoduların ortaya çıkması beklenmelidir. Gediz Muharebesi'den sonra da genel durum feci bir görünüş arz edince, her tarafta dedikodular, haklı vehaksız tenkitler başladı.

Bazıları ve hele Kuva-yı Seyyare'ciler, Ethem ve kardeşleri, bütüntün suçu cephe komutanına ve düzen:i ordu tümenlerine atarak, kendileriningüç durumda bırakılmış oldukları yolunda propaganda yaptırıyorlarve "ordu komutanı kendi hatâlarını kapatmak için kusuru bize yükletiyor"diyorlardı.

Ordu da Kuva-yı Seyyare'nin hiçbir iş yapmadığını, yapma gücündeolmadığını, savaşta verilen emirlere uymadığını, daima tehlikeden uzakbulunduğunu iddia ve ispat ediyordu.

Efendiler, açıklamalara tekrar bıraktığım noktadan devam etmeküzere, burada küçük bir olayı dile getirmeme müsaadenizi rica edeceğim.Bilindiği üzere, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu sırasında ortaya konanesaslara göre, "İcra Hey'eti" adı verilen Hükûmet'in üyeleri, doğrudandoğruya ve ayrı ayrı Meclis tarafından seçiliyordu. Bu usul 4 Kasım1920 tarihine kadar uygulandı. Bununla ilgili kanun, ancak 4 Kasım1920'de : "Bakanlar, Büyük Millet Meclisi Başkanı'nın Meclis üiyelerindengöstereceği adaylar arasından salt çoğunlukla seçilir" şeklinde değiştirildi.

İÇİNDEKİLER | DÜZENLİ ORDUYA GEÇME KARARI

MECLİSTE GÖRÜLEN AYKIRI EĞİLİMLER VE NAZIM BEY'İN İÇİŞLERİ BAKANLIĞINA SEÇİLMESİ KARŞISINDA BENİMSEDİĞİM TUTUM

İşte arz etmek istediğim husus, bakanların seçimi ile ilgili kanunun değiştirilmesini gerektiren sebepleden biridir.

Efendiler, 4 Eylül 1920 tarihinde, Tokat Milletvekili bulunan Nazım Bey, 89 oya karşı 98

oyla, Meclis'çe İçişleri Bakanlığı'na seçildi. Nazım Bey, dakika kaybetmeksizin büyük bir aceleyle Bakanlık makamına gidip daha sonra Bakanlar Kurulu Başkanı da olmam dolayısıyla beni ziyarete geldi.

Ben, Nazım Bey'i kabul etmedim. Yüce Meclis'in güvenini kazanarak seçilmiş olan bir bakanı kabul etmemekle yaptığım muamelenin mahiyet ve nezaketini elbette takdir ediyordum. Fakat memleketin büyük yararı, beni bu yolda harekete mecbur tutuyordu. Elbette, bu hareketimin sebebini açıklayıp ispat edeceğimden ve açıklayacağım noktanın yüce Meclis'çe de önemli görüleceğinden emindim.

Efendiler, Meclis üyeleri arasından, aykırı birtakım prensiplere eğilim gösterenler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlardan biri olmak üzere Nazım Bey ve arkadaşları en çok dikkatimi çekmişti. Nazım Bey'in, kendisinden daha Sıvas Kongresi sıralarında aldığım safsatalarla dolu bazı mektuplarından, ne zihniyet ve karakterde bir kimse olabileceğini anlamıştım. Nazım Bey, milletvekili olarak Ankara'ya geldikten sonra, her gün yeni yeni siyasî faaliyetler gösteriyordu. Oluşmaya başlayan her siyasî grupla temas fırsatını kaçırmıyordu.

Nazım Bey, bizzat veya dolaylı olarak yabancı çevrelerden bazıları ile temas yolunu bulmuş; onlardan teşvik görmüş ve yardım imkânları da sağlamıştı.

Bu zatın Halk İştirakıyyun Fırkası diye gayri ciddî ve sırf kendisine disine çıkar sağlamak üzere bir parti kurma teşebbüsüne geçerek, milliyetçiliğe aykırı faaliyet sevdasında bulunduğunu mutlaka duymuşsunuzdur. dur.

Bu zatın yabancı çevrelere casusluk ettiğine de asla şüphe etmiyordum. Nitekim, daha sonra İstiklâl Mahkemesi birçok gerçeği ortaya koymuştu.

İşte Efendiler, bu Nazım Bey, kendisinin ve arkadaşlarının yaptığı sürekli propaganda sayesinde ve bize muhalefete hazırlananların milletin yüksek yararlarını unutarak yaptıkları yardımlarla İçişleri Bakanlığı'na geçirilmişti. Böylece Nazım Bey, Hükûmet'in bütün iç idare makinesinin başında, memleket ve millete değil, fakat, paralı uşağı olduğu kimselerin isteklerinin gerçekleşmesine en büyük hizmeti yapabilecek duruma gelebilmişti.

Elbette Efendiler, buna asla razı olamazdım. Onun için İçişleri Bakanı Nazım Bey'i kabul etmedim ve istifaya mecbur ettim. Lüzum görüldüğü zaman da, Meclis'teki gizli oturumda, hakkındaki bilgi ve görüşlerimi açıkça söyledim.

İÇİNDEKİLER | **DÜZENLİ ORDUYA GEÇME KARARI**

MİLLETVEKİLLERİNİ SEÇERKEN ÇOK DİKKATLİ VE TİTİZ OLMALIDIR

Saygıdeğer Efendiler, pek iyi bilirsiniz ki, sultanlarla, halifelerle idare edilmiş ve edilmekte olan memleketlerde, vatan için en büyük tehlike, sultanların ların ve halifelerin düşmanlar tarafından satın alınmalarıdır.Bu, çok defa kolaylıkla sağlanabilmiştir. Meclislerle idare edilenmemleketlerde ise, en tehlikeli durum, bazı milletvekillerinin yabancılaradına çalınmış ve satın alınmış olmalarıdır. Millet Meclislerine kadargirme yolunu bulabilen vatansızlara her zaman rastlanabileceğine, tarihinbu konudaki örnekleriyle hükmetmek zarurîdir. Bunun için millet,kendi vekillerini seçerken, çok dikkatli ve titiz olmalıdır. Milletin hatâyapmaktan korunması için tek çıkar yol, düşünce ve faaliyetleriyle milletingüvenini kazanmış olan siyasî bir partinin seçimde millete kılavuzluketmesidir. Genellikle bütün

vatandaşların, adaylıklarını ortaya atanher şahıs hakkında karar vermeye yardımcı olacak doğru bilgilere ve isabetli oya sahip bulunacağını kabul etmek, nazarı olarak var sayılsa, bile,bunun tam bir gerçek olmadığı, tecrübelerin tecrübeleriyle ve inkâr edilemezbir açıklıkla ortaya çıkmıştır.

Efendiler, bıraktığımız noktaya, yani Batı Cephesi'ne dönüyorum.Gediz Muharebesi'nden, onun maddî ve manevî can sıkıcı sonuçlarındansonra, Fuat Paşa'nın cephe üzerindeki komutanlık etki ve otoritesisarsılmış gibi görünüyordu. Kendisini komutadan çekmeyi zarurî saymayabaşladım. Tam bu sırada idi ki, Fuat Paşa Ankara'ya gelip görüşmeküzere 5 Kasım 1920 tarihli bir şifre ile izin istedi. Cevap olarak 6 KasımdaAnkara'ya gelmesinin uygun olacağını bildirdim. Fuat Paşaaleyhindeki dedikodu ve Kuva-yı Seyyare'nin varlığının ordudaki disiplinsizliğeyol açan kötü etkileri o kadar hissedilmeye başlamıştı ki, 7 Kasımtarihinde Ali Fuat Paşa'ya hemen Ankara'ya gelmesini emretmeyigerekli buldum.

İÇİNDEKİLER | DÜZENLİ ORDUYA GEÇME KARARI

ALİ FUAT PAŞA'NIN MOSKOVA BÜYÜKELÇİLİĞİNE ATANMASI VE CEPHENİN İKİYE AYRILMASI KARARI

Efendiler, artık Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesine komuta edemeyecegine inanmıştım. O günlerdeMoskova ya da bir elçilik hey'eti göndermemiz gerekiyordu. O halde, Fuat Paşa büyükelçi olarakMoskova'ya gidebilirdi. Batı Cephesi de çok ciddî ve dikkatli bir çalışma beklediğinden,bu cephe komutanlığını da zatengenel askerî harekâtı yürütmekte olan Genelkurmay Başkanı İsmetPaşa'ya ek görev olarak vermek en sür'atli ve uygun bir tedbir olacaktı.Bir yandan da gerek iç isyanlara ve direnmelere karşı gerek savaş harekâtıaçısından kuvvetli bir süvari teşkilâtına duyulan ihtiyaç açıktı. Sırfbu teşkilâtı kurabilmek için de İçişleri Bakanı olan Refet Bey'e (Refet Paşa)ek olarak bu görevi de vererek kendisini Konya ve dolaylarınagöndermeyi uygun buluyordum. Çünkü Refet Paşa, zaman zaman çeşitlisebeplerle Konya'ya, Denizli'ye gitmiş, Batı Cephesi'nin güney kesimiile ilgilenmiş ve o kesimle ilgisi bulunan bölgeleri tanımış bulunuyordu. O halde konuyu şöyle çözebilirdim : Cepheyi ikiye ayırmak; önemlikesimleri içine alan alanı Batı Cephesi diye adlandırarak İsmet Paşa'nınkomutasına vermek; güney kesimini de Konya ve dolaylarına göndereceğimRefet Paşa'ya vererek, her iki cepheyi birden doğrudan doğruyaGenelkurmay Başkanlığı makamına bağlamak...

Genelkurmay Başkanlığı'nı da Millî Savunma Bakanı olan FevziPaşa vekâlet edebilirdi. Fuat Paşa zamanında bir de cepheden Sıvas'akadar uzanan "Geri Bölgesi" vardı. Fuat Paşa, bu bölgeyi idare edebilmekiçin de bir "Cephe Komutanlığı Vekâleti" makamı kurmaya mecburolmuştu. Bunun tabiî ve pratik olmadığı meydandaydı. Bu bakımdan, yenidüzenlemede bu geri bölgesini de menzil alanı olarak cepheye bıraktıktansonra, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlamak tabiî idi. ismet Paşa'nınbir süre için Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrılmaması, ordunundüzenlenme ve hazırlanmasında sür'at sağlanması için yararlı görüldüğügibi, Refet Bey'in de İçişleri Bakanlığı sıfatını geçici olarak devam ettirmesi,özellikle kendi bölgesinde güvenliğin sağlanması, halktan hayvanve malzeme toplamak suretiyle meydana getirmeye mecbur olduğu süvariteşkilâtını bir an önce

kurabilmek için gerekliydi.

İÇİNDEKİLER | DÜZENLİ ORDUYA GEÇME KARARI

SURATLE DÜZENLİ ORDU VE BÜYÜK SÜVARİ BİRLİKLERİ KURMA VE DÜZENSİZ TEŞKİLAT FİKİR VE SİYASETİNİ YIKMA KARARI

Efendiler, 8 Kasım 1920'de, Fuat Paşa Ankara'ya geldi. Karşılamak için bizzat istasyonda bulunuyordum.Paşa'yı omuzunda bir filinta olduğu halde Kuva-yıMilliye kıyafetinde gördüm. Batı Cephesi Komutanı'na bu kıyafetibenimseten düşünce ve zihniyet akımınınbütün Batı Cephesi üzerinde ne kadar etkili olduğunu anlamakiçin artık tereddüde yer kalmamıştı. Onun için Fuat Paşa'yakısa bir görüşmeden sonra, alabileceği yeni görevi söyledim. Memnuniyetlekabul etti. Aynı günün gecesi İsmet ve Refet Paşaları dadavet ederek yeni durumu ve görevlerini kararlaştırdık. Kendilerineverdiğim kesin direktif : "Sür'atle düzenli ordu ve süvari birlikleri meydanagetirmekten" ibaretti. Böylece 1920 yılı Kasımının sekizinci günü"düzensiz teşkilât fikir ve siyasetini yıkma kararı" faaliyet ve uygulamaalanına konulmuş oldu.

İÇİNDEKİLER

İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ANKARA İLE TEMAS ARAYIŞLARI Görünüşte bizim için yumuşak sanılan bir politika ile, bizi içten yıkma teşebbüsü İstanbul'da iktidar mevkiine getirilen Tevfik Paşa Kabinesi Ankara ile temas arıyor Bilecik Görüşmesi kararlaştırılıyor Ethem ve Tevfik kardeşlerin muhalefete geçmesi Tevfik Cephe Komutanı'nı tanımıyor Ethem ve Tevfik kardeşlerle kendileri gibi düşünen bazı arkadaşlarının milli hükümete isyanı Bilecik Görüşmesi İzzet ve Salih Paşalar Ankara'da

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ANKARA İLE TEMAS ARAYIŞLARI

GÖRÜNÜŞTE BİZİM İÇİN YUMUŞAK SANILAN BİR POLİTİKA İLE, BİZİ İÇTEN YIKMA TEŞEBBÜSÜ

Saygıdeğer Efendiler, burada bir an durarak bakışlarımızı İstanbul'a çevirelim. Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin her türlü düşmanla ortak olan silâhlasonuç alma plânı uygulamada başarı kazanamamıştı. İç isyanlara karşı koyduk ve direndik. Yunan taaruzu en sonunda bir hatta durdu. Yunanlıların ondan sonraki hareketleri de sınırlı alanlar içinde kaldı. İç isyanlara ve Yunan cephesinekarşı ciddî tedbirler almakta o1duğumuz görülüyordu. İçeriden ve dışarıden gelen silâhlı hücumların, özellikle Ankara'daki Millî Hükûmet'i sarsamayacağı anlaşılıyordu. Bu itibarla, İstanbul'un silâhlı saldırı politikasıiflâs etmiş bulunuyordu. Bunu değiştirip, yeniden uzlaşma politikasınadöner gibi görünerek, bizi içerden yıkma politikası gütmenin daha yararlıolacağına inandıklarına hükmedilebilirdi. Tıpkı 1919 Eylülündle DamatFerit Paşa'nın birinci çekilmesinden sonra, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ningelmesiyle olduğu gibi, görünüşte bizim için yumuşak sanılan bir politikaile, bizi içten yıkma teşebbüsü yenilenecekti.

Bundan sonraki mücadelelerimizde, İstanbul vasıtasıyla yapılan içve barış teşebbüsler, bizi güçsüzlüğe düşürecek telkinler ve Yunan ordusuyla olduğu kadar, fakat anlaşılması ve anlatılması daha güç şartlar içinde, içerideki bozgunculara karşı uğraştığımız da görülecektir.

İstanbul'da hükûmetin başına Tevfik Paşa getirildi. Kabinede Dahiliye Nâzırı olarak Ahmet İzzet ve Bahriye Nâzırı olarak Salih Paşa'lar bulunuyordu. Tevfik Paşa Kabinesi derhal bizimle temasve ilişki kurmak istedi. Bu görevi esas itibariyle Ahmet İzzet Paşa üzerine aldı. Saray kurmay hey'etinde bulunan bir subay, AhmetİzzetPaşa tarafından bazı notlarla Ankara'ya gönderildi. Bu notlarda, eskisine bakarak daha elverişli şartlarla, söz gelişi, İzmir'de Osmanlı hakimiyeti altında Yunanlılar tarafından özel bir yönetim kurulmasının kabulü gibi şartlarla, bir barış yapma ümidinde bulundukları veher şeyden önce, İstanbul Hükûmeti ile bir uzlaşmaya varmanın önemliolduğu bildiriliyordu.

Ahmet İzzet Paşa'nın ve içinde bulunduğu hükûmetin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti'nin nitelik ve yetkilerindenhaberdar olmadıkları, hâlâ İstanbul Hükûmeti'ni sürdürmeyi ve bu yollamillet ve memleketin kaderiyle, ilgili sorunları çözmeyi düşündükleri görülüyordu.

Ahmet İzzet Paşa'ya ve Tevfik Paşa Kabinesi'ne durumu bildirmek ve kendilerini aydınlatmak maksadıyla, gereken bilgi ve görüşleri etraflı olarak yazdırıp Ankara'ya gelen özel memura verdik ve kendisini 8 Kasım 1920 tarihinde İnebolu'ya doğru yola çıkardık.

12 Kasım 1920 günü, Zonguldak'tan Yüzbaşı Kemal imzalı kısabir telgraf aldım. Bunda, şifreli bir telgrafı çekmek üzere İstanbul'dangönderildim, deniyordu. Söz konusu, şifreli telgraf, Dahiliye Nâzırı İzzet Paşa'nın imzasını taşıyordu. İstanbul'da 9 Ekim 1920 tarihindeyazılmıştı.

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ANKARA İLE TEMAS ARAYIŞLARI

İSTANBUL'DA İKTİDAR MEVKİİNE GETİRİLEN TEVFİK PAŞA KABİNESİ ANKARA İLE TEMAS İMKANI ARUYOR Bu telgrafta, İstanbul ile Zonguldak arasında Fransız telsizi ile haberlşmek üzere Fransız temsilcisinin izni alındığı bildirildikten sonra : "Hükûmet ile bir uzlaşma esası kabul edildi mi' Kabul edildiyse nerede buluşmanın mümkün olacağını ve hangi yolla gelmenin uygun düşeceği sorulmakta idi."

İstanbul Posta ve Telgraf Genel Müdürü Orhan Şemsettinimzalı 11 Kasım 1920 tarihli bir emir de, Kastamflnu Posta ve Telgraf Başmüdürlüğü'ne geliyordu. Bu emir, Ereğli Müdürlüğü'ne gönderilen ve resmî olmayan bir mektubun zarfından çıkıyordu. Emir aynen şudur :

Madde 1- Anadolu ile hükumet merkezi (İstanbul arasında telgraf haberleşmelerinin bir an önce başlatılması gereklidir.

Madde 2 - Bu maksadın gerçekleştirilmesi için, bir taraftan Sapanca ileGeyve arasındaki ana hat üzerinde onarılabilecek durumda olan tellerin sür'atlekullanılabilir duruma getirilmesi, diğer taraftan da önemli yapım ve onarım çalışmalası gerektiren İzmit, Kandıra, İncilli arasında yapım ve onarımına başlanması uygun görülmektedir.

Madde 3 - Sözü edilen onarımları yapmakla görevli olan İstanbul Fen MüfettişiBekir Bey, emrinde bir başçavuş ve yeterince çavuşla İzmit'e harekete hazırdır.

Madde 4 - Ellerinde Dahiliye Nezareti yüksek makamının görev belgesinitaşıyan bu memurlar, herhangi bir yerde onarım çalışmaları gereğini duyduklarında, tarafımızdan ilgili makamlarla haberleşilerek, kendilerine gereken yardımınsağlanması himmetlerinizden beklenmektedir. 11 Kasım 1920.

Bu telgraf üzerine gerekenlere verdiğimiz emir, İstanbul ile temaskurmaktan sakınılması ve telgraf hatlarını onarma bahanesiyle gelen olursa tutuklanması ile ilgiliydi.

Efendiler, İzzet Paşa'nın dolaylı olarak gönderdiği şifreli telgrafına cevap vermeyi, özel bir memurla gönderdiğimiz notların kendisince okunduğu haberini aldıktan sonraya bırakıyordum. İzzet Paşa'nıntarafımızdan verilen bilgileri aldıktan sonra da görüşünde ısrar edip etmediğini anlamak istiyordum. Bu husus anlaşıldıktan sonra, İzzet Paşa'ya aracılar vasıtasıyla şu cevabı verdim :

Zâtıdevletleri ve Salim Paşa Hazretleri'nin de katılmaları gerekli olanhey'etle en kolay ve çabuk olarak Bilecik'te buluşmak mümkündür. İstanbul'danya Sapanca'ya kadar tren ve oradan otomobille veyahut da deniz yoluyla Bursa'yave oradan yine otomobille Bilecik'e teşrif buyurulabilir. Bu yollar üzerinde şimdiden gerekenlere tebligat yapılmıştır. Yolculuğun, Aralık ayının ikisine kadar Bilecik'te bulunacak şekilde ayarlanmasına ve İstanbul'dan hangi tarihte hangi yollahareket edileceğinin şimdiye kadar kullanılan vasıta ile Zonguldak'a bildirilmesinirica ederim. Yolculuğun mümkün olduğu kadar gösterişsiz yapılması hatırlatma kabilinden arz olunur. 25/26.11.1920.

Efendiler, İstanbul'da 23/24 Kasım 1920 tarihiıde yazılan ve İstanbul'a varmış olan özel memurun imzasıyla İnebolu'ya gönderilen ve 27 Kasım'da oradan Ankara'ya çekilen bir telgrafta, şu bilgiler veriliyordu :

Bu gün 23.11.1920'de İzzet Paşa'nın yanında bulunduğum sırada, Hariciye Nâzırı, son siyasî durumla ilgili olarak aşağıdaki açıklamaları yapmıştır :

Yeni gelen İngiliz clçisi, Ermenistan, Gürcistan ve bir süre sonra, İzmir'leilgili önemli konularda Osmanlı Hükumeti lehine bir çözümün bulunacağırını söylemiş. Bu elverişli durumdan yararlanarak memleketin geleceğinin sağlanabilmesiiçin büyük bir güçle çalışılarak fırsat kaçınlmamalıdır. Eğer Ankara, zaman kazanmak isteğindeyse bile, bir temas kurularak ilerideki kararlar birlikte alınmalıdır,dedikten sonra şu satırlar ekleniyor :

Açıklamalara ek olarak, İzzet Paşa, kendisine tarafımızdan gönderilen özetteki nşimdiye kadar yapılan mücadelelerin bugün bahşettiği ve sağladığıimkânlardan yararlanmak görevimizdir cümlesiıe dayanarak : Eğer Anadolu gönderilecek hey'eti kabul etmezse, doğnıdan doğruya benimle temas kurarak maksadımızı kendimiz kararlaştırmalıyız. Bunu da kabul etmedikleri takdirde, söz konusu cümledeki görüşten vazgeçildiği anlaşılacağından, artık kabinede kalmayarakistifa edeceğini ve istersek İstanbul'u dikkate almayarak kendisinin de Anadolu'yageleceğini söylemiş.

Efendiler, aynı telgrafta, İstanbul basınında, İzzet Paşa'ya aitolduğu bildirilen şu demecini de yayınlandığı yazılıydı :

Hükûmetin Anadolu'ya özel bir memur göndermekten maksadı, Ankara'dakilerle bir temas kurulup kurulamayacağını anlatmak içindi. Oradan dönen memur,bu temasın kurulabileceğini anlattı ve haberleşme de yapılabildi. Elbette gereğininyapılmasına çalışacağız.

Böyle bir demecin Anadolu'nun görüşüne uygun düşmeyeceği ve yalanlanması gerektiği

ileri sürülmüş ise de, kabine bunu kabul etmemiş.Bununla birlikte İzzet Paşa , Tercüman-ı Hakikat gazetesine şu demeci de vermiş :

Memleketin yüksek çıkarları, şimdilik bu konuda basının susmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan bir iki gün daha demeç vermekte mazuruz.

Efendiler, Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa, SalihPaşa, zamanın büyük adamları gibi tanınmışlardı. Millet bunları akıllı,tedbirli ve uzak görüşlü olarak biliyordu. Bu sebeple Damat FeritPaşa çekilip yerine, ileri gelenleri bu şahıslar olan bir kabine iş başınagelince, herkeste türlü türlü ümitler uyandı. Tevfik Paşa Kabinesi ilk andâ Ankara ile temas ve ilişki kurmak isteyince, kamuoyunda iyi niyetineinanmamak için bir sebep görülemedi. Herkes Tevfik Paşa Kabinesi'niniktidara gelmesini hayırlı saydı. Bu kabinenin rrıemleket ve milletin yüksek çıkarlarını gözetecek çare ve yolları bulmadan iktidara gelmiş olduğunu kabul etmek ve ettirmek :gerçekten güçtü. Kaldı ki, kendileri deİstanbul çevrelerinde ve basında kullandıkları dille, kamuoyunu doğrulayacak bir tavır takınnış bulunuyorlardı.

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ANKARA İLE TEMAS ARAYIŞLARI

BİLECİK GÖRÜŞMESİ KARARLAŞTIRILIYOR Biz, gerçek durumun herkesin sandığı ve düşürdüğügibi olmadığına tamamen inanmış bulunuyorduk.Ancak, İstanbul'un kurtuluş çaresi olarak ileri sürdüğü uzlaşma ve görüşme tekliflerini, kamuoyunu inandırmaya yarayacak şartları hazırlamadan reddetmeyi uygun bulmadık. Onun için, özellikle İzzet ve SalihPaşa'ların da içinde bulunacağı bir hey'etle Bilecik'te görüşmeyi uygunbulduk. Bu zatlarla görüştükten sonra, halkın bütün inanış ve görüşlerindeki yanlışlığın anlaşılacağına şüphem yoktu. Bir de, her ne olursaolsun, kamuoyunca yukarıda işaret ettiğim vasıfları ile tanınmış olan buzatların, İstanbul'da hükûmet kurmalarının millî gaye için ne kadar zararlı olduğu meydandaydı. Bu bakımdan, görüşmeden sonra da, kendilerinin İstanbul'a dönmelerine müsaade etmeme gereği bence normaldi.İşte bu düşüncelerledir ki, İzzet Paşa hey'etiyle Bilecik'te görüşmekararlaştırıldı. Görüşme 2 Aralıkta değil, fakat 5 Aralıkta oldu.

Efendiler, bu görüşmeyi beklerken, o güne kadar cephede ve Ankara' da geçen olayları da kısaca bilginize sunayım :

Efendiler, hatırlarsınız ki, İzzet Paşa'nın özel memurunun İnebolu üzerinden İstanbul'a hareket ettirildiği 8 Kasım 1920 günü, FuatPaşa'nın Moskova Büyükelçiliği, İsmet ve Refet Paşa'ların daBatı Cephesi'nde görevlendirilmeleri kararlaştırılmıştı. İsmet Paşaertesi gün cepheye hareket etti.10 Kasımda göreve başladı.

O zamanlar Ethem Bey'in yakın arkadaşı bulunan bir zatın Eskişehir'den 13 Kasım 1920 tarihli bir şifreli telgrafını aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki :

Ethem Bey'in, Fuat Paşa Hazretleri'nin yanında Rusya'ya gideceği söylentisi cephede ve gerideki halk arasında kötü niyete yorulmaktadır. Bu ibi kimselerin çevrenizden uzaklaştırıması, zâtıdevletlerinin diktatörlükilan edeceğiniz zannını uyandırmıştır . . .

Efendiler, Ethem ve kardeşlerinin Türkiye'den uzaklaşmaları,gerçekten Türkiye'nin de kendilrinin de yarar ve selâmeti bakımındanyerindeydi. Bu sebeple, Fuat Paşa'ya, kendileri istedikleri takdirde,bunları da birlikte alıp uygun şekilde görevlendirilebileceklerini söylemiştim. Ethem Bey'in arkadaşı tarafından yazılan bu telgraftaki ifadelerin, yalnız arkadaşının düşüncesi olduğu ve gerçeğe uygun bulunduğuelbette kabul edilemezdi. Çünkü

ne cephenin ne de halkın, EthemBey'in Rusya'ya gönderilip gönderilmeyeceği konusu ile ilgisi yoktu.Özellikle : "Ben diktatör olmak istiyorum; fakat Ethem ve benzerleriengeldir. Onun için bu gibileri uzaklaştırıyorum" zannından söz edilmesibüsbütün dikkatizni çekti.

ETHEM VE TEVFİK KARDEŞLERİN MUHALEFETE GEÇMESİİsmet Paşa'nın cephede çalışmaya başlamasından sonra, Ethem Bey, rahatsızlığını ileri sürerek Ankara'ya geldi ve burada uzun süre oturdu.Onun yokluğunda, kardeşi Yüzbaşı Tevfik Bey, Ethem Bey'evekâleten Kuva-yı Seyyare'nin başında komutanlık ediyordu.

Durumu gerektiği gibi aydınlatabilmek için, bir olaylar zincirininbazı ana noktalarına işaret etmek uygun olur. Kuva-i Seyyare Komutanlığı,Karacaşehir'de, kendisine bağlı olmak üzere, gizlice Karakeçili adında bir birlik kurmuştu. Bu kuruluş hakkında Batı Cephesi Komutanlığı'nın bilgisi yoktu. Böyle bir birliğin varlığı 17 Kasım 1920'de tesadüfenöğrenildi. Cephe Komutanlığı'nın bu birliğin varlığı hakkında bilgi istemesive birliğin teftişe hazırlanması emri Ethem Bey tarafından yerine getirilmedi. Cephe Komutanlığı'nca, sivil işlere ve geri hizmetlere karışılmamasıiçin verilen genel emre aykırı olarak, Kuva-i Seyyare Komutanlığı,Kütahya bölgesinde, her şeyde gösterdiği müdahale ve zorbalığını daha da artırdı.

Cephe komutanı, Ethem Bey Kuve-i Seyyare'sinin, öteki gezici kuvvetlerden ayrılması için "Birinci Kuva-i Seyyare" diye adlandırılmasınıemrettiği halde, Ethem Bey ve kardeşi, bunu dikkate almakşöyle dursun, bu emre rağmen kendi kendine Umum Kuva-yı Seyyareve Kütahya Havalisi Komutanı şeklinde bir komutanlık durumu ortaya çıkardı.

Görülüyor ki, Ethem Bey ve kardeşi, enıirleri altındaki birlikleri teftiş ettirmiyorlar, verilmemiş yetki ve ünvanları kendi kendilerinetakınıyorlardı.

Bütün Kuva-yı Seyyare Komutan Vekili Tevfik imzasıyla 21Kasım 1920'de Cephe Komutanlığı'na gelen bir raporda, 13'üncü düşmantümeninin Emîrfakıhlı, İlyasbey, Çardak, Umurbey üzerinden gelmekteolduğu ve akendi bölgesinde bulunan Gördeslilerin düşman askerini çağırdıklarıyolunda bilgi vardı. Oysa, gerçekte ne düşman tümeni ilerliyorduve ne de Türk halkı düşmanı çağırmıştı. Bu bilgilerin özel maksatlarla verildiğianlaşılacaktır. Müslüman halkın düşmanı çağırması yalnızbir tek sebeple açıklanabilirdi ki, o da tarafımızdan zulüm ve eziyet göreceklerine inanmalarıdır. İşte Cephe Komutanı, durumu bu noktadan elealarak verdiği genel emirde demişti ki :

Muharebenin doğurduğu bunalım sırasındaki kızgınlıkların etkisiyle zorlayıcı sert tedbirler ise alınmasına kesinlikle engel olmak gerekir. Hainlikleri ne derece kesinlikle anlaşılmış olursa olsun, hiçbir köy asla yakılmayacak, halktan hiçkimse hiçbir birlik tarafından hiçbir suçla idam edilmeyecektir. Casusluklan vedaha başka suçları ortaya çıkmış kimselerin, göz altında İstikal Mahkemeleri'negönderilmeleri gerekir.

Umum Kuva-yı Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey, bu emrede karşı çıktı.

Efendiler, düşman, kuvvetlerini toplu bulundurmak maksadıyla aldığı tertibat yüzünden, Kuva-yı Seyyare bölgesindeki bazı yerleri boşaltmıştı.Buralarda, sivil idare kuruluncaya kadar, halkın güven içinde idaresi için,hemen teşkilât kurulmasına lüzum vardı. Bu sebeple jandarmahizmetinde bulunmuş ve iyi halli tanınmış kimselerden seçilen yüz ellimevcutlu bir

sahra jandarma bölüğü teşkil edilerek "Simav ve BölgesiKomutanlığı" adı altında bir komutanlık kuruldu. Bu komutanlık, sınırlarıbelli bir bölge içinde güvenlik işlerine bakacaktı. Yarbay İbrahimBey adında bir zatın görevlendirildiği bu komutanlığa yönetim ve inzibatbakımından bu bölgedeki askerlik şubeleri de bağlanacaktı. Ordubirliklerinin ve Kuva-yı Seyyare'nin komutanları yalnız askerî harekâttansorumlu olacaklardı. Bu bölge komutanlığının kurulması dolayısıyla, o bölge halkına, Cephe Komutanlığı tarafından yazılan bildiride : "Sizin hertürlü dertlerinizi dinlemek, adaletli bir yönetim kurmak maksadıyla Simav'da bir Bölge Komutanlığı kuruyorum"cümlesi vardı. Bu cümleyi,Kuva-yı Seyyare Komutanlığı tarafından kötüye yorulacağını göreceğiniziçin, özellikle kaydediyorum.

Düşmandan kurtarılan bu kasabalar halkı, kurtuluş tarihinden başlayarakiki ay süreyle askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardı. UmumKuva-yı Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey, birtakım düşünce vesebeplerle bu bölge komutanlığına da itiraz etti.

Tevfik Bey, 23 Ekim 1920 tarihli bir raporunda : "Bir düşmantümeninin taarruzu üzerine, kuvvetlerini Gönen köyü kuzeyindeki sırtlaraçektiğini bildiriyor ve sol kanadımda bulunan Cumburdu kesimini emniyete alınıp" diyor.

Düşmanın ciddî bir taarruzu olmamıştır. Kuva-yı Seyyare Komutanlığı'nınmaksadının, ordu birliklerini cepheye sürdürüp, kendi kuvvetlerinigeride toplamak olduğu anlaşılmıştı. Cephe Komutanı İsmetPaşa, Tevfik Bey'in verdiği bilgileri ciddiye alarak, gerekenleregerektiği gibi emirler vermiş olmakla birlikte, kendisinden de, "taarruzeden düşmanın aşağı yukarı kaç top kullanmakta olduğunu" ve "Kuruköy'den yolboyunca Çamköy'e doğru bir düşman harekâtının yapılıp yapılmadığını" sordu ve Cumburdu vadisinin İslâmköy'e doğru emniyetealınmasının Güney Cephesi'ne ait olduğunu bildirdi.

Tevfik Bey, 24 Kasım 1920 tarihinde Cephe Komutanlığı'nayazdığı telgrafta iğneleyici birtakım sözlerden sonra, bendeniz, kuzeyve güney cephelerinin her ikisinin de hükûmetin emrinde olduğunu sanıyorum.Mademki değildir, idaresizlik yüzünden, boş yere burada vatanevlâtlarını kırdıramayacağım. Yirmi dört saate kadar sol kanadımız kuvvetlibir şekilde korunmadığı takdirde, Kuva-yı Seyyare'yi Efendiköprüsücivarına çekeceğim. Bu konuda sorumluluğun kime ait olduğunu hükûmetbulsun, Efendim diyordu. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Kuva-yıSeyyare Komutanı'na cevap verdi ve dedi ki : "12'nci Kolordu, solkanadımızdan kırk kilometre uzaktadır. Bundan başka, geri çekilmiş olandüşmanı keskin taarruzla ve zorla yerinden atmak görevi birliklerimizeverilmiştir. Bu bakımdan Kuva-yı Seyyare, düşmanı takip eden müstakilbir süvari tümeni durumundadır. Düşmanın üstün kuvvetle taarruzlarınakarşı yalnız başına tedbirler alır; düşman mevziî ve ciddî bir hareket yaptıkça,buna karşı kesin savaştan kaçınır. Bu görevler süvari tümenlerineverilir. Güney Cephesi'nde kuvvetli süvari birliği olmadığından, sizin cephenizisüvari kuvvetleri ile genişletmek mümkün değildir. Güney CephesiKuva-yı Seyyareler'le yalnız dış kanadından temas ve bağlantı sağlayabilir.Bu da lâzımdır. Kısacası, cephemiz iyi idare edilmektedir. . . v.b."

Efendiler, Batı Cephesi Komutanlığı elbette ordunun kuvvet durumuve miktarı ile ilgili bütçesini düzenlemek istiyordu. Bu maksatla 22/23Kasım 1920'de bütün cephe birliklerinden kuvvetlerinin mevcudu ile ilgilimuntazam birer liste istedi. Cephe birliklerinin hepsinden cevap geldi.Kuva-yı Seyyare istenilen mevcut listesini göndermedi. Bu konuda cephedenistenen açıklamaya gelen cevapta, Tevfik Bey diyordu ki; "Kuva-yı Seyyarene bir tümen ne de düzenli bir kuvvet haline getirilemez...Bu serserilerin başına ne bir subay ne de askerî memuru koymak mümkün olmadığı gibi,kabul ettirilmesi de mümkün değildir. Çünkü, subaygördüler mi Azrail görmüşcesine isyan ediyorlar. Bizim birliklerimiz Pehlivan Ağa,Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe,Topal İsmail gibi adamlar tarafından idare edilmektedir. Bölükeminleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardandır."Sen yapamıyorsun" diye bunların değiştirilnesi imkânı da yoktur. Kuva-yıSeyyare'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel idare edilmesi zarurîdir...Aslında, Kuva-yı Seyyare, disiplin ve düzene sokulmak şöyledursun, böyle bir düşüncenin doğmakta olduğunu sezdiği anda dağılır.Rica ederim, bu yazdığım şeyleri bir şeye yormayınız...

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ANKARA İLE TEMAS ARAYIŞLARI

TEVFİK CEPHE KOMUTANINI TANIMIYOR Efendiler, tam bu günlerde, düşmanın, Bursa Cephesi ilerisinde,İznik yakınlarında bir faaliyeti hissedildi. Cephe komutanı bizzat oraya giderek yakından tedbirler almaya mecbur oldu. Onun için 28 Kasım 1920 tarihindeKuva-yı Seyyare Komutanı Tevfik Bey'e cevap verirken : "BugünBilecik'e gidiyorum. Dönüşte sizinle nerede karşı karşıya oturup görüşmek mümkün olur"sorusunu sormuştu. Cephe komutanına cevap verilmemişti.Cephe komutanı, İznik durumuna karşı, tedbir ve tertibat almakla meşgul bulunduğu sırada,Kuva-yı Seyyare Komutanlığı'ndan savaş raporları gelmeye başlamış... Sebebi sorulmuş :

"Raporlar gerektiği zaman Ankara'da Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'nayazılmıştır. İmza : Yüzbaşı Tahsin" telgrafı alınmış.

Efendiler, bir cephe komutanı için, cephesinin bir kısmında geçenolaylardan bilgi alamamak ne kadar güç bir durumdur. Böyle bir belirsizlikiçinde kalmak, bütün cephenin idaresini yanlış yola sürükleyebilir.Düzeltilmesi imkânsız tehlikeli durumlara yol açabilir. Cephe KomutanıİsmetPaşa, 29 Kasım 1920 tarihinde, durumu Ankara'da bulunanKuva-yı Seyyare Komutanı Ethem Bey'e yazarak, raporlar için vekilinin uyarılmasını bildiriyor.

İsmet Paşa, 29 Kasım 1920'de, bize şu telgrafı gönderdi :

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na
Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı'na
1 - Kuva-yı Seyyare Komutanlığı, 27.11.1920 akşaınından beri Cephe Komutanlığına rapor vermemektedir.

2 - Bu gün Ethem Bey'den, vekilini uyarnıasını rica ettim. Düşmandan geri alınanyerlerin idaresi için kurulan Simav Bölgesi Komutanlığı dolayısıyla,Tevfik Bey'in üzüntü duyduğunu bildiren Ethem Bey'den bu gün birtelgraf almış ve cevap vermiştim. Durumda dikkati çekecek ölçüde bir olağanüstülükvarsa da, geniş bilgim yoktur. Oraca alınan bilgilerin gönderilmesini rica ederim.

Efendiler, Batı Cephesi Komutanlığı ile Kuva-yı Seyyare Komutanlığıarasında geçen yazışmaları ve ortaya çıkan durumu nasıl öğrendiğimimüsaade buyurursanız açıklayayım :

Kuva-yı Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey tarafından İsmet Paşa'ya yazılan,asker kaçakları ile casusların İstiklâl Mahkemesi'ne karşı olduğunu ve Kuva-yıSeyyare'nin sol kanadının yirmi dört saate kadar 12'inci Kolordu'ca emniyete alınmayacak olursa,kuvvetini Efendiköprüsü'ne çekeceğini bildiren telgrafları, bana Ankara'da bulunanEthem Bey verdi. Ben tabiî olarak bu telgrafları anlamlı buldum.Kuva-yı Seyyare'nin durumunda tedbir alınmasını gerektiren dikkate değer bir hal gördüm. Onun için, İsmet Paşa'ya çektiğim vebu telgrafları Ethem Bey vasıtasıyla öğrendiğimi bildirdiğim 25 Kasım 1920tarihli telgrafta, "Tevfik Bey'in, önem verdiğim bu müracaatınakarşı ne şekilde cevap verildiğinin ve ne gibi tedbirler alınmiş olduğununbu gece bildirilmesini rica ederim" demiştim.

İsmet Paşa, arada geçen yazışmayı olduğu gibi bildirdi.

Efendiler, bir taraftan da, 28 Kasım 1920 tarihinden başlayarak,Kuva-yı Seyyare'nin sabah ve akşam raporları, "Umum Kuva-yı SeyyareKomutan Vekili Mehmet Tevfik" imzasıyla doğrudan doğruya bana bildirilmeye başladı.Tevfik Bey'e şu şifreli telgrafı yazdım :

Ankara, 29/30.11.1920
1'nci Kuva-yı Seyyare Komutan Vekili
Tevfik Beyefendi'ye
İki üç günden beri doğrudan doğruya bana göndermekte olduğunuz raporların son maddesinde,Batı Cephesi Ordu Komutanlığı'na verilmiş olduğu kaydınınbulunmadığı dikkatimi çekti. Bir yanlışlık mıdır, yoksa bir sebebe mi dayanmaktadır'Bu konuda bilgi verilmesini rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Başkanı
Mustafa Kemal

Bu telgrafıma Tevfik Bey'den cevap almadım. Fakat Ankara'da bulunanEthem Bey'den

rahmetli Hayati Bey'e şöyle bir yazı gönderildi :

30.11.1920
Hayati Bey Kardeşime
Tevfik Bey'le İsmet Beyefendi arasındaki anlaşmazlığın sebepleriyle, bu konuda her ikisiyle yaptığımız yazışmalairı olduğu gibi takdimediyorum. Lûtfen Paşa Hazretleri'ne gösterilip okunarak yanlış bir kanaata meydanverilmemesini rica ederim, efendim.
Kuva-yı Seyyare ve Kütahya Bölgesı Komutanı Ethem
Efendiler, bu yazıya ilişik olan telgraflarda dikkati çeken noktalar şunlardı :

Tevfik Bey, kardeşine diyor ki : "Simav Bölgesi Komutanlığı'nakesinlikle ihtiyaç yoktur. Bu bölge komutanının Eskişehir'e dönmesi içinşimdi emir verdim. Tevfik Bey, İsmet Paşa' nın halka hitabenyayınladığı bildirisini de şöyle yorumluyordu :

"Bu bildiri, bulunduğumuz yerlerde bizim adaletsiz, emniyetsiz ve namussuzcasınahareket ettiğimizi ilân ediyor... Kuva-yı Seyyare, bunu kesinlikle kabuletmez. Bu konular aydınlanıncaya kadar, Kuva-yı Seyyare, Batı Cephesi Komutanlığı'nı tanımayacaktır."

Bunun üzerine, Ethem Bey, İsmet Paşa'ya yazdığı telgrafta,kardeşinin üzüntüsünden söz ettikten sonra, bu işlerin kendisinin dönüşündensonraya bırakılmasını rica ediyor. Kardeşine de, durumu Batı Cephesi Komutanlığı'na yazdığını,ancak kendisinin de ölçülü ve nezaketlidavranması ve mukabele etmesi gerektiğini bildiriyor. Tevfik Bey,28 Kasım 1920'de Ethem Bey'e yazdığı karşılık telgrafında :

"Namusumuzla oynayan Batı Cephesi Komutanı'nı bundan böyle âmir olaraktanımayacağımı ve Simav'a gönderdiği komutanına, bu gün yanındakilerlebirlikte Eskişehir'e dönmesi için emir verdiğimi.... vazmıştım", dedikten sonra"Bu hususta başka bir şey düşünemem ve düşünebilmek imkânı da yoktur, efendim" diyordu.

Tevfik Bey'in kardeşine çektiği yine aynı tarihli 'bir telgrafında da :

".... En ufak bir şey hissedersem bu yeni kurulan komutanlığın bütün mensuplarınıgözaltında Batı Ordusu'na iade edeceğim. Batı Ordusu Komutanı İsmet Bey'in bu cephe komutanlığını idare edemeyeceğini anlıyorum" denilmekte idi.

Efendiler, bundan sonra, Kuva-yı Seyyare'nin savaş raporları Ankara'daEthem Bey'e geliyor ve Ethem Bey tarafından Batı Cephesi'ne gönderiliyormuş.

Bundan başka, Kuva-yı Seyvare Komutanlığı, Batı Cephesi haberleşmelerinesansür koymuş. Telgraf ve telefon hatlarının Kuva-yı SeyyareKomutanlığı'nın haberleşmeleriyle meşgul olduğundan söz edilerek, cepheile haberteşmeler açık ve resmî şekilde yasaklanmış. Aynı zamanda,Kuva-yı Seyyare'nin Eskişehir dolaylanna saldıracağı söylentisi yayılmıştır.

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ANKARA İLE TEMAS ARAYIŞLARI

ETHEM VE TEVFİK KARDEŞLERLE KENDİLERİ GİBİ DÜŞÜNEN BAZI ARKADAŞLARININ MİLLİ HÜKÜMETE İSYANI Saygıdeğer Efendiler, bu durumu hep birlikte incelemeyeyardım edecek kadar bilgi arz ettiğimi sanıyorum. Kalaylıkla anlaşılmakta idi ki, Ethem ve Tevfik kardeşlerle, kendileri gibi düşünen bazı arkadaşları, miilî hükûmete karşı

isyana karar vermişlerdi.Bu kararlarının uygulanması için TevfikBey cephede bahane ararken ve kuvvetlerini cepheyi terk ederek toplarken,Ethem Bey, milletvekili olan kardeşi Reşit Bey ve dahabirtakımları da siyasî yoldan çalışıyorlardı. İsyan plânında başarılı olabilmek için,her şeyden önce, buna engel sayılan Batı Cephesi'ndeki ordununbaşında bulunan komutanın itibar ve makamından düşürülerekorduya hâkim olunması gerekiyordu. Ondan sonra da Meclis kamuoyunutamamiyle kendi lehlerine çevirerek komutan, bakan veya hükûmet düşürmektekolaylık sağlamak önemli bir noktaydı. İşte bu maksatlarla çalışmaktaolduklarına bizde şüphe kalmamıştı. Ethem Bey'in, İsmet Paşa'ya vekardeşi Tevfik Bey'e yazdığı telgraflarda kullandığıyumuşak ve nazik bazı kelimelerin, biraz daha zaman kazanmakmaksadına dayandığına ve bu meseleyi İsmet Paşa ile TevfikBey arasındaki anlaşmazlıktan doğan bir üzüntü dolayısıyla, en sonundaTevfik Bey'in öfkesine hâkim olmayarak biraz ileri gitmesindenibaret gösterip, kendilerinin pek yumuşak başlı ve alçak gönüllü olduklarınıbir zaman için daha göstermeye çalıştıklarına hükmetmemek mümkün değildi.Biz de durumu olduğu gibi ciddî saydık. Siyasî ve askerî tedbirlerimizi onagöre uygulamaya başladık.

Efendiler, arz etmeliyim ki, gerek cephede gerek Ankara'da her bakımdanihtiyaç duyulan tedbirleri aldırmıştım. Ethem ve kardeşlerininisyanından asla çekinmiyordum. İsyan ettikleri takdirde yola getirilip cezalandırılacaklarınaşüphem yoktu. Onun için pek serin ve geniş hareketediyordum. Mümkün olduğu kadar kendilerini nasihatle yola getirmeye vesaygılı olmaya çalışmayı, bunu başaramadığım takdirde, kamuoyundadaha çok açıklık kazanacak olan saldırganca faaliyet ve hareketleriningerektirdiğini yapmayı tercih ediyordum. Bu düşünceyle, 2 Aralık 1920tarihinde, Ankara'da bulunan Ethem ve Reşit Bey'lerle diğer bazıkimseleri de yanıma alarak bizzat Eskişehir'e gitmeye ve orada İsmetPaşa ile de birleşerek yüzyüze konuşmaya ve anlaşmaya karar vermiştim.Ethem Bey'in bu geziye benimle gitmekten çekineceğini tahminediyordum. Halbuki, Ethem Bey'i de birlikte alıp götürmek bencepek gerekliydi. Bunun için istekli olsun olmasın, Ethem Bey'i de birliktegötürmek veyahut ısrarı halinde ona göre bir tutumu benimsemeküzere gereken tedbirlerin alınmasını da emretmiştim.

Gerçekten de, ertesi günü, Ethem Bey hastalığını ileri sürerekbirlikte seyahat edemeyeceğini bildirdi. Doktor Adnan Bey de Ethem Bey'inrahatsızlığının seyahate engel olduğunu söyledi. Israr ettim.Nihayet 3 Ekim 1920 akşamı özel bir trenle Eskişehir'e hareket ettik.Ethem ve kardeşi Reşit Bey'lerden başka yanımızda bulunan arkadaşlardan başlıcaları şunlardı :

Kâzım Paşa, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey.

4 Aralık 1920 sabahı, erkenden, henüz ben uykudayken tren Eskişehir'e vardı.Daha önce İsmet Paşa'nın henüz Bilecik'te bulunduğuanlaşılmış olduğıından Eskişehir'de durmayıp Bilecik istasyonuna gitmeyekarar vermiştik. Eskişehir'de uyandığım zaman, trenin niçin durduğunuve yoluna devam etmediğini sordum. Yaverlerim, arkadaşların sabah kahvaltısıyapmak üzere istasyonun karşısındaki lokantaya gittiklerinive şimdi gelmek üzere bulunduklarını söyledi. Çabuk gelmeleri içinhaber gönderilmesini istedim. Birkaç dakika sonra "hazırız" denildi."Bütün arkadaşlar geldi mi'" dedim. Bunun üzerine yapılan araştırmadananlaşıldı ki, herkes hazırdı ama Ethem Bey bir arkadaşıyla birlikteortada

yoktu. Derhal Ethem Bey'in kaçırıldığına hükmettim.Fakat bunu kimseye söylemedim. Yalnız, "o halde, dedim, EthemBey olmaksızın bizim Bilecik'e gitmemizde bir fayda yoktur. İsmetPaşa'yı da buraya çağırırız."

İsmet Paşa da, telgraf başında yapılan özel bir görüşmedensonra, Eskişehir e hareket etti. Daha önce, yalnız ve özel olarak görüşmemizgerekli olduğundan ben de bir iki istasyon ileri giderek buluştuk.Birlikte 4 Aralık 1920 akşamı Eskişehir'e geldik. Orada bekleyen arkadaşlarlahep birlikte bir lokantada yemek yedik. Ethem Bey yoktu. Neredeolduğunu kardeşinden sordum. Rahatsız, yatıyor dedi. O gece İsmetPaşa'nın karargâhında Kâzım Paşa, Celâl Bey, HakkıBehiç Bey de hazır olduğu halde, Reşit ve Ethem Bey'lerlekonuşacaktık. Onun için Reşit Bey, Ethem Bey'in hasta olduğunu söylerken,görüşmek üzere karargâha gelebileceğini de ilâve etmişti.Yemekten sonra karargâha girtik, fakat Ethem Bey gelmemişti. Reşit Bey'e nevakit geleceğini sordum. Verdiği cevap şuydu : EthemBey şu dakikada kuvvetlerinin başındadır!

Bu habere rağmen sakin olmayı ve görüşmeyi tercih ettik.

Şu noktayı da belirtmeliyim ki, ben Eskişehir'e resmî bir sıfatla gitmemiştim.Orada hazır bulunan bazı arkadaşların yanında, İsmet Paşa ile olan görüşmeve konuşmalarımızı tarafsız bir arkadaş sıfatıylayaptığımı söylemiştim. İsmet Paşa, durumu, aralarında geçen haberleşmeleri,Kuva-yı Seyyare Komutan Vekili olarak Tevfik Bey'inaldığı serkeşçe tavrı anlattı. Reşit Bey, kardeşleri ve kendi adına cevap veriyordu.Reşit Bey, pek kaba ve saldırganca konuşmaya başladı.Kardeşlerinin birer kahraman olduklarını, hiç kimsenin emri altınagirmeyeceklerini, bunu böylece kabul etıneye herkesin mecbur olduğunupervasızca söylüyor; ordu, disiplin, komuta ve hükûmet kavramlarıylabunların gereklerine dair ileri sürülen görüşlere kulak bile vermiyordu.Onun üzerine, ben dedim ki : "Bu dakikaya kadar sizinle eski bir arkadaşınız sıfatıyla vesizin lehinizde bir sonuç almak için samimi bir duyguyla görüşüyordum.Bu dakikadan itibaren arkadaşlık ve yakınlığım sonbulmuştur. Şimdi karşınızda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti'ninBaşkanı bulunmaktadır. Devlet Başkanı olarak, Batı Cephesi Komutanı'na,durumun gereğini yerine getirmek üzere yetkisini kullanmasını emrediyorum."Hemen İsmet Paşa da dedi ki : "Emrimde bulunankomutanlardan herhangi biri bana karşı gelmiş olabilir. Ben onuyola getirmeye ve cezalandırmaya muktedirim. Bu konuda daha kimseyekarşı aczimi itiraf etmiş ve hiç kimsenin bana ait olan bu görevin kolaylıklayerine getirilmesi için yardımını rica etmiş değilim. Ben durumungerektirdiği işleri yaparım."

Tarafımdan ve İsmet Paşa tarafından alınan bu ciddî tavır üzerine,avazı çıktığı kadar bağırırcasına konuşan Reşit Bey, derhal şimdi;ileri gitmekte acele edilmemesini, kendisi kardeşlerinin yanına gidersebir uzlaşma çaresi bulabileceğini söyledi. Bundan bir sonuç çıkmayacağı,maksadın kardeşlerine durumu anlatmak ve zaman kazanmak olduğu meydandaydı.Buna rağmen Reşit Bey'in bu teklifini kabul ettik.Ertesi günü, İsmet Paşa'nın hazırlatacağı özel bir trenle Kütahya'vakardeşlerinin yanına gitmesi uygun görüldü. Kazım Paşa'nın daReşit Bey'le birlikte gitmesi yerinde bulundu. Hareket ettiler.

İÇİNDEKİLER | İSTANBUL HÜKÜMETİNİN ANKARA İLE TEMAS ARAYIŞLARI

BİLECİK GÖRÜŞMESİ Saygıdeğer Efendiler, müsaadenizle bu hikâyeyi şimdilikburada

bırakacağım. Aynı günde, yani 5 Aralık 1920'de Bilecik istasyonundabekleyen Ahmet İzzet Paşa hey'etine temas edeceğim : Hatırınızdadır ki,İzzet Paşa'nın istek ve teklifi üzerine, kendileriyle Bilecik'tegörüşülmesine karar verilmişti. Hey'et, ayın dördünden beri beniBilecik istasyonunda bekliyordu. Bu hey'et, İzzet ve Salih Paşa'larlaelçilerden Cevat, Ziraat Nâzırı Hüseyin Kâzım, Hukuk MüşaviriMünir Bey'lerden ve Hoca Fatih Efendi'den kurulmuştu.Bilecik istasyon binasının bir odasında birleştik. İsmet Paşa da beraberdi.Görüşme şöyle geçti : Ben, ilk söz olarak "Türkiye Büyük MilletMeclisi ve Hükûmeti Başkanı" diye kendimi tanıttıktan sonra : Kimlerlemüşerref oluyorum" sorusunu yönelttim. Salih Paşa, benim maksadımıkavrayamadığı için, kendisinin Bahriye ve İzzet Paşa'nın da Dahiliye Nazırıolduğunu söylemeye çalışırken, ben derhal, İstanbul'da birhükûmet ve kendilerini o hükûmetin üyeleri olarak tanımadığımı; eğerİstanbul'daki bir hükûmetin nâzırları olarak görüşmek istiyorlarsa, kendileriylegörüşmekte mazur olduğumu bildirdim. Ondan sonra kimlik veyetki söz konusu edilmeden görüşülmesi uygun bulundu.

Konuşmanın bazı safhalarında, Ankara'dan bizimle birlikte gelenbazı milletvekili arkadaşları da bulundurdum. Birkaç saat süren konuşmadan,gelen kimselerin esaslı hiçbir bilgi ve kanaate sahip olmadıklarıanlaşıldı. Sonunda, kendilerine İstanbul'a dönmelerine izin vermeyeceğimive beraberce Ankara'ya gideceğimizi bildirdim.

İZZET VE SALİH PAŞALAR ANKARA'DA Zaten beklemekte olan trenle hareket edildi. 6 Aralık 1920'de Ankara'ya geldik. İstanbul'dan gelenhey'eti itirazlarına rağmen alıkoymuştum. Fakat bunu ilân etmeyi yararlıbulmadım. Çünkü, İzzet ve Salih Paşa'larla diğerlerinden millîhükûmet işlerinde yararlanarak haysiyetlerini korumak istedim. Bu maksatla,Ankara'ya gelir gelmez basına verdiğim resmî bildiride, adı geçenkimselerin Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'yle görüşme yapmak bahanesiyleİstanbul'dan çıktıklarını, memleketin iyilik ve selâmeti için dahayararlı ve daha etkili bir şekilde çalışmak üzere bize katıldıklarını ilânettirdim.

Efendiler, bizim İzzet Paşa hey'etiyle Bilecik - Ankara yolu üzerindebulunduğunıuz 5/6 Aralık 1920 tarihinde Reşit Bey'den, Kütahya'yavardığını, ertesi günü Tevfik Bey'le görüşeceğini, EthemBey'in de oraya geldiğini bildiren fakat daha olumlu bir anlam taşımayanbir telgraf aldım. Dört gün sonra da Reşit Bey'in, geri dönerkenEskişehir'den gönderdiği 9 Aralık tarihli bir telgrafında : "Tevfik ileolan mesele iyi bir sonuca bağlanmıştır" denildikten sonra, "Fakat tanımakve tanıtmak istediğimiz kimselerin basit ve zamana uygun olarakdüşünememelerine veya düşünemediklerine binbir işaret konmuştur" ibaresiokunmaktaydı. Reşit Bey tarafından, Eskişehir'deki Batı CephesiKomutanı İsmet Paşa'ya da, meselenin çözüme bağlandığı, haberleşmeninsağlandığı ve Simav Bölgesi Komutanının yerine gönderilebileceğisöylenmişti. 9 Aralık 1920'de Ethem Bey'den de aldığım bir şifreli telgrafta,meselenin İsmet Paşa tarafından maksatlı ve zamansız olarakçıkartılmış olduğu anlatılmak isteniyordu. Sözde almakta olduğu bütüntedbirlerden ve yaptığı düzenlemelerden o zaman Başyaverim bulunanSalih Bey'in de aynen haberdar edildikleri belirtiliyordu. Benim kuruntuyadüşürüldüğümü delilleri ile haber aldığını yazıyordu. Ondansonra inandırıcı birtakım sözlerle, Kuva-yı Seyyare'den olup da Maden'denkatılmak

üzere geri dönen fakat Genelkurmay'ın emriyle Güney Cephesi'negönderilen bir müfrezesinin kendi emrine verilmesini ve Kuva-yıSeyyare'nin Fuat Paşa zamanın, da seyyar jandarma teşkilâtı gereğincebütçeye dahil gdildiğini ileri sürerek fazla para koparmak istediği anlaşılıyordu.

Benim üç gün sonra buna verdiğim inandırıcı cevapta : "Son günlerinbeklenmedik olaylarının beni kuruntuya değil, kararsızlığa düşürdüğünü itiraf ederim"dedikten sonra : "... genel durumumuzun uyum vedüzenini bozmakta hiç kimseye göz yummamasını" bildirdim.

İÇİNDEKİLER

BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ Ethem ve kardeşleri zaman kazanmak için bizi yanıltmaya çalışıyorlardı Çerkez Ethem hükümetin kanunlarını tanımıyor Demirci Efe de harekete geçiyor Reşit orduyu yanıltmaya çalışıyor Çerkez Ethem'e bir nasihat heyeti gönderiliyor Asi Ethem ve kardeşlerine karşı fiili harekata geçilmesini emrettim Ethem ve kardeşleri kuvvetleriyle birlikte düşman saflarında müstehak oldukları yeri aldılar Birinci İnönü Zaferi Düşmanla işbirliği yapan Manisa Milletvekili Reşit Bey'in milletvekilliğinin kaldırılması kararı Ethem ve Kardeşleri canlarını Refet Paşa'ya borçludur İzzet ve Salih Paşalar Ankara'dan memnun görünmüyorlar, ille payitahta gitmek istiyorlardı Sadrazam Tevfik Paşa benimle temas kuruyor Tevfik Paşa'ya verdiğim resmi ve özel cevaplar Tevfik Paşa ve arkadaşları Anadolu'yu İstanbul Hükümeti'ne bağlamaya çalışıyorlar Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temel maddelerini Tevfik Paşa'ya bildirdim İlk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun tarihçesi Hilafet ve Saltanat konuları üzerine Türkiye Büyük Meclisi'nde yaptığım açıklamalar

ETHEM VE KARDEŞLERİ ZAMAN KAZANMAK İÇİN BİZİ YANILTMAYA ÇALIŞIYORLARDI

Gerçekte mesele çözülmemişti. Yapacağım açıklamalardan anlaşılacaktır ki, Ethem Bey ve kardeşleri zaman kazanmak için bizi yanıltmaya çalışıyorlardı.Maksatları mümkün olabildiği kadar yenidenkuvvet toplamak; Düzce'de bulunan Sarı Efe kuvvetleriyle Lefke'de bulunanGök Bayrak taburunun kendilerine katılmasını ve DemirciMehmet Efe'nin de kendileriyle birlikte isyan etmesini sağlamak; biryandan da cephe komutanlarını değiştirmek, ordudaki subay ve erlerinkendilerine karşı koymamaları için propagandaya fırsat bulmaktı. Gerçektende, Simav ve Bölgesi Komutanı, Simav'a gitmek üzere Kütahya'dan geçerken, Ethem ve Tevfik Bey'ler tarafından durdurulup, kendiemirleri altında ve gösterecekleri yerde hizmet ettirilmek üzere Kütahya'dakalması emredilmiştir. Bu emirlerinin onaylanması gereğini de 10 Aralık 1920'de Cephe Komutanlığı'ndan istemişlerdir. Görülüyor ki, her şeyyoluna girdi denildiği halde, başlangıçtaki itaatsizlik durumu aynen devam etmekteydi.

Ethem Bey, Konya, Ankara, Haymana dahil her tarafa ellerindeözel şifreler bulunan ve irtibat subayı adını taşıyan birtakım memurlargöndererek yeniden silâh ve hayvan toplamaya başladı. Bunlara verdiklerigörev ve hükûmet memurlarına yaptıkları tebligat

hakkında bir fikiredinmek üzere, örnek olarak, 7 Aralık 1920'de Ankara'nın kuzeyindekiKalecik Kaymakamına gönderdiği yazıyı aynen okuyayım : Kütahya, 7.12.1920

Kalecik İlçesi Kaymakamhğı Yüksek Katına

Kuva-yı Seyyare müfreze komutanlarından olup aşağıda kimliği yazılıİsmail Ağa, zâtıâlinizin ilçesi dahilinde Kuva-yı Seyyare'ye bağlı izinli ve izinsizmücahitlerle yeniden silâh ve hayvan toplayarak bize katılacak olan vatanseverleri alıp getirmek üzere görevlendirilerek Kalecik'e gönderilmiştir. Kendisine vatan için gerekli her türlü yardımın yapılmasını ve kolaylık gösterilmesini rica ederim, efendim. Umum Kuva-yı Seyyare Kütahya Havalisi Komutanı Ethem

Batı Cephesi Komutanı'nın, Kuva-yı Seyyare Komutanlığı'ndan eldeki cephane miktarını ve son Gediz savaşında ne kadar topçu cephanesisarfedildiğini sorması üzerine, Kuva-yı Seyyare Komutan Vekili Tevfikimzasıvla 11 Aralık 1920'de bu yazışınızdan bize güvenmediğinizi anlıyorum. Cephane ne yenir ne içilir; ancak düşmana atılır. Böyle bir güvenmeselesi akla geliyorsa, cephane göndermeyebilirsiniz, şeklinde cevapverilmekte idi.

Efendiler, burada ufak bir noktaya dikkatinizi çekeyim. Görüyorsunuz ki, Ethem Bey, cephede ve kuvvetinin başında olduğu halde,Tevfik Bey yine vekil olarak yazışma ve işlemler yapıyordu. Bir tekkuvvet üzerinde aynı yetkide iki ayrı komutan...

Cephe Komutanı, 13 Aralıkta, sorulan soru ve alınan cevap suretlerini bilgi için bana göndermişti. Hükûmetçe, anahtarı olmayan şifrelerleözel şifreler kullanılması genellikle yasaklanmıştı. Halbuki, EthemBey'in özel memurları ve milletvekillerinden bazı arkadaşları, bu yasağauymadan şifre haberleşmelerine devam etmekte idiler. Pek tabiî bunlaraengel olundu. Bunun üzerine, Ethem Bey, İsmet Paşa'ya yaptığı13-14 Aralık 1920 tarihli bir müracaatında : "Bazı ihtiyaçlar ve benzerieksikler için Ankara ve Eskişehir Kuva-yı Seyyare irtibat subaylarına çekilen telgrafların durdurulmakta olduğu anlaşılmıştır. Haberleşmelerimizin yasaklanması veya güçlüğe uğratılması şeklindeki işleınlere lütfen sonverilmesini rica ederim" diyordu. Halbuki, irtibat subaylarının açık haberleşmeleri yasaklanmamıştı. Yasaklanan, özel şifreli haberleşmeydi.Ethem Bey'in sözünü ettiği Ankara ve Eskişehir'deki subayların hiçbir haberleşmeleri yasaklanmış ve bu subaylar tarafından da EthemBey'e şikâyette bulunulmuş değildi. O günlerde, Eskişehir'e çektirilmeyen bir özel şifre vardı. Fakat o, komutan ve milletvekili diye imza atanEthem Bey'in bir arkadaşının şifresi idi. Onun için İsmet Paşa,Ethem Bey'e verdiği cevapta bunu kendisine haber verenin kim olduğununbildirilmesini istemişti.

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

ÇERKEZ ETHEM HÜKÜMETİN KANUNLARINI TANIMIYOR

Efendiler, başlıbaşına dikkati çeken bir muameleyide burada belirteyim. Bu tarihlerde Kütahya'da MutasarrıfVekili Kadı Ahmet Asım Efendi adında bir zat bulunuyordu. Kütahya'da Mevki Komutanı ünvanıyla EthemBey tarafından tayin edilmiş Abdullah Bey adında da biri vardı. Bukomutan, kaçak asker ailelerinden bazılarını sürgün edilmek üzere KütahyaMutasarrıf Vekili Ahmet Asım Efendi'ye gönderir. MutasarrıfVekili, sürgün işlemlerinin son çıkarılan kanun gereğince, İstiklâl Mahkemesi'neait olduğunu bildirerek evrakı komutanlığa geri gönderir. Bunun üzerine, Mevki Komutanı, Mutasarrıf Vekili'ni gece

vakti makamınagetirtmeye kalkar. Mutasarrıf Vekili, gece meşgul olduğundan sabahleyingörüşebileceğini bildirir. Komutanın gönderdiği erler, Mutasarrıf Vekili'ninevinin harem kapısını kırmak suretiyle zorla içeri girerler ve kendisinihakaret edici sözler söyleyerek alıp götürürler. Sorguya çektiktensonra, aynı gece silâhlı bir müfrezeyle on dört saat uzaklıkta bulunanKuva-yı Seyyare Komutanı'nın huzuruna getirirler. Ondan sonra da Kütahya'dançıkararak uzaklaştırırlar. Kadı olmak ve Mutasarrıf Vekili bulunmakdolayısıyla, çeşitli Bakanlıkların büyük bir memuru durumundaolan bir kimsenin uğradığı bu saldırı ve karşılaştığı ağır muamele, şüphesiz doğrudan doğruya hükûmete yöneltilmiş bulunuyordu. Bu olay üzerine,Meclis'te, hükûmete gensoru açıldı. İlgili Bakanlıklar, Cephe Komutanlığı'ndansuçluların Harp Divanı'na verilmelerini istediler. Cephe Komutanı'nın, Kuva-yı Seyyare Komutanlığı'nca soruşturma yapılıp sonucunun bildirilmesini isteyen telgrafına, 19 Aralık 1920'de Umum Kuva-yıSeyyare ve Kütahya Havalisi Komutan Vekili Mehmet Tevfik imzasıylagelen cevapta : "Abdullah Bey her ne yapmışsa tarafımdanverilen kesin emir üzerine yapmıştır ve yapmaya da mecburdu. Bu konunungerekçesi ilgili Bakanlıklara arz edilmişti. . . Kendisinin geri dönmesiiçin kesin emir verildiği zâtıâlîniz tarafından bildiriliyor. Döndüğü takdirde... mutlaka idam edeceğim...." deniliyordu.

Efendiler, milletin vekillerinin emriyle görevine iade edilmek istenenbir memurun idam edileceğinin bildirilmesi, elbette Anayasa ve kanunhükümleriyle bağdaştırılamazdı. 13 Aralık 1920 günü Ethem Bey,Ankara'daki kardeşi Reşit Bey'le, makina başında açık telgraflarlauzun uzadıya görüştü. Bu görüşmelerin özeti şuydu : "Ethem Bey, bukonunun mutlaka Meclis'te görüşülmesini sağlayınız. Sarı Efe denilenEdip'in kendi müfrezesiyle Gök Bayrak taburuna katılması için habergönderiniz. Meclis vasıtasıyla komutanları çektiriniz. Meclis kararıylaolmadığı takdirde, bir yolunu bulup bunu hemen sağlayınız" diyor; "patlatacağıbombaları da İngilizlerin işiteceğini ve bunun patlamasının dapek yakın olduğunu" söylüyor. Reşit Bey'in verdiği cevaplar arasındada dikkati çeken şu sözler yer alıyordu : "Kuva-yı Seyyare'nin düşmanakarşı savunma yapmamasını, bunu tümenlere bırakmasını ve Edip'lebizzat haberleşmesini, buna engel olunduğu takdirde Cephe Komutanı'ylayeniden ilgisini kesmesini" söylüyordu.

Reşit Bey, bu haberleşmelerle ilgili telgrafları olduğu gibi banagönderdi. Kendisi yanıma gelmedi. Zaten Eskişehir'den Kütahya'ya gidipdöndükten sonra yanıma gelmemişti. Kendisini yanıma çağırttım. Ne istediklerinisordum... "Cephe komutanlarını değiştiriniz" dedi. "Yerinekoyacak adamlarımız yoktur" dedim. "Beni tayin ediniz, ben daha iyi yaparım" dedi. "Cephe komutanlarını değiştirmek önemli bir meseledir. Geneldurumumuzu zayıflatır. Böyle bir teklifi kabul etmek kolay değildir.uygun da düşmez" cevabını verdim.

Aynı gün, yani 13 Aralık 1920'de Ethem Bey'e yazdığım bir telgrafta,Reşit Bey'le makina başında yapılan haberleşmeleri okuduğumusöyledikten sonra, bu konunun resmen Meclis'e getirilmesinin ve görüşülmesininuygun olmadığını, Edip'in yerinden oynatılmasının dadoğru bulunmadığını bildirdim. Aynı tarihte, Ethem Bey verdiğicevapta konunun ciddî olduğunu söyleyerek komutanlar aleyhine sözlersarfediyordu.

Efendiler, Ethem ve kardeşleri cephede bulunan komutanları beğenmiyorlar, onların emirlerine uymuyorlar. Bakanlıkları ve hükûmeti tanımıyorlar. Yalnız sözde bana itaat ediyorlar ve Meclis'i de kendi isteklerinegöre harekete geçireceklerini umuyorlar. Bana ve Meclis'e karşı hoşgörünerek, büyük bir gayretle hazırlıklarını tamamlamaya

çalışıyorlardı.Ethem Bey,18/19 Aralık tarihli bir telgrafıyla da, yine Edip'inmüfrezesiyle kendisine katılmasının sağlanmasını benden rica ediyordu.İsteğini haklı göstermek için de diyordu ki :

"Anadolu'daki isyan hareketlerinin bastılması sırasında, durum icabı Bigadolaylarında bıraktığım ve sonradan geçici olarak Düzce'ye gönderilen BirinciKuva-yı Seyyare'ye bağlı ve büyük bir kısmı İzmir ve dolaylan gönüllülerinden oluşan250 süvari, 200 piyade, bir dağ topçu takımı, iki makineli tüfek, 30 kişilik karargâhsüvari erlerinden kurulu Edip Bey müfrezesinden, İzmir sınırına yaklaşmamız dolayısıyla daha çok yararlanılacağı tabiîdir. Bununla birlikte, süreklimüracaat yapılmakta olduğundan ve Edip Bey tarafından, o bölgede güvenliğintam olarak sağlandığı bildirildiğinden, bu bölgenin uygun görülecek başka birbirliğe teslim edilerek, Edip Bey'in müfrezesinin savaş vasıtalanyla birlikteKuva-yı Seyyare'ye katılması hususunun ilgili makamlara emir ve havalesini ricaederiz".

Efendiler, bu telgrafta ileri sürülen düşüncelere, en tecrübesiz veen basit muhakemeli birinin bile inanabileceği kabul edilebilir mi' Kütahya'dabulunan bir zat, bana, İzmir sınırına yaklaşmaktan söz ediyor.Düzce ve dolaylarında durumun güvenilir olduğunu benden daha iyi haber alıyor.Edip Bey müfrezesinin kuvvetini ayrıntılı olarak saydıktan sonra, bumüfrezenin savaş vasıtalarıyla birlikte kendisine katılmasıricasının bence kabul edilebilir bulunacağını zannediyor.

Bu telgraf üzerine, 19 Aralık 1920'de, Düzce'de bulunan Müfreze KomutanıEdip Bey'e özel olarak bizzat yazdığım telgrafta, Ethem Bey'in isteğinden ve bunun kendisince istendiğinin bildirildiğinden bahsederek, müfrezenin o bölgede kalmasına kesin olarak ihtiyaç bulunduğunu da belirttim.

Edip,19/20 Aralık 1920'de verdiği cevapta, müfrezesinin o bölgedekalmasının zarurî olduğunu bildirdi. Buna, müfrezesinin Kuva-yı Seyyare'deki kimseler gibi aynı ödenekle çalıştırılmalarının sağlanması istirhamını ekleme fırsatını da kaçırmamıştı.

Efendiler, Ethem ve arkadaşları, Ankara yakınında Haymana'dada ayrıca bir kuvvet toplamaya teşebbüs ettiler. Hırsızlık suçundan Ankara'datutuklu iken sonradan serbest bırakılan Van göçmenlerindenMusa Beyzâde Abbas adında, biri, elinde bir belge ve beş onkişiyle birlikte Haymana bölgesinde adam toplamaya başladı. Bu adam19 Aralıkta yakalanabilmiş ve Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne verilmişti.Bunu yakalamak ve adamlarını dağıtmak için çabucak özel bir tertibatalmak lâzım geliyordu. Bu maksatla, Haymana'ya şimdi milletvekili bulunan Recep Zühtü Bey komutasında özel bir kuvvet gönderilmişti. Recep Zühtü Bey, Abbas'ı üç arkadaşıyla birlikte yakaladıktan sonra,büyük bir saldırıya uğrayacağını pek muhtemel gördüğünden, tutukluları, yolunu değiştirerek Polatlı üzerinden trenle Ankara'yagetirmeye mecbur olmuştu.

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

DEMİRCİ EFE DE HAREKETE GEÇİYOR

Efendiler, Demirci Efe, Ethem Bey'le haberleştikten sonra özel bir tavır takındı. Bu sezilir sezilmez, Güney Cephesi'nde bulunan Rafet Bey süvarileri, derhal üzerine gönderildi. 15/16 Aralık 1920'de Dinar yakınındaki İğdecik köyünde ,bir gece baskınıyla Efe'nin kuvvetleri dağıtılmış... Kendisi beş on kişiyle kaçmış. Efe, çok sonra bize sığınarak

affedilmiştir.

Efendiler, Reşit Bey, 20/21 Aralık gecesi evinde dört kişiye, ordubirlikleriyle Kuva-yı Seyyare arasında bir çatışma çıktığı takdirde, subaylarımızla erlerimizi yanıltma görevi veriyordu. Bu dört kişi şunlardı:Yeni Dünya gazetesinden Hayri, Arif Oruç'un kızkardeşinin oğluNizamettin, Müşir (152) Fuat Paşa'nın oğlu Hidayet vearkadaşı Şükrü Bey'ler. . . Bunlar 21 Aralıkta trenle Eskişehir'e hareket ettiler. Yanlarında Ethem Bey'in kâtibi olan birisi de vardı.Bunların içinden biri, trenin hareketinden önce, gizlice istasyondaki kaldığım binaya gelip, bana durumu bildirdi. Bu zat, propagandayı tertip veyönetmekle görevliymiş. Başkanları Hidayet Bey'miş. Para harcama yetkisi de ondaymış. Durumu ihbar eden, yalnız olarak Kütahya'yagidecek, Ethem Bey'den talimat aldıktan sonra Eskişehir'e dönecekti. Diğerleri Eskişehir'de bekleyeceklerdi.

Ben bu zata : "Biz Ethem Bey ve kardeşlerine karşı sevgi duyuyoruz. Onlar boş yere telâşa düşüyorlar. Bu teşebbüslerinden üzüntü duydum. Fakat Ethem Bey'in orduda bozgunculıık çıkarmak için vereceği talimatı bilmek isterim" dedim ve arkadaşlarıyla birlikte kendilerinihareketlerinde serbest bıraktım.

Eskişehir'de İsmet Paşa'ya, Afyon Karahisar'da Fahrettin Paşa'ya bilgi verdim ve bu adamların takip edilmeleri gereğinibildirdim.

İhbarcı, ihbarlarının doğru olduğunu sonradan davranışlarıyla ispatetmiştir.

Efendiler, Kâzım Paşa , Reşit Bey'le beraber Kütahya'daEthem ve Tevfik Bey'lerle konuşma ve görüşmelerde bulunduğuzaman, Ethem Bey'in sözlerinden, bana önemli olan noktalarışöyle özetlemişti :

1-Ankara'daki hükûmet gayeyi gerçekleştirecek durumda ve güçte değildir. Bu hükûmete karşı uyuşuk davranmamız doğru olmaz.

2-Silâhla karşı koymamızın mahiyetini kötüye yoracaklardır. Fakat sonunda başarırsam herkes bana hak verecektir.

3-Refet Bey'le aramızda bir izzetinefis meselesi geçmiştir.Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey'in haysiyetine değer vererekbizimkini kırıyor. Herhalde Refet Bey'i önüme katarak Ankara'yakadar kovalamak isterim. Ölürsem de bu takipte öleyim.

4-Biz çoktan bu işi yapardık. Fakat Reşit'in Ankara'da Meclis'teki durumu bizi aldatmıştır. Meclis'in ne önemi ve ne hükmü vardır'

ÇERKEZ ETHEM'E BİR NASİHAT HEYETİ GONDERİLİYOR

Bu şartlar yerine getirildiği takdirde, Kuva-yı Seyyare, şimdiye kadar olduğu gibi belirli bir kadro dahilinde yine görevine devam edecektir. ReşitBey'le beraber Celâl, Kılıç Ali, Eyüp Sabri ve TehbiBey'ler, 23 Aralık öğle vakti Ankara'dan hareket ettiler ve 24 Aralıktaöğleden sonra saat 16:45'te Kütahya'ya vardılar.

Efendiler, Ethem ve Tevfik Bey'lerin Cephe Komutanı'nınbilgi ve onayı olmaksızın, bölgelerinde bulunan ordu birliklerini cepheyedağıtarak, Kuva·yı Seyyare'nin ağırlıksız erlerini Gediz'de ve PehlivanAğa müfrezesini Kütahya'da toplamış olduğunu haber aldım. Bunun üzerine 25/26 Aralık 1920'de, Kütahya'da bulunan Celâl Bey ve arkadaşlarına yazdığım açık bir telgrafta : "Bu hareket tarzının taşıdığı maksat ve anlamın ne olduğunu

kesinlikle bilmek isterim. Bu konudaki görüşünüzün bildirilmesini makine başında bekliyorum" dedim. Bu telgrafınbir suretini İsmet, Refet ve Fahrettin Paşa'lara, şifre ilebildirerek dikkatlerini çektim. Hey'et, ortak imza ile şu kısa cevabı verdi :

"Müsterih olunuz, kötüye yorumlanacak herhangi bir davranış yoktur.Tevfik Bey yarın gelecek, hep birlikte görüşeceğiz. Sonucu etraflıolarak arz ederiz." Ben bu cevaptan, giden arkadaşların ya durumdan haberdar edilmeyerek aldatılmakta olduklarına veyahut da tutuklanıp istenildiği gibi yazı yazmaya mecbur edildiklerine hükmettim. Onun için,gerçek durumu anlamamış ve kısa telgraflarıyla verdikleri teminata inanmış görünmek istedim. Bu sebeple, cevap olarak : "Tevfik Bey ile degörüşmelerinden sonra, memleket ve milletin yüksek çıkarlarını sağlayacak esaslar üzerinde anlaşacaklarına şüphem olmadığını, bana gelen haberleri dedikodu sayarak, Hükûmet'çe hiçbir tedbir alınmasına gerekbulunmadığı yolundaki inancımı Hükûmet üyelerine anlatmayı başaracağımı, ancak aramızdaki samimiyeti zedeleyen durumun bir an önce ortadan kalkmış bulunduğu haberini beklediğimi, beni gönül kırıklığına uğratmamalarını" yazdım. Hey'etin, 26/27 Aralık l920'de, ortak imza ile çektikleri etraflı veaçık telgraflarındaki önemli noktalar şunlardı :

1- Güvenlik tedbirleri alındığına şüphe yoktur. Bu tedbirlerin hepsi kendilerini savunmak içindir. Kendilerine karşı çıkarılan ve yığılan kuvvetler ve yenikurulan karakollar eski yerlerine çekildiği takdirde, bu tedbirlerden de vazgeçeceklerdir.

2 - Düşmanca hareketle karşılaşmadıkça, memleketin gelecekteki selâmetiiçin ve zâtıdevletlerinin şahsına karşı besledikleri içten bağlılık dolayısıyla her türlüfülî hareketten kaçınacaklarına en büyük yeminlerle söz vermişlerdir,

3 - Kuva-yı Seyyare'nin Konya ve Alaca'da bulunan askerleriyle, TeğmenSadrettin Efendi komutasında Konya'dan gelmekte iken FahrettinPaşa tarafından tutuklanan seksen neferin ve Kuva-yı Seyyare müfreze komutanlarından Kürt İsmail Ağa ile, Kalecik'teki akrabasından cihada katılmaküzere askerlik yaşı dışındaki kimselerden toplananların Kuva-yı Seyyare'ye katılmalarına engel olışmaması,

4 - Kuva-yı Seyyare'ye para verilmesi için Kütahya Mutasarrıflığı'na emirverilmesi,

5 - Karşılıklı güven ve itimadın gerçekten kurulması ve devam ettirilmesiiçin Fahrettin ve Refet Bey'lerin cepheden uzaklaştırılmaları.

Bu noktalardan çıkan anlam nedir Efendiler' Oraya giden arkadaşlarımızın hepsinin birden bu anlamı idrak edemiyeceklerine ihtimal verilebilir miydi' O halde, biraz önce işaret ettiğim gibi, Kütahya'ya gidenhey'et, gerçekten tutuklanmıştı. Bu yazılan şeyler kendilerine dikte ettiriliyordu. Bunun böyle olacağını hey'et gitmeden önce biliyordum. Buyüzdendir ki, Reşit Bey, Kâzım Paşa'yı birlikte götürmek içinısrar ettiği halde, görüşmeler sırasında tesadüfen solumda oturan Kâzım Paşa'ya gitmemesi gerektiğini sezdirmiştim.

Çünkü Kâzım Paşa'yı geçici olarak değil, sonuna kadar tutuklayarak, imzasını kullanmaktan fazlasıyla yararlanabilirlerdi.

Aynı gece kendilerine şu cevabı verdim : "Telgrafınızı yarın BakanlarKurulu'na sunacağım." Aynı zamanda 26/27 Aralık gecesi, Eskişehir'deBatı Cephesi Komutanı İsmet Bey Efendi'ye de şu şifreli telgrafıyazdım :

Kütahya'ya giden hey'etin ayrıntılı telgrafını aşağıda olduğu gibi veriyorum.Bunun ana noktaları özetleyerek, makina başında, Refet ve FahrettinBey'lere bildirmenizi rica ederim. Hey'ete makina başında verdiğim cevap da"Telgrafınızı yarın Bakanlar Kurulu'na

sunacağım"dan ibarettir. Yarın, BakanlarKurulu kararıyla, hey'ete, görevlerinin son bulduğunu ve hemen Ankara'ya dönmelerini bildireceğim. Ondan sonra, konuyu bütün ayrıntılarıyla Meclis'te açıklamakdüşüncesindeyim.

Kuva-yı Seyyare'ye karşı, İsmet ve Refet Bey kuvvetlerinin, bulundukları yerlerde toplu ve uyanık olmalarını ve alınmış bulunan genel tedbirlere dahaçok önem verilmesini ve dikkat edilmesini rica ederim. Fülî harekete herhalde onlar başlamadan, şimdilik başlanmaması taraftarıyım. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler, ertesi günü Batı ve Güney Cephesi'ne şu telgraf verildi : 21.12.1920

Batı Cephesi Kurmay Başkanlığı Birinci Şube Müdürlüğüne, Güney Cephesi Kurmay Başkanlığı Birinci Şube Müdürlüğüne,
Refet ve İsmet Beyefendi'lere özel :

Kütahya'ya giden hey'etin gönderdiği ayrıntılı telgraf, Bakanlar Kurulu'ndaincelenerek aşağıdaki kararlar alındı. Bu kararlar, bu akşam açık telgrafla Büyük Millet Meclisi Yüce Başkanlığı'ndan doğruca Kütahya'ya bildirilecek ve hey'etin görevine son verilecektir. Buna göre gereken tedbirlerin alınması ve görüşlerinizin bildirilmesi rica olunur (Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi). Harekât Şubesi Müdürû Salih 21.12.1920

Kararname

Vatanın selâmet ve kurtuluşu için ordularda görüş birliğinin ve mutlakitaatin şart ve gerekli olduğunu her şeyden önemli sayan Bakanlar Kurulu, BüyükMillet Meclisi üyelerinden Celâl, Reşit, Eyüp Sabri , Vehbive Kılıç Ali Bey'lerin Kütahya'dan gönderdikleri 26/27 Aralık 1920 tarihlitelgraflarını ve bu konu ile ilgili olarak ortaya çıkan durum ve olayları görüşüpinceledikten sonra, aşağıdaki kararları almıştır :

1 - Birinci Kuva-yi Seyyare, bütün öteki ordu birlikleri gibi, kayıtsız şartsız Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarına, Hükûmet'in koyduğu düzen ve emirlereayak uydurmakla yükümlü ve askerî disipline bağlıdır.

2 - Birinci Kuva-yi Seyyare Komutanlığı'nın askerî görev ve konularla ilgilibütün teklif ve görüşleri, ancak emri altında bulunduğu komutanlığa ve bu komutanlık vasıtasıyla ilgili makamlara bildirilir.

3 - Yukarıdaki kararları Genelkurmay Başkanlığı uygular. Mustafa Kemal

Şer'iye Vekili (Is3) Millî Savınıma Bakanı Fehmi Fevzi Dışişleri Bakaızı İçişleri Bakam Ahmet Muhtar Doktor Adnan Genelkurmay Başkanı Maliye Bakanı Vekili Ferit Fevzi

Kütahya'da bulunan Büyük Millet Meclisi üyelerinden Celâl, Reşit, Eyup Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Bey'lerin, 26/27Aralık 1920 tarihli, etraflı telgraflarına, 27 Aralıkta cevap verdim Bunda,Bakanlar Kurulu kararını olduğu gibi bildirdim ve dedim ki : "Buna göresizlerden istediğim özel görev son bulmuş olduğundan geri dönmenizrica olunur."

28 Aralık 1920'de hey'etten aldığım telgraf aynen şöyle idi : Kütalıya, 28.12.1920

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Yüce Başkanlığı'na

Bakanlar Kurulu kararını bildiren telgraf emrinizi akşam aldık. Aslında herbirimiz memleket ve milletin selâmeti için, büyük bir samimiyetle emrinize uyarak buraya geldik. Eskişehir'in ve buranın durum ve tutumunu gördük. Anlaşmazlık konusu olan meseleyi tam bir tarafsızlık ve doğrulukla inceledik ve araştırdık. Görüşmelerin nasıl geçtiğini ve safhalarını olduğu gibi bilginize sunduk vesamimî inançlarımıza dayanarak meselenin çözüm şeklini anladığımız gibi yazdık. Sunduğumuz hususlara karşılık, Bakanlar Kurulu'nun bize bildirilen kararının neyi

ifade ettiğini anlayamadık. Aksine, vatanın selâmet ve mutluluğunu gözönünde bulunduran maruzatımızın iyi karşılanmadığını gördük. Bu konunun dahafazla sürüncemede bırakılmaya tahammülü olmadığına itimat buyurmalarını istirham ederiz.

Celât Reşit Eyüp Sabrl Vehbi Kılıç Ali

Bu telgrafa şu cevabı verdim :

Şifre-makine başında Ankara, 28.12.1920

Kütahya'da Büyük Millet Meclisi üyelerinden Celâl, Reşit , EyüpSabri, Vehbi ve Kılıç Ali Bey'lere,

İlgi : 28.12.1920 tarihli şifre : Memleket ve milletin selâmeti için bana karşıgösterdiğiniz samimiyete cidden müteşekkirim, Söz konusu durum hakkında sizlerin buradan ayrılmasından önce, bütün belgeleri göstermek suretiyle yaptığımaçıklamalar sonunda, konuyu resmen hükûmete intikal ettirirken, sizlerin yerindeolan hareket tarzını, oradaki arkadaşlara açıklamak ve anlatmak üzere, yolculukzahmetine katlanmanızı rica etmiştim. Konunun çözüm noktası olarak telgrafınızda işaret buyurduğunuz nokta zaten burada da sözkonusu olmuştu. Hükûmetinalacağı genel tedbir ve tertibatın herhangi bir tarafın isteğine göre olamayacağınıbildirmiştim. Bakanlar Kurulu kararı, aslında uyulması gereken tabiî ve bilinenhususlan resmî ve kesin olarak bir defa daha ifade eder. Yüksek görüşleriniz hiçbir şekilde kötüye yorulmus değildir. Ancak, burada da arz ettiğim üzere, benimbir buçuk aydan beri süregelen şahsî ve özel gayret ve teşebbüslerimle ve büyükbir samimiyetle yaptığım çalışmaların, ne yazık ki, takdir edilmemiş olduğunugörüyorum. Şüphesiz bu konunun çözüm ve takibini sorumlu ve ilgili makamlarabırakmış bulunuyorum. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler, Kütahya'daki hey'etin, durumu Meclis'e açıklayarak kendilerine daha yararlı olabileceklerine Ethem ve kardeşlerini inandırmak suretiyle ellerinden kurtulabildikleri anlaşılmıştır. Pek tabiî ReşitBey orada kalmıştır.

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

ASİ ETHEM VE KARDEŞLERİNE KARŞI FİİLİ HAREKATA GEÇİLMESİNİ EMRETTİM

Efendiler, Kütahya'ya, Bakanlar Kurulu kararı ve hey'etin geri dönmesi gereğini bildirdikten sonra cephe komutanlarına da âsî Ethem ve kardeşlerine karşı fülî harekâta geçmelerini emrettim.

Efendiler, askerî harekâtı çapulculuktan, devlet kurup yönetmeyi,şunun bunun mâsum çocuklarını kurtulmalık dilenmek için dağlara kaldırmak haydutluğundan ibaret zanneden, şarlatanlıklarıyla, yaygaralarıyla bütün bir Türk vatanını bezdiren ve Türk milletinin Büyük Meclisi'ni kendileriyleuğraştıran utanmaz, haddini bilmez, küstah ve herhangibir düşmanın boğazı tokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadaraşağılık ve bayağı yaratılışta olan bu kardeşleri, ellerindeki bütün kuvvetler ve dayandıkları düşmanlarla birlikte yola getirmek ve ortadan kaldırmak suretiyle, inkılâp tarihimizde, etkili bir ibret örneği vermek zarurîgörüldü. Onun için şöyle bir hazırlık yapmıştık :

Bursa'da bulunan Yunan kuvvetlerine karşı bir piyade tümeni bırakılarak,iki piyade tümeni ile bir süvari tugayına Eskişehir'in güneybatısında veKütahya doğrultusunda yığınak yaptırılmıştı. Uşak'ta bulunan Yunankuvvetlerine karşı da, cephede yalnız bir tabur

bırakılarak,iki piyade tümeni ile yedi süvari alayına, Dumlupınar yakınlarında veyine Kütahya doğrultusunda yığınak yaptırılmıştı.

Kuvvetlerimiz, hareket emrini alır almaz, derhal Kütahya'da bulunan âsî Ethem kuvvetleri üzerine yürüyüşe geçtiler. 29 Aralık 1920günü Kütahya'yı işgal ettiler. Üç gün sonra da Batı ve Güney Cepheleri'ndenhareket eden bütün kuvvetlerimiz, Kütahya'nın 30 - 40 kilometre ilerisindeve Gediz yönünde bir hatta birleştiler. Âsî Ethem, kuvvetlerini hiçbiryerde durdurmaya ve direnişe geçirmeye cesaret edemedenGediz üzerine çekilmişti.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şuurlu ordusu, kendisini, Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti'ni küçük görecek kadar beyinsizlik vebudalaca gurur gösteren bu âsîlere hak ettikleri yola getirme sillesinivurmak için, önüne geçilmez bir hiddet ve şiddetle hareket ediyordu.Nefes almaksızın kaçan âsî Ethem, İstanbul'da Sadrazamlık YüksekKatınap diye şu telgrafı veriyordu :

Ankara'da tutuklanan sayın arkadaşlarınızın İstanbul'a geri gönderilmeleriiçin, Ankara Meclis Başkanlığı'na çektiğim protesto yazısı aşağıda bilgilerinizesunulmuştur, Şimdi, Millet Meclisi'nin kararıyla saldırıya uğramış bulunuyorum.Kuvvettim savunmaya hattâ karşı saldırıya, bile yeterli olmakla birlikte, karşımdave yanlarımda Yunanlılar bulunduğundan, tutulacak yol konusunda Yunan komutanlığı ile anlaşmaya varılmış ise de, zâtıdevletlerinin onayını almayı da herbakımdan lüzumlu buldum. Gereğinin yapılması, haberleşmelerin ve Zâtıdevletlerininemirlerinin alınmasının sağlanması için, Gediz telgraf hattının onarımıve düzeltilmesi, yüksek emirlerinize arz olunur. Umum Kuva-yı Seyyare ve Kütahya Bdlgesi Eski Komutanı ve Şimdiki Uınum Kuva-yı Milllye Komutanı Ethem

Efendiler, bu telgrafta sözü geçen ve protesto yazısı denilen saçmasapan bir telgraf, gerçekten de Meclis Başkanlığı'na çekilmiş ve gizli biroturumda Meclis'e okunmuştu. Bu telgrafta kullanılan kelime ve deyimler o kadar kaba ve edepsizcedir ki, bir defa okunduktan sonra bir keredaha okunmasına ve dinlenmesine tahammül edilememişti. Bu kadar bayağı, saçma sapan bir yazıyı huzurunuzda da arz etmeyi gerekli bulmuyorum.Bu abuk sabuk yazı ile milletvekillerinin şahıslarına hakaret edilerek, Millî Meclis'in meşruluğuna saldırılarak, İzzet Paşa hey'etininİstanbul'a dönmekte serbest bırakılması isteniyordu.

Efendiler, kuvvetlerimiz Kütahya'ya girerken, ben de Meclis'te bazımilletvekilleri tarafından sorguya çekilmiş bulunuyordum. Asî Ethem'inüzerine yürümemize, ona saldırmamıza ve onu takip etmemize karşı çıkılıyordu.Fuat Paşa, Ethem ve kardeşini çekip çevirebildiği için değiştirilmemesiyerinde olurmuş. Bütün anlaşmazlıkların sebebi, yenitayin ettiğim komutanların tecrübesizlikleri ve durumun gereğine uyguntutum ve davranışlarda bulunmamaları imiş... Orduda ciddiyet ve disiplinaramanın zamanı mı imiş; ya Allah korusun Ethem Bey orduyudağıtırsa ne yapacakmışım' Bu kadar önemli bir olaya ki.m ve nasıl karar vermiş' Böyle bir karar Meclis'e haber vermeden nasıl alınırmış'gibi birçok soru ve eleştirilerden sonra, "herhalde Ethem Bey ve kardeşlerivurulmamalıdır" istekleri ileri sürüldü. 29 Aralık gününün bütünoturumlarını ve 30 Aralık gününün birkaç gizli oturumunu açıklamalaryapmakla geçirdim. Oturumun bütün safhalarını belgeleriyle, delilleriyleve gerçekleriyle açıklamaya çalıştım. Bütün bu açıklamalarıma rağmentartışma bir türlü son bulmuyordu. Her şey bir yana, yalnız Meclis'in meşruluğunasaldırma maksadı güden telgraf, sahiplerini Hıyanet-i VataniyeKanunu'na çarptırmaya yeterliyken, hu âsîlerin aylardan beri devam edegelenisyancı tutumları ve millî hükûmeti yıkmak ve kendi akıllarıncabaşka türlü

bir hükûmet kurmak düşüncelerini uygulamaya yeltenmeleridikkate alınmak istenmiyordu. Aksine, bunların ortadan kaldırılmaktanve cezalandırılmaktan kurtulmalarına çalışılmak isteniyor gibiydi. Bununsebebini kısaca açıklayayım Efendiler, milletvekillerinden bazıları,durumun şahsî ve hissî kırgınlıklardan doğduğuna inanmışlardı. Gerçektende bu yolda sonsuz propaganda yapılmış ve kamuoyu yanıltılmakistenmişti. Bir de kuvvetli ve aşın telkinler altında, Ethem kuvvetlerininçok ve yenilmesi güç olduğu sanılarak, bunların ordu ile çatışmasıhalinde, ordunun çil yavrusu gibi dağılacağını, o zaman da durumun gerçektenfeci olabileceğini düşünüyorlar ve böyle silâhlı bir çatışmaya en-gel olmayı uygun buluyorlardı.

Efendiler, bu düşünceleri isabetli görüp ona göre hareket etmeninsonucu, emirerliğinden gelen ve aslında daha yüksek bir düşünce kabiliyetinesahip bulunmayan Ethem'in koskoca Türk vatanında diktatörlüğünü kabul ve tasdik etmek olacağını anlamamak mümkün müydü'

Meclis'in heyecan ve kararsızlığını giderecek inandırıcı bir konuşmayaparak, gizli oturumlardaki görüşmeleri, çarpışmanın fülî sonuçlarınıbeklemek üzere kapattık.

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

ETHEM VE KARDEŞLERİ KUVVETLERİYLE BİRLİKTE DÜŞMAN SAFLARINDA MÜSTAHAK OLDUKLARI YERİ ALDILAR

Efendiler, Ethem kuvvetlerinin peşine düşen birliklerimiz, 5 Ocak 1921 günü Gediz'i işgal ederek, o ciyarda toplandılar. Ethem ve kardeşleri de, kuvvetleri ile birlikte düşman saflarında müstahak oldukları yeri aldılar. Artık Ethem olayı diye bir şey kalmamıştı.Ordumuzun içinde bulunan düşmankovularak kendi cephesine gönderilmişti. Bundan sonra, karşımızda yalnızbir tek düşman cephesini ve bu cephe ile ilgili olayları göreceğiz. Gerçektende bir gün sonra 6 Ocak 1921'de Yunan ordusunun tamamı bütün cepheüzerinde her noktadan taarruza geçti.

Efendiler, o günkü askerî durumu basit bir şekilde açıklamak içinşöyle diyeceğim :

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

İznik'ten, Gediz üzerinden Uşak'a kadar bir hat çekildiğini düşününüz, bu hattın,Gediz'in kuzeyinde kalan parçası iki yüz kilometredir. Gediz'den Uşak'a olan parçası da otuzkilometre kadardır. Düşman, üç tümenle bu hattın kuzey ucundan Eskişehir üzerine yürüdü. Bizim Gediz'de bulunan önemli kuwetlerimiz, Es-kişehir üzerinden bu düşman tümenlerini karşılamaya mecburdu. Karşı-ladı ve yendi. İnkılâbımızın tarihine, Birinci İnönü Zaferi'ni kaydetti.

Güney Cephesi'ne ait olan kuvvetler, eski yerlerine Dumlupınar'aiade edildiler. Kütahya'da yalnız 61'inci Tümen, iki alay kadar kuvvetiyleİzzettin Bey (Ordu Müfettişi İzzettin Paşa'dır) komutasında bırakılmıştı.

Efendiler, 8 Ocak 1921 Cumartesi günü, Meclis'in açık oturumundadurumu anlatıyordum. Artık herkes gerçeği görmüş ve anlamıştı. Ethemve kardeşlerinin lehinde ve yumuşak hareket edilmesi görüşündeolanlar, bu defa aleyhlerinde ve pek coşkun idiler. Ben

konuşurken "Ethem, Tevfikve Reşit Bey'lerin" diyerek konuşmama itiraz edildi. Yükselen bir ses : "Paşa Hazretleri, artık "Bey" demeyiniz, "Hâin"deyiniz. " uyarısında bulundu. "Ethem ve Tevfik hainleri diyeceğimfakat daha Büyük Millet Meclisi üyesi sıfatını taşıyan Reşit Bey içinde aynı sözü kullanmak mecburiyetindeyim. Yüce hey'etinize olan saygımdolayısıyla bunu söyleyemem. Önce, Reşit Bey'in Büyük Millet Meclisiüyeliğinin kaldırılmasına oy vermenizi rica ederim." dedim.

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

DÜŞMANLA İŞBİRLİĞİ YAPAN MANİSA MİLLETVEKİLİ REŞİT BEY'İN MİLLETVEKİLLİĞİNİN KALDIRILMASI KARARI

Başkan, "Millet ve memleketin yüksek çıkarları aleyhine silâh kullanarak düşmanlarla işbirliği yapan Manisa milletvekili Reşit Bey'in milletvekilliğinin kaldırılmasını kabul buyuranlar el kaldırsın" dedi. Eller kalktı, kabul olundu.

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

ETHEM VE KARDEŞLARİ CANLARINI REFET PAŞA'YA BORÇLUDURLAR

Yunan ordusunun giriştiği bu taarruzda, Ethem ve kardeşleri de kendilerine düşen görevi yerine getirmekten geri durmadılar. Tekrar Kütahya'ya yönelerek, orada bulunan zayıf tümenimize saldırmayabaşladılar. İzzettin Paşa'nın sağlam karakteri, vukuflu komutasıve emrindeki Türk subay ve erlerinin yüksek kahramanlıkları Ethemve kardeşleriyle saldıran hain kuvvetleri yenerek geri çekilmeye mecburetti. Eğer kendi şahısları da dahil olmak üzere toptan yok edilmektenkurtulabilmişler ise, bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşa'ya borçluolduklarını söylemeliyim. Bu noktayı açıklayıvereyim :

Refet Paşa, iki süvari tümeniyle, Dumlupınar'ın on kilometrekadar doğusunda Küçükköy'de bulunuyordu. Kütahya'da bulunan 61'inciTümen'e, batıdan taarruz eden Ethem kuvvetlerini derhal yenmek veyoketmek üzere hareketi emrolundu. Refet Paşa, kendi süvarileriyleEthem kuvvetlerinin yan ve arkasına gidecekti. Bulunduğu yerden kuzeye,Kütahya'ya bakılacak olursa, bu görevin tabiî bir yürüyüşle ve peketkili bir şekilde yapılabileceği meydandaydı. Halbuki Refet Paşa,gereken yere gitmemiş. Bunun aksi tarafına, Kütahya'nın batısına değildoğusuna Alayunt'a gitmiş. Süvari kuvvetleri,12 Ocak 1921 günü öğleyedoğru Alayunt bölgesine ulaştı.

Refet Paşa, İzzettin Paşa ile görüşmek üzere Kütahya'yagitti. İzzettin Paşa, süvari tümenlerinin Kütahya güneyinden, Yellicedağı batısından, tamamen süvariden ibaret olan Ethem kuvvetleriningerilerine gönderilmesini teklif etmiş.

Refet Paşa, iki tarafın savaş durumu hakkında tam bir bilgisiolmadığını ileri sürerek, böyle bir harekete yanaşmamış. . . Refet Paşa, İzzettin Paşa kuvvetleri, doğuya, Porsuk suyu gerisine çekilmedurumu ile karşılaşırsa, süvarileriyle Kütahya ovasından âsîlerin yan vegerilerine taarruzu düşünüyormuş. Atlı âsîlarin hayvanlarından inip piyadetümenimiz karşısında yaya olarak savaştığı en zayıf durumunda bileüzerine yürümekte kararsızlığa düşen komutanın, piyade tümenimiz yenilmişolarak geri çekilirken atları üzerinde bulunacak, manevî güçleriyükselmiş âsîlerin, hangi yanına ve nasıl taarruz etmeyi düşündüğü,

gerçekten her asker için üzerinde durup düşünülecek bir meseledir. Böyleşey olamaz! Bu düşman süvarisi, geri çekilmeye mecbur ettiği piyadeyibırakıp Refet Paşa süvarileri üzerine atılmayacak mıydı'

Efendiler, savaş alanına, top ve tüfek sesine gelen kuvvetin, birtek tüfek atmadan, savaşmakta olan kendinden bir kuvvetin yenilmesinibeklemesi ve ondan sonra iş görebileceğini sanması, yalnız asker olanların değil, en sade görüşlü insanların bile akla yatkın bulacağı bir düşüncedeğildir. Görev ve fedakârlık, savaşan birliklerin yenilmeden, çekilmeden başarısını sağlamaya çalışmakla yerine getirilir.

Arkadaşı savaşırken ve yardıma muhtaç iken, seyirci kalznış olankomutanlar, arkadaşının yenilgisine şahit olabilirlerse de tarihin amansız tenkit ve suçlamalarından asla kurtulamazlar.

İzzettin Paşa,11 Ocak 1921 öğlesinden 13 Ocak gece yarısınakadar devam eden şiddetli ve kritik çarpışmalar sırasında, süvari gruplarının da taarruza katılması zamanının geldiğini Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmişti. Refet Paşa, Güney Cephesi'nden getirtmekte olduğu8'inci Tümen yetişebildiği takdirde, 14 Ocakta taarruza geçmek niyetindeolduğunu, birliklerine bildiriyordu. İzzettin Paşa, 11, 12, 13 Ocakgünlerinde yalnız başına düşmanla savaştıktan sonra, akşam gün batarken yaptığı bir karşı taarruzla âsîleri yenerek kaçmaya mecbur etti. Refet Paşa, muharebeye seyirci kalmak suretiyle büyük bir fırsatı kaçırdı; Ethem'i ve kuvvetlerinin geri çekilmesine elverişli bir durumyarattı. 14'üncü günü emri altında bulunan bütün süvari kuvvetlerini Süvari Tümen Komutanlarından Derviş Bey'in (Kolordu KomutanıDerviş Paşa'dır) emrine vererek, onu, Ethem'in takibi ile görevlendirdi. Derviş Paşa, Afşar'da, özellikle Gediz'de Ethemkuvvetlerinin gerilerine doğru, geceleri de yürümek suretiyle indirdiğikorkunç darbelerle Ethem, Tevfik ve Reşit kardeşleri sersemetti. Kuvvetlerinin toplanmasına zaman bırakmadı. Derviş Bey, Ethem ve kardeşlerini 14 Ocaktan 22 Ocağa kadar dokuz gün nefes aldırmaksızın durmadan takip etmiştir. Sonunda, bütün Ethem kuvvetleriesir edilmiş; yalnız Ethem, Tevfik ve Reşit kardeşler yine birgörev almak üzere düşman ordugâhına kaçabilmişlerdir.

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

İZZET VE SALİH PAŞALAR ANKARA'DAN MEMNUN GÖRÜNMÜYORLAR, İLLE PAYİTAHTA GİTMEK İSTİYORLARDI

Saygıdeğer Efendiler, Ankara'da bulunan İstanbul'lu misafirlerimize, bir bir buçuk aylık misafirlikleri sırasında çok şeyler göstermek fırsatına sahip olduğumuzu sanıyorum. Âsî Ethem ve kardeşlerinin kuvvetleri ortadan kaldırıldı. Yunanlıları İnönü'de üç günde yendik. Büyük Millet Meclisi'nin ferahlayacağı ve memnun olacağı yeni bir devir açıldı. Fakat, İzzet ve SalihPaşa'lar, bunların hiçbirinden memnun görünmüyorlar, sıla özleminetutulmuş gibi de payitahta gitmek istiyorlardı. İstanbul'daki arkadaşlarınında çok merakta oldukları anlaşılıyordu.

Ankara'ya gelişlerinden on gün sonra, Fransız telsizleriyle Zonguldak'a bir telgraf gelmişti. Telgraf şudur : 16.12.1921

Zonguldak Mutasarrıflığı Vasıtasıyla Devletli İzzet Paşa Hazretleri'ne Zâtıdevletlerinden henüz bir haber alınamadığından, yüksek hey'etin İstanbul'a ne zaman

geleceği haberinin beklenmekte olduğu... Mustafa Atatürk

İki gün sonra Adapazarı üzerinden de şu telgraf geldi :

Dahiliye Nâzırı İzzet Paşa Hazretleri'ne

Zatıdevletlerinden bir bilgi alınamadığından, İstanbul'a ne zaman dönüleceğihaberinin beklenmekte olduğuna dair birkaç gün önce Zonguldak üzerinden çekilen telgraf cevabının bir an önce gönderilmesi rica olunur. Dahiliye Nazırı Vekili Mustafa Arif

Tevfik Paşa Kabinesi adına, Ziya Paşa'nın İnebolu'ya gönderdiğibir özel memur, 10/11 Ocak 1921'de uzun bir şifre ile birtakım bilgilerveriyordu.

İzzet Paşa hey'etinin, Anadolu'ya katılma haberi İstanbul'cadoğrulanmış. . . Kabine İzzet Paşa'dan bilgi istiyormuş. Ziya Paşa, Safa, Mustafa Arif ve Raşit Bey'ler de demişlcr ki:

Memleketin menfaati, hey'etin Ankara'da kalmasını gerektiriyorsa bunabir şey denmez. Bu takdirde kabinenin düşeceği şüphesizdir. Ancak, bizde bu vatanın evlâtlarıyız. Hiç olmazsa bizleri de durumdan haberdar etsinler... Bizi aydınlatsınlar, biz de ona göre hareket edelim.

Ziya Paşa, Paris'ten, Ahmet Rıza Bey' den aldığı bir mektupta yazılanlardan ve İstanbul'da güvenilir bir kaynaktan elde ettiği bilgilerden de söz ettiriyordu.

Ahmet Rıza Bey diyormuş ki : " Eğer Kuva-yı Milliye'nin askeri gücü elverişli ise, İzmir meselesi, iyi hazırlanmış bir hücumla oldu bitti şeklinde halledilmeliymiş... Aldığı bilgiler bunu doğruluyormuş. "Kral Konstantin'i tutacaklarmış. . ."

Ziya Paşa'nın özel olarak elde ettiği bilgiler de, son konferanstan önce Yunanlılar'ın kuvvetleri artırılarak, büyük bir taarruza geçirileceği yolundaydı.

Damat Ferit Paşa yoğun bir çalışmaya geçmiş. Baltiklimanında çeşitli kabine listeleri düzenlenmeye başlamış. . .

İnebolu'ya gelmiş olan özel memur vasıtasıyla Ziya Paşa'ya vearkadaşlarına gönderdiğim cevapta : "Verdikleri bilgilere teşekkür ettikten sonra, İzzet ve Salih Paşa'lar, ortak gayemizin kesin bir gereği olarak Ankara'da kalmışlardır", dedim. Kendilerinin İstanbul'da işbaşında kalmaları doğru ise de, kabine düşmeden önce, hepsinin, şimdiden hazır bulunduracakları güvenilir, sür'atli bir vasıtayla hemen Anadolu'ya gelmelerinin vatanın yüksek menfaatlerinin gereği olduğu ve buşekilde yapacakları hizmet ve fedakârlığın milletçe büyük bir şükranlakarşılanacağını yazdım.

Özel memurun, İstanbul'a döndükten sonra, İnebolu'ya gönderdiğive oradan 19 Ocak 1921'de çekilen şifrede, Ziya Paşa ve arkadaşlarının görüşüme uygun olarak harekete karar verdikleri bildirilmişti.

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

SADRAZAM TEVFİK PAŞA BENİMLE TEMAS KURUYOR

Efendiler, bu tarihten bir hafta kadar sonra, Kocaeli Komutanlığından şöyle bir telgraf aldım : Geyve istasyonu, 26.01.1921

Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na

Memleketin yüksek yararları ile ilgili önemli bir konu üzerinde, SadrazamPaşa'nın zâtıdevletleriyle makine başında görüşmek istedikleri İstanbul TelgrafGenel Müdürü'nün 26.01.1921 günü saat l6.30'da yazdırdığı telgrafla bildirilmektedir. Bu konudaki emirleri arz ve rica olunur.

Kocaeli Komutanlığı'na aynı gün makine başında verdiğim cevaptadedim ki :

"İstanbul Geyve ile doğrudan doğruya nasıl haberleşebilir' İstanbul'daTevfik Paşa ile veya herhangi biriyle haberleşip ilişki kurabilmek içinBakanlar Kurulu'nun ve belki de Meclis'in kararına bağlı olduğundan, bu konudaşimdiden bir şey diyemem. Tevfik Paşa ile telgraf memurunun bile açıktan açığa haberleşmede bulunması, yabancıların gözünde İstanbul'a karşı olandurumumuzu sarsacağından, doğru olmaz. Ancak, Tevfik Paşa'nın benimşahsıma değil de, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne bir müracaatı varsa,bu müracaatın kabulü tabiîdir. Bu noktanın özel olarak ve aynı yolla kendisineduyurulmasında bir sakınca yoktur.

İstanbul'dan Adapazarı'na telgraf ve oradan da Geyve'ye askerî makamların kontrolu altında bulunan telefon hattı vardı. Tevfik Paşa'nın benimle kapalı olarak görüşmek istemesi üzerine, İstanbul teli Ankara'ya bağlandı.

Tevfik Paşa'dan acık olarak şu telgrafı aldım : İstanbul, 27.l.l921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne
25 Ocak tarihinde Paris'te toplanan konferans tarafından alınan kararlargereğince, Doğu meselesinin Çözümünü görüşmek üzere 21 Şubatta Londra'daİtılaf Devletleri delegeleriyle Osmanlı ve Yunan Hükûmetleri delegelerinden oluşan bir konferans toplantıya çağırılacaktır. Yürürlükteki antlaşmada, daha sonraki olaylar dolayısıyla zarurî değişiklikler yapılacaktır. Osmanlı Hükûmeti'negönderilecek davet için, Mustafa Kemal Paşa'nın veya Ankaraca kendilerine gerekli yetki verilmiş olan delegelerin, Osmanlı delegeler heye'ti arasında bulunması şart koşulmuştur. Bu kararlar İtilâf Devletleri'nin İstanbul temsilcileri tarafından bildirildi. Görevlendireceğiniz delegelerin, buradan seçeceğimizkimselerle birleşerek yola çıkmaları için karar ve cevabınızı bekliyorum. Nazik birzamanda bulunmamız dolayısıyla, bu gibi önemli bazı durumların bildirilmesi içinhattın açık bulundurulmasını rica ederim. Makine başında hemen cevap vermekmümkünse, telgraf başında beklemekteyim, bir de şifre var efendim. Tevfik

Şifrenin çözülüş şekli de şuydu : İstanbul, 27.1.1921 Saat : 20.00

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne
"Londra Konferansı'nda güçlü konuşabilmek için Yunanlıların bir kolorduyuİzmir'e göndermekte, Trakya'daki kuvvetlerini de Anadolu'ya kaydırmakta olduğuve on güne kadar bir taarruz hareketine başlayacakları, inanılır kaynaklardan haber alınmıştır. Tevfik

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

TEVFİK PAŞA'YA VERDİĞİM RESMİ VE ÖZEL CEVAPLAR

Efendiler, Tevfik Paşa'ya cevap olarak çektiğim telgraf şuydu : Tel Ankara 28.01.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne
İlgi : 27.1.1921.

Milli iradeye dayanarak Türkiye'nin mukadderatını elinde tutan meşru ve müstakil tek hâkim kuvvet, Ankara'da sürekli olarak toplananTürkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye ile ilgili bütün meselelerin çözümündeve her türlü dış ilişkilerde başvurulacak tek yer, yalnız bu Meclis'in hükûmetidir. İstanbul'daki herhangi bır hey'etin, hiçbir bakımdan meşru ve hukukî bir durumu yoktur. Bundan dolayı, böyle bir hey'etin kendine hükûmet adını vermişolması, milletin hâkimiyet haklarına açıkça aykırıdır ve bu ad altında memleketve milletin hayatı ile ilgili konularda, dışarıya karşı kendini muhatap göstermesiuygun görülemez. Hey'etinize düşen vatan ve vicdan görevi, derhal gerçeğe veduruma uyarak, millet ve memleket adına meşru ve muhatap hükûmetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilân etmektir. Millet ve memleketimiz adına meşru yetkiyesahip hükûmetin Ankara'da olduğunun İtilâf Devletleri'nce anlaşılmış olduğu şüphesiz bulunduğu halde, adı geçen devletlerin bu görüşlerini açıkça belirtmektegecikmeleri, İstanbul'da aracı bir hey'etin varlığının kendileri için yararlı olabileceğini sanmaktan ileri gelmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, barış ve güvenliği büyük bir ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiğini ve yalnız milli haklarının tanınmasını istemekten ibaret olunan şartlarını defalarca ilân etmiş; bu hakların onaylanması halinde,teklif edilecek görüşmeleri kabule hazır olduğunu bildirmiştir. İtilâf DevletleriLondra'da toplayacakları konferaıista, Doğu mes'elesini hak ve adalet ölçüleriçerçevesinde çözmeye karar vermişlerse, davetlerini

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükizmeti'ne doğrudan doğruya yapmalıdırlar. Yukardaki şartlara, uygun olarak yapılacak davetin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından iyikarşılanacagını tekrar bildiririz. Saat 00.30. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Bunun arkasından da kendi adıma ve özel olarak şu telgrafı çektim : Tel Ankara, 28.1.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

Yüksek şahsiyetleri gibi, bütün bir ömrü bu millet ve memlekete aralıksızdeğerli hizmetlerde bulunmuş saygıdeğer bir devlet adamına, bütün geçmiştekihizmetlerinizi tamamlayıp taçlandıracak müstesna ve tarihî bir fırsatın çıktığınainanıyoruz. Biz tam bir birlik içinde hareket etmek istiyoruz. Dolaylı olarak da-vet edildiğimiz konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki hey'etin ne bü-yük sakıncalara yol açtığını tamamiyle takdir buyurduğunuza eminiz.

Milletin, sırf hâkimiyet haklarını korumak için harcadığı emekler, akıttığıhesapsız kanlar, içten ve dıştan birçok güçlüklere karşı gösterdiği dayanma vedirenme, bugün karşısında bulunduğumuz elverişli yeni durumu yarattı. Bir yandan da dünya olayları, bu dayanma ve direnmenin asıl hedefi olan tam istiklâlimizi haklı gösterecek yolda gelişmekte devam ediyor. Bizi esirliğe ve yıkılmayamahkûm etmek istemiş olan hükûmetler karşısında, millî haklarımızı savunurkenmaddî ve manevî bütün memleket kuvvetlerinin birlikte hareket etmesi şarttır.Bunun için, Zâtışâhâne'nin, memlekette millî iradenin kendini gösterdiği tek yerolan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını artık resmen ilân etmesi gerekmiştir. Böylece, İstanbul'un memlekete biribiri ardınca zararlar verdiği acı tecrübelerle sabit olan ve ancak yabancılar lehine devam ettirilen gayri tabiî durumuna bir son vermek mümkün olur. İtilâf Devletleri temsilcileri tarafından yapılan tebligat gösteriyor ki, İstanbul'dan gidecek olan bir delegeler hey'etininLondra Konferansı'na katılabilmesi, ancak onun Ankara Hükûmeti tarafından tamyetki ile görevlendirilmiş delegeleri de içinde bulundurması şartına bağlıdır. Böylece, İtilâf Devletleri, Türkiye adına barış görüşmelerine katılacak delegelerinancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından gönderilebileceğini yeteri kadar açıklıkla itiraf etmiş oluyorlar. Fülî ve hukukî olarak memlekette tekmeşru hükûmet olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin ortaya koyduğuve ilân ettiği esasları kabul ve bu esasların düşmanlarımız tarafından da onaylanmasını kolaylaşhrmak için, bize katılmak suretiyle durumunuzu düzeltmenizive tespit buyurmanızı, tarih ve millet karşısında yüklenmiş olduğumuz görev veyetkiye dayanarak teklif ederiz. Bu suretle mücadelemizi mutlu bir sonuca eriştirme hususu çabuklaştırılmış olur. Birlikte hareket ve millî gayeyi olanca gücümüzle savunmak düşüncesiyle yapılan bu samimî tekliflerimiz, kabul görmediğive yerine getirilmediği takdirde, saltanat ve hilâfet makamında oturan Zâtışâhânenin durumunun sarsılması tehlikesinden haklı olarak korkulur. Biz, millî iradenin vermiş olduğu fülî ve hukukî bütün yetkilere sahip bir hükûmet olarak,şimdiden belirtir ve bildiririz ki, bundan doğacak sorumluluk, tahmini öncedenkestirilemeyecek olan bütün kötü sonuçlarıyla birlikte doğrudan doğruya Zâtışahâneye aittir. Yüksek şahsiyetinizin bu durum karşısında vicdanî ve tarihî görevinizi tamamiyle yerine getirmenizi ve sonuçlarını tarafımıza kesin ve açık olarak bildirmenizi bekliyoruz. Bu vesile ile samimî saygılarımızın kabulünü ricaederiz, efendim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Saygıdeğer Efendiler, aslında maddî va manevî bakımdan hükmü kalmamış ve fakat

varlığını devam ettirmesi de çok zararlı olan İstanbulHükûmeti'ni bertaraf etmek önemliydi. Buna engel olanların başında Padişah ve Halife bulunuyordu. Bu bakımdan, durumun açıklık kazanmasıiçin yapılacak ilk iş, bu makama Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ve Hükûmeti'ni tanıtmak olmalıydı. Zaten elimizde olmayan ve temasımız bulunmayan bu makama, henüz başka bir imlem uygulayabilecek maddî bir gücümüz de yoktu. Bu yüzden Tevfik Paşa'ya aynı gün şu üçüncü telgrafı da yazdım : Ankara, 28.1.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa flazretleri'ne

Resmî ve özel telgrafımızdaki görüş ve tekliflerimizi aşağıda özet alaraktekrarlar, gereğinin acele yerine getirilerek sonucunun bildirilmesini rica ederiz :

1- Zâtışahâneye, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını kısa bir Hatt-ıHûmayun'la ilan edeceklerdir. Bunda Hilafet ve Saltanat makamının dokunulmazlığını esas olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni bugünkü şekli, niteliği ve yetkisiyle kabul buyurduklarını belirteceklerdir. Diğer ayrıntı ve inceliklerin ilâvesi, şimdilik karışıklığa yol açabilir.

2 - Birinci madde hükmü yerine getirildiği takdirde, bir aile meselesi olaniç durumumuzun düzenlenmesi aşağıdaki şekilde olabilir :

Zâtışâhâne eskisi gibi İstanbul'da otururlar. Yetkili ve sorumlu olup hertürlü saldırıdan uzak bulunan ve her türlü istiklâl unsurunu kendisinde toplayanTürkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti şimdilik Ankara'da bulunur. Elbette,İstanbul'da artık kabine adı altında bir hey'et kalmaz. Ancak, İstanbul'un özeldurumu dolayısıyla Zâtışâhâne'nin yanında Büyük Millet Meclisi'nce görevlendirilecek ve yetki verilecek bir hey'et bulundurulur.

3 - İstanbul şehri ile çevresine ait yönetimin nasıl düzenleneceği sonradandüşünülür ve uygulanır.

4 - Bu şartlar kabul edilip uygulandığı takdirde, Büyük Millet Meclisi'nceonaylanmış bütçemize, Padişah ve hanedandan olanlar için daha önce konmuşbulunan ödenek, görevlendirilecek olan bütün memurların ve diğer maaşlılarınaylıklarını ödemek için gerekli olan para hükûmetçe sağlanarak ödenecektir. Malîgücümüz bunu karşılayacak durumdadır. Türkiye Büyiik Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Tevfik Paşa'nın bu uzunca telgrafımıza gece verdiği cevap çokkısa oldu. Tevfik Paşa'nın cevabı şuydu : Tel 28/29.1.1921

Telgrafları aldım. Yarın kabineyi toplayarak saat 18.00 de bilgi sunarım,efendim.

TEVFİK PAŞA VE ARKADAŞLARI ANADOLU'YU İSTANBUL HÜKÜMETİNE BAĞLAMAYA ÇALIŞIYORLAR

Tevfik Paşa, kabinesini toplamış, cevap verdi, bunu da olduğu gibi bilginize sunacağım : İstanbul, 29.1.1921

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

İlgi : 28 Ocak 1921 tarihli üç ayn telgraflan.

Bugünkü Hükumet, İstanbul ile Anadolu'nun birleşmesindeki menfaatlereöteden beri değer verdiğinden bu maksatla iş başına gelmiş ve şimdiye kadar buuğurda çalışmıştır.

Milletin hâkimiyet haklarını korumak için sarfettiğiniz emeklerin ve verdiğiniz kurbanlann,

karşısında bulunduğumuz elverişli durumu yarattığına, ondabüyük ölçüde etkisi olduğuna inanıyoruz. Bu sebeple millete bir yarar sağlayacak olan tekliflerinizi kabule hazırz. Bu bakımdan bildirdiğiniz hususlarla ilgiligörüşlerimizi aşağıda açıklıyorum :

Konferansa dolaylı olarak çağrılmanız tabiîdir. Çünkü İtilâf Devletleri'nintemsilcileri buradadır. Bu bakımdan durumun, İstanbul'da bulunan ve sizinleişbirliği yapmaya çalışan bir hükûmet vasıtasıyla bildirilmesi pek tabiî görülmelidir. Şimdiye kadar Anadolu'yu tanımaya bile lüzum görmeyen Avrupa hükûmetlerinin, özellikle Anadolu delegelerinin konferansta bulunmasını şart koşmaları,sevindiricidir. Bu bakımdan, bir şekil mes'elesine takılarak bu mutlu değişiklikten yararlanmamak, millete karşı üzerinize aldığınız görev ile asla bağdaşmaz.Zaten aramızda birleştiğimiz ilân edildikten sonra, delegelerimiz ayrı gayrı değil,tekvücut demek olur. Delegeler kararlaştınlan esaslar çerçevesinde konuşacaklarına göre, bu konuda bir sakınca düşünülemez. Bundan dolayı devlet ve milletekarşı yüklendiğimiz görev, bu tarihî anda, bize uzatılan elden yararlanmamızıkesinlikle emretmektedir. Bundan kaçınmanın, Yunan iddialan karşısında savunmasız kalınmasına ve memleketimizin daha uzun zaman harp felâketlerine sahneolmasına yol açacağı düşünülmelidir. Aslında, isteklerimizi konferans huzurundaöne sürmek ve hakkımızı Avrupa'da duyurmak, konferansın sonuçsuz kaldığı farzedilmiş olsa bile, yine zarar getirmez. Zatıâlilerinin ve arkadaşlarınızın vatanseverlikleri, bu fırsatın kaçırılmayacağının güvencesidir. Şimdiye kadar eski hükûmetlerce alınmış ve her iki taraf için kötü sonuç vermiş olan kararların kaldırılması tabiî olduğundan, aramızda artık ayrılık ve gayrılık kalmamıştır. Ancak,İstanbul işgal altında bulunduğundan, burada hükûmet işlerinin büsbütün vetamamen İtilâf Devletleri'nin eline geçmesine ve böylece antlaşmadaki İstanbul'lailgili maddelerin yürürlüğe konmasına yol açacaktır. Ayrıca, harp halinde bulunduğumuz Yunan askerlerinin şu sırada İstanbul ve dolaylarında bulunuşu da, buteklifleri uygulanamaz bir duruma getirmiştir. Kabinemizin iş başında kalma düşüncesiyle bu görüşlerin bir ilgisi bulunmadığı konusunda teminat vermeyi bilegereksiz bulurum. Esasen bugün bir an önce çözülmesi gereken asıl sorun, vaktiyaklaşmakta bulunan konferansa delegelerimizi yetiştirmekten ibarettir. Biz konferansta bulunmadığımız takdirde, Yunanlılar katılacaklarından, yokluğumuzda hüküm giymek ve dolayısıyla davamızı kaybetmek tehlikesi ile karşılaşacağımız için,bu konuda tarafımızdan sorumluluk kabul edilemeyeceğini bildirir; toplantı gününden önce konferansta bulunmak menfaatimiz gereği olacağından, delegelerinizinacele buraya gönderilmesini rica ederim. Sadrazam Tevfik

Saygıdeğer Efendiler, Tevfik Paşa ve hükûmeti, İstanbul veAnadolu'nun birleşmesi için çalışmış olduğunu söylüyor. Doğrudur. Bizde aynı şey için çalışmakta idik. Şu farkla ki, Tevfik Paşa ve arkadaşları, Anadolu'yu, eskiden olduğu gibi İstanbul'a bağlamak ve tutsaketmek istiyordu. Hem de düşman kuvvetlerinin işgali altında bulunan İstanbul'a . . . Tevfik Paşa ve arkadaşları Anadolu'yu İstanbul Hükûmeti'ne bağlamaya çalışıyor. Öyle bir hükûmete ki, dünyada varlığınagöz yumuyorsa düşman emellerinin gerçekleşmesini kolaylaştırmaya yardımcı olacak nitelikte kabul edildiği içindi. Tevfik Paşa ve arkadaşlarına göre, elverişli bir durumun doğmuş olmasında Anadolu mücadelesinin çok büyiik etkisi vardı. Ama bu durumu yaratan yalnız Anadolu'nunmücadelesi değildir. İhtimal ki, bu ihtiyar diplomat, bu kerameti, kendisinin iktidar mevkiine gelmesinde hayal ediyordu.

Tevfik Paşa'ya şu şekilde cevap verdim. Ankara, 30.1.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU'NUN TEMEL MADDELERİNİ TEVFİK PAŞA'YA BİLDİRDİM

27.1.1921 ve 28.1.1921 tarihlerinde yazdığım üç telgrafla yüksek şahsiyetlerine, gereken ve benimsenip uygulan ması zarurî olan bütün hususları açıklık ve kesinlikle bildirmiş olduğuma inanıyorum. Buna rağmen, 29 Ocak 1921 tarihli telgrafınızda durumun daha gereken anlayışve isabetle değerlendirilmemekte olduğunu gördüm. Durumun önemi ve zamanınnezaketi dolayısıyla, yüksek şahsiyetleri ile birlikte sayın arkadaşlarınızın ve özellikle Zâtışâhane'nin her bakımdan bir kez daha aydinlatılmalarına yardımcı olmanız bir görev hükmüne giriyor.

Düşünce ve değerlendirmelerinizden doğru sonuçlar alınmasını kolaylaştırmak maksadıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul ve uygulanmakta olanTeşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun temel maddelerini aşağıda olduğu gibi bildiriyorum:

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Temel Maddeler

1- Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim şekli, halkın mukadderatını bizzat ve fülî olarak yönetınesi ilkesine dayanır.

2 - Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisiolan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.

3 - Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilir ve hükûmeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adını taşır.

4 - Büyük Millet Meclisi, iller halkınca seçilmiş üyelerden oluşur.

5 - Büyük Millet Meclisi'nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerinüyelik süresi iki yıldır ve yeniden seçilmek mümkündür. Eski Meclis, yeni Meclistoplanıncaya kadar göreve devam eder. Yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmediği takdirde, görev süresi yalnız bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinden herbiri, yalnız kendini seçen ilin aynca vekili olmayıp aynı zamandabütün milletin vekilidir.

6 - Büyük Millet Meclisi'nin Genel Kurulu, Kasım başında, davetsiz toplanır.

7 - Şeriat hükümlerinin uygulanması, bütün kanunların yürürlüğe konması, değiştirilmesi, yürürlükten kaldırılması, antlaşma ve barış imzalanması vevatan savunmasıyla ilgili savaş ilânı gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi'neaittir. Kanun ve tüzüklerin düzenlenmesinde, halk için en yararlı ve zamanın ihtiyacına en elverişli fıkıh ve hukuk hükümleriyle, örf ve âdetler ve teamüller esasolarak alınır. Bakanlar Kurulu'nun görev ve sorumluluğu özel kanunla belirtilir.

8 - Büyük Millet Meclisi, hükûmeti oluşturan bakanlıkları, özel kanun gereğince seçtiği bakanlar vasıtasıyla yönetir. Meclis, yürütme ile ilgili işlerde bakanlara görev tayin eder; gerekirse bunları değiştirir.

9 - Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi Başkanıdır. Bu sıfatla Meclis adınaimza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. BakanlarKurulu üyeleri içlerinden birini kendilerine başkan seçer. Ancak Büyük MilletMeclisi Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun da tabiî başkanıdır.

l0 - Teşkilât-ı Esasiye'nin bu maddelere aykırı düşmeyen hükümleri eskisigibi yürürlüktedir.

Bizce, yukarıda saydığım temel maddelere aykırı hareket etme imkân veyetkisinin bulunmadığını yüksek şahsiyetlerinin dikkatlerine önemle arz ederim.Meclis Başkanlığı ile başlayan haberleşmenizin, gerektirdiği işlemlerin yürütülmesi Bakanlar Kurulu'na bırakılmıştır, efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | BATI CEPHESİNDEKİ GELİŞMELER VE BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

İLK TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNUMUZUN TARİHÇESİ

Saygıdeğer Efendiler, bu telgrafımda temel maddeleri bildirilmiş olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, bu tarihten henüz on gün önce, yani 20 Ocak 1921'deMeclis'ten çıkmıştı. Bu kanun, Meclis'in ve millî hükûmetin durum veyetkisini, şekil ve niteliğini tespit ve ifade eden ilk kanundur. Meclis, 23Nisan 1920'de açıldığına göre, bu ana kanunun Meclis'ten çıkarılabilmesiiçin dokuz ay kadar bir zamanın geçmesi zarurî olmuştu. Bu zaruretinnereden doğduğu hakkında bir fikir verebilmek için, müsaade buyurursanız kısa bir açıklamada bulunayım :

Bilindiği üzere, Meclis'in açılmasından hemen sonra, pek gerekliesasları içine alan bir önerge vermiştim. Meclis ve onun Bakanlar Kurulu, bu esasları ilk günden yürürlüğe koymuş ve uygulamaya başlamıştı.Bir yandan da, kurulmuş olan Temel Haklar Kamisyoonu, bu önergemetni esas almak üzere, bir kanun tasarısı hazırlamaya başladı. Nihayet dört aylık bir süre sonunda, bu Komisyon, Büyük Millet Meclisi'ninKuruluş ve İşleyişi ile İlgili Kanun Maddeleri başlıklı sekiz maddelik bir tasarıyı Meclis'e getirdi. 18 Ağustos 1920 tarihinde çok acele görüşülmesi kararıyla gündeme alınan bu kanun maddelerinin uzunca birgerekçesi vardır.

Komisyon tutanağının, Büyük Millet Meclisi'nin tarifini yapan satırları arasında şu cümleler yazılıydı : Halife ve Padişah'ın esareti ve diğerolayların da buna eklenmesi ile ortaya çıkan güçlük karşısında, kurulanMeclis'imizin sonsuz olarak bugünkü şekli ile devam etmesini kabul etmek, aşırı ve özel durumlara tabiî bir şekil vermek olur. Halbuki, olağandışı durumların süreklilik kazanamayacağı bir kuraldır. Buna göre, çiğnenen hilâfet ve saltanat hakkı ile, millet ve vatanın istiklâli yeniden kazanılıncaya ve kabul ettirilinceye kadar bu durumun devamı, ancak, anahedef olan bu kutsal gayelerin gerçekleşmesiyle Meclis'in tabiî bir duruma girmesi uygun görülmüştür. Onun için ikinci maddenin birinci fıkrası "amacın gerçekleşmesine kadar" şartına bağlanmıştır. Gerçekten de,"Meclis'in ne zamana kadar toplanmakta devam edeceği" konusunda belirlibir süre ve sınır konmamıştı.

Bu sebepler ve bu görüş dolayısıyla, daha 1920 Ağustosunda TürkiyeBüyük Millet Meclisi'nin durum ve niteliği bakımından devamlı olmadığıinancının hâkim olduğu anlaşılıyor.

Kanun maddelerinin birincisi de, "Büyük Millet Meclisi, yasama veyürütme güçlerini kendinde toplar, devlet idaresini doğrudan doğruya vetek başına ele almıştır" şeklindeydi. Bu madde ile Meclis'e verilen yetkinin bile, gerekçeye göre geçici olması lâzım geleceği tabiîydi. Niteliği bakımından geçici olan bir kuruluşun yetkisi de, var olduğu sürece mevcuttur.

Temel Haklar Komisyonu'nun görüş ve kararı Meclis'te olduğu gibi benimsendi. Hattâ Meclis üyelerinden birçoğu, maksadın açıklanmasında, Komisyon'un ifadelerini eksik bularak, bu ifadelere açıklık getirilmesiteklifinde bulundular. Dediler ki. birinci maddenin başına "Hilâfet veSaltanat ile vatan ve milletin istiklâli kurtarılıncaya kadar..." şeklindeaçıklık verecek ibareyi eklemek gerekir. İkinci maddedeki "amacın gerçekleşmesine kadar" ifadesi yerine de, aynı açıklığın verilmesi gerektiğiileri sürüldü. Bu konu hayli tartışmalara yol açtı. Bazı milletvekilleri, yalnız, "hilâfet" kelimesini koyalım, "saltanat"ı da içine alır, dediler.

Bazı hoca efendiler, buna razı olmadılar. "Hilâfet manevî bIr görevdir" görüşünü ileri sürdüler. "Hilâfet'te ruhbanlık yoktur" itirazına, hocaefendiler : "Saltanat, yalnız hükmettiği memleketleri içine alır. Hilâfetise, bütün dünyadaki müslümanları kapsar" diye cevap verdiler.

Bu tartışmalar günler ve günlerce devam etti. Çatışan görüşlerdenbiri açıktı : "Halife ve Padişah vardır ve var olacaktır. O var olunca, bugünkü durum, şekil ve yetki geçicidir. Hilâfet ve Saltanat makamı otoriteyi ele alıp faaliyete geçme fırsatını bulunca, siyasî teşkilâtla ilgili esasların ne olduğu bellidir, bilinmektedir. O bakımdan yeni bir şey düşünmek söz konusu değildir. Hilâfet ve Saltanat makamı yeniden işler duruma gelinceye kadar, Ankara'ya toplanmış olan birtakım insanlar, geçici tedbirlerle çalışacaklardır."

HİLAFET VE SALTANAT KONULARI ÜZERİNE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞIM AÇIKLAMALAR

Buna karşı olan görüşte açıklık yoktu. "Saltanat millete geçmiştir, saltanat kalmamıştır; Hilâfet de saltanat demektir, o balde onun da varlığının bir anlamı yoktur" şeklinde açık ve kesin konuşulamıyordu. Otuz yedi gün sonra, 25 Eylülde, bir aizli oturumda, Meclis'e bazı açıklamalar yapmayı yararlı saydım. Ortaya atılan duygu ve düşüncelere gerekli cevapları verdikten sonra, başlıca şu görüşleri ileri sürmüştüm :

Türk milletinin ve onun tek temsilcisi bulunan yüce Meclisin, vatanın ve milletin istiklâlini, hayatını kurtarmaya çalışırken, hilafet vesaltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgul olması sakıncalıdır.Şimdilik bunlardan hiç söz etmemek yüksek menfaatlerimiz gereğidir.Eğer maksat, bugünkü halife ve Padişah'a bağlılık ve sadakattan ayrılmadığını söylemek ve belirtmekse, bu zat hâindir. Düşmanların vatan vemillet aleyhinde kullandıkları bir maşadır. Buna halife ve padişah deyince, millet onun emirlerine uyarak düşmanın emellerini yerine getirmekmecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudret ve yetkilerini kullanması yasaklanmış olan zat, zaten padişah ve halife olamaz. O halde"onu tahttan indirip yerine derhal diğerini seçeriz" demek istiyorsanız,buna da bugünün durum ve şartları elverisli değildir. Çünkü tahttan indirilmesi gereken zat, milletin yanında değil, düşmanların elindedir. Onunvarlığını yok sayarak bir diğerine itaat etmeyi tasavvur ediliyorsa, bugünkü halife ve sultan haklarından vazgeçmeyerek İstanbul'daki kabinesiyle, bugün olduğu gibi makamında oturup faaliyetini devam ettireceğine göre, millet ve yüce Meclis, asıl gayesini unutup da halifeler davasıyla mı uğraşacaktır' Ali ile Muaviye devrini yaşayacağız' Özet olarak,bu konu geniş, nazik ve önemlidir. Çözümü, bugünün işlerinden değildir.

Meseleyi kökünden çözmeye girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da

zamanı gelecektir.

Bugün koyacağımız kanunî esaslar, varlığımızı ve istiklâlimizi kurtaracak olan Millet Meclisi'ni ve millî hükûmeti güçlendirmeyi hedef almış bir anlam ve yetkiyi içine almalı ve ifade etmelidir."

Efendiler, bu açıklamalarımdan bir hafta önce, ben de Meclis'e birtasarı vermiştim. 13 Eylül 1921 tarihli olup siyasî, sosyal, idarî, askerî görüşleri özetleyen ve idarî teşkilât ile ilgili kararları içine alan bu tasarı,Meclis'in 18 Eylül 1921 tarihli toplantısında okundu. İşte, bu tarihten daha dört ay geçtikten sonra yürürlüğe giren ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunubu tasarıdan çıkmıştır.

İÇİNDEKİLER

LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİLondra Konferansı'na katılacak olan delegeler doğrudan doğruya milli iradeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi'nce seçilmelidirTevfik Paşa yeminle bağlı olduğu Kanun-ı Esasi'ye sadakatten ayrılamıyorOsmanlı devlet adamlarının belirgin özellikleriTevfik Paşa'nın teklifleri karşısında Büyük Millet Meclisi'nin kararıLondra Konferansı'na katılmamız Delegeler daha yolda iken başlayan Yunan taarruzuİkinci İnönü Zaferi ve İsmet Paşa'nın Metristepe'de gördüğü durumGüney Cephesi'ndeki harekatYunan ordusunun genel taarruz planında pek göze çarpan bir yanılmaRefet Paşa kendisi yenildiği halde düşmanı yenilmiş sayıyorduRefet Paşa Türk ordusuna Başkomutan olmak istiyorduLondra Konferansı'ndan dönen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in imzaladığı sözleşmelerBekir Sami ne olursa olsun barış yapmak istiyorduMecliste belirmeye başlayan siyasi gruplarAnadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasıHoca Raif Efendi "Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti" kuruyorKazım Karabekir Paşa, devlet şeklinde tarihi değişiklikler yapılacağı zaman askerî ve sivil devlet adamlarının gereği gibi görüşleri alınmalıdırİzzet ve Salih Paşa'ların İstanbul'da siyasal görev almayacaklarına söz vermelerine üzerine, İstanbul'a dönmelerine izin verildiİzzet ve Salih Paşalar sözlerinde durmadılarAhmet İzzet Paşa Türk Milletine hizmet etmeyi Vahdettin'in hizmetinde olmaya tercih edemediAziz milletime tavsiyem

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

LONDRA KONFERANSINA KATILACAK OLAN DELEGELER DOĞRUDAN DOĞRUYA MİLLİ İRADEYİ TEMSİL EDEN BÜYÜK MİLLET MECLİS'NCE SEÇİLMELİDİRŞimdi, arzu buyurursanız İstanbul ile haberleşmeye dele-devarrı edelim : Tevfik Paşa , 27 Ocak tarihli bir telgrafı ile Büyük Millet tekrar etti. Bakanlar Kurulu Başkanlığı'ndan şu cevap verildi : Ankara, 30.01.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

İtilâf Devletleri politikasında Türkiye lehine görülen son gelişmeler, milletin fedakarca azminin eseridir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Sevres Antlaşması'nıtümüyle reddetmesi üzerine

ortaya çıkan şu durumdan, millî çıkarlarımıza en elverişli sonuçların elde edilmesi, Londra Konferansı'na katılacak delegelerin doğrudan doğruya milli iradeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi'nce seçilmiş ve gönderilmiş olmasıyla mümkündür. Uğursuz Sevres Antlaşması'nı imzalamış bir hey'etinvarisleri durumunda olan Hey'etiniz delegelerinin, vatan ve millet için yararlı olansonuçları elde edebilmeleri mümkün değildir. Bu bakımdan, vatanın yüksek çıkarlarını düşünerek bu barış görüşmelerinde Büyük Millet Meclisi delegelerini millîbirliği tam olarak gösterecek bir şekilde serbest bırakmaklığınız gerekir. Bundandolayı, bir taraftan önceki tebligatımızla ilgili görüşmeleri takip ve yürütmeklebirlikte, bir yandan da aşağıdaki kararları derhal kabul ederek yerine getirmenizrica olunur :

1- Londra Konferansı'na katılacak Türkiye hey'eti yalnız Türkiye BüyükMillet Meclisi tarafından seçilecek ve gönderilecektir.

2 - Bu delegeler hey'eti ile birlikte gitmesini gerekli gördüğünüz bazı uzman müşavirlerle gerekli evrak ve belgeler, tarafınızdan hazırlanacak ve hey'etekatılmak üzere yola çıkarılacaktır.

3 - Bizim tarafımızdan gönderilecek delegeler hey'etinin, bütün Türkiye'yi;temsil edecek tek hey'et olduğunu da İtilâf devletlerine bildireceksiniz.

4 - Vaktin darlığı dolayısıyla kesin ve son olarak alınan bu kararlarınkabul edilmemesi halinde, vatan ve milletin selâmeti adına doğacak tarihî sorumluluk tamamen hey'etinize ait olacaktır.

Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi

Efendiler, Tevfik Paşa'nın çalışma arkadaşı olup Ankara'dabulunan İzzet Paşa tarafından da bir telgraf çekilmesinin yararlıolacağını düşündük. İzzet Paşa'nın telgrafı şuydu : Şifre Ankara, 30.1.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

Şubat sonlarında Londra'da toplanacak konferansla ilgili olarak BüyükMillet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile Zâtıdevletleri arasında yapılan açık telgraf yazışmalarındaki bilgileri öğrenmiş bulunuyoruz,Hey'etimizin uğradığı başarısızlıktan sonra yine düşünce bildirmeye cesaret etmek utanç verici olmakla birlikte, gerçek durum ve burada hâkim olan görüşlerüzerinde derin kavrayışlı yüksek şahsiyetlerini aydınlatmayı vatanseverlik duygusunun bir gereği sayıyoruz. İstanbul'un işgal altında bulunması dolayısıyla, oradaki bir hükumetin milletin temel çıkarlarını savunma gücünü gösteremeyeceğiburada tabiî görülmektedir. Sonradan Anadolu ile İstanbul'un biribirinden ayrılmasına yol açacağı endişesiyle, iki ayrı hey'et halinde konferansta bulunmaktanda kaçınılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de, telgraflarındaki görüşlerden, esas itibariyle fedakârlık etmeye yetkili değildir. Anadolu'daTanrı'nın yardımıyla, muhalefet ve isyanlar bastırılıp etkisiz duruma; etirilerek veçeteler ortadan kaldırılarak kuvvetli bir ordu ve hükûmet kurulmuştur. Avrupa'yı,Sevres Antlaşması'nın lehimize değiştirilmesine yöneltebilecek görüşmelerin kesilmesine meydan verilmeyecek şekilde, himmetlerinizin esirgenmemesini sadakatımıza dayanarak istirham ederiz. Buradaki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Padişah tarafından tanınması temel şartı değişmemek üzere, ayrıntılar ve görünüşe aitbazı noktalar üzerinde görüşme imkânı açıktır. Bu imkânın kaybedilmesine meydan verilmemek üzere durumun lütfen bildirilmesi arz olunur.

Ahmet İzzet

YEVFİK PAŞA YEMİNLE BAĞLI OLDUĞU KANUNİ ESASİYE SADAKATTAN AYRILAMIYOR

Efendiler, sizi yormazsam Tevfik Paşa'nın bu telgrafa verdiği cevabı da bilginize sunayım : İstanbul, 31.01.1921

Ankara'da İsmet Paşa Hazretleri'ne

İlgi : 30 Ocak 1921.

Hepimizin hükümlerini korumaya yemin ettiğimiz Kanun-ı Esasi'ye aykırıesaslı değişiklikler yapmanın ve bunu kabul etmenin, kanunun açık hükümleri ilene derece bağdaşacağı düşünülmeye değer. Bu konu ancak Mustafa KemalPaşa Hazretleri'nin"... vasıtasıyla gönderdiği telgrafta bildirilen ve bizce de gerekli bulunan değişikliklerin İtilâf Devletleri'ne kabul ettirilmesine çalışılıp, inşallah bu sonuç elde edildikten sonra usulüne göre çözülecek iç meselelerdendir. Aksine bu tutum, dünkü telgrafımızda da açıklandığı üzere konferansa kabul edilmememize ve İstanbul'un derhal Osmanlı hâkimiyetinden çıkarılmasına ve Yunanlıların dâvâsına karşı savunmasız kalmamıza, belki de onların haklı görülmesine yol açacaktır. Telgraflardan, bir noktanın iyi anlaşılmadığı sonucuna varıyoruz, Konferansa, sizin ve bizim diyerek iki hey'et gönderileceğinin nereden çıkarıldığı anlaşılamıyor. Dâva aynı, savunma yolları da aynı olduğuna göre, Konferans'a, gönderilecek hey'et üzerinde de bir görüş birliğine varılırsa oraca tayin edilecek delegeler, İtilâf Devletleri'nin tanımakta olduğu hükûmetin ilâve edeceği delegelerlebirlikte gidince,hey'et birlik ve beraberlik içinde, gerekli yetkiye de sahip olur ve çekinmeden birlik hâlinde millî dâvâyı savunur. Bu gereğin oraca da takdir buyurulduğu, delegelerin İtilâf Devletleri'ne tanıttırılmalarını bizden istemeleriyle anlaşılmıştır. Tebliğ olunan nota ve beyanlarımız açıkça göstermektedir ki, İtilâf Devletleri, Anadolu delegelerini Londra Konferansı'na yalnız olarak kabul etmemektedir. Bunlar, Hükumet delegeleriyle birlikte bulunmak suretiyle kabul edilecektir. Böyle ayrılık sürdürülecek olursa, büyük bir ihtimalle hiçbir tarafın delegeleri kabul edilmeyecektir. Konferansa, yalnız buradan delege kabul edilmesi ihtimali var ise de, Anadolu için bu ihtimal de yoktur. Bundan dolayı, pek büyük fedakarlıkların eseri olan bu değişiklikten zararımıza sonuçlar doğabilir. Çünkü, İtilaf çevrelerinde sayıları pek çok olan Yunan dostlarına : "Türkler, doğuda savaşın sürüp gitmesine taraftardır, barış ve uzlaşmaya istekli değildir" diye propagandayaparak lehte olanları kendilerine çekmeye, bizi haksız ve düşmanımızı haklı göstermeye fırsat verilmiş olur. Ortak delegelerden kurulu bir hey'et önderilirse, isteklerimiz kabul edilmese bile, lehimize olan görüşleri, aleyhe çevirmemİş ve belki aleyhimizde olanların önemli bir kısmını kazanmış oluruz. Vakit pek dardır. Yazışmalarla kaybedilecek zaman kalmamıştır, Delegelerin hemen gönderilmesi vatan ve milletin menfaatlerinin gereğidir. Zâtıdevletleriyle sayın arkadaşlarınızın da geri dönmeleri lâzımdır. Çünkü orada neler düşünüldüğü konusunda, yerinde yapılmış gözlemlerle edindiğimiz bilgilerden hakkıyla yararlanacak zamanın geldiğine ve oradaki görüşlerin buradaki görüşlere yaklaştırılması gerelctiğine sizin de inandığınız kanısındayız. Sadrazam Tevfik

Efendiler, Tevfik Paşa'nın Fevzi Paşa Hazretlerine cevap olarak gönderdiğitelgrafı da

okuyalım :

Şifre İstanbul, 1.2.l921

Ankara'da Mustafa Fevzi Paşa Hazretleri'ne

İlgi : 30 Ocak 1921.

Kral Konstantin'in Atina'ya dönmesi üzerine, İtilâf Devletleri çevrelerinde ve kamuoyunda, Yunanistan aleyhine meydana gelen değişme dolayısıyla,Avrupa da lehimize bir akım doğmuştur, Ancak, bu akıma karşılık, Rumların tarafını tutan ve Sévres Antlaşması'nı tamamıyla veya ufak tefek değişkliklerle uygulayarak Türkiye'yi ortadan kaldırma düşüncesinde bazı siyaaset adamları davardır. Özellikle aldığımız güvenilir bilgilere göre, bu siyaset adamlarının, Anadolutemsilcileriıiıı de konferansa davet edilmesini kabul etmeleri ve buna istekli görünmeleri, Anadolu'nun böyle bir davet kabul etmeyeceğine inanmış olmalarındanileri gelmektedir. Bununla güdülen maksat da, bu davete uymama durumunu önesürerek ve bize karşı sert tedbirler alınmasını haklı göstererek, kamuoyunu siyasetlerine uymaya mecbur etmektir. Bu bakımdan, konferansa bir an önce ve birlikte gidilerek hakkımızın alınmasına çalışmak şarttır. Eğer orada meşru ve haklıisteklerimizin reddedildiğini görür ve konferanstan çekilmek zorunda kalırsak, budurum, karşımızdakilerin elinde aleyhimize kullanılacak tesirli bir silâh olamaz.Telgraflannda öne sürülen isteklerin, daha önce de bildirilen sebepler ve İstanbul'un özel durumu dolayısıyla, kabulü mümkün değildir. Bunlarda ısrar ederek,konferansa tam zamanında katılma fırsatı kaçırılırsa, önce birlik sağlanamadığıiçin İstanbul ve Boğazlar büsbütün Osmanlı hâkimiyetinden çıkar. İkinci olarak,İtilâf Devletleri'nin Yunanistan'a para ve asker yardımı yapmalan ve Anadolu'daortak bir taarruz hareketi yürütmeye kalkışarak zaten savaşın günden güne artan güçlüklerinden sayıları pek çok azalmış olan Türk unsurunun, bir kat dahaezilip yok olması ile karşı karşıya kalınır. Üçüncü olarak büyük ölçüde fedakârlıklara katlanmak karşılığında dış yardıma ihtiyaç mecburiyeti ortaya çıkar venihayet hedefimiz olan istiklâlin heder edilmesi gibi acı sonuçlar doğar. Delegelerimizin hemen İstanbul'a gönderilmesi kaçınılmaz bir zarurettir, efendim. Sadrazam Tevfik

Saygıdeğer Efendiler, Osmanlı Sadrazamının daha başka bazı öğütleri ve bildirdikleri vardır. Müsaade buyurursanız onları da okuyalım :

Şifre İstanbul, 5.2.1921

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleriı'ne

Londra'da toplanacak olan konferansa Osmanlı Devleti'nin de davet edilmesinden dolayı telâşa düşen Yunanlılar, aleyhimizdeki propagandalannı bir katdaha artırmışlardır. Paris'teki delegemizden aldığımız bilgilere göre, Yunanlılar,Fransız kamuoyunu aleyhimize çevirmek için, Anadolu'da bir Alman kurmay askerî hey'eti bulunduğu, sizin harekât ve siyasetinizin de bu hey'etin telkinleri ileyürütüldüğü yolunda Fransız çevrelerinde söylentiler yaymaktadırlar. Ayrıca, Türkiye'deki Hristiyanların toplu olarak öldürülmekte olduğu ileri sürülerek, bunların kurtarılması için Papa tarafından bütün parlamentolara başvurulduğununduyulduğu da sözü geçen delege tarafından bu bilgilere eklendiğinden, pek kötüetkiler yaratacak olan bu söylentilerin sür'atle yalanlanması rica ve tavsiye olunur. Sadrazam Tevfik

Şifre İstanbul, 8.2.1921

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Konferansı etkilemek maksadıyla, Şubatın yirmi birinde, Yunanlıların 70-80bin kişiyle

taarruza geçecekleri Hariciye Nezareti'nce güvenilir kaynaklardan haber alınmıştır. Taarruzun Karahisar-Eskişehir doğrultusunda olacağı sanılmaktadır. İtilâf Devletleri temsilcileri, Ankara delegelerinin yalnız olarak konferansakabul edilemeyeceğini de söylemislerdir. Sadrazam Tevfik

Bu telgrafın yazılmasından maksat, Yunanlıların taarruz edeceğinibildirmek miydi' Yoksa, 70 - 80 bin kişilik düşman kuvvetinin taarruzagececeği tehdidi ile, konferansa Ankara dele5elerinin yalnız olarak kabuledilemeyeceğini söylemek mi idi' Bunu kestirmek güçtür.

Delege gönderilmesi konusunda, bizim ileri sürdüğümüz görüşleri,yazılarımızda belirttiğimiz şekilde Tevfik Paşa , İtilâf Devletleritemsilcilerine tebliğ etmiş de, telgrafın son fıkrasıyla, aldığı cevabı mı bildiriyordu' Bu da açık değildir. İstanbul, 8.2.1921

Ankara'da lılılıstafa Kenzal Paşa Hazretleri'ne

Fransız kamuoyunu incitmemek için Kilikya'da taarruzdan kaçınılmasıhayırseverliğinden şüphe edilmeyen bazı Fransız devlet adamlarının tavsivesiüzerine, Paris delegemiz tarafından büyük bir önemle bildirilmiştir. Sadrazam Tevfik

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

OSMANLI DEVLET ADMLARININ BELİRGİN ÖZELLİKLERİ Efendiler, bu gibi tavsiyeleri, İstanbul hükûmetlerinden çok dinlemiştik. Bizim taarruzdan kaçınmamızı tavsiye eden hayırseverin karşısındaki kimse,işittiğini bir gramofon gibi bize ulaştırırken, bu hayırsevere, bize taarruzdankaçınılmasını, gerelsenlere tavsiye edip etmediğini sormuş mudur acaba'Aldığı cevap, olumsuz idiyse, onun hayırseverliğine nereden hükmetmişti' Vatanımızı işgal edenlerin Kamuoyunu gücendirmemeyi tavsiye edenlere, vatanı işgal edilen milleti niçin incittiklerini ve incitmekte devamettiklerini sormamak, neden bu Osmanlı devlet adamlarının belirgin özellikleri olmuştu'

Kısacası, saygıdeğer Efendiler, görülüyor ki, Tevfik Paşa vearkadaşlarıyla, temelde, düşünce ve görüşlerde anlaşmak mümkün olamıyordu. Nihayet, konu Meclis'e getirildi.

Meclis'e iki teklifte bulundum. Birisi memleketin durumunu ve milletin gayesini İstanbul'a açıkça bildirmek; ikincisi, ayrıca davet yapıldığında Londra'ya müstakil bir hey'et göndermekti. Her iki teklifim de kabul edildi.

Efendiler, Meclis'in görüş ve kararını Tevfik Paşa'ya bildirentelgraf aynen şöyleydi :

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

TEVFİK PAŞA'NIN TEKLİFLERİ KARŞISINDA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN KARARI Londra Konferansı'na davet dolayısıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri ile İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleriarasındaki telgraf haberleşmeleri, Genel Kurul'da okunmak suretiyle Meclis'e bilgiverildi. Tevfik Paşa Hazretleri tarafından ileri sürülen görüşler, memleketin bugünkü durumu üzerinde kendilerinin açık bir görüşe varmaktan pek uzakolduklarını, bize üzüntüyle gösterdi. İstanbul'da ateşkes anlaşmasından beri ikitürlü hükûmet biribirini takip etmiştir. Biri Damat Ferit'in başkanlığıaltında, çeşitli kimselerin

katılmasıyla kurulan hükûmetler ki, her ne pahasına olursa olsun, İtilâf Devletleri'ne karşı mutlak olarak boyun eğme düşüncesini temsiletmiş ve memleketin kendi hâkimiyet haklarını devam ettirmek için yaptığı süreklifedakârlıklan, düşmanlarla birlikte çalışmak suretiyle sonuçsuz bırakmayı özelbir politika haline getirmişti. Bu düşüncenin peşine takılanlar, memleketin kötülükve hainliğe elverişli ne kadar nankör evlâdı varsa, hepsini kışkırtarak ve silâhlandırarak millî sawnmaya kendilerini adayan vatanseverler aleyhine hiç durmadankullandılar. İslâm şeriatı adına yayınlanan sahte fetvaların, mîrimiran ünvanıile mükâfatlandınlan Anzavurlarla, vatanın bağımsızlığı ve savunması aleyhine, etrafa gönderdiği maddî ve manevî zehir ve fesat kuvvetlerine karşı, Anadolu aylarcaçarpışmaya mecbur oldu. Onlar, düşmanlar hesabına cephelerimizi kaç defa arkadan vurdular. Müslümanlığın ilk asrından beri şeref ve hak din adına cihat edenmilletimiz, tarihimizin ilk günlerinden beri, devlet ve memleket ne zaman tehlikeyedüşmüşse, kanını bol bol akıtmaktan geri durmayan milletimiz, bu defa muazzamvatandan arta kalan son parçada, son kaleye çekilmiş, en son savunmasını yaparken, hükûmet adını alan hey'etler, düşmanlar hesabına, düşman safları arasındakendi milletleri aleyhine çalışıyorlardı. Bizans'ın son günlerinde, Fatih'in teslim davetine karşı "Allah'ın bana bir emaneti olan bu memleketi, ancak Allah'ateslim ederim" diye son Bizans İmparatoru'nun tahtına varis bir hanedandan gelenbugünkü halife ve sultanın hükûmeti, esir olmamak isteyen milleti, kendi eliylebağlayarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyordu. Bu birinci safha, o hükûmetlerin ve onlarla birlikte olanların bozguna uğramasıyla son buldu. İkinci türlü hükûmet,Tevfik Paşa'nın başkanlık ettikleri hey'ettir. Bunlar, gaye bakımından Anadalu sawnmasına taraftar olduklarını söylemekle birlikte, icraat bakımından, memleketin samimî olarak elde etmek istediğî barışa asla affedilmeyecek birgaflet ve inatla engel olmakta devam ediyor. Saltanat şûrâsında İtilâf Devletleri'nin uzattığı esaret belgesini ayağa kalkarak ve saygı göstererek kabul ve imzaeden devlet adamıları ve Âyân üyeleri, bütün memlekette hiçbir hak ve yetkiyitemsil etmeyen geçersiz bir kuvvet durumundadır. Anadolu ve İstanbul, istiklâl ileesaretin, hürriyet ile mahkûmiyetin birbirine zıt ve ters düştüğü iki ayrı parçahalinde kalmıştır.

Biz, memleketin esir edilmiş, iradesini kaybetnıiş parçasını, hür ve müstakilolan kısma katmak istiyoruz. İstanbul'un devlet adamları, bütünü oluşturan vebütün bir düşmanlık dünyasına karşı kendini şeref ve metanetle savunan hür kısmı, esir ve mahkûm durumdaki küçük parçaya bağlamak ve katmak istiyorlar. Bütün Anadolu'yu, hürriyet ve istiklâline âşık bütün memleket çocuklarını ve bugünkü zulüm görmüş İslâm dünyasının ruhunu temsil eden Büyük Millet NLeclisi,İstanbul'un hasta ve hürriyetten yoksun bir hey'etine boyun eğmeyı, hiçbir zaman kabul edemez.

Meclis'imiz tarafından kabul ve ilân edilen ve bütün memlekette uyulanTeşkilât-ı Esasiye Kanunu'muz gereğince, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.Milletin yasama ve yürütme gücü ise, onun gerçek ve tek mümessili olan BüyükMillet Meclisi'nde toplanır. Bu temel ilkeler karşısında delegelerimizin İstanbul'agiderek oradan seçilecek bir hey'ete katılmasına ve oranın vereceği bir yetki belgesiile dünyaya karşı millî davamızı savunmayı üzerine almasına imkân yoktur. Eğeristerseniz füli ve haklı olarak mutlak bağımsızlığı bulunan, bütün idarî teşkilâtıile memleketi yöneten, ordularıyla doğuda ve batıda düşmanları ezerek memleketebarışın yollarını açan Meclis'imizin delegeler hey'etini, memleketi temsil

edebilecektek hey'et olarak tanırsınız. Yoksa, biz kendi hey'etimizi kendimiz göndermek kararını zaten altmış bulunuyoruz. Bizce istenilen ve gerekli görülen, bu kararımızaverilecek cevabın, birtakım sözler değil, fülî davranışlar olmasıdır.

İÇİNDEKİLER | **LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ**

LONDRA KONFERANSINA KATILMAMIZ Efendiler, Dışişleri Bakanı olan Bekir Sami Bey'in başkanlığı altında ayrıca ve müstakil bir delege hey'eti kuruldu. Hey'et, Londra Konferansı'na özel olarak davet edildiğimiz takdirde katılmak üzere ve bu arada geçecek zamandan da yararlanmak maksadıyla, Antalya üzerinden Roma'ya hareket ettirildi.

Hey'etimiz, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza vasıtasıyla,konferansa resmen davet edildikleri kendilerine bildirildikten sonraLondra'ya gitmiştir.

Londra Konferansı, 27 Şubat 1921'den 12 Mart 1921'e kadar devametti. Hiçbir olumlu sonuç vermedi.

İtilâf Devletleri İzmir ve Trakya'daki nüfus durumu ile ilgili olarakkendileri tarafından yapılacak bir araştırmanın sonucunu kabul edeceğimiz yolunda bizden söz almak istediler. Delege hey'etimiz önce bunu kabul etmişti. Fakat Ankara'dan yapılan uyarı üzerine, sonradan, araştırmanın yapılmasını Yunan idaresinin buradan çekilmesine bağlamak teklifinde bulundu. İtilâf Devletleri'nin, Sevres Antlaşması'nın diğer hükümlerinin tarafımızdan samimiyetle ve itirazsız olarak uygulanmasını sağlamakistediği anlaşılmıştı. Delege hey'etimiz bununla ilgili tekliflere de red niteliğinde cevaplar vermişti. Yunan delegeleri araştırma hiç kabul etmemişlerdi. Bunun üzerine, İtilâf Devletleri, Türk ve Yunan delege hey'etlerine bazı teklifleri içine alan bir proje vererek, hükûmetlerinden, bu projeler için alacakları cevapların, Konferans'a bildirilmesini istemişlerdi.

Bizim delege hey'etimize verilen projede, Sévres Antlaşması hükümlerinde yapılacâk değişikliklerle ilgili şu noktalar vardı :

Bize bırakılan jandarma ve özel birliklerin sayısını bir parça artırmak. Memleketimizde kalacak yabancı subayların sayısını biraz azaltmak.Boğazlar bölgesini biraz ufaltmak. Bütçemiz üzerine konmuş bulunan sınırlamaları biraz hafifletmek. Bayındırlık işleri ile ilgili imtiyaz verınehakkımız üzerine konmuş sınırlamaları da biraz hafifletmek. Bundan başka, adlî kapitülasyonlar, yabancı postaları, Kürdistan... ile ilgili olarakSévres tasarısında değişiklikler yapılmasını ümit ettirecek bazı belirsizvaatler. . .

Bu teklifler projesinde, Ermenistan sınırlarının tespiti işi, BirleşmişMilletler'in göndereceği bir komisyona bırakılmakta idi. Sözde İzmirili bize geri verilecekti. Fakat İzmir şehrinde btr Yunan kuvveti bulundurulacak, İzmir ilinin güvenlik işleri, İtilâf Devletleri subayları tarafındanidare edilecek, bu ildeki jandarma kuvveti, nüfus oranına göre çeşitli unsurlardan kurulacak, şehre Birleşmiş Milletler tarafından bir Hristiyanvali tayin edilecek, İzmir ili Türkiye'ye gelirinin çoğalmasıyla artacak biryıllık vergi ödeyecekti.

İzmir ili için teklif edilen bu çözüm şekli, beş yıl sonra, taraflardanbirinin isteği üzerine Birleşmiş Milletler'ce değiştirilebilecekti.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

DELEGELER DAHA YOLDA İKEN BAŞLAYAN YUNAN TAARRUZU Efendiler, İtilâf Devletleri, delege hey'etimiz vasıtasıyla yaptıkları tekliflerin cevabını almayı beklemeden, daha delegelerimiz yolda iken, Yunanlılar bütün ordusuyla ve bütün cephelerimize karşı taarruzageçtiler.

Görüyorsunuz ki Efendiler, Yunan taarruzu konferans ve sulh hikâyesini bize zarurî olarak terk ettiriyor. Şimdi müsaade buyurursanız, sizebu taarruzu ve sonucunu arz edeyim :

Yunan ordusunun Bursa ve doğusunda önemli bir grubu, Uşak vedoğusunda diğer bir grubu vardı. Bizim de kuvvetlerimiz, Eskisehir'in kuzey-batısında, Dumlupınar'da ve doğusunda olmak üzere iki grup halindeydi. Bundan başka, Yunanlıların İzmit'te bir tümenleri, bizim de onakarşılık Kocaeli Grubu bulunuyordu. Yunanlıların Menderes boyundakibirliklerine karşı da birliklerimiz vardı. Yunan ordusunun Bursa ve Uşakgrupları, 23 Mart 192l. günü ileri harekâta geçtiler. İsmet Paşa komutasında bulunan Batı Cephesi birlikleri, arz ettiğim gibi, Eskişehir'inkuzey-batısında yığınak yapmıştı. Karar, savaşı İnönü mevzilerinde kabul etmekti. Ona göre tedbir alınıyor ve hazırlıklar yapılıyordu. Düşman,26

Mart akşamı, İsmet Paşa'nın işgal ettirdiği mevzilerin sağ kanadı ilerisine yanaştı. Ertesi günü bütün cephede karşılaşmalar oldu.Düşman 28'de sağ kanadımıza taarruza geçti. 29'da her iki kanattan taarruz etti. Düşman yer yer önemli başarılar elde ediyordu. 30 Mart günüşiddetli savaşlarla geçti. Bu savaşların da sonucu düşman lehine oldu.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ VE İSMET PAŞA'NIN METRİS TEPE'DE GÖRDÜĞÜ DURUM

Bundan sonra sıra bize geliyordu. İsmet Paşa 31 Mart günü, karşı taarruza geçti ve düşmanı yenerek, 31 Mart-1 Nisan gecesi geri çekilmeye mecbur etti. Böylece, inkılâp tarihimizin bir sayfası, İkinci İnönü zaferiyle yazılmış oldu.

Efendiler, düşman çekilirken Batı Cephesi Komutanı ile 1 Nisan günü yapılan yazışmalar, o günün duygularını tespit eden belgelerdir. O duyguları yeniden canlandırmak için, müsaade buyurursanız, o günkü yazışmalardan bazı telgrafları olduğu gibi okuyacağım : Metristepe,1.4.1921

Saat 18.30'da Metristepe'den gördüğüm durum : Gündüzbey kuzeyinde sabahtan beri dayanan ve artçı olması muhtemel olan bir düşman müfrezesi, sağkanat grubunun taarruzu ile düzensiz olarak çekiliyor. Yakından takip ediliyor.Hamidiye yönünde karşılaşma ve faaliyet yok. Bozöyük yanıyor. Düşman, binlerce ölüsüyle doldurduğu savaş meydanını silâhlanmıza terk etmiştir. Batı Cephesi Komutanı İsmet Ankara, I.4.l921

İnönü Savaş Meydanında Metristepe'de
Batı Cephesi Komutanı ve Genel Kurmay
Başkanı İsmet Paşa'ya
Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü Meydan Muharebeleri'nde üzerinizeyûklendiğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Milletimizin istiklal ve varlığı, dahice idareniz altında görevlerini şerefle yapan komutave silah arkadaşlarınızın kalbine ve vatanseverliğine bûyük bir güvenle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz.İstilâ altındaki talihsiz topraklanmızla birlikte bütün vatan, bugün en ücra koşelerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istilâ hırsı, azminizin ve vatanseverliğinizin yalçın kayalarma başını çarparak paramparça oldu.

Adınızı tarihin şeref abidelerine yazan ve bütün millete size karşı sonsuzbir minnet ve şükran duygusu uyandıran büyük gazâ ve zaferinizi tebrik ederken,üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref meydanı seyrettirdiği kadar, milletimiz ve kendiniz için yükseliş parıltılarıyla dolu birgeleceğin ufkuna da baktığını ve hâkim olduğunu söylemek isterim. Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Büyük Millet Mecilisi Başkanı
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne
Zulüm ve zorbalık dünyasının en zalimce hücumlarına karşı yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddî ve manevî bütün kabiliyet ve kuvvetlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete getiren Büyük Millet Meclisi'nin Başkanı Mustafa Kemal Paşa!

Kahraman askerlerimiz ve subaylarımız adına, askerlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan tümen ve kolordu komutanları adına takdir ve tebriklerinize büyük bir iftiharla teşekkürlerimi arz ederim. Batı Cephesi Komutanı İsmet

GÜNEY CEPHESİ'NDEKİ HAREKAT Saygıdeğer Efendiler, İnönü muharebe alanını ikinci defa yenilerek terkeden ve Bursa'ya doğru eski mevzilerine çekilen düşmanın takibinde, piyade ve süvari tümenlerimizin gösterdikleri anılmaya değer yararlıkları anlatamayacağım. Yalnız, genel askerî durumu tam olarak açıklayabilmek için, müsaade buyurursanız Güney Cephemiz'e giren bölgede yapılan harekâtı özetleyeyim.

Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa'nın emrinde bulunan üçpiyade tümeni, Dumlupınar'da hazırlanmış bir mevzide bulunuyordu.Bundan başka, bir süvari tümeni ve bir de süvari tugayı vardı. Bu mevzün sol kanadında bulunuyordu. Güney Cephesi Komutanı'nın aldığı görev, düşmanı bu mevzide durdurmaktı. Uşak doğusundaki mevzilerimizden hareket eden üç piyade tümeni ve bir kısım süvari Dumlupınar mevzilerine taarruz etti. 26 Mart'ta birliklerimiz, mevzilerini terke mecburoldu. Güney Cephesi Komutanı, bundan sonra kuvvetlerini esaslı bir hatta durdurmayı ve yeniden tertibat almayı başaramadığı için kuvvetler ikiye ayrıldı. 8'inci ve 23'üncü Piyade Tümenleri ile 2'nci Süvari Tümeni'nden meydana gelen kısmı, kendi emri altında, Altıntaş'a doğru çekildi.57'nci Piyade Tümeni ile 4'üncü Süvari Tugay'ından meydana gelen ötekikısım Fahrettin Paşa'nın emri altındaydı. Düşman bütün kuvvetiyle Fahrettin Paşa kuvvetlerine yönelerek doğuya yürüdü. Refet Paşa kuvvetlerine karşı, Dumlupınar'da yalnız bir piyade alayıbıraktı. Refet Paşa, sonradan 23'üncü Tümeni Altıntaş üzerindengüneye, Fahrettin Paşa emrine verdi. Altıntaş yönünde, düşmanın hiçbir hareketi olmadığı anlaşılınca, Refet Paşa , yanında bulunan kuvvetlerle kuzeye getirtildi.

Doğuya doğru ilerleyen düşmana karşı, Fahrettin Paşa kuvvetleri çeşitli yerlerde savaşlar vererek Afyon'un doğusuna çekildi. Düşman, Afyonkarahisar'ı işgal ettikten sonra, Çay-Bolvadin hattına kadarilerledi ve orada durdu. Bu düşman karşısında, Fahrettin Paşa,37'nci ve 23'üncü Tümenlerle birlikte, güneyden Adana bölgesinden gelen 41'inci Tümen'i de alarak, bir karşı hat oluşturdu.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

YUNAN ORDUSU'NUN GENEL TAARRUZ PLANINDA PEK GÖZE ÇARPAN BİR YANILMA Efendiler, askerî strateji konusunda fazla düşünce, ileri sürmekten kaçınma taraftarı olmakla birlikte Yunan ordusunun bu defaki genel taarruz plânında göze çarpan bir yanılmaya işaret etmek isterim. Yunan ordusıınıın Uşak grubunun, Dumlupınar'dan sonra, Eskişehir'e doğru yürümesi gerekirdi. Afyon üzerinden Konya'ya doğru yönelmesi, kuvvetlerini asıl kesin sonuç alacağı alandan uzaklaştırarak, işe yaramaz ve tehlikeli bir durumda bırakmıştır. İnönü'ndeki başarı bizim tarafta kaldıktan sonra, bu kuvvetlerin, kendilerini tehlikeden kurtarmakiçin bir an önce sür'atle geri çekilmelerirıi sağlamaktan başka bir şey düşünmeyeceklerine şüphe yoktu. İnönü'nde zafer kazanan kuvvetlerimiz,Eskişehir, Altıntaş üzerinden Dumlupınar'a yönelerek bu mesafenin önemli bir kısmında demiryolundan fazlasıyla yararlanma imkânı bulunduğuna göre, Afyonkarahisar'ın doğusunda bulunan Yunan grubu geri çekilmehattını kesebilir ve böylece, pek büyük bir

ihtimalle o grubu büyük bir fetâkete uğratabilirdi. Nitekim, bu düşüncenin uygulanmasına geçmekte bir an gecikilmemiştir. İlk serbest kalan tümenler derhal Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa'nın emrine verilerek harekete geçirilmiştir.

İnönü Meydan Muharebesi'nden alınan sonuç üzerine, Yunan ordusunun Uşak grubu, derhal geri çekilmeye başladı. Refet Paşa , 7 Nisan 1921 tarihinde karargâhıyla Çöğürler'de, 4'üncü ve 11'inci TümenlerAltıntaş bölgesinde, 5'inci Kafkas Tümeni ve kuvvetli bir alay durumundaolan Meclis Muhafız Taburu Çöğürler güneyinde, 1'inci ve 2'nci SüvariTümenleri Kütahya bölgesinde bulunuyorlardı. Fahrettin Paşa,Çay ve Afyon'dan çekilen düşmanı kovalayıp sıkıştırırken, Refet Paşa da düşmanın Aslıhanlar civarında bulunan bir alayına, bu saydığımızkuvvetlerle, yani, üç piyade tümeni ve bir taburla taarruz etti. Bir taraftanda kuzeyden daha iki tümen, 24'üncü ve 8'inci Tümenler güneye doğrugönderildi. Aslıhanlar'daki Yunan alayı, Refet Paşa'nın taarruzunudurdurdu ve çok zaman kazandı. Bu süre içinde geriden gelen birliklerleiki tümene kadar takviye edildi. Bu kuvvetler Afyon'dan çekilen kuvvetlerin kendilerine katılmalarını sağladı.

12 Nisan 1921 günü, Refet Paşa'nın emrinde kuzeyden güneyeve doğudan batıya taarruz eden kuvvetlerin toplamı şöyleydi :

Kuzeyden gelen 4, 5, 11, 8 ve 24, doğudan ilerleyen 57, 23 ve 41' inciTümenler ki, toplam olarak sekiz piyade tümeni ve bir piyade taburu...1'inci ve 2'nci Süvari Tümenleri çok uzak mesafelerden dolaştırılarak veancak düşman yenildiği takdirde etkili olabilecek; fakat o günkü savaştahiç de işe yaramayarı düşman gerisindeki Banaz hedefine gönderilmişti.Refet Paşa'nın komutası altına verilen kuvvetler, taarruzlarında başarı kazanamadılar, aksine fazla can kaybı oldu. Düşman, Dumlupınarmevzilerine hâkim olarak yerleşti ve orada kaldı. Refet Paşa kuvvetleri de Dumlupınar'ın on kilometre kuzeydoğusunda olmak üzere, Aydemir, Çalköy, Selkisaray hattına çekilip durdu. Aslıhanlar Muharebesidiye anılan bu çarpışmalar bu şekilde sona erdi.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

REFET PAŞA KENDİSİ YENİLDİĞİ HALDE DÜŞMANI YENİLMİŞ SAYIYORDU Efendiler, muharebe sırasında muhar ebe hatlarındaki bazı kısımların ileri geri dalgalanışı ve özellikle Afyon doğusunda bulunan düşman tümenlerininDumlupınar'ın ilerisinde bıraktıkları bir alaylarının yenilip safdışı edilememesi yüzünden, düşman kuvvetleri Dumlupınar'akadar çekilme imkânını bulabilmiştir. Bundan sonra, Yunan kuvvetlerinin, sağlam bir muharebe hattı tutmak üzere tertibat alırken, ileridekibirliklerinin o hatta ulaşmak üzere geri yürüyüşleri, Refet Paşa'nınmuharebesinin sonucu hakkında yanlış bir yargıda bulunmasına yol açtı.Gerçekten de Refet Paşa , kendisi yenildiği halde, düşmanın yenilip geri çekildiğiini ,sandı ve bunu, beş gün süren Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde, düşmana son darbenin vurulabildiğini bildiren :elgrafıylabize de haber verdi. Biz de, pek tabiî memnun olarak büyük takdir ve tebriklerde bulunduk, Fakat durumu iyice anlamak için telgraf başında kendisine sorduğum sorulara aldığım cevaplardan, durumun biidirildiği gibiolmadığı şüphesine düştük. Sonunda anlaşıldı ki, düşman kendi maksadına ve genel durumuna uygun olarak, Dumlupınar'da savunması kolay,hâkim ve sağlam bir mevzi arıyordu. Aksine, Refet Paşa'nın ise, biraz geride bütün kuvvetleriyle Aydemir, Çalköy, Selkisaray hattını tutması gerekti.

Efendiler, durum sakinleşmeye başladıktan sonra, Refet Paşa'nın komuta ettiği orduda, kendisine karşı güvenin kalmadığı anlaşıldı.Durumu yerinde incelemek üzere, Ankara'dan Fevzi Paşa Hazretleri, Batı Cephesi'nden de İsmet Paşa, birlikte bizzat Refet Paşa'nın karargâhına gittiler. Refet Paşa'nın komuta durumunun birsüre daha devamı tercih edilmekte olduğundan, konuyu ona göre bir hal çaresine bağladılar. Fakat, zaman geçmeden, bu durumun devam ettirilmesinin mümkün ve doğru olmadığı kanaati belirdi. Bu sebeple, ben bizzat Fevzi ve İsmet Paşaları alarak Refet Paşa'nın yanına gittim. Durumu yakından inceledim ve konuyu derhal şöyle bir çözüme bağladım. Refet Paşa'nın komutası altında bulunan Güney Cephesi'niBatı Cephesi'ne bağlayarak İsmet Paşa'nın komutasına verdim. Kendisine de Ankara'da bir görev verilmek üzere oraya dönmesi gerektiğinibildirdim.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

REFET PAŞA, TÜRK ORDUSUNA KOMUTAN OLMAK İSTİYORDU Refet Paşa, Ankara'ya döndüğü zaman şöyle bir çözüm yolu düşünmüştüm. İsmet Paşa'nın artık Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa ederek, kendisini tamamiyle, genişletilmiş olan Batı Cephesi Komutanlığı'na verecek. Millî Savunma Bakanı bulunan Fevzi PaşaHazretleri de vekâletle yürütmekte olduğu Genelkurmay Başkanlığı'nı asilolarak üzerine alacak. Ondan boşalacak Millî Savunma Bakanlığı görevini de Refet Paşa yapacak.

Refet Paşa , aslında, yine askerî bir görev almak istiyordu. Fakat benim bulduğum çözüm yolunu beğenmedi. Diyordu ki : "Millî Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşa'nın görevinden çekilmesini gerektiren bir durum yoktur. İsmet Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrılmasını zarurî buluyor ve bana da bu aralık bir görev vermeyi düşünüyorsanız, çözüm şeklinin ona göredüzenlenmesi mümkündür."

Ben, her nasılsa, Refet Paşa'nın düşüncesinde gizli olan maksadı birdenbire kavrayamadım. Çünkü, biraz sonra anlar gibi olduğumgörüş asla hatırıma gelmemişti. Anlayamadığım noktayı açıklatmak içinkendisine sordum ve dedim ki : "yani siz mi Genelkurmay Başkanı olmakistiyorsunuz'" Gerçi açık bir cevap vermedi ama, ben maksadın tamamenbundan ibaret olduğunu kabul ettim. Bunun üzerine şu görüşü ileri sürdüm : "Genelkurmay Başkanlığı, bizim teşkilâtımıza göre, bugün fülî olarak Başkomutanlık makamıdır. Siz, daha Türk ordusuna Başkomutanolacak vasıfları kazanmış değilsiniz. Bunu hatırınızdan çıkarınız !"

Refet Paşa, verdiği cevapta dedi ki : "Öyleyse ben de Millî Savunma Bakanlığı'nı kabul etmem." "O sizin bileceğiniz iştir" dedim vebıraktım. Gerçekten kabul etmedi ve izin alarak, Kastamonu ormanlarında, Ecevit denilen yerde bir süre dinlenmeye çekildi. Refet Paşa'nınMillî Savunma Bakanlığı'na getirilişi bundan sonra ortaya çıkan başkabir durum üzerine olmuştur.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

LONDRA KONFERANSINDAN DÖNEN DIŞİŞLERİ BAKANI BEKİR SAMİ BEY'İN İMZALADIĞI SÖZLEŞMELER Saygıdeğer Efendiler, İkinci İnönü zaferinden sonra Londra'ya gitmiş olan delegeler hey'etimiz geri döndü. Konferansın olumlu bir sonuca varmamış

olduğunu biliyorsunuz. Fakat delegeler hey'eti Başkanı ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey , kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya diplomatlarıyla temas ve görüşmelerde bulunarak, herbiriyle ayrı ayrı birtakım sözleşmeler imzalamış bulunuyordu. Bekir Sami Bey'in İngiltere ile imzaladığı bir sözleşme gereğince, elimizde bulunan bütün İngiliz esirlerini geri verecektik. Buna karşılık, İngilizler de bize, kendi ellerinde bulunan esirlerimizi iade edeceklerdi. Yalnız, Türk esirleri arasında Ermenilere ve İngiliz esirlerine zulüm veya kötülük yapmış olduğu iddia edilenler serbest bırakılmayacaktı.

Hükûmetimiz, elbette böyle bir sözleşmeyi kabul edip onaylayamazdı. Çünkü böyle bir sözleşmeyi onaylamak demek, Türk uyruklu olanların, Türkiye içindeki hareketleri üzerinde, yabancı bir hükûmetin bir çeşit yargı hakkını onaylamak olurdu.

Bu sözleşmeyi kabul etmemekle birlikte, İngilizler bazı Türk esirlerini serbest bıraktıklarından, biz de karşılık olarak elimizde bulunan İngiliz esirlerinden bir kısmını serbest bıraktık.

Daha sonra, 23 Ekim 1921 tarihinde, Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey'le İstanbul'daki İngiliz komiseri arasında yapılan anlaşma üzerine, Malta'da bulunan bütün Türk tutukluları ile elimızde bulunan bütün İngiliz tutuklularınınkarşılıklı olarak serbest bırakılması kararlaştırılmış ve bu karar uygulanmıştır.

Efendiler, Bekir Sami Bey , resmî görüşmeler ve konuşmalar dışında, sırf şahsî olarak da Lloyd George ile bir görüşme yapmış... Aralarında söylenen sözler steno ile yazılmış... Bu zabıt imza daedilmiş... Fakat, ben Bekir Sami Bey'in elinde bulunan nüshahakkında bana bilgi verildiğini hatırlamıyorum. Son zamanlarda Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Bekir Sami Bey'den bu nüshayı istettimise de, Bakanlığa gönderdiği bir mektupta, o zaman bu nüsha tercümelerinin bana gösterildiğini, gcrek aslının gerek tercümelerinin, DışişleriBakanlığı'ndan ayrılırken ilgili dosyada bırakıldığını bildirmiştir. Dosyalarda bu belge bulunamamıştır. Dışişleri Bakanlığı'nda da hiç kimseninbu belge metni hakkında bilgisi yoktur. Ben de, arz ettiğim gibi, hiçbirvakit haberdar edildiğimi hatırlamıyorum.

Efendiler, Bekir Sami Bey ile Fransız Başbakanı Mösyö Briand arasında da,11 Mart 1921 tarihli bir sözleşme imza edilmiştir. Bu sözleşmeye göre, Fransa ile Millî Hükûmet arasındaki düşmanlığa son verilecek. Fransızlar, silâhlı çetelere, biz de mücahitlerimize silâhlarını bıraktıracağız. . . Zabıta kuvvetlerimize Fransız subayları alınacak. . . Fransızlar tarafından kurulacak zabıta kuvvetleri olduğu gibi kalacak. .. Fransa'nın boşaltacağı yerlerle, Elâzığ, Diyarbakır ve Sıvas illerinin ekonomik gelişmesi için yapılacak teşebbüslerde üstünlük hakkı ve Ergani madenlerini işletme imtiyazı da Fransızlara verilecek. . . v.b.

Hükûmetimizce, bu sözleşmenin de kabul edilmemesinin sebeplerini sıralamaya gerek yoktur sanırım.

Bekir Sami Bey , İtalya Dışişleri Bakanı bulunan KontSforza ile de 12 Mart 1921'de bir sözleşme imzalamış. . . Bu sözleşmegereğince, İtalya'nın konferans sırasında, İzmir ve Trakya'nın bize verilmesi konusıındaki isteklerimizi desteklemesine karşılık, biz de İtalyanDevleti'ne Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyonkarahisar,Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarını sonradan tayin edilecek kısımlarında ekonomik teşebbüsler için üstünlük hakkı tanıyacaktık. Bundan başka, bu bölgelerde, Türk hükûmeti veya Türk sermayesi tarafından yapılamayacak olan ekonomik işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğlimadenlerinin bir İtalyan - Türk şirketine devri kabul edilmekte idi.

Elbette bu sözleşme de, hükûmetimizce redden başka bir işlem göremezdi.

Efendiler, İtzlâf Devletleri'nin, Londra'ya barış yapmâk için gönderdiğimiz Delegeler Hey'etimiz Başkanı Bekir Sami Bey'e imzaettirdikleri sözleşmelerdeki maddelerin, Sevres projesinden sonra aralarında imıaladıkları Üçlü Anlaşma (Accord tripartite) adı verilen ve Anadolu'yu nüfuz bölgelerine ayıran bir anlaşmayı millî hükûmetimize başka adlar altında kabul ettirme maksadına dayandığı açıktır. İtilâf Devletleri'nin politikacıları, bu maksatlarını, Bekir Sami Bey'e kabulettirmeyi de başarmışlardır. Bekir Sami Bey'i, Londra'da konferansgörüşmelerinden çok, teker teker yapılan konuşmalarla oyalamaya çalıştıkları anlaşılıyor. Millî Hükûmet'in bağlı bulunduğu prensiplerle buprensiplere bağlı bir Dışişleri Bakanı'nın tuttuğu yol arasındaki uyuşmazlığı açıklamak maalesef mümkün değildir.

Bekir Sami Bey, bu anlaşmalarla Ankara'ya döndüğü zaman, tutumunun fevkalâde dikkatimi çekmiş ve hayretimi uyandırmış olduğunu itiraf etmeliyim. Bekir Sami Bey, imzalamış olduğu sözleşmelerdeki şartların, memleketin yüksek menfaatlerine uygun olduğu kanaatını belirtiyor; bu kanaatını Meclis'te bile savunup ispat edebileceğini iddia ediyordu. Kanaatında isabet, iddiasında mantık olmadığına şüphe yoktu. Görüşlerinin Meclis'te benimsenemeyeceği bir yana, DışişleriBakanlığı'ndan düşürüleceği de muhakkaktı. Fakat Meclis'i, sivasî meselelerin görüşme ve tartışmalarına boğmayı ogünlerin şartlarına uygun görmediğimden, Bekir Sami Bey'e görüşlerindeki isabetsizliği bizzat açıklayarak Dışişleri Bakanlığı'ndan çekilmesini teklif ettim. Bekir Sami Bey bu teklifimi kabul ederek istifasını verdi.

Ancak, Bekir Sami Bey, Delegeler Hey'eti Başkanlığı göreviyle, Avrupa'daki gezisi sırasında yaptığı çeşitli temasların kendisindebıraktığı intibalara dayanarak, İtilâf Devletleri'yle kendi prensiplerimizeuygun olarak anlaşma imkânı bulunduğu görüşünde direniyordu. Kendisinin bu anlaşmaları gerçekleştirme yolunda yardımcı olabileceğini ilerisürüyordu. Bunun üzerine kendisine şu özel mektubu yazdım : 19.5.1911

Amasya Milletvekili Bekir Sami Beyefendi'ye

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin şimdiye kadar çeşitli vesile vevasıtalarla bütün dünyaya ilân edilmiş olan prensipleri yüksek malûmunuz olup,bu prensiplerin ana çizgileri şu kısa cümle ile ifade edilebilir : "Bilinen millîsınırlarımız içinde memleketimizin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını tamolarak sağlamak." Delegeler Hey'eti Başkanlığı göreviyle yaptığınız son gezi vetemaslarınızın sizde bıraktığı etki ve intibalara göre, İtilâf Hükûmetleri'nin ortaya koyduğumuz prensipleri bozmadan memleketimizle anlaşmaya eğilimli oldukları görüşünde bulunduğunuz anlaşılıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi, İtilâf Devletleri'nin bu eğilimlerini doğrulayacak ciddi ve samimî belirti ve sonuçları henüz görememektedir. Bu konudaki tahminlerinizin doğru çıkmasına imkânverecek bir ortam bulabildiğiniz takdirde, bu sonucun Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükumeti tarafından memnuniyetle kabul edilebileceğine inanmanızı isterim, efendim. Mustafa Kemal

Bekir Sami Bey, bundan sonra tekrar Avrupa'ya gitti. Bu gidişinin de bir yararı olmadı. Yalnız, Ankara'da Mösyö FranklinBouillon ile yapılan görüşmelerin Bekir Sami Bey'in Paris'teki bazı teşebbüsleri yüzünden güçlüğe uğradığının anlaşılması üzerine, hükûmetçe, Bekir Sami Bey'in resmî bir görevi olmadığuıın, duyurulması zarurî görülmüştür.

Bekir Sami Bey, ikinci defa Avrupa'da bulunduğu sırada,bana bazı hususları bildirdiği gibi, dönüşünde de bir rapor vermişti. Gerek bildirmiş olduğu hususlarda gerek raporunda

yer alan bazı düşünceler, ne yazık ki, Bekir Sami Bey'in, Türk milletinin gerçekleştirmeye çalıştığımız amaç ve ülküsünü tam olarak kavramış ve o çerçeveiçinde hareket etmekte olduğundan şüphe ettirmeyecek ve tereddüde düşürmeyecek nitelikte değildi.

Bekir Sami Bey, Avrupa temaslarının, üzerinde bıraktığı etkive intibalara göre görüş ileri sürüyordu.

12 Ağustos 192l tarihli bir şifreli telgrafında, bizim politikamızı eleştirdikten sonra diyordu ki : "Daha fırsat elde iken, akıllıca bir siyaset takip etmek, memleketi sürüklendiği büyük çıkmazdan kurtarabilir. Olaylar bir bütün olarak incelenerek memleketi selâmete çıkaracak bir tutumu benimsemek şarttır. Aksi takdirde, tarih ve millet karşısında hiçbirimiz sorumluluktan kurtulamayız.

Milletin mutluluğu ve Müslümanlığın selâmeti adına isabetli bir tutumun benimsenmesini ve bir an önce bildirilmesini rica ederim. "

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

BEKİR SAMİ NE OLURSA OLSUN BARIŞ YAPMAK İSTİYORDUB e k i r S a m i B e y, her ne pahasına olursa olsun barış yapma taraflısıydı. Bu görüşünü 24 Aralık 1921 güinlü raporunda şöyle açıklıyordu: a... Savaşın sürüp gitmesinin, bu memleketi vebu milletin varlığını tehlikeye koyacak kadaryykyp yokedece'ini ve katlanylan bütünfedakârlyklaryn bo'a gitmi' olaca'ynykesinlikle dü'ünmekteyim. Savaşın devam ettirilmesinindy' ve iç dü'manlarymyzynekme'ine ya' sürece'ine, korktu'umuz belâ vefelâketleri memleketin ba'yna kendili'inden çekece'inebütün varly'ymla inanyyoyum.Zâtydevletlerinin üzerine dü'en görev,dünyada hemen hiçbir siyaset adamynyn omuzlarynayûklenmeyen en a'yr bir yüktür. Tarihte, be'alty asyrda de'il, belki on on be' asyrdabir kimseye ancak kysmet olabilen bir görevi üstlenmi'bulunuyorsunuz. Her türlü a'ynlyktan sakynarak,bugünün yararlary u'runa gelece'in gerçekyararlaryny feda etmeyerek, Türklük ile beraberbütün Yslâm dünyasynyn gelece'inigüven altyna almak için, pek yakyn bir zamandafazlasyyla gerçekle'tirilebilecek millî ve islâmîgayeyi kurtarmak ve güçlendirmek için, hattâ geçiciolarak fedakârly'a bile katlanmak sayesinde, zâtydevletlerinindüyyya tarihinde ölümsüz bir ad kazanmasyve Müslümanlyk binasyna yeni bir 'ekil veren'ahsiyet olmasy mümkündür. Aksi halde, Türkmilletinin ve bütün Müslümanlyk dünyasynynesaret ve a'a'yly'a mahkûm olaca'ybendenizce 'üphesizdir. Adynyzy kyyametgününe kadar bütün Müslüman nesiller içinkâinatyn ö'üncü olan Yüce PeygamberEfendiyniz'den sonra en kutsal bir ad ve yadigâr olmak üzerearkanyzda byrakmak 'erefini ve fyrsatynykaybetmemenizi, vatanseverlik ve Müslümanlyk gere'iolarak arz etmeyi bir kutsal görev sayarym, Efendim Hazretleri.rB e k i r S a m i B e y, bütün bu dü'üncelerle,özet olarak, esaretten ve a'a'ylyktan kurtulmakiçin, kendisinin Londra'da yapty'y sözle'melerçerçevesinde Millî Mücadele'ye son vermeyi teklifediyordu. Efendiler, B e k i r S a m i B e y'in bu dü'ünceleribende olumlu bir etki yaratmamy'ty. Yleri sürdü'üdü'ünceler ve bunlaryn dayandy'ymantyk, kendisiyle görü'me ve tarty'manynbile gereksiz ve yararsyz oldu'u kanaatini uyandyrmy'ty.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

MECLİSTE BELİRMEYE BAŞLAYAN SİYASİ GRUPLAR Efendiler, yüce hey'etinizi biraz da Büyük Millet Meclisi içinde kendini gösteren durumlarla temasa getirmek istiyorum. Biliyorsunuz ki, Büyük Millet Meclisi'ne milletçe üye seçilirken, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yönetim kurulları da ikinci seçmenler arasında bulundular. Buna göre, denilebilirdi ki, Büyük Millet Meclisi, bütünüyle, aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasî bir grubu niteliğinde idi. Gerçekten de, başlangıçta bu yolda hareket edilmişti. Cemiyet'in temel ilkeleri, Meclis Genel Kurulu'nun da temel ilkeleri durumundaydı. Biliyorsunuz ki, Erzurum ve Sıvas Kongresi'nde tespit edilen ilkeler, İstanbul'daki son Meclis-i Meb'usan'ca da kabul edilip desteklenerek, Misak-ı Milli adı altında özetlenmişti. Bu ilkeler, Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilerek, o çerçeve içinde memleketin bütünlüğünü ve milletin istiklâlini sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesine çalışılıyordu. Fakat zaman geçtikçe, Meclis'te ortaklaşa bir çalışmanın sağlanıp düzenlenmesinde güçlükler belirmeye başladı. En basit konularda oylar dağılıyor. Meclis'ten iş çıkamıyordu. Bazı kimseler, bu duruma bir çare olmak üzere 1920 yılının ortalarında birtakım gruplar meydana getirme teşebbüsüne geçtiler. Bütün bu teşebbüsler, Meclis görüşmelerinin düzenli olarak yürütülmesini sağlama ve görüşülen konular üzerinde oyları dağıtmadan olumlu iş çıkarma gayesini güdüyordu.

Yeri geldiğinde arz etmiştim ki, ilk Anayasa'mıza kaynaklık eden 13 Eylül 1920 tarihli bir programı Meclis'e sunmuştum. Bu programın Meclis'te 18 Eylül'de okunan kısmından başka, buna da csas olmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nin temel niteliğini ve yönetim usulü ile ilgili görüşleri tespit eden ve Meclis'in açılışından sonra okunup kabul edilen önergemi de bu kısımla birlikte halk çılık programın adı altında bastır mış ve yayınlatmıştım. Arz ettiğim gruplar, benlm bu programımdan ilham alarak, birtakım ünvanlar takınmaya ve programlar tespit etmeye başladılar. Bir fikir vermiş olmak içirı bu gruplardan bellibaşlılarının adlarını sayayım :

a) Tesanüt Grubu
b) İstiklâl Grubu
c) Müdafaa-i Hukuk Zümresi
d) Halk Zümresi
e) Islahat Grubu

Bu gruplardan başka, isimsiz olarak özel maksatlı bazı küçük grupların da faaliyet halinde oldukları anlaşılıyordu.

Efendiler, bu isimlerini saydığım gruplardan her biri, Meclis görüşmelerinde disiplini sağlamak ve oyları birleştirmek maksadıyla kurulmuş oldukları halde, varlıkları aksine gösteriyordu.

Gerçekten de, sayıları çok, üyeleri sınırlı olan bu gruplar biribirleriyle yarışmaya kalkışmışlar ve biribirlerini dinlememek yüzünden Meclis'te neredeyse bir karga şa doğurmaya başlamışlardı. Hele Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Meclis'ten çıktıktan sonra, yani Ocak 1921 sonlarında Meclis üyelerinin ve ortaya çıkan grupların, genellikle her konuda toplantıya katılmalarını ve birlikte çalışmalarını sağlamanın, bir kat daha güçleşmeye başladığı görülüyordu. Çünkü, Misak-ı Millî'nin tespit ettiği ilkelerde, kayıtsız şartsız düşünce ve gaye birliği yer aldığı halde, Teş- kilât-ı Esasiye Kanunu'nun ortaya koyduğu görüşlerde tam bir birlik sağlanmış görünmüyordu. Mevcut grupları birleştirmek veyahut

mevcut gruplardan birini destekleyerek iş görmek için, dolaylı olarak çok çalıştım. Ancak, bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olamadıkları görüldü. İşe doğrudan doğruya benim el atmam zarurî olmaya başladı. Nihayet, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurulmasına karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir ana madde koydum. Bu maddenin özü iki noktadan ibaretti. Birinci nokta şuydu : Grup, Misak-ı Millî ilkeleri çerçevesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin istiklâlini sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesi için, milletin bütün maddî ve manevî kuvvetlerini gereken hedeflere yönelterek kullanacak, memleketin resmî ve özel bütün kuruluş ve tesislerinin bu ana gayeye hizmet etmelerine çalışacaktır.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK GRUBU'NUN KURULMASIİkinci nokta : Grup, devlet ve milletin teşkilâtını , Teşkilat-ı Esasi e Kanununun koyduğu ilkeler çerçevesinde, sırasıyla şimdiden tespite ve hazırlamaya çalışacaktır. Efendiler, bütün grupları ve Meclis üyelerinin çoğunu davet ederek,bu iki esas üzerinde birleşmelerini sağladım. İşaret ettiğim bu ana maddeve bundan sonra Grup'un içtüzüğü ile ilgili olan maddeler,10 Mayıs 1921günü yapılan toplantıda kabul edildi. Grup Genel Kurulu'nca seçildiğimiçin, grubun başkanlığını da üzerime almıştım. Efendiler , memleket içinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i HukukCemiyeti var olduğu gibi, onun, aynı ad altında Meclis'te de bir siyasîgrubu kurulmuş oldu. İstanbul'daki Meclis-i Meb'usan'ın yapmaktan çekindiği iş, ancak onların dağılmasından 14 ay sonra Ankara'da yapılmışoldu. Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin devam ettiği sürece,hükûmetin görev yapmasına yardımcı olabilmiştir. Fakat, grup tüzüğündeki ana maddenin ifade ettiği ilcinci noktayı manidar bulanlar oldu. Bugibiler duygularını açıklamamakla birlikte, bu noktada toplanan anlamve gayenin gerçekleşmemesi için derhal faaliyete geçmekte gecikmediler.Olamsuz faaliyet diye vasıflandırabileceğimiz bu türlü teşebbüsler, ikişekilde ortaya çıkmaktaydı. Birincisi, Grup'un içinde düşünceleri karıştırma ve görüşülecekkonularda aleyhte bir durum yaratma şeklinde oluyordu.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

HOVA RAİF EFENDİ "MUHAFAZA-İ MUKADDESAT CEMİYETİ'Nİ KURUYORİkincisi, memleket içinde ve yine teşkilâtımız içindeydi. Bu noktayı açıklayan en belirgin örnek, Erzurum milletvekili Hoca Raif Efendi'nin ve bazı arkadaşlarının, grubun kurulmasından önceve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun çıkmasından hemen sonra giriştikleriteşebbüstür. Arzu ederseniz bu konuda biraz bilgi vereyim:

Hoca Raif Efendi ve arkadaşları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i HukukCemiyeti Erzurum Merkez Hey'eti'nin adını değiştirdiler.Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti dediler. Mevcut cemiyet ilkelerininbaşına da, Hilâfet ve Saltanat makamının ve devlet şeklinin olduğu gibibırakılmasını sağlayıcı birtakım eklemeler yapmışlar ve bu teşebbüslerini öteki illere, özellikle doğu illerine de birtakım bildiriler göndererekyaymaya kalkışmışlardı. Ben bu durumu öğrenir öğrenmez, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın dikkatini

çektim.Hoca Raif Efendi'yi ve arkadaşlarını uyararak bu türlü teşebbüslerden vazgeçirmesini rica ettim.

Sarıkamış'ta bulunan Kâzım Karabekir Paşa ile Erzurum'da bulunan Hoca Raif Efendi arasında bazı yazışmalar olduktan sonra Raif Hoca, bizzat Paşa'nın karargâhına gitmiş, oradaMuhafaza-i Mukaddesat adının kullanılmasındaki sebepleri açıklarkendemiş ki : "Maksat halifelik ve padişahlık haklarını korumak, memleketin ve İslâm dünyasının bugünkü ve gelecekteki hayatı için büyük uyuşmazlık ve sakıncalar doğuracak olan Cumhuriyet idaresinden kesinliklesakınmaktır." Hoca, Büyük Millet Meclisi'nde kurulan Müdafaa-iHukuk Grubu'nun hilâfet ve saltanat idaresini cumhuriyete dönüştürmemaksadı güttüğü hissedilmektedir görüşünde bulunduktan sonra, bugibi teşebbüsleri tanımakta mazur olduklarını bildirmiş.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

KAZIM KARABEKİR PAŞA, DEVLET ŞEKLİNDE TARİHİ DEĞİŞİKLİKLER YAPILACAĞI ZAMAN ASKERİ VE SİVİL DEVLET ADAMLARININ GEREĞİ GİBİ GÖRÜŞLERİ ALINMALIDIR DİYORKâzım Karabekir Paşa'nın bu bilgileri veren 11 Temmuz 1921 tarihli şifreli telgrafında,kendisi de ileri sürdügü görüşler arasında diğer hükumet şekli ile ilgili esasları, Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun tespit etmişolduğu görülüyor. Halbuki bendeniz, bu kanun hükümlerinin olsa olsa birparti programı halinde kalmasını, uygulamada ortaya çıkacağını tahmin ettiğim güçlüklere karşıdaha yararlı buluyorum. Bu görüşümü, bölgenin çok yakından tanıyabildiğim duygu ve düşüncelerine göre kısaca açıklamak isterim. Meclis'teTeşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu desteklemek üzere kurulan gruba girmişolanların çoğu, yeni bir rejim değişikliğinde memleket mukadderatındasöz sahibi olmak hevesinde görünenlerdir. Halk arasında, ancak küçükbir grup yeni nitelikte teşkilât fikirlerini benimser. MilletvekillerininTeşkilât-ı Esasiye Kanunu'na taraftarlıkları ancak şahsî görüşlerinden gelebilir. Devlet şeklinin bu büyük ve tarihî değişiklik teşebbüslerinde,memleketin geleceğinden hep birlikte sorumlu olan askerî ve sivil devlet adamlarıyla, Müdafaa-i Hukuk merkezlerinden gereği gibi görüş alınması ve durumun olağanüstü bir Meclis'te incelendikten sonra kararabağlanması gerekir, düşüncesindeyim.

Efendiler, kesin zaferden sonra İkinci Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyet'i ilân ettiği zaman bile, Kâzım Karabekir Paşa, İstanbulgazetelerine verdiği demeçte, öteden beri süregelen duygularını ve şikâyetlerini "Cumhuriyet ilânını bize sormadılar" şeklinde özetlemekteydi.

Kâzım Karabekir Paşa, bu görüşleriyle, Türkiye BüyükMillet Meclisi'nin millet tarafından olağanüstü yetkiler verilerek gönderilmiş üyelerden kurulu olağanüstü bir meclis olduğunu unutmuş gibigörünüyor. Böyle bir meclisin koyduğu kanuna hem de Teşkilât-ıEsasiye Kanunu'na karşı bulunduğunu îmâ ediyor. Daha garibi devletteşkilâtının değişmesinde etkili olacak kararlar alabilmek için, askerîve sivil devlet adamlarının ve Müdafaa-i Hukuk merkezlerinin görüşlerinin alınması gerektiği inancında bulunduğunu söylüyor.

Kâzım Karabekir Paşa, benim Müdafa-i Hukuk grubuyla olan ilgime de karşı çıkarak : "Bendeniz zâtıdevletlerinin bu gibi siyasî partilere girmemesini özellikle uygun bulmaktayım" dedikten sonra, benim tarafsız olarak kalmamı tavsiye ediyor.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu telgrafına, 20 Temmuz1921'de cevap verdim. Biraz uzunca olan bu cevabın bazı hususları aydınlatmaya yarayacak olan noktalarını belirtmekle yetineceğim. Cevabımda demiştim ki : "Müdafaa-i Hukuk Grubu, memleketin istiklâlinitam olarak sağlamak gibi kısa ve kesin bir maksatla kurulmuştur. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun uygulanma durumu da gayesi içindedir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, bütün idare sistemini ve Türkiyc Hükûmeti'ninhukukî durumunu gösteren ayrıntılı ve tam bir kanun olmayıp, memleketin mülkî ve idarî teşkilâtında zamanın şartlarının gerektirdiği halkçılık ilkesini ifade eden bir kanundan ibarettir. Bu kanunda cumhuriyeti ifade eden bir şey yoktur. Raif Efendi' nin, saltanat şeklinin cumhuriyetçiliğe dönüştürülmek istendiği yolundaki düşüncesi, kuruntudur."

"Meclis'teki Grup merkezinde kendilerine önemli işler verilen kimseler arasında, kişilikleri ve geçmişteki davranışlarıyla, eleştirilebileceklerin bulunduğu yolundaki iddia ise, daha açık bir ifade ile, doğrulanmaya muhtaç bir durumdadır. Her işi, bütün idarî kabiliyetleri ve şahsîfaziletleri ile mükemmel yetişmiş adamlara vermek, pek değerli ve tatlıbir dilek olmakla birlikte, kendi toplumumuz için değil, dünyanın enileri gitmiş milletleri için bile, her çevre, her bölge ve her meslek sahibitarafından saygıya değer görülecek bu kadar çok adam bulmak imkânsızdır. Hayalî ve gerçek dışı düşünce ve iddialarla, memleketin kendisinedayanabileceği tek kuvveti ve teşkilâtı yıpratacak engellemelere başvurmak, eğer cahilce bir çılgınlık değilse, herhalde bir hainlik olarak kabuledilmelidir. Zâtıdevletlerince de bilinir ki, ilerleme yolunda girişilecekher önemli teşebbüsün, kendine göre önemli sakıncaları vardır. Bu sakıncaların en alt düzeye indirilebilmesi için alınacak tedbir ve yapılacakgirişimlerde kusur etmemek gerekir."

Bundan sonra Efendiler, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılırken, sivil ve askerî devlet adamlarıyla Müdafaa-i Hukuk merkezlerinin düşüncelerini almak konusundaki görüşümü de şöyle açıkladım : "Zâtıdevletlerince de bilindiği üzere, bir hükûmet şeklinde yaşıyoruz ve onun bütün şartlarına uymak zorundayız. Kanunun, Meclis komisyonlarındansonra, Genel Kurul'daki tartışmalarıyla ortaya çıkacak şekli üzerinde,uzaktan alınacak düşüncelerle etki yapılamayacağı elbette kabul buyurulur."

Kâzım Karabekir Paşa, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nunyapılmasında niçin acele edildiğinin, bunun uygulanmasından doğacakgüçlüklerin, nasıl giderileceğinin, hilâfet ve saltanat konusundaki görüşümüzün ne olduğunun açıklanmasını da istemişti. Bu noktalarla ilgilicevaplarımda demiştim ki : "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun yapılmasında acelecilik sayılan tutumun sebebi, bütün dünyada ve memleketimizde belirmiş olan halkçılık akımını, sağlam bir şekilde tespit ederek, bukonuda başka türlü katışmalara yer vermemek; aynı zaınanda yüzyıllardan beri yetersiz kimseler elinde boyuna kötüye kullanılan millethaklarını korumak için, bu hakların asıl sahibi olan millete de söz hakkı tanımak ve bu yüksek düşüncenin gelişmesi için bugünkü olağanüstüşartlardan yararlanmaktır.

Kanunun ne dereceye kadar uygulanabileceğini ölçmek için debu işle ugraşmaya fırsat bulacakların azim ve irade yeteneğini hesabakatmak gerekir.

Ortada hilâfet ve saltanat meselesi diye başlıbaşına bir mesele yoktur. Söz konusu olan Padişah'ın haklarıdır. Onun belirlenmesi ile sınırlandırılması için son birkaç yüzyılın tecrübelerî ve devlet kavramındakimillet haklarının gerçek anlamı gözönünde bulundurulmalıdır. Bu konuda şimdilik tespit edilmiş kesin bir kuralımız yoktur."

Kâzım Karabekir Paşa'nın, grup başkanı olmayıp tarafsız kalmaklığım konusundaki teklifine verdiğim cevapta da, şu düşünceleri ileri sürmüştüm : "İstanbul'daki Meclis-i Meb'usan gibi birmeclisin başlcanı değilim. Böyle bile olsa bir partiye bağlı olmak tabiîdir. Halbuki, Büyük Millet Meclisi'nin yürütme yetkisi de bulunduğundan, bir bakıma, hükûmet niteliğindeki bir meclisin başkanı bulunmaktayım. Yürütme yetkisi de bulunan bir başkan için, çoğunluk partisinden olmak pek gereklidir. Buna göre, geniş bir programla ortaya atılmış siyası bir partinin başkanı da olabilirim. Bütün kimliğiınle karışmış bulunduğum Cemiyet'ten ayrılmaklığım mümkün olmadığı gibi, o cemiyetten dogmuş olan grup içinde bulunmaklığırn da zarurîdir.Aslında grup, hemen hemen Meclis Genel Kurulu'na lakın büyük birçoğunluğu içine almaktadır. Dışarıda kalanlar, Erzurum milletvekillerinden Celâlettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Efendi ile birkaç benzeri davranışlarında serbest kalmak isteyen birkaçkişiden ibarettir..."

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

İZZET VE SALİH PAŞA'LARIN İSTANBUL'DA SİYASİ GÖREV ALMAYACAKLARINA SÖZ VERMELERİ ÜZERİNE, İSTANBUL'A DÖNMELERİNE İZİN VERİLDİ

Efendiler, Ankara'da bulunan İzzet ve SalihPaşa'lar bir türlü Ankara'ya ısınamadılar. İstanbul da ailelerinin yanına gitmelerine izin vermemiz için doğrudan dogruya veya dolaylı yoldan boyuna rica ediyorlar ve İstanbul'a dönüşlerinde, siyasî hiçbir görev almayacaklarına söz veriyorlardı. 1921 yılının Mart ayı başlarında, İsmet Paşa'nın bazı işler için Ankara'va gelmiş bulunduğu bir sırada, Paşa'lar ricalarını yenilediler. Bir gün, İsmet Paşa'nın da katıldığı Bakanlar Kurulu, toplantı halindeyken, Ahmet İzzet Paşa daireye gelerek haber göndermiş ve İsmet Paşa kendisiyle görüşmüştür. İzzet Paşa, bizim teklifimiz üzerine, İstanbul'da görev almayacağına, uzun uzadıya açıklamalarla söz ederek İstanbul'da ailesinin yanına gönderilmesiiçin izin rica etmiş; Salih Paşa'nın da aynı şekilde söz vererek serbest bırakılması ricasında bulunduğunu eklemiş.

İsmet Paşa. bu açıklamayı ve bu ricayı Bakanlar Kurulu'nagetirdi. Zaten varlıklarının millî işlerimizde yararlı olmadığı, aksine Ankara'da bir yük bir ağırlık olarak bulundulsları, üstelik bazı olumsuzakımlara da sebep oldukları anlaşılmış bulunduğundan, Bakanlar Kurulu, bu paşaların İstanbul'a dönmelerinde bir sakınca görmedi. Fakat,ben, Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşının verdikleri sözde ciddiyetve samimiyet olmadığını, İstanbul'a döndükten sonra, mutlaka İstanbulHükûmeti'nde görev ularak bizi tedirgir. etmekte devam edecekleri kanaatinde olduğumu söyledim. Namusları üzerine söz veriyorlar dendi.Bu sözlerini yazılı ve imzalı olarak verirlerse müsaade edilebileceğinisöyledim. İsmet Paşa, ba teklifimi yanımızdaki odada bekleyenİzzet Paşa'ya bildirdi. İzzet Paşa, derhal bir kâğıt kalem alarak kabineden çekileceklerini, bir taahütnâme olarak yazmış ve imzalamış; eğer yanılmıyorsam Salih Paşa'ya da imzalatmıştın.

Ben, bu kısa taahhütnâmeyi yeterli görmedim. Paşa'nın sözlüanlattığı anlam ve genişlikte değildi. Hemen, bunun bir aldatmaca olduğuna arkadaşların dikkatini çekerek, "İsmet Paşa'ya ağızdan anlattıklarını yazarak imza etsin" dedim. İzzet Paşa'nın ağızdan bukadar açıklama yapıp söz verdikten sonra, başka maksatla bir taahhütyazmış olacağı tahmin edilmedi ve bu kısa taahhüdün yeterli görülmesiistendi. İşte İzzet ve Salih Paşa'lar

böyle aldatmaca bir belge ileİstanbul'a gitmenin yolunu bulmuşlardır.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

İZZET VE SALİH PAŞA'LARIN İSTANBUL'DA SİYASİ GÖREV ALMAYACAKLARINA SÖZ VERMELERİ ÜZERİNE İSTANBUL'A DÖNMELERİNE İZİN VERİLDİ. Efendiler, Ankara'da bulunan İzzet ve Salih Paşa 'lar bir türlü Ankara' ya ısınamadılar. İstanbul' da ailelerinin yanına gitmelerine izin vermemiz için doğrudan doğruya veya dolaylı yoldan boyuna rica ediyorlar ve İstanbul'a dönüşlerinde, siyasî hiç bir görev almayacaklarına söz veriyorlardı. 1921 yılının Mart ayı başlarında, İsmet Paşa 'nın bazı işler için Ankara'ya gelmiş bulunduğu bir sırada, Paşa' lar ricalarını yenilediler. Bir gün, İsmet Paşa 'nın da katıldığı Bakanlar Kurulu, toplantı halindeyken, Ahmet İzzet Paşa daireye gelerek haber göndermiş ve İsmet Paşa kendisiyle görüşmüştür. İzzet Paşa, bizim teklifimiz üzerine, İstanbul'da görev almayacağına, uzun uzadıya açıklamalarla söz vererek İstanbul'da ailesinin yanına gönderilmesi için izin rica etmiş; Salih Paşa 'nın da aynı şekilde söz vererek serbest bırakılması ricasında bulunduğunu eklemiş.

İsmet Paşa bu açıklamayı ve bu ricayı Bakanlar Kurulu'na getirdi. Zaten varlıklarının millî işlerimizde yararlı olmadığı aksine Ankara'da bir yük, bir ağırlık olarak bulundukları, üstelik bazı olumsuz akımlara da sebep oldukları anlaşılmış bulunduğundan, Bakanlar Kurulu, bu pasaların İstanbul'a dönmelerinde bir sakınca görmedi. Fakat, ben, Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşının verdikleri sözde ciddiyey ve samimiyet olmadıgını, İstanbul' a döndükten sonra, mutlaka İstanbul Hükûmeti'nde görev alarak bizi tedirgir: etmekte devam edecekleri kanaatinde olduğumu söyledim. "Namusları üzerine söz veriyorlar" dendi. Bu sözleri yazılı ve imzalı olarak verirlerse müsaade edilebileceğini söyledim. İzzet Paşa, bu teklifimi yanımızdaki odada bekleyen İzzet Paşa 'ya bildirdi. İzzet Paşa derhal bir kâğıt kalem alarak kabineden çekileceklerini, bir taahhütnâme olarak yazmış ve imzalamış; eğer yanılmıyorsam Salih Paşa 'ya da imzalatmıştır.

Ben, bu kısa taahhütnâmeyi yeterli görmedim. Paşa 'nın sözle anlattığı anlam ve genişlikte değildi. Hemen, bunun bir aldatmaca olduğuna arkadaşların dikkatini çekerek, " İzzet Paşa 'ya ağızdan anlattıklarını yazarak imza etsin " dedim. İzzet Paşa 'nın ağzından bu kadar açıklama yapıp söz verdikten sonra, başka maksatla bir taahhüt yazmış olacağı tahmin edilmedi ve bu kısa taahhüdün yeterli görülmesi istendi. İşte İzzet ve Salih Paşa'lar böyle aldatmaca bir belge ile İstanbul'a gitmenin yolunu bulmuşlardır.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

AHMET İZZET PAŞA TÜRK MİLLETİNE HİZMET ETMEYİ VAHDETTİN'İN HİZMETİNDE OLMAYA TERCİH EDEMEDİ Efendiler, Ahmet İzzet Paşa, ekmeği ve nîmeti ile yetiştiği Türk milletinin içinde kalarak, ona en acı ve kara günlerinde hizmet etmeyi, Vahdettin'in hizmetinde olmaya tercih edememişti. Dürrîzâde Esseyit Abdullah'ın fetvasına bağlı kalıp,sultanın emri dışına çıkmakla suçlanmaktan ve şeriatın hışmına uğramaktan çekindi. Ahmet İzzet Paşa'nın daha başka marifetleri de olmuştur. Onları da bildireyim :

Savaş bütün hızıyla devam ederken ve milletin maddî ve manevîkuwetlerini düşman

karşısına toplamaya çalıştığımız günlerde, Türkmilletinin büyük kuvvetleri ellerine verilmiş olan kimselere de, yazdığıözel mektuplarla ümitsizlik ve bezginlik verecek karamsarlıklarını aşılamakta devam ediyordu. Benim, "Düşman ordusunu mutlaka yeneceğiz,vatanı mutlaka kurtaracağız" sözlerimle alay ederek, İkinci İnönü'ndensonra yeniden doğuya Sakarya'ya doğru yürümekte olan Yunan ordusunun hareketini bir gözdağı gibi kullanarak akıl ve anlayış dersi vermekten geri kalmıyordu.

Efendiler, ne gariptir ki, kendisini dev aynasında gören bu kafanın,tuttuğum yolun felâket doğuracağını bi1diren bir mektubu, Sakarya'dadüşmana karşı taarruz ederek onu geri çekilmeye mecbur ettiğimiz gün,görev icabı bana gösterilmişti. Bu mektup bizi şaşkınlık içinde bırakmıştı.

Ahmet İzzet Paşa, Yunan ordusunun Sakarya'dan en sonunda İzmir Körfezi'nden çekildiğini gördükten ve Lozan Barış Antiaşmasımetnini okuduktan sonra, acaba bana yazdığı 6 Temmuz 192I tarihli telgrafındaki şu cümleyi : "İddia buyurduğunuz gibi gaflet için,de bulunduğunıu itiraf şöyledursun, şimdiki gibi siyasî olayları kılı kırk yararcasına değerlendirmişolduğumu görmekle kendime, düşünce ve görüşlerime güvenim artmıştır."cümlesini yeniden mırıldanmış mıdır'

Ben, buna da ihtimal veririm!

Efendiler, İzzet ve Salih Paşa'lar aylarca Ankara'da oturdular.Millî ilkelerimizi kabul etmek şartıyla, kendilerine millî hizmet ve görevvermeye hazırdık. Yanaşmadıar. Bir defa olsun Millet Meclisi'nin kapısından içeri ayak atmadılar. Fakat herhalde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çıkardığı kanunlardan haberdar idiler. Bu kanunların hükümlerini,Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti'nin İstanbul'a karşı belirmiş olan tutumunu pekâlâ biliyorlardı. Bu kanunlara ve bilinen duruma rağmen, İstanbul'da yeniden işbaşına geçip millî varlığın ve Millî Mücadele'nin değerini ve etkisini yok etmeye, düşmanların elinde oyuncak olan Vahdettin'in hâkimiyetini sağlamaya bütün varlıklarıyla çalışmalarına verilecek gerçek anlamın ne olduğunu ben söylemeyeceğim! Onu Türk milletine ve Türk milletinin bugünkü ve yarınki kuşaklarına bırakın.

İÇİNDEKİLER | LONDRA KONFERANSI VE İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ

AZİZ MİLLETİME TAVSİYEM Efendiler, sırası gelmişken, aziz milletime şunutavsiye ederim ki, bağrında yetiştirerek basının üstünekadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki öz cevheri çok iyitahlil etmek dikkatinden bir an geri kalmasın!

İÇİNDEKİLER

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER Sakarya Meydan Muhaberesi Ordunun başına geçmemi isteyenler Başkomutanlığı kabul ediyorum Başkomutanlığıma yapılan itirazlar Başkomutanlığı fiili olarak üzerime aldım Milli vergiler emri Cephe karargâhına hareket Savunma hattı yoktur, savunma sathı vardır Bütün Türk Milletini cephede bulunan ordu kadar, duygu, düşünce ve hareket bakımından savaşla ilgilendirmeliyim Büyük Millet Meclisi'nce bana "Mareşal" rütbesiyle "Gazi" ünvanının verilmesi Fransız hükümeti ile yapılan görüşmeler ve

Ankara Anlaşması Pontus meselesi Anadolu ortasında yeniden çıkan birtakım iç isyanlar Merkez Ordusu'nun kurulması ve Nurettin Paşa'nın Komutanlığa getirilmesi Malta'dan yeni dönen Bayındırlık Bakanı Rauf Bey'le Kara VAsıf Bey güdülen askerî siyaseti öğrenmek istiyorlardı Benim şahsen Ankara'dan uzaklaşmam isteniyordu İkinci Grup kuruluyor Ordu saflarına kadar yayılan bozgunculuk telkinleri Ordumuzun kararı taarruzdur Yeterince hazırlanmış olması gereken üç vasıta, iç ve dış cephelerimiz Doğu Cephesi Komutanı'nın bir görüşü Çeşitli devletlerle yapılan resmi ve özel temaslar Dünya önünde vereceğimiz imtihana hazırlanırken 22 Mart 1922 tarihli ateşkes anlaşması teklifi Ateşkes anlaşması teklifine cevap vermeye hazırlanırken alınan barış teklifi Başkomutanlık Kanunu'nun tarihçesi Memleketin yüksek çıkarları uğruna Başkomutanlık görevime devam kararı verdim Ordunun kıpırdanamayacağını iddia eden bir gafili alkışlayanlar Ordunun maddi ve manevi gücü, milli gayeyi tam bir güvenle gerçekleştirecek düzeye yükselmişti Muhalif grubun Meclis'teki faaliyeti Rauf Bey Bakanlar Kurulu Başkanı oldu

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ Saygıdeğer Efendiler, olayları Sakaıya Meydan Muharebesi'ne getirmek istiyorum. Fakat, bunun içinmüsaade buyurursanız, ufak bir giriş yapacağım. İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra, üç ay kadar bir zaman geçti. Ondan sonra 10 Tenzmuz 1921tarihinde, Yunan ordusu yeniden cephemize genel taarruza. girişti. Butarihten önceki günlerde tarafların durumu şöyleydi :

Bîzim ordumuz, başlıca Eskişehir ve Eskişehir'in kuzeybatısındakiİnönü mevzileri ile Kütahya - Altıntaş dolaylarında yığınak yapmıştı. Afyonkarahisar dolaylarında iki tümenimiz vardı. Geyve ve Menderes dolaylarında da birer tümenimiz bulunuyordu.

Yunan ordusu da, Bursa'da bir, Uşak doğusunda iki kolordusunutoplu olarak bulunduruyordu. Menderes'te de bir tümeni vardı.

Yunanlılann bu taarruzu ile başlayan ve Kütahya - Eskişehir Muharebeleri adıyla anılan bir sıra muharebeler vardır. Bunlar on beş günsürmüştür. Ordumuz 25 Temmuz 1921 akşamı büyük kısmıyla Sakarya'nın doğusuna çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zarurî kılan sebeplerinbaşlıcasına işaret edeyim :

İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra genel seferberlik yapmış olanYunan ordusu, insan, tüfek, makineli tüfek ve top sayısı bakımından ordumuzdan önemli derecede üstündü. Temmuzda, Yunan ordusu taarruzageçtiği zaman millî hükûmetin durumu ve Millî Mücadele'nin gelişmesi,bizim genel seferberlik ilân ederek, milletin bütün kaynak ve imkânlarını,başka bir şey düşünmeden düşman karşısında toplamaya daha elverişlive yeterli görülmemişti. İki ordu arasındaki kuvvet, vasıta ve şartlar bakımından kendini gösteren nispetsizliğin elle tutulur başlıca sebebi budur.Bunun sonucu olarak, biz, daha tümenlerimizin taşıt araçlarını bile tamamlayamadığımızdan, bunların hareket güçleri yoktu. Yunan milletinin bütün kuwetiyle yaptığı bu taarruz karşısında, bizim askerlik bakımından asıl görevimiz, Millî Mücadele'nin başından beri yürütegeldiğimizgörev idi ki, o da, her Yunan taarruzu karşısında kaldıkça, bu taarruzudirenerek ve uygun hareketler yaparak durdurup

etkisiz bırakmak ve yeniorduyu kurmak için zaman kazanmak şeklinde özetlenebilir. Son düşmantaarruzu karşısında da, bu aslî görevi gözden uzak tutmamak şarttı. Budüşünceyle, 18 Temmuz 1921 tarihinde, İsmet Paşa'nın Eskişehir'ingünebatısında, Karacahisar'da bulunan karargâhına giderek, durumuyakından inceledikten sonra, İsmet Paşa'ya genel olarak şu direktifivermiştim :"Orduyu, Eskişehir'in kuzey ve güneyinde topladıktan sonra,düşman ordusuyla aramızda büyük bir açıklık bırakmak gerekir ki, orduyu derleyip toparlamak ve güçlendirmek mümkün olabilsin. Bunun içinSakarya'nın doğusuna kadar çekilmek yerindedir. Düşman hiç durmadantakip ederse, hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları kurmaya mecbur olacak; herhalde beklenmediği birçok güçlüklerle karşılaşacak; buna karşılık bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli şartlara sahip olacaktır. Bu şekildeki çekilişimizin en büyük sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve birçok topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek manevî sarsıntıdır. Fakat kısazamanda elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla, bu sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin gereğini kararsızlığa düşmedenuygulayalım. Başka türden sakıncalara karşı koyabiliriz. "

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

ORDUNUN BAŞINA GEÇMEMİ İSTEYENLER Efendiler, gerçekten de tahmin ettiğim manevi sakıncalar hemen kendini gösterdi. İlk duyarlık Meclis'te belirdi. Özellikle muhalifler, kötüm'ser nutuklarla feryada başladılar : En sonunda, Mersin Milletvekili Salâhattin Bey, kürsüden benim adımı söyleyerek : "Ordunun başına geçsin!" dedi. Bu teklifekatılanlar çoğaLdı. Buna karşı olanlar da vardı.

Efendiler, bu görüş ayrılıklarının sebepleri üzerinde biraz açıklamada bulunmak uygun olur. Bir defa, benim doğrudan doğruya ordununbaşına geçmem teklifinde bulunanların düşünce ve maksatlarını ikiyeayırmak mümkündür. Benim ve benimle birlikte birçoklarının o zamananladığımıza göre, birtakım kimseler, artık ordunun büsbütün yenildiğine,durumun iadesine imkân kalmadığına, bundan dolayı da dâvânın, güttüğümüz millî dâvânın kaybedildiği yargısına varmışlardı. Bu sebeplerleduydukları öfke ve hıncın acısını benden almak istiyorlardı. İstiyorlardıki, kendi zanlarına göre bozguna uğramış ve bozgunu devam edecek olanordunun başında benim de şahsiyetim bozguna uğrasın! Diğer birtakımkimseler, diyebilirim ki çoğunluk, bana karşı duydukları güven dolayısıyla, samimî olarak ordunun başına geçmemi arzu ediyorlardı.

Şimdilik komutanlığı fiilî olarak üzerime almamı sakıncalı görenlerin de düşüncesi şuydu :

Ordunun bundan sonraki herhangi bir savaşta başarı kazanamayıpyeniden geri çekilmesi, uzak bir ihtimal değildir. Bu durumlarda ben,fiilen ordunun başında bulunursam, genel kanaate göre son ümidin deyitirilmiş olduğu gibi bir inanç doğabilir. Oysa, genel durum, daha sontedbir, son çare ve son kuvvetlerin feda edilmesini gerektirecek bir nitelikte değildir. Bundan dolayı, kamuoyunda son ümidin korunabilmesiiçin benim askerî harekâtı şahsen yürütme zamanım gelmemiştir.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

BAŞKOMUTANLIĞI KABUL EDİYORUM Ben, görüşmeler ve tartışmalarla ortaya çıkan bu görüşleri, gerektiği kadar gözönünde tutuyor ve inceliyordum. Son görüşü savunanlar, mantığa dayanan kuvvetli sebepler ileri sürüyorlardı. Samimiyetsiz isteklerde bulunanların yaygaraları, başkomutanlığı üzerime almamı içtenlikle teklif edenlerde, derin ve kaygı verici etkiler yapmaya başladı. Benim fiilen başkomutanlığı üzerime almam, bütün Meclis'te son çare ve son tedbir olarak görüldü.

Meclis'in bu görüşü çabucak Meclis dışında da yayıldı. Benim ses çıkarmayışım ve komutayı fiilen üzerime almaya yanaşmayışım, adeta felâketin kesin ve yakın olacağı düşünce ve inancını yaygın bir duruma getirdi. Bunu anlar anlamaz derhal kürsüye çıktım.

Efendiler, bu anlattığım durum, 4 Ağustos 1921 günü bir gizli oturumda geçiyordu. Üyelerin bana karşı gösterdikleri yakınlık ve güvene teşekkür ettikten sonra, Başkanlık makamına şöyle bir önerge verdim :

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüce Başkanlığına

Meclisin pek sayın üyelerinin genel olarak beliren istek ve talepleri üzerine, Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi şahsen üzerime almaktan doğacak yararları azamÎ çabuklukla elde edebilmek, ordunun maddî ve manevî gücünü en kısa zamanda artırıp en yüksek seviyeye çıkarmak, sevk ve idaresini bir kat daha kuvvetlendirmek için, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sahip olduğu yetkileri, fiilen kullanmak şartıyla üzerime alıyorum. Ömrüm boyunca, millî hâkimiyetin en sadık bir kulu olduğumu millete bir defa daha gösterebilmek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süreyle sınırlandırılmasını ayrıca rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | **SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER**

BAŞKOMUTANLIĞIMA YAPILAN İTİRAZLAR Efendiler, bu önergem, doğruluktan yanaymış gibi görünerek tekliflerde bulunanların gizli düşüncelerini açığa vurnıalarına yol açtı. Derhal itirazlar başladı. dediler. 0, Büyük Millet Meclisi'ninmanevî şahsiyeti içindedir. Başkomutan Vekili denilmelidir.

İkinci olarak, "Meclis'in yetkilerini kullanmak gibi bir imtiyazın verilmesi asla söz konusu olamaz" düşüncesini ileri sürdüler. Ben, padişah ve halifeler tarafından verilegelmiş eski bir ünvanı takınamayacağımı; yerine getireceğim görev, fiilen başkomutanlık olduğuna göre, bu ünvanı olduğu gibi vermekten kaçınmanın yersizliğini ilerisürerek görüşümde direndim. Durum, Meclis'in değerlendirdiği ve belirttiği gibi olağanüstü olduğuna göre, benim de alacağım kararların ve yapacağım işlerin olağanüstü olması gerekeceğine şüphe yoktu. Düşünceve kararlarımı çabuk ve sert bir şekilde yürütmek ve uygulamak zarureti vardı. Hükûmetten ve Meclis'ten izin istemekle doğacak gecikmeleredurum elverişli olmayabilirdi. Bütün memleketi ve memleketin bütünkaynaklarımı ilgilendiren emir ve tebliğlerim için, her işin ilgili bakanından veya Bakanlar Kurulu'ndan olur ve izin almak, benim yapacağımBaşkomutanlıktan beklenen yararları sağlayamazdı. Onun için kayıtsız veşartsız emir verebilmeliydim. Bunun için de Büyük Millet Meclisi'ninyetkisi benim kişiliğimde belirmeliydi. Bunu, başarı için zarurî görüyordum. Onun için bu noktada ısrar ettim.

Salâhattin Bey, Hulûsi Bey gibibirtakımmilletvekilleri, Meclis'in, kendi yetkisini bir başkasına vermekle işleyemez duruma geleceğinden, milletten aldığı vekâleti başkasına devretme hakkı bulunmadığını ve aslında orduya komuta edecek bir kimseye Meclis'e aityetkilerin verilmesinin söz konusu olamayacağını, buna gerek de olmadığını belirttiler. Meclis'in yetkisini kullanabilecek bir kimseye, milletvekillerinin şahsen güvenemeyecekleri ihtimalinden söz edenler de oldu.

Ben bu düşüncelerin iiiçbirine karşı çıkmadım. Hepsini doğru bulduğumu belirttim. Meclis'in bu noktayı çok dikkatle ve önemle düşünüpincelemesini söyledim. Yalnız, şahıslarından korkanların, telâşlarına yerolmadığını söyledim. 4 Ağustosta bu konu bir karara bağlanamadı. Görüşme, 5 Ağustos 1921 günü de devam etti. Bugün bazı milletvekillerindeki karar sızlığın iki noktada toplandığı anlaşıldı. Birincisi : Meclis'invarlığının herhangi bir şekilde iş göremez duruma getirilmesi; ikincisi deüyelerden herhangi biri için keyfî ve kanunsuz işlem yapılması...

Bu şüphe ve kararsızlıkları giderecek şekilde konuştuktan ve açıklamalar yaptıktan sonra, yapılacak kanuna da bu hususlarla ilgili bağlayıcı hükümler konmasının yerinde olduğunu belirttim ve vermiş olduğum önergeyi buna göre bazı maddeler haline getirerek bir tasarı şeklinde Meclis'e sundum. İşte bu tasarı maddeleri üzerinde yapılan görüşmeler sonunda, bana Başkomutanlık ünvanının verilmesiyle ilgili, 5 Ağustos192l tarihli kanun çıktı. Bu kanunun ikinci maddesine göre bana verilmişolan yetki şuydu : "Başkomutan, ordunun maddî ve manevî gücünü büyük ölçüde artırmak, sevk ve idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bununla ilgili yetkisini Meclis adına fiilen kullanabilir."

Bu maddeye göre benim vereceğim emirler kanun olacaktı. Efendiler, bu ünvanın verilişinden dolayı, "Meclis'in bana karşı gösterdigi güvene layık oldugumu az zamanda ispatlamayı başaracağım"dedikten sonra, Meclis'ten bazı ricalarda bulundum : Örnek olarak, MillîSavunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerini yapmakta olan

Fevzi Paşa Hazretleri'nin alnız Genelkurmay ın işleri ileugraşabilmesi için, İçişleri Bakanlığı görevinde bulunan Refet Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığı'na getirilmesi ve onun yerine bir başkasının seçilmesi gibi...

Özellikle, Meclis'in ve Bakanlar Kurulu'nun içeriye ve dışarıya karşısükûnet içinde ve

çok güçlü bir durum ve göri.inüşte kalmasının önemliolduğunu, ufak tefek sebeplerle Bakanlar Kurulu'nu sarsmanın doğru olmadığını arz ettim. Kanun teklifi, o gi.in açık oturumda okundu. Öncelikle görüşüldü ve ad okunarak oylandı. Oy birliğiyle kabul edildi.

Bu münasebetle yaptığım kısa bir konuşmanın bir iki cümlesini,tekrar etmeme müsaade buyurmanızı rica ederim. O cümleler şunlardı : "Efendiler, zavallı ınilletimizi esir etmek isteyen düşmanları mutlaka yeneceğimize olan güven ve inancım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Şu dakikada, bu kesin ıııancımı yüksek hey'etinize karşı, bütün millete karşı bütüın dünyaya karşı ilân ederim."

BAŞKOMUTANLIĞI FİİLİ OLARAK ÜZERİME ALDIM Saygıdeğer Efendiler, Başkomutanlığı fiilî olarak üzerime aldıktan sonra birkaç gün Ankara'da çalıştım.

Genelkurmay Başkarılığı'nın ve Millî Savunma Bakanlığı'nın bütünkadrosu ile Başkomutanlık karargâhını kurdum. Bu iki makamın ortakçalışmalarını Başkomutanlıkta uyumlu bir şekilde birleştirmek; bundanbaşka orduyu ilgilendiren ve Başkomutanlık yoluyla çözümü gerekenöteki bakanlıklara ait işleri yürütebilmek için de yanımda küçük bir bürokurdum.

Ankara'daki çalışmalarım, yalnız, ordunun insan ve taşıt araçlarıbakımından gücünün artırılması, yiyecek ve giyeceğinin sağlanıp düzenekonmasıyla ilgili tedbirler almak ve hazırlıklar yapmakla geçti.

Bu sözünü ettiğim hususları gerçekleştirmek için ikigün içinde, 7, 8 Ağustos 1921 tarihlerinde, Tekâlif-i Milliye Emri adıaltında yaptığım genel tebliğlerden her biri için kısaca bilgi vereyim. Birsavaşın kazanılmasında en küçük şeylerin bile dikkate alınması gerektiğini gösterebilmek için bunları bilginize sunmayı yararlı bulurum :

1 sayılı emrimle heT ilçede bir Tekâlif-i Milliye Komisyonu kurdurdum. Bu komisyonlarca toplanan malzemenin, ordunun çeşitlibölümlerine dağıtımı şeklini düzenledim.

2 sayılıp emrime göre, vatanın her ailesi birer kat çamaşır, birerçift çorap ve çarık hazırlayıp Tekâlif-i Milliye Komisyonu'na teslim edecekti.

3 sayılı emrimle, tüccarın ve halkın elinde bulunan çamaşırlıkbez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik,erkek elbisesi dikmeye yarayan her türlü kışlık ve yazlık kumaş, kalınbez, kösele, vaketa, taban astarlığı sarı ve siyah meşin, sahtiyan,dikilmiş ve dikilmemiş çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve yapılmış nal, mıh, yem torbası, yular,belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, bedeli sonradan ödenmek üzere el koydum.

4 sayılı emrimle, eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur,nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından yine yüzde kırkına, bedeli sonradan ödenmek üzere el koydum.

5 sayılı emrimle, ordu ihtiyacı için alınan taşıt araçları dışında,halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla, yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar,ayda bir defa olmak üzere, parasız askerî ulaşım yapılmasını mecburtuttum.

6 Sayılı emrimle, ordunun giyimine ve beslenmesine yarayan bütün sahipsiz mallara el koydum.

7 sayılı emrimle, halkın elinde bulunan savaşta işe yarar bütünsilâh ve cephânenin üç gün içinde teslimini istedim.

8 sayılı emirle, benzin, vakum, gres, makine, don, saatçi ve tabanyağları, vazelin, otomobil ve kamyon lâstiği, solisyon, buji, soğuk tutkal,Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan maddelerve bunlar türünden malzeme ve asit sülfi,irik stoklarının yüzde kırkınael koydum.

9 sayılı emirle demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, ;arabacı esnafları ve imalâthaneleriyle, bu esnaf ve imalâthanelerin iş çıkarabilme güçleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek ustalarınadlarıyla birlikte sayılarını ve durumlarını tespit ettirdim.

10 sayılı emirle, halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba,dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla, kağnı arabalarının bütün takımve hayvanlarıyla birlikte binek ve topçeker hayvanlarının, katır ve yükhayvanlarının, deve ve eşek sayısının yüzde yirmisine el koydurdum.

Efendiler, emirlerimin ve tebliğlerimin yerine getirilmesi için kurduğum İstiklâl Mahkemeleri'ni Kastamonu, Samsun, Konya, Eskisehirbölgelerine gönderdim. Ankara'da da bir mahkeme bulundurdum.

MİLLİ VERGİLER EMRİ Ondan sonra Efendiler, 12 Ağustos 1921 günü, Ge nelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleriy'lebirlikte Polatlı'ya cephe karargâhına gittim.

Düşman ordusunun cephemize yüklenerek sol kanadımızdan kuşatacağı yargısına varmıştık. Bu görüşe dayanarak tam bir cesaretle gerekliitedbirleri aldırdım ve yapılacak hazırlıkları yaptırdım. Olaylar görüşümüzü doğruladı. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1921'de ciddî olarak cephemizodoğru ilerlemeye başladı ve taaruza geçti. Birçok kanlı, bunalımlı safhalarve dalgalar oldu. Düşman ordusunun üstün grupları, savunma hattımızınbirçok parçalarını kırdılar. Bu ilerleyen düşman birliklerinin karşısınakuvvetlerimizi yetiştirdik.

Meydan muharebesi yüz kilometrelik eephe üzerinde oluyordu. Solkanadımız, Ankara'nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun yönü batıya iken güneye döndü. Arkası Ankara'ya iken kuzeye çevrildi. Cephenin yönü değiştirilmiş oldu. Bunda hiçbir sakınca görmedik.Savunma hatlarımız kısım kısım kırılıyordu. Fakat kırılan her kısmınyerine en yakın bir yerde hemen yeni bir savunma hattı kuruluyordu. Savunma hattına çok ümit bağlamak ve onun kırılmasıyla, ordunun büyüklüğii ölçüsünde çok gerilere çekilmek gerektiği teorisini çürütmek içinmemleket savunmasını başka türlü ifade etmeyi ve bu ifademde direnerek şiddet göstermeyi yararlı ve etkili buldum. Dedim ki :

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

CEPHE KARARGAHINA HARAEKETDüşman ordusunun cephemize yüklenerek sol kanadımızdan kuşatacağı yargısına varmıştık. Bu görüşe dayanarak tam bir cesaretle gereklitedbirleri aldırdım yapılacak hazırlıkları yaptırdım. Olaylar görüşümüzü doğruladı. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1921'de ciddî olarak cephemizedoğru ilerlemeye başladı ve

taaruza geçti. Birçok kanlı, bunalımlı safhalarve dalgalar oldu. Düşman ordusunun üstün grupları, savunma hattımızınbirçok parçalarını kırdılar. Bu ilerleyen düşman birliklerinin karşısınakuvvetlerimizi yetiştirdik.

Meydan muharebesi yüz kilometrelik cephe üzerinde oluyordu. Solkanadımız, Ankara'nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun yönü batıya iken güneye döndü. Arkası Ankara'ya iken kuzeye çevrildi. Cephenin yönü değiştirilmiş oldu. Bunda hiçbir sakınca görmedik.Savunma hatlarımız kısım kısım kırılıyordu. Fakat kırılan her kısmınyerine en yakın bir yerde hemen yeni bir savunma hattı kuruluyordu. Savunma hattına çok ümit bağlamak ve onun kırılmasıyla, ordunun büyüklüğü ölçüsünde çok gerilere çekilmek gerektiği teorisini çürütmek içinmemleket savunmasını başka türlü ifade etmeyi ve bu ifademde direnerek şiddet göstermeyi yararlı ve etkili buldum. Dedim ki :

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

SAVUNMA HATTI YOKTUR, SAVUNMAZ HATTI VARDIR Savunma hattı yoktur, savunma sathı vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı

Vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz.Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu msvziden atılabilir. Fakatküçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana cephekurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tâbi olamaz. Bulunduğu mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur.

İşte ordumuzun her ferdi, bu sistem içinde her adımda en büyükfedakârlığını göstererek ve düşmanın üstün kuvvetlerini yıpratıp yokederek, sonunda onu, taarruzuna deıram güç ve kudretinden yoksun birduruma getirdi.

Muharebe durumunun bu safhasını sezer sezmez hemen özelliklesağ kanadımızla Sakarya ırmağı doğusunda düşman ordusunun sol kanadına ve daha sonra cephenin önemli yerlerinde karşı taarruza geçtik.Yunan ordusu yenildi ve geri çekilmeye mecbur oldu.13 Eylül 1921 günüSakarya ırmağının doğusunda düşman ordusundan eser kalmadı. Böylece23 Ağustos gününden 13 Eylül gününe kadar, bu günler de dahil olmaküzere, yirmi iki gün yirmi iki gece aralıksız devam eden büyük ve kanlıSakarya Meydan Muharebesi yeni Türk devletinin tarihine, dünyatarihinde pek az rastlanan büyük bir meydan muharebesi örneği kaydetti.

Saygıdeğer Efendiler, Başkomutanlık görevini fiilen üzerime aldığım zaman, Meclis'e ve millete mutlaka başaracağımız yolundaki kesininancımı arz ve ilân etmekle ve bu inancımı, varlığımın bütün haysiyetiniortaya atarak gerçekleştirmekle ilk manevî görevimi yapmış olduğumusanırım. Ondan sonra, önemli maddî görevlerim de vardı. Onlardan biri,savaş ve muharebe karşısında millete aldırmaya mecbur olduğum durumidi.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

BÜTÜN TÜRK MİLLETİNİ CEPHEDE BULUNAN ORDU KADAR, DUYGU,Bildiğiniz gibi savaş ve muharebe demek; iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün varlıklarıyla bütün maddî ve manevî kuvvetleriyle, biri biriyle karşı karşıya gelmesi ve biribiriyle

vuruşması demektir. Bunun içindir ki,bütün Türk milletini cephede bulunan ordu kadar duygu, düşünce ve hareket bakımından savaşla ilgilendirmeliydim. Yalnız düşman karşısındabulunanlar değil köyünde, evinde, tarlasında bulunan herkes, milletinher ferdi silâhla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli sayarak bütün varlığını yalnız mücadeleye verecekti. Bütün maddî ve manevî varlığını vatan savunmasına vermekte ağır davranan ve titizlik göstermeyen milletler, savaş ve muharebeyi gerçekten göze almış ve başarabileceklerineinanmış sayılmazlar.

Gelecekteki harplerin tek başarı şartı da en çok bu arz ettiğimnoktaya bağlı olacaktır. Avrupa'nın askerlik bakımından ileri durumdaolan büyük milletleri, daha şimdiden bu tutumu kanun haline getirmeyebaşlamışlardır. Biz, Başkomutan olduğumuz zaman, Meclis'ten bir vatanısavunma kanunu istemedik. Fakat, Meclis'ten aldığımız yetkiye dayanarak bu amacı kanun niteliğiideki belirli emirlerle sağlamaya çalıştık.Millet, bundan sonra, bugüne kadar olan tecri.ibeleri de dikkatle gözdengeçirerek aziz vatana taarruzu imkânsız kılan sebep ve şartlan daha açıkve daha kesin olarak tespit eder.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NCE BANA "MAREŞAL" RÜTBESİYLE "GAZİ" ÜNVANININ VERİLMESİ Efendiler, diğer bir görevim de, ordu içinde, muharebe safları arasında bizzat muharebeye katılmak ve savaşı bizzat yönetmekti. Bunu da gücümün yettiği ölçüde, hattâ bir kaza sonucu sol kaburga kemiklerimden birinin kırılmış olmasına rağmen, bütün varlığımla en iyi şekilde yapmaya çalıştığımı sanırım. Sakarya Muharebesi'nin sonuna kadar askerî bir rütbem yoktu. Ondan sonra, Büyük Millet Meclisi'nce bana Mareşal rütbesiyle Gazi ünvanı verildi.Osmanlı Devleti'nin rütbesinin, yine o devlet tarafından geri alınmış olduğunu biliyorsunuz.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

FRANSIZ HÜKÜMETİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE ANKARA ANTLAŞMASI Efendiler, Sakarya Zaferinden sonra, Batı ile yaptığımız olumlu ve verimli temas ve görüşmeler Ankara antlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşma Ankara'da, 20 Ekim 1921'de imza edilmiştir. Bu konuda özet halinde bir bilgi vermek için, kısa bir açıklamada bulunayım :

Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki delegeler hey'etinin gittiği Londra Konferansı'ndan sonra, bildiğiniz üzere, İkinci İnönü Zaferiyle sonuçlanan Yunan taarruzu geri püskürtülmüştü. Bir zaman için, askerî durum sakinleşti. Rusya ile, Moskova Anlaşması imzalanmış ve doğudaki durumumuz açıklık kazanmıştı. İtilâf Devletleri'nden de millî ilkelerimize saygılı olabileceklerle anlaşmanın yararlı olacağı düşünülmekteydi. Adana, Antep ve dolaylarını yabancı işgalinden kurtarmak, bizce önemli görülmekteydi.

Çeşitli sebeplerle, Suriye'den başka, bu adı geçen illeri işgalleri altında bulunduran Fransızların da, bizimle anlaşma eğiliminde oldukları anlaşılıyordu. Gerçi, Bekir Sami Bey'in, Mösyö Briand (Briyan)'la yaptığı fakat millî olmayan anlaşma reddedilmiş idiyse de, ne Fransızlar ne de biz çarpışmaları sürdürmeye istekli değildik. Bu yüzden her iki taraf biribiriyle görüşme yollarını aramaya başladı. Fransız hükûmeti, eski bakanlardan Mösyö

Franklin Bouillon (Franklen Buyon)'u önce gayri resmî olarak Ankara'ya göndermişti. 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya gelen Mösyö Franklin Bouillon ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa Hazretleri'nin de katılmasıyla, bizzat iki hafta süren görüşmeler yaptım.

Biribirimizi tanımakla geçen özel bir buluşmadan sonra, 13 Haziran 1921 Pazartesi günü, Ankara istasyonundaki bana ait dairede yaptığımız ilk toplantıda görüşmelerimizin hareket noktasını belirtmek gerektiğinden söz ederek konuşmaya başladık. Ben, bizim için hareket noktasının Misak-ı Millî'de tespit edilen ilkeler olduğunu ortaya attım.

Mösyö Franklin Bouillon, ilkeler üzerindeki tartışmanın güçlüklerini ileri sürerek, Sevres Antlaşması'nın bir oldubitti olarak ortada bulunduğunu söyledikten sonra, Londra'da Bekir Sami Bey'le Mösyö Briand'ın yaptıkları anlaşmayı temel almanın ve bu anlaşmanın Misak-ı Millî'ye aykırı olan noktaları üzerinde tartışmanın yerinde olacağı görüşünü savundu. Bu teklifinde haklı olduğunu göstermek için, Londra'ya giden delegelerimizin Misak-ı Millî'den söz etmediklerini, Misak-ı Millî'nin ve Millî Mücadele'nin, değil Avrupa'da, daha İstanbul'da bile değeri anlaşılamamış olduğunu söyledi.

Ben verdiğim cevaplarda dedim ki : "Eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir Türk Devleti doğmuştu. Bunu tanımak gerekir. Bu yeni Türkiye, her bağımsız devlet gibi haklarını tanıtacaktır. Sevres Antlaşması Türk milleti için öylesine uğursuz bir idam kararnâmesidir ki onun bir dost ağzından çıkmamasını dileriz. Bu konuşmamız sırasında bile Sevres Antlaşmasını ağzıma almak istemem. Sevres Antlaşması'nı kafasından çıkarmayan milletlerle güven temeline dayanan ilişkilere girişemeyiz. Bize göre böyle bir antlaşma yoktur. Londra'ya giden delege hey'etimizin başkanı eğer bundan bahsetmemişse, verdiğimiz talimat ve yetki çerçevesinde hareket etmemiş demektir. Yanlış iş görmüştiir. Bu yanlışlık yüzünden Avrupa ve özellikle Fransız kamuoyunda ters etkiler doğduğu görülüyor. Bekir Sami Bey'in gittiği yoldan hareket dersek, biz de aynı yanlışlığı yapmış oluruz. Avrupa'nın Misak-ı Millî'den haberdar olmamasına imkân yoktur. Avrupa Misak-ı Millî deyimini öğrenmemiş olabilir. Fakat, yıllardan beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı mücadelelerin neden ileri geldiğini elbette düşünmektedir. İstanbul'un Misak-ı Millî'den ve Millî Mücadele'den haberi olmadığı yolundaki sözler doğru değildir. İstanbul halkı, bütün Türk milleti gibi, Millî Mücadele'yi bilmektedir ve ondan yanadır. Bu mücadeleyi bilmezlikten gelen ve ona karşı görünen kimselerle bunların yardakçıları azdır ve milletçe de tanınmaktadır."

Franklin Bouillon, Bekir Sami Bey'in kendisine verilen talimat ve yetki dışına çıkarak hareket etmiş olduğu yolundaki sözlerim üzerine dediler ki, "bunu açıklayabilir miyim'" Sözlerimi istediği yerlere bildirip anlatabileceğini söyledim. Mösyö Franklin Bouillon, Bekir Sami Bey'le yapılan anlaşmadan ayrılmamak için mazeret ileri sürerken, Bekir Sami Bey'in bir Misak-ı Millî olduğundan ve onun sınırları dışına çıkamayacağından söz etmediğini, eğer bundan söz etmiş olsaydı, o zaman ona böre görüşülüp gerektiği şekilde hareket edilebileceğini; ancak, şimdi durumun güçleştiğini tekrarladı. Batıdaki kamuoyu, bu Türkler, delegeleri vasıtasıyla bunu niçin dile getirmemişler de şimdi yeni veni meseleler çıkarıyorlar" diyeceklerdir.

Nihayet, uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, Mösyö Franklin Bouillon, Misak-ı Millî'yi okuyup anladıktan sonra yeniden görüşmek üzere, toplantının ertelenmesini teklif etti.

Ondan sonra Misak-ı Millî'nin maddeleri baştan sona kadar birer birer okunarak görüşüldü ve tartışmaya devam edildi. Üzerinde en çok durulan nokta, kapitülasyonların kaldırılması ve istiklâlimizin tam olarak sağlanmasını isteyen madde oldu. Mösyö Franklin Bouillon, bu meselelerin incelenmesi ve üzerinde durulması gerektiğini bildirdi. Ben bu noktaya cevap verdim. Söylediklerimin özeti şuydu : "Tam istiklal, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin can damarıdır. Bu görev, bütün millete ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Bu görevi yüklenirken, ne ölçüde başarılabileceği üzerinde hiç şüphe yok ki çok düşündük. Fakat sonunda vardığımız kanaat ve inanç, bunda başarılı olabileceğimizdir. Biz, böyle işe başlamış adamlarız. Bizden öncekilerin yaptıkları yanlışlıklar yüzünden, milletimiz sözde var sanılan istiklâline gerçekte sahip değildi. Şimdiye kadar Türkiye'yi medeniyet dünyasında kusurlu gösteren neler düşünülebilirse, hep bu yanlışlıktan ve bu yanlışlığa boyun eğmekten ileri gelmektedir. Bu yanlışlığa boyun eğmenin sonucu, mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetini ve bütün yaşama kabiliyetini kaybetmesine ve ondan yoksun kalmasına yal açabiliriz. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir yanlışlığa boyun eğme yüzünden bu vasıflardan yoksun kalmaya katlanamayız. Aydın olsun cahil olsun, istisnasız milletimizin bütün fertleri, belki işin içindeki güçlüğü iyice kavramamış olsalar bile, bugün yalnız tek bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, istiklâlimizin tam olarak kazanılması ve devam ettirilmesidir.

Tam istiklâl demek, elbette, siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel v.b. her alanda tam bir bağımsızlığa ve hürriyete kavuşmak demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden yoksun kalmak, millet ve memleketin gerçek anlamıyla bütün istiklâlinden yoksun kalması demektir.

Biz, bunu elde etmeden barış ve huzura kavuşacağımız inancında değiliz. Şekil ve usullere uyarak barış yapabiliriz, anlaşma yapabiliriz. Ancak, istiklâlimizi tam olarak sağlamayacak olan bu gibi barışlar, uyuşma ve anlaşmalarla, milletimiz hiçbir vakit varlığına ve huzura kavuşamayacaktır. Belki de silâhlı mücadelesini bırakarak, yıkıma sürüklenmeye razı olacaktır. Eğer milletimiz buna razı olsaydı, bunu kabul edebilecek yaratılışta bulunsaydı, iki yıldan beri mücadele etmeye hiç de gerek kalmazdı. Daha ateşkes anlaşmasının ertesinde har ekete geçmemek olabilirdi.

Mösyö Franklin Bouillon, bu sözlerim karşısında, ciddî ve samimî olarak bazı görüşler ileri sürdü ve en sonunda da bunun zaman meselesi olduğu görüşünü belirtti.

Efendiler, Mösyö Franklin Bouillon ile önemli ve ikinci derecede kalan sorunlar üzerinde günlerce ve günlerce görüştük. Sonuç olarak biribirimizi, düşüncelerimizle, duygularımızla ve tutumlarımızla anlayabildik sanırım. Fakat Fransız Hükûmetiyle Türk Millî Hükûmeti arasında, kesin anlaşma noktalarının tespit edilebilmesi için biraz daha zaman geçmesi zarurî oldu. Ne bekleniyordu' Belki de, Türk millî varlığının Birinci ve İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra daha büyücek bir eserle ispatlanmış olması! . . Gerçekten de, Mösyö Franklin Bouillon'un kesin karara vararak imza ettiği Ankara Anlaşması, büyük ve kanlı Sakarya Meydan Muhabeı-esi'nden otuz yedi gün sonra, arz etmiş olduğum gibi, 20 Ekim 1921'de doğmuş olan bir belgedir.

Bu anlaşma ile, siyasî, iktisadî, askerî v.b. hiçbir alanda bağımsızlımızdan hiçbir şey feda etmeksizin, vatan topraklarımızın değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. Bu

anlaşma ile millî davamız ilk defa olarak Batı devletlerinden biri tarafından onaylanmış ve açıklanmış oldu.

Mösyö Franklin Bouillon, bundan sonrada birkaç kere Türkiye'ye gelmiş, Ankara'da ilk günlerde aramızda kurulan dostluk duygularını belirtme yolları aramıştır.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

PONTUS MESELESİ Saygıdeğer Efendiler, genel konuşmamın başında bir Pontus meselesinden söz etmiştim. Bu mesele belgeleriyle herkesçe bilinmektedir. Ancak, bizi de çok uğraştırdığından, burada, onunla ilgili bazı noktalara dokunacağım.

1840 yılından beri; yani üç çeyrek yüzyıldan beri, Anadolu'nunRize'den İstanbul Boğazı'na kadar uzanan Karadeniz bölgesinde, eskiYunanlılığın diriltilmesi için çalışan bir Rum topluluğu vardı. AmerikalıRum göçmenlerden Rahip Klematios adında biri, ilk Pontustoplantı yerini şimdi halkın Manastır dediği bir tepede İnebolu'da kurmuştu. Bu teşkilâta bağlı olanlar, zaman zaman biribiriilden ayrı eşkıyaçeteleri kurarak faaliyet gösteriyorlardı. Birinci Dünya Savaşı sırasındada, dışarıdan gönderilip dağıtılan silâh, cephâne, bomba ve makineli tüfeklerle, Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri sanki bir silâhdeposu durumuna gelmişti.

Ateşkes Anlaşmasından sonra, bütün Rumlar Yunanlılık millî davası ile her tarafta şımardığı gibi, Ethniki Hetairia (Etniki Eterya) Cemiyeti'nin propagandacıları ile Merzifon'daki Amerikan kuruluşlarınınmanevî destekleri ile eğitüp yetiştirilen, maddî bakımdan da yabancıhükûmetlerin silâhlarıyla güçlendirilip cesaret verilen bu bölgedeki Rumlar da, bağımsız bir Pontus hükûmeti kurma emeline düştü. Bu maksatlagenel bir ayaklanma hazırladılar. Dağlara çekildiler; Amasya, Samsun vedolayları Rum Metropolit'i Yermanos' un idaresinde düzenli birprogramla çalışmaya başladılar. Bir yandan da, Samsun'daki Rum komitecilerinin başkanı olan Reji Fabrikası Müdürü Tokomanidis,İç Anadolu ile haberleşme sağlamaya çalışıyordu. Bazı yabancı hükûmetler, Pontus hükûmetinin kurulması için yardımcı olacaklarına söz verdiler. Samsun ve dolaylarındaki Rum nüfusunu arttırmak için de, Rusya'daki Rum ve Ermenileri Batum'da topladılar. Onları, Türk Kafkas ordularından alınıp Batum'da depo edilen silâhlarla donatarak, sahillerimizeçıkarmaya baŞladılar. Çetecilik etmek üzere, sahillerimize çıkarılabilecekbirkaç bin Rum'u Sohum'da Haralambos adında bir adamın başına topladılar. Batum'da toplananların da Haralambos'un etrafındatoplananlara katılmaları sağlanıyordu. Bunlar, memleketimiz içinde,Samsun'daki bazı yabancı devlet temsilcileri tarafından korunuyor vesilâhlandırılıyordu. Kıyılarımıza çıkan bu çeteler, göçmenleri besleme maskesi altında, yabancı hükûmetler tarafından yedirilip giydiriliyordu. Yabancıların Kızılhaç hey'etleri arasında gelen subayların da örgüt kurnıak, çetelerin askerî öğretim ve eğitimi ile uğraşmak ve gelecekteki Pontus hükûmetinin temelini atmakla görevlendirildikleri anlaşılıyordu.

4 Mart 1919 tarihinde, İstanbul'da Ponius adıyla yayınlanmayabaşlayan bir gazetenin başmakalesinde Trabzon ilinde Rum cumhuriyetinin kurulmasına çalışmak maksadıyla yayınlandığı ilân adilmişti.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma gününe rastlayan 7 Nisan1919 günü, her yerde ve özellikle Samsun'da gösteriler yapıldı. Yermanos'un küstahça davranışları Rumların

düşünce ve emellerini açığavurdu. Bafra ve Çarşamba dolaylarındaki yerli Rumlar, sık sık kiliselerdetoplanıyor, örgütlenmelerini ve donatımlarını artırıyorlardı. 23 Ekim 1919tarihinde, Doğu Trakya ve Pontus için merkez olarak İstanbul kabul edilmişti.

Venizelos, İstanbul'un merkez olarak kabul edilme konusunun daha sonraki bir tarihe ertelenerek, bunun yerine Pontus hükûmetikurulması düşüncesini ortaya atmış ve İstanbul Patrikhanesi'ne bunagöre talimat vermişti. Aynı zamanda, İstanbul'da gizli bir Yunan polisteşkilâtı kurmakla görevlendirilen Albay Alexandros Zimbrakakis tarafından Pontus jandarma teşkilâtını düzene sokmak üzereEiffel (Eyfel) adlı Yunan torpidosuyla, bir subaylar hey'eti de gönderilmişti. Türkiye'de bu türlü işler olurken Batum'da da 18 Aralık 1919'daPontus Rum Hükûmeti adıyla bir hükûmet kurulmuş ve teşkilâtlanmayabaşlamıştı.19 Temmuz 1920'de de Batıım'da, Karadeniz, Kafkas ve GüneyRusya Rumları tarafından Pontus meselesi ile ilgili bir kongre toplandı.Bu kongrenin raporu üyelerden biri vasıtasıyla İstanbul'da Rum Patrikliği'ne gönderildi. Pontusçular 1920 yılının sanlarına doğru çalışmalarınıbüsbütün artırarak iyiden iyiye or taya çıktılar. Bizi, ciddî tedbir almayamecbur ettiler.

Dağlarda kurulan Pontus teşkilâtı şöyleydi :

a) Birtakım çetebaşlarırıın emrinde silâhlı ve savaşçı kuvvetler,

b) Buuların beslenmesine hizmet eden üretici Pontus halkı,

c) Yönetim ve güvenlik kuvvetleri ile şehirlerden ve köylerden yiyecek sağlamakla görevli ulaştırma kolları.

Çetelerin çalışma bölgeleri biribirinden ayrılmıştı. Pontus eşkıyasının kuvveti başlangıçta 6.000 - 7.000 silâhlı idi. Daha sonra her taraftan katılanlarla 25.000'e yaklaştı. Bu kuwet yeterli küçük 'birliklere ayrılarakçeşitli yerlerde barınıyordu. Pontus çetelerinin bütün işleri, İslâm köylerini yakmak, Müslüman halka karşı akıl ve hayale sığmaz zulümleryapmak, cinayetler işlemek gibi kan içici bir sürünün yaptıklarından başka bir şey değildi.

Biz, Anadolu'ya çıkar çıkmaz, Türk halkını dikkat ve uyanıklığa davet ettik. Doğabilecek tehlikelere karşı tedbirler almaya başladık. Merkezi Sıvas'ta bulunan 3' üncü Kolordu, yalnız, çeşitli bölgelerdegözüken çeteleri takip ve ortadan kaldırmakla uğraştı. Trabzon bölgesinde dolaşan Köroğlu adındaki Rum çetesiyle, Eftalidi çetesi ve öteki çeteler, merkezi Erzurum'da bulunan 15' inci Kolordu tarafından takip edilerek ortadan kaldırılıyordu. Bir taraftan da Pontus eşkıyasının dönüpdolaştığı yerlerde, halk silâhlandırılarak millî teşkilât kuruldu.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

ANADOLU'NUN ORTASINDA YENİDEN ÇIKAN BİRAKIM İÇİSYANLAR Efendiler, Sıvas'ın kuzeyinde ve Yozgat'ta çıkan ve Sizlerce de bilinen iç isyan olaylarından başka,1920 yılı sonlarında, yeniden Anadolu'nun ortasında, Ziletaraflarında, Küçük Ağa, Deli Hacı Aynacı oğulları,Erbaa yakınlarında Kara Nâzım, Çopur Yusuf; başka yerlerdeDeli Hasan, Küçük Hasan gibi birtakım serserilerle YozgatÇayözü Çerkezlerinden kurulu çeteler;1921 yılı başlarında da Koçkiri aşiretinin beylerinden Haydar Bey; İstanbul'da Seyit Abdülkadir'den aldığı talimat üzerine Alişan ve akrabasından Naki, Alişir ve daha başkaları ile birlikte isyan

hareketlerine başladılar. Birçokkuvvetimiz bir taraftan Pontusçuları diğer taraftan da bu âsîleri izleyiportadan kaldırmakla uğraşıyorlardı.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MERKEZ ORDUSUNUN KURULMASI VE NURETTİN PAŞANIN KOMUTANLIĞA GEÇMESİ Efendiler, hatırlarsınız ki, Nurettin Paşa, Yunan ordusunun ilk defa taarruz eder gibi görünmesi karşısında, birtakım boş ve ıaıantıksız düşünceler ileri sürdüğü için, kendisine görev verilmemiş olduğundan, bir mektupla, bizimle çalışamayacağını bildirerek ve izin alarâk Taşköprü'ye gitmişti. O tarihten beş ay sonra, bazıkimseler,Nurettin Paşa adına gerek Fevzi Paşa Hazretleri'ne gerek bana, kendisine bir görev verilirse, bunu ciddiyet ve samimiyetle yapacağını söyleyerek aracılık ettiler. Biz de Anadolu'nun orta kesiminde güvenliği sağlamakla görevli bulunan kuvvetlerimizi büyücek bir komuta altında birleştirmekte yarar gördüğümüzden, 9 Aralık 1920'de, Sıvas'taki .3' üncü Kolordu'vu kaldırarak, onun görevirıi yeni kurdugumuz Merkez Ordusu'na verdik. Bu ordunun komıitanlığına da Nurettin Paşa'yıgetirdik.

Nurettin Paşa, merkez bölgesinde bir yıla yakın görev yaptı. Fakat milletvekillerinin, kendi yetkisi dışına taşarak bazı yurttaşların haklarına el uzattığı yolundaki şikâyetleri ve İçişleri Bakanlığı'na soru önergeleri vermeleri, Bakanlığın da şikâyetleri haklı bulması üzerine Meclis'in isteği ile Kasım 1921 başlarında görevden alındı. Meclis, Nurettin Paşa'nın yargılanmasına karar verdi. Bu durum benimle Bakanlar Kurulu arasında da bir anlaşmazlığın çıkmasına yol açtı. Fen, Nurettin Paşa için uygulanması istenen işleme katılmadım. Fevzi Paşa Hazretleri de benim görüşüme katıldı. İkimizle Bakanlar Kurulu arasında doğan anlaşmazlık Meclis'çe çözüldü. Meclis'te Nurettin Paşa'yı savundum. Kendisi için ağır bir işlem uygulanmasını önledim.

Nurettin Paşa'yı bundan sekiz ay kadar sonra, 1' inci Ordu Komutanlığı'nda göreceğiz

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MALTA'DAN YENİ DÖNEN BAYINDIRLIK BAKANI RAUF BEY'LE KARA VASIF BEY GÜDÜLEN ASKERİ SİYASETİ ÖĞRENMEK İSTİYORLARDI

Rauf Bey, 15 Kasım 1921'de Ankara'ya gelmişti. Rauf Bey'i, 17 Kasım 1921'de, boşalan Bayındırlık Bakanlığı na seçtirdik.

Rauf Bey 'den sonra Ankara'ya gelen Kara Vasıf Bey'i de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Yönetim Kurulu üyeliğine seçtirdim. Bu iki zatın birinden hükûmette diğerinden grupta yararlanmayı düşünmüştüm. Çok geçmedi, bir gün RaufBey'in Bakanlar Kurulu'nda bir konunun açıklanrrıasını istediği haberverildi. lıynı günde, Kara Vasıf Bey'in de grup hey'etinde aynı konuyu öğrenmek istediği bildirildi. Bu iki zatın aralarında önceden kararlaştırdıkları anlaşılan konu şuydu : "Güdülen askerî politika nedir'" Busorudan nasıl bir anlam çıkarılabilirdi' Neyi anlamak istiyorlardı' Bizimyürütmekte olduğumuz siyasî ve askerî politika belli olmuştu. İstiklâlimiz tam olarak sağlanıncaya kadar, düşmanlarla vuruşmak ve onları yeneceğimize olan kesin bir inançla savaşa devam etmek... İşte ortaya atılan soru ile demek isteniliyordu ki, ne olursa olsun muharebeye devametmekle sonuç almak mümkün

müdür' Mümkün olmadığı ihtimalini hesaba katarak daha şimdiden daha başka tedbir ve çarelere anlatmakistediklerine göre siyasî çarelerdir başvurarak içinde bulunduğumuztehlikeli duruma son vermek yerinde olmaz mı'

Elbette, ne Bakanlar Kurulu'nda ne de Grup Yönetim Kurulu'ndaböyle bir konunun görüşme ve tartışma konusu edilmesine müsaade etmedim. Bunun üzerine Rauf Bey Bakanlıktan, Kara Vasıf Beyde Grup Yönetim Kurulu'ndan çekildiler. 13 Ocak 1921 tarihında Meclis'te Rauf Bey'in Istifası okunurken, aynı tarihli bir istifa yazısı daha okunmuştu. Bu istifa yazısı, Milli Savunma Bakanı olan Refet Paşa'nındı.

Efendiler, Refet Paşa'nın istifa sebebini birkaç kelime ile açıklayayım : 4 Ocak 1922 günü, Meclis'in bu gizli oturumunda şöyle bir konunun tartışması yapılmıştı. Başkomutanlık ve Genelkurmay BaşkanlığıAnkara'da oturuyormuş. Cepheden uzak bulunuyormuş. Bundan şu sonuççıkarılmış ki, benim hem Başkomutan hem de Meclis Başkanı olmam sakıncalı imiş. Ordu işleri iyi gitmiyormuş. Meclis bir savaş komisyonu kurarak, ardunun durumunu incelemeliymiş. Genelkurmay Başkanı, aynızamanda Bakanlar Kurulu Başkanı olduğundan, Genelkurmay işleri deiyi gitmiyormuş. Fevzi Paşa Hazretleri yalnız Bakanlar Kurulu Başkanlığı'nda kalsın, Genelkurmay Başkanlığı ile Millî Savunma Bakanlığıbirleştirilsinmiş.

Millî Savunma Bakanı olan Refet Paşa, bu tezi kürsüden bizzat savunuyordu. Bu görüşlere şu yolda cevap verdim :

BENİM ŞAHSEN ANKARA'DAN UZAKLAŞMAM İSTENİYORDU Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı pek yerinde olarak Ankara'yı karargâh edinmiştir. Görevini en iyi bir şekilde buradan yürütmektedir. Gerektiğinde ne vakit nereye gideceğine kendisi karar verir. Cephe ile bizzat uğraşan cephe komutanı vardır. Gereksiz yere, benim şahsen Ankara'danuzaklaşmamı istemenin anlamı yoktur. Genelkurmay Başkanlığı ile MillîSavunma Bakanlığı, Başkomutanın emri altında, Başkomutanlık Karargâhı'nı oluşturur. Ayn avrı değildir. Genelkurmay Başkanı olan FevziPaşa Hazretleri'nin, Ankara'da bulundukça Bakanlar Kurulu Başkanlığını da yapması, bugün için bir zarurettir. Çünkü, onun yokluğunda,Refet Paşa ona vekâleten, Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevini deyapmıştı. Başaramamıştı. Bakanlar Kurulu'nda karışıklık başladı. Bakanlar toplanmaz oldular. Fevzi Paşa Hazretleri'nin dönüşü, bakanların şikâyeti üzerine oldu. Ordu ile ilgili olarak yaptığımız işlerin denetlenmesi için, Meclis'in bir komisyon kurmasını sakıncalı görmem. Ancakbu komisyon benim başkanlığım altında olur.

Gerçekten, bu komisyon, dediğim şekilde kuruldu. Eski HarbiyeNâzın Cemal Paşa da komisyona üye olarak seçildi. Öteki hususlarda Refet Paşa ve diğerlerinin görüşleri benimsenmişti. İşte bundan dolayı istifaya hazırlanan Refet Paşa istifasını Rauf Bey'inistifasıyla aynı günde vermiş oluyor.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

İKİNCİ GRUP KURULUYOR Efendiler, yeri düşünce bilginize sunmuştum ki, Meclis'te

kurduğumuz Müdafaa-i Hukuk Grubu,Meclis görüşmelerinin iyi gitmesini ve Bakanlar Kurulu çalışmalarınınaksamadan yol almasını sağlama bakımından sonuna kadar yardımcı oldu. Fakat bir taraftan da muhalif duygu ve düşüncede olanlar, her günbiraz daha taraftar buldukça, Grup'un çalışmasını güçleştirmeye başladılar. Muhalefet düşüncesinin ana kaynağı, Müdafa-i Hukuk Grubu tüzüğünün temel maddesindeki ikinci noktaydı. Yani hükumet kuruluşununTeşkilât-ı Esasiye Kanunu'na uygun olarak yapılması meselesi...

Programın ilk maddesinin son fıkrası, duygu ve düşüncelerde tambir uvuşma sağlanmasına sürekli bir engel olarak kaldı. Bu sebeple grupiçinde de görüŞ aynlıkları ve disiplinsizlik başgösterdi. Birtakım kimseler gruptan ayrıldı. Aynlanlar dışarıdakilerle birleşerek grubu yıkmayaçok çalıştılar. Alınarı tedbirler buna engel oldu. Sonunda İkinci Grupadıyla yeni bir grup oluştu. Bu grubu oluşturanlar, memleketteki Anadoluve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden ayrılmadıklarını, onun kongrelerde tespit edilen gayelerinin takipçisi bulunduklarını iddia ediyorlardı.İkinci Gruba önayak olanlar görünüşte Salâhattin ve HüseyinAvni Bey'lerdi. Birinci derecede faaliyet gösteren ve kışkırtanların iseRauf ve Kara Vasıf Bey'ler olduğu anlaşılıyordu.

Bu grubun faal ve inatçı üyelerinden olan Samsun milletvekiliEmin Bey, son zamanlarda bir vesileyle Ankara'ya gelmişti. Bütüngerçekleri anlamıştı; kışkırtıcı ve bozguncuları lânetliyordu. Bu zat banaşunu anlattı : Rauf Bey, İkinci Grubu kışkırtıyor ve aşırı davranışlarasürüklüyormuş... Emin Bey, Rauf Bey'e demiş ki : Rauf Bey, şu cevabı vermiş :

Efendiler, bildiğiniz üzere, o zaman yürürlükte olan kanuna göre,Bakanlıklar için, ben Meclis'e aday gösterirdim. Milletvekilleri gösterdiğim adaya olumlu veya olumsuz oy verirler yahut da çekimser kalırlardı.İkinci Grup, benim adaylarımı dikkate almadan, kendi grupları adına ortaya attıkları adaylara, kanuna aykırı olarak oy vermek suretiyle, hükûmetin kurulmasını engellemeye başladılar.

Efendiler, Meclis'te ordu aleyhine de bir hareket yaratılmıştı. Diyorlardı ki, Sakarya Muharebesi'nden sonra aylar geçtiği halde, ordu niçintaarruza geçmiyor' Mutlaka taarruz etmelidir. Hiç olmazsa sınırlı, belirlibir cephede taar ruz yapılmalıdır ki, ordumuzun taarruz kabiliyeti olupolmadığı anlaşılsın' Bu harekete karşı direndik. Maksadımız, bütün hazırlıklarımızı tamamlayarak genel ve kesin sonuca götürücü bir taarruzyapmak olduğu için, sınırlı bir cephede taarruz görüşünü benimseyemezdik; bunda bir yarar yoktu.

Muhaliflerde uyanan kanaat, ordumuzun taarruz gücünü kazanamayacağı noktasında toplandı. Bunun üzerine, ordunun taarruza geçirilmesiyolundaki hücumlarını durdurdular. Hücum sistemini değiştirer ek başka bir görüş ortaya attılar. Bu defa dediler ki, bizim asıl düşmanımız Yunanlılar, Yunan ordusu değildir. Zaten Yunan ordusunu tamamen yenmişolsak da iş bununla bitmez. İtilâf Devletleri'ni, özellikle İngilizleri savaşla yenmek gerekir. Bunun için Yunan ordusuna karşı bir perde hattı bırakmak, asıl orduyu Irak'ın kuzey sınırına yığıp, İngilizlere taarruz etmek gerekir. Davamızın savaşla halledilmesi görüşü benimseniyorsa yapılacak iş budur.

İÇİNDEKİLER | **SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER**

ORDU SAFLARINA KADAR YAYILAN BOZGUNCULUK TELKİNLERİ Efendiler, bu kadar anlamsız ve mantıksız olan dü şüncelere iltifat etmedik. Bunun üzerine muhaliflerin

elebaşıları yeni bir propaganda çıkardılar : Nereye gidiyoruz' Bizi kim nereye sürüklüyor' Meçhullere'.. Koskoca bir millet, belirsiz, karanlık hedeflere akılsızca sürüklenir mi' Bu propaganda, Meclis binasından, Ankara çevrelerinden ordusaflarına kadar yaydırıldı. Orduya her vasıta ile bu bozguncu telkinleryapılmaya çalışılıyordu.

Rauf Bey, sık sık gizlice diyordu ki : "Hiç olmazsa gerçek durumu bana söyle, ordu ne durumdadır' Gerçekten taarruz edemeyecek mi'"

4 Mart 1922 günü akşamı, cepheyi teftiş etmek üzere, Ankara'danayrılmaya karar vermiştim. Dolayısıvla, o gün Meclis'teki gizli oturumda,bazı açıklamalarda ve ricalarda bulundum. Kendilerine anlattım ki, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra, düşman ordusunu Eskişehir - Seyitgazi - Afyonkarahisar kesimine kadar kovalayan kuwetlerimiz, bütün ordu olmayıp yalnız süvarilerimiz ve süvari birliklerimize destek olmak üzere ileri sürülen bazı tümenlerimizdi.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

ORDUMUZUN KARARI TAARRUZDUR Ordumuzun karan taarruzdur. Ama bu taarruzu erteliyoruz. Sebebi, hazırlığımızı iyice tamamlamakiçin biraz daha zaman gerekmektedir. Yarım hazırlıkla, yarım tedbirle yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten çok daha kötüdür. Bekleyişimizi,taarruz karanndan vazgeçtiğimiz veya bunu başarmaktan ümidimizi kestiğimiz şeklinde anlamak ve yorumlamak yersizdir.

Bundan sonra Şu görüşleri dile getirdim : Osmanlılar, yapacaklarıaskerî harekâtın genişliği ölçüsünde hazırlıklı ve tedbirli davranmadıklanve daha çok duygu ve hırslannın etkisi altında hareket ettikleri için, Viyana'ya kadar gittikleri halde, geri çekilmeye mecbur olmuşlardır. Ondan sonra Budapeşte'de de duramadılar, geri çekildiler. Belgrat'ta da yenilerek geri çekilmeye mecbur edildiler. Balkanlan terk ettiler. Rumeli'den çıkardılar. Bize, içinde daha düşman bulunan bu vatanı miras bıraktılar. Bu son vatan parçasını kurtarırken olsun, hırslarımızı, hislerimizibir yana bırakarak ihtiyatlı olalım. Kurtuluş için... istiklâl için, enindesonunda düşmanla bütün varlığımızla vuruşarak onu yeıımekten başkakarar ve çare yoktur ve olamaz.

Sinir gevşetici sözlere, telkinlere önem verilmemeli ve güvenilmemelidir. Osmanlı yönetim ve siyasetinin yarattığı bu türlü zihniyetler reddedilmelidir. "Ordu ile, savaşla, inatla bu işin içinden çıkılmaz" şeklindeki dış kaynaklı öğütlere uymakla, bir vatan, bir millet istiklâli kurtulamaz. Tarih böyle bir olay kaydetmemiştir. Bunun aksini düşünerek hareket edeceklerin çok acı sonuçlarla karşılaşacaklarına şüphe yoktur.Türkiye işte bu yoldaki yanlış yoktur. düşüncelere... yanlış zihniyetlere sahip olanlar yuzunden her saat biraz daha gerilemiş, biraz daha çökmüştür. Ne yazık ki, çöküş yalnız maddı alanda olsaydı, hiçbir önemi yoktu. Hiç şüphe yok ki ahlâki ve manevı değerleri de içine almış görünüyor. Hiç şüphe yok ki bu büyük memleketi bu koca milleti dağılıp yok olmanın uçurumuna sürükleyen başlıca sebep bu olmuştur.

Efendiler, bilirsiniz ki, Meclis'te bu anlattığım dönemde en çok olumsuz ve karamsar rol oynayanlar, vaktiyle, Türk milletinin kendi kendinebağımsızlığını elde edemeyeceği görüşünü ileri sürmüş olan kimselerdi.Şunun bunun mandasını istemekte direnenlerdi. Onun için görüşlerimeşunları da ekledim ve dedim ki : "Efendiler, maddı ve özellikle manevîçöküş

korku ile... güçsüzlükle başlar."

Güçsüz ve korkak insanlar, herhangi bir felâket karşısında millletin de uyuşukluğa düşmesine ve çekingen bir duruma gelmesine yol açarlar.Güçsüzlük ve kararsızlıkta o kadar ileri giderler ki, âdeta kendi kendilerine hakaret ederler. Derler ki, biz adam degiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olmamıza imkân oktur. Biz kayıtsız ve şartsız olarak varlığımızı bir yabancıya teslim edelim. Balkan Savaşı'ndan sonra milletin ve ozellikle ordunun başında bulunanlarda baska turlu , fakat yine aynı zihniyeti beninimsemişlerdi.

Türkiye'yi, böyle yanlış yollarda çökme ve yok olma uçurumuna sürükleyenlerin elinden kurtarmak lâzımdır. Bunun için bulunmuş bir gerçek vardır. O gerçek şudur: Türkiye'nin düşünen kafalarını yepyeni bir imanla doıiatmak. . . Bütün millete taptaze bir manevi güç vermek.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

YETERİNCE HAZIRLANMIŞ OLMASI GEREKEN ÜÇ VASITA, İÇ VE DIŞ CEPHELERİMİZŞimdi Efendiler, düşmana taarruz için verilmiş olan kesin kararımızı uygulamaya başlamadan önce, hazırlamak ve tamamlamak zorunda bulunduğumuz savaş vasıtalarının ne olduğunu arz edeyim : Tam üç vasıtanın hazırlığının yeterli olduğunu görmek gereğini duyuyorum. Birincisi, en önemlisi ve asıl olanı doğrudan doğruya milletin kendisidir. Milletin varlığı ve istiklâli için gönlünde, vicdanında belirmiş, gelişmiş olan istek ve emelleriıı sağlamlığıdır. Millet, içindeki bu isteği ne kadar güçlü bir şekilde ortaya koyarsa, bu istek ve emelinin gerçekleşmesi için ne kadar çok azim ve iman gösterirse, düşmanlara kar şı başarı sağlamak için o kadar güçlü bir vasıtaya sahip olduğumuza ina nırım. İkinci vasıta, milleti temsil eden Meclis'in millî isteği ortaya koy makta ve bunun gereklerini inanarak uygulamakta göstereceği kararlılık ve yiğitliktir. Meclis, millî isteği ne kadar büyük bir dayanışma ve birlik içinde aksettirebilirse, düşmana karşı o kadar güçlü bir üstünlük vasıta sına sahip oluruz :

Üçüncü vasıta, milletin silâhlı evlâtlarından ibaret olup düşman kar şısında toplanmış bulunan ordumuzdur.

Efendiler, dedim, bu üç vasıta veya gücün düşmana karşı oluştur duğu cepheler iki şekilde düşünülebilir. Kolay anlaşılması için şöyle di yeyim : İç ve görünürdeki cephe. . . Asıl olan iç cephedir. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin meydana getirdiği bir cephedir. Görünürdeki cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silâhlı cephe sidir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, yenilebilir. Fakat bu durum hiç bir zaman bir memleketi, bir milleti yok edemez. Önemli olan, memle keti temelinden yıkan, milleti esir ettiren iç cephenin çöküşüdür. Bu ger çeği bizden çok daha iyi bilen düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için yüz yıllarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bugüne kadar başarı da sağla mışlardır. Gerçekten, kaleyi içinden almakp dışından zorlamaktan çok kolaydır. Bu maksadı gerçekleştirmek için içimize kadar sokulahilen boz guncu mikropların ve ajanların varlığını iddia etmek yerindedir.

Meclis'in zihniyeti, çalışmaları ve dunımu düşmana ümit verici ol madıkça iç ve dış cephelerimizin yerinden oynamasına imkân ve ihtimal yoktur. Meclis'te bir veya birkaç üyenin karamsarlık telkin eden sözlerin den bile aleyhimizde yararlanma çareleri aranmakta

olduğuna şüphe edil ınemelidir. Dışişleri Bakanlığı'nın dosyaları bununla ilgili belgelerle dolu dur. Kesinlikle arz ederim ki, istemeyerek de olsa, düşmanlara ümit ve recek en ıifak belirtilerden kaçınılmadıkça, millî dâvânın sonuçlanması gecikir.

Efendiler, bu sözlerden sonra, cephede bulunacağım sıralarda, or dunun duygu ve düşünceleri üzerinde ümitsizlik yaratacak açık tartışma lardan vazgeçilmesini Meclis'ten özellikle rica ettim. Bu konuşmamdan sonra, muhaliflerin de sözlerini dinledim. Muhaliflerden biri, düşünce ve ricalarımı, emir veriyorum şeklinde yorumladı. Diğer biri, Meclis'in duy gularındaki temizlikten şüphe ettiğimi ileri sürdü. Bir başkası uygulama ımkanı olmayan bir şey yapılamaz; orduyu bozguna uğratırsın efendim, dedi.

DOĞU CEPHESİ KOMUTANI'NIN BİR GÖRÜŞÜ Saygıdeğer Efendiler, yüce hey'etinizi muhaliflerin sözleriyte işgal etmek istemem. Çünkü, bu sözler bir kaç kişinin şaşkın ve cahil kafalarının akislerindenbaşka bir şey değildi. Genel Kurul, sunduğum görüşleri anlayıŞla karşılamıştı. Yalnız, Doğu Cephesi Komutanı'nın bir görüşüne, beş on gündenberi veremediğim cevabı, cepheye gitmeden önce, o nün yani 4 Mart 1922'de yazmıştım. Onu bilginize sunacağım. Cevabın anlaşılması için, müsaade buyurursanız, önce gelen görüşü okuyalım :

Kişiye özel

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yönetim işlerimizin yürütülmesi ile ilgili tartışmalar bize daha yeni ulaşmaktadır. Barışın sağlanmasından sonraki seçimlerde birçok değerli kimselerinyerine birtakım muhafazakârların toplanmasına karşı şimdiden alınacak tedbiripek önemli sayarım. Millî Meclis, değerli şahsiyetlerden kurulmazsa, iki büyüksakınca memleketi bugünkü perişanlığından kurtaramayacaktır. Birincisi, düşüncede yenilikler olmayacak. İkincisi, en önemli tasarılar herhangi bir duyguya kapılarak tartışmaya dahi lüzum görülmeden reddediverilecektir. Böyle bir meclisekarşı, üyelerini büyük uzmanların oluşturduğu ikinci bir meclisin bulunmasınıyararlı görüyorum. Bu ikinci meclis, Millî Meclis'e yön vereceği ve onu ileriye götüreceği gibi, memleketin varlığı ile ilgili kararlar Millet Meclisi'nde heyecanla redveya kabul edilse bile, bu meclisin uyarması ve yol göstermesiyle kararır: değiştirilmesi ve zararın önlenmesi mümkün olur. Bu meclise "Âyan" diyerek eskidevrin köhne hayatını hatırlamamak için "Büyük Uzmanlar Meclisi" denebilir veya daha uygun bir ad verilebilir. Üyelerini birtakım kayıt ve şartlar altında,tıpkı milletvekilleri seçiminde olduğu gibi millet seçebilir. Bu üyeler için, herhangibir mesleğin en yüksek öğrenimini görmek, Türkiye Hükümeti'nin bakanhğını, valiliğini veya ordu komutanlığını yapmış olmak gibi önemli şartlar ayrıntılı olaraktespit edilebilir. Konunun ayrıntıları, mevcut hükiimet şekillerinin de incelenmesiyle her türlü sakıncadan uzak olarak ortaya konabilir. <> kabul edilirse, her bakanlığın şûrâsı da bunlar arasından seçilir. Örnek olarak, Askerî Şûra, Bayındırlık Şürası v.b. gibi. İki meclisin onayından geçerekbir süre için uygulannıası kabul edilecek olan herhangi bir programa sonuna kadar bağlı kalmak ve bunun yürütülmesinde, güdülen hedef ve gayeden ayrılmamak için, bu şûralann varlığını pek gerekli sayıyorum. Aksi halde, bakanlıklardaşahıslar değiştikçe, program ve bunu yürütecek kimseler de azçok

değişmekten kurtulamayacaktır. Bundan başka, kabul edilen herhangi bir şey, uzmanlarıncakabul edilmezse tenkide yol açar. Millet buna gerektiği gibi sarılınalıdır. MilletMeclisi'nin, millet adına bir şeyi red veya kabul ve kontrol hakkıdır. Fakat, bubaşka, uzmanlaşmış kişilerin yapacağı ve bundan sonra kabul edilecek şey debaşka olur. Olağan şartlara dönülmesinden sonraki dıtrumlarla ilgili endişe vegörüşlerimi arz ediyorum. Yüksek düşüncelerinizin bildirilmesini istirham ederim.

I9/19.2.1922, sayısızdır.

Kâzım Karabekir
Doğu Cephesi Komutanı

Özel 4.3.1922

Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir
Paşa Hazretleri'ne

İlgi : 18/19.2.1922 tarihli sayısız şifre.

Memleketin genel idaresini eline almış tek yüce kıuvvet olan Büylik MilletMeclisi'nin alacağı kararların, uzmanlardan kurulu başka bir meclis tarafındanincelenmemesinden doğacak sakıncalarla ilgili yüksek görüşünüz aslında pek yerindedir.

Ancak, adı ve ünvanı "Âyan" olmasa bile, Milletin bütün hak ve yetkilerinikullanmak üzere seçilmiş ve seçilecek olan Büyük Millet Meclisi'nin temel kararlarını diğer bir meclisin kararlarıyla bağlamak, genel yönetimde takip ettiğimiz ilkelerin ruhuyla bağdaşamayacaktır. Yüksek düşüncelerinize göre, bu Uzmanlar Meclisi de milletvekilleri gibi milletçe seçilirse, o zaman, aynı kaynaktanaynı yetkiyi almış iki büyük kuvvet, milletin genel yönetiminde söz sahibi olacakdemektir. Bu da hukuk bakımından olduğu kadar uygulama bakımından da karışıklığa yol açan bir ikilik yaratacaktır. Böyle bir durumun doğuracağı dengesizliği gidermek için de milletin hayat ve hakları üzerinde etkili üçüncü bir kuvvetin varlığını kabul etmek gerekecektir.

Benim düşünceme göre, aklınıza gelen sakıncaları giderecek tek çıkar yol,Millet Meclisi üyelerinin değerli ve uzman kişilerden seçilmesini sağiamak; Meclis'in iç teşkilatında, komisyonların kurulmasında, Bakanlar Kurulu'nun seçilmesinde ilim ve ihtisasa son derece önem vermek hususlarından ibarettir. Geçirdiğimiz çok acı tecrübelerin sonuçlarından doğmuş bulunan ve milletlerin idaresinileen doğru bir yol, temel haklar bakımından da en beğenilen bir şekil demek olanşimdiki idaremizin daha da güçlendirilmesi ve seçim işlerinde uyanık davranılmasısayesinde bugün için de gelecekteki gelişmeler için de başarılı bir idare makinesikurulmuş olacağını bilgilerinize sunarım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

ÇEŞİTLİ DEVLETLERLE YAPILAN RESMİ VE ÖZEL TEMASLAR Saygıdeğer Efendiler, 1921 yılı içinde, çeşitli devletlerle resmî ve özel bir takım temaslar kuruluyordu. Türk - Rus temas ve ilişkileri olumlu bir yönde gelişiyordu. Fransızlardan başka, İtalyanlar ve İngilizlerle de temaslar kurulmuştu.1921 yılı Haziranında yanlış anlaşılmaya yol açmış bulunan birkonuyu açıklayacağım.13 Haziran 1921'de İtilâf Kuvvetleri BaşkomutanıGeneral H a r r i n g t o n'un yakınlarından olduğunu söyleyen BinbaşıH e n r y (Henri) ve S t u r t o n (Ştörton) adlarındaki iki subay motorla İnebolu'ya geldiler. Bu subaylar, G e n e r a l H a r r i n g t o n (Harington) adına şunları bildirdiler : Ben, bir torpido ile İnebolu'dan İstanbul'a H a r r i n g t o n 'un Boğaziçi'ndeki yalısına gideyim. Orada generallebarış esasları üzerinde anlaşayım. Ayrıca, İngiltere'nin bağımsızlığımızıtam olarak kabul ettiğini, Yunalıların topraklarımızdan çıkarılacaklarınıve daha başka konular üzerinde de tartışmanın mümkün olduğunu söylemişler. Bu subaylara verilen cevapta, benim İstanbul'a gitmeyeceğimve General H a r r i n g t o n 'un İnebolu'ya gelip o sırada orada bulunan R e f e t P a ş a ile görüşmesinin uygun olacağı bildirilmiştir. 18 Haziran 1921 tarihli bir telgrafta İstanbul'da H a m i t B e y'dengeldi. Bu telgrafta bildirilenler aşağı yukarı şöyleydi : Burada resmî göreviolan bir İngiliz, İngiltere'nin İstanbul'daki en büyük makamı adına bugün bana başvurarak hemen bir barış anlaşması için görüşmeye hazır bulunduklarını, M u s t a f a K e m a l P a ş a H a z r e t l e r i 'yle derhalilişki kurmak istediklerini ve acele cevap beklediklerini size bildirmeküzere aracı olmamı rica etti.

H a m i t B e y'e verilen cevapta, görüşmelere hazır olduğumuz bildirilmişti. 5 Temmuz 1921'de Zongııldak'a gelen bir İngiliz torpidosu G e n e r a l H a r r i n g t o n 'dan bana bir mektup getirmişti. Tercümesi Ankara'ya telgrafla bildirilen bu mektup şuydu : Komutan H e n r y vasıtasıyla aldığım habere göre; siz, bana, bir askerin bir askerle görüşmesi tarzında bazı düşünceler bildirmek isteğinde bulunuyorsunuz. Böyle olduğu takdirde, sizce uygun görülecek bir günde İnebolu'da veya İzmit'te sizinle buluşmak üzere Ajax zırhlısıyla gelmeme Britanya Hükümeti'nce izin verilmiştir. Arzu buyurulduğu takdirde, durum üzerinde son derece açık ve serbest olarak görüşmelere hazırım. Düşüncelerinizi dinlemek vebunları İngiliz Hükümeti'ne bildirmekle görevliyim. İngiliz Hükümeti adına ne görüşmeler yapmak ne de konuşmak için hiç bir resmi yetkim yoktur. Görüşmenin İngiliz zırhlısında yapılması gerekir. Zırhlıda, yüksek şahsınız kendilerine layık bir biçimde kabul edilecektir. Karaya dönüşlerine kadar tam bir hürriyetiçinde bulunacaklardır. Böyle bir buluşma kabul edildiği takdirde, size uygun düşen tarih ve saatlerin bildirilmesini rica ederim.

Bu mektupta yazılanlara göre, G e n e r a l H a r r i n g t o n iletemasa geçmek ve görüşmek isteyenin ben olduğum anlaşılıyor. Halbuki,gerçek böyle değildir. Onun için G e n e r a 1 H a r r i n g t o n 'a şu cevabıverdim :

Zonguldak'a göndermiş olduğunuz mektubun tercümesini, bugün Ankara'yabildirdiler. Aramızda yapılacak görüşmelerin bir yanlış anlama temeline dayandırılmaması için aşağıdaki noktalara dikkatinizi çekmeye mecburum. 13 Hazirantarihinde Binbaşı H e n r y ve arkadaşlan İnebolu'ya gelerek, zâtıâlîlerinin, Binbaşı H e n r y aracılığı ile R e f e t P a ş a ' ya teklif edilmiş olan esaslar üzerinde benimle görüşmek istediğinizi bildirmişlerdir. Nitekim, bu noktalar BinbaşıH e n r y tarafından size yazılan ve imzalı bir sureti de bize bırakılmış olan mektupta bildirilmiştir. Aramızda doğrudan doğruya yapılan haberleşmenin başlangıcı bundan ibarettir. Millî isteklerimiz sizce bilinmektedir. Millî topraklarımızın düşmanlardan

tamamıyla kurtarılması millî sıiıırlarımız içinde siyasî, malî, iktisadî,askerî ve kültürel alanlarda tam istiklâl ilkesi kabul edildiği takdirde, görüşmelere başlamaya hazır olduğumuzu bildiririm. Size, Binbaşı H e n r y tarafından açıklanan sebepler dolayısıyla, görüşmelerin, sizin çok iyi karşılanacağınız İnebolu kasabasında ve karada yapılması bizce uygun görülmüştür. Bu noktalardaaramızda görüş birliği olup olmadığını belirtecek cevabınızı bekliyorum. Yüksekmaksadınız, sadece durum hakkında bilgi almak ise, bunun için arkadaşlarımızdanbirini görevlendirebiliriz.

Bu mektuba bir karşılık gelmedi. Ancak, Temmuzun yedinci günüİstanbul'da H â m i t B e y'i gören İngiliz maslahatgüzarı M ö s y ö R a t t i g a n (Retigın), bir tüccar olarak Anadolu'ya gelen Binbaşı H e n r y'ye, G e n e r a l H a r r i n g t o n 'un, oradaki İngiliz esirlerinin yerlerini ve sağlık durumlarını öğrenmeye çalışmasını ve mümkünse, millîorduların İstanbul'a doğru ilerlemeye devam edip etmeyeceklerini M u s t a f a K e m a l P a ş a ' dan sormasını istediğini, B i n b a ş ı H e n r y'nin bundan başka teşebbüslere girişmek için bir yetkisinin bulunmadığını bildirmiş.

Efendiler,1922 yılının Ağustosuna kadar da Batı devletleriyle olumluanlamda ciddi ilişkiler kurulamadı. Memleketimizde bulunan düşmanlarısilâh gücüyle çıkarmadıkça, gösterebileceğimiz millî varlık ve kudretimizifiilen ispat etmedikçe, diplomasi alanında ümide kapılmanın doğru olmadığı yolundaki inancımız kesin ve sürekli idi. En doğru görüşün bu olduğunu, bu olacağını tabiî olarak kabul etmek gerekir. Gerçekten de bugünün hayat şartları içinde bir tek fert için olduğu gibi, bir millet için de kudret ve kabiliyetini fiilî eserlerle gösterip ispatlamadıkça kendisine değer verilmesini ve saygı gösterilmesini beklemek boşunadır. Kudret vekabiliyetten yoksun olanlara değer verilmez. İnsanlık, adalet ve cömertliğingereklerinin yerine getirilmesini, bütün bu vasıflara sahip olduğunu gösterenler isteyebilir.

DÜNYA ÖNÜNDE VERECEGİMİZ İMTİHANA HAZIRLANIRKEN Efendiler, dünya imtihan meydanıdır. Türk milleti, bunca yüzyıllardan sonra yine bir imtihan, hem bu defa en çetin bir imtihan karşısında bulunduruluyordu. İmtihanda başarı sağlamadan bize karşı lûtufkârca davranılmasınıbeklemek doğru olabilir miydi'

Biz büyük bir ciddiyetle dünya önünde vereceğimiz imtihana hazırlanırken, bir yandan da yabancı gözlemcilerin durumlarını ve bizim içinneler duyup düşündüklerini gözden uzak tutmamayı her zaman yararlıbuluyorduk. Bu maksatladır ki, bildiğiniz gibi, önce Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i daha sonra da İçişleri Bakanı olan Fethi Bey'iAvrupa'ya göndermiştik. İstanbul üzerinden Avrupa'ya gidecek olan Yusuf Kemal Bey'e, İstanbul'la ilgili bazı özel görevler verilmişti. Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve arkadaşlarıyla ve eğer gerçekbir istek ve dilek olursa Vahdettin ile de görüşecekti. Vahdettin'in, Büyük Millet Meclisi'ni tanıması, İzzet Paşa ve arkadaşlarının bizim çizdiğimiz hedefe doğru yürümeleri gereğini teklif edecekti. YusufKemal Bey, İstanbul'da aldığı talimat çerçevesinde hareket etti. Fakat, ne yazık ki, İzzet Paşa ve arkadaşları kendisini oyalayıp aldatarak Padişah'a bir müracaatçı imiş gibi götürdüler. İzzet Paşa vearkadaşları bununla da yetinmeyerek, Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'daki teşebbüslerini karıştırmak ve güçleştirmek için, İzzet

Paşa'yıYunan işgali altında bulunan yerlerden geçirerek, Yusuf KemalBey'den önce Paris'e ve Londra'ya gönderdiler. İzzet Paşa, bu yolculuğunu son dakikaya kadar gizlemiştir.

Yusuf Kemal Bey'in Paris ve Londra'da yaptığı görüşmelerden bir sonuç çıkmadı. Yalnız şu anlaşıldı ki, İtilâf Devletleri'nin DışişleriBakanları yakın bir zamanda toplanacaklar ve bize barış tekliflerinde bulunacaklarmış. Anadolu'nun boşaltılması ilke olarak kabul edilmiş ise de konferans görüşmeleri sırasında savaş başlarsa, barış teşebbüsleri sonuçsuz kalacağı için Yunanlılarla bir ateşkes anlaşması yapmamız gerekirmiş. Bu hususu Yusuf Kemal Bey'e söyleyen Lord Curzon (Lord Kürzon)'a Yusuf Kemal Bey, konferansın önce Anadolu'nunboşaltılmasına karar verip, bize ve Yunanlılara bildirmemesinin ateşkesanlaşmasından daha etkili olacağını söylemiş. Lord Curzon, ateşkesüzerinde direnmiş ve bunun hükûmetimize bildirilerek alınacak cevabınkendisine verilmesini istemiş.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

22 MART 1922 TARİHLİ ATEŞKES ANLAŞMASI TEKLİFİ Yusuf Kemal Bey daha Türkiye'ye dönmeden İtilâf Devletleri, Dışişleri Bakanları Konferansı 22 Mart 1922 tarihinde Türkiye ve Yunan hükûmetlerine ateşkes anlaşması teklifinde bulundu.

Bu sırada ben cephede bulunuyordum. Ateşkes anlaşması teklifi bana Dışişleri Bakanı Vekili Celâl Bey tarafından bildirildi. Bu teklifinana çizgileri şunlardı : Her iki tarafın birlikleri arasında on kilometrelik, asker bulunmayan bir bölge meydana getirilecek, birlikler, insan ve cephane bakımından takviye edilmeyecek. Birliklerin durumunda değişiklik yapılmayacak. Bir yerden bir yere malzeme de götürülmeyecek. Ordumuzu ve askerî durumumuzu, İtilâf Devletleri'nin askerî komisyonlarıkontrol edip denetleyebilecekler. Bu komisyonların hakemliğini samimiyetle kabul edeceğiz. Çarpışmalar üç ay süre ile durdurulacak ve bu durum, barış için yapılacak ön görüşmeler taraflarca kabul edilinceye kadar, üçer aylık sürelerle kendiliğinden yenilenecektir. Taraflardan biriyeniden savaşa başlamak isterse, ateşkes süresinin bitiminden hiç olmazsa on beş gün önce karşı tarafa ve İtilâf Devletleri temsilcilerine durumubildirecek.

Efendiler, Yunanlılar bu teklifi hemen kabul ettiler. Yunan ordusuSakarya'da maddî ve manevî bakımdan yenilmişti. Bu ordunun yenidengeniş çapta bir taarruza geçerek bir daha talihini denemeye kalkışmasıgüçtü. Bunu, bu gerçeği anlamak elbette herkesçe mümkün olmuştu. Yunan ordusunu yeniden kesin sonuç verecek bir harekâta yöneltmek imkânı olmayınca, bizim de bir yıla yakın bir zamandan beri hazırlığı ileuğraştığımız ordumuzu uyuşukluğa düşürmek, millî hükûmete ümitlervererek bekleyiş içinde bırakmak ve böylece geçecek zaman içinde millîhükûmeti ve orduyu gevşetmek doğrusu önemli bir tedbirdi. Bu bakımdan İtilâf Devletleri'nin Anadolu'yu boşaltma ve Yakın Doğu sorununuçözme maksadına dayandığını ifade ettikleri bu ateşkes şartlarını ciddiyetle inceledik.

Önce, Ankara'da bulunan Bakanlar Kurulu ile makine başında telgraf görüşmesi yaptık. İstanbul'daki memurumuz vasıtasıyla Dışişleri Bakanlığı'ndan İtilâf Devletleri temsilcilerine verilmesini uygun bulduğumuzilk karşılık şuydu :

Ateşkes anlaşması teklifinin yapıldığı notayı 23/24 Mart 1922 tarihli telgrafınıza ek olarak bugün 24 Mart 1922 günü saat...'de aldım. Bu nota metni ordunun durumuyla ilgili olduğundan, Bakanlar Kurulu'nda ve gerektiğinde Meclis'tegörüşülmeden önce, düşüncesini

bildirmesi için, cephede bulunan Başkomutan'ayazdım. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin vereceği cevabı, temsilcilerinistekleri üzere mümkün olan en kısa zamanda bildireceğimi kendilerine duyurunuz,efendim.

24 Mart 1922 tarihinde Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na şu düşüncemibildirdim :

Esas itibariyle, İtilâf Devletleri dışişleri bakanlarının ortaklaşa yaptıklanateşkes teklifini kabul etmemek veya herhangi bir şekilde bu teklife yanaşılınıyorve güven gösterilmiyor hissini verecek gibi davranmak doğru değildir. Aksine, ateşkes teklifini iyi karşılamak gerekir. Bundan dolayı vereceğimiz karşılık olumsuzdeğil olumlu olacaktır. İtilâf Devletleri'nde iyiniyet yoksa, olumsuz davranış onlardan gelmelidir. Yalnız, biz, onların ileri sürdüğü şartları kabul edemeyeceğimizden, karşı şartlar ileri süreceğiz.

Ertesi gün, ajans ve telgraflar da notadan söz ederek şu haberleriyayınlıyorlardı :

. . . . . Yakın Doğu'da barışı yeniden kurmak ve yeniden can ve mal kaybına yol açmadan, Küçük Asya'yı boşaltmak gayesini güttüğü sanılan bu teklifin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nce olumlu karşılandığı ve İtilâf Devletleri'nin iyiniyet ve tarafsızlığına güvenerek hükûmetçe olumlu karşılık verilmesininkuvvetle ümit edildiği hükûmet çevrelerince ifade edilmektedir. Bu teklifin aklayatkın, uygulamaya elverişli şartlan içine almasını ve barışın bir an önce yapılmasını sağlayacak şekilde kısa süreli olmasını dileriz.

Bakanlar Kurulu'nun, verilecek cevabın Avrupa'da bulunan DışişleriBakanımızın dönüşüne bırakılması yolundaki düşüncesine karşı da, beklemenin gerekli olmadığını bildirerek, verilecek cevapla llgili genel kararımı şöyle özetledim :

Ateşkes anlaşması teklifini prensip olarak kabul ediyoruz. Ancak, ordununeksiklerinin ve hazırlıklarının tamamlanmasından bir an geri kalınmayacaktır.Ordumuzun içine yabancı denetleme hey'etleri sokmayacağız. Bu teklifi, Anadolu'nun boşaltılması için kabul etmekle birlikte, uygulanabilir ve gerçekleştirilebilirşartlar ileri süreceğiz. Ateşkes anlaşmasıyla birlikte, boşaltma işinin başlaması, enönemli şartımız olacaktır.

Martın 24' üncü günü makine başında, ben notaya verilecek karşılığıBakanlar Kurulu'na bildirdim. Bakanlar Kurulu da Ankara'da hazırladıkları bir cevap suretini bana bildirmişti. İki cevap metinleri arasında bazıayrılıklar görüldü. Nihayet 24/25 Mart gecesi Bakanlar Kurulu ile Sivrihisar'da birleşerek, verilecek karşılığın son şeklini görüşüp tespit etmeyekarar verdik.

Efendiler, İstanbul'daki özel memurumuzun Dışişleri Bakanlığı'naçektiği 25 Mart tarihli şifreli telgrafına göre, bu memurumuz TevfikPaşa ile görüşmüş. Tevfik Paşa, temsilcilerin İstanbul Hükûmeti'ne de verdikleri aynı notayı Ankara'ya göndererek, alınacak cevabın kendilerine bildirilmesini rica ettiklerini söylemiş. Memurumuz, TevfikPaşa'ya söz hakkının yalnız ateşkes anlaşması teklifi üzerinde mi, yoksa bütün işlerde mi Ankara'ya ait olduğunu sormuş. Tevfik Paşabu soruya cevap vermemiş. Memurumuz, İzzet Paşa'dan ne gibihaberler aldığı sorusuna, Tevfik Paşa şu karşılığı vermiş : İzzetPaşa yakında konferansın toplanacağını ve ne olursa olsun aşırılığakaçılmamasını bildiriyor.

İÇİNDEKİLER | **SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER**

ATEŞKES ANLAŞMASI TEKLİFİNE CEVAP VERMEYE HAZIRLANIRKEN ALINAN BARIŞ TEKLİFİ Efendiler, Sivrihisar'da ateşkes anlaşması teklifi ile ilgili notaya verilecek cevap

kararlaştırıldıktan sonra, Bakanlar Kurulu Ankara'ya döndü. Fakat bu cevabı vermeye vakit kalmadan, Paris'te toplanan Dışişleri Bakanları Konferansı'nın 26 Mart 1922 tarihli ikinci bir notası alındı. Bu nota İtilâf Devletleri'nin, barış esasları ile ilgili tekliflerini içine alıyordu. Bu tekliflerin ana çizgileri şunlardı :

Gerek Türkiye'de gerek Yunanistan'da azınlıkların haklarının korunmasına ve bu maksatla konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyeti'nin de katılması. Doğuda bir Ermeni yurdunun kurulması ve bu işe de Milletler Cemiyeti'nin katılması.

Boğazların serbestliğini sağlamak üzere Gelibolu yarımadasında ve Boğazlar'ın çevresinde askerden arınmış bir bölgenin oluşturulması.

Trakya sınırının Tekirdağ'ı bize, Kırklareli, Babaeski ve Edirne'yi Yunanlılar'a bırakacak şekilde tespiti.

Bizde kalacak olan İzmir'in Rumlarına ve Yunanistan'da kalacak olan Edirne'nin Türklerine, bu şehirlerin yönetimine adaletli bir şekilde katılabilmelerini sağlamak üzere uygun bir yöntemin kararlaştırılması.

Barış yapılır yapılmaz İstanbul'un İtilâf Devletleri'nce boşaltılması. Serves projesi ile elli bin kişi olarak tespit edilen Türk silâhlı kuvvetlerinin seksen beş bine çıkarılması ve Sevres projesinde olduğu gibi askerlerimizin ücretli asker olması.

Sevres projesindeki malî komisyonun kaldırılması dışında, İtilaf Devletleri'nin iktisadî çıkarlarının gözetilmesi, dış borçların ve bize yükletilecek savaş tazminatının ödenmesinin sağlanması için Türk hakimiyeti ile bağdaşabilecek bir yöntemin tayini.

Adlî ve iktisadî kapitülasyonlarda değişiklik yapılmak üzere bir komisyonun kurulması.

Efendiler, İtilâf Devletleri'nin ateşkes anlaşması teklifi ile ilgili ilk notaları iyice incelendikten ve ikinci ayrıntılı notalarının taşıdığı şartlar da görüldükten sonra, bu devletlerin İstanbul Hükûmeti ile birlik olarak bizi yoketme maksadına dayanan çalışmalarla yeni bir safha açtıkları yargısına varmak pek tabiî idi. Buna karşı, durumun çok ciddî olduğunu düşünerek esaslı ve büyük bir savaşa hazırlanmak gerekiyordu.

Önce, bize teklif edilen şartların ne olduğunu millete ve dünya kamuoyuna açıklamak yerinde olurdu. Bu konudaki düşüncelerimi Bakanlar Kurulu'na bildirdim.

Her iki notaya, 5 Nisan 1922 tarihinde verilen cevabımızın ana nok- talarını hatırlatayım :

Ateşkes anlaşmasını ilke olarak kabul ettik. Fakat temel şart olarak, ateşkes anlaşmasıyla birlikte Anadolu'nun boşaltılması işine hemen başlanmasını da zarurî bulduk. Ateşkes süresinin Anadolu'nun boşaltılma süresi olan dört aydan ibaret olmasını teklif ettik. Boşaltma işi bittiği zaman barışla ilgili ön görüşmeler sonuçlanmamış olursa, ateşkesin kendiliğinden üç ay daha uzamasını kabul ettik.

Boşaltma işinin nasıl yapılacağı konusundaki teklifimiz de şuydu :

Ateşkes anlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak ilk on beş gün içinde Eskişehir - Kütahya - Afyonkarahisar kesimi ve anlaşma süresi olan dört ay içinde, İzmir de dahil olmak üzere, işgal altındaki bütün topraklanınız boşaltılacaktır.

Ateşkes anlaşması ile ilgili tekliflerimiz İtilâf Devletleri'nce kabul edildiği takdirde, barış tekliflerini incelemek üzere, üç hafta içinde delegelerimizi kararlaştırılacak şehre göndermeye hazır olduğumuzıı bildirdik.

Bu notamıza 15 Nisan 1922'de cevap verdiler. Elbette olumsuzdu. Biz de 22 Nisan'da

buna cevap verdik. Bu cevabımızın sonunda, ateşkes konusunda anlaşmaya varılmasa bile, barış görüşmelerini geciktirmenin uygun olmayacağını bildirdik. İzmit'te bir konferans toplanmasını teklif ettik. Bu yazışmalar da sonuçsuz kaldı. Beykoz'da veya Venedik'te bir konferansın toplanması birçok defa söz konusu oldu. Fakat, son zaferimizin kazanıldığı ana kadar, bunların hiçbiri gerçekleşmedi.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

BAŞKOMUTANLIK KANUNUN TARİHÇESİ Saygıdeğer Efendiler, bizim Başkomutanlığımız ile ilgili 5 Ağustos 1921 tarihli kanunun ayrıca bir tarihçesi vardır. Arzu buyurursanız, bu konuda yüksek kurulunuzu biraz aydınlatayım.

Başkomutanlık Kanunu'nun süresi birinci defa 31 Ekim l921'de ikinci defa 4 Şubat 1922'de; üçüncü defa 6 Mavıs 1922'de uzatıldı. Her defasında muhaliflerin türlü türlü eleştiri ve hücumlarına uğradı. Özellikle üçüncü defa uzatılışı oldukça önemli bir olay haline geldi.

6 Mayıs 1922 gününden önceki günlerde, zamanı geldiği için, kanunun süresinin uzatılması Meclis'te söz konusu edilmiş; ben, rahatsızlığım dolayısıyla Meclis'te bulunamamıştım. 5 Mayıs akşamı evime gelen Hükûmet üyeleri durumu şöyle anlattılar :

Meclis'teki muhalifler benim Başkomutanlıkta kalmamı istemiyorlar. Birçak tartışmalı görüşmelerden sonra, teklif oya konmuş fakat çoğunluk sağlanamamış; yani Başkomutanlık Kanunu'nun süresinin uzatılması kabul edilmemiş, Bakanlar Kurulu üyeleri ve özellikle askerî durumu yakından izleyen kimseler durumunda olan Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Bakanı pek çok üzülmüşler. Meclis'in gösterdiği bu tutum karşısında kendilerinin de göreve devamlarında bir yarar olmayacağını ileri sürerek, istifaya kalkıştılar.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MEMLEKETİN YÜKSEK ÇIKARLARI UĞRUNA BAŞKOMUTANLIK GÖREVİNE DEVAM KARARI VERDİM Meclis'in oyunu belli ettiği dakikadan başlayarak ordu komutansız kalmıştı. Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu da istifa ettiği takdirde, memleketin genel yönetiminde, üzerinde durup düşünülmeye değer ağır bir bunalımın doğması kaçınılmazdı.Onun için gerek Genelkurmay Başkanı'na gerek Bakanlar Kurulu'na daha yirmi dört saat sabretmelerini ve beklemelerini rica ettim. Memleketinve millî gayenin yüksek çıkarları adına, ben de Başkamutanlık göreviniyürütmeye devam kararını verdim ve bunu Bakanlar Kurulu'na da bildirdim.

Ertesi günü, yani 6 Mayıs 1922'de yapılan bir gizli oturumda Meclis'e açıklama yapacağımı bildirdim. Açıklamadan önce, Başkomutanlıkaleyhinde söz söylemiş olan kimselerin düşüncelerini Meclis zabıtlarınıgetirterek, birer birer incelemiş bulunuyordum.

Efendiler, sizleri fazla yormamak için arz ettiğim gizli oturumdakikonuşmamı özetlemekle yetineceğim :

Efendiler, dedim; Başkomutanlık ve Başkomutanlık Kanunu konusunda, başlangıçta olduğu gibi bugün de kanunun gereksizliğinden veyahut değiştirilmesi gereğinden söz eden ve Başkomutanlığın varlığındanşikâyetçi olan kimseler vardır. Bu şikâyetçilerin hep aynı kimseler olduğu görülmektedir. Ben gereksiz bir mevkiin, bir makamın mutlaka devam

ettirilmesi taraflısı değilim. Herhangi bir makama sınırsız yetkilerverilmesini sağlayacak kanunların da taraflısı değilim. Ancak, Başkomutanlık makamının ve bu makama yetki veren kanunun gerekli olup olmadığına karar verebilmek için, genel durumun, askerî durumun iyice gözden geçirilmesi ve incelenmesi gerekir. Bu nokta ile ilgili düşüncelerimiarz etmeden önce, Başkomutanlığın ve kanunun gereksizliği üzerine sözsöylemiş olan kimselerin, bazı ifadelerini hep birlikte gözden geçirelim.

Örnek olarak, Salih Efendi(Erzurum Milletvekili), benim,Meclis'in hakkını zorla ele geçirdiğimi, zorla ele geçirmek istediğimi söyleyerek, çok açık olan hakkımızı vermeyiz diye feryat etmiş.

Efendiler, açık konuşacağım, beni bağışlayınız; her birinizin olağanüstü yetki ile seçilmesine ve olağanüstü yetkiye sahip bir Meclis'in kurulmasına ve bu Meclis'in memleketin kaderini ele alacak bir nitelik kazanmasına çalışan benim ! Bunda başarı sağlamak için en yakın arkadaşlarımla görüş ayrılığına ve çatışmaya düştüm. Bütün hayatımı, varlığımı,bütün şeref ve haysiyetimi tehlikeye attım. Demek oluyor ki, bu benimeserimdir. Ben eserimi alçaltmakla değil yükseltmekle görevliyim. Salih Efendi'den hiç olmazsa, beni de kendisi kadar olsun, bu Meclis'inhaklarıyla ilgili saymasını rica ederim. Fazla bir şey istemem. Bu sözlerden sonra, Meclis'in hakkını zorla ele geçirmek sözünü reddeder ve olduğu gibi Salih Efendi'ye iade ederim. Böyle bir şey söz konusudeğildir ve olamaz.

Efendiler, Başkomutanlık konusunun gizli oturumda görüşülmesinin uygun olacağı yolunda bir önerge verilmiş. Bu da türlü şekillerde yanlış yoruma uğramış. Konunun açık oturumda görüşülmesi istenmiş. Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü Bey, gizli oturumlarlagerçeğin milletten gizlenmek istendiğini söylemiş. Bir defa Türkiye Büyük Millet Meelisi, yalnız yasama görevi olan bir meclis değildir. Yürütme yetkisine de sahip bulunuyor. Böyle olmasa bile, memleketin, devletinher türlü işleriyle ilgili kararları, vaktinden önce açıkca söz konusu etmek ve herkese duyurmak dünyanın neresinde görülmüştür' Özelliklesöz konusu edilen durum, düşman karşısında bulunan bir ordunun Başkomutanı ile ilgili olursa, bunu açık oturumda görüşerek, lehte olduğugibı aleyhte söylenen sözleri de düşmana işittirmekte, memleketin birçıkarı var mıdır' Başkomutanın ordu üzerindeki, özellikle düşman üzerindeki etki ve nüfuzunun çok büyük olması gerekir. Hattâ, HüseyinAvni Bey'in burada söz konusu ettiği rahatsızlığımın bile, düşmantarafından işitilmesi sakıncalıdır. Buna ne gerek vardı. Görüyorsunıız ki,konunun gizli oturumda görüşülmesinden maksat, Mehmet ŞükrüBey'in dediği gibi, hiçbir vakit gerçekleri milletten gizlemek düşüncesine dayanmamaktadır. Keşke açık oturumda bir sakınca olmasaydı da,Mehmet Şükrü Bey, kürsüden istediklerini bağıra bağıra söyleseydi. Ben de Mehmet Şükrü Bey'in sözlerindeki anlamı ve gizlimaksadı millete açıklasam ve yorumlasaydım. Şükrü Efendi bilsin ki, millet onun gibi düşünmüyor. Şükrü Efendi bilsin ki, onundediği gibi komedya oynamıyoruz. Biz, buraya komedya oynatmak içintoplanmadık. Efendiler, komedya oynayan ve oynatan Şükrü Efendi'nin kendisidir. Fakat emin olsun ki, biz o komedyaya kapılmayacağız.Şükrü Efendi oynamak ve oynatmak istediği komedya sonunda,yakalandığı kanun pençesinden ne kadar büyük bir alçalma ile kurtulduğunu, unutacak kadar çok zaman geçmemiştir.

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, Başkomutanlık Kanunu aleyhinde konuşurken birtakım sözler sarfetmiş. Yüksek Meclis'e bu tutumla milleti rezil edeceksiniz! demiş. Miskinler

sözünü kullanmış. Görevler şahıslara bağlı değildir; şahıs yoktur, millet vardır gibi kurallarortaya atmış.

Gerçi asıl olan millettir, toplumdur. Onun da genel iradesi Meclis'tekendini gösterir. Bu her yerde böyledir. Fakat, fertler de vardır. Meclis, memleket ve devlet işlerini fertlerle şahıslarla yapmaktadır. Her devletinişlerini yürüten şahıs ve şahıslar meydandadır. Gerçeği, anlamsız birtakım düşüncelerle inkârın yeri değildir.

Efendiler, Hüseyin Avni Bey, ikide bir de, birtakım anlamsız sözlerle konuşmamı kesiyordu. Kendisine ağır uyarıda bulundum. Meclis'in mahalle kahvesi olmadığını söyledim. Kendisinden, milletin kâbesiolan kürsüye saygılı olmasını istedim.

Efendiler, konuşanlardan biri de Salâhattin Bey'dir. Salahattin Bey, bize taarruz edip edemeyeceğimizi sormuş imiş. . .Biz de edeceğiz demişiz... Kendisi de edemeyeceksiniz! demiş. Veen sonunda edememişiz!.. Kendi dediği çıkmış.

Halbuki, taarruzun ertelenme sebeplerini yeri geldikçe yeterinceaçıkladığımızı sanıyorum. Tekrar edeyim ki, taarruz edeceğiz. Düşmanıvatanımızdan kovacak ve uzaklaştıracağız. Bu kararımızdan dönmeyeceğiz. Kararsızlığı gerektiren hiçbir sebep düşünülemez. Bundan başka, Salahattin Bey demiş ki, ordu güç bakımından en yüksek seviyeyegelmiştir. Evet, ordumuz mükemmeldir; fakat, istenilen seviyeye gelmemiştir. Kendisi gibi bir asker arkadaşın, yüksek kurulumuzda böylekonuşabilmesi için, ordunun içyüzünü bilmesi gerekir. Halbuki, Salâhattin Bey, bundan çok uzaktır. Ordu ile yakından ilgilenenlerinsözü, yalnız benim sözüm değil, bütün komutanların sözü, kendisini yalanlamaktadır. Fakat hiç şüphe yok ki, ordumuzu lâyık olduğu seviyeyegetireceğiz. Salâhattin Bey'in en önemli sözlerinden biri de, bizim başlıca görevimiz siyaset yapmaktır şeklindeki düşüncesidir. HayırEfendiler, bizim önemli ve asıl olan görevimiz siyaset yapmak değildir.Bizim, bütün memleketin ve bütün milletin bugün için tek görevi, topraklanmızda bulunan düşmanı süngülerimizle kovmaktır. Bunu yapamadıkça, siyaset anlamsız bir sözden ibaret kalır. Bununla birlikte, bir dakika için, Salâhattin Bey'in sözlerini kabul edelim ! Buna benengel miyim' Başkomutan engel midir' Bu sözün Başkomutanlık Kanunuile ne ilgisi vardır' Anlaşılıyor ki bir engelleme ve bir zıtlaşma düşünülmektedir. Ben millî hedefe ulaşılabilmesi için tek çıkar yolun savaş vesavaşta başarı olduğunu söylüyorum. Bütün gücümüzü, bütün kaynaklanmızı ve bütün varlığımızı orduya vereceğiz. Kudretimizi dünyaya tanıtacağız ve ancak ondan sonra milleti insan gibi yaşatmak mümkün olacaktır ! diyorum.

Salahattin Bey, işte bu anlayışı, aklınca siyaset yapmayaengel sanıyor ve konunun siyasetle çözüme bağlanabileceğini zannediyor.Bir de Salahattin Bey diyor ki, bugünkü askerî durumun gerektirdiği masrafları incelemek için, Başkomutanlığın varlığı bir engeldir.

Efendiler, bu doğru değildir. Başkomutan, Meclis'in, malî kaynakların incelemesine ne zaman engel olmuştur' Gelir kaynaklarımızla neyapabileceğimiz konusundaki endişe belki herkesten çok beni meşgul etmektedir. Yalnız, ben, ordumuzun varlık ve kuvvetini paramıza göreayarlama görüşünü kabul edenlerden değilim. Paramız vardır, orduyukurarız; paramız bitti, ordu dağılsın.. Benim için böyle bir mesele yoktur. Efendiler, para vardır veya yoktur; ister olsun ister olmasın, orduvardır ve olacaktır. Bu konuda bir hatıramı da aktarayım. Ben ilk defabu işe başladığım zaman en akıllı ve düşünür geçinen birtakım kimselerbana sordular :

Paramız var mıdır' Silâhımız var mıdır' Yokturdedim. O zaman: O halde ne yapacaksın'

dediler. Para olacak, orduolacak ve bu millet istiklâlini kurtaracaktır dedim. Görüyorsunuz ki,hepsi oldu ve olacaktır.

Birtakım Efendiler de, Başkomutan millete angarya yaptırıyordemişler. Halbuki kanunun memlekette angaryayı yasakladığını söylemişler. Bu doğrudur Efendiler; fakat, ihtiyaç, tehlike bize her şeyi meşru göstermektedir. Ordunun ihtiyaçları, millete angarya yaptırmayı gerektiriyorsa, bunu yapıyoruz ve en doğru kanun budur. Milletin ve ordunun yenilmemesi için, kanun buna engeldir diye, gerekli gördüğüm tedbiri almaktan çekinmeyeceğim.

Efendim, Kara Vasıf Bey de demişler ki, her yerde Başkomutan vardır. Fakat Başkomutanlık için ayrıca bir kanun yoktur. Eldeki askerî kanunlar, her komutanın olduğu gibi başkomutanın da görevve yetkilerini belirtir ve sınırlandırır. Bunu da ilim tayin ve tespit eder.

Bilinmektedir ki, devletler, biribirinden farklı hükûmet şekilleriyleidare edilirler. Şekillerine göre, başlarında krallar, imparatorlar, padişahlar bulunur. Bazılarının başlarında cumhurbaşkanları vardır. Böyle memleketlerde, başkomutan, devletin başında bulunan kimsedir. Bu kimsebaşkamutanlık görevini ya kendisi yapar yahut birini vekil tayin eder.Bizim bugünkü hükûmet şeklimize göre, başkomutanlık yetkisi Meclis'inmanevî şahsiyetinde toplanmıştır. Bunun için, Meclis, falan veya filânkimseyi başkomutan seçtiğini ifade edince, bu ifadeye kanun derler.Kral, padişah ve imparatorun buyurduğuna irade dendiği gibi, Meclis'ten çıkan millî iradeye de kanun adı verilir. O halde kanun vardır. Birmeclisin olağanüstü bir zamanda kendisine olağanüstü görev verdiği Başkomutan, Kara Vasıf Bey'in komutanların görev ve yetkilerinibelirterek sınırlandırdığını işaret ettiği Askerî Ceza Kanunu ile İç HizmetYönetimcliği çerçevesinde kalması gereken bir komutan değildir. KaraVasıf Bey 'in ilim tayin ve tespit eder dediği şey, büsbütün başkadır. Askerlik ilim ve teknikleri, askerlik sıfatını ve Başkomutan olacakkimsede bulunması gereken vasıfları sıralar, açıklar ve öğretir. Yoksa,insanları başkomutanlığa getirme işi, komuta edilecek ordunun asıl sahibi veya meşru vekilleri tarafından yapılır. Başkomutanlık vasıflarınıtaşıyorum diyen bir kimsenin o mevkiye kendiliğinden gelebilmesininanlamı ise büsbütün başkadır.

Kara Vasıf Bey, bir de demiş ki; Başkomutan, cepheningerisindeki işlerle uğraşmasın ! Bu düşünce yanlıştır. Cephenin insan sayısıyla, yiyeceği, giyeceği, silâh ve cephanesi ve daha başka eksiklikleriyleilgili bulunan Başkomutan, elbette bütün bunların geride bulunan kaynaklarıyla da ilgilidir. Kara Vasıf Bey, bu ileri sürdüğü düşünceyi hangi kitapta, hangi alanda, hangi yerde görmüş ! Gerçi, hem cepheile hem de gerideki birçok işlerle uğraşmak güçtür. Bir adam hem cepheye komuta edecek, savaş idare edecek, hem de bu işlerle birlikte cephegerisinde birçok şeylerin yapılmasını sağlayacak. Bunu bir adam nasılyapabilir' Şüphesiz yapar. Fakat yapar dediğim zaman, Başkomutan şuan cepheye komuta eder, sonra kalkar oradan filân yere gider, yiyecekişini yoluna koyar; filân yere de gider ordunun ikmal işini yapar demekdeğildir.

Üzerlerine büyük işler almamış oları insanların bu konudaki kararsızlıklarını çok görmemelidir. Bakınız, size bir örnek vereyim :

Bençok acemi komutanlar gördüm. Söz gelişi, bir alay komutanı, yeni tümenkomutanı olmuş veya bir tümen komutanı yeni kolordu komutanı olmuş;biraz da tecrübesiz! Daha tecrübe edinmeye zaman bulamadan, güç durumlar karşısında kalmış. Görevi boyunca bir tümene alışmış iken, düşman karşısında iki veya üç tümene birden komuta etmek zorunda

kalınca, kararsızlığa düşmesi ve güçlüklere uğraması olağandır. Bir tek tümene komuta ettiği zaman, tümenin bütün birliklerini elden geldtği kadaraynı anda görüp idare edebilen acemi komutan, gözden uzak mevzilerdeyer alan iki üç tümenin Muharebesini idare etmek zorunda kalınca, kendikendine : Ben hangi tümenin yanında bulunayım, onun mu, bunun mu'Orada mı, burada mı' diye sorar...

Hayır! Ne orada bulunacaksın, ne de burada! Öyle bir yerde bulunacaksın ki, hepsini idare edeceksin. O zaman : Ben hiç birini gerektiğigibi göremem! der. Tabiî göremezsin, elbette gözlerinle göremezsin! Akılve ferasetinle görmek gerekir.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

ORDUNUN KIPIRDANAMAYACAĞINI İDDİA EDEN BİR GAFİLİ ALKIŞLAYANLAR Vasıf Bey, bir konuşmasında demiş ki : Biz Sakarya Muharebesi'nden sonra, işte hâlâ kıpırdayamadık, kıpırdayamıyoruz. Bu söz, bazılarının bravo sesleriyle ve alkışlarıyla karşılanmış.

Efendiler, buna pek üzüldüm ve kahroldum, çok utanç duydum. Ordunun kıpırdamamasını ve kıpırdamayacağını iddia eden bir gafilin sözlerini alkışlamak, cidden çok gariptir. Rica ederim, bunu burada gömelim, kimse işitmesin !

İşte Efendiler, Başkomutanlığın gereksizliğini ispatlamak için söylenen sözlerin belli başlıları bunlardan ibaretti. Benim de bu sözlere verebileceğim karşılıklar dinlendi. Bundan sonra düşünüp karar vermek Meclis'e düşer. Yalnız bir gerçeği gözler önüne sermek zorundayım. YüceMeclis'in, Başkomutanlığın gereğine inandığına şüphe olmamakla birlikte, muhalefetin, hiç bir temele dayanmayan tutumu, Meclis kararının istenilmeyen bir şekilde çıkmasına yol açtı. Bunun sonucu ne oldu, Efendiler, biliyor musunuz' Başkomutanlık iki gündür belirsiz bir durumdave boşluktadır. Şu dakikada ordu komutansızdır. Eğer ben orduya komuta etmekte devam ediyorsam, kanunsuz olarak komuta ediyorum. Meclis'te beliren oy sonuçlarına göre, hemen komutadan el çekmek isterdim.

Başkomutanlığımın sona erdiğini hükümete bildirdim. Fakat, önlenmesiimkânsız bir felâkete meydan vermeme mecburiyeti ile karşı karşıya geldim. Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Bununiçin bırakmadım, bırakamam ve bırakmayacağım.

Saygıdeğer Efendiler, bu gizli oturumda, muhaliflerin hükûmetive orduyu yıkmak için öteden beri kurcaladıkları daha birtakım noktalar üzerinde hemen hemen düelloyu andıran tartışmalar oldu. Sonunda gereği gibi aydınlanmış olan Meclis, oyunu şu yolda belirtti :

11 red,15 çekimsere karşı 177 oyla Başkomutanlık Kanunu'nun süresi uzatıldı.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

ORDUNUN MADDİ VE MANEVİ GÜCÜ, MİLLİ GAYEYİ TAM BİR GÜVENLE GERÇEKLEŞTİRECEK DÜZEYE YÜKSELMİŞTİ Efendiler, üç ay sonra, yani 20 Temmuz 1922 tarihinde, Başkomutanlık Kanunu, süresi bittiği için yeniden görüşme konusu oldu. Bu defa Meclis'te yaptığım genel konuşmanın bir kısmını olduğu gibi bilginize sunmama müsaadenizi rica ederim. Demiştim ki :

Artık ordumuzun maddi ve manevi gücü, olağanüstü hiçbir tedbire ihtiyaç

duyurmaksızın, milli gayeyi tam bir güvenle gerçekleştirecek düzeye ulaşmıştır. Bu bakımdan, olağanüstü yetkilerin devam ettirilmesine gerek ve ihtiyaç kalmadığı görüşündeyim.

Bugün ortadan kalktığını görmekle sevindiğimiz bu ihtiyacın, bundan sonra da doğduğunu görmemekle mutlu olacağız. Başkomutanlık görevinin süresi, olsa olsa Misak-ı Millî'mizin özüne uygun kesin bir sonuca ulaşacağımız güne kadar uzar. Mutlu sonuca güvenle ulaşacağımıza şüphe yoktur. O gün, değerli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, İstanbul'umuz, Trakya'mız ana vatana katılmış olacaktır. O mutlu gün gelince, bütün milletle birlikte, en büyük mutluluklara erişmekle şeref duyacağız.

Benim bundan başka ikinci bir mutluluğum daha olacaktır ki, o da kutsal dâvâmıza başladığımız gün bulunduğum duruma dönebilmekliğim imkânıdır. Dünyada, milletin bağrında serbest bir fert olabilmek kadar büyük bir mutluluk var mıdır' Gerçekleri bilen, kalbinde ve vicdanında manevi ve kutsal hazlardan başka zevk taşımayan insanlar için, ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamların hiçbir değeri yoktur.

Efendiler, bu görüşmelerin sonunda, Başkomutanlığın süresiz olarak bana verilmesi kararına varıldı.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MUHALİF GURUBUN MECLİSTE'Kİ FAALİYETİ Saygıdeğer Efendiler, muhalif grubun Meclis'teki faaliyeti, bizi kendisiyle biraz daha uğraştıracaktır. İkinci Grup adını alan muhalifler, olumsuz yoldaki direnmelerini uzun süre denediler. Bakanlar Kurulu'nun seçim şeklini düzenleyen 8 Temmuz 1922 tarihli kanunla, Bakanların ve Bakanlar Kurulu Başkanı'nın doğrudan doğruya Meclis'çe ve gizli oyla seçilmeleri sağlandı. Böylece, Bakanlar Kurulu Başkanlığı'ndan fiilen uzaklaştırılmış olduğum gibi, Bakanların da benim göstereceğim adaylar arasından seçilmesi ile ilgili hüküm kaldırılmış oldu.

İÇİNDEKİLER | SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

RAUF BEY BAKANLAR KURULU BAŞKANI OLDU Muhalif grup, bundan sonra saldırıya geçti. Rauf Bey'i Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na getirmeye çalıştı. Bunda başarı da sağladı. Muhaliflerin gizli niyetlerini anlıyordum. Bununla birlikte Rauf Bey' i yanıma davet ettim. Meclis'teki çoğunluğun kendisini BakanlarKurulu Başkanı olarak seçme eğiliminde olduğunu, bunun bence de uygun görüldüğünü söyledim. Rauf Bey, kararsız bir tavır takındı.Bakanlar Kurulu Başkanlığı'nın bir görevi yoktur dedi. Rauf Beydemek istiyordu ki, Büyük Millet Meclisi'nin Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun da tabiî başkanıdır. Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararlar onun tarafından onaylanmadıkça yürürlüğe girmez. Buna göre, Bakanlar KuruluBaşkanı'nın bir yetkisi ve serbestliği yoktur. Gerçekten de Teşkilât-ıEsasiye Kanunu gereğince durum böyleydi. Bununla birlikte, sonundaBakanlar Kurulu Başkanlığı'nı kabul etti. Rauf Bey, 12 Temmuz1922 tarihinden 4 Ağustos 1923 tarihine kadar bu görevde kaldı.

Efendiler, bir nokta dikkatinizi çekmiştir. Kara Vasıf Bey'leRauf Bey, muhalefetin doğuşunda, desteklenmesinde ve yönetiminde, daha ilk günden birlik olmuşlar ve liderliğini yapmışlardır. FakatRauf Bey, açıktan açığa İkinci Grup'a geçmeyerek, bizim içimizdekalma

durumunu tercih ediyor. Bu durum üç yıl sürdü. Rauf Bey'e sonunda kendi ifadesiyle :

Bizimle birlikte imiş gibi görünmeye artık imkân kalmadığı zaman ayrılığını ilân etmek zorunda kaldı.

Efendiler, muhaliflerin, Meclis'te ordu aleyhine başlattıkları havadevam ediyordu. Sürekli ve ateşli bir şekilde ordunun taarruz kabiliyetiolmadığından ve artık konuyu siyasî tedbirlerle bir çözüme bağlayaraksonuçlandırınanın kaçınılmaz olduğundan etkili bir şekilde söz ediyorlardı.

İÇİNDEKİLER

BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK SAVAŞI VE MUDANYA KONFERANSI **Taarruz kararı** **1'inci Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın yarattığı durum** **Taarruz planımızın ana çizgileri** **Taarruza hazırlık emri** **26 Ağustos 1922 taarruz emri** **Başkomutan savaşı** **Ateşkes teklifi** **Ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğim hedefe, Akdeniz'e ulaştılar** **İtilaf Devletlerinin 23 Eylül 1922 tarihli ateşkes teklifi** **Mudanya Konferansı**

TAARRUZ KARARI Gerçekte ordumuz ihtiyaçlarını ve eksiklerini tamamlamak üzere bulunuyordu. Ben, daha Haziran ortalarında taarruza karar vermiştim. Bu kararımı yalnız Cephe Komutanı ile Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Bakanı biliyorlardı. Bildirdiğim tarihlerde bir geziyi vesile ederek İzmit - Adapazarı yönüne hareket ettiğim zaman, Ankara'da Genelkurmay Başkanı F e v z i P a ş a Hazretleri'yle görüştükten sonra, o zaman Millî Savunma Bakanı bulunan K â z ı m P a ş a Hazretleri'ni Sarıköy istasyonuna kadar birlikte götürerek, oraya davet ettiğim Cephe Komutanı İ s m e t P a ş a Hazretleri'yle birlikte, taarruz için gerekli hazırlıkların sür'atle tamamlanması ile ilgili kararlar aldık.

Efendiler, artık Büyük Taarruz'dan söz açma sırası geldi. Bilirsiniz ki, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra, düşman ordusu büyük ve kuvvetli bir grupla Afyonkarahisar - Dumlupınar arasında bulunuyordu. Bir başka kuvvetli grubuyla da Eskişehir bölgesindeydi. Bu iki grup arasında yedek kuvvetleri vardı. Sağ kanadını, Menderes dolaylarında bulundurduğu kuvvetlerle, sol kanadını da İznik Gölü'nün kuzey ve güneyindeki kuvvetleriyle koruyordu. Denilebilir ki, düşman cephesi, Marmara'dan Menderes'e kadar uzanıyordu. Düşman ordusunun teşkilâtı, üç kolordu ve bazı müstakil birliklerin mevcudu da üç tümeni bulmaktaydı. Biz, Batı Cephesi'ndeki kuvvetlerimizi iki ordu halinde teşkilâtlandırmış ve düzenlemiştik. Bundan başka, doğrudan doğruya cepheye bağlı teşkilâtımız da vardı. Bizim bütün birliklerimiz on sekiz tümen idi. Bundan başka üç tümenli bir süvari kolordumuz ve daha zayıf mevcutlu iki süvari tümenimiz vardı. Teşkilâtı biribirinden farklı olan iki düşman ordusu biribiriyle karşılaştırılırsa, her iki tarafın insan ve tüfek kuvvetleri, aşağı yukarı biribirine denk bulunuyordu. Yalnız, Yunan ordusu, dünyanın hür ve kendisini destekleyen sanayiine dayandığı için, makineli tüfek, top, uçak, taşıt, cephâne ve teknik malzeme bakımından daha üstün durumdaydı. Diğer taraftan bizim ordumuz süvari sayısı yönünden daha üstün bulunuyordu.

1'İNCİ ORDU KOMUTANI ALİ İHSAN PAŞA'NIN YARATTIĞI DURUM Burada, sırası gelmişken bir noktayı belirtmeliyim. Ordularımızdan birinin, 2' nci Ordu'nun komutanı bugün Askerî Şûra üyelerinden olan Ş e v k i P a ş a Hazretleri idi. 1' inci Ordumuzun komutasını Malta'dan gelmiş olan İ h s a n P a ş a 'ya vermiştik. İ h s a n P a ş a 'nın, kendisini Divan-ı Harbe kadar götüren yersiz ve davranışlarından dolayı, ordu komutanlığından uzaklaştırılması gerekti. Gerçekten, A l i İ h s a n P a ş a; ordunun disiplinini ve genel yönetimini bir çıkmaza sokacak şekilde hareket etti. Örnek olarak, ordusundaki ast komutanlarda, üst komutanlara karşı itaatsizlik edecek durumlar yarattı.

Söz gelişi, ambarlarının mevcudunu günlerce haber vermeyerek ve haber verdirmeyerek genel yiyecek sıkıntısının çekildiği bir sırada, ansızın ambarlarının boşaldığını ve açlık tehlikesi bulunduğunu bildirdi.

Ast komutanları, üstlerine karşı itaatsizliğe ve görevlerini yapmamaya kışkırtma ve bu davranışları destekleme gibi tutumları yanında, ordunun emirlere uyma ve görev duygusuyla oynayacak kadar entrikacı bir yaratılışta olduğu kanaatini de uyandırdı.

A l i İ h s a n P a ş a 'nın bilinen, kendisine has özelliklerinden başlıcaları şunlardı :

En küçük birliklere kadar bütün ordusuna, önemli önemsiz her işin ve her kararın ancak kendisi tarafından verileceğini telkin ederek bütün ordusunda yalnız kendisinin kudret sahibi olduğunu zannettirmek. Büyüklerinden daha üstün olduğunu herkese ispatlamak düşüncesine kapılmak. Gerek resmî iş gerek özel davranış bakımından büyüklerinin itibarlarını düşürmeye çalışmak. Savaş açısından tedbirde yerindelik ve sinirde sağlamlık yönleriyle kendisini deneme fırsatı bulunmamış olmakla birlikte, bu hususta anlaşılan karakteri şuydu :

Herhangi bir başarısızlığı mutlaka astına veya üstüne yükleme yolunu her zaman düşünmesi. İ h s a n P a ş a, yumuşak ve nazik davranışlardan çok, sert ve resmi davranışla iş yaptırmayı gerekli bulur.

A l i İ h s a n P a ş a 'nın huyu ve ahlâkı konusunda, kendisinin kurmay başkanı iken çekilmek zorunda kalan Yarbay H â l i t B e y'in (Sonradan Kastamonu Milletvekili olmuştur) Batı Cephesi Komutanlığı'na verdiği 20 Ocak 1922 tarihli resmî bir raporunun bazı bölümlerini olduğu gibi bilginize sunacağım. H â l i t B e y, Birinci Dünya Savaşı'nda, Irak'ta da A l i İ h s a n P a ş a ile birlikte bulunmuştu. Sözünü ettiğim raporda şu cümleler vardır :

" . .. . Komutanım A l i İ h s a n P a ş a 'nın geldiği günden beri ast komutanların haysiyetini ve görev yapma isteğini kıracak davranışlar içinde bulunması ve yapılan yazışmalardan anlaşılmış olacağı üzere Cephe Komutanlığı'na karşı astlara hissettirecek derecede yakışıksız bir haberleşme kapısı açması, benlik kokusu hissedilen düşünce yarışına girişmesi, dünyanın değer verdiği ve saygı duyduğu cephe karargâhının nüfuzunu azaltmak istediğini anlatır bir davranış tarzını benimsemiş olması, beni ciddî olarak düşündürdü ve üzdü. Davranışlarını elimden geldiği kadar değiştirmeye çalıştım. Fakat yine büyük bir fark göremedim.

. ... Aklında yer etmiş bencillik hastalığı, ün yapma hırsı, aşırı kıskançlık ve sonsuz bir bencilliğin etkisiyle baş olmak istediği, davranışlarından ve ast komutanlar yaninda söyledigi biribirine düşürücü sözlerden anlaşılıyordu. 11' nci Tûmen Komutanı istifamı işittikten sonra, bana gizli bir konuşmada :

A l i İ h s a n P a ş a ' nın Malta'da iken kurtulması için F e r i t P a ş a ' ya mektuplar yazdığını ve İngiliz mandasını kabul etmek için kendi karşısında saatlerce açıktan açığa konuşmalar ve tartışmalar yaptığını söyledi. A l i İ h s a n P a ş a 'nın davranışlarına bakarak, bu sözleri dikkat çekici buldum.." Astlardan gelen bazı evrakı cepheye, cepheden geleni astlara olduğu gibi göndererek karşılıklı güven duygularmı sarsma şeklindeki davranışlan da ayrıca dikkati çekmektedir. Söz gelişi : Şeyhelvan dağının düşman eline geçişi ile ilgili yazışmaların olduğu gibi 2 nci Kolordu'ya, 5 inci Kolordu'dan yazılan bazı raporların da aynen cepheye yazılması gibi. Buna rağmen, söz konusu olayın sorumluluğunu 5' inci Kolordu Komutanı'na yüklemesi ve kendisinden cepheye şikâyette bulunması âmirlik niteliği ile bağdaştırılamaz, Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlattığı hâtıraları arasında, Ateşkes Anlaşması tarihinden bir gün önce, Musul güneyinde, Şarkat'ta esir olan Dicle Grubu nun esirlik sebebini yalnız o zaman grup komutanı olan (Şimdi Doğu Cephesi nde Tümen Komutanı imiş) Yarbay İ s m a i l H a k k ı B e y ' in üzerine atması da bu karakterinin delilidir. Dicle Grubu 7, 9, 43, 18 ve 22 nci Alaylarla Avcı Alayından oluşmuştur. Bunlardan başka ayrıca 5' inci Tümen'den 13 ve 14' üncû Alaylar da parça parça esir verildi. Ateşkes Anlaşması'ndan bir gün önce 13.000 kişinin esir verilmesi, 50 kadar topun kaybı, gerçekte kendisinin şartlara ve duruma uygun olmayarak verdiği bir emir yüzündendir. İşte bu durum Musul ilinin kaybedilmesine yol açtı, Halbuki, ateşkes anlaşması yapılacağı belliydi. Gruba, Keyare mevziine çekilmek için direktif verilseydi, İngilizler gruba tesir etmek şöyle dursun yenemezlerdi bile. Bu gruba 5' inci Tûmen de katılabilirdi. Ateşkes anlaşması yapıldığı zaman, esir olan sekiz piyade alayı elde bulunur ve Musul da bizde kalırdı, Fakat sefil bir düşünce mantığa galebe çalmıştır.

Hâtıralarında, Dicle boyundaki bütün başan ve T o w n s h e n d ' in esir alınması şerefi, kendisine mâledilmiştir.... , Her başarıyı kendisine aitmiş gibi gösteren yayınlar yaptırmaktan maksadı, kamuoyunu aldatarak şöhret ve mevki kazanmaktır. Ünlü adamlarm hâtıralarını yayınlamak, millette övünme duygularını canlı tutar ve gereklidir de, ancak, tarihin sorumlu tutacağı kimselerin hareketlerini övünülecek şeyler arasında saymak tarihi lekeler ve gelecek nesilleri yanlış düşüncelere sürükler.

General M a r s h a l l 'ın :

Yanzı ölene kadar Musul'u terk ediniz; aksi halde savaş esirisiniz, emri aldığı zaman o büyüklük taslayan Paşa Hazretleri Sincar çölünü geçerek Nusaybin'egitmek için G e n e r a l M a r s h a l l'dan resmi bir yazı ile kendisini koruyacak iki zırhlı otomobil istedi ve bunların koruyuculuğunda A ş i r B e y ' le (şimdiki Milli Savunma Bakanı Müsteşar Yardımcısı A ş i r P a ş a ' dır) beni Musul'da bırakarak Nusaybin'e gitti. Aşiretler arasında hükümetin manevi otoritesini de kırdı. Bu durumu görenlerin vicdanı sızladı. Zaho yoluyla, koruyucusuz gidebilirdi veya süvari alarak çölden geçebilirdi. Halep'te İngiliz generalinden şahsı için özel tren istedi ve yolda hakarete uğramaması için muhafız bulundurulmasını istemeyi de unutmadı. Gerektiğinde hayatının ve rahatının korunması için milli şerefi unutan paşa

Hazretleri'nin ahlâkına örnek olmak üzere yukandaki olayları dile getirdim..... Eski komutanıma hoş görünmedim.Çünkü hırsına hizmet etmedim ve dalkavukluğunu yapmadım." Millete, Millî Ordu'yukuran ve millete zaferler kazandıranbüyük komutanlar gibiasil ruhlu, iyi niyetli kılavuzlar, komutanlar gerekir. Orduda birlik ve uyumun bozulmasına, görev aşkının zayıflamasına çalışanlar, dâhi de olsalar zararlı birer şahsiyettirler. Ben, çekilen emekleri bildiğim, girişilen kutsal mücadelede başarıya ulaşmayı istediğim için, kötû niyetli olmadığıma ve çıkar gözetmediğime namusum ve mukaddesatım üzerine yemin ederek bunları anlatmaya cür'et ettim. İran'da, Kafkas a'da uzun süre yaverliğini yapan (şimdi Birinci Ordu harekat şube müdürü)Binbaşı C e m i l B e y son günlerde bana :" İyi ki A l i İ h s a n P a ş a , Millî Mücadele'nin başlangıcında Anadolu'da bulunmadı. Malta'da bulunduğu iyi oldu. Aksi halde, hiç şüphe yok ki, aykırı bir yol tutardı dedi. Paşa'nın nasıl bir insan olduğunu çok iyi bilen C e m i l B e y , pek doğru söylemiştir... Ulu Tanrı'dan kış uykusuna yatmış yılana güneş göstermesin dileğinde bulunurum.

Efendiler, A l i İ h s a n P a ş a, Meclis'teki muhalifler grup ileri gelenleri ile de temas ve haberleşmelerde bulunuyordu. Kendisinin komutanlığına son verilerek, hakkında kanunî işleme devam edilmek üzere Millî Savunma Bakanlığı emrine verilmesini onayladığım. 18 Haziran 1922 gününün ertesinde, yani 19 Haziran tarihinde, o zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı bulunan R a u f B e y'den, makina başında, İ h s a n P a ş a ile ilgisini gösterir bir şifreli telgraf almıştım. Yeri gelince bu telgrafı da bilginize sunmuştum. O günlerde Adapazarı, İzmit taraflarında gezide bulunuyordum. R a u f B e y telgrafında diyordu ki : 1' inci Ordu Komutanı A l i İ h s a n P a ş a' nın görevden alınarak Divan-ı Harbe verilmek üzere Konya'ya gönderildiğine dair Meclis çevrelerinde dedikodulara yol açan bir söylenti vardır.

Efendiler, bir komutanın görevden alınması, göreve tayini veya askerî mahkemeye verilmesi işleminin üzerinden bir gün bile geçmeden, Meclis'çe dedikodu olabilecek bir söylenti haline gelmesi ve Meclis İkinci Başkanı'nın bu olayla, benden açıklama isteyecek kadar yakından ilgilenmesi dikkat çekici değil midir' R a u f B e y'e tarafından gereken cevap verildi.1' inci Ordu Komutanlığı bir süre vekâletle idare edildi. Fakat birinin asil olarak tayini gerekiyordu. Moskova Sefirliği'nden dönmüş olan F u a t P a ş a'nın 1' inci Ordu Komutanlığı'nı kabul edip etmeyeceği konusunda düşüncesini almak istedim. Anladım ki, cephe komutanlığı yapmış olduğundan, cephe komutanının emrine girmek istemiyor. Millî Savunma Bakanı bulunan K â z ı m P a ş a vasıtasıyla 1' inci Ordu Komutanlığı'nı, R e f e t P a ş a'ya teklif ettirdim. Kabul etmemiş. Nihayet, o tarihlerde kayıtsız şartsız cephe emrine girerek görev yapacağını söyleyen ve açıkta bulunan N u r e t t i n P a ş a 'yı 1' inci Ordu Komutanlığı'na getirdik.

İÇİNDEKİLER | BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK SAVAŞI VE MUDANYA KONFERANSI

TAARRUZ PLANIMIZIN ANA ÇİZGİLERİ Efendiler, düşman ordusunun cephe ve teşkilât durumu ile, ona karşı Batı Cephesi'ndeki kuvvetlerimizin esas olarak iki ordu halinde kurulup düzenlenmiş olduğunu söylemiştim. Öteden beri tasarlamış olduğumuz taarruz plânımızın ana çizgilerini de arz edeyim :

Düşündüğümüz, ordularımızın ana kuvvetlerini düşman cephesinin bir kanadında ve mümkün olduğu kadar dış kanadında toplayarak, bir imha meydan muharebesi vermekti. Bunun için elverişli bulduğumuz durum, ana kuvvetlerimizi, düşmanın Afyonkarahisar yakınlarında bulunan sağ kanat grubu, güneyinde ve Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar olan alanlarda toplamaktı. Düşmanın en hassas ve önemli noktası orasıydı. Çabuk ve kesin sonuç almak, düşmanı bu kanadından vurmakla mümkündü.

Batı Cephesi Komutanı İ s m e t P a ş a ve Genelkurmay Başkanı F e v z i P a ş a, bu bakımdan gerektiği gibi bizzat incelemeler yapmışlardı. Hareket ve taarruz plânımız çok önceden tespit edilmişti.

Konya'ya gelmiş olan G e n e r a l T o w n s h e n d'in isteği üzerine, kendisiyle görüşmek için, Ankara'dan hareket ederek 23 Temmuz 1922 akşamı Batı Cephesi Karargâhı'nın bulunduğu Akşehir'e gittim. Savaş plânı üzerinde görüşürken Genelkurmay Başkanı'nın da katılmasını uygun bulduk. Ben, 24 Temmuzda Konya'ya gittim. 27'sinde tekrar Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi birlikte yaptığımız görüşme sonunda, tespit edilmiş olan plân gereğince taarruz etmek üzere, 15 Ağustosa kadar bütün hazırlıkların tamamlanmasına çalışmayı kararlaştırdık.

28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra yaptırılan bir futbol maçını seyretmek bahanesiyle ordu komutanları ve bazı kolordu komutanları Akşehir'e çağrıldı. 28/29 Temmuz gecesi genel olarak komutanların taarruzla ilgili görüşlerini aldım. 30 Temmuz 1922 günü Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı ile yeniden görüşerek tarruzun şeklini ve ayrıntılarını tespit ettik. Ankarara'dan çağırdığımız Millî Savunma Bakanı K â z ı m P a ş a da 1 Ağustos l922 öğleden sonra Eskişehir'e geldi. Ordu hazırlığının tamamlanmasında Millî Savunma Bakanlığı'na düşen işler tespit edildi.

İÇİNDEKİLER | BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK SAVAŞI VE MUDANYA KONFERANSI

TAARRUZA HAZIRLIK EMRİ Ordunun hazırlıklarının tamamlanmasını ve taarruzun bir an önce yapılmasını emrettikten sonra tekrar Ankara'ya döndüm. Batı Cephesi Komutanı, 6 Ağustos 1922'de ordularına gizli olarak taarruza hazırlık emri verdi. Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Bakanı Paşalar da Ankara'ya döndüler.

Efendiler, taarruz için yeniden cepheye gitmeden önce, Ankara'da yapılması gereken bazı işler vardı. Daha taarruz emri verdiğimi Bakanlar Kurulu'na da açıkça bildirmemiştim. Artık onlara recmî olarak haber verme zamanı gelmişti. Yaptığımız bir toplantıda iç ve dış durumlarla ordunun durumunu görüşüp tartıştıktan sonra, taarruz konusunda Bakanlar Kurulu ile görüş birliğine vardık.

Önemli bir konu daha vardı. Muhalifler ordunun çürüdüğünden, kıpırdayacak durumda olmadığından, böyle karanlık ve belirsizlik içinde beklemenin sonucunun felâketten ibaret olacağı yolundaki propagandalarına alabildiğine hız vermişlerdi. Gerçi, Meclis'te bu düşünce akımının bıraktığı yankılar, zaten düşmanlardan fazlasıyla gizlemek istediğim taarruz bakımından yararlıydı. Fakat bu olumsuz propaganda en yakın ve en inanmış kimseler üzerinde bile kötü etkisini göstermeye başlamış, onlarda da kararsızlıklar uyandırmıştı. Onları da yakında yapacağım taarruz konusunda ve altı yedi gün içinde düşmanın ana kuvvetlerini yeneceğime olan güvenim hususunda aydınlatmayı ve yatıştırmayı gerekli buldum. Bunu da yaptıktan sonra Ankara'dan ayrıldım. Genelkurmay Başkanı benden önce 13 Ağustos 1922'de cepheye gitmişti.

Ben birkaç gün sonra hareket ettim. Hareketimi belirli birkaç kişi dışında bütün Ankara'dan gizledim. Benim Ankara'dan ayrılacağımı bilenler, burada imişim gibi davranacaklardı. Hattâ gazetelerde benim Çankaya'da çay ziyafeti verdiğimi de ilân edeceklerdi. Bunu şüphesiz o vakitler işitmişsinizdir. Trenle hareket etmedim. Bir gece otomobille Tuz Çölü üzerinden Konya'ya gittim. Konya'ya hareketimi telgrafla orada kimseye bildirmediğim gibi, Konya'ya varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak Konya'da bulunduğumun da hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. 20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat 16.00'da Batı Cephesi Karargâhı'nda yani Akşehir'de bulunuyordum. Kısa bir görüşmeden sonra 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana tarruz için Cephe Komutanı'na emir verdim.

İÇİNDEKİLER | BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK SAVAŞI VE MUDANYA KONFERANSI

26 AĞUSTOS 1922 TAARRUZ EMRİ2O/21 Ağustos 1922 gecesi 1' inci ve 2' nci Ordu Komutanlarını da Cephe Karargâhına çağırdım. Genelkurmay Başkanı ile Ccphe Komutanını da yanımda bulundurarak, taarruzun nasıl yapılacağını harita üzerinde kısabir savaş oyunu şeklinde açıkladıktan sonra, Cephe Komutanı'na o günvermiş olduğum emri tekrarladım. Komutanlar harekete geçtiler. Taarruzumuz, strateji ve aynı zamanda bir taktik baskın halinde yürütülecekti. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de kuvvetlerin yığınak ve hazırlıklarının gizli kalmasına önem vermek gerekiyordu. Bu sebeple bütünyürüyüşler gece yapılacak, birlikler gündüzleri köylerde ve ağaçlıklaraltında dinleneceklerdi. Taarruz bölgesinde, yolların düzeltilmesi v.b.çalışmalarla düşmanın dikkatini çekmemek için diğer bazı bölgelerdide benzeri yanıltıcı hareketlerde bulunulacaktı.

24 Ağustos 1922'de karargâhımızı Akşehir'den, taarruz cephesi gerisindeki Şuhut kasabasına getirttik, 25 Ağustos 1922 sabahı da Şuhut'tan savaşı idare ettiğimiz Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırlı ordugâha naklettik. 26 Ağustos sabahı Kocatepe'de hazır bulunuyorduk.Sabah saat 5.30'da topçu ateşimizle taarruz başladı.

İÇİNDEKİLER | BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK SAVAŞI VE MUDANYA KONFERANSI

BAŞKOMUTAN SAVAŞI Efendiler, 26/27 Ağustos günlerinde, yani iki gün içinde, düşmanın

Karahisar'ın güneyinde 50 ve doğusunda 20, 30 kilometre uzunluğundaki müstahkem cephelerini düşürdük. Yenilen düşman ordusunun bütün kuvvetlerini, 30 Ağustosa kadar Aslıhanlar yöresinde kuşattık. 30 Ağustosta yaptığımız savaş sonunda (buna Başkomutan Muharebesi adı verilmiştir),düşmanın ana kuvvetlerini yok ettik ve esir aldık. Düşman ordusununBaşkomutanlığını yapan General Trikopis de esirler arasına girdi.Demek ki, tasarladığımız kesin sonuç, beş günde alınmış oldu. 31 Ağustos 1922 günü ordularımız ana kuvvetleriyle İzmir'e doğru yol alırken ,diğer birlikleriyle de düşmanın Eskişehir de kuzeyinde bulunan kuvvetlerini yenmek üzere ilerliyorlardı.

İÇİNDEKİLER | BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK SAVAŞI VE MUDANYA KONFERANSI

ATEŞKES TEKLİFİ Efendiler, Başkomutan Savaşı'nın sonuna kadar her gün büyük başarılarla gelişen taarruzumuzu,resmî bildirilerde pek önemsiz harekâttan ibaret gösteriyorduk. Maksadımız, durumu mümkün olduğu kadar dünyadan gizlemekti. Çünkü,düşman ordusunu tamamen yok edeceğimizden emindik. Bunu anlayıp,düşman ordusunu felâketten kurtarmak isteyeceklerin yeni teşebbüslerine meydan vermemeyi uygun görmüştük. Gerçekten, bizim hareketimizi sezdikleri zaman ve taarruzumuzun arkasından bize başvuranlarolmuştur. Örnek olarak, biz taarruza devam ettiğimiz sırada, BakanlarKurulu Başkanı olan R a u f B e y 'den, Ateşkes konusunda İstanbul'dan haber geldiğini bildiren 4 Eylül 1922 tarihli bir telgraf almıştım.Verdiğim cevap aynen şöyledir :

Tel. Makama özel 5.9.1922
Bakanlar Kurulu Başkanlıgı
Yüksek Katına

Anadolu'daki Yunan ordusu kesin olarak yenilgiye uğratılmıştır. Yunan ordusunun artık yeniden ciddî bir direnişte bulunmasına ihtimal yoktur. Anadoluiçin herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Ateşkes ancak Trakya için sözkonusu olabilir. Bu bakımdan Eylülün onuna kadar doğrudan doğruya YunanHükümeti veyahut Ingiltere vasıtasıyla, hükümetimize resmen başvurduğu takdirde, aşağıdaki şartlar ileri sürülerek cevap verilmelidir. Bu tarihten, yani Eylülünonundan sonra yapılacak başvurmaya verilecek cevap başka türlü olabilir. Bu takdirde durum bana ayrıca bildirilmelidir :

1- Ateşkes Anlaşması tarihinden başlayarak on beş giın içinde Trakya,1914sınırlarına kadar kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin sivilmemurlarına ve askerî kuwetlerine teslim edilmiş bulunacaktır.

2 - Yunanistan'daki esirlerimiz on beş gi.i.n içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında bize teslim edilecektir.

3 - Yunan Hükûmeti, Yunan ordusunun üç buçuk yıldan beri Anadolu'dayaptığı ve yapmakta olduğu tahribatı tamir etmeyi şimdiden taahhüt edecektir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Başkomutan
Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK SAVAŞI VE MUDANYA

KONFERANSI

ORDULARIMIZ İZMİR RIHTIMINDA İLK VERDİĞİM HEDEFE, AKDENİZ'E ULAŞTILAR Doğrudan doğruya bana gönderilen bir telsiz telgrafta da, İzmir'deki İtilâf Devletleri konsoloslarına benimle görüşmelerde bulunma yetkisinin verildiği bildirilerek, onlarla hangi gün ve nerede buluşabileceğim soruluyordu. Buna verdiğim cevapta da, 9 Eylül 1922'de Kemalpaşa'da görüşebileceğimizi bildirmiştim. Gerçekten de, söz verdiğim gün, ben Kemalpaşa'da bulundum. Fakat görüşme isteyenler orada değildi. Çünkü ordularımız, İzmir rıhtımında ilk verdiğim hedefe,, Akdeniz'e ulaşmış bulunuyorlardı

Saygıdeğer Efendiler, Afyonkarahisar - Dumlupınar Meydan Muharebesini ve ondan sonra düşman ordusunu tamamiyle yok eden veya esir eden ve kılıç artıklarını Akdeniz'e, Marmara'ya döken harekâtımızı açıklayıcı ve vasıflandırıcı söz söylemeyi gereksiz sayarım.

Her safhasıyla düşünülmüş, hazırlanmış, idare edilmiş ve zaferle sonuçlandırılmış olan bu harekât Türk ordusunun, Türk subay ve komuta hey'etinin yüksek kudret ve kahramanlığını tarihe bir kere dahageçiren muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletinin hüriyyet ve istiklâl düşüncesinin ölümsüz bir âbidesidir. Bu eseri yaratan bir milletin evlâdı, bir ordunıın başkomutanı olduğumdan, mutluluk ve bahtiyarlığım sonsuzdur.

Efendiler, işte şimdi diplomasi alanına geçebiliriz. Gerçi, ordumuzun zafere ulaşacağından ümitsiz oldukları için, bu meseleyi daha önce diplomasi yoluyla çözüme bağlama kanaat ve iddiasında olanları, dediklerini yapma hususunda biraz fazlaca bekletmiş oldum. Bununla birlikte, sonunda benim de diplomasi alanında ciddî olarak çaba harcadığımı görerek memnun olmaları gerekirdi. Böyle olup olmadığını göreceğiz.

Ordularımız, İzmir ve Bursa'yı geri aldıktan sonra, Trakya'yı da Yunan ordusundan kurtarmak için İstanbul ve Çanakkale doğrultusunda yürüyüşlerine devam ederken, İngilizlerin o zamanki başbakanı bulunan L1oyd George, fiilen harbe karar vermiş bir tavırla ve yardımcı birlikler gönderilmesi isteğiyle dominyonlara müracaat etmiş. Yalnız, ondan sonra olup bitenlere bakılırsa Lloyd George'un isteğinin yerine getirilmediğini kabul etmek gerekir.

İÇİNDEKİLER | **BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK SAVAŞI VE MUDANYA KONFERANSI**

İTİLAF DEVLETLERİNİN 23 EYLÜL 1922 TARİHLİ ATEŞKES TEKLİFİ Bu sıralarda, İstanbul'da Fransız Fevkalâde Komiseri bulunan Genera1 Pe1le benimle görüşmek üzere İzmir'e geldi. diye adlandırdığı bir bölgeye, ordularımızın girmemesinin yerinde olacağını tavsiye eti. Millî hükûmetimizin böylebir bölge tanımadığını, Trakya'yı da kurtarmadıkça ordularımızın durdurulmasına imkân olmadığını söyledi. General Pel1e, bana,Mösyö Frank1in Boui1lin 'un benimle görüşmek üzere gelmek istediğini bildiren, kendisine çekilmiş özel bir telgrafını gösterdi.Kendisini İzmir'de kabul edeceğimi söyledim. Mösyö Frank1inBoui1lon, bir Fransız harp gemisiyle İzmir'e geldi. Fransız Hükümeti adına ,İngiliz ve İtalyan Hükûmetlerinin de uygun görmeleri üzerine, benimle görüşmeler yapmaya

geldiğini söyledi. Biz F r a n k 1 i nBoui11on'la görüşürken, İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanları imzasını taşıyan 23 Eylül 1922 tarihli bir nota geldi. Bu notada iki önemlinokta yer alıyordu. Bunlardan biri askerî harekâtın durdurulmasıyladiğeri de Barış Konferansı'yla ilgiliydi.

Biz, Rumeli'de Doğu Trakya'yı millî sınırlarımıza kadar tamamenalmadıkça askerî hareketten vazgeçemezdik. Ancak, yurdumuzun bu bölgesinden düşman birlikleri çıkarıldığı takdirde böyle bir harekete devametmeye kendiliğinden gerek kalmayacaktı. Bu notada, Venedik veya başka bir şehirde toplanacak olan İngiliz, Fransız, İtâlyan, Japon, Romen,Sırp - Hırvat - Sloven Devleti ile Yunanistan'ın da çağrılacağı bir konferansa, delegelerimizi göndermeyi kabul edip etmeyeceğimiz sorulmaklabirlikte, görüşmeler sırasında Boğazlardaki tarafsız bölgelere bizden asker gönderilmemesi şartıyla, Edirne dahil olmak üzere Meriç'e kadarTrakya'nın bize iadesi ile ilgili talebimizin olumlu karşılanacağı bildiriliyordu.

Notada, boğazlardan, azınlıklardan ve Milletler Cemiyeti'ne girmemizden de söz ediliyordu.

Konferansın toplanmasından önce, Yunan birliklerinin, İtilâf Devletleri komutanlarının çizerkleri bir hatt ın gerisine çekilmesi için, İtilâf Devletleri'nin nüfuzunu kullanacağına söz aerilmekte ve bu konudagörüşülmek üzere Mudanya veya İzmit'te bir toplantı yapılması teklifedilmekteydi.

MUDANYA KONFERANSI29 Eylül 1922 tarihinde, bu notaya verdiğim kısa bir cevapta, Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğimi bildirdim. Fakat Meriç nehri'ne kadar Trakya'nınderhal bize geri verilmesini istedim. 3 Ekimde toplanmasının uygun olacağını söylediğim Mudanya Konferansı'na, Başkomutanlık adına olağanüstü yetkiyle Batı Cephesi Ordulan Komutanı İ s m e t P a ş a 'yı de.lege tayin ettiğimi bildirdim. Bu notaya hükûmetçe de 4 Ekim l922tarihli etraflı bir cevap verildi. Bu cevapta, konferans yeri olarak İzmirteklif edildi. Boğazlar meselesi dolayısıyla, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan Cumhuriyetleri'nin de daveti istendi. Diğer konular üzerindeki görüşlerimiz de ana çizgileriyle bildirildi.

Mudanya'da, İ s m e t P a ş a 'nın baŞkanlığı altında, İngiliz delegesi General Harrington, Fransız delegesi GeneralCharpy, İtalyan delegesi Genera1 Monbel1i 'nin katıldıklarıkonferans toplandı. Bir hafta kadar süren tartı$malı görüşmelerden sonra, 11 Ekimde, Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalandı. Böylece, Trakyaana vatana katılmış oldu.

Efendiler, zaferden sonra, bizim İzmir'deki siyasî temaslarımızüzerine, Ankara'da Bakanlar Kurulu'nun daha doğrusu bazı bakanlarıntelâşlı bir duruma girdikleri farkedildi.

Askerî görevimin son bulmuş olduğunu, bundan sonraki siyasiişlerin Bakanlar Kurulu'na ait olduğunu hissettirecek şekilde, beni Ankara'ya davet ettiler. Halbuki, ne askerî görevim son bulmuştu ne desiyasî ve diplomatik konularla ilgilenmek ve uğra$maktan kendimi alabilirdim. Bu bakımdan, İzmir'den ordunun başından ve başlattığım siyasî ilişkilerden uzaklaşamazdım. Bundan dolayıdır ki, benimle görüşmek isteğinde bulunan ve bunda direnen hükûmet üyelerinin veya ilgili bakanların İzmir'e yanıma gelmelerini teklif ettim. Hükûmet Başkanı Rauf Bey 'le Dışişleri Bakanı Yusuf Kema1 Bey geldiler. Rauf Bey,

İzmir'de bana bazı özel dileklerini de bildirdi. Sözgelişi, A1i Fuat Paşa ile Refet Paşa 'nın, zafer dolayısıylaterfi ettirilmelerini ve kendilerine uygun birer görev verilerek memnunedilmelerini rica ettiler. Bildiğiniz üzere, muharebeden önce A1i Fuatve Refet Paşa'ların bu harekâta katılmaları için türlü yollarla teşebbüste bulunmuştum; fakat başaramadım. Zaferden dolayı, Muharebe'de fülen hizmet edip liyakat göstermiş olan komutanlar ve subaylarterfi ettirilmek ve takdir edilmek suretiyle elbette ödüllendirilmişlerdi.Askerî harekâta katılmaktan kaçınan kimselerin de bizzat orada bulunanlarla birlikte ödüllendirilmeleri elbette kötü etki yapabilirdi .Kısacası, Rauf Bey'e dileklerini yerine getiremeyeceğimi söyledim. Fakat A1i Fuat Paşa, Meclis İkinci Başkanı bulunduğuna göre, mevkii ve görevi kendisini memnun edebilecek bir seviyede idi. Yalnız, açıkta bulunan Refet Paşa için uygun bir görev bulmaya çalışacağımasöz verdim. Kendisini İzmir'e davet etmesini sövledim. Refet Paşa,İzmir'e gelmişti. Fakat bu geli$ tam benim Ankara'ya döndüğüm geceye rastladığı için kendisiyle orada görüşme imkânı olamadı.

İÇİNDEKİLER

LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİBarış Konferansı'na göndereceğimiz delegelerİsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanlığı'na ve Delegeler Hey'eti Başkanlığına seçilmesiLozan (Lausanne) Barış Konferansı'na davetSaltanatın kaldırılmasıRauf Bey'in Saltanat ve Hilafet konusundaki düşüncesiMeclis'te Saltanatın kaldırılması görüşülürken Rauf Bey'e verdiğim rolLozan Barış Konferansı'na Tevfik Paşa ve arkadaşları da katılmak istiyorduÇıkarlarını kirli bir tahtın çürümüş, çökmüş ayaklarına sarılmakta bulanlar Osmanlı Saltanatı'nın kaldırılması kararının verildiği gün, Teşkilat-ı Esasiye, Şer'iye ve Adliye komisyonlarının ortak toplantısıKarma Komisyon'a anlattığım gerçek Osmanlı Saltanatı'nın yıkılış ve göçüş merasiminin son safhasıHain Vahdettin bir İngiliz harp gemisiyle İstanbul'dan kaçıyorAsil bir milleti utanılıcak bir duruma düşüren sefilAbdülmecit Efendi'nin Büyük Millet Meclisi'nce Halife seçilmesi Abdülmecit Efendi, babasının adı dolayısıyla da olsa "Han" ünvanından vazgeçemiyor Halife olacak zatın sıfat ve yetkisi ne olacaktıTürk halkı kayıtsız ve şartsız hakimiyetine sahiptirLozan Barış KonferansıOsmanlı Devleti'nin dünya gözünde hiçbir değeri kalmamıştıHalkın içinde bulunduğu psikolojiyi, düşünce eğilimlerini bir daha incelemek için halkla yakından temasa geçmekMilli Hakimiyet ile Hilafet makamının durumları ve ilişkileriHalife olan zatı ümitlendirecek bağlılık gösterileri Din oyunu aktörleri Halife'yi bütün İslam dünyasına hükümdar yapmak istiyorlardı Hilafet konusunda halkın şüphe ve endişesini gidermek için yaptığım açıklamalar Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda düğüm noktaları

BARIŞ KONFERANSI'NA GÖNDERDİĞİMİZ DELEGELER Refet Paşa'ya görev verilmesi

,daha sonra Ankara'dan Bursa'ya gidişim sırasında oldu.Efendiler, İzmir'den Ankara'ya dönüşümde, başlıca Mudanya Konferansı görüşmeleriyle uğraşıldı. Bir yandan da Bakanlar Kurulu'nda, Meclis'te ve komisyonlarda Barış Konferansı'na gönderilebilecek delegeler hey'eti söz konusu oluyordu. Bakanlar Kumlu Başkanı Rauf Bey, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Sağlık Bakanı bulunan Rıza Nur Bey, gidecek delegeler hey'etinin tabii üyeleri gibi görülüyordu. Ben, bu konuda daha kesin bir görüş ve kararımı tespit etmemiştim. Ancak, Rauf Bey'in başkanlığı altındaki bir hey'etin bizim için hayati önemi olan bir konuda başarı kazanabileceğinden emin olamıyordum. Rauf Bey'in de kendisini zayıf görmekte olduğunu hissediyordum. Müşavir olarak İsmet Paşa'nın yanına verilmesini teklif etti. Bu teklifle ilgili görüşümü belirtirken, "İsmet Paşa'dan müşavir olarak elde edilecek yarar sınırlıdır. İsmet Paşa başkan olursa kendisinden azami ölçüde yararlanılabileceğine ben de inanıyorum" dedim. Bu nokta üzerinde uzun boylu görüşülmedi. Ondan sonra Rauf Bey, delegeler hey'etine kimlerin gireceği konusundaki türlü çalışmalarına devam ettiler. Ben buna önem verir görünmedim. Mudanya Konferansı sona ermişti. İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Bursa'da bulunuyorlardı. Kendileriyle görüşmek üzere Bursa'ya gittim.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

İSMET PAŞA'NIN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI'NAVE DELEGELER HEY'ETİ BAŞKANLIĞINA SEÇİLMESİ Bursa'ya giderken yanımda Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa vardı. Doğuda aleyhindeki çeşitli tepki ve gösteriler dolayısıyla görev yapma imkanını bulamadığından Ankara'ya gelmeye mecbur olan Kazım Karabekir Paşa ile İstanbul'da kendisine görev vermek üzere Refet Paşa'yı da birlikte götürdüm. Bursa'da kaldığım günlerde, Refet Paşa'yı, bilindiği gibi Istanbul'a gönderdim .İsmet Paşa'nın da, mevcut bunca bilgime rağmen, delegeler hey'etine başkanlık edip edemeyeceğini bir daha inceledim. Mudanya Konferansı'nı nasıl idare ettiğini ayrıntılı olarak anlamaya çalıştım. İsmet Paşa'nın kendisine tasavvurlarımla ilgili hiçbir kelime söylemiyordum. Sonunda kararımı olumlu olarak verdim. İsmet Paşa'nın Delegeler Hey'eti Başkanı olabilmesi için daha önce Dışişleri Bakanı olmasını uygun gördüm. Bunu sağlamak için doğrudan doğruya Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'e özel ve gizli olarak yazdığım bir şifreli telgrafta. kendisinin Dışişleri Bakanlığı'ndan çekilmesini ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesini, bizzat yardımcı olmasını rica ettim.

Ankara'dan hareket etmeden önce, Yusuf Kema1 Bey, bana, Delegeler Hey'eti Başkanlığını en iyi İsmet Paşa'nın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kema1 Bey'den, kendisine bildirdiğim ricamı yerinde bularak gereğini yerine getirmeye çalıştığını bildiren bir cevap aldım.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

LOZAN (LAUSANNE) BARIŞ KONFERANSI'NA DAVET

İşte ondan sonra idi ki, İsmet Paşa'ya, bir oldubitti şeklinde Dışişleri Bakanı olacağını ve ondan sonra da Barış Konferansı'na Delegeler Hey'eti Başkanı olarak gideceğini söyledim. Paşa, birdenbire şaşırdı. Asker olduğunu söyleyerek özür diledi. En sonunda teklifimi emir sayarak boyun eğdi. Tekrar Ankara'ya döndüm. Bu sırada, İtilaf Devletleri tarafından, 28 Ekim 1922'de Lozan'da toplanacak olan Barış Konferansı'na davet edildik. Itilaf Devletleri, hala İstanbul'da bir hükümet tanımak istiyor ve onu da bizimle birlikte konferansa davet ediyordu.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

SALTANATIN KALDIRILMASI Bu birlikte davet edilme durumu, şahsi saltanatın kaldırılması işini kesin olarak sonuçlandırdı. Ger-çekten de 1 Kasım 1922 tarihli kanun gereğince, hilafet ile saltanat biribirinden ayrıldı. Iki buçuk yılı aşan bir zamandan beri fiilen hükmünü yürüten milli saltanatın varlığı kabul edildi. Hilafet, açıklık kazanmış bir hakka sahip olmaksızın bir süre daha bırakıldı.

Efendiler, bu konuda zabıtlara geçmiş yeterince bilgi vardır. Konunun özel yönleri ile ilgili noktalar, belki yüce hey'etinizi ilgilendirir düşüncesiyle, bazı bilgiler sunacağım:

Bilindiği gibi, "saltanat" ve "hilafet" makamları ayrı ayrı ve birleşmiş olarak önemli meselelerden sayılmaktaydı. Bunu doğrulayan bir hatıramı anlatayım: 1 Kasım 1922 tarihinden önce, muhalifler, Meclis çevresinde benim saltanatı kaldıracağım yolunda telaşlı ve heyecanlı propaganda yapıyorlardı.

Rauf Bey, bir gün Meclis'teki odama gelerek benimle bazı onemli konuları görüşmek istediğini ve akşam Keçiören'de Refet Paşa'nın evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Bey'in teklifini kabul ettim. Fuat Paşa 'nın da orada bulunmasına izin vermemi istedi. Onu da uygun gördüm. Refet Paşa'nın evinde dört kişi toplandık. Rauf Bey'den dinlediklerimin özeti şuydu: Meclis, Saltanat makamının belki de Hilafet'in ortadan kaldırılması görüşünün benimsenmiş olduğu endişesiyle üzgündür. Sizden ve sizin ileride benimseyeceğiniz tutumdan şüphe etmektedir. Bu bakımdan Meclis'e ve dolayısıyla millet kamuoyuna güven vermeniz gerektiğine inanıyorum.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

RAUF BEY'İN SALTANAT VE HİLAFET KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCESİ Rauf Bey'den saltanat ve hilafet konusundaki kanaat ve düşüncesinin ne olduğunu sordum. Verdiği cevapta şu açıklamalarda bulundu: Ben, dedi, saltanat ve hilafet makamına vicdanımla ve duygularımla bağlıyım. Çünkü benim babam, Padişahın ekmeği ve nimetiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ileri gelen adamları sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerreleri vardır. Ben nankör değilim ve olmam. Padişah'a bağlılık borcumdur. Halifeye bağlılığım ise terbiyem gereğidir. Bunlardan başka, genel bir görüşüm de vardır. Bizde milleti ve kamuoyunu elde tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam sağlayabilir. 0 da saltanat ve hilafet makamıdır. Bu makamı

ortadan kaldırıp onun yerine başka nitelikte bir makam getirmeye çalışmak felakete ve büyük acılara yol açar. Bu da asla doğru olamaz.

Rauf Bey'den sonra, karşımda oturan Refet Paşa'nın görüşünü sordum. Refet Paşa'dan aldığım cevap şuydu: "Rauf B e y 'in düşünce ve görüşlerinin hepsine katılırım. Gerçekten de bizde padişahlıktan ve halifelikten başka bir idare şekli söz konusu olamaz."

Ondan sonra, Fuat Paşa'nın düşüncesini öğrenmek istedim. Paşa. Moskova'dan yeni döndüğünden, durumu, halkın duygu ve düşüncelerini daha yeterince incelemeye vakit bulamadığından söz ederek, görüşülen konu üzerinde kesin bir düşünce ve görüş ileri süremeyeceğini bildirdi ve özür diledi.

Ben, karşımdakilere kısaca şu cevabı verdim: "Üzerinde durduğunuz konu bugünün işi değildir. Meclis'te bazılarının telaş ve heyecana kapılmalarına da gerek yoktur.

Rauf Bey, bu cevabımdan memnun göründü. Fakat şu veya bu şekilde bu konu etrafındaki görüşmelere yine devam edildi. Akşam üzeri başlayan konuşmalarımız, bütün gece, sabaha kadar uzadı. Rauf Bey 'in bir şeyi sağlama bağlamak istediğini hissettim. Benim hilafet ve saltanat ve ileride şahsen alabileceğim durumla ilgili olarak kendilerine söylediğim ve inandırıcı buldukları sözleri bana kürsüden bizzat Meclis'e karşı söyletmek...

Kendilerine söylediğim sözleri olduğu gibi Meclis'e karşı söylemekte de bir sakınca görmediğimi bildirdim. üstelik bu sözleri kurşun kalemle bir kağıt parçasına yazarak ertesi gün bir sırasını düşürüp Meclis'te söyleyeceğime söz verdim. Verdiğim bu sözü yerine de getirdim. Benim bu konuşmam muhaliflerce, Rauf Bey 'in başarısı olarak sayılmış ve kendisi takdir edilmiş...

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

MECLİS'TE SALTANATIN KALDIRILAMSI GÖRÜŞÜLÜRKEN RAUF BEY'E VERDİĞİM ROL Efendiler, belki birtakım kimselere göre. Rauf Bey, üzerine aldığı görevi yerine getirmişti. Ben de açıkladığım üzere, genel ve tarihi görevimin o güne ait safhasını tamamlamıştım. Ancak, genel görevimin emrettiği asıl noktayı hedefe ulaştırmak ve uygulamaya geçmek gerektiği zaman da asla kararsızlığa düşmedim. Tevfik Paşa' nın telgrafları dolayısıyla saltanatı hilafetten ayırmaya ve önce saltanatı kaldırmaya karar verdiğim zaman, ilk yaptığım işlerden biri de, derhal Rauf Bey'i, Meclis'teki odama çağırmak oldu. Rauf Bey'in, Refet Paşa 'nın evinde sabahlara kadar dinlediğim düşünce ve görüşlerini hiç bilmiyormuşum gibi davranarak, ayakta, kendisinden şu istekte bulundum: "Hilafet ve saltanatı biribirinden ayırarak saltanatı kaldıracağız! Bunun doğru olduğu konusunda kürsüden bir konuşma yapacaksınız! " Rauf Bey ile bundan başka bir tek kelime konuşmadık. Rauf Bey odamdan çıkmadan önce, aynı maksatla çağırmış olduğum Kazım Karabekir Paşa geldi.Ondan da aynı şekilde konuşmasını rica ettim.

Efendiler, o tarihe ait Meclis tutanaklarında görüldüğü üzere, Rauf Bey, kürsüden bir iki defa görüştü ve hatta saltanatın kaldırıldığı günün bayram olarak kabul edilmesi teklifini de ortaya attı.

Burada bir nokta, kafalarda düğüm olarak kalabilir. Bana, Padişah'a bağlılığı borç bildiğinden, saltanat makamı yerine başka nitelikte bir makamın getirilmesine çalışmanın

felakete ve büyük acılara yol açacağını söylemiş olan Rauf Bey, benim yeni kararımı öğrendikten sonra ve hele kararımın desteklenmesi ve saltanatın kaldırılması için Meclis'te bir konuşma yapmasını teklif etmem karşısında, ne düşündüğünü bile söylemeden boyun eğmiştir. Bu tutum ve davranış nasıl yorumlanabilir' Rauf Bey eski inanç ve görüşlerini değiştirmiş miydi' Yoksa bu görüşierinde esasen samimi değil miydi' Bu iki noktayı biribirinden ayırmak ve biri üzerinde kesin bir yargıya varmak güçtür.

Efendiler, böyle şüpheli bir yargıda bulunmaya girişmektense, durumun daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracak bazı safhaları, işlemleri ve tartışmaları yüksek hey'etinize hatırlatmayı tercih ederim.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NA TEVFİK PAŞA VE ARKADAŞLARI DA KATILMAK İSTİYORDU Daha önce bilginize sunmuştum ki, saltanatın kaldırılması, Lozan Konferansı'na Istanbul'dan da bir delegeler hey'etinin davet edilmesi ve Istanbul'un, yani Vahdettin, Tevfik Paşa ve arkadaşlarının da böyle bir daveti. Türk milletinin büyük emeklerle, fedakarlıklarla elde ettiği kazançları küçültmek, belki de anlamsız kılmak pahasına da olsa, kabul etmelerinden ileri gelmişti.

Tevfik Paşa, önce bana bir telgraf çekti. 17 Ekim 1922 tarihli bu telgrafta, Tevfik Paşa, kazanılan zaferin, bundan böyle İstanbul ile Ankara arasında anlaşmazlık ve ikiliği kaldırmış ve milli birliğimizi sağlamış olduğunu yazıyordu. Yani Tevfik Paşa demek istiyordu ki "memlekette düşman kalmadı; o halde, padişah yerinde, hükümet onun yanında; millete düşenin de bu makamların vereceği emirlere uymaktır. Böyle olunca da, elbette birliğe engel bir şey kalmamış olur." Yalnız, Tevfik Paşa. Ankara'dan biraz daha yardım istemek akıllılığını gösteriyordu. 0 da, Barış Konferansı'na İstanbul ile Ankara'nın birlikte davet edilmiş olması dolayısıyla, daha önce benden çok gizli talimat almış bir kimsenin elden gelen sür'atle İstanbul'a gönderilmesini sağlamaktı (Belge: 260).

Tevfik Paşa'ya verilmek üzere, İstanbul'da Hamit Bey'e çektiğim telgraf la "Tevfik Paşa ve arkadaşlarının devletin siyasetini bulandırmaktan vazgeçmemelerinin ne büyük bir sorumluluk doğuracağının aşikar bulunduğunu" bildirdim (Belge: 261).

Neyazık ki,Hamit Bey, bu telgrafın aynen Tevfik Paşa'ya bildirilmesi gerektiğinde kararsızlığa düşmüş, bunu kendisine gönderilen talimat sanmış; bununla birlikte bu telgrafımda yazılanlar çerçevesinde, Tevfik Paşa'ya üç gün içinde beş defa tebligatta bulunmuş; hatta Tevfik Paşa ve çalışma arkadaşlarının konferansa delege göndermeleri için gazetelere, ajanslara, verilmesi gereken demecin esaslarını bildiren bir müsveddeyi bile kendilerine göndermiş (Belge: 262).

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

ÇIKARLARINI KİRLİ BİR TAHTIN ÇÜRÜMÜŞ, ÇÖKMÜŞ AYAKLARINA SRILMAKTA BULANLARBütün çıkarlarını yalnız kirli bir tahtın çürümüş çökmüş ayaklarına sarılmakta

gören, Tevfik Paşa ve benzeri paşalardan kurulu Vahdettin Hükümeti'nin, gizli maksatlarını ne olursa olsun kabul ettirmekten başka hiçbir şeyle uğraşmadıkları anlaşılıyordu. Tevfik Paşa, bana çektiği telgrafa verilen cevaptan haberi olmadığını bildirdikten sonra, doğrudan doğruya 29 Ekim 1922 tarihli telgrafıyla ve Sadrazam ünvanıyla Meclis Başkanlığı'na başvurdu (Belge: 263).

Bu telgrafta yazılanlar, Osmanlı devrinin Tevfik Paşa'larına yaraşır bir biçimdeydi. Tevfik Paşa ve arkadaşları, bu telgraflarında, kazanılan başarının elde edilmesine hizmet ettiklerinden bahsedecek kadar cesaret gösterebilmişlerdir.

Efendiler, gayri meşru olarak, Osmanlı Devlet'inin Hükümeti adını taşımak gafletinde bulunan Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa ve benzerlerinden kurulu son Osmanlı Hükümeti üzerinde daha fazla durmanın bir yararı yoktur. Sözü Meclis görüşmelerine getireceğim.

Üzerinde durduğumuz konu dolayısıyla, Meclis'te 30 Ekim 1922 günü görüşmeler başladı. Birçok konuşmacı birçok şeyler söyledi. Istanbul'daki Osmanlı Hükümet'lerini ele aldılar. Ferit Paşa devresinden sonra Tevfik Paşa perdesinin açıldığını ve bu perdeyi açanların idrakten yoksun, vicdandan yoksun birtakım insanlar olduğunu belirterek, bu adamlara gereken kanuni işlemin yapılmasını istediler. "Böyle bir anlayışta olan, yani bize bu kadar ahmakça tekliflerde bulunan kimseler -...- gerçekten Babıali'nin tarihi kimliğine imzasını koyan ve her şeyden çok oraya bağlı olan şahıslardır.. ." dediler.

İstanbul'da hükümet adını ve kimliğini takınan adamların; Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre cezalandırılmalannı isteyen önergeler okundu.

Efendiler, Osmanlı Imparatorluğu'nun yıkılmış olduğunu, yeni bir Türkiye Devleti'nin doğduğunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince hakimiyet haklarının millete ait bulunduğunu ifade eden bir önerge hazırlandı. Sekseni aşkın arkadaşa imza ettirildi. Bu önergede benim de imzam vardır.

Bu önerge okunduktan sonra, ciddi olarak muhalif duruma geçenlerin başında iki kişi vardı. Bunlardan biri Mersin Milletvekili bulunan Salahattin Bey'dir. İkincisi, İzmir'de asılan Ziya Hurşit'tir. Bunlar Saltanat'ın kaldırılmaması görüşünde olduklarını açıkca belirttiler.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

OSMANLI SALTANATININ KALDIRILMASI KARARININ VERİLDİĞİ GÜN, TEŞKİLAT-I ESASİYE, ŞER'İYE VE ADLİYE KOMİSYONLARININ ORTAK TOPLANTISI Efendiler, 31 Ekım 1922 günü Meclis toplanmadı. 0 gün Müdafaa-i Hukuk Grubu toplantısı oldu. Bu toplantıda, Osmanlı Saltanatı'nın kaldırılmasının zaruri olduğunu anlattım. 1 Kasım 1922 günü yapılan Meclis toplantısında, aynı konu uzun tartışmalara uğradı. Meclis'te de geniş bir konuşma yapmak gereğini duydum (Belge: 264).İslam ve Türk tarihinden örnekler vererek hilAfet ve saltanatın ayrılabileceğini, milli hakimiyet ve saltanat makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini, tarihi olaylara dayanarak açıkladım. Hülagü'nün Halife Mu'tasım'ı idam ettirerek yer yüzünde hilafete fiilen son verdiğini ve 1517'de Mısır'ı alan Yavuz, ünvanı halife olan bir mülteciye önem vermeseydi, hilafet ünvanının günümüze kadar miras kalmış bulunamayacağını anlattım.

Bundan sonra bu konu ile ilgili önergeler üç komisyona, Teşkilat-ı Esasiye, Şer'iye ve

Adliye Komisyonları'na gönderildi. Bu üç komisyon üyelerinin bir araya gelip, konuyu bizim güttüğümüz maksada uygun bir çözüme bağlaması elbette güçtü. Durumu yakından ve bizzat takip etmek gerekti.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

KARMA KOMİSYONA ANLATTIĞIM GERÇEKÜç komisyon bir odada toplandı. Başkanlığına Hoca Müfit Efendi'yi seçti. Konuyu görüşmeye başladılar. Şer'iye Komisyonu'nda bulunan hoca efendiler, hilafetin saltanattan ayrılamayacağını, bilinen safsatalara dayanarak iddia ettiler. Bu iddiaların yersizliğini ortaya koyup çürütmek için serbestçe konuşabilecek olanlar ortaya çıkar görünmediler. Biz, çok kalabalık olan bu odanın bir köşesinde tartışmaları dinliyorduk. Bu şekildeki görüşmelerin istenilen sonuca varmasını beklemek boşunaydı. Bunu anladık. Sonunda, karma komisyon başkanından söz istedim. Önümüzdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şu konuşmayı yaptım: "Efendim, dedim, hakimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşme ve tartışmayla verilmez. Hakimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hakımıyet ve saltanatına el koymuşlardır. Bu zorbalıklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk milleti bu saldırganlara isyan ederek ve artık dur diyerek, hakimiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan, millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten oldubitti haline gelmiş olan bir gerçeği kanunla ifadeden ibarettir. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar. Meclis ve herkes meseleyi tabii olarak karşılarsa, sanırım ki uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek, usulüne uygun olarak ifade edilecektir. Fakat, belki de bazı kafalar kesilecektir.

İşin ilim yönüne gelince, hoca efendilerin merak ve endişeye kapılmalarına yer yoktur. Bu konuda "ilmi açıklamalarda bulunayım" dedim ve uzun uzadıya birtakım açıklamalar yaptım. Bunun üzerine, Ankara milletvekillerinden Hoca Mustafa Efendi, "Affedersiniz efendim, dedi, biz konuyu başka bakımdan ele alıyorduk; açıklamalarınızla aydınlandık" dedi. Konu karma komisyonca çözüme bağlanmıştı.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

OSMANLI SALTANATI'NIN YIKILIŞ VE GÖÇÜŞ MERASİMİNİN SON SAFHASISür'atle kanun tasarısı hazırlandı. O gün Meclis'in ikinci oturumunda okundu. Ad okunarak oya konması teklifine karşı, kürsüye çıktım. Dedim ki, "Buna gerek yoktur. Memleket ve milletin istiklâlini ebedî olarak koruyacak ilkeleri, yüce Meclis'in oy birliği ile kabul edeceğini sanırım." "Oya" sesleri yükseldi. Sonunda, başkan oya sundu ve "oybirliği ile kabul edilmiştir" dedi. Yalnız olumsuzluk bildiren bir ses işitildi:"Ben muhalifim!" Bu ses "söz yok" sesleriyle boğuldu. İşte Efendiler, Osmanlı Saltanatı'nın yıkılış ve göçüş merasiminin son safhası böyle geçmiştir.

HAİN VAHDETTİN BİR İNGİLİZ HARP GEMİSİYLE İSTANBUL'DAN KAÇIYOR17 Kasım 1922 tarihli resmî bir telgrafın ilk cümlesi şuydu : "Vahdettin Efendi bu gece saraydan ayrılmıştır. " Bu telgrafın bir iki cümlesini daha 18 Kasım 1922 gününe ait Meclis tutanaklarında okumuşsunuzdur. Fakat telgrafın aslında, bu ayrılışa kimlerin yardım etmiş olabileceğinden, kutsal emanetlerin nasıl korunacağından ve daha başka hususlardan bahseden alt tarafı da vardır.

Aynı gün Meclis'te okunmuş bir mektup suretiyle ona ekli -ajans- larla yayınlanmış bir bildiri suretini de zabıtlardan bir daha okuyalım :

17.11.l922

Mektup Sureti

Bir nüshasını ilişik olarak sunduğum resmi bildiride açıklandığı gibi, Zâtışâhâne, İngiltere'nin koruyuculuğuna sığınarak bir İngiliz harp gemisiyle İstanbul'dan ayrılmıştır....

İmza : Harrington

Mektuba Ekli Bildiri Sureti

Resmen bildirilir ki, Zâtışâhâne, bugünkü durum karşısında hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden, bütün Müslümanların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere götürülmesini istemiştir. Zâtışâhâne'nin isteği bu sabah yerine getirilmiştir. Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri'nin Başkomutanı General Sir Charles Harrington, (Sör Çarlz Harrington) Zâtışâhâne'yi almaya giderek bir İngiliz harp gemisine kadar kendisine eşlik etmiş ve Zâtışâhâne, vapurda Akdeniz Filosu Genel Komutanı AmiralSir De Brook (Sör Bruk) tarafından karşılanmıştır. İngiliz Fevkalâde KomiserVekili Sir Newill Henderson, Zâtışâhâne'yi gemide ziyaret ederekKral Beşinci George' a bildirilmek üzere arzularını sormuştur.

General Harrington'un Ulviye Sultan adındabir hanıma gönderdiği Fransızca bir mektup da vardır. Bu mektup, hiçbir karşılık verilmemiş olduğu notuyla Refet Paşa' ya gönderilmiş.O da, 25 Kasım 1922 tarihinde bize bir suretini göndermişti. Fransızca mektubun bize gönderilen Türkçe sureti şudur :

Sultan Hanımefendi Hazretleri,

Şu sıralarda Malta'ya yaklaşmakta olan Padişah Hazretleri'nden, ailesinindurumu hakkında bilgi rica eden bir telsiz aldım. Bu konuda, geçen CumartesiYıldız'dan bilgi almış ve Kadınefendi Hazretleri'nin sağlık ve neş'elerinin yerindeolduğunu öğrenmiş ve derhal Zâtışâhâne'ye arz etmiştim. Eğer Padişah Hazretleri'nin aileleri hakkında yeni bilgiler lûtfederseniz, onu da derhal Zâtışâhâne'yesunmakla mutluluk duyarım. Zâtışâhâne'nin içinde bulundukları güçlükler dolayısıyla, en samimî dileklerimi Kadınefendi Hazretleri'ne ve pek muhterem ailelerine sunmama izin vermenizi ve en derin saygı ve tazimlerimin kabulünü rica edcrim.

İmza : Harrington

Efendiler, bu son mektup, üzerinde durulmaya değer nitelikte değildir. Bundan başka, General Harrington' un, İstanbul'daki askerî memurumuza yazdığı mektup ile ekinde yazılanlar üzerinde görüş belirtmeyi de gereksiz bulurum.

ASİL BİR MİLLETİ UTANILACAK BİR DURUMA DÜŞÜREN SEFİL Kamuoyunu gerçek durumla karşı karşıya bırakmayı tercih ederim. O zaman, Saltanat'ı atadan oğula geçirmek gibi yanlış bir usulün sonucu olarak, büyük bir makam, tantanalı bir ünvan kazanabilmiş birsefilin, gururu çok yüksek asil bir milleti nasıl utanılacak bir duruma düşürebileceği kendiliğinden anlaşılır.

Gerçekten de, her ne sebeple ve ne şekilde olursa olsun, Vahdettin gibi hürriyetini ve hayatını milleti içinde tehlikede görebilecek kadar âdi bir yaratığın, bir dakika bile olsa, bir milletin başında olduğunu düşünmek ne hazindir! Şükre değer bir durumdur ki, bu alçak, mirasına konduğu Saltanat makamından millet tarafından atıldıktan sonra, alçaklığını sonuna kadar getirmiş oluyor. Türk milletinin bu işte önce davranması elbette takdire değer.

Âciz, âdi, duygu ve anlayıştan yoksun bir yaratık, kendisini kabul eden herhangi bir yabancının koruyuculuğuna sığınabilir; ancak, böyle bir yaratığın bütün Müslümanların Halifesi sıfatını taşıdığını ifade etmek elbette doğru değildir. Böyle bir düşünce tarzının doğru olabilmesi, öncelikle, bütün Müslüman milletlerin esir olmaları şartına bağlıdır. Halbuki, dünyada gerçek böyle midir' Biz Türkler, bütün tarihimiz boyuncahürriyet ve istiklâle sembol olmuş bir milletiz! Değersiz hayatlarını ikibuçuk gün daha fazla ve sefilce sürükleyebilmek için, her türlü düşkünlüğe katlanmakta bir sakınca görmeyen halifeler oyununu da sahneden kaldırabildiğimizi gösterdik. Böylece, devletlerin, milletlerin biribirleriyle olan ilişkilerinde, şahısların, özellikle bağlı bulundukları devlet ve milletin zararına da olsa şahsî durumlarından ve kendi hayatlarından başka birşey düşünemeyecek pespavelerin herhangi bir önemi olamayacağı şeklindeki bilinen gerçeği bir defa daha ortaya koymuş olduk.

Milletler arasındaki ilişkilerde mankenlerden yararlanma yönteminerağbet etme devrine son vermek medenî dünyanın samimî bir dileği olmalıdır.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

ABDÜLMECİT EFENDİ'NİN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NCE HALİFE SEÇİLMESİ Saygıdeğer Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi' nce kaçak Halife'nin halifeliği kaldırıldı. Yerine. sonuncu halife olan Abdülmecit Efendi seçildi. Meclis'çe, yeni halife seçilmeden önce, seçilecek şahsın da padişahlık sevda ve davasına katılarak, herhangi bir yabancı devlete sığınması ihtimalini ortadan kaldırmak gerekiyordu. Bunun için İstanbul'da bulunan görevlimiz Refet Paşa' ya, Abdülmecit Efendi ile görüşerek ve hattâ elinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hilâfet ve saltanatla ilgili kararını tamamen kabul ettiğini bildiren bir belge alarak göndermesini yazdım. Bu yazdıklarım yapılmıştır.

18 Kasım 1922 günü, İstanbul'da Refet Paşa' ya bir şifreli telgrafla verdiğim talimatta başlıca şu noktaları belirtmiştim : "Abdülmecit Efendi, Halife-i Müslimîn ünvanını kullanacaktır. Bu ünvana başka bir sıfat ve kelime eklenmeyecektir. İslâm dünyasına

duyurulmak üzere hazırlayacağı bir bildiriyi, sizin aracılığınızla önce bize şifre olarak bildirecektir. Bu bildiri, onaylandıktan sonra yine şifre ile ve sizinaracılığınızla kendisine bildirilecek, ondan sonra yayınlanacaktır. Bu bildiri metninde başlıca şu noktalar yer alacaktır :

a) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini halifeliğe seçmesinden dolayı memnun olduğu açıkça söylenecektir.

b) Vahdettin Efendi' nin hareket tarzı etraflı olarak ele alınıp kötülenecektir.

c) Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10. maddesine kadar olan hükümleri, uygun bir biçimde açıklanarak ve önemli olan ifadeleri olduğu gibi tekrarlanarak Türkiye Devleti'nin, Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti'nin kendine has niteliğinin ve idare şeklinin Türk halkı ve bütün İslâm dünyası için en yararlı ve en uygun rejim olduğu belirtilip tespit edilecektir.

d) Türkiye millî halk hükûmetinin geçmişteki hizmetlerinden veyararlı çalışmalarından övücü bir dille bahsedilecektir.

e) Bu bildiride, belirtilen noktalar dışında, siyasî sayılabilecek birnokta ve düşünce söz konusu edilmeyecektir.

19 Kasım 1922 tarihli açık bir telgrafla da, Abdülmecit Efendi' ye : "Türkiye Devleti'nin hâkimiyetini kayıtsız şartsız millete veren Teşkilât-ı Esasiye Kanunu gereğince, yürütme gücü ve yasama yetkisi kendisinde belirmiş ve toplanmış bulunan, milletin tek ve gerçek temsilcilerinden kurulu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1922 tarihinde oybirliği ile kabul ettiği gerekçe ve ilkeler çerçevesinde ve Yüce Meclis'in 18 Kasım 1922 tarihli oturumunda halifeliğe seçilmiş olduğunu bildirdim.

19 Kasım 1922 tarihli bir şifreli telgrafla Refet Paşa, çektiğimiz telgraflara cevap veriyordu. Abdülmecit Efendi : "imzasının üstünde Halife-i Müslimîn ve Hâdimü'1-Haremeyn ünvanlarının bulunmasının ve Cuma selâmlığında hil'ât giymesinin ve Fatih' inki gibi bir sarık sarınmasının mümkün ve uygun olacağı görüşünüileri sürmüş. İslâm dünyasına yayınlayacağı bildiri metninde, Vahdettin Efendi hakkında bir şey söylemeyeceğini bildirmiş. Bildiri İstanbul gazetelerinde yayınlanırken, Türkçesi ile birlikte Arapçaya çevrilmiş ve metninin de yayınlatılması görüşünü ortaya atmış.

Refet Paşa' ya, 20 Kasım 1922 günü makine başında verdiğim cevapta, "Halife-i Müslimîn" ünvanıyla birlikte "Hâdimü'1-Haremeyni'ş-şerifeyn" ünvanının kullanılmasını da uygun bulduğumu söyledim. Cumatöreninde Fatih' in kıyafetine girmesini uygunsuz buldum. Redingot veya istanbulin giyebileceğini, askerî üniformanın elbette söz konusu olamayacağını bildirdim. Yayınlanacak bildiride, Vahdettin' in adısöylenmeden eski halifenin manevî şahsiyetinin ve zamanında düşülen kötü durumun dile getirilmesinin gerekli olduğunu bildirdim.

ABDÜLMECİT EFENDİ, BABASININ ADI DOLAYISIYLA DA OLSA "HAN" ÜNVANINDAN VAZGEÇEMİYOR Refet Paşa'dan, 20 Kasım I922'de aldığım şifreli telgrafın birinci maddesinde, Refet Paşadiyordu ki, Abdülmecit Efendi' nin 29 Rebiülevvel tarihli yazısının altında "Halife-i Resûlullah Hâdimü'1-Haremeyni'ş-Şerifeyn" ünvanının altında "Abdülmecid Bin Abdülazîz Han") imzası kullanılmıştır.

Efendiler, yaptığımız uyarıyı iyi karşıladığını bildirmiş olan Abdülmecit Efendi, "Halife-i Müslimîn" yerine "Halife-i Resîılullah" ve babasının adı dolayısıyla "Han" ünvanlarını kullanmaktan kendini alamamıştır. Birtakım düşünceler ileri sürdükten sonra da, Vahdettin'le ilgili demeçten vazgeçtiğini, çünkü başkasının kötü işlerini dile getirmek şeklinde bile olsa, bu türlü demeçlerin kendi prensip ve karakterineağır geleceğinin aşikâr olduğunu bildirmiş. Bu nokta telgrafın ikincimaddesinde yer almıştı, Telgrafın üçüncü maddesi, benim Meclis Başkanı sıfatıyla kendisine, halifeliğe seçildiğini bildiren telgrafıma yazdığı cevap niteliğinde idi. Bu cevapta : "Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne diye, doğrudan doğruya şahsıma hitap eden bir başlık kullanılmıştı. Dördüncü maddede, İslâm dünyasına duyuracağı bildiri suretivardı. Bu bildirinin yazıldığı İstanbul'un "Dârü'1-Hilâfetü'1-Âliyye" olduğu da özenle belirtilmişti.

21 Kasım 1922 tarihli bir telgrafta : "Halife-i Resulûllah yerine dahaönce de bildirdiğimiz gibi Halife-i Müslimîn denilecektir" dedik. Kendisine, halife seçildiğini bildiren telgrafımıza vereceği cevabın şahsıma değilTürkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na yazılmasını hatırlattık. Yazılarında siyasî ve genel konularla ilgili kelimelerin bulunduğunu, bunlardan kaçınılması gerektiğini bildirdik.

Efendiler, önemsiz ayrıntılar gibi sayılması pek mümkün olan buaçıklamalarımla işaret etmek istediğim asıl nokta şudur : Ben, şahıs hâkimiyetine dayanan saltanatın kaldırılmasından sonra, başka ünvanla aynı nitelikle bir makamdan ibaret olması gereken hilâfetin de ortadan kaldırılmış olduğunu kabul ediyordum. Bunun, elverişli bir zaman ve fırsatta açıklanmasını tabiî buluyordum. Halife seçilen Abdülmecit Efendi' nin bu gerçekten büsbütün habersiz olduğu iddia edilemez. Özellikle ,kendisinin Halife ünvanıyla saltanat sürmesinin imkân ve şartlarını hazırlayıp sağlayabileceklerini hayal edenlerin varlığı düşünülürse, Abdülmecit Efendi' nin ve tabiî taraftarlarının saf ve gafil oldukları zannına kapılmak hiç de doğru olamazdı.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

HALİFE OLACAK ZATIN SIFAT VE YETKİSİ NE OLACAKTIŞimdi, arzu buyurursanız, Halife seçimi dolayısıyla Meclis'in 18 Kasım 1922 günlü gizli oturumlarında geçen görüşmelerle ilgili kısa bir bilgi vereyim :

Meclis'te konuyu pek ciddî ve önemli sayanlar vardı. Özellikle hoca efendiler, kendi ihtisasları ile ilgili bir konu bulduklarından çok dikkatli ve uyanık idiler. Bir halife kaçmış. ..

Onu makamından indirmek ve yenisini seçmek... Sonra, yenisini İstanbul'da bırakmayıp Ankara'ya getirmek. . . Milletin ve devletin yakından başına geçirmek. . . Kısacası, Halife' nin kaçması yüzünden Türkiye'de ve bütün İslâm dünyasında karışıklık çıkmış veyahut çıkacakmış... Onun için tedbirler alınmalı imiş... şeklinde düşünceler, endişeler ortaya atılıyordu.

Bazı konuşmacılar da halife olacak zatın sıfat ve yetkisinin ne olacağını tespit gereğinden söz ediyorlardı.

Görüşme ve tartışmalara ben de katıldım. Konuşmalarımın çoğu, ileri sürülen düşüncelere cevap niteliğinde idi. Söylediklerimin özü şu cümlelerde toplanıyordu :

Bu konu fazlasıyla tartışılıp tahlil edilebilir. Ancak, tartışma ve tahlillerde ne kadar ileri gidersek, konuyu çözüme bağlamakta da o kadar güçlük ve gecikmelere uğrarız. Yalnız, şu noktaya hepinizin dikkatini çekerim. Bu Meclis, Türk halkının Meclisidir. Bu Meclis'in sıfat ve yetkileri yalnız ve ancak Türk halkının ve Türk vatanının varlığı ve kaderi ile ilgili ve onlar üzerinde etki yapabilir. Meclisimiz, kendi kendine bütün İslâm dünyasını içine alan bir güç ve kudrete sahip olamaz Efendiler! Türk milleti ve onun temsilcilerinden kurulmuş bulunan Meclis'imiz kendi varlığını, halife ünvanını taşıyan veya taşıyacak olan bir zatın eline veremez ve vermeyecektir Efendiler! Bundan dolayı İslâm dünyasında karışıklık varmış veyahut olacakmış. Bunların hepsi anlamsız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir, yalan söylüyor."

Bu sözüme itiraz eden bir zata cevap verdim ve açıkça dedim ki :

- Sen yalan söyleyebilirsin, yaratılışın buna elverişlidir!

Efendiler, ortalığı gürültüye vermenin gereği olmadığını açıkladıktan sonra, dedim ki : "Bizim dünya gözündeki en büyük güç ve kudretimiz, yeni şekil ve mahiyetimizdir. Hilâfet makamı esaret altında olabilir. Halife ünvanını taşıyanlar, yabancılara sığınabilirler. Düşmanlar ve halifeler elele verip her şeyi yapabilecek bir işbirliğine girişebilirler. Fakat yeni Türkiye'nin rejimini, politikasını ve kuvvetini hiç bir şekilde sarsamazlar .

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

TÜRK HALKI KAYITSIZ VE ŞARTSIZ HAKİMİYETİNE SAHİPTİRTürk halkının kayıtsız ve şartsız hâkimiyetine sahip olduğunu bir defa daha ve kesinlikle tekrar ediyorum. Hâkimiyet, hiçbir anlamda, hiçbir şekilde, hiçbir renk ve hiçbir kılavuzlukta ortaklık kabul etmez. Ünvanı ister halife ister başka bir şey olsun, hiç kimse bu milletin kaderine ortak çıkamaz. Millet buna kesinlikle müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Bunun içindir ki, kaçmış olan Halife'nin Halifeliğine son verip, yenisini seçmek ve bu konu ile ilgili bütün işlemlerde belirttiğim görüşler çerçevesinde hareket etmek zarurîdir. Başka türlüsüne kesinlikle imkân yoktur.

Saygıdeğer Efendiler, biraz tartışmalı ve gürültülü olmakla birlikte, yapılacak işlem üzerinde Meclis'te çoğunlukla görüş birliği sağlandı. Ondan sonraki sonuç da yüksek malûmunuzdur.

Saltanatın kaldırılması üzerine, İstanbul'da hükûmet adını taşıyan Tevfik ve İzzet Paşa' larla arkadaşlarının Saray'a istifalarını nasıl verdiklerinden; İstanbul'un yönetimini düzene

sokmak için verdiğimiz talimat ve emirlerden de söz ederek yüksek hey'etinizi yormayı yararlı bulmuyorum.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

LOZAN BARIŞ KONFERANSI Lozan Konferansı genel toplantısı 21 Kasım 1922 günü yapılmıştır. Bu konferansta Türkiye Devleti'ni İsmet Paşa Hazret1eri temsil etti. Trabzon Milletvekili Hasan Bey ve Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey, İsmet Paşa' nın başkanlığındaki delegeler hey'etini oluşturuyordu.

Hey'etimiz, Kasım 1922 başlarında Lozan'a gitmek üzere Ankara' dan ayrıldı.

Efendiler, iki dönemden ibaret olup sekiz ay devam eden Lozan Konferansı ve sonucu dünyaca bilinen bir hususdur.

Bir süre Ankara'da Lozan Konferansı görüşmelerini takip ettim. Görüşmeler hararetli ve tartışmalı geçiyordu. Türk haklarını tanıyan olumlu bir sonuç görülmüyordu. Ben bunu pek tabiî buluyordıım. Çünkü, Lozan barış masasında ele alınan meseleler yalnız üç dört yıllık yeni devreye ait ve onunla sınırlı kalmıyordu. Yüzyılların hesabı görülüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık ve bu kadar kirli hesapların içinden çıkmak, elbette, o kadar basit ve kolay olmayacaktı.

Efendiler, bilindiği üzre, yeni Türk Devleti'nin yerini aldığı Osmanlı Devleti, Uhud-ı Atîka adı altında birtakım kapitülasyonların esiri idi. Hristiyan halkın birçok hakları ve ayrıcalıkları vardı. Osmanlı Devleti, Osmanlı ülkesinde oturan yabancılara karşı yargı hakkını uygulayamazdı; Osmanlı vatandaşlarından aldığı vergiyi, yabancılardan alması engellenmiş bulunuyordu. Devletin varlığını kemiren ve kendi sınırları içinde yaşayan azınlıklarla ilgili tedbirler alması mümkün değildi.

Osmanlı Devleti, kendisini kuran temel unsurun, Türk milletinin, insanca yaşamasını sağlayacak tedbirleri alma bakımından da engellenmişti; memleketi imar edemez, demiryolu yaptıramazdı. Hattâ okul yaptırmakta bile serbest değildi. Bu gibi durumlarda yabancı devletler hemen işe karışırlardı.

Osmanlı hükümdarları ve çevresindeki yakınları debdebe ve gösteriş içinde yaşayabilmek için memleket ve milletin bütün servet kaynaklarını kuruttuktan başka, milletin her türlü çıkarlarını feda etmek, devletin haysiyet ve şerefini ayaklar altına almak suretiyle birçok dış borçlar yapmışlardı. O kadar ki, devlet bu borçların faizlerini bile ödeyemeyecek duruma gelmiş, dünya gözünde "müflis" sayılmıştı.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

OSMANLI DEVLETİ'NİN DÜNYA GÖZÜNDE HİÇBİR DEĞERİ KALMAMIŞTI Efendiler, mirasçısı olduğumuz Osmanlı Devleti'nin dünya gözünde hiçbir değeri, fazileti ve haysiyeti kalmamıştı. Devletlerarası hukukun dışında tutulmuş, sanki, himaye ve korunmaya muhtaç bir duruma gelmiş gibi kabul ediliyordu.

Geçmişteki hoşgörürlüğün ve yapılan yanlışların sorumlusu biz olmadığımıza göre,

yüzyılların birikmiş hesapları bizden sorulmamak gerekirken, bu konuda da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü. Milleti ve memleketi gerçek istiklâl ve hâkimiyetine sahip kılmak için, bu güçlüğe ve fedakârlığa da katlanmak bizim üzerimize yüklenmişti. Ben, mutlaka olumlu bir sonuç alınacağından emindim. Türk milletinin varlığı için, istiklâli için, hâkimiyeti için ne pahasına olursa olsun elde etmeye ve sağlamaya mecbur olduğu hakların dünyaca tanınacağından asla şüphem yoktu. Çünkü, gerçekte bu haklar, kuvvetle, liyakatle fiilî ve maddî olarak elde edilmişti. Konferans masasında istediğimiz, zaten elde edilmiş olan bu hakların usulünce ifade ve onaylanmasından başka bir şey değildi. İsteklerimiz, açık ve tabiî haklarımızdı. Bundan başka, haklarımızı kazanmak ve korumak için kudretimiz de vardı; kuvvetimiz de yeterliydi. En büyük kuvvetimiz, en güvenilir dayanağımız millî hâkimiyetimizi kavramış, onu fiilî olarak halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen ispatlamış olmamızdı.

İşte bu düşüncelerle, konferansın gidişini soğukkanlılıkla takip ediyor ve ortaya çıkan tersliklere gereğinden fazla önem vermiyordum.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

HALKIN İÇİNDE BULUNDUĞU PSİKOLOJİYİ, DÜŞÜNCE EĞİLİMLERİNİ BİR DAHA İNCELEMEK İÇİN HALKLA YAKINDAN TEMASA GEÇMEK Efendiler, saltanatın kaldırılması ve hilâfet makamının yetkisiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa geçmek, halkın içinde bulunduğu psikolojiyi, düşünce ve eğilimlerini bir daha incelemek önem kazanıyordu. Bunun dışında, Meclis, son yılına girmiş bulunuyordu. Yeni seçim dolayısıyla, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasî bir parti durumuna getirmeye karar vermiştim. Barış gerçekleşince, cemiyet teşkilâtımızın, siyasî bir partiye dönüşmesini gerekli buluyordum. Bu konuda da doğrudan doğruya halk i1e görüşüp konuşmayı yararlı sayıyordum. Zaferden sonra eğitimle uğraşmaya başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksatlarla Batı Anadolu'da bir gezi yapmak üzere, 14 Aralık 1923 tarihinde Ankara'dan hareket ettim,

Eskişehir'den başlayarak, İzmit, Bursa, İzmir ve Balıkesir'de, halkı uygun yerlerde toplayarak uzun sohbetlerde bulundum. Halkın, bana, diledikleri gibi serbestçe sorular sormasını istedim. Sorulan sorulara cevap olmak üzere, altı saat, yedi saat süren konferanslar verdim.

Saygıdeğer Efendiler, hemen her yerde halkın anlamak istediği hususlardan dikkati çeken noktalar şunlardı :

Lozan Konferansı ve sonucu, millî hâkimiyet ve hilâfet makamı, bunların durumları ve ilişkileri; bir de kurmak niyetinde olduğum anlaşılan siyasî parti...

Lozan Konferansı görüşmelerini, her yerde, özetleyerek olduğu gibi anlatıyordum. Olumlu sonuç alınacağı hakkındaki inancımı da belirterek milletin endişesini gidermeye çalışıyordum.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

MİLLİ HAKİMİYET İLE HİLAFET MAKAMININ DURUMLARI VE İLİŞKİLERİ Halkın, millî hâkimiyet ve hilâfet makamının durumları ile bunların ilişkileri konusunda merak ve endişeye kapılmakta hakkı vardı. Çünkü, Meclis 1 Kasım 1922 tarihli kararıyla, şahıs hâkimiyetine dayanan devlet şeklinin 16 Mart 1920 tarihinden başlayarak ve ebedî olarak tarihe karıştığını ilân ettikten sonra, birtakım Şükrü Hocalar Müslüman kamuoyu şüphe ve üzüntülere düşmüştür diyerek hareket ve faaliyete geçtiler. Bunlar : Hilâfet demek hükûmet ('93) demektir. Hilâfetin hak ve görevlerini yok etmek hiç kimsenin, hiç bir meclisin elinde değildir dâvâsını ortaya atmışlardı. Meclis'in, milletin ortadan kaldırdığı şahıs saltanatını, hilâfet makamında devam ettirmek ve Padişah'ın yerine Halife'yi geçirmek sevdasına düşmüşlerdi.Gerçekten de gerici bir grup, Afyonkarahisar Milletvekili Hoca Şükrü imzasıyla İslâm Hilâfeti ve Büyük Millet Meclisi adıyla bir broşür yayınladı. Bu broşürün, Ankara'da 15 Ocak 1923 tarihinde yayınlandığı ve bütün milletvekillerine dağntıldığı bana İzmit'te bildirildi. Broşürün üzerine sadece 1339 (1923) yılı yazılmıştı. Fakat, broşürün daha ben Ankara'da iken hazırlanıp bastırıldığı ve benim Ankara'dan ayrılış tarihim olan 14 Ocak 1923 gününün ertesixLde ortaya çıkarıldığı anlaşılmıştı.Şükrü Efendi Hoca ve arkadaşları, Halife Meclis'in, Meclis Halifenindir safsatasıyla, Millet Meclisi'ni Halife'nin danışma kurulu ve Halife'yi Meclis'in, dolayısıyla devletin başkanı gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

HALİFE OLAN ZATI ÜMİTLENDİRECEK BAĞLILIK GÖSTERİLERİ Efendiler, Halife bulunan zatı ümitlendirecek bazı bağlılık göşterileri de dikkati çekiyordu. Gizli olarak yapılan bağlılık gösterileri ise, bizim dışardan tahmin ettiklerimizden daha fazla imiş. Bu konuda bir fikir vermiş olmak için, o sıralarda İstanbul ve Trakya'da görevli memurumuz ve temsilcimiz olan Refet Paşa'nın, o günlerde, Halife'ye Konya adındaki bir atı sunması dolayısıyla, kendi kardeşi ve aynı zamanda yaveri Rifat Beye yazdığı bir şifreli telgrafla, bu telgrafa Halife'nin başyaveri vasıtasıyla verdiği cevabı olduğu gibi bilginize sunacağım : Şifre Rifat Bey'e 5.1.1923 Konva'yı Halife Hazretleri'ne sunmak için getirmiştim. Yalnız şimdi ne durumda olduğunu görmedim. Cesaret edemiyonım. İstanbul'da iyi bir hayvan bulunmayacağını anladığım için, Halife Hazretleri'nin başyaverlerinden de hayvan satın alınması hususunda acele etmemelerini rica etmiştim. Hayvanm Halife Hazretleri tarafından beğenilmesini Tanrı'nın bir lütfü sayıyoruın. Büyük bir cür'etkârlık olacağını bilmekle birlikte, İstiklâl Savaşı'nın tarihî bir hâtırası olduğu için,eski sadık bir askerin gazâ yadigân olarak sunduğu Konya'nın Halife Hazretleri tarafından lûtfen kabulünü ve Halife Hazretleri'nin en içten gelen bağlılık duygulanrıyla ellerini öptüğümün Halife Hazretleri'ne duyurulmasına aracı olmalarını Başyaver Şekip Bey'den rica ederim.Konya'yı ve bu şifreyi Şekip Bey'e hemen teslim ediniz. Refet T.1.1923 Trakya Fevkalâde Temsilcisi Refet Paşa Hazretleri'ne Saygıyla arz ederim : Pek sayın kardeşiniz Rıfat Bey'in teslim ettiği yüce şahsınızdan gelen telgrafı Halife Hazretleri Efendimiz'e arz ettim. Peygamber vekili olan Halife Hazretleri, gerek bir defa daha ifade buyurulan içten bağlılık duygularından gerek kendilerine sunulan Konya adındaki hayvandan dolayı pek hoşnut ve müteşekkir kaldılar. Aziz vatanımızın istiklâlini korumak gibi

pek kutsal ve yüce bir gayenin elde edlimesine çalışan büyük siinalar arasında seçkin bir yeri olan yüksek şahsiyetlerinin de yiğitlik ve fedakârlık gösterdikleri er meydanlarından birinin adıyla anılan bu sevimli ve güzel ata sahip olmakla iftihar ettiler, Yüce Cebrail, kâinatın şerefi Peygamberimiz Hazretleri'ne (S.A.S.)'in peygamberliği bildirdiği gibi, zâtıdevletiniz de Halife Hazretleri'ne Peygamberin vekili olduğunu bildirdiğinizden dolayı, yüksek şahsiyetiniz, kendilerine bütün ömürlerinin en mutlu ve kutsal bir olayını her zaman hatırlatacaktır. Yüksek şahsiyetlerinin bu aziz hâtıraya kanşmış olmalan dolayısıyla, sık sık ve içten gelen bir sevgi ile hatırlanacaklan zaten belli iken, bir de her gün, alışıldığı üzere tatlı Sabâ Rüzgârı (95) gidişli bu ata binildikçe, yüksek şahsiyetlerinin değerli hâtırası yeniden anılacak ve canlanacaktır. Şu satırlarla, Halife Efendimiz'in gerçekten tertemiz ve değerbilir duygulanna ne dereceye kadar tercüman olabildiğimi kestiremem. Bunu başaramadıysam. eksiğimi, Batı,devletlerine, Halife Hazretleri'nin bizzat göstermiş ve ifade buyurmuş olduklan babaca sevgi ve okşayışlar daha önceden telâfi etmiştir, kanaatıyla avunmaktayım. Bu vesileyle ve sonuÇ olarak size, Tanrı'nın gölgesi ve Peygamber'in vekili Halife Hazretleri'nin özel selâmlannı ve hayır dualarını bildirmek ve müjdelemekle şeref duyar, üstün saygılanmın kabulünü ricaederim, Efendim fiazretleri. Şekip Hakkı Başyaver (Bu yazışmaları ve karşılıklı sevgi gösterilerini, biz ancak hilâfetin kaldırılmasından ve Halife'nin soyuıvdan gelen kimselerin memleketten çıkarılmasından sonra tesadüf eseri olarak öğrenebildik.)

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

DİN OYUNU AKTÖRLERİ HALİFE'Yİ BÜTÜN İSLAM DÜNYASINA HÜKÜMDAR YAPMAK İSTİYORLARDIŞunu arz etmeliyim ki, Şükrü Efendi Hoca ile,onu ve imzasını ileri süren politikacılar, sultan veya padişah ünvanını taşıyan bir hükümdar yerine, ünvanı halife olan bir hükümdar koyarak konuşmuşlar ve iddialarda bulunmuşlardı. Yalnız şu farkla ki, herhangi bir memleket ve milletin hükümdarı yerine, dünyanın dört bucağında kitleler halinde yaşayan, türlü türlü ırktan üç yüz milyonluk bir topluluğa hüküm yürüten bir hükümdardan, onun görev ve yetkilerinden söz etmişlerdi. Bu, bütün İslâm dünyasına hâkim olacak büyük hükümdarın eline, kuvvet olarak, üç yüz milyon Muhammet ümmetinden yalnız on on beş milyon Türk halkını lûtfetmişlerdi. Halife adındaki hükümdar, yeryüzündeki bütün Müslümanların işlerini yönetecek,dünya işleriyle ilgili hükümlerden, onların çıkarlarına en uygun olanları hakkında karar verecekti. Bütün Müslümanların haklarını savunacak, onların işlerine ve problemlerine etkili bir azim ve irade ile salıip çıkacaktı.Halife adındaki hükümdar, yeryüzündeki üç yüz milyon müslüman arasında, adaleti sürekli olarak ayakta tutacak vatandaş haklarını gözetecek, güvenlik vıe huzur bozucu olaylara engel olacak, Müslümanlara başka dinlere bağlı olanlardan gelmesi muhtemel saldırıları önleyecekti. İslâm topluluğunun güven içinde yaşamasını, gelişip kalkınmasını sağlayıcı çareleri hazırlamakla yükümlü bulunacaktı.Saygıdeğer Efendiler, bu kadar kara cahil, dünya şartlarından ve gerçeklerden bu denli habersiz Şükrü Hoca ve benzerlerinin milletimizi kandırmak için, İslâmî hükümler diye yayınladıkları safsataların,gerçekte tekrarlanacak bir değeri yoktur. Ancak, bunca yüzyıllar boyunca olduğu gibi, bugün de, milletlerin cahilliğinden ve bağnazlığından

yararlanarak binbir türlü siyasi ve şahsî maksatla çıkar sağlamak için, din âlet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların memleket içinde de dışında da var oluşu, ne yazık ki, daha bizi bu konuda söz söylemekten alıkoyamıyor. İnsanlık dünyasında, din konusundaki uzmanlık ve derin bilgi, her türlü hurafelerden armarak gerçek bilim ve tekniğin ışıklarıyla tertemi ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine,her yerde rastlanacaktır. Şükrü Hoca'ların ne kadar anlamsız, mantıksız ve uygulama kabiliyetinden yoksun düşünce ve hükümler savurduklarını anlamamak için cidden Hoca Efendi gibi allahlık denilen yaratıklardan olmak lâzımdır. Onların dediği gibi, halifenin ve hilâfetin otoritesi, bütün dünya Müslümanları üzerinde geçerli olmak gerekince, bütün varlığını ve kuvvet kaynaklarını yalnız halifenin emir ve yasaklarına bırakmakla, Türk halkının omuzlarına bindirilecek yükün ne kadar ağır olacağını insaf edip düşünmek lâzım gelmez miydi' Onların ileri sürdükleri gerekçe ve hükümlere göre, halife adını taşıyan hükümdar; Çin, Hint, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan, kısacası dünyanın dört köşesindeki İslâmların ve İslâm memleketlerinin işlerinde yetki sahibi olacaktı.Bu hayalin hiçbir zaman gerçekleşmemiş olduğu bilinmektedir. İslâm topluluklarının başka başka maksatlarla biribirinden ayrıldıkları; Emevîlerin Endülüs'te, Alevilerin Kuzey Afrika'da, Fatımîlerin Mısır'da,Abbasî'lerin Bağdat'ta birer hilâfet yani saltanat kurdukları; hattâ Endülüs'te her bin kişilik bir topluluğun bir halifesi ile bir minberi olduğu, Hoca Şükrü imzalı broşürde de yer almıştır. Bu tarihî gerçeği bilmezlikten gelerek, hemen hepsi yabancı devletlerin idaresi altında bulunan veya bağımsız olan Müslüman milletlere ve devletlere Halife adı altında bir hükümdar tayin etmek akıl ve gerçek ile bağdaştırılabilir miydi' Hele, böyle bir hükümdarın mevküni korumak için, bir avuç Türkiye halkını o hükümdarın emrine vermek, onu yok etmek için uygulanagelen tedbirlerin en etkilisi olmaz mıydı'Halifenin görevi ruhani değildir, hilâfetin temeli maddî iktidar ve hükûmet kuvvetidir diyenlerin, hilâfetin devlet, halifenin devlet başkanı olduğunu ifade ve ispat ettikleri ve maksatlarının halife ünvanını taşıyan bir zatı Türkiye Devleti'nin başkanlığına geçirmek olduğu kolaylıkla anlaşılabiliyordu. Saygıdeğer Efendiler, Şükrü Hoca Efendi 'nin ve politikacı arkadaşlarızın, siyasî maksatlarını açıktan açığa ortaya koymayıp, bunu bütün islâm dünyasına maletmek istedikleri dinî bir konu olarak ele almaları, hilâfet oyuncağının ortadan kaldırılmasını çabuklaştırmaktan başka bir sonuç vermemiştir.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

HİLAFET KONUSUNDA HALKIN ŞÜPHE VE ENDİŞESİNİ GİDERMEK İÇİN YAPTIĞIM AÇIKLAMALAR Hilâfet konusurında halkın şüphe ve endişesini gidermek için, her yerde gerektiği kadar konuştum ve açıklamalarda bulundum. Kesin olarak belirttim ki, milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderatına,işlerine, bağımsızlığına, ünvanı ne olursa olsun hiç kimseyi karıştıramayız! Milletin kendisi, kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını koruyor ve sonsuz olarak da koruyacaktır! Millete anlattım ki, bütün Müslümanları içine alan bir devlet kurmak görevi ile yükümlü imiş gibi hayal edilen bir halifenin, görevini yerine getirebilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç nüfusu, halifenin emrine tâbi tutulamaz. Millet buna razı olamaz! Türk halkı bu kadar büyük bir sorumluluğu bu kadar mantıksız bir görevi üzerine

alamaz. Milletimiz, yüzyıllarca bu anlamsız ve boş görüŞten hareket ettirildi.Fakat ne oldu' Her gittiği yerde miılyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup yok olan Anadolu evlâtlarının sayısını biliyor musunuz' dedim. Suriye'yi, Irak'ı elden çıkarmamak için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz' Ve sonuç ne oldu görüyor musunuz' dedim. Halife'ye dünyaya meydan okutmak ve onu bütün İslâm Dünyasının işlerinde söz ve yetki sahibi kılmak düşüncesinde olanlar, bu görevi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on katı nüfusa sahip olan büyük Müslüman kitlelerinden beklemelidirler! Yeni Türkive'nin ve Yeni Türkiye halkının, artık, kendi varhk ve mutluluğundan başka düşünecek bir şeyi yoktur... Başkalarına verilecek bir zerresi kalrrıamıştır! dedim. Bir başka noktayı da halka iyice açıklayabilmek için şunları söyledim : Bir an için farz edelim ki, dedim; Türkiye söz konusu görevi kabul etsin... Bütün fslâm dünyasını bir noktada birleştirerek yönetmek gayesinde yürüsün ve başarmış da nlsun! Pekâlâ ama, uyruğumuz ve idaremiz altına almak istediğimiz milletler, derlerse ki bize büyük hizmetler ve yardımlar yaptınız, teşekkür ederiz. Fakat, biz bağımsız kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hâkimiyetimize kimsenin karışmasını uygun bulmayız! Biz kendi kendimizi yönetmeye muktediriz. O zaman Türk halkının bütün bu gayret ve fedakârlığı yalnızca bir teşekkür ve dııa almak için mi göze alınacaktır'Görülüyordu ki, boş bir istek ve heves için, bir vehim ve hayal için,Türk halkını mahvetmek istiyorlardı. Hilâfet ve halifeye görev ve yetki vermek düşüncesinin temelinde yatan esas bundan ibaretti. Efendiler, halka sordum : Bir İslâm devleti olan İran ve Afganistan , halifenin herhangi bir yetkisini tanır mı' tanıyabilir mi' Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü, böyle bir yetki devletinin istiklâlini milletinin hâkimiyetini ortadan kaldırır.Millete şunu da hatırlattıın ki, kendimizi dünyaıun hâkimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir. Dünyanın durumunu ve dünyadaki gerçek yerimi -i tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir! Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz. Efendiler, İngiliz tarihçilerinden We11s, iki yıl önce yayınlanan bir tarih yazdı. Eserinin son sayfaları Dünya tarihinin gelecekteki safhası başlığı altında bazı düşünee ve görüşleri içine almaktadır. Bu görüşlerin yönelmiş olduğu hedef Un gouvernement federal mondial yani birleşik bir dünya devletidir.We11s, bu bölümde, birleşik bir dünya devletinin nasıl durulabileceğini ve böyle bir devletin önemli ayırıcı özellikleri ile ilgili tasavvurlarını belirtiyor; adaletin ve tek bir kanunun hâkimiyeti altında dünyamızın ne durumda bulunacağını tahayyül ediyor. Wel1s, bütün hâkimiyetler tek bir hâkimiyet içinde eritilmezse,milliyetlerin üstünde bir kuvvet meydana çıkmazsa, dünya mahvolacaktır diyor ve gerçek devlet, çağdaş hayat şartlarının bir zaruret haline getirdiği birleşik dünya devletinden başka birşey olamaz;hiç şüpheyoktur ki, insanlar kendi icatları altında ezilmek istemezlerse er geç birleşmeye mecbur olacaklardır görüşünü ileri sürüyor.İnsanlığın dayanışması ile ilgili büyük hayallerin sonunda ger çekleşmesi için ne yapmak ve neyin önüne geçmek gerektiğinin doğru olarak bilinmediği ve saldırgan bir dış siyaset geleneğine sahip olan devletlerin, birleşik bir dünya devleti tarafından güçlükle temsil edilebileceği de bildiriliyor. W e 11 s' in Avrupa ve Asya'nın felâketleri ve ortak ihtiyaçları, belki dünyanın bu iki parçasııldaki milletlerin bir dereceye kadar birleşmesine yardım edecektir, olabilir ki, dünya ölçüsünde bir birleşmeye gidilmeden önce, bir sıra bölgesel birleşmeler yapılabilir şeklindeki düşüncelerini de kaydedeyim.Efendiler, bütün insanlığın görgü, bilgi ve düşüncde yükselip olgunlaşması, Hİristiyanlığı, Müslümanlığı, Budizmi bir yana bırakarak basitleştirilmiş ve

herkes için anlaşılacak duruma getirilmiş saf ve lekesiz bir dünya dininin kurulması ve insanların, şimdiye kadar kavgalar, çirkeflikler, kaba istek ve iştahlar arasında bir sefalethanede yaşamakta olduklarını kabul ederek, bütün vücutları ve zekâları zehirleyen zararlı tohumları yok etmeye karar vermesi gibi şartların gerçekleşmesini gerektiren birleşik bir dünya devleti kurma hayalinin tatlı olduğunu inkâr edecek değiliz. Türkiye'ye musallat olmamak şartıyla, hilâfetçileri ve Panislâmizm taraftarlarını memnun etmek için, bu tasavvur ve tahayyül bir dereceye kadar bizde de tasvir edilmişti. Ortaya atılan görüş şuydu : Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da ve diğer kıt'alarda yaşayan Müslüman toplumları, gelecekte herhangi bir gün kendi irade ve arzularını kullanacak bir güç ve özgürlüğe kavuşurlar ve o zaman lüzumlu ve yararlı görürlerse, çağın gereklerine uygun birtakım uyuşma ve birleşme noktaları bulabilirler. Şüphesiz, her devletin, her toplumun biribirinden karşılayabileceği ihtiyaçları vardır. Karşılıklı çıkarları olacaktır. Tasarlanan bu bağımsız İslâm devletlerinin yetkili temsilcileri bir araya gelip bir kongre yaparlar ve falan ve filân İslâm devletleri arasında şu veya bu ilişkiler kurulmuştur. Bu ortak ilişkileri korumak ve bu ilişkilerin gerektirdiği şartlar içinde birlikte hareket sağlamak için, bütün İslâm devletlerinin temsilcilerinden kurulu bir meclis oluşturulacaktır. Birleşmiş olan İslâm devletleri bu meclisin başkanı tarafından temsil edilecektir derlerse ve isterlerse, işte o zaman, o birleşik İslâm devletine hilâfet ve ortak meclisin başkanlığına seçilecek zata da halife ünvanı verirler. Yoksa, herhangi bir İslâm devletinin, bir kişiye bütün İslâm dünyasınnı işlerini yönetme ve yürütme yetkisini vermesi akıl ve mantığın hiçbir zaman kabul edemeyeceği bir durumdur.

İÇİNDEKİLER | LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE SALTANATIN KALDIRILMASINA İLİŞKİN GELİŞMELER , HİLAFET MESELESİ

TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU'NDA DÜĞÜM NOKTALARI Efendiler, hilâfet ve din konularıyla uğraşıldığı sıra larda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki bir noktanın halkı ve özellikle aydınların kafasında düğümlenip kaldığını öğrendik. Bu düğüm kanunda Cumhuriyet'in ilânından sonra da bırakıldığı gibi, kanuna, düğüm teşkil edecek ikinci bir noktanın birdaha sokulmuş olduğunu görenler, şaşkınlıklarını gizleyememişlerdi ve bugün de gizlememektedirler.Bu noktaları açıklayayım : 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 7' nci ve 21 Nisan 1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 26' ıncı maddesi Büyük Millet Meclisi'nin görevlerinden söz eder. Maddenin başında, Meclis'in ilk görevi olmak üzere, şeriat hükümlerinin yürütülmesi yer alır. İşte bunun nasıl bir görev ve şeriat hükümlerinden maksadın ne olduğunu anlamakta sıkıntı çekenler vardır. Çünkü, sözü geçen maddede Büyük Millet Meclisi'nin,kanunları yapmak,değiştirmek, yorumlamak, yürürlükten kaldırmak v.b gibi belirtilen ve sayılan görevleri o kadar geniş kapsamlı ve açıktır ki, şeriat hükümlerinin yürütülmesi diye ayrıca ve başlıbaşına bir klişenin yer alması gereksiz sayılmaktadır. Çünkü, şeriat demek kanun demektir.Şeriat hükümleri demek kanun hükümleri demekten başka bir şey değildir ve olamaz. Başka türlüsü çağdaş hukuk anlayışı ile bağdaştırılamaz. Bu böyle olunca, şeriat hükümleri deyimiyle kastedilen anlam ve kavramın büsbütün başka bir şey olması gerekir. Efendiler, ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu hazırlayanlara bizzat başkanlık ediyordum. Yapmakta olduğumuz kanunla, şer'î hükümler deyiminin bir ilişkisi olmadığını anlatmak için çok çalıştık. Fakat bu deyime, kendi zanlarınca

bambaşka anlam verenleri inandırmak mümkün olmadı.İkinci nokta Efendiler, yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesinin başında yer alan Türkiye Devleti'nin dini, İslâm dinidir cümlesidir.Bu cümle daha Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na geçmeden çok önce,İzmit'te, İstanbul ve İzmit basın mensuplarıyla yaptığımız uzun bir görüşme ve sohbet sırasında, karşımdakilerden birinin şu sorusuyla karşılaştım Yeni hükûmetin dini olacak mı' İtiraf edeyim ki, böyle bir soru ile karşılaşmayı hiç de istemiyordum. Sebebi, pek kısa olması gereken cevabın, ogünkü şartlara göre ağzımdan çıkmasını henüz istemeyişimdir, Çünkü, vatandaşları arasında çeşitli dinlere bağlı unsurlar bulunan ve her dinden olanlar hakkında,adaletli ve tarafsız davranmak, mahkemelerinde vatandaşları ve yabancıları için adaleti eşit ölçülerle uygulamakla yükümlü bulunan bir hükûmet, düşünce ve vicdan hürriyetine saygılı olmak zorundadır. Hükûmetin bu tabiî sıfatının, şüpheli yoruma yol açabilecek vasıflarla sınırlandırılması elbette doğru değildir.Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçe'dir dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükûmetle olan resmî işlemlerde Türk dilinin geçerli olması gereğini herkes tabiî bulur. Eakat, KTürkiye Devleti'nin dini İslâm dinidir cümlesi aynı şekilde mi anlaşılacak ve kabul edilecektir' Bu elbette, açıklanmaya ve yorumlanmaya muhtaçtır.Efendiler, karşımdaki gazetecinin sorusuna hükûmetin dini olamaz! diyemedim. Aksini söyledim.Vardır Efendim, İslam dinidir, dedim. Fakat, hemen arkasından İslâm dininde düşünce özgürlüğü vardır cümlesiyle cevabımı açıklamak ve yorumlamak gereğini duydum. Demek istedim ki, devlet, düşünce ve vicdana saygı gös termekle kayıtlı ve yükümlü olur. Karşımdaki gazeteci, verdiğim cevabı akla yatkın bulmadı ki, soru sunu şu tarzda tekrarladı :Yani devlet bir dine bağlı kalacak mı' Kalacak mı, kalmayacak mı bilmem! dedim. Konuyu kapatmak istedim. Fakat, mümkün olmadı. O halde, denildi; herhangi bir konuda inançlarım ve düşüncelerim doğrultusunda bir fikir ortaya atmaktan, hükûmet beni engelleyecek veva cezalandıracaktır. Oysa, herkes kendi vicdanını susturmaya imkân görecek mi' O zaman iki şey düşündüm.Bir:, yeni Türkiye Devleti'nde her ergin şahıs dinini seçmekte serbest olmayacak mıdır' sorusu. Diğeri, Hoca Şükrü Efendi'nin : Bazı yüksek din arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi şeriat kitaplarında yer almış belirli ve değişmez İslâmî hükümleri yayınlayarak maalesef yanıltıldığı görülen İslâm kamuoyunu aydınlatmayı boynumuza borç bilip görev saydık girişinden sonra yeralan islâm halifesinin görevi, dinin emirlerini korumak ve kollamakta peygamberin yerini tutmaktır. Dinî hükümler koymakta da yüce Peygamber Efendimiz'in vekilliğini yapmaktır sözleri. Oysa, Hoca'nın sözlerini uygulamaya kalkışmak, millî hâkimiyeti,vicdan hürriyetini kaldırmaya çalışmaktı. Bundan başka, Hoca'nın bilgi dağarcığında, Yezitler (ı9') zamanında yazdırılmış istibdat rejiminc has formüller bulunmuyor muydu'O halde, ne anlama geldiği ve ne kastedildiği artık herkesçe iyiden iyiye anlaşılmış bulunan devlet ve hükûmet kavramlarını ve millet meclislerinin görevlerini din ve şeriat kılıklarına bürüyerek kim ve ne için aldatılacaktır' Gerçek bundan ibaret olmakla birlikte, o gün İzmit'te basın mensuplarıyla, bu konuda daha fazla görüşmekte yarar yoktu. Cumhuriyetin ilânından sonra da, yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılırken, lâik devlet deyiminden dinsizlik anlamı çıkarmak eğiliminde olanlara ve bundan yararlanmak isteyenlere fırsat vermemek için, kanunun ikinei maddesini anlamsız kılan bir deyimin sokulmasına göz yumulmuştur. Kanunun gerek 2' nci ve gerek 26' ncı maddelerinde fazladan yer alan, yeni Türkiye Devleti'nin ve Cumhuriyet rejimimizin çağdaş karakteriyle bağdaşmayan deyimler, inkılâp ve Cumhuriyet'in ogün için sakıncalı görmediği tavizlerdir.

millet, bu fazlalıkları, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzdau ilk fırsatta kaldırmalıdır!

İÇİNDEKİLER

HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER Halk Partisi'ni kurma teşebbüsü Dokuz ilke ve partimizin ilk programı Lozan Konferansı görüşmeleri kesildi Meclis'teki muhaliflerin çeşitli saldırı hareketleri "Beni vatandaşlık hakkından mahrum etmek" teklifi üzerine Mecliste yaptığım konuşma Teklif edilen maddedeki şartlar neden bende yoktu Milletin bana karşı gösterdiği sevgi ve güvenin samimi ifadeleri Yeniden seçim yapılması kararı Lozan Konferansı'nın ikinci safhası ve yeni seçimlerde milletin gösterdiği uyanıklık Nurettin Paşa'nın bağımsız milletvekili olma teşebbüsü ve yayınladığı hal tercümesi Nurettin Paşa'nın ve babası Mareşal İbrahim Paşa'nın Meşrutiyet inkılabında nasıl ve ne dereceye kadar rol oynadıkları konusundaki hatıralarım Hal tercümesi broşürüne göre Nurettin Paşa'nın Meşrutiyet'in ilanından sonra gördüğü hizmetler Irak seferinde Nurettin Paşa Büyük Taarruz'da Nurettin Paşa savaş meydanını dürbünle seyretmeyi tercih ediyordu Hal tercümesi broşürüne göre Nurettin Paşa'nın İstanbul'da ve anadolu'da gördüğü önemli işler nelerdi Nurettin Paşa, zaferden pay almaya en az hakkı olanlardan biridir Nurettin Paşa'yi ve ordusunu bizzat takip etmek ve yönetmek zorunda kaldım Millet ve tarih ünvan vermekte o kadar cömert değildir Lozan Barış Antlaşması Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra Türkiye'ye yapılan dört barış teklifi arasında bir karşılaştırma Türk Delegeler Hey'eti Başkanı İsmet Paşa ile Hükümet Başkanı Rauf Bey arasında çıkan anlaşmazlık İsmet Paşa'da, Hükümet BAşkanı Rauf Bey'e karşı güvensizlik duygusu başlamıştı Yunanlılardan istenen savaş tazminatından dolayı İsmet Paşa ile Hükümet arasında çıkan görüş ayrılığı ve gerginlik Ben, İsmet Paşa'nın görüşünü benimsedim Meseleyi çözüme bağlamak için bir tarafa hak vererek öbür tarafı susturma yolunu tutmadım Kuponlar ve imtiyazlarla ilgili yazışmalar iki tarafı yeniden sinirlendirdi Rauf Bey'in aradaki görüş ayrılığını, kendisi ile İsmet Paşa arasında başlı başına bir mesele sayması doğru değildir Rauf Bey, görüşmeleri bitirip barışı hazırlayan İsmet Paşa'nın sonuçla ilgili olarak Hükümet'in görüşünü soran telgrafına cevap vermemişti İsmet Paşa'ya barış antlaşması imzalamasını bildirdim İsmet Paşa'nın çektiği ızdırap Lozan Barış ANtlaşmasını hazırlayan ve imzalayanlara teşekkür ve kendilerini kutlama Rauf Bey kutlamak istemiyor Rauf Bey'in yazdığı ve yazdırdığı telgraf Rauf Bey, Lozan Antlaşması'nı yapan İsmet Paşa'yı kutlama vesilesiyle Mondros Ateşkes Anlaşması'nı yapan kendisini savunmaya çalışıyor Rauf Bey zaferler kazanmış ordunun başında Lozan'a giden zata zaferden zafere yürüyen ordunun hikayesini anlatıyor Rauf Bey, İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem, onun karşılamasında bulunamam diyor Rauf Bey, Devlet Başkanlığı makamının güçlendirilmesini teklif ederken ne düşünüyordu Memlekete ve millete kimler hizmet ederse havari onlardır Rauf Bey'in Hükümet Başkanlığı'ndan, Ali Fuat Paşa'nın

Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanlığı'ndan çekilmeleri **Yeni Türkiye Devleti'nin başkenti: Ankara** **Meclis'te Fethi Bey'in başkanlığındaki Hükümet'e ve Fethi Bey'in şahsına karşı sataşmalar ve tenkitler başladı** **Uygulanması için sırasını beklediğim bir düşüncenin uygulanma zamanı gelmişti** **Fethi Bey'in Başkanlığındaki hükümet istifa ediyor** **Hükümet listeleri ve Hükümet Başkanlığı'na seçileceği tahmin edilen kimseler** **Milli hakimiyetimizi herşeye ve herkese karşı koruyalım diyen zat** **Parti Yönetim Kurulu da kesin bir hükümet listesi hazırlayamadı**

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

HALK PARTİSİ'Nİ KURMA TEŞEBBÜSÜ

Saygıdeğer Efendiler, her yerde, siyasî parti kurma konusunda da halkla uzun sohbetler yaptım. 7 Aralık 1922 tarihinde, Ankara basını vasıtasıyla, halkçılık ilkesine dayanan ve Halk Partisi adını taşıyan siyasî bir parti kurmak niyetinde olduğumu açıklayarak, bu partinin nasıl bir program yapması gerekeceği konusunda, bütün vatanseverlerin, ilim ve fen adamlarının yardım ve işbirliğine başvurmuştum.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

DOKUZ İLKE VE PARTİMİZİN İLK PROGRAMI

Gerek bazı kimselerden aldığım yazılı düşüncelerden ve gerek halk ile yaptığım görüşmelerden çok yararlandım. Sonunda 8 Nisan 1923 tarihinde, görüşlerimi dokuz ilke halinde tespit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin seçimi sırasında yayınlayarak ilân ettiğim bu program, partimizin kuruluşuna temel olmuştur.Bu program, bugüne kadar ele alıp gerçekleştirdiğimiz bütün önemli hususları içine alıyordu. Bununla birlikte programa girmenıiş önemli ve esaslı bazı konular da vardı. Örnek olarak, Cumhuriyet'in ilânı, Şer'iye Vekâleti'nin, medrese ve tekkelerin kaldırılması, şapka giyilmesi gibi... Bu konuları programa alarak, cahil ve gericileıin, bütün milleti vaktinden önce zehirlemeye fırsat bulmalarını uygun görmedim. Çünkü, bunların zamanı gelince çözüme bağlanacağından ve milletin sonuçtan memnun olacağından kesinlikle emindim. Yayınladığım programı, bir siyasî parti için yetersiz, kısa bulanlar oldu. Halk Partisi'nin programı yoktur dediler. Gerçekten de ilkeler adı altında bilinen programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri şekilde bir kitap değildi. Fakat temel ilkeleri içine alıyordu ve pratikti. Bizde uygulanması imkânsız düşünceleri, nazarî birtakım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletin maddî ve manevî alandaki yenileşmesi ve gelişmesi yolunda, söz ve teori ile iş ve icraata önem vermeyi tercih ettik. Bununla birlikte, Hâkimiyet milletindir, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dışında hiçbir makam, millî mukadderata hâkim olamaz, Bütün kanunların düzenlenmesinde, her türlü teşkilâtta, yönetimin bütün ayrıntılarında, genel eğitimde, ekonomi konularında, millî hâkimiyet esasları çerçevesinde hareket edilmeyecektir Saltanat'ın kaldırılması ile ilgili karar değişmez bir kanun hükmüdür gibi bilinmesi gerekli

önemli noktalar, mahkemelerde reform yapılacağı, bütün kanunlarımızın, hukuk ilminin verilerine göre yeni baştan düzenlenip tamamlanacağı, vergide âşar ('9s) usulünün değiştirileoeği, millî bankaların sermayesinin artırılacağı, muhtaç olduğumuz demiryollarının yapımına, öğretim birliğinin sağlanmasına derhal teşebbüs edileceği, füzulî askerlik süresinin indirileceği, memleketin limanlarına çalışılacağı v.b. gibi önemli ve âcil ihtiyaçlar, ilkeler dışında bırakılmamıştı. Barış konusundaki görüşümüzün de : malî, iktisadî ve idarî alandaki bağımsızlığımızı mutlaka sağlamak şartıyla, barışın gelmesine çalışmak olduğunu söyledik. Hilâfet makamının bütün İslâm dünyasına ait bir makam olabileceğine de işaret ettik. İlkeler, Halk Partisinin kuruluşu ve faaliyet göstermesi için yeterli oldu. Partinin adına, daha sonra Cumhuriyet kelimesi de eklenerek, bilindiği gibi, Cumhuriyet Halk Partisi adı verildi.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

LOZAN KONFERANSI GÖRÜŞMELERİ KESİLDİ

Efendiler, yine Lozan Konferansı'na temas edeceğim. Konferans 4 Şubat 1923 tarihinde kesildi. İki aya yakın bir süre devaın eden görüşmelerin özeti olmak üzere, İtilâf Devletleri temsilcileri, delegeler hey'etimize bir barış tasarısı verdiler. Bu tasarı anlam ve öz bakımından istiklâlimize zarar veren şartları içine alıyor du. Özellikle, adlî, malî ve iktisadî konularla ilgili maddeleri çok ağırdı. Bunun için, bu tasarıyı kesinlikle reddetmek zorundaydık. Delegeler heyetimiz, bu tasarıya karşılık bir mektup verdi. Bu mektupta özet olarak şunlar yer alıyordu : Üzerinde anlaştığımız noktaları imza ederek barış yapalım. Gerçekten de, Konferans'ta görüşme konusu olan birçok meseleden bizce kabul edilebilecek durumda olanları vardı. Mektupta : İkinci, üçüncü dereceâe olan konuları ayrıca inceleriz. İtilâf Devletleri, bu teklifimizi kabul etmeyecek olurlarsa, tekliflerimiz hiç yapılmamış sayılacaktır da denilmiştir. Delegeler Hey'eti'mizin teklifi dikkate alınmadı. Yalnız, konferansın yarıda kesilmesi, görüşmelerin ertelenmesi gibi gösterildi. Her devletin temsilcileri memleketlerine döndüğü gibi, bizim Delegeler Hey'eti'miz de geri geldi. Ben de Batı Anadolu gezisinden dönüyordum.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MECLİSTE'Kİ MUHALİFLERİN ÇEŞİTLİ SALDIRI HAREKETLERİ

Meclis'teki muhaliflerin çeşitli şekillerde ve başka başka konularda saldırı hazırlıklarında bulundukları yeni değildi. Geziye çıktığım tarihten bir gün sonra,İslâm Hilâfeti ve Büyük Millet Meclisi adlı broşürün ortaya çıktığını,bütün Meclis'in ve milletin bize karşı kışkırtılmak istendiğini arz etmiştim. Bundan önce çevrilmek istenen bir dolap, var dır ki, daha ondan söz etmedim. Sebebi, 1922 Aralık ayı başlarında oynanmak istenen oyun, sonuçları itibariyle gezim boyunca da devam etmişti. Müsaade buyurursanız, bu konu ile ilgili olarak hatıralarınızı canlandırmaya yarayacak birkaç söz söyleyeyim : Saygıdeğer Efendiler, üç milletvekili, milletvekili seçimi kanun tasarısında değişiklik yapılması ile ilgili bir

önerge hazırlamışlar... Önergede neler in yer aldığını öğrenmiştim.2 Aralık 1922 günü, Meclis'in, İkinci Başkanı Adnan Bey 'in başkanlığında yapılan oturumunda, başkanlık kürsüsünden şöyle bir söz işitildi : Efendim! Milletvekili Seçimi Kanunu'nda değişiklik yapılması ile ilgili teklifin görüşülebileceği yolunda Tasarı Komisyonu'nun tutanağı var. Bu söz okunsun sesleriyle karşılandı. İki milletvekili : Önemlidir, okunmasını teklif ederiz diyerek genel havayı açığa vurdular. Başkan : a- Efendiler, bu önergenin, okunmadan önce komisyona gönderilmesi usuldendir dedi.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

"BENİ VATANDAŞLIK HAKLARINDAN MAHRUM ETMEK" TEKLİFİ ÜZERİNE MECLİSTE YAPTIĞIM KONUŞMA

Efendiler, meselenin ne olduğunu ve bu konuda Meclis'te yapılan görüşmeleri ogüne ait Tutanak Dergisi'nde okumak mümkündür. Fakat yüksek hey' etinizi bu külfetten kurtarmak için, müsaade buyurursanız, o otuzumda yaptığım konuşmanın bir kısmını olduğu gibi arz edeyim :

Değişiklik önergesini okutmadan komisyona göndermek isteyen başkandan söz alarak şunları söyledim : " Efendim! bu kanun tasarısı özel bir maksat taşıyor. Bu özel maksat doğruca şahsımı ilgilendirdiğinden, müsaade ederseniz birkaç kelime ile düşüncemi arz etmek istiyorum. Erzurum Milletvekili Süleyman Necati, Mersin Milletvekili Salâhattin ve Canik Milletvekili Emin Beyefendi'ler tarafından teklif edilen kanun tasarısı, doğrudan doğruya, benim şahsıını vatandaşlık haklarından yoksun bırakmak maksadını güdüyor. 14' üncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız, orada deniliyordu ki: "Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilebilmek için, Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerler halkından olmak veya kendi seçim bölgesi içinde yerleşmiş bulunmak şarttır. Ondan sonra göçmen olarak gelenler yerleştirildikleri tarihten itibaren beş yıl geçmiş ise seçilebilirler."

Maalesef, benim doğum yerim bugünkü sınırlar dışında kalmış bulunuyor. İkincisi, herhangi birseçim bölgesinde beş yıl oturmuş da değilim. Doğum yerim, bugünkü millî sınırların dışında kalmıştır. Fakat, bu böyle ise, bunda benim en küçük bir kasıt ve kabahatim yoktur. Bunun sebebi, bütün memleketimizi, milletimizi batırıp yok etmek isteyen düşmanların işgal ve istilâ hareketlerinin kısmen önlenememiş olnıasıdır. Eğer düşmanlar maksatlarında tam bir başarıya ulaşmış olsalardı, Allah korusun, bu tasarıya imza koymuş olan efendilerin de doğum yerleri sınır dışında kalabilirdi.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

TEKLİF EDİLEN MADDEDEKİ ŞARTLAR BENDE NEDEN YOKTU

Bundan başka, bu maddenin gerektirdiği şartlar bende yoksa, yani beş yıl sürekli olarak bir seçim bölgesinde oturmamış isem, o da vatana yaptığım hizmetler yüzündendir. Eğer bu maddenin istediği şartı yerine getirmeye çalışsaydım, İstanbul'u kazandırmaktan

ibaret olan Arıburnu ve Anafartalar'daki savunmalarımı yapmamaklığım gerekirdi. Eğer ben bir yerde beşyıl oturmaya mahkum olsaydım, Bitlis ve Muş'u aldıktan sonra, Diyarbakır'a doğru yayılan düşmanın karşısına çıkmamaklığım, Bitlis ve Muş'u kurtarmaktan ibaret olan vatan görevimi yapmamaklığım gerekirdi. Bu Efendiler'in istediği şartları taşımak isteseydim, Suriye'yi boşaltan orduların döküntülerinden Halep'te bir ordu kurarak, düşmana karşı savunmaya geçmemekliğim ve bugün millî sınırlar dediğimiz sınırları fiilî olarak çizmemekliğim gerekirdi.

Zannediyorum ki, ondan sonraki çalışmalarım herkesçe bilinmektedir. Hiç bir yerde beş yıl oturamayacak kadar çalışmış bulunuyorum.Ben zannediyordum ki, bu hizmetlerimden dolayı milletimin sevgi ve saygısını kazandım. Belki bütün İslâm dünyasının sevgi ve saygısını da kazanmış bulunuyorum. Fakat bu durumumdan dolayı, bu sevgi ve saygılara karşılık vatandaşlık haklarından yoksun bıralcılacağımı asla hatırıma getirmezdim. Tahmin ediyorum ve ediyordum ki, yabancı düşmanlar Bana suikast yapmak suretiyle, beni memleket hizmetinden alıkoymaya çalışacaklardır. Fakat hiçbir zaman hatır ve hayalime getirmezdim ki,yüce Meclis'te iki üç kişi bile olsa, aynı zihniyette kimseler bulunabilsin. Bu bakımdan ben anlamak istiyorum "Bu efendiler, gerçekten kendi seçim bölgelerinin duygu ve düşüncelerini mi aksettiriyorlar'

Yine bu Efendilere karşı söylüyor ve soruyorum : Milletvekili oldukları için elbette bütün milletin vekili sıfatını taşıyorlar. Yalnız, bu Efendiler, acaba milletin de kendileri gibi düşündüğünü söyleyebilirler mi'

Efendiler, beni vatandaşlık haklarından yoksun bırakmak yetkisi bu Efendilere nereden verilmiştir' Bu kürsüden, resmen yüce hey'etinize, bu Efendilerin seçim bölgeleri halkına ve bütün millete soruyorum ve cevap istiyorum! "

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MİLLETİN BANA KARŞI GÖSTERDİĞİ SEVGİ VE GÜVENİN SAMİMİ İFADELERİ

Bu gözlerim ajans ve basın vasıtasıyla yayınlandı.Millet yaptığım konuşmayı ve cevabını beklediğim soruyu öğrendi... Hemen, memleketin bütün seçim bölgelerindeki gerçek seçimler ve halk tarafından Meclis Başkanlığı'na protesto telgrafları yağdı. Bu kanun tasarısına imza koyan milletvekili Efendilerin de seçim bölgeleri halkı, kendilerini ve kendileriyle görüş birliğinde olanları suçlamakta gecikmedi. Miletin, benim için gösterdiği bu sevgi ve güveni samimî olarak belirtmesi bakımından kıymetli birer hâtıra olarak saklamakta olduğum bu telgraflar büyük bir dnsya tutmaktadır. Bu dosyadaki telgraflar, zaınanında basında da yer almıştı. Ben burada yalnız bir tek seçim bölgesinin, Rize'nin şahsıma çekmiş olduğu bir telgrafı olduğu gibi bilginize sunmakla yetineceğim :

"Üç milletvekili beyin, Seçim Kanunu ile ilgili önergesine, sancağımız milletvekillerinin katılmayacağı inancıyla bir şey yazmayı gei-ekli bulmanıiştık. Şimdi Milietvekili Osman Efendi'den aldığımız mektupta, kendisinin o önerge ile ilgili ve muhalif gruptan olduğunu övünürcesine bildirmesi üzerine, aşağıdaki hususların bilginize sunulmasına mecburiyet duyulmuştur :

1- (Övücü ve samimî sözlerden sonra) Şahsınız ve değerli çalışma arkadaşlarınız,

aleyhinde, sancağımız adına söz söyleyen, muhalefet düşüncesi taşıyan ve bizce hiçbir şahsiyet ve değeri olmayan milletvekilini lânetleriz. O, artık sancağımızı da temsil hakkına sahip değildir.

2 - Şu zamanda vatansızların bile katılamayacağı muhalefet ve bozgunculuk düşüncesini bize tavsiye eden milletvekili efendinin görüşünü benimseyecek bir tek kişinin bile sancağımızda mevcut olmadığını, bundan duyduğumuz şükran duygusuyla ve yüksek şahsiyetinize olan üstün saygılarımızla arz ederiz, efendim. İmzalar 25.5.1923

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

YENİDEN SEÇİM YAPILMASI KARARI

Saygıdeğer Efendiler, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, olaylarına işaret ettiğimiz tarihte gösterdi karışık ruh hali, üzerinde ciddı olarak durup düşünülmeyi gerektiren bır durum almıştı. Bütün millette, Meclis'in görev yapamayacak bir duruma geldiği endişesi doğmaya başladı. Meclis'te durumu soğukkanlılıkla ve uzakgörüşlülükle düşünüp değerlendiren üyeler bile üzüntülerini açığa vurrmaktan kendilerini alamadılar. Artık şüpheye yer kalmamıştı ki, Meclis yenilenmedikçe, millet ve memleketin ağır ve sorumluluk bekleyen işlerini yürütmeye imkân yoktur. Bu zarurete ben de inandım. Bir gece, Başbakan Rauf Bey'e, kalmakta olduğu istasyon binasında Hükûmet üyelerini toplantıya davet etmesini, bu toplantıya benim de bizzat geleceğimi telefonla bildirdim.

Rauf Bey'in dairesinde toplanan Bakanlar Kurulu'na Meclis'in yenilenmesini Meclis'e teklif etmek gereğinden söz ettim. Kısa,bir tartışmadan sonra, Hükûmet üyeleri ile görüş birliğine vardık. ,Aynı gece, Meclis teki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Yönetim Kurulu'nu da Bakanlar Kurulu toplantısına çağırdım. Bu Yönetim Kurulu içinde teklifimi yersiz bulup yadırgayanlar oldu. Görüşme ve tartışmalar ertesi güne kadar sürdü. Buna rağmen, bu hey'et ile de anlaştık. Ondan sonra, derhal Grup Genel Kurulu'nu topladım. Orada memleketin içinde bulunduğu genel durumu, acele olarak yapılması gereken memleket işlerini anlattım. Meclis'in artık bu görevleri yerine getirme kabiliyeti kalmadığını belirterek ve ispat ederek, Meclis'ten, seçimleri yenileme kararı vermesini istemek gerektiğini bildirdim. Grup Genet Kurulu, konuşmalarımı ve açıklamalarımı yerinde buldu. Bunun üzerine konu, aynı gün, 1 Nisan 1923'te Meclis'e götürüldü. Yüz yirmi kadar üye, bir önergeylc, seçimlerin yenilenmesi için bir kanun teklifi sundu. Meclis, "Seçimlerin yeniden yapılmasına karar verilmiştir" şeklindeki bir kanunu oybirliği ile çıkardı.

Meclis'in bu kararı vermesi, inkılâp tarihimizde önemli bir noktadır. Çünkü, Meclis bu kararı vermekle, kendinde beliren hastalığı itiraf etmiş ve bundan dolayı milletçe duyulan ızdırabı anlamış olduğunu göstermiştir.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

LOZAN KONFERANSI'NIN İKİNCİ SAFHASI VE YENİ SEÇİMLERDE MİLLETİN GÖSTERDİĞİ UYANIKLIK

Efendiler, Lozan Konferansı, 23 Nisan 1923'te yeni den toplandı. Delegeler Hey'eti'miz Lozan'da yeni den barışı sağlamaya çalışırken, ben de veni seçimler ile meşgul oluyordum.

Yeni seçimlere, bilinen ilkelerimizi ilân ederek katıldık. Görüşleri mizi kabul edip milletvekili olmak isteyen kimseler, önce ilkeleri kabul ettiğini ve görüşlerde birleştiklerini bana bildiriyorlardı. Adayları ben tespit edecek ve zamanı gelince partimiz adıyla ilân edecektim. Bu yolu benimsemiştim. Çünkü, yapılacak seçimlerde, milleti alda tarak, çeşitli maksatlarla milletvekili olmaya çalışacakların çnk olduğu nu biliyordum. Konuşmalarım ve uyarmalarım memleketin her tarafın da büyük bir samimiyet ve güvenle karşılandı. Bütüıı millet, ilân ettiğim ilkeleri tamamen benimsedi. Bu ilkelere, hatta şahsıma muhalefet edeceklerin milletçe milletvekilliğine seçilmesi ne imkân kalmadığı anlaşıldı.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

NURETTİN PAŞA'NIN BAĞIMSIZ MİLLETVEKİL OLMA TEŞEBBÜSÜ VE YAYINLADIĞI HAL TERCÜMESİ

Gerçekten, bazı seçim bölgelerinde bağımsız milletvekili olma teşebbüsünde bulunanlar başarı sağlaya madılar. Bu arada, o zaman daha Birinci Ordumuzun Komutanı bulunan Nurettin Paşa da millet vekili olmak teşebbüsünde bulunmuştıı. Mümkün olmadı. Nurettin Paşa, bu isteğini daha sonra bir ara seçimde Bursa'da gerçekleştirdi.

Paşa'nın kendi başına ve bağımsız olarak milletvekili seçilebilmek için, her zaman olduğu gibi, kendi usulünce ve gerektiği şekilde propagan da yaptırmaktan geri kalmadığı da anlaşılmıştı. Bu yoldaki teşebbüsler den ve yapılan yayınlardan herkesin dikkatini çekmiş olanı özellikle hal tercümesidir.

Nurettin Paşa , yeni seçim yılı olan 1923'te, Âbit Sürey ya Bey adında bir şahsa (A. S.) baş harflerini taşıyan bir hal tercümesi yayınlattı.

Abit Süreyya Bey , Abdülhamid'in başkâtiplerinden rahmetli Süreyya Paşa'nın oğludıır. Meşrutiyetten önce, Nurettin Paşa gibi ve onunla birlikte fahı î hünkâr yaveri idi. Birinci Dün ya Savaşı'nda İzmir'de ve İstiklâl Savaşı'nın sonunda, Nurettin Paşa karargâhının bulunduğu İzmit'te ordu müteahhitliği yaptı. Nurettin Paşa'nın hal tercümesinin yer aldığı broşürü hazırlayan Âbit Süreyya Bey değildir. Broşür kendisine yazılı olarak verilmiştir. On dan, adının baş harflerini koyması ve cırtağı bulunduğu Matbaa-i Osma niye'de bastırması Nurettin Paşa tarafından rica edilmiştir.

Bu broşürün kapağında şu yazılar okunur :
İzmir Fâtihi, Afyonkarahisar ve Dumlupınar Savaşlarının galibi Gazi Nurettin Paşa Hazretieri' ninhaltercümesi.

Efendiler, on dokuz sayfadan ibaret olan bu hal tercümesi broşürü nün ne kadar insan tarafından okunduğunu bilmiyorum. Ben, bu hal ter cümesinin memleketin bütün aydınları tarafından okunmasını çok ya rarlı ve eğitici buluyorum. Yalnız, bu broşürü okuyanların veya okuya cak olanların, broşürde temas edilen olaylar ve işlerle ilgili olarak başka ve güvenilir kaynaklardan da bilgi edinerek, metinle gerçeği karşılaştır malan ve ona göre hüküm vermeleri gerekir.

Bu broşürün niteliği ve nasıl bir anlayışı ortaya koyduğu konusun da bir fikir

edinebilmek için, bazı noktalarını hep birlikte gözden geçi relim :

Broşürün kapağındaki yazılardan sonra, metnin başlığında da şu sözler vardır :

Kûtülamare'nin kuşatıcısı, Bağdat'ın savunucusu, Yemen, Selman pâk, Batı Anadolu, Afyonkarahisar, Dumlupınar, İzmir Savaşları galibi ve İzmir fâtihi.

Nurettin Paşa'nın kendi kendine takındığı "kuşatıcı", "galip", "fâtih" ünvanları hakkındaki görüşümü belirtmeyi daha sonraya bırakarak, broşürün metnine girelim.

Paşa, Konyar adındaki Türk aşiretinden rahmetli Mareşal İbrahim Paşa'nın oğlu ve Hazret-i Peygamber soyundan gelen Âyan üyesi ve Şeyhü'l-Vükelâ Bursalı merhum Rıza Efendi' nin torunlarından imiş. . . Bu bilgilere ve ifade biçimine göre Mehmet Nurettin Paşa hem Türk hem de Arap'tır. Babası ve büyük babala rıyla da övünmektedir. Burada, babasının büyük adam olmasıyla övünen Bizans İmparatoru Theodosius'a babası ve anası Türk olan Attilâ'nın aben de, büyük ve asil bir milletin evlâdıyım" dediğini hatır latmadan geçemeyeceğim.

Resmî okullardaki öğrenim dışında özel öğrenim de görmüş olan Nurettin Paşa 1893'te Harp Okulu çıkışlı olup Hassa Ordusu Erkân-ı Harbiyesi'ne atanmış...

Nurettin Paşa, kurmaylık tahsili yapmamış ve o sınıfa gir memiştir. Bu bakımdan ordu karargâhına kurmay olarak atanamaz. Olsa olsa, bir askerî birliğe gönderilmeyip ordu kurmaylığında karargâh emir subaylığı veya buna benzer bir görevle alıkonulmuş olabilir... Genç bir teğmen için, askerlik görevine buradan başlamak, elbette övünülecek bir başlangıç sayılmaz. Askerî bir birliğe tayin edilmek ve orada askerliğin disiplin ve güçlüklerine alışmak şarttır.

Nurettin Paşa,1887'de gönüllü olarak Türk - Yunan Harbi'ne katılmış ve Başkomutanlığa tayin edilen Gazi Osman Paşa 'nın yaverliğine ve İstanbul'a dönüşünde hünkâr yaverliğine, refakat subay lıklarırıâ getirilmiş.

Bilindiği üzere, Gazi Osman Paşa, istanbul'dan Selânik'c kadar gitmiş fakat savaş meydanına gitmeden Selânik'ten geri dönmüş tür. Savaşa katılmamış bir komutanın yaverliğine ve ondan sonra da Sultan Hamid'in yaverliğine ve birtakım refakat subaylıklarına tayiıı edilmiş olmak, bilmem ki, ne dereceye kadar anlatılmaya ue övü nülmeye değer görülebilir.

Nurrettin Paşa, sırasıyla yarbaylığa ve albaylığa yükseltil miş ve 19il8 yılı başlarında Selânik'te Üçüncü Ordu Kurmaybaşkanlığı Özel Şube Müdürlüğü'ne tayin edilmiş. . . Nurettin Paşa'nın han gi sıra ile albaylığa kadar yükselmiş olduğu, Meşrutiyet'in ilânından son ra rütbesinin yeniden binbaşılığa indirilmiş olmasıyla anlaşılıyorsa da, Selânik'te, Üçüncü Ordu Kurmay Başkanlığı Özel Şube Müdürlüğü'ne tayinini anlamak güçtür. Çünkü, benim de Kurmay Başkanlığı'nda bu lunduğum bu orduda, denildiği gibi bir özel şube yoktu. Belki de ordu komutanı olan babası, oğlu için, özel ve gizli işlerle uğraşan bir özei şube kurmuş olacak...

Nurettin Paşa, İİçüncü Ordu Komutanı bulunan babası Mareşal İbrahim Paşa ile Meşrutiyet inkılâbının yapılmasına ve ihtilâlin aşırılıktan uzak ölçülerle ve engelsiz olarak yürütülnıesine hizmet ve yardımda bulunmuşlar. . .

Hal tercümesi broşüründe, Nurettin Paşa'nın iki defa Sultan Hamit tarafından tutuklattırıiıp sorguya çekildiği, bir defasında süzülmesine ve diğer bir defasında da askerlikten kovularak altı yıl hap sine karar verildiği ve fakat babasının, araya girip

yalvarması üzerine kurtulduğu hikâyesinden sonra.. "İstanbul'dan bir yolunu bulup yine Rumeli'ye geçerek,1908 Meşrutiyet inkılâbının hazırlanmasına ve gerçek leştirilmesine diğer arkadaşlarıyla birlikte hizmet etmiştir" sözleri yazı lıdır.

Nurettin Paşa'nın gördüğü zulmü kısaca anlatmak gerekir se, diyetiiliriz ki, Sultan Hamit, Nurettin Bey'e hürriyetçi düşüncelerinden dolayı kızdıkça, onu yarbaylığa, albaylığa yükselterek sırmasını artırır ve sevilip okşansın diye babasına teslim edermiş. . .

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

NURETTİN PAŞA'NIN VE BABASI MAREŞAL İBRAHİM PAŞA'NIN MEŞRUTİYET İNKILABINDA NASIL VE NE DERECEYE KADAR ROL OYNADIKLARI KONUSUNDAKİ HATIRALARIM Mareşal İbrahim Paşa'nın Ü'çüncü Ordu Homutanlığı, oğlu Nurettin Bey'in babasının yaverliği ve Meşrutiyet inkılabında nasıl ve ne de- receye kadar rol oynadıkları konusu üzerinde de bir parça bilgi vermek isterim. Bunun için geçmiş- le ilgili kısa bir hâtıramı anlatmama müsaadenizi rica ederim. Efendiler çeşitli vesilelerle duymuş olacağınıza şüphe yoktur ki, ben kurmay yüzbaşı olur olmaz, Sultan Hamid tarafından Suriye'ye sürüldüm. Orada üç yı1 kaldıktan sonra, o zaman Üçüncü Ordu bölgesi olan Makedonya'ya nakledildim. Ordu merkezi Manastırdı. Ordu Mareşallığı adı aitında bir komuta makamı da vardı. İİçü.ncü Ordu Komutanı Selânik'te otururdu. Orada da Mareşallık Kurmay Hey'eti diye bir kuruluş vardı. Ben i908 yılında koiağası rütbesiyle bu kuruluşta görevliydim. Hürriyeti getirmeye çalışan gizli cemiyetle pek yakından ilgim vardı. Yanyalı Esat Paşa Üçüncü Ordu Komutanıydı. Süleyman Paşazâde Ali Rıza Paşa, Kurmay Başkanı'mızdı O zaman binbaşı bulunan rahmetli Cemal Paşa ve yine binbaşı olan Fethi Bey (bugünkü Paris Büyükelçisi) ve ben, Mareşallık Kurmay Hey'eti'ni oluşturuyorduk. Her üçümüz de cemiyetiıı üyesi idik. Cemiyetin başarıya ulaşması için çalışıyorduk. O tarihlerde, Üçüncü Ordu bölgesine bağlı Serez'deki tümenin ve Serez bölgesinin komutanı mareşal rütbesinde bir zattı. Bu zat, Sultan Hamid'in fevkalâde güven ve itimadını kazanmış bulunuyordu. Rütbesinin mareşal olmasına, Esat Paşa'nın kendinden daha ast bir bir rütbede bulunmasına rağmen, İstanbul ile Serez arasında güvenli bir bölge bulundurulmak maksadıyla Serez'den uzaklaştırılamazdı. İşte bu önemli kvmutan, Mareşal İbrahim Paşa idi. Oğlu Nurettin Bey (Nurettin Paşa) de, babasının yanında bulunurdu. Meşrutiyet'in ilânından önceki günlerde, bir binbaşı, Mareşal İbrahim Paşa 'nın komutanlık bölgesinde, istibdat idaresinin aleyhinde konuşmuş... Bir casus bunu jurnal etmiş. . . O zaman Selânik'te Merkez Komutanı bulunan Yarbay Nâzım Bey, olayı yerinde soruşturmak üzere İstanbul'dan görevlendirildi. Cemiyet, Nâzım Bey'i bu görevden alıkoymak üzere vurdurdu. Yaralanan Nâzım Bey İstanbul'a getirildi. Olayın soruşturmasına İstanbul'dan birinin değil, ancak orduca gösterilecek bir görevlinin gidebileceği görüşü telkin edildi. Ben görevlendirildim. Görevim, hiç şüphesiz istibdat aleyhinde bulunmuş olan binbaşıyı kurtarmaktı. Önce Serez'e gittim. Mareşal İbrahim Paşa'yı ziyaret ettim. Görüşme sırasında anladım ki, Paşa'nın büyük bir endişesi vardır. Paşa, kendi bölgesinde, Sultan Hamid ve istibdat idaresi aleyhinde bir tek kigi bile bulunmadığı ve bulunamayacağı yolunda Sultan'a güvence vermişti. Buna rağmen, söz konusu binbaşı için yapılan jurnal, Sultan Hamid'in Mareşal İbrahim Paşa'ya olan güvenini sarsacak nitelikteydi. Bu jurnalda yazıların doğrulanması, İbrahim Paşa'nın durumunu kötüleştirecekti. Bunu istemiyordu. Ben derhal Paşa'nın endişesini anladım ve dedim ki : Paşa Hazretleri, devletli şahsınızın bölgesinde, Zâtışâhane aleyhinde duygular besleyen bir tek kişinin bile bulunabileceği düşünülemez. Yapılmış olan jurnalda yazılanların yerinde soruşturulması, devletli şahsiyetiniz tarafından kurulmuş olan disiplini ve aşılanmış olan bağlılık duygularını kolayca ortaya koyacaktır. Arzu buyurursanız, yapacağım soruşturma raporunun bir suretini zâtıdevletlerine göndereyim. İbrahim Paşa, bu sözlerimden çok ferahladı. Benden memnun oldu ve oğlu Nurettin Bey'i çağırtıp benim çok iyi abırlanmamı ve olay yerine gidebilmem için kolaylık gösterilmesini emretti. Soruşturmanın sonucu, binbaşıyı kurtardı. Jurnal vereni iftira ettiği ıçin cezaya çarptırdı. Mareşal İbrahim

Paşa da, sultana kendi bölgesinde, aleyhte bir tek kişinin bile bulunamayacağını ispat ederek Zâtışahane'nin kendisi hakkındaki güven ve itimadını bir kat daha artırdı. Mareşal İbrahim Paşa'nın bu yolla kendisine beslenen güveni bir kat daha artırması, çok geçmeden, kendine bütün Makedonya'yıistibdada karşı olanlardan temizleme görevini hazırladı. Bu noktayı biraz açıklayayım : Cemiyet, bütün Makedonya'da teşkilâtını genişletti, faaliyetini hızlandırdı. Artık hemen hemen açıktan açığa ve korkusuzca çalışmalara başlandı. Selânik'te, Ordu Mareşallığı'nda bulunan Esat Paşa'ya güven kalmadı. Kurmay Başkanı'mız olan Ali Rıza Paşa hakkında şüphe ye düşüldü. Bunlar birer bir er, Sultan Hamid tarafından sorguya çekilmek üzere İstanbul'a geri çağrıldı. Ordu Mareşallığı'na her bakımdan güven ve itimat uyandıran Mareşal İbrahim Paşa tayin edildi ve Selânik'e gönderildi. İbrahim Paşa'nın Selânik'e gelmekte olduğu haberi üzerine, Cemal Bey (rahmetli Cemal Paşa), ne olur ne olmaz düşüncesiyle, bir vesile yaratarak merkezden uzaklaştı. Arkadaşım Fethi Bey, zaten daha öncesinden Jandarma Okulu Komutanlığı'na geçmişti Merkezde Ordu Komutanı ve Kurmay Başkanı adlarına yalnız ben bıılunuyordum. Yeni gelen komutana İTçüncü Ord<ı Komutanlığı'nı ben devir ve teslim edecektim. Gerçekten de öyle oldu. İbrahim Paşa,yanındaoğlu Nurettin Bey olduğuhalde, trenle geç vakit Selânik'e vardı. Doğruca komutanlık dairesine geldi. Orada kendisine durumu anlattım. Gece olmasına rağmen, ordu karargâhında görevli bütün komutanlan birer birer görmek istedi. Herkes gelip kendini tanıtıyordu. Mareşal Paşa, her yeni tanıdığı zata, kendisinin ne kadar şiddetli olduğunu, insanı yokedebilecek güçte bulunduğunu anlatmaya çalışır birtakım tavırlar takınarak, hiç de yakışık almayan sözler söyleyerek, arasıra çizmeli ayaklannı yere vurarak, ilk andaıı itibaren korkutma politikası uygulamaya başladı. Gece evime gittim. Ertesi gün erkenden bir süvari, bir binek atı getirdi ve Mareşal Paşa'nın beni istediğini söyledi. Daireye geldiğim zaman anladım ki, benim göreve devam edebileceğimi emretmiş. . . Şimdi Efendiler, gelelim ihtilâl ve inkılâp safhasına... İbrahim Paşa'nın, korkutma politikası, ihtilâl komitesinin gözdağı verici tutumuyla karşılandı. Paşa, hiddet ve şiddetini bir tarafa bırakmak mecburiyetini duydu: Bu arada en çok Cemal Bey (Cemal Paşa) vasıtasıyla ihtilâl cemiyetinin kuwetinden ve teşebbüsündeki ciddiyetten İbrahim Paşa'nın oğlu haberdar edildi. Babasının cemiyet aleyhinde bir harekette bulunmaması için uyanldı ve Paşa'dan teminat istendi. Söz gelişi, Paşa, cemiyet aleyhinde hareket etmeyeceğini göstermek üzere, Cuma namazını fiiân camide kılacak ve ikinci safta namaza duracaktır gibi birtakım isteklerde bulunuldu. İşte Nurettin Bey bu gibi şeyleri babasına duyurmak için aracı olarak kullanılıyordu. Fakat önemli işlerde daha çok görevlendirilen ve çalıştınlan, babasının emir subayı Nurettin Bey değil, cemiyetin üyesi ve mutemedi olan, komutanlık makamının emir subayı Yüzbaşı Kâzım Nâmi Bey (şimdi yazar ve öğretmendir) idi. İbrahim Paşa, cemiyetin uyanlarına uymak zorunda bırakıl- dı. Fakat, cemiyetin teşkilâtından, te ebbüslerinden kararlarından ve a - ı işlerden hiçbi k' ş ' y p r va ıt haberdar edilmemiştir. Iürriyet ve Me şrutiyet'in ilânından da, ne İ b r a h i m P a ş a 'nın ve ne de oğlu N u r e t t i n B e y'in daha önce hiçbir şekilde ve asla ha- berleri de olmarııştır. Ille şrutiyet'in ilânı konusunun tamamen içinde bu- lunduğu duğum iç'ınv bu kon teferruat ve safhalan la ahsen ve akından ilgili ol- nudaki hatıralanm olduğu gibi aklımdadır. Hürriyet ve Meşrutiyet ilânı ile ilgili gösterilerde erken davrandığı sanılan Üsküp'teki hazırlıklan Selânik'te ve diğer yerlerde yapılacak ha- zırlıklara uygun bir şekilde düzenlemek için İİsküp'e gitmiştim. Oradan dönüşümde ve artık her yerde füli

gösteriler ba ladıktan sonra, M a r e- gal tbrahim pa ş $ a beni çağırdı ve şunları söyledi : Beni Ordu Komutanl ığı nda bırakacak mısınız, bırakmayacak mısınız' Bırakılmaya- cak isem, şahsım tecavüz ve hakarete uğratılmadan hemen İstanbul'a ha- reket edeyim. Iattâ Pa şa, bürosu üstünde duran yazı hokkasını eline ala- rak aynen hatırımda kalan şu kelimeleri de ekledi : Burada benim yal- n ız bir hokkam var, onu alıı, giderim. Gerekenlerle görüştükten sonra cevap verebileceğimi sö ledim. Ce- " y miyet adına yetkili olan diger arkadaşlarla, İ b r a h i m P a ş a 'nın ko- mutanlığı konusunu görüştük. Bir zaman için kalmasında sakınca görme- dik. Komutanlıkta kalacağını bildiren cemiyet kararını kendisine ben teb- liğ ettını. Fakat, bir iki gün sonra, dağa çıkmış olan subaylardan bir te duğıı efendi, İbrahim Paşa'yabulun en yerden hakaret dolu bir telgraf çekmiş... İbralıim Paş , k . a derhal beni çagırttı ve tel rafı uzatarak dedi i . aBeni komutan olarak burada bırakacağınızı bildirmi tiniz. Bu ha,karet nedir' Komutan Pa şa'ya Cemiyet'çe kendisi için aldıŞ ımız ka- rarı bütün teşkilâta duyuracak kadar zaman geçmediğini, özellikle da" g başında bulunan subaylanmızın herhangi bir telgraf merkezinden bu i- 'bi telgrafları çekmeierine engel olmanın bugü g etmesi gerektiğin nlerde güç olacağını kabııl i söyleyerek kendisini yatıştırmaya çalıştım. Fakat, aradan çok geçmeden, o zaman Yunan Sınırı Komutanı bulunarı Muhlis Paşa, Cemiyetin Manastır'daki Merkez Hey'eti tara fından Manastır'a davet edilmiş. . . Muhlis Paşa, Ordu Komutanı İbrahim Paşa'dan izin almaksızın Manastır'a gitmiş. Bu duruma canı sıkılan İbrahim Paşa, Muhlis Paşa'ya tekdir edici bir yazı göndermiş... Bunun üzerine, Muhlis Paşa'yı davet eden Merkez Hey'eti, İbrahim Paşa'yauzunbirtelgrafçekmiş...Budefada Mareşal P a ş a beni çağırarak telgrafı gösterdi ve : aya bu ne'dedi. Telgrafı baştan sona kadar okudum. Bu telgrafta Konyar aşiretinden Mareşal İbrahim Paşa'nın bütün hayatı, geçmişi ve hayatının içyüzü açıklandıktan sonra, ağır ve hakaret dolu kelimelerle, istibdat devrinin, Sultan H a m i d kulluğunun ender rastlanır bir örneği olan İbrahim Paşa'nın hürriyet için çalışan bir çevrede, hürriyet için çalışanlara komuta etmek cesaretinde bulunmasına şaşılıyor ve hemen komutanlıktan çekilmesi ihtar ediliyor ve isteniyordu. Efendiler, bundan sonra, İbrahim Paşa gerçekten Selânik'te duramadı. Dediği gibi bir hokkasını alıp gitti. Bu bilgilerden sonra, Nurettin Paşa'nın, İİçürıcü Ordu Komutanı bulunan babasıMareşal İbrahim Paşa ile Meşrutiyet inkılâbının yapılmasına ve ihtilâlin aşırılıktan uzak ölçülerle ve engelsiz olarak yürütülmesine ne yolda hizmet etmiş olduklarını anlamak kolay- laşmıştır, sanırım. Denildzği gibi, aihtilâlin aşırılıktan uzak ölçülerle yü- rütülmesine de etkili olamam ışlardır. En ölçüsüz davranışlar, bizzat ken- dilerine yapılmış olan muamelelerde görülmüştür.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

IRAK SEFERİNDE NURETTİN PAŞA

Efendiler, Irak seferinde, Nurettin Paşa zamanındaki durumun içyüzü şundan ibarettir :

İlk Irak Komutanı olan Süleyman Askerî Bey'in yenilgiye uğrayıp intihar etmesinden sonra, Irak'a Kafkasya'dan yeni birlikler ge linceye kadar, savaşlar, İngilizlerin istcğine ve yürüyüş hızlarına bağlı kalmıştır. Nurettin Paşa, Kûtülamare'de İngilizlere yenildikten sonra, gece gündüz ve hiç bir direnme göstermeden yürüyerek Selman pâk'a kadar perişan bir şekilde geri çekildi.

İngilizler, Nurettin Paşa'yı kovalayarak Selmanpâk'a kadar ilerlediler. Orada, Kafkasya'dan gönderilmiş olan birlikler, İngiliz birlik lerini karşıladı. Üç gün savaştıktan sonra, Nurettin Paşa yenilgiyi kabul ederek geri çekilme emri verdi.Birlikler, Diyale ırmağına kadar ku zeye çekildi. İngilizlerle süvari bağlantısı kurma yolu bile aranmadı. Hal buki, aynı zamanda, İngilizler de geri çekilmişlerdi. Bu bilgiyi veren çöl Araplarıydı. Ondan sonra Nurettin Paşa, kendini toplayıp yeniden Selmanpâk-Kûtülamare yönünde ilerledi.

Kûtülamare kuzeyinde, gece İngiliz birlikleri ile karşılaşıldı. Tedbir sizlik, düzensizlik ve idaresizlik yüzünden, birliklerimiz şafak vakti düş nıanın ateş baskınına uğradı. Er, subay ve komutan olmak üzere birçok kayıp verildi. Birliklerde panik oldu. Kendiliğinden geri çekilme başladı. İngilizlerin çekilmesi üzerine ortalık yatıştırılabildi.

Irak'ta yeni birlikler ve yeni vasıtalarla büyük ve kanlı savaşlar bun dan sonra başlar ki, Nurettin Paşa'nın bunlarla alâkası yoktur.

Broşürün aynı sayfalarında, "Nurettin Paşa, İngilizlerden ele geçirdiği uçaklarla da bir uçak filosu meydana getirmek gibi çok büyük başarılar gösterniiştir" deniliyor.

Bu iddianın pek cahilce olduğunu söylemek zorundayım. Uçağın ve uçak filosunun ne olduğunu bilenler, böyle bir iddianın ne kadar gülünç olduğunu elbette anlarlar.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

BÜYÜK TAARRUZ'DA NURETTİN PAŞA SAVAŞ MEYDANINI DÜRBÜNLE SEYRETMEYİTERCİH EDİYORDU

Broşürün sekizinci sayfasında, Nurettin Paşa'nın dürbünle bakarken alınmış bir resmi vardır. Bu resmin altında şu sözler yazılıdır :

"26 Ağustos 1922 taarruz günü Kocatepe gözet leme yerinde Karahisar Meydan Muharebesi idare ederken alınan fotoğraflarıdır.

O gün hep aynı tepedeydik. Dürbünle bakanlar çoktu. Dürbünle en çok bakanlar, özellikle gözetleme görevi verilen subaylardı. Gerçekten, Nurettin Paşa'nın da savaş meydanını dürbünle seyretmeyi ter cih ettiğini ben de farketmiştim.

Karahisar - Dumlupınar Meydan Muharabesi yapılırken, "Başkomu tanlık Meydan Muharebesi'nin yapıldığı gün" bir aralık, Nurettin P a ş a'yı kolordu komutanı Kemalettin Paşa'nın (şimdiki Berlin Büyükelçisi) gözetleme noktasında, durumu dürbünle seyrederken bul dum. Birliklerimiz düşmanı yakından sıkıştırmış, nazik ve önemli bir du rum ortaya çıkmıştı. "Dürbünle seyretmeyi bırakınız' Savaşı yakından ve bizzat idare etmek için, ileri ateş mevzilerine gideceğiz" dedim.

Nurettin Paşa, bu kadar yaklaşmanın doğru olmadığını söy leyerek gitmek istemedi.

Canım sıkıldı. "Siz burada kalabilirsiniz" dedim. Kemalettin Sami Paşa'ya : " Siz benimle geliniz! " dedim ve otomobilime yürüdüm. Kemalettin Paşa : "emredersiniz" dedi ve benimle beraber yürüdü. Bu davranış üzerine, dürbünün başında yalnız bırakılan Nurettin Paşa'nın da arkamızdan geldiğini gördük. De diğim yere gittik. Yunan ordusunun esareti ile sonuçlanan o savaŞı, en ince noktalarına kadar bizzat idare ediyor ve gereken emirleri, doğrudan doğruya kolordu komutanlarına ve diğer komutanlara ben veriyordum.

Verdiğim emirlere göre tedbirler alınıp gerekli uygulamalara geçilir ken, Ordu Komutanı Nurettin Paşa yanımda duruyor ve durumu seyrediyordu. Bir aralık, kolordu komutanını benim yanımdan uzaklaştı rarak bazı emirler vermeye kalkışmış... Kolordu Komutanı bu emirleri uygulanabilir nitelikte bulmamış; ordu komutanı ile kolordu komutanı arasında neredeyse saygısızca bir çatışma durumu ortaya çıkmış. . . Kemalettin Sami Paşa, Nurettin Paşa'nınyanındanbiraz sertçe bir muamele ile ayrılmış. . Bu durumun farkına vardım. Kemalettin Sami Paşa'yı yanıma çağırıp, sükûnet ve disiplini koruması gerektiğini söyledim. Daha sonra, yalnız olarak Nurettin Paşa'yı çağırttım. Genel olarak bazı sorular sordum ve anlatmak istedim ki, kolordu komutanına verdiği emrin gerçekten de uygulanması mümkün değildir. Komutanlar, emir vermiş olmak için emir vermezler. Gerekli, uy gıılanabilir olan hususları emrederler ve emir verirken, kendini, o emri yerine getirecek olanın yerine koymak ere emrin nasıl yerine getirilip uy gulanacağını düşünmek ve bilmek gerekir.

Hal tercümesi broşürünün 9' uncu sayfasında, Irak'tan sonra "Kaf kas cephesine gitmiş olan Nurettin Paşa'nın 3 üncü Ordu Bölgeleri Komutanlığı'nda ve Ordu Komutanlığı Vekilliği'nde bir süre" bulunduğu yazılıdır. Bu görevlerzn nasıl birer görev olduğunu ve bu sürenin kaç gür olduğunu sormak lâzımdır.

Nurettin Paşa, Kafkas Cephesinden İstanbul'a dönüşünde " Aydın, Muğla ve Antalya Bölgeleri Komutanı" ünvanı ile İzmir'e gitmiş ve orada bulduğu, çoğunu 40 yaşından yukarı askerlik çağını aşmış erlerirt oluşturduğu dağınık birkaç birliği yeniden düzenleyerek ve yeni türk menler kurarak 21' inci Kolorduyu meydana getirmiş.

Efendiler, kolordu kurma işi, son zamanda, Birinci Dünya Savaşı' nın fantazileri sırasına geçmişti. Özellikle, karşısında düşman bulunmayan sabit bölgelerde, askerlik şubeleri ve başkanlıkları kuruyormuşçasına bir kolaylıkla, kolordu komutanlıkları kurulur ve yetkiler verilirdi. Gerçek ten bütün savaş cepheleri imdat diye feryat ederken, 21' inci Kolordu, de ğer verilen bir varlık olsaydı, Aydın bölgesinde yüzüstü bırakılmazdı.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

HAL TERCÜMESİ BROŞÜRÜNE GÖRE NURETTİN PAŞA'NIN İSTANBUL'DA VE ANADOLU'DA GÖRDÜĞÜ ÖNEMLİ İŞLER NELERDİ'

Broşürün 16' ncı sayfasında Nuretti Paşa'nın "Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının teşebbüsleriyle başlayan Millî Mücadele liderleri ile de ilişki kurarak..." İstanbul'da bir takım önemli işler yaptığından, sonunda İngilizler tarafından takibe başlanmış olduğundanu ve Mustafa Kemal Paşa 'dan aldığı davet yazılarında, artık İstanbul'dan çok Anadolu'da hizmet edilebileceğinin bildirilmesi üzerine Anadolu'ya geçmiş olduğundan söz ediliyor.

Efendiler, Nurettin Paşa'nın İstanbul'da İngilizlerle ve Damat Feri Paşa Kabinesi'yle anlaştığını,Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden ve onun hükûmetinden habersiz olarak, bizi, İstanbul ile uyuşturmaya çalıştığını ve bu münasebetle arada geçen telgraf haberleşmeleri üzerine Ankara'ya geldikten sonraki davranışlarını yeri geldiğinde anlatmıştım. Bunları tekrar etmeyeceğim.

18'inci sayfada : Yukarıda sayılan vatan hizmetlerini başarı ile yerine getirmiş olan Nurettin Paşa ile Büyük Millet Meclisi arasında bazı resmî işlerden dolayı anlaşmazlık çıkması üzerine, kendisi hemen Ankara'ya gelmiş ve bu anlaşmazlık olumlu bir çözüme bağlanarak giderilmiştir ifadesine rastlanmaktadır.

Nurettin Paşa'nın, Hükûmetçe nasıl Merkez Ordusu Komutanlığından alınarak Divan-ı Harb'e verilmek üzere Ankara'ya getirildiğini ve Meclisin, kendisine karşı gösterdiği şiddetli tepki, idamını isteyecek kadar ileri gitmişken, Başkomutan sıfatıyla, şahsen Meclis kürsüsünden, N u r e t t i n P a ş a'yı savunarak nasıl kurtarmış olduğumu da açıklamıştım. Burada yeri gelmişken yalnız bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim. Söz konusu broşürde yer alan ifadeye göre, bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır, bir de N u r e t t i n P a ş a... Bunlar karşı karşıya gelmişler ve aradaki anlaşmazlık giderilmiş... Bilindiği gibi, Meclis ile karşı karşıya gelebilen yalnız Hükûmet'tir. Meclis'in karşısında Hükümet vardır. Bir ordu komutanı; bir vali ve herhangi bir makam sahibi Meclis'in muhattabı olamaz. Broşürün 18'inci sayfasının son satırları, Nurettin Paşa' nın Tanrının lûtfuyla, vatanı tehlikeden kurtaran büyük zaferin başarıcısı ve yaratıcısı olduğunu, millî tarihe bu defa pek önemli ve benzeri görülmemiş bir şeref ve iftihar sayfası eklemeyi sağlamış bulunduğu....." nu açıklamaya ayrılmıştır.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

NURETTİN PAŞA, ZAFERDEN PAY ALMAYA EN AZ HAKKI OLANLARDAN BİRİDİR

Efendiler, bu kadar cür'etli bir iddia karşısında Şaşırmamak ve böyle bir iddiayı garip karşılamamak mümkün değildir. Gerçekten de Nurettin Paşa genel taarruzda 1' inci Ordu Komıitanlığı'nda bulundu. Diğer bütün komutanlarla birlikte kendisine emrettiğimiz görevleri yapmaya çalıştı. Bu durum, bütün Türk ordusuna ve ordumuzun büyük küçük bütün komutanlarına, subaylarına ve her erine ait olmak tabiî bulunan bir başarıyı ve şerefi, Nurettin Paşa'nın kendi şahsına malettirmesini gerektirmez. Bu iddia kadar anlamsız, asılsız ve ayıp bir şey olamaz. Nurettin Paşa'yı kazanılan zaferin yaratıcısı gibi göstermek olsa olsa kendisiyle alay etmek maksadına dayanabilir. Yoksa, Nurettin Paşa, Büyük Zafer'in şerefinden pay almaya en az hakkı olanlardan biridir.

Efendiler, Büyük Taarruz'da, Nurettin Paşa'yı, yalnız taarruzun ikinci günü Kocatepe'de yalnız bırakmıştım. Çünkü, düşmanın yenildiğini ve geri çekileceğini anlamıştık. Yenilgisini bozguna çevirmek ve geri çekilme hattını keserek düşman ordusunu esir etmek için, artık Kocatepe'de değil, durumu daha genel olarak gözden geçirecek ve ona göre etraflı tedbirler alacak yerde bulunmamız gerekiyordu. O gün bile, Cephe Komutanı İsmet Paşa'nın uygun görüp benim imzam ile yazdığı cesaret verici kısa bir yazıyı telefonla okuyarak Nurettin Paşa 'nın maneviyatını kuvvetlendirmek için tedbir almak gereği duyulmuştu.

NURETTİN PAŞA'YI VE ORDUSUNU BİZZAT TAKİP ETMEK VE YÖNETMEK ZORUNDA KALDIM

Ondan sonra, Nurettin Paşa'yı ve ordusunu bizzat takip etmek ve yönetimine müdahele etmek zorunda kaldım. Böyle yapmasaydım, Nurettin Paşa'nın yaptığı hatâları düzeltmek güçleşirdi. Dumlupınar'da, ordusunun Kurmay başkanı Emin Paşa'nın ileri hareket için hazırladığı harekât emrinin kapsamını anlamayan, fakat anlamamış değil de daha iyisini düşünmek ve yapmak istiyormuş gibi davranan Nurettin Paşa'nın bir kararsızlığa düşmesi üzerine, kararsızlıkla geçirilecek zaman olmadığını hatırlatarak gereken talimatı bizzat yazdırdığım zaman Nurettin Paşa bana demiştiki: "Paşam siz bizi yalnız ve serbest bırakmıyorsunuz!" Buna orada bulunan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri, ciddî bir dille ve şu yolda cevap verdi : "Paşa, paşa dedi. Bu ordu bizim ve bütün memleketin göz bebeğidir. Onun sevk ve idaresini tesadüfe bırakamayız! "

Dumlupınar'dan Uşak'a giderken, yolda Nurettin Paşan' nın aldığı tedbirlerdeki yetersizliğin farkına varıp, Nurettin Paşa'nın tümenlerine bizzat emir vererek tedbir aldırmasaydım, Trikopis' in esir düşmesi mümkün olmayabilirdi. Uşak'ta beklenmedik kötü bir durumla karşılaşabilirdik. İzmir'e vardıktan ve hükûmet dairesine girdikten sonra, güneyden gelen top ve tüfek seslerini bizzat işitip, Nurettin Paşa'nın tedbirsizliğini ve gafletini anlayıp doğrudan doğruya kendim emir vererek tedbir aldırmasaydım, İzmir'e girmiş ve İzmir sokaklarında halkın arasına karışmış olan birliklerimizin, biz de içinde olduğumuz halde, paniğe kapılarak darmadağın olması ihtimalden uzak değildi.

İşbilirlik ve ileri görüşlülük iddiasında bulunan Nurettin Paşa'nın, İzmir'de yabancı memurlarla yaptığı zapta geçmiş konuşmasını bizzat düzeltmeseydim, İzmir'e girmekten doğan genel sevincin sönmesine yol açacak durumlardan kaçınmak belki de mümkün olmayacaktı.

Efendiler, bu söylediklerim, ordunun bütün ileri gelenlerince bilinen gerçeklerdir. Bu gerçekleri yalnız bir kişinin farketmediği anlaşılıyor. O da N u r e t t i n P a ş a 'dır. Kuşatıcı, galip, fâtih, gazi ünvanlarıyla kendini hatırlatmak gibi çocukça bir sevdaya kapılan N u r e t t i n Paşa'nın, "Kûtülâmare kuşatıcısı Nurettin Paşa" diye bir kartını görmüştüm. Nurettin Paşa bu kartı, Taşköprü'de otururken, Kastamonu Valisi ve o bölgenin komutanı bulunan Muhittin Paşa'ya (şimdiki Kahire Büyükelçisi) göndermiş. Kartın boş yerlerine yazdığı yazılarda, karttaki ünvana işaret ederek, "bunu da benden kimse alamaz ya!" diye bir ibare vardı. Muhittin Paşa, bu kartı ve karttaki yazıyı, akıl ve ferasetle bağdaşır görememiş ve dikkate değer bulmuş olduğundan aynen bana göndermişti. Evet, onu ondan kimse geri alamaz. Fakat onu ona veren de yoktur. Her başarılı savaşa katılan kimsenin, hakkı olmadığı halde kendisini başarının tek kazanıcısı ve galibi ilân etmesi, örnek alınacak bir ahlâk kuralı değildir. Memleketin çocuklarına, böyle asılsız tarz ve tavırlar takınma alışkanlıkları veremeyiz. Gelecek nesillere, böyle havadan galip, fatih olunabileceği gibi sakat bir düşünceyi miras bırakamayız.

MİLLET VE TARİH ÜNVAN VERMEKTE O KADAR CÖMERT DEĞİLDİR

Hal tercümesi broşürünün kapağındaki "gazi" ünvanının kullanılmasına gelince, bu ünvanı, Nurettin Paşa'ya (A.S.) harfleri verebilir. Fakat, gerçek ve kanun bununla yalnız ve sadece alay eder. Gerçi savaşa "ya şehit ya da gazi olmak için" gidilir. Genel olarak, kahramanlık meydanında ölenlerin hepsine şehit derlerse de, sağ kalanların hepsine gazi ünvanı verilmez. Bu ünvanı ancak kanun verir. Medenî bir milletin yüksek çıkarları uğruna yapmaya mecbur olduğu harpler, Arap aşiretlerinin dolayısıyla biribirine karşı açtıkları gazve (203) değildir. Öyle bile olsa, bu savaştan sağ salim çıkanlara belki yalnız anaları babaları takdir için "benim gazi oğlum!" diyerek övünürler. Fakat millet ve tarih ünvan vermekte o kadar cömert değildir.

Hal tercümesinin son sayfasından da bir cümle alarak bu hikâyeye son verelim: Nurettin Paşa "Irak cephesinde iken yerli halk tarafından kendisine verilmiş bulunan, Peygamber Hazretlerinin Kerbelâ'da yatan torunu İmam Hüseyin Hazretleri 'nin mübarek kılıcını taşımakla şeref duymaktadır."

Efendiler, bu ne lâftır!

Kerbelâ, Peygamber'in torunu, imam, mübarek kılıç, şeref duymak gibi, cahil takımının hoşuna gidecek lâflarla milleti kandırma politikasını benimseyenler, artık insaf etsinler!.. Millet de dikkat ve uyanıklığını artırsın !. .

Efendiler, tek başlarına hareket ederek başarı elde edemeyecelclerini anlayan bazı kimseler de ikiyüzlü davranışlarla içimize girme yolunu bulabilmişlerdir. Bunların içyüzü İkinci Meclis toplanıp göreve başladıktan sonra görülecektir.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci seçim dönemi, yeni Türkiye Devleti'nin tarihinde, mutlu bir geçiş devresine rastladı. Gerçekten de dört yıllık istiklâl mücadelemiz, milletimizin şanına lâyık bir barış ile sonuçlanmış bulunuyordu.

24 Temmuz 1923'te, Lozan'da imza edilen antlaşma, 24 Ağustos 1923'te Meclis'te onaylandı.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASINDAN SONRA TÜRKİYE'YE YAPILAN DÖRT BARIŞ TEKLİFİ ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Efendiler, Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra, düşman devletler tarafından Türkiye'ye dört defa barış şartları teklif edilmiştir. Bunların birincisi, Sévres taslağıdır. Bu taslak hiçbir görüşmenin ürünü olmayıp itilaf Devletleri tarafından Yunan Başvekili Mösyö

Vezinones'un da katılmasıyla düzenlenmiş ve Vahdettinn 'in hükümeti tarafından 10 Ağustos 1920'de imza edilmiştir.

Bu taslak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce tartışılmaya değer bile sayılmamıştır.

İkinci barış teklifleri, Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra toplanan Londra Konferansı'nın sonunda 12 Mart 1921 tarihinde yapılmıştır. Bu teklifler Sévres Antlaşması'na bazı değişiklikler getiriyor ise de, üzerinde durulmamış olan meselelerde Sévres taslağındaki maddelerin olduğu gibi bırakıldığını kabul etmek gerekir.

Bu teklifler, bizce tartışılmaya yol açmadan İkinci İnönü Muharebesi'nin başlamasıyla sonuçsuz kalmıştır.

Üçüncü barış teklifleri, 22 Mart 1922'de, yani Sakarya zaferinden ve Fransızlarla imzalanan Ankara Anlaşması'ndan sonra ve yakında yeni bir taarruzumuzun beklendiği sıralarda, Paris'te toplanan İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları tarafından yapılmıştır. Bu tekliflerde, artık işe Sévres taslağını temel olarak ele alma usulünden vazgeçilmiş ise de, ana gayeleri ile milli gayemizi gerçekleştirmekten uzaktı. Dördüncü teklif Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelerdir.

İtilaf Devletleri'nce Türkiye'ye kabul ettirilmesi düşünülen esaslar ile, Milli Mücadele sayesinde ulaşılan sonucu açıkça gözler önüne serebilmek için, bu dört türlü teklif arasında en önemli noktaları içine alacak şekilde kısa bir karşılaştırma yapmayı yararlı sayarım.

1. SINIRLAR

a) Trakya sınırı :

Sévres'de : Çatalca hattından biraz ileride bulunan Podima - Kalikratya hattı.

Mart 1921 teklifinde : Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 teklifinde : Tekirdağ bize, Babaeski Kırkkilise (204) ve Edirne Yunanlılara kalacak şekilde bir hat.

Lozan'da : Karaağaç'da bizde olmak üzere Meriç hattı.

b)İzmir bölgesi :

Sévres taslağında : Bu bölgenin sınırları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar ve Kemer iskelesine azçok yakın yerlerden geçmektedir.

Bu bölge, Türk hakimiyetinde kalacak, fakat Türkiye, bu hakimiyetini kullanma hakkını Yunanistan'a devredecek. Türk hakimiyetinin belirtisi oiarak,İzmir şehrinin dış istihkamlarından birinde Türk bayrağı bulunacak. Bir bölge meclisi toplanacak ve beş yıl sonra bu meclis, bu bölgenin sürekli olarak Yunanistan'a katılmasına karar verebilecekti.

Mart 1921 teklifinde : İzmir şehri Türk hakimiyetinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulunacak ve İzmir bölgesinin geri kalan yerlerinde, çeşitli unsurların nüfus oranlarına göre oluşturulacak bir jandarma birliği görev alacak ve buna İtilaf Devletleri'nin subayları komuta edecek.

Yönetim işlerinde de yine aynı nüfus oranı göz önünde bulundurulacak, bölgenin Milletler Cemiyeti'nce tayin edilecek bir Hristiyan valisi olacak, bunun yanında seçim yoluyla kurulmuş bir meclis ile bir danışma kurulu bulunacak. Valilikçe, Türkiye'ye gelir artışına göre ayarlanacak bir vergi konacak; bu anlaşma beş yıl süre ile geçerli olup iki taraftan birinin isteği üzerine Milletler Cemiyeti'nce değişikliğe uğratılabilecek.

Mart l922 teklifinde : Bütün Anadolu ve dolayısıyla İzmir de bize geri verilecek yolunda aldatıcı bir vaat. İzmir Rumları'nın yönetime adaletli bir şekilde katılmasını sağlamak için ve

aynı hakkın Yunanistan'da kalacak Edirne Türklerine de verilmesi şartıyla bir usul tespiti konusunda Ytilâf Devletleri, Türkiye ve Yunanistan ile anlaşacaklardır.

Lozan'da : Elbette bu gibi meseleler söz konusu bile edilmemiştir.

c) Suriye sınırı :

Sévres'de : Akdeniz kıyısında aşağı yukarı Karataş burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır.

Mart 1921'de : Aşağı yukarı şimdiki sınır olmak üzere Fransızlarla ayrıca bir anlaşma imzalanmıştır.

Lozan'da : 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'ndaki sınır olduğu gibi bırakılmıştır.

d) Irak sınırı :

Sévres'de : İmadiye bizde kalmak şartıyla, Musul ilinin kuzey sınırı.

Mart 1921 teklifinde : Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 teklifinde : Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da : çözümü daha sonraya bırakılmıştır.

e) Kafkas sınırı:

Sévres'de : Türk - Ermeni sınırının tayini Amerika Cumhurbaşkanı W i l s o n 'a bırakılmıştır. W i l s o n, sınır olarak Karadeniz kıyısında Giresun'un doğusundan başlayan, Erzincan'ın batı ve güneyinden, Elmalı, Bitlis ve Van Gölünün güneyinden geçen ve birçok noktada Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk - Rus Cephesini izleyen bir hattı göstermiştir.

Mart 1921 teklifinde : Milletler Cemiyeti bir Ermeni yurdu kurulması için doğu illerinden Ermenistan'a bırakılacak toprakların tespiti için bir komisyon kuracak, Türkiye bu komisyonun kararını kabul edecek.

Lozan'da : Bu konu ortadan kaldırılmıştır.

f) Boğazlar bölgesi :

Sévres'de : Rumeli'nin Türkiye'de kalan bütün parçaları.

Anadolu'nun Adalar Denizi üzerinde aşağı yukarı İzmir bölgesinin sınırından başlayarak Manyas Gölünün güneyine, Bursa'nın ve İznik'in biraz kuzeyinden ve Sapanca Gölünün batı ucundan Ahabadr (205) deresinin göle döküşdüğü yere kadar uzanan bir hatla sınırlandırılmış bölge. Bu bölgelerde asker bulundurmak ve askerî harekatta bulunmak hakkı yalnız İtilaf Devletleri'ne aittir. Bu bölgedeki Türk jandarması da İtilaf Devletleri'nin komutası altında olacaktır.

İtilaf Devletleri, bu bölge içinde, askerî maksatlarla kullanılabilecek yol ve demiryolu yapımını yasaklayabileceği gibi, yapılmış olan yollardan bu gayeyle kullanılacak olanları da tahrip ettirebilecektir.

Mart l921 teklifinde : Çanakkale güneyinde Bozcaada (206) karşısınndan Karabiga'ya çekilen hattın kuzeyi ile Boğaziçi'nin her iki yakasında - 25 kilometrelik bir bölge.

Çanakkale boğazına hakim olan her iki tarafındaki adalar .

İtilaf Devletleri yalnız Yunanistan'a kalacak olan Gelibolu ve bize kalacak olan Çanakkale'de asker bulunduracak böylece, İstanbul'u ve İzmit yarımadasını boşaltacak, Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurmasına ve Anadolu'dan Rumeli'ye ve Rumeli'den Anadolu'ya asker geçirmesine izin verecektir.

Mart 1922 teklifinde : Çanakkale'nin güneyinde Erdek yarımadası dışarda kalmak

üzere Çanakkale sancağı. Boğaziçinin güneyinde o zaman tarafsız sayılan bölge, yani aşağı yukarı İzmit yarımadası askersiz bölge olacaktır.

Bizde İtilaf Devletleri'nin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

Lozan'da : Gelibolu yarımadası ile Kumbağı, Baklaburnu hattının güney - doğusu, Çanakkale bölgesinde kıyıdan yirmi kilometrelik bir yer ve Boğaziçi'nin iki yakasında kıyıdan on beş kilometrelik birer bölge ve Marmara da da İmralı dışındaki adalarla İmroz ve Bozcaada askerden arınmış bir duruma getirilecektir.

Hiç bir yerde İtilaf Devletleri'nin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

2. KÜRDİSTAN

Sévres'de : Fırat'ın doğusunda ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan bölge için İtilaf Dcvletleri temsilcilerinden kurulacak bir komisyon özerk bir yönetim şekli hazırlayacaktır.

Antlaşmanın imzalanmasından bir yıl sonra bu bölgenin Kürt halkı Milletler Cemiyeti Meclisi'ne başvurarak Kürtlerin çoğunluğunun Türkiye'den ayrı bağımsız bir devlet kurmak istediklerini ispat ederse ve Meclis de bunu kabul ederse, Türkiye bu bölgedeki her türlü haklarından vazgeçecektir.

Mart l92l teklifinde : İtilaf Devletleri,şimdiki durumu gözönünde bu konuda Sévres taslağında değişiklik yapılmasını dikkate alma eğilimindedir. Şu şartla ki, özerk yönetilen bölgelerle Kürt ve Asuri - Geldani çıkarlarının yeterince korunması için tarafımızdan kolaylıklar gösterilsin.

Mart l922 teklifinde : Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da : Elbette söz konusu ettirilmemiştir.

3. İKTİSADİ NÜFUZ BÖLGELERİ

Sévres Antlaşması'ndan sonra İtilaf Devletleri'nin aralarında imza ettikleri üçlü anlaşmaya (207) göre :

a)Fransız nüfuz bölgesi :

Suriye sınırıyla aşağı yukarı Adana ilinin batı ve kuzey sınırı, Kayseri ilie Sivas'ın kuzeyinden geçen Muş'u dışarıda bırakarak bu kasabaya yaklaştıktan sonra Cizre'ye giden bir hattın içinde kalan bölge.

b) İtalyan nüfuz bölgesi :

İzmit yarımadasından çıktıktan sonra Afyonkarasihar'a kadar Anadolu demiryolu hattı ve oradan Kayseri yakınlarında Erciyas dağı yöresine kadar giden hatla İzmir bölgesi, Adalar Denizi, Akdeniz ve Fransız bölgesi arasında kalan bölge.

Mart l92l'de : Bekir Sami Bey ile Fransız ve İtalyan Dışişleri Bakanları arasında imza olunup hükumetçe reddedilen anlaşmalara göre:

a) Fransız nüfuz bölgesi :

O sırada Fransız işgali altında bulunan yerlerle Sivas, Elazığ ve Diyarbakır illeri.

b) İtalyan nüfuz bölgesi:

Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının daha sonra tayin edilecek kısımları.

Mart 1922 teklifinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da : Söz konusu edilmemiştir.

4.İSTANBUL

Sévres'de : AntlaŞma samimiyetle uygulanmadIĞI takdirde İstanbul da bizden alınacaktır.

Mart 1921 teklifinde : Bu tehdidin kalkacağı, Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurabileceği ve Boğaziçi'nin çevresindeki askerden arınmış bölgeden askerî kuvvet geçirilmesine izin verileceği belirtilmiştir.

Mart 1922 teklifinde : İstanbul'dan çıkarılacağımız tehdidinin kaldırılacağı ve İstanbul'da bulundurulabilecek Türk kuvvetinin arttırılacağı vaad edilmektedir.

Lozan'da : Söz konusu olmamıştır.

5. VATANDAŞLIK

Sévres'de : Gerek Yunanistan da dahil olmak Üzere İtilaf Devletleri'nden gerek yeni kurulan devletlerden birinin (Ermenistan v.b.) vatandaşlığına girmek isteyen Türk uyruklulardan hiç kimseye Türk Hükümeti'nce engel olunmayacak ve bunların yeni vatandaşlığı kabul edilecektir.

Mart 1921 teklifinde : Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 teklifinde : Söz konusu edilmemiiştir.

Lozan Antlaşmasında : Söz konusu edilmemiştir.

Ancak, görüşmeler sırasında, İtilaf Devletleri, bir kimsenin vatandaşlığını tayin hususunda, Türkiye'deki yabancı elçilik ve konsoloslukların verecekleri belgelerin yeterli sayılmasını istemişlerdi. Bu teklif, Sévres taslağının yukarıda söz konusu olan 128' inci maddesinin yeni bir şekliydi. Hiç şüphe yok ki tarafımızdan reddedilmiştir.

6. ADLİ KAPİTÜLASYONLAR

Sévres'de : İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın temsil edildikleri dört üyeden kurulu bir komisyon, kapitülasyonlardan yararlanan diğer devletlerin uzmanlarıyla birlikte yeni bir usul düzenleyecek ve Osmanlı Hükumeti'ne danıştıktan sonra bu usulü tavsiye edebilecek.

Osmanlı Hükumeti bu usulü kabul edeceğini şimdiden taahhüt edecek.

Mart 1921 teklifinde : Bu komisyonda Türkiye'nin de temsil edilmesine İtilaf Devletleri razı olmaktadır.

Mart 1922 teklifinde : Aynı teklif.

Lozan'da : Kapitülasyonlarla ilgili hiçbir kayıt yoktur.

Danışma niteliğinde olmak üzere birkaç yabancı uzmanı beş yıl için hizmetimize almayı kabul ettik.

7. AZINLIKLARIN KORUNMASI

Sévres'de : 1918 Ateşkes Antlaşmalarından sonra yapılan bütün antlaşmalarda yer alan hükümlerden başka, Türkiye'ye, özellikle a'aşağıdaki hususlar kabul ettirilmek istenmiştir :

a) Yerlerinden ayrılmış olan ve Türk olmayan bütün halkın eski yerlerine gönderilmesi.

Başkanları Milletler Cemiyeti'nce tayin edilecek olan hakem komisyonları vasıtasıyla bunların haklarının geri verilmesi; bu komisyonlar istedikleri takdirde, Türk olmayan halkIn zarar görmüş mal ve mülklerinin onarımı için de ücretleri hükumetçe ödenecek işçilerin sağlanması, zorla göç ettirme ve buna benzer işlerde parmağı bulunduğu, söz konusu komisyonlar tarafından iddia edilen bütün şahısların sürgün edilmesi v.b.

b) Türk Hükumeti, azınlıkların parlamentoda kendi nüfusları oranında temsil edilmelerini sağlayan bir seçim kanunu tasarısını, iki yıl içinde İtilaf Devletleri'ne sunacaktır.

c) Patrikhaneler ile bunlara benzer kuruluşlara tanınmış olan bütün imtiyazlar arttırılarak daha da sağlamlaştırılmakta ve bunların idare ettikleri okul, yetimhane v.b. konusunda ogüne kadar hükumetin sahip olduğu sınırlı denetleme hakkı da elinden

alınmaktadır.

d) İtilaf Devletleri, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin görüşünü aldıktan sonra, bu kararların uygulanmasını sağlayacak gerekli tedbirleri tespit edecektir . Türkiye, bu konuda sonradan alınacak her tedbiri kabul edeceğini şimdiden taahhüt edecektir.

Mart 1921 teklifinde : Azınlıklar söz konusu edilmemiştir. Bu teklifte Sévres'de yapılacak değişiklikler yeraldığı için, bundan, adı geçen antlaşmanın azınlıklarla ilgili bölümünün değiştirilmeveceği sonucu çıkarılabilir.

Mart 1922 teklifinde : Türkiye ve Yunanistan'daki azınlıklarla ilgili bir sıra tedbirin teklif edileceği ve bunların gereğince uygulanmasını kontrol için Milletler Cemiyeti'nce komiserler tayin edileceği yazılıdır.

Bu bir sıra tedbirin neler olduğu açıklanmamıştır.

Lozan'da : Misak-ı Milli'mizde kabul etmiş olduğumuz üzere ve yalnız Müslüman olmayanlar için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan bütün milletlerarası antlaşmalarda yer alan hükumler.

8. ASKERLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Sévres'de :

a) Türkiye'nin silahlı kuwetleri şu sayıları aşmayacaktır.

Saray Muhafız Birliği 700 Kişi

Jandarma 35.000 Kişi

Jandarmayı desteklemek üzere özel birlikler 15.000 Kişi 50.700 Kişi

Bu sayıya Harp Akademisi ve askerî okullar öğrencileri ile, depo birliklerinde ve çeşitli görevlerde çaly' an er ve subaylar da dahildir.

Özel birliklerin 15 batarya dağ topu bulunabilecek, sahra veya ağır top olmayacaktır.

Memleket, çeşitli bölgelere ayrılacak ve her bölgede bir jandarma birliği (legion) bulunacaktır.

Jandarmanın topu ve teknik araçları bulunmayacaktır.

Özel birlikler, kendi bölgelerinin dışında kullanılamayacaktır.

Jandarma subayları arasında, sayıları 1.500'ü geçmemek üzere yabancı subaylar bulunacaktır. Her bölgedeki yabancı subaylar aynı milletten olacaktır. Özel birliklerin erleriyle, jandarmalar hep paralı olup bunlar en az iki yıl askerlik yapacak ve mecburi askerlik hizmeti kalkacaktır.

Her bölgedeki birliğe alınacak er ve çeşitli unsurların birlikte temsil edilmesine mümkün olduğu kadar dikkat edilecektir.

Deniz kuvvetlerimiz, yedi gambot ve altı torpidoyu geçmeyecek, hiçbir uçağımız ve güdümlü balonumuz olmayacaktır.

İtilaf Devletleri'nin kara, deniz ve hava denetleme komisyonlarının memleketimiz içinde her türlü denetleme hakları olacaktır. Özellikle Kara Denetleme Komisyonu :

Türkiye'nin kullanabileceği polis, gümrükçü, orman korucusu v.b. görevlilerin sayısını tayin etme, artacak silah ve cephanemizi teslim alma, memleketimizi bölgelere ayırma, her bölgede bulunacak jandarma ve özel birlik sayısını tespit etme, bunların hangi işlerde ve ne şekilde çalıştırıldıklarını denetleme, yabancı subayların sayılarını ve oranlarını tayin etme ve hükümetle işbirliği yaparak yeni silahlı kuvvetlerimizi düzenleme gibi işlerle görevli olacaktır.

Mart 1921 teklifinde :

Jandarma sayısı 45.000'e, özel birliklerin sayısı 30.000'e çıkarılmıştır.

Jandarmanın memleket içindeki dağıtım şekli, yukarıda sözü edilen İtilaf Devletleri temsilcilerinden kurulu Denetleme Komisyonu ile hükümet arasında anlaşmaya varılarak tespit edilecektir.

Jandarma subay ve astsubay oranı arttırılacakır. Yabancı subayların sayısı azaltılacak ve bunların birliklere dağıtılması Denetleme Komisyonu ile hükumet arasındaki anlaşmaya göre kararlaştırılacaktır (Bununla, belki de her bölgede aynı milletten yabancı subayların bulunmayacağı kastedilmiştir).

Mart 1922 teklifinde : Paralı asker usulünün devam ettirilmesi, Jandarmanın 45.000'e, özel birtiklerin 40.000' e çıkarılması.

Jandarmada, yabancı subaylara görev verilmesi Türkiye'ye tavsiye edilmekle birlikte, bu nokta şart olarak ileri sürülmemektedir.

Lozan'da : Trakya ve Boğazlar'da askerden arınmış duruma getirilen bölgelerle ilgili sınırlandırmalar dışında hiçbir kayıt yoktur. Üstelik, Boğaziçi'nin iki yakasındaki askerden arınmış bölgede, 12.000 asker bulundurabilme hakkını elde etmişizdir.

9. CEZA

Sévres projesinde: Türkiye harp sırasında harp kurallarına aykırı şekilde hareket etmiş veya Türkiye içinde zulüm yapmış, zorla sürgün etme v.b. işlere karışmış olan kimseleri, istedikleri takdirde, İtilaf Devletleri'ne (Yunanistan dahil) ve Türkiye'den toprak almış devletlere (Ermenistan v.b.) teslim edecektir. Bu gibi kimseler, kendilerini isteyen devletin Divan-ı Harb'i tarafından yargılanıp cezalandırılacaktır.

Mart 1921 teklifinde : İtilaf Devletleri'nin teklifinde bundan söz edilmemiştir. Ancak, B e k i r S a m i B e y 'in, İngilizlerle imza etmiş olduğu esirlerin geri verilmesi ile ilgili sözleşmede, elimizdeki bütün İngilizleri serbest bırakarak bir kısım Türkleri suçlu sayıp İngilizlerin elinde bırakmaya razı olması, Sévres taslağında yer alan önceki hükümlerin daha hafifletilmiş şeklinden başka bir şey değildir.

Mart 1922'de : Bu konu üzerinde durulmamıştır.

Lozan'da : Bundan söz edilmemiştir.

10. MALİ HÜKÜMLER

Sévres'de : İtilaf Devletleri, Türkiye'ye yardım olsun diye, İngiliz , Fransız ve İtalyan temsilcilerinden kurulu bir Maliye Komisyonu oluşturacaklar; bu komisyonda danışman olarak bir Türk komiseri bulunacaktır.

Bu komisyonun görev ve yetkileri aşağıdaki şekilde olacaktır:

a) Türkiye'nin gelirlerini korumak ve artırmak için her türlü tedbiri alacaktır.

b) Türk Meclis-i Mebusanı'na sunulacak olan bütçe, daha önce Maliye Komisyonu'na verilecek ve onun kabul ettiği şekilde Meclis'e gönderilecektir. Meclis'in yapacağı değişiklikler, ancak komisyonca uygun görülürse yürürlüğe konabilecektir.

c) Komisyon, mali kanun ve tüzüklerin uygulanmasını, doğrudan doğruya kendisine bağlı bulunan ve üyeleri kendisinin uygun bulacağı kimselerden seçililip tayin edilecek olan Türk Maliye Teftiş Hey'eti vasıtasıyla denetleyecektir.

d) Düyun-ı Umumiye (208) idaresi ve Osmanlı Bankası ile anlaşarak Türkiye'nin para işlerini düzenleyecek ve düzeltecektir.

e) Türkiye'nin, Düyun-ı Umumiye'ye ayrılan gelirleri dışındaki bütün gelirleri bu Maliye Komisyonu'nun emrine verilecektir. Komisyon bunlarla :

Önce, kendisine ve Türkiye'de kalacak olan İtilaf Devletleri işgal kuvvetlerine ait giderleri karşıladıktan sonra, 30 Ekim 1918 tarihinden beri İtilaf Devletleri ordularının gerek bugünkü Türkiye'de gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun başka yerlerindeki giderlerini ödeyecektir.

ikinci olarak, Türkiye yüzünden zarar görmüş olan İtilaf Devletleri uyruklularının zarar ve ziyanını ödeyecektir.

Türkiye'nin ihtiyaçları bundan sonra dikkate alınacaktır.

f) Hükumetçe verilecek her bir imtiyaz için Maliye Komisyonu'nun uygun bulması şarttır.

g) Bugün yürürlükte olan ,bazı gelirlerin doğrudan doğruya Düyun-ı Umumiye tarafından toplanması usulü, Komisyon'un onayı ile mümkün olduğu kadar genişlemesine yaygınlaştırılacak ve bütün Türkiye'ye uygulanacaktır.

Gümrükler, Maliye Komisyonu tarafından tayin veya işten çıkarılabilecek ve kendisine karşı sorumlu olacak bir genel müdürün yönetiminde bulunacaktır.

Mart 1921 teklifinde : Yukarıda sözü edilen Maliye Komisyonu Türk Maliye Nazırının fahri başkanlığı altında bulunacaktır. Komisyonda bir Türk temsilci bulunacak ve bunun, Türk maliyesi ile ilgili konularda oyu olacaktır. İtilaf Devletleri'nin mali çıkarları ile ilgili konularda ise, Türk temsilcinin yetkisi, ancak danışma niteliğinde olacaktır.

Türk parlamentosu, Türk Maliye Nazırı ile Maliye Komisyonu tarafından ortaklaşa hazırlanacak olan bütçede değişiklik yapma yetkisini taşıyacaktır. Fakat bu değişiklik bütçenin denkliğini bozacak şekilde ise, bütçe onaylanmak üzere yeniden Maliye Komisyonu'na gönderilecektir.

Türk hükümeti, imtiyazlar verme hakkını yine elde edecektir. Ancak, Türk Maliye Nazırı bu konudaki sözleşmelerin, Türk hazinesinin çıkarlarına uygun olup olmadığını, Maliye Komisyonu ile birlikte inceleyecektir ve bu konuda ortaklaşa bir karar alacaktır.

Mart 1922 teklifinde : Maliye Komisyonu kurulmasından vazgeçilmektedir. Fakat, İtilaf Devletleri'ne olan savaştan önceki borçların ve aşırı olmayan bir tazminatın ödenmesi konusundaki gerekli denetlemenin Türk hakimiyeti ilkesi ile bağdaştırılmasına çalışılacaktır.

Savaştan önceki Düyun-ı Umumiye komisyonu olduğu gibi bırakılacak, yukarıda belirtilen iş için İtilaf Devletleri'nce bir tasfiye komisyonu kurulacaktır.

Lozan'da : Bu gibi bağlayıcı hükümlerin hepsi kaldırılmıştır.

11. İKTİSADİ HÜKÜMLER

Sévres'de : Kapitülasyonlardan yararlanma hakkı savaştan önce bunlardan yararlanan İtilaf Devletleri uyruklularına geri verilecek; bu hak, bunlardan daha önce yararlanmamış olan Yunanistan, Ermenistan v.b. devletler uyruklarına da tanınacaktır.

(Bu haklar arasında, birçok vergiden muaf olma hakkının bulunuşu ve vatandaşlık bölümünde görüldüğü üzere, her Türk vatandaşının, İtilaf Devletleri'nden birinin vatandaşlığına girmesine engel olma hakkının bizden alındığı hesaba katılırsa, bu hükmün genişliği daha iyi anlaşılır).

Gümrük tarifeleri için 1907 tarifesi (% 8) yeniden yürürlüğe konulmaktadır.

Türkiye, İtilaf Devletleri gemilerine en azından Türk gemilerine verdiği hakkı tanıyacaktır.

Yabancı postalar yeniden kurulacaktır.

Mart 1921 teklifinde: Bazı şartlara bağlı olarak yalnız yabancı postaların kaldırılmasının düşünüleceği söylendiğine göre, diğer hükümler olduğu gibi bırakılmaktadır.

Mart 1922 teklifinde : İngiliz, Fransız, İtalyan, Japon ve Türk temsilcilerinden ve kapitülasyonlardan yararlanan öteki devletlerin uzmanlarından oluşan bir komisyon, barışın yürürlüğe girmesinden sonra geçecek üç ay içinde, İstanbul'da toplanıp kapitülasyon sisteminin değiştirilmesiyle ilgili teklifler hazırlayacaktır.

Bu teklifler, mali konularda, yabancı uyrukluların Türklerle eşit vergi vermesini sağlayacaktır. Bu tekliflerde, gümrük vergisinde gerekli görülecek değişikliklerin yapılmasına da yer verilecektir.

Lozan'da : Kapitülasyonların her türlüsü kökünden ve ebedi olarak kaldırılmıştır.

12. BOĞAZLAR KOMİSYONU

Sévres'de : Kendine has bayrağı, bütçesi ve polis kuvveti bulunacak olan bu komisyon, gemilerin boğazlardan geçmesi, fenerler, kılavuzluk v.b. işlerle uğraşacak ve daha önce Yüksek Sağlık Kurulu'nun (209) yaptığı görevlerle, kurtarma işleri artık bir komisyonun gözetimi altında ve onun vereceği talimat çerçevesinde yerine getirilecek ve komisyon, Boğazlar'ın serbestliğini tehlikede sayınca İtilaf Devletleri'ne başvurabilecektir.

Komisyonda Amerika , İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya'nın temsilcileri ikişer oya sahip olacaklardır.

Amerika istediği zaman, Rusya da Milletler Cemiyeti'ne girdiği andan başlayarak bu komisyona katılabileceklerdir.

Komisyon üyeleri, diplomatik dokunulmazlıktan yararlanacaklardır. Komisyona sırayla ve ikişer yıl süreyle, ikişer oya sahip devletlerin temsilcileri başkanlık edecektir.

Mart 1921 teklifinde : Türk temsilcisi de iki oya sahip olacak ve Boğazlar Komisyonu'na başkanlık edecektir.

Mart 1922 teklifinde : Aynı şekilde, Türk temsilcisi komisyona başkanlık edecektir. Boğazlarla ilgili bütün devletler komisyonda temsil edilecektir.

Lozan'da : Komisyonun başkanlığı bize verilmiştir. Komisyonun görevi, gemilerin Boğazlar'dan geçişinin Boğazlar Sözleşmesi hükümlerine uygunluğunu sağlamaktan ibarettir. Komisyon her yıl Milletler Cemiyeti'ne rapor verecektir.

Yine bu anlaşmayla, İstanbul'daki Milletlerarası Sağlık Kurulu (210) kaldırılarak, sağlık işleri Türk hükumetine bırakılmıştır.

Saygıdeğer Efendiler, Lozan Barış Antlaşması'ndaki hükümleri öteki barış teklifleriyle daha fazla karşılaştırmanın yersiz olduğu düşüncesindeyim. Bu antlaşma, Türk milletine karşı, yıllardan beri hazırlanmış ve Sévres Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış büyük bir suikastin sonuçsuz kaldığını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasi zafer eseridir!

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

TÜRK DELEGELER HEYETİ BAŞKANI İSMET PAŞA İLE HÜKÜMET BAŞKANI RAUF BEY ARASINDA ÇIKAN ANLAŞMAZLIK Etendiler, burada, Lozan barış görüşmeleri

sırasında çıkan ve barış imzalandıktan sonra açığa vurulup yayılan bir konuyu ele alarak kamuoyunu aydınlatmak isterim. Açığa vurulan ve yayılan konu, Türk Delegeler Hey'eti Başkanı İsmet Paşa ile Hükûmet Başkanı Rauf Bey arasında çıkan anlaşmazlıktır.

Bu anlaşmazlığı, ilgili belgeleri inceleyerek köklü ve ciddî sebeplere dayandırmak güçtür. Bu bakımdan, anlaşmazlığı daha çok ruhî ve duygusal açıdan değerlendirmek gerektiği görüşündeyim.

Çeşitli vesilelerle belirtmiştim ki, Lozan Konferansı söz konusu olduğu zaman, Delegeler Hey'eti Başkanlığı'na R a u f B e y 'in getirilmesi eğilimi vardı. Gerçekten R a u f B e y de Delegeler Hey'eti Başkanı olmak istiyordu. İ s m e t P a ş a'nın askerî danışman olarak kendisiyle birlikte gönderilmesini de benden rica etmişti. Ben, R a u f Bey'e, İsmet Paşa 'dan yararlanmanın, ancak onun başkan olarak gönderilmesiyle mümkün olacağı cevabını verdim. Sonra, bilindiği gibi, Rauf Bey 'i göndermedik, İsmet Paşa ordunun başından alındı. Dışişleri Bakanlığı'na seçilerek Delegeler Hey'eti Başkanlığı'na getirildi.

Lozan Konferansı'nın birinci dönemi kapandıktan sonra, İ s m e t Paşa 'nın uğradığı hücum ve eleştirileri anlatmıştım. Buna rağmen, ikinci defa Lozan'a gönderilen yine İsmet Paşa oldu. İ s m e t Paşa, Lozan görüşmelerini büyük bir başarıyla idare ediyordu. Görüşme safhalarını düzenli olarak Bakanlar Kurulu'na bildiriyordu. Bazı önemli konularda Hükûmet'in düşünce ve görüşlerini soruyor veya talimat bekliyordu. Çözüm bekleyen meseleler önemli, mücadele ciddî ve üzücü idi. Rauf Bey 'de, İsmet Paşa'nın görüşmeleri İdare ediş tarzını beğenmezlik duygusu uyanmıştı. Bu duygusunu Bakanlar Kurulu'ndaki arkadaşlarına da telkin etme isteğine kapılmıştı. Bakanlar Kurulu'nda İsmet Paşa 'nın raporları okundukça, zaman zaman, İsmet Paşa bu işi başaramayacak denmeye başlanmış. . . Hattâ bir aralık, İsmet Paşa'yı geri çağırma teklifi ortaya atılmış. . . R a u f Bey, bu teklifi derhal oylamaya kalkışmış. . . Bakanlar Kurulu'na Millî Savunma Bakanı olarak katılan Kâzım Paşa'nın itirazı üzerine vazgeçilmiş...

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

İSMET PAŞA'DA, HÜKÜMET BAŞKANI RAUF BEY'E KARŞI GÜVENSİZLİK DUYGUSU BAŞLAMIŞTI

Öte yandan, İsmet Paşa 'da da, Hükûmet başkanı Rauf Bey'e karşı bir güvensizlik uygusu başlamış. . . Rauf Bey'in imzasıyla aldığı Hükûmet'in görüşünü bildiren yazılardan, Rauf Bey 'in beni haberdar etmeden talimat vermekte olduğu endişesine düşmüş...

Nihayet, İsmet Paşa, görüşmelerin ciddî ve nazik safhalara girdiğinden söz ederek, benim durumu bizzat takip etmemi yazdı.

Gerçi, ben, İsmet Paşa 'nın raporlarından ve Hükûmet'in kararlarındarı haberdar ediliyordum. Fakat, Rauf Bey'in, kararları İsmet Paşa'ya bildiren yazılarının ne şekilde yazıldığını kontrol etmiyordum. İsmet Paşa ' nın dikkatimi çelmesi üzerine, Lozan görüşmelerini Hükûmet toplantılarında doğrudan doğruya takip etme ve Hükûmet kararlarını bazan kendim kaleme alma gereğini duydum.

Söz konusu ettiğimiz mesele üzerinde açık ve kesin bir bilgi verebilmek için İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında çeşitli konularda yapılan yazışmalardan yalnız iki konu ile ilgili

olanlarını, huzurunuzda inceleyeceğim.

YUNANLILARDAN İSTENEN SAVAŞ TAZMİNATINDAN DOLAYI İSMET PAŞA İLE HÜKÜMET ARASINDA ÇIKAN GÖRÜŞ AYRILIĞI VE GERGİNLİK Yunanlılardan istenen savaş tazminatından dolayı Yunanistan gergin bir tavır takındı. İ s m e t p a ş a ile V e n i z e l o s arasında bu konu ile ilgili görüşme ve tartışmalar kesildi.

İtilâf Devletleri'nin temsilcileri, İ s m e t p a ş a' ya, Karaağaç'ın bize bırakılması ve tarafımızdan istenen onarımdan vazgeçilmesi suretiyle Yunan tazminatı meselesinin çözüme bağlanması teklifinde bulunurlar. İ s m e t P a ş a, Karaağaç'ın, istediğimiz haklı tazminata bir karşılık tutulamayacağını, öte yandan, İtilâf Devletleri ile aramızda bulunan ve daha önce çözümlenmiş olan tazminat konusunun, bu konferansta yeniden ele alınıp tespit edilmediğini, her iki konuyu da Hükûmet'e bildirmek zorunda olduğunu belirtir. İ s m e t P aş a, bu durumu 19 Mayıs 1923 tarihli şifresiyle Hükûmet Başkanlığı'na bildiriyor ve : " Hükûmet ka rarının acele bildirilmesini istirham ederim " diyor.

İ s m e t P a ş a, bu telgrafına üç gün gcçtiği halde cevap alamaz... 22 Mayıs 1923 tarihinde "ivedi" kaydıyla. Hükîımet Başkanlığı'na şu şifreyi de çeker :

"Yunan tazminatına karşılık, Türkiye'ye Karaağaç ve yöresinin bırakılması ile ilgili olarak İtilâf Devletleri'nce yapılan teklif konusunda hükûmet görüşünün bildirilmesini 19 Mayıs 1923 tarih ve 17 sayılı telgrafla istirham etmiştim. Zâtıdevletlerinin emirlerinin çabuklaştırılması istirham olunur. "

R a u f B e y, İ s m e t P a ş a'nın iki telgrafına, 23 Mayıs 1923 tarihinde cevap veriyor.

Cevabın birinci maddesi şöyledir :

"Karaağaç'a karşılık tazminat parasından vazgeçemeyiz."

Cevabın üçüncü maddesinde, bazı düşünceler ileri sürüldükten sonra "Yunanlıların bunu veremeyeceklerini İtilâf Devletlerinin söylemesi, şaşılacak şeydir ve kabul edilemez" deniliyor.

Cevabın beşinci maddesinde, yine bazı düşünceler belirtildikten sonra, şu görüş ileri sürülüyor : "Bu işin İtilâf Devletleri ile barışa engel olmaması için, bizi Yunanlılarla çözüm yolu bulmakta serbest bırakarak kendilerinin barış imzalamaları yerinde görülmüştür.

İ s m e t P a ş a, 24 Mayıs 1923 tarihinde R a u f B e y'e yazdığı sonraki dört raporunda düşüncelerini açıklayarak şu bilgileri veriyor :

"Madde 1- Bugün, G e n e r a l P e l l e geldi. Yunan hey'etinin, iki gün sonra, yani Cumartesi günü tazminat konusunun resmen konferansta görüşülmesini teklif ettiğini ve o zamana kadar tarafımızdan cevap verilmezse, Cumartesi günü konferanstan çekileceklerini bildirdiklerini söyledi. Ben, tazminat konusunda daha cevabınızı almamıştım. Hükûmetimden cevap gelmedikçe yapılacak bir şey olmadığını ve Yunanlılarca yapılan bu tekliften üzüntü duymadığımı bildirmekle yetindim."

Durumun son devreye geldiği görüşündeyim. Ortalığa sızan yaygın söylentiler ve gazete haberleri genellikle kötümserdir.

Madde 2 - Çeşitli meseleler üzerinde yüksek başkanlığınızın cevaplarını aldım. Dikkate değer bir husustur ki, tazminat konusunda Ankara'nın red cevabı verdiği daha önce burada

duyulmuştur. Bizim çevrelerden sızması ihtimali yoktur. Çünkü, teklifi ve cevabı daha kimse bilmiyor... "

İ s m et P a ş a , Yunan tazminat konusu üzerindeki görüşünü şöyle bildiriyor : "Karaağaç ve yöresini bize bırakan teklifi kabul ederek Yunan tazminatı konusunun kapatılması zaruretine uymak yerinde olur. İtilaf Devletleri'nce, Yunanlılara para ödetmek imkânsız denildiği gibi, bunların aradan çekilmesi halinde çıkabilecek bir savaşı kazandıktan sonra bile, para almak için zorlama imkânları olmadığından, ödetme ilkesinde ısrar etmek çıkmaz bir yoldur. Her memlekette denenmiş ve sonucu görülmüştür... v.b."

İ s m e t P a ş a bu görüşünü pek akla yatkın ve basiretli düşüncelerle açıkladıktan sonra : "Konferansın bugünkü durumuna göre, iktisadî, ticarî ve yerleşim konuları ile ilgili maddelerle, diğer bütün maddeler büyük bir çoğunlukla, iyi bir şekilde sonuca bağlanmıştır ve bağlanmaktadır..."

"İşgal altındaki topraklarımızın boşaltılması konusu daha, bir çözüme bağlanamadı. Fakat istediğimiz gibi çözümlenmesi umulmaktadır ve öyle olması da gerekir" diyor.

Öteki konuların vardığı ve varabileceği sonuçları da bildirdikten sonra şunları yazıyor : "Düşüncem özet olarak şudur ki, hükûmet bize verilen talimatta yer alan temel maddeler içinde kaldığı ve Yunan tazminatı meselesi teklif ettiğim şekilde çözümlendiği takdirde, barışı gerçekleştirme ümidi gerçekten kuvvetlenir. Eğer hükûmet, görüşmelerin Yunan tazminatı yüzünden kesilmesini göze alırsa ve bize verilen talimatta yer almayan beklenmedik şartlar ileri sürerek sabit düşüncelerinde ısrar ederse, barışın imzalanması şüphelidir. "

"Kabotajın kayıtsız ve şartsız olarak kaldırılmasını veya konunun barıştan sonraya bırakılmasını uygun gördük ve istedik. Ancak, bu meseleyi belirli şartlar altında, iki yıllık özel bir sözleşmeyle çözümlemek imkânını bulabildik. Oysa : bu konu üzerinde de yeniden değişmez şartlar içinde ısrar edilmesini bildiriyorsunuz. Ondan sonra İ s m et P a ş a şunu yazıyor :

"Kararımın özeti şudur : Millî çıkarlarımıza uygun ve elde edilebilecek en iyi şartları içine alan bir barış antlaşması hazırlanmaktadır. Gerek Yunan tazminatı konusunda gerek diğer meselelerde, hükûmet, daha fazla menfaatler elde etme imkânını görmekte ve görüşmelerin kesilmesini göze almakta kararlı ise, ben bu görüşe katılmıyorum. Bu noktayı açıkça ve hemen bana bildirmesini Hükûmet Başkanı'ndan istiyorum. Aramızda uyuşma olmadığı takdirde, görevim delegelerimizi burada bırakarak memleketime dönmek ve Hükûmet'e durumu bir defa da sözlü olarak açıkladıktan sonra, savaş ve barış alanında sorumluluk mevkimi sona erdirmektir. "

İ s m e t P a ş a'nın, telgraflarının son maddesi şudur : "Düşüncelerimin aynen Büyük Millet Meclisi Başkaııı'na (yani bana) bildirilmesini istirham ederim."

Efendiler, bu verdiğim bilgilerden ortaya çıkan sonuç şudur : İ s m e t P a ş a, Karaağaç'a karşılık Yunan tazminatı meselesini çözüme bağlamayı uygun görüyor; hazırlanmakta olan antlaşmanın elde edilebilecek en iyi şartları içine aldığı görüşünü belirtiyor.

R a u f B e y de, Karaağaç'a karşılık tazminat parasından vazgeçemeyiz diyor.

BEN, İSMET PAŞA'NIN GÖRÜŞÜNÜ BENİMSEDİM

Ben R a u f B e y ile İ s m et P a ş a arasında yapılmış olan bütün yazışmaları gözden geçirdikten sonra, esas itibariyle İ s m e t P a ş a'nın görüşünü benimsedim. Fakat R a u f B e y de İ s m e t P a ş a da kendi görüşlerinde ısrarlı görünüyorlar ve bu görüşlerin ifadesinde her ikisi de pek keskin kelimeler kullanınış bulunuyorlardı. R a u f B e y, Meclis ve millet kamuoyunda iyi karşılanabilecek, parlak bir propaganda yolunda idi. "Memleketimizi yakıp yıkmış olan Yunanlılardan, kazandığımız çok büyük zafere rağmen onarım bedeli olarak tazminat parası isteğinden vazgeçemeyiz! Biz, onlarla hesabımızı görürüz! " görüşünün savunucusu oluyor...

Barışı bir bütün olarak ele alan ve büyük bir barışın esaslarını gözönünde bulunduran İ s m e t P a ş a ise, Hükûmet Başkanı'yla olan bu anlaşmazlıkta, Yunanlılara karşı fedakârlık yapmayı teklif etme durumunda bulunuyordu. Bu görüşün yerinde ve kabulünün zarurî olduğunu kamuoyuna anlatmak, elbette ki o kadar kolay değildir.

Konuyu o yolda bir çözüme bağlamak gerekirdi ki, hem İ s m et P a ş a'nın teklifi kabul edilerek barış yapılsın hem de R a u f B e y ve başkanlık ettiği Hükûmet yerinde kalıp barış antlaşması imzalanıncaya kadar çalışmalarına devam etsin!

MESELEYİ ÇÖZÜME BAĞLAMAK İÇİN BİR TARAFA HAK VERERK ÖBÜR TARAFI SUSTURMA YOLUNU TUTMADIM

Genellikle iki tarafa karşı aldığım tavır yumuşak Bir tarafa hak vererek öbür tarafı susturma yolunu tutmadım. Durumu nasıl gördüğümü ve görüşümü nasıl ortaya koyduğumu anlatmak için 25 Mayıs 1923 günü yapılan hükûmet toplantısından sonra, İsmet Paşa'ya yapılmış olan tebligatı olduğu gibi bilginize sunacağım :

İsmet Paşa'ya iki şifreli telgraf yazıldı. Biri hükûmetin kararı olarak Rauf Bey'in imzasıyla çekildi. Bu telgrafı, ben Kâzım Paşa'ya yazdırdım. Ötekini bizzat yazdım ve kendi imzamla gönderdim. Rauf Bey'in imzasıyla çekilen telgraf şudur :

İsmet Paşa Hazretleri'ne 24 Mayıs tarihli ve 141-144 sayılı telgraflarınız üzerine Gazi Paşa Hazretleri'nin başkanlığında toplanan Hükûmet'in kararı aşağıda arz olunur : Barışa engel olan önemli ve askıda kalmış meseleler, bizce bir bütün sayılmaktadır. Bu meselelerden herhangi biri nazik bir şekil aldığı zaman fedakârlığa davet edilir ve bu fedakârlığı zarurî görecek olursak, geride kalan meselelerin de aynı şekilde zararımıza çözülmesi ihtimalini kuwetlendirmiş oluruz.

Yunan tazminatı konusunda fedakârlık yapılacak olursa, bu fedakârlık hiç olmazsa daha askıda bulunan ve bizce çözümü şart olan meselelerin lehimize sonuçlandınlması suretiyle barışa yardımcı olmalıdır.

Bundan dolayı, ancak, Düyûn-ı Umumiye faizleri, işgal altındaki topraklarımızın kısa zamanda boşaltılması, adlî işlerle ilgili formül ve şirketler tazminatı konularının Yunan tazminatı konularıyla birlikte ortaya konulması ve ancak lehimizde çözümü sağlanıp garanti

edildiği takdirde, karşılığında bu fedakârlığın göze alınması uygun olabilir.

Bu formül çerçevesinde, en çok yarar sağlayacak bir barış yapılmasının mümkün olduğu ve bunun dışında uzun görüşmeleriıı iyi bir barış getirmeyeceği düşüncesinde olan kabine, konferansa son ve kesin şekilde tekliflerde bulunarak verilecek cevabı beklemenizi rica etmektedir.

Hüseyin Rauf

Benim yazdığım telgraf da şudur :

25.5.1923

24 Mayıs tarihli ve 141-144 sayılı telgraflarınızda yazılı olan hususlar Hükumet'te incelenrdi ve görüşüldü. Hükûmet'çe alınan karar Hükûınet Başkanlığı'ndan bildirildi. Benim düşüncelerim :

1 - Üzerinde durulması ve ısrar edilmesi gereken mesele, Yunan tazminatı meselesinde Türkiye'nin göze alacağı fedakârlık değildir. Belki bu fedakârlığa razı olunabilmesi için, barışın imzalanmasına engel olan köklü ve önemli meselelerin daha çözümlenmemiş ve beklendiği şekilde çözümlenebileceğini gösteren inandırıcı deliller bulunmamış olmasıdır. Gerçekte, çözümlendiği veya çözümlenebileceği tahmin edilen iktisadî meseleler, Ankara'da toplanmakta devam eden şirketlerle yapılacak görüşmelerin sonucuna bağlıdır. Bu şirketlerin ise aşırı isteklerde bulundukları şimdiden anlaşılmıştır.

2 - İktisadî ve malî meseleler, İtilâf Devletleri'nin görüşüne uygun olarak yani aleyhimizde çözümleninceye kadar, İstanbul'un boşaltılmasını geciktirmede direnmelerinden duyulan endişe büyüktür ve ciddîdir. Hattâ bu gecikmenin, Musul meselesinin İngiltere lehine çözüme bağlanıncaya kadar devam ettirilmesi de kuvvetli bir ihtimaldir.

3 - Borçlularımızın hangi çeşit para ile ödeneceği meselesinin de, Muharrem Kararnamesi'nin yürürlükte olduğunu belirten bir blidiri yayınlanması isteğinde ısrar edildikçe, lehimize çüzümlenemeyeceği görülüyor.

4 - Adlî işlerle ilgili çözüm formülü İtilâf Devletleri'nin teklifi üzerine kabul edilmiş olduğu halde, sonradan bundan vazgeçmeleri ve bu formülü tanımamakta direnmeleri dikkate değer.

5 - Bu bakımdan, Yunan tazminatı meselesinde, bizi fedakârlığa zorlamalarının sebebini şu şekilde düşünüyorum :

Yunanlılar, ordularını uzun süre silâh altında tutmak ve yıpratmak istemiyorlar. Türkiye ile aralarında çözüme bağlanması gereken tazminat meselesini kendi isteklerine göre çözümletecek güvenilir ve sakin bir duruma geçmek ihtiyacındadırlar. İtilâf Devletleri ise, bizim hayatî saydığımız meseleleri lehimizde çözümleme kararında değillerdir. Görüşmeleri mümkün olduğu kadar uzatarak ve her konu üzerinde bizi yıpratarak, en sonunda kendi lehlerinde fedakârlığa mecbur etmek kararındadırlar. Yunanlıların askerî harekât ile gayeye ulaşmalarına da razı olmadıklarından, maksatlarını bize baskı yaparak gerçekleştirmekle. Yunanlılar sakin ve memnun bir duruma sokmak istiyorlar. Biz bu direnme karşısında fedakârlık yapmakla barışı sağlamaya hizmet etmiş olacağımızı sanmıyorum. Aksine, yine zaman geçecek ve barışın elde edilebilmesi için sonuna kadar fedakârlık yapmak mecburiyeti karşısında bırakılacağız. İzmir'in kurtarılışından bugüne kadar dokuz ay geçti. Bu şekilde daha dokuz ay geçebilir.

Önemle gözönünde bulundurmak gerekir ki, belirsiz bir zaman boyunca beklemek

zorunda kalmayı kabul edemeyiz.

6 - Aleyhimize olan meselelerde fedakârlık etmek, lehimize çözümü zaruri olan meseleleri olumlu bir sonuca götürememek bizi zayıf ve güç duruma sokar. Bunun için barışa temel olacak meselelerin hepsini bir bütün olarak dikkate almak, bunu ciddiyetle, açık ve kesin bir dille konferansın dikkatine sunmak ve kabulüne çalışmak; bu konuda garanti elde etmedikçe fedakârlığı gerektiren meselelerin çözümüne yanaşmaktan kesinlikle kaçınma zamanı gelmiştir.

7 - 24 Mayıs tarihli ve 144 sayılı telgrafınızla bildirilen son kararımzı uygulamakta acele etmemenizi rica ederim. Esası Meclis'ten gelen talimatın önemli noktası, malî iktisadî adlî ve idarî konularda hayat ve bağımsızlık haklarımızın tam ve güvenilir olarak kazanılmasıdır. Daha bu sonuç elde edilemediğine göre, fedakârlık noktasında ısrar göstermeyiniz.

8 - İtilâf Devletleri, bize hayat ve bağımsızlığımızla ilgili konularda ne yapıp yapıp aleyhimizde esaslı şartlar kabul ettirmeye karar vermedikçe, tazminat konusunda göstereceğimiz ciddî tutum üzerine, Yunan ordusunun hareketine izin veremezler; dolayısıyla kendilerinin de fiilen savaş durumuna geçmelerini uygun göremezler. Eğer olumsuz görüşü benimsemekteki kararları kesin ise, Yunan tazminatı konusunda olmasa bile, İstanbul'un boşaltılması, borçların hangi tür para ile ödeneceği veya adlî meseleler gibi bütün dünyayı ilgilendiren konularla ve elverişli bir ortam içinde bize karşı fiili hareketlere girişirler. Böyle olunca da biz daha zayıf bir duruma düşeriz.

9 - Yunanlıların Cumartesi günü konferanstan çekilmelerini önleyebilmek için, isteklerini kabul etmek lehimizde değildir. Böyle bir çekilmenin aynı harekete İtilâf Devletleri de katılmadıkça hiçbir anlam ve etkisi olamaz. Eğer konferanstan çekileceklerini bildirmenin anlamı, fiilen askerî harekâta geçeceklerini önceden haber vermek ise, bu konuda İtilâf Devletleri'nden haklı olarak sorulacak noktalar vardır.

10 - Kısacası, böyle tepeden inme ve ansızın yapılan bir tehdit karşısında ve başlıbaşına bir konuda fedakârlığı kabul ettiğimizi söylemek, barışı uzaklaştırmak şeklinde anlaşılabilir. Tekrar ediyorum : İtilâf Devletleri'ni ana meseleleri çözmeye davet ediniz, efendim.

Mustafa Kemal

Bunlardan başka, İsmet Paşa'ya, "kişiye özel" işaretiyle de ayrıca şu kısa şifreli telgrafı çektim :

Şifre : 25.5.l923

Kişiye özel

İsmet Paşa Hazretlerl'ne

Hükûmet Başkanlığı ile Delegeler Hey'eti'nin bütün yazışmalarını bir defa daha karşılaştırarak inceleme gereğini duydum. Bazı telgraflardaki ifade tarzından, arada yanlış anlamalar var gibi bir anlam çıkardım. Onarımla ilgili tazminatı kabul etmek veya etmemek konusunda ısrar yoktur Bunu açıklamak için, durumla ilgili düşünce ve görüşlerimi ayrıca bildirdim. Hasretle gözlerinden öperim, kardeşim.

Mustafa Kemal

Bu telgrafların metinlerinden, Karaağaç'a karşılık Yunan tazminatından vazgeçmeyi esas itibariyle kabul ettiğimiz açıkça anlaşılmaktadır. Ancak ana meselelerde, zarurî ve hayatî saydığımız hususların iyi bir sonuca bağlanması şartına da, İsmet Paşa'nın dikkati

çekilmiştir.

İsmet Paşa'nın da bu telgraflardan çıkardığı anlam ve güttüğü maksat bu olmuştur.

İsmet Paşa, Rauf Bey'den, düşüncelerinin bana aynen bildirilmesini istediği 24 Mayıs 1923 tarihinde, doğrudan doğruya bana da bir telgraf çekmiş... 24 Mayısta çekilmiş olan bu telgrafı ben 26 Mayısta aldım. Telgraf Dışişleri şifresiyle gelmiş ve Rauf Bey tarafından görüldükten sonra bana gönderilmişti. Halbuki bu telgraf bir bakım Rauf Bey'den şikâyet anlamı taşıyordu. İsmet Paşa'nın telgrafı şudur.

Lozan

Çekilişi : 24.5.1923

Alınışı : 26.5.1923

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Durumla ilgili olarak Hükûmet Başkanlığı'na etraflı bir rapor sundum. Hükûmetle aramızda esaslı anlaşmazlık vardır. Uyuşma olmazsa geri dönmek zorunda ve kararındayım. Raporumun yüce Başkanlığınıza ulaştırılmasını açıkça belirttim ve istirham ettim. Konferans son günlerinde ve durum gecikmeye tahammülü olmayan bir andadır. Düşünceme göre, barış, ileri sürdüğüm görüşler çerçevesinde gerçekleştirilebilir. Büyük Millet Meclisi Başkanı Zâtıdevletlerinin bu olağanüstü zamanda genel dunzmu yakından takip buyurmalan istirham olunur.

Diğerlerinden bir gün gecikmeyle gelen bu telgraf; olduğu gibi Gazi Paşa Hazretleri'ne sunulacaktır.

Hüseyin Rauf

Aynı gün İsmet Paşa'ya şu cevabı verdim :

Şifre : Makine başında Ankara, 26.5.1923

İsmet Paşa Hazretleri'ne

24 Mayıs tarihli ve 145 sayılı şifreyi 26 Mayısta aldım. Ondan önce kısa ve uzun iki şifre yazdım. Durumu takip ediyorum. Geri dönme kararınızın nedeni, tazminat konusunda fedakârlık olduğuna göre, doğru değildir. Bildirdiğim hususlar çerçevesinde teşebbüse devam edildiği takdirde, daha elverişli bir safhaya geçe· ceğinizi umarım. Hükûmet ile aranızda sezilen görüş ayrılığı giderilebilir. Gözlerinizden öperim, efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, 26 Mayıs 1923 tarihinde Hükûmet Başkanlığı'na yazdığı raporlarda, Hükûmet Başkanlığı'nın yazılarını, benim telgraflarımı ve delegelerimize verilmiş olan esas talimatı dikkate aldığımı ve o yolda hareket ettiğimi açıkladıktan sonra, 26 Mayıs günü öğleden sonra, İtilâf Devletleri delegelerinin, Yunan tazminatına karşılık Karaağaç'ın kabul edilmesi yolundaki tekliflerini kabul ettiğini söylemiş olduğunu, diğer meseleleri de birkaç gün içinde sonuçlandırabileceğini bildirmiş...

Rauf Bey, bu raporları bana 27 Mayıs 1923 tarihinde şu yazısına ilişik olarak gönderdi.

154/155 27.5.1923

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüce

Başkanlığı'na

İsmet Paşa Hazretleri'nden gelen 26 Mayıs 1923 tarihli telgraf sureti ilişik olarak yüce huzurlarına takdim kılındı, efendim.

Hüseyin Rauf Dışişleri Bakanlığı Vekili

Rauf Bey, aynı tarihte İsmet Paşa'ya da şu tebligatta bulunmuş :

27.5.1993

İsmet Paşa Hazretleri'ne

İlgi : 26 Mayıs 1923 tarih ve 151 sayılı telgraf.

Delegeler Hey'eti'nin Yunan tazminatı ile ilgili tutumu, Hükûmet'in talimatına açıkça aykırı görülmüştür. Güç durumda kalan Hükûmet, millî çıkarları gözönünde tutarak, tarafınızdan bildirildiği üzere, önemli meselelerin üç dört gün içinde sonuçlandırılacağı yolundaki kanaatın gerçekleşmesini beklemekle birlikte, düşünce ve görüşlerini değiştirmeyecektir. Önceki telgrafta belirtilen öteki temel meselelerle fedakârlığın söz konusu olamayacağı kesinlikle bilinmelidir, efendim.

Hüseyin Rauf

İsmet Paşa'nın, Karaağaç'a karşılık tazminattan vazgeçilmesini bildiren raporlarını gördükten sonra, 25 Mayıs 1923 tarihli ve Rauf Bey imzalı talimat telgrafını açıklamak üzere kendisine şu telgrafı yazdım :

27.5.1923

İsmet Paşa Hazretleri'ne

Hükûmet'in kararında başlıca üç ana nokta vardı, Birincisi : Onarıınla ilgili tazminat meselesinde fedakârlık, askıda kalan önemli meselelerin lehimize sonuçlandırılması karşılığında yapılmalıdır. İkincisi : Düyûn-ı Umumiye faizleri, düşman işgalindeki topraklarımızın boşaltılması, adlî meselelerle ilgili formül ve yabancı şirketlere ödenecek tazminatı, yani on iki milyon liranın, şahısları ve uyrukları hangi milletten olursa olsun, bütün şirketlere ait olduğu kabul edilerek bunun dışında bir tazminatın söz konusu edilmemesi-meselelerinin, tazminat meselesiyle birlikte ele alırıması ve bu dört meselenin lehimize çözümü sağlanabildiği takdirde, tazminat meselesinde fedakârlık yapılabilir. Üçüncüsü : Kvnferansa son ve kesin tekliflerde bulunarak cevap beklemek.

Delegeler Hey'eti'nin tutum ve anlayışında Hükûmet'in görüş ve talimatına uymayan noktalar şunlardır :

1 - Delegeler Hey'eti, yalnız askıda kalan meseleleri bir bütün olarak kabul etmiş, tazminat meselesini bunun dışında tutmuştur.

2 - Görüşmelerin, Yunanlıların konferanstan çekilmesi üzerine kesilmesinde ve Mudanya sözleşmesinin Yunan ordusunun yeniden saldırmasıyla bozulmasında sakınca görülerek, öteki meselelerde anlaşmaya varılamazsa, görüşmelerin tarafımızdan kesilmesi tercih edilmiştir. Bu nokta, üzerinde düşünülmeye değer.

3 - Yunan onarım tazminatı konusunda fedakârlığı kabul ettikten sonra, öteki meseleleri birkaç gün içinde sonuçlandırma yoluna gidilmesi de önemlidir. Bakanlar Kurulu'nda henüz böyle bir kanaat oluşmuş değildir. Önemli meseleler gerçekten üç dört gün içinde lehimize sonuçlandırılabilirse, tazminat meselesine öncelik verilmesinde düşünülen sakıncalar giderilmiş olur. Muharrem Kararnamesi'nin (211) yürürlüktE olduğu hususunun belirtilmesine önem verilmesinin, ancak çözümlenmesi ümidini beslediğimiz meselelerden sonraya bağlı olduğu bildirilmektedir.

4 - Konferansın, kuponlanıı ödenmesi meselesi yüzünden kesilmesinin içeriye ve dışarıya karşı bizi daha kuvvetli bulunduracağı düşüncesi de üzerinde iyiden iyiye durmaya değer.

Bu konuda bütün yabancılar aleyhimizdedir. İşin içyüzünü kamuoyuna açıklamak tazminat meselesi kadar kolay değildir. Tazminat meselesinde yabancıların da bizi haklı görmesi için sebepler vardır.

5 - Önemli meselelerde, görüşmelerin kesilmesine bizim yol açmış olmamız, fiilî hareketlerle birlikte olmadıkça, İtilaf Devletleri'nin isteğine uygun düşer. Bu sebeple, eğer görüşmeler kesilecekse bunun Yunan saldırısı üzerine yapılması, bizi haklı durumda gösterirdi görüşü vardır.

6 - Kısacası, Hükûmet ile Delegeler Hey'eti arasındaki anlaşmazlık noktaları önemlidir. Hükûmet'te olupbittiler karşısında bırakılma endişesi doğmuştur. Bunun için, bildirdiğiniz üzere, önemli meselelerin birkaç gün içinde mutlaka sonuçlandırılmasına ağırlık vererek, tazminat meselesine öncelik vermenin doğuracağı sakıncaların giderildiğini göstermek lâzımdır. Daha şimdiden fedakârlıkta bulunmanın, öteki meselelerin süratle ve lehimizde çözüme bağlanacağı hususunda vez'ilen sözlere karşılık olduğunu gerekenlere ciddî olarak söylemek ve eğer sonunda görüşmeler mutlaka kesilecekse, bunun onların sebep olduğu ve saldırgan görünecekleri bir yolda kesilmesini sağlamak gerekir.

7 - Bugünlerde en ince değişiklikleri ve özellikle göstereceğiniz fedakârlıktan sonra İtilaf Dovletleri delegelerinde beliren zihniyeti bildiriniz. Çünkü, bize gözdağı vererek başarıya ulaşmaktan doğacak yeni ümitleriııden haklı olarak endişe ediliyor, efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa,28 Mayıs 1923 tarihinde,Rauf Bey'e yazdığı telgrafta diyor ki : "Usulde, yani bir meseleyi önce veya sonra söz konusu etmek gibi esas direktifte değil ;uygulama şekli üzerinde aramızda ayrılık belirmiştir. Yunan tazminatı meselesi daha kesin bir çözüme bağlandığı gibi, öteki ana meseleler de bundan sonra görüşüleceğinden Cuma ve Cumartesiye kadar bütün meselelerde konferansın kesin tutumunun anlaşılacağı sanılmaktadır. Yunan tazminatı konusundaki fedakârlığı, bizi ilgilendiren malî ve iktisadî konularda bu davıranışımızın dikkate alınacağı kaydıyla yaptığımızı söylemiştim. Bu bakımdan, eğer öteki meselelerde anlaşmazsak, Yunan tazminatı da alacağımız genel karara bağlı olur."

"Eğer esas talimatlara uymakla birlikte, beklenmedik talimatlara, nihayet çeşitli meselelerin görüşülme ve çözümlenmesinde verilecek kesin emirlere, önemli talimatlara bütünüyle ve harfi harfine uyamadığımız kabul buyurulursa, bu durum, istemediğimizden değîl, fakat gerçekten mümkün olmadığındandır

"Bendeniz aramızdaki bu görüş ayrılığını zamanında görmüş ve açıkça ortaya konmasını istirham etmiştim. Henüz hiçbir şey imza edilmemiş, hiçbir taahhüde girilmemiştir. Eğer bu tutumumuz yanlış sayılıyorsa, onun görüşünüze göre düzeltilmesi imkânı vardır.

Kısacası, barış meselesinin yüzde doksan beşi çözümlenmiştir. Üzerine benden sonra görev alacak kimse için güçlükler azalmış ve basitleşmiştir.

"Öte yandan, eğer barış yapılmaz da görüşmeler kesilirse, bizim tutumumuz bu kesilmeyi daha elverişsiz bir duruma sokmayacaktır. Herhalde emir ve karar Hükûmet'in ve yüce Başkanlığınızındır."

İsmet Paşa, aynı gün bana da cevap verdi. Bu cevabı olduğu gibi bilginize sunayım :

Çekilişi : 28.5.1923

Gelişi : 29.5.1923

1/1016

Hükûmet Başkanlığı'na

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Durum, Hükûmet'e gönderdiğim raporda bildirilmiştir. Her gün birer mesele ele alınmak üzere, bütün meseleleri önümüzdeki günlerde görüşeceğiz. Elbette Yunan tazminatını askıda kalan bütün meselelerin çözümünde sürekli bir silâh olarak kullanacağız. Bu imkânı elde tuttuk. Yunan tazminatı meselesini çözümledikten sonra diğerlerinde bize gözdağı vererek bir sonuç alma ümidi besleyen olmadı. Aksine, tehdit vasıtası ortadan kalktı. Durum sakinleşti. Eğer eninde sonunda görüşmeler kesilirse, ya Yunan Ordusu kendisi için özel bir sebep bulunmadığından harekete geçmeyecek veyahut da ötekilerle birlikte ve onların dâvâsı için ilerlediğini ortaya koyup ispat edeceğiz. Her iki durum da maddî ve manevi bakımlardan, tazminat bahanesiyle, Yunan ordusu ile çarpışmaya başlamaktan daha önemli ve uygun görülmüştür. Hükûmeti oldubittiler karşısında bırakma endişesine yer yoktur. Tutumumuz genel duruma göre değerlendirilirse, anlaşmazlığın uygulama yönteminde olduğu kabul edilebilir. Daha önce bu anlaşmazlığı da arz etmiştim. Ana konuların hepsinin birkaç güne kadar görüşüleceği arz olunur.

İsmet

İsmet Paşa'ya şu telgrafı çektim :

29.5.1923

İsmet Paşa Hazretleri'ne

Zâtıdevletlerinin, barışla ilgili konuların büyük ölçüde çözümlenmiş olduğu yolunda verdiği bilgi sevindirici olmuştur. Tasarladığımız üzere, durumu birkaç gün içinde aydınlığa kavuşturabilirseniz, çok rahatlayacağız. Başarılı olmanızı dilerim. Fevzi Paşa Hazretleri de Ankara'dadır. Durum aydınlanıncaya kadar burada kalacaktır. Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

İsmet Paşa, bu telgrafımdan sonra çalışmalarına devam etti.Rauf Bey'in ve Bakanlar Kurulu'nun da bu konu üzerinde daha fazla direnmesini önledim.

Bir aya yakın bir zaman her iki taraf da yatışmış gibi göründü. Bu süre içinde, İsmet Paşa, çeşitli konular üzerinde Bakanlar Kurulu Başkanlığı'nın görüşlerini soruyordu.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

KUPONLAR VE İMTİYAZLARLA İLGİLİ YAZIŞMALAR İKİ TARAFI YENİDEN SİNİRLENDİRDİ

Kuponlar ve imtiyazlar konusunda aralarında geçen bir yazışma iki tarafı yeniden sinirlendirmiş. İsmet Paşa'nın 26 Haziran 1923 tarihinde Rauf Bey'in bir yazısına verdiği cevapta şu cümleler vardır :

Kuponlar meselesi çözümlenmeden imtiyazlar meselesinin çözümlenmesine gitmeyeceğiz. Zaten sorduğumuz soru, kuponlar meselesine bir çözüm yolu bulduktan sonra, takip edeceğimiz tutumla ilgili talimat almak içindi. Hükûmet bu konuda suskunluk gösteriyor. Konferans görüşmelerinde, Delegeler Hey'eti'nin, ana talimattaki kısıtlamalar dışında, bütün davranışlarının ayrıntılı olarak Ankara'dan idare edilme istek ve eğilimi, görüşmelerin

memleket için en yararlı bir şekilde idaresini ve hayırlı bir barışa ulaşma gücünü, Delegeler Hey'eti'nin elinden almaktadır. Hükûmetçe tercih buyurulan bu yolun, 93 Seferi'nin (212) saraydan idaresinden farkı yoktur.

Bize karşı, güvensizlik duyulduğu ve yetersiz olduğumuz hususunda durmadan ifade buyurulan kanaat süregeldikçe bizim aracılığımızla barış yapılabileceği düşünülemez.

Hükûmetin görüşlerini, İtilâf Devletleri'ne olduğu gibi kabul ettirebileceğine inanan bir hey'etin ve tabiatiyle yüksek şahsiyetinizle olan ilgisi dolayısıyla Maliye Bakanı Beyefendi'nin doğrudan doğruya sorumluluk yüklenerek konferansa hareket buyurmalarını rica ediyoruz.

Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey'di. Bu telgrafı okudum ve Rauf Bey'e cevap verdim.İsmet Paşa'ya da şunu yazdım :

Kişiye özel 26.6.1923

İsmet Paşa Hazretleri'ne

26.6.1923 tarihli cevap telgrafınızı okudum. Çok sinirli olarak yazılmıştır. Bunu gerektirecek hiçbir duygu, düşünce ve davranış yoktur, Sizi haksız buldum. İçinde bulunduğunuz güçlükler ve çektiğiniz sıkıntılar takdir edilmektedir. Bundan sonra belki, daha da artacaktır. Bu kırgınlığın sebebi Ankara değil, orada her gün yeni bir hile yaratanlardır. Çalışmalarınızı yılmadan ve soğukkanlılıkla olumlu bir şekilde sonuçlandırmaya himmet ediniz. Arada yanlış anlaşılmayı gerektirecek bir durum görmüyorum. Çalışma alanınız sınırlı değildir. Fakat yapılacak işler sınırlı olduğu ve pek önemli meselelerle karşı karşıya bulunduğunuz için, durum kendiliğinden sıkıntılı olmuştur. Gözlerinizden öperim.

Gazi Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

RAUF BEY'İN ARADAKİ GÖRÜŞ AYRILIĞINI, KENDİSİ İLE İSMET PAŞA ARASINDA BAŞLI BAŞINA BİR MESELE SAYMASI DOGRU DEĞİLDİR

Saygıdeğer Efendiler, görülüyor ki,İsmet Paşa ile olan yazışmalarımda, onu incitebilecek sözler de vardır. Sonuna kadar da buna benzer ciddî emirlerim olmuştur.İsmet Paşa'nın da bana aynı şekilde ifadeler kullandığı olmuştur.

Bakanlar Kurulu kararlarında benim görüşlerimin de yer aldığını, İsmet Paşa 'ya gerektikçe bildiriyordum. Buna göre; İsmet Paşa'nın Bakanlar Kurulu Başkanlığı'nı hedef alan bazı şikâyetleri, yalnız Rauf Bey'in şahsıyla ilgili sayılmazdı. Bütün bakanlarla ilgiliydi. Hattâ bana da dokunuyordu.

Rauf Bey'in bu görüş ayrılığını, kendisi ile İsmet Paşa arasında başlıbaşına bir mesele sayması ve öyle saydırmaya kalkışması doğru değildir. Her durumda ve her konuda talimat verenler o talimatı, uzakta ve özellikle talimat verenin içinde bulunmadığı şartlar altında uygulayan kimse arasında görüş ayrılığı olabilir. Esasta bir değişiklik yapılmamak şartıyla, durum gereğine göre idare edilir.

İsmet Paşa'nın, durumun izlenmesi için benim dikkatimi çekmesi de mazur görülmelidir. çünkü, konu gerçekten ciddî ve hayatî idi.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ

RAUF BEY, GÖRÜŞMELERİ BİTİRİP BARIŞI HAZIRLAYAN İSMET PAŞA'NIN SONUÇLA İLGİLİ OLARAK HÜKÜMETİN GÖRÜŞÜNÜ SORAN TELGRAFA CEVAP VERMEMİŞTİ GÖRÜŞÜNÜ SORAN TELGRAFINA CEVAP VERMEMİŞTİihayet, Efendiler, Temmuz or talarında konferans sona erdi.İsmet Paşa, barış antlaşması im zalanmadan önce Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e, konferansın son bulduğunu ve meselelerin ne şekilde çözüme bağlandığını bildirmiş. . . Rauf Bey'e olumlu veya olumsuz hiçbir cevap verme miş... İsmet Paşa, bekleyiş içinde geçirdiği bu günlerde çok üzülmüş. Hükûmetin hiçbir cevap vermeyişini, Ankara'da bir kararsızlığın hüküm sürmekte olduğuna bağ lamış. . . Rauf Bey'e yazdıktan üç gün sonra 18 Temmuz 1923 tari hinde durumu bana da bildirdi. Telgrafında, Hükûmet'i kararsızlığa dü şürebileceğini tahmin ettiği noktaları birer birer sayıp açıkladıktan son ra, düşüncelerine şu sözlerle son veriyordu :

Eğer hükûzrıet kabul ettiğimiz noktalardan geri dönmemiz hıısıısunda kesin likle ısrar ediyorsa, bunu bizim yapmaklığımıza imkân yoktur. Benim düşüne düşüne bulduğum yol, İstanbııl'daki İstilâ Devletleri komiserlerine, imza yetkisinin bizden alındığını bildirmelctir. Gerçi, bu durum, bizim için yer yüzünde görülme miş bir skandal olur. Fakat vatanın yüksek çıkarları, şahsî düşüncelerin üstünde olduğundan, Millî Hükûmet istediği gibi hareket eder. Hükûmetten teşekkür bek lemiyoruz. Yaptıklarımızın muhasebesi milletin ve tarihin yargısına bırakılmış tır.

Efendiler, İsmet Paşa'nın yürüttüğü ve sonuçlandırdığı işin ne kadar önemli olduğunu açıklamaya gerek yoktur. Bu işin sonuçlandırıl dığı, son günün, imza gününün geldiğini bildiren telgrafa sevinçle ve can atarak cevap verileceğini kabul etmek tabiîdir. Ankara i1e Lozan ara sında, bir veya iki günde haberleşmek mümkündü. 'Üç gün geçtiği halde, hiçbir cevap verilmemiş olması, en basit bir anlayışla, Hükûmet Başka nı'nın işi önemsemediğini ve aldırmazlıkla karşıladığını gösterir. Yapılan işin hükûmetçe noksan görülerek, kabul edilmemesi yoluna gidildiği ve bundan dolayı da cevap verilmemekte olduğu zannına da düşülebilir. Bu durum karşısında, işi bitirmek için büyük ve tarihî svrumluluk yüklene rek imza kullanacak olan zatın ne kadar güç bir durumda kalacağı düşü nülürse, İsmet Paşa'nın üzüntü ve ıztırap çekmesini haklı görmek gerekir.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

İSMET PAŞA'YA BARIŞ ANTLAŞMASINI İMZALAMASINI BİLDİRDİM

İsmet Paşa'nın telgrafına hemen şu cevabı verdim :

Ankara, 19.T.1923

İsmet Paşa Hazretleri'ne

18 Temmuz 1923 tarihli telgrafınızı aldım. Hiç kimsede kararsızlık yoktur. Elde ettiğiniz başarıyı en sıcak ve içten duygularımızla tebrik etmek için, antlaşmanın usulüne göre imza edildiğinin bildirilmesini bekliyoruz, kardeşim.

Gazi Mustafa Kemal Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Başkomutan

İSMET PAŞANIN ÇEKTİĞİ IZDIRAP

İsmet Paşa, bu telgrafıma cevap verdi. İsmet Paşa'nın ızdırabının derecesini gösteren bu cevabı, aynı zamanda temiz kalpliliğini, içtenliğini ve özellikle alçak gönüllülüğünü de gösteren bir belge olduğu için, aynen bilginize sunuyorum :

Lozan, 20.7.1923

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı bir düşün. Bizyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana bağlılığım bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim pek sevgili kardeşim, aziz şefim.

İsmet

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NI HAZIRLAYAN VE İMZALAYANLARA TEŞEKKÜR VE KENDİLERİNİ KUTLAMA

Efendiler,İsmet Paşa, 24 Temmuz 1923 günü antlaşmayı imzaladı. Kendisini tebrik etme zamanı gelmişti. Aynı gün şu telgrafı çektim :

Lozan'da Delegeler Hey'eti Başkanı

Dışişleri Bakanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Millet ve hükûmetin zâtıâlilerine vermiş olduğu yeni görevi başarıyla sona erdirdiniz. Memlekete biribiri ardınca yaptığınız yararlı hizmetlerle dolu ömrünüzü bu defa da tarihî bir başarıyla taçlandırdınız. Uzun çarpışmalardan sonra vatanımızın barış ve istiklâle kavuştuğu bu günde, parlak hizmetiniz dolayısıyla zâtıâlinizi, pek sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Bey'leri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün Delegeler Hey'eti üyelerini şükran duygularımla kutlarım.

Gazi Mustafa Kemal Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Başkomutan

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

RAUF BEY KUTLAMAK İSTEMİYOR

Efendiler, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya kutlama telgrafı çekmediğini anladım. Kendisine bunun gerekli olduğunu hatırlattım. Rauf Bey'e bu konuda diğer bazı arkadaşlar da uyarıda bulunmuşlar.

Daha sonra öğrendim ki,Rauf Bey, İsmet Paşa'yı kutlamayı ve ona yaptığı bu önemli ve tarihî görevden dolayı teşekkürü gerekli görmüyormuş. Yapılan uyarı üzerine Kâzım Paşa'ya bir mektup yazarak, ondan kendi adına, İsmet Paşa'ya bir kutlama telgrafı yazmasını rica etmiş. Bunun anlamı nedir'

Kâzım Paşa, bu mektubu Bahriye Vekili (213) İhsan Bey'in evinde bulunduğu bir sırada

almış. Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey de orada imiş...

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

RAUF BEY'İN YAZDIĞI VEYA YAZDIRDIĞI TELGRAF

Hep birlikte, Rauf Bey 'in ağzından uygun bir telgraf müsveddesi yaparak İsmet Paşa 'yı kutlamışlar ve ona teşekkür etmişler. Bu müsveddeyi bir zarfa koyup Rauf Bey'e göndermişler. Fakat Rauf Bey müsveddeyi beğenmemiş.İsmet Paşa'ya başka bir telgraf yazmış veya yazdırmış. Rauf Bey, Kâzım Paşa 'yı gördüğü zaman demiş ki : " Sizin yaptığınız müsveddede sanki her işi yapan İsmet Paşa imiş gibi gösteriliyor. Biz burada bir şey yapmadık mı'"

Efendiler, Rauf Bey'in yazdığı veya yazdırdığı telgraf metni . kendisinin duygu ve düşüncelerini gizlememektedir. Arzu buyurursanız o telgrafı da olduğu gibi bilginize sunayım :

Şifre 27.7.1923

Lozan'da Delegeler Hey'eti

Bakanlığına

İlgi : 20 ve 24 Temmuz, 347 ve 348 sayılı telgraflar :

Birinci Dünya Savaşı'nın sonsuz ıztıraplarından kurtulmak ve milletimizin dünya barışını kurmakta ne büyük bir rolü olduğunu fiilen ispat etmek üzere imzaladığımız Mondros Ateşkes Anlaşmasına rağmen, en fecî ve insafsız saldırılara uğramış; bunun arkasından yaşama hakkımızı ve istiklâlimizi ayaklar altına alan Sévres Antlaşması yapılmıştı. Yüzyıllar boyunca hür ve bağımsız olarak yaşamış olan aziz Türkıye'nin asil halkı, uğradığı haksız ve feci saldırılar karşısında bütün şuuru ve bütün varlığıyla yaşama hakkını ve istiklâlini kurtarmak için ayaklanarak kurduğu yılmaz ve yenilmez millî ordusuyla Büyük Önderimiz ve Başkomutanımızın ve kahraman komutanlarımızın sevk ve idaresiyle zaferden zafere yürüdü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti'nin milletten aldığı kudret ve kuvvetle ve ordularının pek yüksek savaş kabiliyetiyle elde ettiği bu başarı ve zaferlerin, Lozan'da aylardan beri süregelen barış görüşmeleri sonunda, milletlerarası bir belge ile belgelenmiş olması, milletimize yeni bir çalışma ve huzur dönemi hazırlamıştır. Bakanlar Kurulu, azimli ve fedakâr milletimizin yaşama hakkını ve istiklâlini güven altına alan bir antlaşmanın yapılmasındaki çalışmalardan dolayı başta zâtıdevletleri olmak üzere, delegelerimiz Rıza Nur ve Hasan Beyefendi ' lere ve müşavirlerimize tebriklerini sunar, efendim.

Hüseyin Rauf Bakanlar Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

RAUF BEY, LOZAN ANTLAŞMAS'NI YAPAN İSMET PAŞA'YI KUTLAMA VESİLESİYLE MONDROS ETEŞKES ANLAŞMASI'NI YAPAN KENDİSİNİ SAVUMAYA ÇALIŞIYOR YAPAN KENDİSİNİ SAVUNMAYA ÇALIŞIYOR

Efendiler,Rauf Bey, Lozan Antlaşması'nı yapan ve ona imzasını koyan İsmet Paşa'yı tebrik vesilesiyle, kandisinin yaptığı ve imzasını koyduğu Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan bahsetmeyi ise onu ne kadar önemli ve yüksek amaçlarla imza ettiğini söyleyerek kendisini savunmayı gerekli görüyor.

Mondros Ateşkes Anlaşması, Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle birlikte uğradığı acı yenilginin yüz kızartacak bir sonucudur. O anlaşma hükümleridir ki, Türk topraklarını yabancıların işgaline sundu. O anlaşmada kabul edilen maddelerdir ki, Sevres Antlaşması hükümlerinin de kolaylıkla kabul ettirilebileceği düşüncesini yabancılara mümkün ve akla yatkınmış gibi gösterdi.

Rauf Bey, o ateşkes anlaşmasını "milletimizin dünya barışını sağlamakta ne büyük bir âmil olduğunu fülî olarak ispat etmek amacıyla" imzaladığını, söylüyorsa da, bu hayalî cümle ile kendinden başka kimseyi avutmaz. Çünkü böyle bir amaç yoktu.

Rauf Bey 'in, telgrafına Mondros Ateşkes Anlaşması ile başladığına bakılırsa, bu anlaşmanın Lozan Konferansı için bir başlangıç olduğunu ve Lozan barışının da Rauf Bey 'in yaptığı Mondros Ateşkes Anlaşması'nın sonucu olduğunu söylemek eğiliminde bulunduğuna hükmedilebilir.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

RAUF BEY ZAFERLER KAZANMIŞ ORDUNUN BAŞINDA LOZAN'A GİDEN ZATA ZAFERDEN ZAFERE YÜRÜYEN ORDUNUN HİKAYESİNİ ANLATIYOR

R a u f B e y, telgrafında Sevres Antlaşması yüzünden Türk milletinin uğradığı saldırıları, buna karşı milletin nasıl ayaklandığını,nasıl yılmaz ve yenilmez bir ordu kurduğunu ve kahraman komutanlarımızın sevk ve idaresi ile nasıl zaferden zafere yürüdüğünü hikâye ediyor. R a u f B e y, bu hikâyeyi İ s m e t P a ş a ' ya, o zaferler kazanmış ordunun başından Lozan'a gitmiş olan zata anlatıyor. R a u f B e y, bu başarı ve zaferleri hükûmetin kazandığını anlatabilmek için de parlak bir cümle bulmuştur : Lozan barış görüşmelerinin aylardan beri devam ettiğine de işaret ederek üstü kapalı bir şekilde işin uzatıldığını belirtmekten kendini alamamıştır. R a u f B e y, "Antlaşmanın yapılmasındaki çalışmalarından dolayı Delegeler Hey'eti'ni tebrik ederken,Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan başlayarak, bütün inkılâbımızın bir özetini yapmak suretiyle, Delegeler Hey'eti'ne yaptıkları antlaşmanın nasıl ve ne olduğunu da anlatmak gayretine düşmüştür. Bir tek teşekkür kelimesini bile içine almayan bu yazıların ne anlama geldiğini kavramak, dikkatli ve incelikleri görebilen kimselerce elbette güç değildir.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

RAUF BEY, İSMET PAŞA İLE KARŞI KARŞIYA GELEMEM ONUN KARŞILANMASINDA BULUNAMAM DİYOR

Efendiler, Delegeler Hey'etimiz görevini tamamladıktan sonra, Ankara'ya dönmek üzere yolda bulunuyordu. Herkes Delegeler Hey'eti'ni yakından alkışlamak için can atıyordu. O

günlerdeydi. Hükûmet Başkanı R a u f B e y, Meclis ikinci Başkanı bulunan A l i F u a t P a ş a ile birlikte, Çankaya'da bana geldiler.

R a u f B e y; ben, dedi İ s m e t P a ş a ile karşı karşıya gelemem. Onun karşılanmasında bulunamam. Müsaade ederseniz, o geldiği zaman Ankara'da bulunmak için, seçim bölgemde dolaşmak üzere Sıvas'a doğru bir geziye çıkayım.

R a u f B e y'e bu şekilde davranmasına bir sebep olmadığını,burada bulunan İ s m e t P a ş a 'yı bir Hükûmet Başkanı'na yaraşırcasına karşılamasının ve görevini başarı ile sona erdirdiği için onu sözle de takdir ve tebrik etmesinin uygun olacağını söyledim.

R a u f B e y, "kendime hâkim değilim; yapamayacağım" dedi ve geziye çıkma hususunda ısrar etti. Hükûmet Başkanlığı'ndan ayrılması şartıyla çıkmasını kabul ettim.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

RAUF BEY, DEVLET BAŞKANLIĞI MAKAMININ GÜÇLENDİRİLMESİNİ TEKLİF EDERKEN NE DÜŞÜNÜYORDU

Ondan sonra, R a u f B e y 'le aramızda şu konuşma geçti :

R a u f B e y, "Hükûmet Başkanlığı'ndan çekilirken, sizden çok rica ederim" dedi "Devlet Başkanlığı makamını güçlendiriniz."

R a u f B e y'e : "Dediğinizi yapacağıma kesin olarak güveniniz! " cevabını verdim.

R a u f B e y 'in ne demek istediğini ben pek güzel anlamıştım.

R a u f B e y, Devlet Başkanlığı makamı olarak, hilâfet makamını düşünüyor, o makama kuvvet ve yetki sağlamamı benden rica ediyordu.

R a u f B e y'in, benim olumlu cevabımla ne demek istediğimi anlayıp anlamadığı belli değildir. Daha ileriki bir tarihte, Cumhuriyet'in ilânından sonra, kendisiyle Ankara'da yaptığım bir görüşmede, Cumhuriyet'e niçin karşı olduğunu sorduğum ve yapılmış olan şeyin, Ankara'dan ayrılırken, benden yapılmasını rica ettiği ve benim söz verdiğim işten başka bir şey olmadığını söylediğim zaman : "Ben, demişti, Devlet Başkanlığı makamını güçlendiriniz derken, asla Cumhuriyet ilânını düşünmüş ve kastetmiş değildim."

Oysa, Efendiler, benim verdiğim cevabın anlamı tamamen o idi. Gerçekten de, millî hükûmetimizin niteliği Cumhuriyet Hükûmeti olduğu halde, bence onu kesin olarak ifade ve ilân etmemek ve Devlet Başkanlığı makamı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi makamını bir tek makam halinde bulundurmak bir zayıflık teşkil ediyordu. İlk fırsatta Cumhuriyeti resmen ilân etmek ve Devlet Başkanlığı'nı Cumhurbaşkanlığı makamında temsil ederek kuvvetli bir durum yaratmak şarttı. R a u f B e y 'e bunu yapacağıma kesin olarak söz vermiştim. Eğer ne demek istediğimi kavrayamamışsa, sanırım ki eksiklik bende değildir.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MEMLEKETE VE MİLLETE KİMLER HİZMET EDERSE HAVARİ ONLARDIR

A l i F u a t P a ş a ile de kısa bir görüşme yapıldı. F u a t P a ş a, bana şöyle bir soru sordu : "Senin şimdi "havari"lerin kimlerdir' Bunu anlayabilir miyiz'"

Ben bu sorudan bir şey anlayamadığımı söyledim. Paşa, ne demek istediğini açıkladı. O zaman ben de şunları söyledim :

Benim "havari" lerim yoktur. Memleket ve millete kimler hizmet eder, bu hizmete lâyık ve muktedir olduğunu gösterirse, "havari" onlardır.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

RAUF BEY'İN HÜKÜMET BAŞKANLIĞI'NDAN, ALİ FUAT PAŞA'NIN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İKİNCİ BAŞKANLIĞI'NDAN ÇEKİLMELERİ

R a u f B e y, Hükûmet Başkanlığı'ndan çekildi. İçişleri Bakanı olan A l i F e t h i B e y, aynı zamanda Hükumet Başkanlığı'na seçildi (13 Ağustos 1923)

Bir süre sonra, 24 Ekim 1923 tarihinde, A l i F u a t P a ş a da Meclis İkinci Başkanlığı'ndan çekilerek, ordu müfettişliğine, tayinini rica etti. F u a t P a ş a 'ya ünvanı İkinci Başkan olmakla birlikte, mevkinin ve görevinin pek önemli olan Meclis Başkanlığı olduğunu söyleyerek, görevine devam etmesini tavsiye ettim. F u a t P a ş a, politikadan hoşlanmadığını, hayatının bundan sonrasını askerlik mesleğine vermek istediğini ileri sürerek, isteğinin yerine getirilmesi ricasında ısrar etti.F u a t P a ş a'nın rütbesi tümgeneral idi. Komuta edeceği orduda korgeneral rütbesinde kolordu komutanları vardı. Geçmiş hizmetlerini göz önünde bulundurarak kendisini korgeneralliğe yükselttik ve karargâhı Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği'ne tayin ettik.

K â z ı m K a r a b e k i r P a ş a da, daha önce aynı düşüncelerle Meclis'ten ayrılmış ve ordu müfettişi olarak Birinci Ordunun başına geçmiş bulunuyordu.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

YENİ TÜRKİYE DEVLETİ'NİN BAŞKENTİ:ANKARA

Efendiler, Lozan Antlaşması'nın eklerinden olan düşman işgali altındaki topraklarımızı boşaltma protokolu uygulandıktan sonra, yabancı işgalinden tamamen kurtulan Türkiye'nin toprak bütünlüğü fiilî olarak sağlanmıştı. Artık yeni Türkiye Devleti'nin başkentini bir kanunla tespit etmek gerekiyordu. Bütün düşünceler, Yeni Türkiye'nin başkenti Anadolu'da ve Ankara şehri olarak seçme lüzumunda birleşiyordu.

Bu seçimde, coğrafî durum ve askerî strateji en büyük önemi taşıyordu. Devletin başkentini bir an önce tespit ederek, içten ve dıştan gelen kararsızlıklara bir son vermek şarttı. Gerçekten de, bilindiği üzere, başkentin İstanbul olarak kalacağı veya Ankara olacağı konusunda öteden beri içeride ve dışarıda kararsızlıklar görülüyor, basında demeçlere ve tartışmalara rastlanıyordu. Bu arada İstanbul'un yeni milletvekillerinden bazıları, R e f e t P a ş a başta olmak üzere, İstanbul'un hükûmet merkezi olarak kalması gereğini bazı örneklere dayanarak ispat etmeye çalışıyorlardı. Ankara'nın gerek iklim, gerek ulaştırma araçları ve gelişme kabiliyet ve istidadı ve gerekse mevcut tessisler ve kuruluşlar bakımından hiç de uygun ve elverişli olmadığını söylüyorlar; İstanbul'un "payitaht" olması lâzımdır ve mutlaka olacaktır, diyorlardı. Bu ifadeye dikkat edilirse, bizim "başkent"

deyimiyle kastettiğimiz anlam ile, bu ifadelerdeki "payitaht"deyimini kullananların görüşleri arasında bir fark bulmamak mümkün değildir. Bundan dolayı, bu konuda zaten kesinleşmiş bulunan kararımızı resmen ve kanunî yoldan ilân ettirerek,"payitaht" sözünün de yeni Türkiye Devleti'nde kullanılmasına gerek kalmadığını göstermek lâzım, geldi. Dışişleri bakanı İ s m e t P a ş a,9 Ekim 1923 tarihli tek maddelik bir kanun tasarısını Meclis'e teklif etti. Altında daha on dört kadar zatın imzası bulunan bu kanun teklifi,13 Ekim 1923 tarihinde uzun görüşme ve tartışmalardan sonra çok büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Kabul edilen kanun maddesi şudur : "Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara şehridir."

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MECLİS'TE FETHİ BEY'İN BAŞKANLIĞINDAKİ HÜKÜMET'E VE FETHİ BEY'İN ŞAHSINA KARŞI SATAŞMALAR VE TENKİTLER BAŞLADI

Efendiler, çok geçmeden, Meclis'te, F e t h i B e y'in başkanlığındaki hükûmete ve özellikle F e t h i B e y in şahsına karşı sataşmalar ve tenkitler başladı. Anlaşıldığına göre, milletvekillerinde bakan olma istek ve hevesi çoğalmıştır. İşbaşında bulunan bakanları beğenmiyorlardı.

Yeni seçimde, partimiz adına milletvekillikleri sağlanmış olan birtakımları da Hükûmet aleyhindeki cereyanları körükleyerek kendi maksatlarına göre yararlanma fırsatları hazırlamaya çalışıyorlardı. Muhalefete geçecekleri sezilen milletvekillerinin meclis çoğunluğunu aldatarak Hükümet'e ve Meclis'e karşı hâkim bir duruma geçmek maksadını güttükleri anlaşılıyordu.

F e t h i B e y, dikkatini ve çalışma gücünü Hükûmet Başkanlığı görevinde yoğunlaştırabilmek için İçişleri Bakanlığı'ndan istifa etti. Aynı tarihte, A l i F u a t P a ş a 'nın çekilmesi ile Meclis İkinci Başkanlığı da boşaldı (24 Ekim 1923).

Bizimle görüşte ve yapılan çalışmalarda uzlaşma ve işbirliği aramayı gerekli bulmaksızın bağımsız ve gizli çalışan bir grup belirdi. Bu grup, iyi niyetli ve hakkı tutar gibi görünerek bütün parti üyelerini kendi görüşlerine çekmekte başarılı olmaya başladı. Örnek olarak, bir parti toplantısında, İçişleri Bakanlığı'na Erzincan milletvekili bulunan S a b i t B e y 'in, Meclis İkinci Başkanlığına da İstanbul'da bulunan R a u f B e y' in Meclis'ce seçilmesini karar altına aldırdı (25 Ekim 1923).

Oysa, ben, S a b i t B e y'in İçişleri Bakanı olmasını uygun görmemiştim. S a b i t B e y 'in bazı illerin valiliklerinde bulunmuş olmasını, yeni Türkiye'nin yeni şartlara bağlı iç işlerini idare edebileceğine yeterli bir delil sayamıyordum.

R a u f B e y 'in de Meclis İkinci Başkanlığı'na seçilmesini doğru bulmuyordum. Çünkü, R a u f B e y, daha dün Hükûmet Başkanı idi.O makamı, ne gibi duyguların etkisinde kalarak hareket ettiği için terke mecbur edildiği bilinmekteydi. Buna rağmen, onu Meclis'in İkinci Başkanlığı'na getirmekle, bütün Meclis'in onunla aynı görüşte olduğunu yani bütün Meclis'in, Lozan Barış Antlaşması'nı yapan ve Hükûmet'te Dışişleri Bakanı olarak bulunan İ s m e t P a ş a 'nın aleyhine olduğunu göstermek maksadı güdülüyordu.

Efendiler, yeni Meclis, ilk döneminde, gizli bir muhalefet grubunun tuzağına düşme durumuyla karşı karşıya kaldı. F e t h i B e y ve arkadaşları, Hükûmet işlerini sükûnetle

yürütemeyecek bir duruma getirildi. F e t h i B e y bu durumdan bana defalarca şikâyet etti ve kendisi Hükûmet'ten çekilmek istedi. Öteki bakanlar da aynı şekilde şikâyetlerde bulunuyorlardı.

Kötülük, Hükûmet'in Meclis'ce seçilmesinden ileri geliyordu. Bu gerçeği çoktan görmüştüm.

UYGULANMASI İÇİN SIRASINI BEKLEDİĞİM BİR DÜŞÜNCENİN UYGULANMA ZAMANI GELMİŞTİ

Ben, Meclis'te, gizli ve muhalif bir grubun bulunduğunu farkettikten, Meclis çalışmalarında duyguların hâkim duruma geçtiğini gördükten ve Bakanlar Kurulu'nun çalışma düzeninin her gün olur olmaz birtakım sebeplerle altüst edilmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra, uygulanması için sırasını beklediğim bir düşüncenin uygulanma anının geldiğine hükmetmiştim.Bunu itiraf etmeliyim. Buna göre, şimdi vereceğim bilgileri ve yapacağım açıklamaları anlamak daha kolay olacaktır.

Efendiler, Halk Partisi'nin R a u f B e y 'i kendisi toplantıda bulunmadığı halde Meclis İkinci Başkanlığı'na, S a b i t B e y 'i de İçişleri Bakanlığı'na aday seçtiği tarih 25 Ekim 1923 Perşembe günüdür. Aynı gün ve ertesi Cuma günü Hükûmet üyeleri Çankaya'da benim başkanlığımda toplandı.

Gerek Hükûmet Başkanı F e t h i B e y'in ve gerek diğer bakanların istifa etmeleri zamanının geldiğini ve bunun gerekli olduğunu bildirdim.Meclis'ce yeni hükûmet seçildiğinde, şimdiki hükûmette bulunan üyelerden yeniden seçilenler olursa, onlar bu seçimden sonra da istifa ederek yeni hükûmete katılmayacaklardır, esasını da kabul ettik. Yalnız, o zamanlar, bakanlar gibi seçilen ve kabineye dahil bulunan Genelkurmay Başkanı F e v z i P a ş a, bu kararın dışında bırakıldı. Çünkü ordu yönetim ve komutasının rastgele birisine verilmesi doğru görülmedi.

Efendiler, bu türlü hareketin ve alınan kararın nasıl bir maksada dayandığı incelenirse, şu sonuca varılır : İhtiraslı grubu, hükûmet kurmakta tamamen serbest bırakıyoruz. Şimdiki kabinede bulunan bakanlardan hiçbiri katılmaksızın, tamamen istedikleri kimselerden oluşan,istedikleri gibi bir kabine kurarak memleket mukadderatına hâkim olmalarında bir sakınca görmüyoruz. Fakat ne hükûmet kurmaya ve ne de kursalar bile memleketi yönetme iktidarı göstereceklerine emin bulunuyoruz.

Meclis'i aldatmaya çalışan ihtiraslı grup, şu veya bu tarzda bir hükûmet kurmayı başarabildiği takdirde, bir müddet bu hükûmetin idare şeklini ve idaredeki iktidarını takip etmenin ve hattâ ona yardımcı olmanın doğru olacağını düşündük. Fakat bu şekilde kurulacak bir hükûmet, memleket yönetiminde ve yeni gayelerimizi gerçekleştirmekte beceriksizlik gösterir ve başka maksatlara yönelirse, bunu Meclis'te açıklayarak, Meclis'i aydınlatma yolunu tercih ettik. Hükûmet kurmayı başaramadıkları takdirde, doğacak karışıklığın Meclis'i uyandıracağı tabiî idi. Bunalım ve karışıklığın devamına seyirci kalınamayacağından,işte o zaman, bizzat müdahale ederek ve tasarladığım şekli açıkça ortaya koyarak işi kökünden halledebileceğimi düşünmüştüm.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

FETHİ BEY'İN BAŞKANLIĞINDAKİ HÜKÜMET İSTİFA EDİYOR

Hükûmet üyeleri ile Çankaya'da yaptığımız toplantı sonunda, bakanların hep birlikte imzalayarak bana verdikleri istifa yazısı şuydu :

Yüksek Başkanlığa

Türkiye Devleti'nin, karşı karşıya bulunduğu önemli ve güç, iç ve dış meseleleri kolaylıkla çözebilmesi için mutlaka çok kuvvetli ve Meclis'in tam desteğini kazanmış bir hükûmete ihtiyacı olduğu kanaatindeyiz. Bu bakımdan yüce Meclis'in her bakımdan güven ve desteğine dayanan bir hükûmetin kurulmasına yardımcı olmak maksadıyla, istifa ettiğimizi derin saygılarımızla arz ederiz,efendim.

Efendiler, bu istifa yazısı, 27 Ekim 1923 Cumartesi günü saat 13.00'de başkanlığımda toplanan Parti Genel Kurulu'na bildirildikten sonra,saat 17.00'ye doğru açılan Meclis oturumunda resmen okunmuştur.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

HÜKÜMET LİSTELERİ VE HÜKÜMET BAŞKANLIĞI'NA SEÇİLECEĞİ TAHMİN EDİLEN

KİMSELER

Hükûmet'in istifası belli olduğu dakikadan itibaren,Meclis üyeleri, Meclis odalarında,evlerinde grup grup toplanarak yeni hükûmet, listeleri düzenlemeye başladılar. Bu durum Ekimin 28 inci günü geç vakte kadar sürdü. Hiçbir grup bütün Meclis'çe kabul edilebilecek ve millet kamuoyuna iyi karşılanacak isimleri içine alan bir alay listesi tespit edemiyordu. Özellikle bakanlıklara aday düşünülürken o kadar çok hevesli ve isteklilerle karşı karşıya kalıyorlardı ki, herhangi birinin diğerlerine tercihi şeklinde tespit edilecek bir listeyi kabul ettirmekteki güçlük, liste hazırlığı ile uğraşanları ümitsizlik ve endişeye düşürdü. Gerçi İstanbul'un bazı gazeteleri, bazı kimselerin resimlerini basarak Hükûmet Başkanlığı'na seçileceği umulan "sayın sima"ları hatırlatarak dikkati çekmekte kusur etmedi. Gerçi gayretli bazı gazeteciler, 28 Ekim günü erkenden "İstanbul'un yüzünü örten sabah sisinin ördüğü tül henüz sıyrılırken,deniz gökyüzünden, kıyılardan akseden renklerle boyanmış, hareketsiz duruyorken" Marmara'nın durgun sularını yararak ilerleyen Deniz Yollarının vapuruyla Kalamış iskelesine çıkıyor... Yolda R a u f B e y 'e rastlıyor... Ondan sonra "büyük bir bahçenin içindeki güzel Kalamış köşkünün pek mükemmel döşenmiş süslü salonuna" giriyor ve köşkte oturanın çeşitli meselelerle ilgili görüşlerini ve özellikle "millî hâkimiyetimizi her şeye ve her şeye (!) karşı koruyalım..." nasihatını yayınlayarak kamuoyunu aydınlatma hizmetinden geri kalmıyor.Fakat bu uyarma ve yol göstermeler Ankara'ya tesir edemiyordu.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

MİLLİ HAKİMİYETİMİZİ HER ŞEYE VE HER ŞEYE KARŞI KORUYALIM DİYEN ZAT

Efendiler, her şeye ve her şeye karşı millî hâkimiyetin korunması tavsiyesinde bulunan zat, Halife'nin kendisine olan iltifatını Allahın lûtfu olarak kabul eden zattır.

Bazı gazetelerin, Konya'da ordu müfettişliğine tayin edilen Fuat Paşa'nın 28 Ekimde İstanbul'a gelişinden, Rauf Bey, Refet Paşa, Adnan Bey ve diğer birçok kimse tarafından karşılandığını bildiren telgraflarını ve Rauf Bey'le Kâzım Karabekir Paşa'nın resimlerini basarak Mondros Ateşkes Anlaşmasını ve Kars'ın kurtarılışını hatırlatmak için yazdıkları yazıları bile yeterince dikkati çekmeye yaramadı.

İÇİNDEKİLER | HALK PARTİSİNİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI , LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MÜTEAKİP GELİŞMELER

PARTİ YÖNETİM KURULU KESİN BİR HÜKÜMET LİSTESİ HAZIRLAYAMADI

28 Ekim günü geç saatlerde, toplantı halinde bulunan Parti Yönetim Kurulu tarafından davet edildim. Parti Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey'di. Fethi Bey, parti adına Yönetim Kurulu'nca bir aday listesi hazırlandığını ve bu konuda Parti Genel Başkanı olarak benim de görüşümün alınması uygun görüldüğü için toplantılarına davet ettiklerini bildirdi. Hazırlanan listeye göz gezdirdim. Bence uygun olduğunu, ancak, bu listede adları bulunan kimselerin de görüşlerinin alınması, kabul edip etmeyeceklerinin sorulması gerektiğini söyledim. Bu teklifim uygun görüldü. Söz gelişi, Dışişleri Bakanlığı için söz konusu edilen Yusuf Kemal Bey'i davet ettik. Yusuf Kemal Bey, bu listeye giremeyeceğini bildirdi. Bundan ve buna

benzer bazı durumlardan anladım ki, Parti Yönetim Kurızlu da kabul edilebilir kesin bir aday listesi hazırlayamamaktadır. Yönetim Kurulu üyelerine, gereken kimselerle daha sıkı temas kurarak kesin bir liste tespit etmelerini tavsiye ettikten sonra yanlarından ayrıldım. Gece olmuştu Çankaya'ya gitmek üzere Meclis binasından ayrılırken, koridorlarda beni beklemekte olan Kemâlettin Sami ve Hâlit Paşa'lara rastladım. Ali Fuat Paşa Ankara'dan hareket ederken bunların Ankara'ya geldiklerini o günkü gazetede "Bir uğurlama ve bir karşılama" başlığı altında okumuştum. Daha kendileriyle görüşmemiştim. Benimle konuşmak üzere geç vakte kadar orada beklediklerini anlayınca, akşam yemeğine gelmelerini, Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa vasıtasıyla kendilerine bildirdim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Çankaya'ya gittiğim zaman, orada, beni görmek üzere gelmiş bulunan Rize Milletvekili Fuat, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey'lerle karşılaştım. Onları da yemeğe alıkoydum.

İÇİNDEKİLER

CUMHURİYETİN İLANI Cumhuriyet'in ilanı kararını nerede ve kimlere söyledim Cumhuriyet'in ilanı ile ilgili kanun tasarısını İsmet Paşa'yla birlikte hazırladık 29 Ekim 1923 günü Halk Partisi'nde yapılan görüşmeler Ben Genel Başkan olarak meselenin çözümüne memur edildim 28/29 Ekim gecesi hazırladığım kanun müsveddesini teklif ettim Hükümetimizin şekli mutlaka Cumhuriyet olacaktır Teklifim Parti Grubu'nda ve hemen arkasında Meclis'te görüşüldü ve "Yaşasın Cumhuriyet" sesleri arasında kabul edildi Türkiye Cumhurbaşkanlığı'na Türkiye Büyük Millet Meclisi oybirliği ile beni seçti Cumhuriyet'in ilanı üzerine milletin duyduğu genel ve samimi sevince katılmaktan çekinenler Rauf Bey'in Cumhuriyet'in ilanı dolayısıyla iki İstanbul gazetesine verdiği demeç İstanbul halkının temsilcileri Cumhuriyet'in ilanını nasıl karşılamışlardı Cumhuriyet'in ilanıyla boşa çıkan ümitler Cumhuriyet'in ilanı üzerine Halife'ye yaptırılmak istenen rol ve Halife lehine yapılan yayınlar Rauf Bey'in Anakara'ya gelerek birtakım propagandalarla, arkadaşları ve Parti'yi bize karşı kışkırtmaya koyulması Rauf Bey'in sahneye koymak istediği oyunu farkedenler tarafından bir parti toplantısında kendisinin imtihana çekilmesi Kazım Paşa'ya "Cumhuriyet'in ilanına engel olabilirsen memlekete büyük hizmet etmiş olursun" diyen Rauf Bey asla cumhuriyetçi olamaz Saltanat devrinden Cumhuriyet devrine geçiş dönemi ve bu dönemde iki ayrı görüşün çarpışması İsmet Paşa'nın Meclis'te Rauf Bey'e verdiği cevaplar

CUMHURİYET'İN İLANI KARARINI NEREDE VE KİMLERE SÖYLEDİM Yemek sırasında : "Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz" dedim. Orada bulunan arkadaşlar, derhal düşünceme katıldılar. Yemegi bıraktık. O dakikadan itibaren, nasıl hareket edileceği konusunda kısa bir program yaparak arkadaşlar ı görevlendirdim.

Yaptığım programın ve verdiğim talimatın uygulanışını göreceksiniz!

Efendiler, görüyorsunuz ki, Cumhuriyet ilânına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı davet ederek onlarla görüşüp tartışmaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim. Çünkü, onların da aslında ve tabiî olarak benim gibi düşündüklerinden şüphe etmiyordum. Halbuki, o sırada Ankara'da bulunmayan bazı kişiler, yetkileri olmadığı halde, kendilerine haber verilmeden, düşünce ve rızaları alınmadan Cumhuriyetin ilân edilmiş olmasını bize gücenme ve bizden ayrılma sebebi saydılar.

İÇİNDEKİLER | **CUMHURİYETİN İLANI**

CUMHURİYET'İN İLANI İLE İLGİLİ KANUN TASARISINI İSMET PAŞA'YLA BİRLİKTE HAZIRLADIK O gece birlikte olduğumuz arkadaşlar erkenden ayrıldılar. Yalnız İsmet Paşa Çankaya'da misafirdi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir kanun tasarısı müsveddesi hazırladık. Bu müsveddede 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Anayasa)'nun devlet şeklini tespit eden maddelerini şu şekilde değiştirmiştim : Birinci maddenin sonuna "Türkiye Devleti'nin hükûmet şekli Cumhuriyettir" cümlesini ekledim. Üçüncü maddeyi şu yolda değiştirdim : "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükûmetin ayrıldığı idare kollarını Bakanlar vasıtasıyla yönetir."

Bundan başka Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun temel madelerinden olan sekizinci ve dokuzuncu maddelerle de değiştirilerek ve açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı :

"Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi yeni Cumhurbaşkanının seçilmesine kadar devam eder. Görev süresi biten Cumhurbaşkanı yeniden seçilebilir."

"Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclis'e ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder."

"Madde - Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından ve Meclis üyeleri arasından seçilir. Diğer bakanlar, Başbakan tarafından ve yine Meclis üyeleri arasından seçildikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından hepsi birden Meclis'in onayına sunulur. Meclis, toplantı halinde değilse, onaylama, Meclis'in toplantısına bırakılır."

Bu mûddelere, komisyonda ve Meclis'te din ve dil ile ilgili bildiğiniz bir madde de eklenmiştir.

İÇİNDEKİLER | **CUMHURİYETİN İLANI**

29 EKİM 1923 GÜNÜ HALK PARTİSİ'NDE YAPILAN GÖRÜŞMELER Saygıdeğer Efendiler, şimdi isterseniz yüksek hey'etinize 29 Ekim 1923 Pazartesi günü Ankara'da geçen olayı kısaca anlatmaya çalışayım.

Pazartesi günü saat 10.00'da Halk Partisi grubu, Grup Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. Bakanlar Kurulu üyelerinin seçimi görüşmelerine başlandı.

Başkan - Yönetim Kurulu, hazırlık niteliğinde olmak üzere, Genel Kurul'a sunulmak üzere bir Bakanlar Kurulu listesi hazırladı. Yönetim Kurulu, kesin bir şey tespit etmiş değildir. Karar saygıdeğer kurulumuzundur. Kabul ederseniz okunsun, sözleriyle, Genel Kurul'a, Başkanlığında Fuat Paşa'nın bulunduğu bir hükümet listesi sunar. Okunan bu listede İktisat

Bakanlığına aday gösterilen Celâl Bey (İzmir) söz alarak Bakanlar Kurulu'nun önemini belirtmiş ve kendisinin seçilmesini teklif etmiş. Özellikle "bu listede adları görülen kimseler çekilenlerden daha kuvvetli değildir. Bizden refah ve ıslahat isteyen bir millet vardır. Herhalde yeniler eskilerden daha kuvvetli olmalıdır. Seçimde acele etmeyelim. Hele Hükûmet Başkanı'nı seçerken iyi düşünelim" görüşünü ileri sürmüş.

Saip Bey (Kozan) - Meclis Başkanlığı'na Fethi Bey, Başbakanlığa İsmet Paşa seçilmelidir, demiş.

Ekrem Bey (Rize) - Yeni hükûmet eski hükûmetin boşluğunu doldurabilecek mi' Reis Paşa Hazretleri, mümkünse bu konudaki düşüncelerini ifade buyursunlar; aydınlanalım (ben o sırada Meelis'te bulunmuyordum) şeklinde kontışmuş.

Zülfü Bey (Diyarbakır) - Yetki Parti Meclisi'nindir. Bu hak, grup Yönetim Kurulu'nun değildir. Parti Meclisi toplansın! .. isteğinde bulunmuş...

Mehmet Efendi (Bolu) - Seçilecek hükûmet ancak bir ay dayanabilir. Hükûmetin böyle sık sık değişmesi, memleket ve milleti kötü ve güç bir duruma sürükler. Hükûmet istifa sebebini açıkça anlatmazsa herhangi bir hükûmet seçimine katılmam. Önce sebebi anlayalım sonra seçim yapalım.

Faik Bey (Tekirdağ) - Listede gösterilen isimler öncekilerden daha kuvvetli değildir. Parti Meclisi toplanıp bu meseleyi halletsin.

Vasıf Bey (Saruhan) - (İsmet Paşa'nın hizmetlerinden bahsettikten sonra) Memleketi, milleti niçin bırakıyor' Liderlerimiz bizi aydınlatmamıştır. Sayın Başkanınız (beni kastetmiş olacak) bizi niçin aydınlatmıyor, demiş ve uzun bir konuşma yapmış.

Necati Bey (İzmir) - Memleketin güvendiği kimselerin bizi bırakıp aynlmalarını kabul edemeyiz. Sayın Başkanımız bizi aydınlatsın ve uyarsın. İçeriye ve dışanya karşı kuwetli bir hükûmete kesinlikte ihtiyacımız vardır.

Başkan Fethi Bey - Yönetim Kurulu'nun yaptığı bu liste ne Paşa'nın ve ne de Yönetim Kurulu'nundur, şeklinde bir açıklama yapmayı gerekli bulmuş.

Doktor Fikri Bey (Ertuğrul) (215) - Vasıf v Necati Bey'lerin düşüncelerine katılınm. Memleket sütliman değildir. Memleket idaresi gelişigüzel yapılacak bir seçime terk edilemez. Kuvvetli şahıslardan kurulu bir hükûmet seçilmelidir.

Recep Bey (Kütahya) - Arkadaşlar sözlerini bitirsinler, sonra Gazi Paşa Hazretleri söylesinler (Henüz toplantıda değildir).

İlyas Sami Bey (Muş) - Sayın Başkanımız Gazi Paşa Hazretleri düşüncelerini ifade buyursunlar. Bunalımın doğduğu gün giderilmesi daha yararhdır. Erteleme şiddetlenmesine yol açar. Bir Hükûmet Başkanı seçelim. Yirmi dört saatlik bir süre tanıyalım. Arkadaşlarını bulsun. Kuvvetli bir hükûmet kurulsun.

Abdurrahman Şeref Bey (rahmetli İstanbul Milletvekili) - Bazı arkadaşlar telâş ediyorlar. Bu her memelekette görülen bir şeydir. Hepimizin amacı vatanın saadetidir. Bir makine kurup tıkır tıkır işletemiyoruz. Bu da doğru. Kuwetli bir hükûmeti nasıl bulmalı hastalığı nasıl keşfetmeli' Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzu göz önüne alalım. Hükûmetin görevini belli edelim. Meclis, göri.işlerini söylesin. Ondan sonra Reis Paşamız da görüşlerini ifade buyursunlar. Bir sonuca varalım. Herkes bir işe yarar. Herkesi yaradığı işte kullanmalı. Şahıslardan söz etmeyelim. Vatanın yüksek çıkarlarında birlikteyiz. Reis Paşa Hazretleri görüşlerini ifade buyursunlar.

Eyüp Sabri Efendi (Konya) - Ne olursa olsun bir seçim zarureti ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bundan önceki Hükûmet üyelerinin, yeniden seçilmiş olsalar bile kabul etmeyeceklerine karar verdiklerini işitiyoruz. Yüce Meclis bu kararı kaldırmalıdır.

Recep Bey (Kütahya) - Üç esaslı noktaya dokunacağım. Birincisi şekil, ikincisi çalışma eksikliği, üçüncüsü manevî birliğimizde açılan gediktir. Şekillerde eksiklik olursa iyi bir sonuç vermez. Eldeki listede yer alan değerli arkadaşlar hangi zamanda hangi şartlar altında çalışacaklardır; belli değil. Kuvvetli bir şahsın kencii arkadaşlarını bularak bir hükûmet kurması gerekir. Recep Bey, özellikle bu son nokta üzerinde uzun bir konuşma yapmış ve açıklamalarda bulunmuş.

Talât Bey (Ardahan) - Recep ve Abdurrahman Şeref Bey'ler pek güzel açıkladılar. Hükûmet Başkanı'nın görevi nedir' Görev ve yetki Kanununu hâlâ çıkarmadık. Gazi Paşa Hazretleri bizi aydınlatmak lûtfunda bulunsunlar, demiş.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETİN İLANI

BEN GENEL BAŞKAN OLARAK MESELENİN ÇÖZÜMÜNE MEMUR EDİLDİM Başkan bundan sonra görüşmenin yeterliğini oya koymuş. Görüşme yeterli görüldükten sonra birtakım önergeler okunmuş. Bunlardan Kemalettin Sami Paşa'nın önerisi kabul edilmiş. Bu önergeyle, ben Genel Başkan sıfatıyla meselenin çözüme bağlanması için Parti Meclisi tarafından görevlendiriliyordum.

Görüşmeler sırasında Çankaya'da evimde bulunuyordum. Kemalettin Sami Paşa'nın önergesinin kabul edilmesi üzerine, toplantıya davet edildim. Toplantı salonuna girer girmez doğruca kürsüye çıktım ve kısaca şu görüş ve teklifi ortaya attım.

"Efendiler! dedim, Hükûmet üyelerinin seçiminde görüş birliği sağlanamadığı anlaşılmıştır. Bana bir saat kadar müsaade buyurun. Bulacağım çözüm yolunu arz ederim."

Başkan Fethi Bey, teklifi oya koydu. Kabul edildi.

Efendiler, bu bir saat içinde, gereken kimseleri Meclis'teki odama davet ederek onlara 28/29 Ekim gecesi hazırladığım kanun tasarısını gösterdim ve kendileri ile görüştüm.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETİN İLANI

28/29 EKİM GECESİ HAZIRLADIĞIM KANUN MÜSVEDDESİNİ TEKLİF ETTİM Saat 13.30'da Parti Genel Kurulu yeniden Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. İlk söz bendeydi. Kürsüye çıktım ve şu konuşmayı yaptım :

"Saygıdeğer arkadaşlar, üzerinde durduğumuz meselenin çözümünde karşılaşılan güçlüklerin sebebi, bütün arkadaşlarca anlaşılmıştır sanırım. Eksiklik ve yanlışlık uygulamakta olduğumuz usul ve şekildedir. Gerçekten de, yürürlükteki Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na göre, bir hükümet kurmaya teşebbüs ettiğimiz zaman, bütün arkadaşların her biri bakanları ve hükûmeti seçmek mecburiyeti ile karşı karşıya kalıyor. Hepinizin birden hükûmet üyelerini seçmek zorıında kalmanızda görülen güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir. Geçen dönemde de aynı şekilde güçlükle karşılaşılıyordu. Görülüyor ki, bu usul bazan birçok karışıklıklara yol açıyor. Yüksek hey'etiniz bu güçlüğün çözülmesi için beni görevlendirdi. Ben de bilginize sunduğum bu görüşten hareket ederek düşündüğüm şekli

tespit ettim. Onu teklif edeceğim. Teklifim kabul edilirse kuvvetli ve kendi içinde uyumlu bir hükûmet kurmak mümkün olacak tır. Devletimizin şekil ve niteliğini tespit eden ve hepimiz için bir gaye olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzun bazı noktalarına açıklık kazandırmak gerekir. Teklif şudur dedikten sonra, bilinen tasarıyı okutmak üzere kâtip beylerden birine uzatarak kürsüden ayrıldım.

Teklifimin niteliği anlaşıldıktan sonra tartışmalar başladı.

Sabit Bey (Erzincan) - Hükûmetin bu şekilde kurulması usulünün lehindeyim. Ancak, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılması teklifi ile bugünkü bunalımı çözmek mümkün değildir. Biz şimdi bir Başbakan seçelim. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirilmesini sonra düşünürüz, dedi.

Hâzım Bey (Niğde) - Şu görüşü ileri sürdü : Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu biz yapabilir miyiz' Sanırım ki yapamayız. Yetkimiz varsa, bu partide olmaz. Partide görüşüldükten sonra açık oturumda kimse söz söyleyemiyor. Millet varlığını ilgilendiren kanunların burada kesin bir şekilde tespit edilmesine taraftar değilim. Bu gibi kanunlar açık oturumda ve serbestçe görüşülmelidir. Biz, her şeyden önce hükûmet bunalımına bir çare bulalım.

Yunus Nadi Bey, Hâzım Bey'e şu yolda cevap verdi : Hangi memleket ilk defa Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yaparsa, o iş için bir kurucu meclis kurmuştur. Bizde ise bu gibi meselelerde ayrıca bir kurucu meclis kurulacağı açıkça belirtilmemiştir. Bizde her zaman bu gibi değişiklikler olmuştur. Bizden önceki Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu yolda yürümüştür. Buna yetkimiz vardır. Kararsızlık gösterilmesin. Şimdi biz, hükûmet bunalımının çözümünü Reis Paşa Hazıretleri'ne bıraktık. O da bize bu teklifi getirdi. Bu teklifte yer alan usulü bütün arkadaşlar ayrı ayrı düvünmüştür. Şimdi buna kesin bir şekil vermek gerekir. Teklif edilen şekil, zaten vardır. Buna bir açıklık verip daha belirli şekilde tespit edeceğiz.

Vehbi Bey (Balıkesir) - Bizim, şimdiye kadar görüşüldüğünü işittiğimiz Teşkilât-ı Esasiye Kanunu hakkında bir bilgimiz yoktur. Gerçi gazetelerde gördük, ama bu yeter mi' Bu bakımdan biz, bu konuyu bir bütün olarak görüşmek üzere daha sonraya bırakıp önce bunalıma bir çare bulalım.

Halil Bey - Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirilerek yeniden yapılmasına yetkimiz vardır. Fakat yapılacak bu değişiklikler, gerçekten vatan ve milletimizin saadetini sağlayabilecek midir' Bunu söylemek gerekir. Bunu, hukukçu, hukuk bilgini olan arkadaşlarımız gelip açıklasınlar. Açıklama yapılmadıkça bu meselenin derhal halledilmesine taraftar değilim.

Üyelerden biri - Teşkilât-ı Esasiye Kanunu öyle gelişi güzel düzeltilemez.

Hamdullah Suphi (İstanbul) - Dört yıl önce, bakanların ayrı ayrı seçilmelerinin zararlarını söylemiştim. Bugün de aynı durum başgösterdi. Gazi Paşa'nın teklifine gelince, bu yeni değildir. Dört yıl önce yapılan bir kanunun daha açık olarak ifadesinden ibarettir. Durum böyle olunca, değişiklik aleyhinde söz söyleyecekler gelsinler düşüncelerini açıklasınlar. Fakat zamanımızın uzun uzadıya beklemeve tahammülü voktur.

Ragıp Bey (Kütahya) - Kanunların en iyisi şartlardan ve ihtiyaçtan doğmuş olanıdır. İhtiyaç ise meydandadır. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun tamamlanması ve açıklığa kavuşturulması gerekir. Teklifin derhal görüşülmesine geçelim.

Adalet Bakanı rahmetli Seyit Bey - Teklif edileıı şekil yeni bir şey değildir. Yürürlükteki Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun, açıklığa kavuşturulması ve buna göre tespitidir. Kanunlar

ihtiyaçtan doğar teorik görüşlerden kaynaklanmaz. Zaman ve olaylar her şeye hâkimdi. Gelişme kanunu, değişmez kesin bir kuraldır. Teklif edilen şekilde bir yenilik yoktur. Yürürlükteki şekli daha açık ve belirli bir şekilde ifade edersek, elbette millet ve memleketimizin yararına daha uygun olarak hareket etmiş oluruz.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETİN İLANI

HÜKUMETİMİZİN ŞEKLİ MUTLAKA CUMHURİYET OLACAKTIR Rahmetli Seyit Bey'in görüşüne Abidin Cumhuriyet Bey (Manisa) şu cevabı verdi : - Önce hükûmet bunalımına çözüm getirelim.

Eyüp Sabri Efendi (Konya)'nın görüşü şöyleydi : Biz Gazi Paşa Hazretleri'ni hakem yaptık. Bizim Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu değiştirmeye yetkimiz yok demek, gayrimeşru olduğumuzu kabul etmek demektir. Meclisin Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu değiştirme yetkisi meydandadır. Hükûmetimizin şekli mutlaka Cumhuriyet olacaktır.

Bundan sonra İsmet Paşa söz alarak şu yolda bir konuşma yaptı :

Parti Başkanı'nın teklifini kabule ihtiyaç kesindir. Bütün dünya, bizim bir hükûmet şekli görüştüğümüzü biliyor. Bu görüşlerimizi bir sonuca bağlayıp açıklamamak, güçsüzlüğü ve karışıklığı sürdürmekten başka bir şey değildir. Bir tacrübemden söz edeyim. Avrupa diplomatları bu konuda beni uyardılar. Devletin başkanı yoktur, dediler. Şimdiki idare şeklinize göre başkan, Meclis Başkanı'dır. Demek ki siz, bir başka başkan bekliyorsunuz. Avrupa'nın düşüncesi işte budur. Oysa, biz böyle düşünmüyoruz. Millet, hâkimiyetini ve mukadderatını fülî olarak eline almıştır. O halde bunu hukukî olarak dile getirmekten neden çekiniyoruz. Cumhurbaşkanı olmadan Başbakan seçilmesini teklif etmek kanunsuz olur. Bunda şüpheye yer yoktur. Başbakanın seçilebilmesi için, Gazi Paşa Hazretleri'nin teklifinin kanunlaşması gerekir. Genelleşmiş olan bir zaafın sürdürülmesinin anlamı yoktur. Partinin bütün millete karşı yüklendiği sorumluluğun gereklerine uygun olarak hareket etmek zarurîdir

İsmet Paşa'dan sonra, rahmetli Abdurrahman Şeref Bey'in konuşmasında şu sözler yer alıyordu :

Hükûmet şekillerinin teker teker sayılmasına gerek yoktur. Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir, dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu Cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad, bazılaruıa hoş gelmezmiş, varsın gelmesin.

Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, teklifin kabul edilmesi gerektiği hususunda uzun bilgiler verdi ve bunun derhal kanunlaşması için gerekli işlemin tamamlanmasını teklif ederim dedi.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETİN İLANI

TEKLİFİM PARTİ GRUBU'NDA VE HEMEN ARKASINDAN MECLİSTE GÖRÜŞÜLDÜ VE "YAŞASIN CUMHURİYET" SESLERİ ARASINDA KABUL EDİLDİ Abdullah Azmi Efendî'nin, "meselenin önemi meydandadır. Görüşme devam etsin" diye yükselen itirazına rağmen yeterlik teklifi kabul edildi. Ondan sonra teklifimin bütünü ve arkasından da maddeler birer birer okunarak görüşüldü ve kabul edildi.

Efendiler, Parti Grubu toplantısına son verildi ve hemen Meclis toplantısı açıldı. Saat 18.00 idi. Kanun teklifi, Kanun-ı Esasî Encümeni tarafından usulen incelenip tutanağı

hazırlanırken, Meclis diğer bazı işlerle meşgul oldu. Sonunda, Başkanlık kürsüsünde oturan Başkan Vekili İsmet Bey (Paşa) Meclis'e şu bilgiyi verdi :

"Kanun-ı Esasî Encümeni, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklikler yapılması ile ilgili tasarının öncelikle ve derhal görüşülmesini teklif ediyor. "Kabul!" sesleri üzerine, tutanak okundu. Teklif edildiği gibi öncelikle görüşüldü. Nihayet, kanun, birçok konuşmacının "Yaşasın Cumhuriyet!" sesleriyle alkışlanan konuşmalarıyla kabul edildi.

İÇİNDEKİLER | **CUMHURİYETİN İLANI**

TÜRKİYE CUMHURBAŞKANLIĞI'NA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ OY BİRLİĞİ İLE BENİ SEÇTİ Ondan sonra Cumhurbaşkanı seçilmesi için Meclis'te oylamaya geçildi. Toplanan oyların sonucunu Başkanlık kürsüsünde oturan İsmet Bey (Paşa) Genel Kurul'a şu şekilde bildirdi :

"Türkiye Cumhurbaşkanlığı için yapılan oylamaya yüz elli sekiz kişi katılmış ve Cumhurbaşkanlığına yüz elli sekiz üye, oybirliği ile Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni seçmişlerdir."

Efendiler, seçimin hemen arkasından Meclis'te yaptığım konuşmayı tutanaklarda okumuşsunuzdur. Ancak, tarihî bir hatıranın canlandırılması için, müsaade ederseniz, o konuşmamı burada aynen tekrar edeyim :

"Saygıdeğer arkadaşlar, dünya çapıiıda önemli ve olağanüstü olaylar karşısında, saygıdeğer milletimizin gerçek uyanıklığına ve şuurluluğuna değerli bir belge olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini açıklığa kavuşturmak için kurulmuş olan özel komisyon tarafından yüksek hey'etinize teklif edilen kanun tasarısının kabûlü dolayısıyla, Türkiye Devleti'nin zaten bütün dünyaca bilinen, bilinmesi gereken mahiyeti milletlerarası adıyla adlandırıldı. Bunun tabiî bir gereği olmak üzere bugüne kadar doğrudan doğruya Meclis Başkanlığı'nda bulundurduğunuz arkadaşınıza, yaptırdığınız bu görevi, Cumhurbaşkanı ünvanıyla yine aynı arkadaşınız, bu âciz arkadaşınıza tevcih ediyorsunıız. Bu miinasebetle şimdiye kadar hakkırnda gösterdiğiniz sevgi, samimiyet ve güveni bir defa daha göstermekle, yüıksek değerbilirliğinizi ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce hey'etinize gönlüm'ıin bütün saınimiyeti ile teşekkürlerini arz ederim."

"Efendiler, asırlardan beri Doğuda haksızhğa ve zulme uğramış olan milletimiz, Türk milleti, gerçekte soydan sahip bulunduğu yüksek kabiliyetlerden yoksun zannediliyordu.

Son yıllarda milletimizin fiilî olarak gösterdiği kabiliyet, istidat ve kavrayış kendi h.akkırıda kötü düşünenlerin ne kadar gafil ve ne kadar gerçeği görmekten uzak, görünüşe aldanan msanlar oldugunu pek güzel ispat etti. Milletimiz kendisinde var olan vasıfları ve değerı, hükumetin yeni adıyla, medeniyet dünyasına çok daha kolaylıkla gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünya devletleri arasında tuttuğu yere lâyık olduğunu eserleriyle ispat edecektir."

"Arkadaşlar, bu yüksek rejimi yaratan Türk milletinin son dört yıl içinde kazandığı zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere kendını gösterecektır. Bendenız, kazandığım çok önemli gördüğüm bir noktadaki ihtiyacı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, yüce hey'etinizin şahsıma karşı gösterdiği sevgi, güven ve desteğin devamıdır. Ancak bu sayede ve Tanrı'nın yardımıyla, bana verdiğiniz ve vereceğiniz görevleri en iyi şekilde yapabileceğimi

ümit ediyorum."

"Daima sayın arkadaşlarımın ellerine çok samimî ve sıkı bir şekilde yapışarak, kendimi onların şahıslarından bir an bile uzak görmeyerek çahşacağım. Daima milletin sevgi ve güvenine dayanarak hep birlikte ileri gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mes'ut, muvaffak ve muzaffer olacaktır."

Efendiler, Meclis'çe Cumhuriyet kararı 29/30 Ekim 1923 gecesi saat 20.30'da verildi. On beş dakika sonra, yani 20.45'te Cumhurbaşkanı seçildi. Durum, aynı gece bütün memlekete bildirildi ve her tarafta gece yarısından sonra yüz bir pâre top atılarak ilân edildi.

İlk kabinenin İsmet Paşa tarafından kurulduğıınu ve Meclis Başkanlığı'na Fethi Bey'in seçildiğini biliyorsunuz.

İÇİNDEKİLER | **CUMHURİYETİN İLANI**

CUMHURİYET'İN İLANI ÜZERİNE MİLLETİN DUYDUĞU GENEL VE SAMİMİ SEVİNCE KATILMAKTAN ÇEKİNENLER Efendiler, Cumhuriyet'in ilânı, bütün milletçe sevinçle karşılandı. Her tarafta parlak sevinç gösterileri yapıldı. Yalnız İstanbul'da iki üç gazete ve yalnız İstanbul'da toplanan bazı kimseler, milletin genel ve samimî olan bu sevincine katılmaktan çekindiler.Endişeye düştüler. Cumhuriyet'in ilânına önayak olanları eleştirmeye başladılar.

İşaret ettiğim gazetelerin ve şahısların Cumhuriyet'in ilânını nasıl karşıladıklarını hatırlamak için sadece o günlerdeki yayınları gözden geçirmek yeterlidir.

Meselâ "Yaşasın Cumhuriyet" başlığı altındaki yazılar bile Cumhuriyet'in kuruluş ve duyuruluş şeklinin garip olduğunu, bunda "sıkboğaza getirilmiş gibi bir durum bulunduğunu ilan ediyordu. Bu yazıların sahibi şu görüşleri ileri sürüyordu : (. . . Şöyle olacagı böyle olacagı söylenip dururken, diğer taraftan birdenbire birkaç saat içinde, Kanun-ı Esası değişikliği yapılıvermesi en yumuşak deyimi ile gayritabiî bir harekettir."

Bizim davranış tarzımız nmedeniyet dünyasını anlamış, okumuş, incelemiş ve devlet idaresinde tecrübe kazanmış kafalardan çıkacak bir muhakeme eseri" değilmiş...

Cumhuriyet'in ilânını Meclis'in alkışlarla kabul etmesi, milletin top atışları ile kutlaması eleştiriliyor ve deniyordu ki : "Cumhuriyet alkış ile,dua ile şenlik ve donanma ile yaşamaz." "Cumhuriyet bir tılsım degildir.Millet Meclisi'nde bir büyü yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir."

Ben cumhuriyetçiyim diyenlerin, Cumhuriyet'in ilânı günü kaleminden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı. En yüksek idare şeklinin Cumhuriyet'ten başka bir şey olmayacağına inandığını iddia edenlerin Cumhuriyet kelimesine "bir put gibi tapmam" demesindeki anlam ve kasıt neydi '

Meclis toplantı hâlinde bulunmadığı zaman, " Onun güven oyu verdiği bir hükûmetİn düşürüleceği şeklinde asılsız bir fikri kamuoyunda canlandırıp böyle bir hak "padişahlara bile verilmemişti. Şimdi o hak,Cumhurbaşkanı'na mı veriliyor' " sorusu kime ve ne maksatla yöneltiliyordu'

Bu yazıları yazanın maksadı, Cumhuriyet'i halka sevdirmek mi, yoksa bunun put gibi tapılacak bir şey olmadığını anlatmak mıydı' Cumhuriyet bize rejim değişikliği ile birlikte zihniyet değişikliği de getiriyor mu' Kabineye girecek olan kimselere birer devlet adamı

kafası hediye ediyor mu' sözleriyle daha ilk anda Cumhuriyet'in değer ve önemini azaltmaya kalkışmak "Cumhuriyetçiyim" diyenlerden beklenebilir miydi'

En hafif bir rüzgârdan bile korunması gereken yeni doğmuş bir çocuğun, onu beslediklerini söyleyenler tarafından bu şekilde hırpalanması doğru muydu'

Bu düşüncelere yer veren gazetenin başka bir sayfasında "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlânı" başlığı altında yer alan birçok düşünceler arasında : "... Bu yeni merhaleye ulaşan Türk milleti, acaba burada uzunca bir süre huzur içinde dinlenebilecek, burası onun için bir canlılık ve güç kaynağı, bir rahatlık ve mutluluk kaynağı olabilecek midir' Bu merhale onun sosyal yapısını kırıp dökmeden kucaklayabilecek bir çerçeve niteliği taşımakta mıdır' Cumhuriyet acaba olayların zorlaması karşısında çaresizlikten kaçıp sığınılan bir saçak altı mı olacaktır'. ." gibi endişe ve ümitsizlik veren sözlerin sırası mıydı'

Cumhuriyet'in ümit, rahatlık ve mutluluk getireceğinden şüphe ve endişeye kapılan kimse, ümit, rahatlık ve mutluluğu nereden ve hangi kaynaktan bekliyordu' Cumhuriyet'in, milletimizn sosyal yapısını kırıp dökebileceği ihtimali, Cumhuriyeti benimsemiş olan kimselerin kafasında nasıl yer bulabiliyordu.

Bir başka gazeteci de, " Efendiler, acele ediyorsunuz! " diye bağırmaya başladı.

Bu gazeteci efendi, millete şu yolda jurnal veriyordu : "Bunalım yeni bir kabine kurulması şeklinde giderileceği yerde, aksine son günlerin bütün gürültülerine rağmen, yine kimsenin çok yakında ilân edileceğine ihtimal vermediği Cumhuriyet'in pek delilli ispatlı, pek kesin ve pek acele olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

"Cumhuriyet ilânının çok yakın olduğuna ihtimal vermeyen yalnız kamuoyu değildi. Belki Ankara'da en önemli ve en yetkili mevkilerde bulunan bazı kimseler de böyle bir ihtimali hatırlarına bile getirmiyorlardı."

Bu sözlerle itiraf edilmektedir ki, son günlerin bütün gürültüleri,Cumhuriyet'in ilânına engel olmak içinmiş. . . Böyle bir maksat güdenlerin "Kararların alınmasında acelecilik" görmeleri tabiiydi. Fakat "memleket kamuoyunun da bu görüşte, kendileriyle birlikte olduğunu" sanmaları yanlıştı.

Gazetesini "balonu uçurdular ama galiba ucunu kaçırıyorlar! " ve "sular boşanınca dolaplar döndü ama... ne yönde"' gibi çirkin bayağı sözlerle dolduran gazeteci efendi, sesleniş ve suçlamalarına şöyle devam ediyordu : "Efendiler, devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz"'

Bu seslenişle başlayan yazıları, şu satırlarla son buluyordu : Tek dileğimiz... "Vatan ve millete yararlı işlere başlanılmasından ibarettir.Eğer dün ilân edilen Cumhuriyet'in liderleri ve o liderleri destekleyenler bunu yapabileceklerinden eminseler, biz de kendilerine - öyleyse Cumhuriyetiniz mübarek olsun Efendiler! - deriz."

Bizi alay edercesine tebrik eden bu son cümleyle, yazar, Cumhuriyet'i benimsemiyor, onunla ilgisi olmadığını bildiriyordu.

Başka bir gazeteci yazar da, Cumhuriyet'in ilânı dolayısıyla yaptığı eleştiri ve değerlendirmede : "Bizi üzen nokta, millî önderimizin şahsı ile ilgilidir. En büyük ruhlu adamlar bile, şahsî güç sahibi olmanın çekiciliğine karşı koyamamışlardır" diyor ve bu görüşünü, benim nutuklarımdan aldığı sözlerle destekledikten sonra, Amerika'ya istiklâl sağlayan Washington'un, nasıl çiftliğine çekildiğini, Amerika Meclisi'nin hiçbir şahsı dikkate almadan yalnız halkın menfaatlerini düşünerek altı yılda anayasayı nasıl hazırlamış

olduğunu ve ondan sonra da Washington'a nasıl başkanlık verilmiş bulunduğunu anlatıyor ve Kanun-ı Esasî'mizin bu şekilde değiştirilmesinde benim önayak olmamı hoş görmüyor. . .

Bu yazar ve benzerlerinin, Cumhuriyet'in ilân şeklinde ve Cumhuriyet'in esasları ile ilgili kanunda gördükleri kusur ve eksiklikleri tenkit etmelerini samimî sayabilmek için çok saf olmak lazımdır. Eğer bu yazarlar, Cumhuriyet'in ilânı günü yaygaralı hücumlara başlamayıp, önce Cumhuriyet'in ilânını iyi niyetle ve samimiyetle karşılamış olsalar, kamuoyunu kararsızlık ve karışıklığa düşürecek şekilde degil de, Cumhuriyet in iyi yanlarını tanıtıcı ve onun ilânının pek yerinde olduğunu kamuoyuna telkin eden yazılar yazmış olsalardı, ondan sonra yapacakları "her türlü tenkidin samimiyetini iddiada haklı olabilirlerdi. Fakat gördügümüz tutum ve davranış böyle olmamıştır. . .

İÇİNDEKİLER | **CUMHURİYETİN İLANI**

RAUF BEY'İN CUMHURİYET'İN İLANI DOLAYISIYLE İKİ İSTANBUL GAZETESİNE VERDİĞİ DEMEÇ Efendiler, Rauf Bey de bu münasebetle, gazetecilere demeç vermiştir. Rauf Bey'in Cumhuriyet'le ilgili görüşünü ve millî hâkimiyetten ne anladığını ortaya koyan demecini 1 Kasım 1923 tarihlİ Vatan gazetesinde okumuştum. Vatan ve Tevhit gazetelerinin sahipleri ve başyazarları ile Rauf Bey'in başbaşa vererek düzenledikleri sorularla bunların cevaplarından bazılarını yeniden birlikte gözden geçirelim :

Cumhuriyet konusunda, kamuoyunda, beklenmedik bir durumla karşılaşmış olma duygusu varmış. Şimdiye kadar bulunduğu yüksek makamlar dolayısıyla ve İstanbul milletvekili sıfatıyla Rauf Bey'in ne düşündüğünü seçmenlerinin sorup öğrenmek hakları imiş... Efendiler, bu soruyu düzenleyenlere biz de bir soru soralım :

Önce, kamuoyunun ne düşündüğünü hangi yolla nasıl öğrenmişler' Sonra, İstanbul seçmenleri, yalnız tek iki gazeteciden mi ibaretti; yoksa,bütün seçmenler, iki gazeteciye milletvekillerinin düşüncesini sormak için vekâlet mi vermişlerdir' Yoksa bu, Rauf Bey'in : " Seçmenlerin bu hakkını büyük bir saygıyla kabul edenlerden olduğunu, kendisini seçerken gösterdikleri yüksek güvene teşekkür borcu bulunduğunu ve ona lâyık olmaya çalışacağını, kendisine verdikleri emaneti her zaman ve her yerde korumak ve en iyi şekilde idare etmek için kudret ve kabiliyetinin son kertesine kadar çalışacağına güvenmelerini" söylemeye zemin hazırlamak için miydi' Gerçi, bir milletvekilinin seçmenleri için bu yolda konuşması pek uygundur. Ancak, yerinde, zamanında ve samimî olmak şartıyla! Yoksa, Curıhuriyet'in ilânında, kamuoyunun beklenmedik bir durum karşısında bırakılmış olduğu şeklindeki kasıtlı bir soruya karşı "seçmenlerin verdikleri emaneti her zaman ve her yerde koruyacağı ve en iyi şekilde idare edeceği" yolunda güvence vermeye kalkışmanın anlamı nedir'

Oysa, Efendiler, 29/30 gecesi İstanbul'da geçmiş olan bir olayı açıklarsam bütün millet gibi İstanbul halkının da gerçek duygularının ne olduğunu kolaylıkla anlarsınız. Cumhuriyet'in ilân edildiği gece, İstanbul Komutanı Şükrü Nailî Paşa, İstanbul halkının temsilcileri tarafından, Fatih Belediyesi'nde verilen bir ziyafete davetliydi. Paşa, ziyafet sırasında Ankara'dan resmî bir bildiri aldı ve onu uygulamaya koymadan önce İstanbul halkının sayın temsilcilerine okudu. Bildiri şuydu :"Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhuriyet ilânına karar verdi. Bunu yüz bir pâre top atışıyla ilân ediniz."

İSTANBUL HALKININ TEMSİLCİLER CUMHURİYET'İN İLANINI NASIL KARŞILAMIŞLARDI İstanbul halkının temsilcileri bu müjde ve bildiriyi büyük bir sevinç ve alkışlarla karşıladılar. Derhal bütün İstanbul halkı adına Komutan Paşa'yı ve birbirlerini kutladılar. Bu bakımdan, İstanbul'un sayın halkı adına, İstanbul'un gerçek duygularını başka türlü göstererek demeçler vermenin ve gösterilerde bulunmanın ne kadar küstahça bir davranış olduğu meydandadır.

Rauf Bey, "Bence konuyu Cumhuriyet kelimesi bakımından ele almak doğru değildir" sözleriyle Cumhuriyet'ten sözetmek bile istemiyor.

Rauf Bey'in kendi görüşü : " Milletimizin refah ve istiklâlinin korunmasını ve aziz vatanımızın bütünlüğünü sağlayan rejimin en uygun rejim olacağı" şeklindedir.

Efendiler, bu sözler, düzenledikleri sorunun cevabı mıdır' Rauf Bey'e : "Hangi hükûmet şekli en uygundur' sorusu mu sorulmuştur' Eğer soru bu olsaydı, o zaman Rauf Bey'in bu ifadesi yerinde bir cevap olabilirdi. Fakat ondan sonra da Rauf Bey'e şöyle bir soru yöneltmek gerekirdi : Düşündüğünüz rejimin adı yok mudur' Cumhuriyet rejimi, milletin refah ve bağımsızlığını, vatanın bütünlüğünü sağlayan en uygun rejim değil midir' Eğer öyle ise, uzun sözleri bir tarafa bırakarak "ben en uygun rejimin Cumhuriyet rejimi olduğu görüşündeyim"deyiver de, demagojiden kurtulalım. Çünkü söz konusu olan, Millet Meclisi'nce kanunla kabul ve ilân edilen Cumhuriyet'tir. Maksadınız, dolaylı olarak bu ilân olunandan daha uygun bir rejimin bulunduğunu anlatmak ve buna işaret etmek ise, onu da söyleyiniz! O tercih ettiğiniz rejim ne olabilir'

Rauf Bey, kendi görüşünü açıktan açığa söylemekten kaçınıyor. Bilinen birtakım nazariyelerden sözederek : "Hükûmetlerin yalnız biribirinden farklı iki ana temele dayanarak hareket ettiklerine inanıyorum; bu iki temelden biri mutlakıyet rejimidir" diyor ve şöyle bir mantık yürütüyor : " Sözde, hükümdar, hak ve yetkisini Tanrı'dan alır ve bu meşruluğa dayanarak hükmünü yürütürmüş. Bu rejimin sakıncaları görüldüğünden milletler ihtilâl yaparak hükümdarların yetkilerini kısıtlayıp belli şartlara bağlamışlar... Son yıllarda milletimiz de meşrutiyet mücadeleleriyle işe başlayarak, kendi işini kendi bilerek, kendi görerek, kendi karar vererek başarma hedefine doğru yürümüş; İttihat ve Terakki, Meclis'in ağır baskısından kurtulmak için "Beşinci Sultan Mehmed'e" Meclis'in dağıtılması hakkını verdirmiş; Vahdettin, bu haktan yararlanarak Meclis'i feshetmiş; bilinen felâketler olmuş; bu bakımdan mutlakiyet rejimi ve şahsî saltanat yanlısı olmak doğru değilmiş.

Rauf Bey, "Millet, kaderini kendinden başka bir kimseye bırakmayı kendisi için küçüklük saydı" dedikten sonra, milletin, millî hâkimiyeti kayıtsız şartsız uygulayan Büyük Millet Meclisi'ni bir kurucu meclis olarak seçtiğini ve bu şeklin söz konusu edilen şekillerden ikincisi ve kendi görüşünce de en sağlamı ve doğrusu olduğunu " söylüyor... Bundan sonra Rauf Bey şu düşünceleri ileri sürüyordu :

" İsim değişikliğinin hedefi ve amacı değiştirebileceği inancında değilim. Bundan başka, daha önceki bir hükûmet şeklinin yerini alan yeni bir şeklin beğenilmesi ve ömürlü olabilmesi, ancak bir şartla mümkündür. O da gideni arattırmayacak şekilde halkın büyük çoğunluğunun isteklerine uygun olduğunu, mutluluğunu sağladığını, vatanın şeref ve istiklâlinin korunduğunu göstermek ve ispat etmektir. Aksi takdirde isim değiştirmekle veya üst tabakada şekil

değişikliği yapmakla gerçek ihtiyaçların karşılanacağını sanmak, özellikle en yakın bir geçmişte gördüğümüz en acı denemelerden sonra, çok büyük bir yanılma olur.

Efendiler, Rauf Bey'in düşünce ve görüşlerini ortaya koyan bu sözler üzerinde biraz durmak isterim. Rauf Bey, yetkileri sınırsız ve belirli şartlara bağlanmamış olan, Millet Meclisi'ni de dağıtabilen şahsî saltanat taraflısı değildir. Rauf Bey, öyle bir hükûmet şekline taraftardır ki, o rejimde, Millet Meclisi bir kurucu meclis niteliği taşıyacak şekilde, millî hâkimiyeti hiçbir kayıt ve şarta bağlı kalmadan uygular. Bu şekli açıkça ifade edelim. Rauf Bey demek istiyor ki, "Cumhuriyet'in ilânından önceki şekil en uygun hükûmet şeklidir." Gerçekten de Rauf Bey'in uzun sözlerle tasvire çalıştığı husus, 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye kanunu'nun üçüncü maddesinde yer alan hükümdür. O madde şudur : "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilir ve hükûmet Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adını taşır."

İÇİNDEKİLER | **CUMHURİYETİN İLANI**

CUMHURİYET'İN İLANIYLA BOŞA ÇIKAN ÜMİTLER Bilindiği üzere, bu Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na göre, Meclis Başkanı, Meclis adına imza atmaya, Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkili ve hükûmetin tabiî başkanı olmakla birlikte, devletin de başkanı olduğunu belirten bir kayıt ve kanunî bir açıklık yoktur. Bu kanunun yapıldığı günlerdeki şartlar ve genel durum dikkate alınırsa, kanunun önemli ve esaslı bir noktayı ihmal etmiş olmasındaki zaruret kendiliğinden anlaşılır. Bu ihmal, Meclis ve Meclis Hükûmeti var olmakla birlikte devlet başkanlığı makamının, padişahlık kaldırıldıktan sonra kendini halifelik makamında ortaya koyacağı düşünce ve inancında olanları, Cumhuriyet'in ilânı gününe kadar ümit içinde yaşattı. Bu bakımdan Rauf Bey'in en doğru olduğunu iddia ettiği hükûmet şeklinde, devlet başkanlığını halifenin şahsında düşündüğüne şüphe yoktur. İşte Cumhuriyet'in ilânı üzerine Rauf Bey'i ve kendisi ile aynı düşüncede olanları telâş ve heyecana sürükleyen gerçek sebep, devlet başkanlığı makamına Cumhurbaşkanı'nın getirilmiş olmasıdır. Aslına bakılırsa, "Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır" dedikten sonra, halifeye verilecek sıfat ve yetkiyi sağlamakla uğraşan, onun sevgi ve iltifatını Tanrı'nın lûtfu sayarak memnun olanların hayal kırıklığına düşmekten duydukları üzüntü ve kaygıyı tabiî görmek gerekir.

Rauf Bey'in Cumhuriyet'e karşı olduğunu itiraf etmemekle birlikte, Cumhuriyet'in ilân edilmiş olduğu bir günde, onun beğenilip ömürlü olabilmesi için, birtakım şartların yerine getirildiğini ispat gereğinden sözetmesi, Cumhuriyet'in millete mutluluk getireceğine inanmadığını açıkça göstermiyor mu'

Rauf Bey, yapılan işin sadece bir isim değiştirmekten ve üst tabakada bir şekil değişikliği yapmaktan ibaret olduğunu söyleyerek Cumhuriyet'i ilân etmenin çocukça ve aceleye getirilmiş bir hareketin eseri olduğunu anlatmaya çalışırken, "Cumhuriyet idaresiyle gerçek ihtiyaçların karşılanmış olacağını zannetmek... affedilmez bir hatâ olur"demekle Cumhnuriyet rejimine ne kadar ilgisiz ve ondan ne kadar uzak olduğunu ispat etmiyor mu' Rauf Bey, son görüşünü pekiştirmek üzere, en yakın bir geçmişte gördüğümüz en acı tecrübeleri hatırlatıyor. Efendiler, bu türlü bir hatırlatma ile kamuoyuna ne anlatılmak isteniyor' Millet neden kandırılmak isteniyor' Bunu anlamak güç değildir, sanırım. . Rauf Bey, aklınca Devlet Başkanlığı makamının, orada halifenin oturması sağlanıncaya kadar, başka

bir ünvanla başka biri tarafından işgal edilmesini güven altına almak istiyor. Fakat bu makam işgal edilmiş olduğuna göre, yapılan işten geri dönülmesini sağlamak için de kamuoyunu gericiliğe kışkırtıyor. Cumhuriyet rejiminin kabulünde affedilmez bir hatâ olabileceğini ileri süren kimseye göre hatânın neresinden dönülse kâr sayılmak tabiîdir. Rauf Bey, Cumhuriyet, şeklinin kabul ve ilân edildiği noktasına temas ederken şöyle diyor:"Görüşleri dağıttılar. Sonra, Cumhuriyet'in bir günde kararlaştırılıp ilân edilmesi, halkta, sorumsuz kimseler tarafından hazırlanan bir rejimin bir oldu bittiye getirildiği düşünce ve endişesini uyandırdı. Bu endişe pek tabiî görülmelidir. Halkımızın, bundan ve geçmiş olaylardan ders aldığını ve uyanıklık kazandığını anlayarak memnun olmalıdır. Ben şahsen memnunum. Efendiler, Cumhuriyet rejimini bir günde kanun çıkararak ilân eden Rauf Bey'in de pek güzel tarif ettiği ve vasıflandırdığı gibi "istiklâl mücadelemizin biricik temel taşı olan ve millî hâkimiyeti kayıtsız şartsız uygulamada gösterdiği yüksek güç ve kabiliyet ulaştığı fiilî sonuçla ortaya çıkmış bulunan Büyük Millet Meclisi" idi. Söz konusu ettiği sorumsuz kimse, Meclis kamuoyunu Cumhuriyet'in ilânına yönelten ve bu konuda teklifte bulunan kimseyse, o, bendim ve onun ben olduğumu Rauf Bey 'in herkesten daha iyi anlayabileceğini kabul etmekte hatâ yoktur. Eğer bunda bir yanlışlık varsa, "yıllardan beri aramızda arkadaşlık ve kardeşlik duygularından başka, karşılıklı güven duygusunun da bulunduğunu ve bana karşı yüksek saygı duygularıyla bağlı olduğunu" ifade eden Rauf Bey'in beni hiç tanımamış olduğuna hükmetmek gerekir.

Benim teşebbüslerimi ve yaptığım işleri, halkta endişe uyandırıcı nitelikte görmek ve sevinç gösterilerinde bulunan halk adına, gereksiz yere bunun aksini söylemek, sun'î olarak halka bu endişeleri aşılamaya kalkışmaktır. "Halkın geçirdiği tecrübelerden ders aldığını ve uyanıklık kazandığını anlayarak sevinmelidir, ben şahsen memnunum" diyen Rauf Bey'e bu münasebetle bir noktayı hatırlatmak mümkündür. Halkı uyarmak ve uyandırmak için ömrünü adamış bir adama karşı böyle konuşulmaz ve halkta bu duyarlığın doğduğunu görmekle, kendisinin benden çok sevindiğini söylemeye ne hakkı ne de yetkisi vardı. Rauf Bey, bütün vatanı düşmanlara işgal alanı yapabilecek Mondros Ateşkes Anlaşması'nın stratejiyle ilgili maddesini bir oldubitti şeklinde kabul ettiği zaman , milletin nasıl kan ağlayıp ıztırap çektiğini duyabildi mi' Son zamana kadar, hattâ Cumhuriyet'in ilânının ertesi günü bile, resminin altına, taraftarlarının "Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalayan fakat Lozan Antlaşması ile de öcünü alan Rauf Bey" yazısını yazarak durmadan propagandasını yaptıkları bu zat, Türk milletinin gerçek emellerini, samimî duygularını bizden çok anladığını, o emeller ve duygularla bizden daha çok ilgili ve ilişkili bulunduğunu iddiaya kadar varmamalıdır.

Rauf Bey, demecinin bir yerinde diyor ki : " Sorumlu devlet adamları, bu gerçekler (yani Cumhuriyet ilânının gerekçeleri) üzerinde en yetkili görüşme ve karar makamı olan Yüce Meclis vasıtasıyla milleti aydınlatacak ve zihinlerdeki endişeleri giderecektir. Kamuoyunun bunu bilmesi tabiî bir haktır." Efendiler, bu sözlerde mantık yoktur. Bir kere Rauf Bey de demiyor mu ki, "millî hâkimiyeti kayıtsız şartsız uygulayan Meclis"tir. O halde hangi sorumlu devlet adamları, Millet Meclisi'ni, almış ve gerekçesi ile birlikte yayınlayıp ilân etmiş olduğu pek meşru ve yüce bir karardan dolayı sorguya çekecektir' Bir memlekette bir toplumda bir inkılâp yapıldığı zaman, elbette onu gerektiren sebepler vardır. Ancak, o inkılâbı yapanlar, inanmak istemeyen inatçı hasımlarını inandırmaya mecbur mudur' Elbette Cumhuriyet isteyenler de ona karşı olanlar da vardı. İsteyenler ne için ve ne gibi düşünce ve görüşlere

dayanarak Cumhuriyet'i ilân ettiklerini, ona karşı olanlara anlatsalar, kendi düşünce ve görüşleriyle, yapılan işlerin doğru olduğunu onlara ispat etmek isteseler bile, onları bu kasıtlı direnmelerinden vazgeçirecekleri, kabul edilebilir mi' Elbette Cumhuriyet taraftarları muktedir iseler, ülkülerini, herhangi bir yolla, ihtilâlle, inkılâpla veya milletçe benimsenen daha başka yollara başvurarak gerçekleştirirler. Bu, ülkücü inkılâpçılara düşen bir görevdir. Buna karşı yapılan itirazlar, koparılan yaygaralar ve gerilikçi teşebbüsler ise, karşı gelenlerin yapmaktan geri durmayacakları hareketlerdir. Cumhuriyet rejiminin ilânında Rauf Bey ve benzerlerinin yaptıkları gibi...

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETİN İLANI

CUMHURİYET'İN İLANI ÜZERİNE HALİFE'YE YAPTIRILMAK İSTENEN ROL VE HALİFE LEHİNE YAPILAN YAYINLAR Efendiler, o günlerde İstanbul'da bulunan ordu müfettişlerimiz de gazetelere demeçler vererek, çeşitli vesilelerle düzenlenen ziyafetlerde nutuklar söyleyerek duygularını dile getiriyorlardı. Cumhuriyet'in ilânı üzerine İstanbul'da bazı kimseler ve bazı gazeteciler Halife'ye de bir rol yaptırmak hevesine düştüler. Gazetelerde Halife'nin istifa ettiği veya edeceği yolunda söylentiler, tekzipler (yalanlamalar) yayınlandı.

Sonra dendi ki : "Haber aldığımıza göre, mesele böyle bir rivayetten ibaret olmadığı gibi, bir tekzip ile çözülebilecek kadar basit de değildir. Gerçek olan bir nokta vardır ki, o da Cumhuriyet'in ilânının yeniden bir halifelik meselesi ortaya çıkarmış olmasıdır."

Halife, "yazı masasının başına oturup (!) Vatan gazetesi yazarına demeç vermiştir" denilerek, Halife'nin bütün mü'minler tarafından sevildiği, Asya'nın en ücra köşelerine varıncaya kadar İslâm dünyasından binlerce mektup ve telgraf aldığı ve birçok yerden hey'etler geldiği yolundaki sözlerle hilâfet mevkiinin kolay kolay sarsılır bir mevki olmadığı anlatılmaya çalışılıyor; İslâm dünyasınca istenmedikçe Halife'nin istifa edip çekilmeyeceği ilân ediliyordu. Aynı zamanda Hükûmet birçok iç meseleleri yoluna koymakla meşgul olduğundan şimdiye kadar hilâfetin görevlerini tespitle uğraşma imkânını bulamamıştır. Hükûmetin iç meselelerle meşgul olduğunu elbette İslâm dünyası da bilmektedir ve şimdiye kadar halifelik görevleri ile uğraşmaya imkân bulamamasını tabiî görür " cümleleriyle bizi, hilâfetin görevlerini tespite çağırırken, şimdiye kadar bunun yapılmamasını hoşgörü ile karşılayan İslâm dünyasının bundan sonra mazur görmeyeceğini de bildirerek bir bakıma tehdit ediliyorduk. Bir yandan da bizi etkilemesi için İslâm dünyasının dikkati çekilmek isteniyordu. Vatan gazetesinin 9 Kasım 1923 tarihli nüshasında okuduğumuz bu yazılardan sonra, 10 Kasım 1923 tarihli Tanin gazetesinde Halife'ye yazılan bir açık mektup yayınlandı. Lütfi Fikri Bey'in imzasını taşıyan bu mektupta, Halife'nin istifasıyla ilgili haberlerden, milletin ne kadar üzüldüğünü ve acı çektiğini ispat için bir vapur hikâyesi uydurulmuştu : "Vapurda oturanlar, Halife'nin istifası haberini öğrenince çehrelerine hüzün ve endişe çökmüş... Birbirlerini tanımayanlar samimi görüşmeye ve hattâ çok görüşmeye başlamışlar. . . Ortak endişe bunları bir dakikada dost etmiş...

Lütfi Fikri Bey, "gönül istiyor ki, bu istifa sözü, ebedî olarak gömülsün, kalsın" diyor; Çünkü "dünya için felâket olur"muş..

Lütfi Fikri Bey, millete şunu da telkin ediyordu : " Hayretle ve üzüntüyle görülmelidir ki, bugün şu manevî hazineye (yani hilâfete) saldırmak isteyenler, dışarıdan kimseler,

Müslüman milletler içinde Türk'ü çekemeyenler değildir. Doğrudan doğruya biz Türkler, kendi dinimizden ebedî olarak bu hazînenin çıkarılması sonucuna yol açabilecek teşebbüslerde bulunuyoruz.

Efendiler, yabancılar hilâfete saldırmıyorlardı. Fakat Türk milleti saldırıdan kurtulamıyordu. Hilâfete saldıranlar, Müslüma milletler içinde Türk'ü çekemeyenler değildi. Fakat Çanakkale'de, Suriye'de, Irak'ta İngiliz ve Fransız bayrakları altında Türklerle vuruşan Müslüman milletlerdi. Türk milletine kolayca saldırabilmek için korunup devam ettirilmesi tercih edilen hilâfetin ortadan kaldırılmasını "Türklük için bir intihardır" diyerek vasıflandırmak; "hilâfet'i ortadan kaldırmak için biz Türkler teşebbüslerde bulunuyoruz" sözleriyle Cumhuriyet'in hedefini açıklayıp ilân etmek, elbette etkisiz kalmadı.

Lütfi Fikri Bey'in Tanin'de yayınlanan açık mektubundaki görüş, ertesi gün, Tanin başyazarı tarafından desteklendi.

11 Kasım 1923 tarihli Tanin'in "Şimdi de Hilâfet Meselesi" başlıklı baş makalesi okununca, Cumhuriyet'in ilânına engel olamayanların, ne pahasına olursa olsun hilâfet makamını elde tutabilme gayret ve faaliyetine geçtikleri anlaşılır. Bu yazıda , şehzade mektupları yayınlanarak halkta hanedan lehinde sevgi uyandırılmaya çalışılıyor. Ayrıca, hanedan haklarına karşı çirkin saldırılar yapıldığı ve bunu yapanın, partimizin en seçkin zümresinden olduğu belirtildikten ve Cumhuriyet Hükûmeti'ni milletin gözünde kötü göstermek için ne söylemek gerekirse onlar da yazıldıktan sonra, Halife'nin istifası söylentisi üzerinde durularak : "Arkadan arkaya, verilmiş bir karar karşısındayız" deniyordu. Daha sonra da : "Millet Meclisi'nin bu kadar baskı altında kaldığını, dışarıda verilen kararları yalnızca onaylamak durumuna düşürüldüğünü görmek gerçekten pek üzücü oluyor" sözleriyle, Meclis bize karşı kışkırtılıyor... Böylece, Cumhuriyet'in ilânını kabul eden Meclis'in hiç olmazsa Hilâfet'in kaldırılmasını bir oldubitti şeklinde kabul etmemesinin sağlanmasına çalışılıyordu.

Tanin başyazarı, hilâfetle ilgili düşünce ve görüşlerini şu satırlarla ortaya koyuyordu : "Hilâfet bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye Devleti'nin İslâm dünyası içinde hiçbir önemi kalmayacağını, Avrupa siyaseti karşısında da en küçük ve değersiz bir hükûmet durumuna düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir kabiliyete gerek yoktur. Milliyetçilik bu mudur' kalbinde gerçek milliyetçilik duygusu yatan her Türk, halifelik makamına dört elle sarılmak mecburiyetindedir."

Efendiler, halifelik konusundaki düşüncelerimi daha önce açıkladığım için, bu sözleri burada tahlile gerek görmüyorum. Ancak, hilâfet makamına dört elle sarılmak mecburiyetinde kalan bir rejimin, Cumhuriyet rejimi olamayacağını anlayabilmek için de, büyük bir kabiliyet gerekmediğini söylemekle yetineceğim.

Tanin'in incelemekte olduğumuz baş makalesinin daha bir iki noktasına dikkati çekeceğim.

Osmanlı hanedanınca kabul edilmiş ve bundan dolayı ebedî olarak Türkiye'de kalması güven altına alınmış bulunan Hilâfet'i elden kaçırmak tehlikesini yaratmak, akıl ve vatanseverlikle, milliyet duygusuyla zerre kadar bağdaştırılamazmış (!. . .)

Tanin başyazarı, kendisinin Cumhuriyetçi olduğunu ilân etmişti. Fakat öyle bir Cumhuriyetçi ki, onun istediği Cumhuriyet idaresinin başında, halife olarâk Osmanlı hanedanından biri bulunacaktır. Yoksa, yapılan hareket akıl ve vatanseverlikle, milliyet duygusuyla zerre kadar bağdaştırılamazmış. . . Hilâfeti, elimizden gitmesine hiçbir imkân kalmayacak şekilde korumakla görevliymişiz. . . Onu kaldırmak için girişilen gizli tertipler başarısızlığa uğratılmalıymış...

Efendiler, bu yazıların anlamı ve bu düşüncelerin nasıl bir maksada dayandığı bugün kolaylıla anlaşılmaktadır. Yarın, daha açık olarak anlaşılacaktır. Gelecek nesillerin, Türkiye'de Cumhuriyet'in ilân edildiği gün, ona en insafsızca saldıranların başında, "cumhuriyetçiyim" diyenlerin yer aldığını görerek asla şaşıracaklarını sanmayınız! Aksine, Türkiye'nin aydın ve cumhuriyetçi çocukları, böyle cumhuriyetçi geçinmiş olanların gerçek düşüncelerini tahlil ve tespitte hiç de kararsızlığa düşmeyeceklerdir.

Onlar, kolayca anlayacaklardır ki, çürümüş bir hanedanın, halife ünvanını taşıyarak başının üstünden zerre kadar uzaklaşmasına imkân bırakmayacak şekilde korunmasını şart kılan bir devlet şeklinde, Cumhuriyet rejimi ilân edilse bile, onu yaşatmak mümkün değildir. Efendiler, o günlerde yapılan yayınlar arasında dahi iki nokta yer alıyordu. Bunlardan biri benim hasta olduğum hususu. Diğeri de rahmetli Enver Paşa'nın Türkistan'daki hizmetleri ve hayatta olduğu hususu. . Enver Paşa, memleket dışında kaldığı yıllarda İslâm birliği için çalışıyormuş ve "Dâmâd-ı Hilâfetpenahî (21') " ünvanını kullanırmış. . . Hattâ Türkistan'da kazdırdığı bir mührün bir tarafına bu ünvanı da yazdırmış. . .

Boyuna bu iki noktadan da sözetmek elbette maksatsız değildi.

Efendiler, işaret ettiğim bu yayınlarla birtakım kimselerin tutum ve davranışları özet olarak şu şekilde ifade edilebilir : "Esas olan milli hâkimiyettir. Millî hâkimiyet Cumhuriyet'in gelişmesiyle sağlanır. Türk milleti, millî hâkimiyete kavuştu. Gumhuriyet'in ilânına lüzum yoktur, yanlıştır. Türkiye'de en sağlam devlet şekli, millî hâkimiyet esasını korumakla birlikte Cumhuriyet'i ilân etmeyip devlet başkanlığından halife ünvanıyla Osmanlı hânedanından birini bulunduran meşrutiyet idaresidir. Nasıl ki, İngiltere'de millî hdkimiyet mevcut olmakla birlikte devlet başkanlığında bir kral vardır ve o kral aynı zamanda Hindistan imparatorudur."

Efendiler, böyle bir prensip üzerinde birleşmiş olan kimseler, kendilerini sözleriyle, tavırlarıyla ve yazılarıyla göstermiş gibiydiler. Bu zümrenin başına Rauf Bey'in seçildiğine hükmedilebilirdi. Çeşitli soy ve mesleklerden oluşan kimselerin meydana getirdiği bu zümre, Rauf Bey'i maksatlarının açıklanıp savunulmasına en uygun bir kimse olarak görmüşlerdi. Ondan büyük ümitler beklenebileceği zannına kapılmışlardı. Bundan sonradır ki, Rauf Bey Ankara'ya hareket etti. Vatan gazetesinin bildirdiğine göre, büyük bir kalabalık Rauf Bey'i Ankara'ya uğurlamak için toplanmış. Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa , Adnan Bey bu büyük kalabalığın başında gösteriliyordu. Vatan gazetesi bu uğurlamadan bahsederken, Rauf Bey'in Ankara'da Meclis'te güdeceği politikayı da millete ilân ediyordu. Rauf Bey'in Meclis'teki çalışmalarının olumsuz yönde ve şahsî olmayacağı, faaliyetinin

memleketin iyiliğini ve huzurunu, kanunların hâkimiyetini sağlama amacı güden bir faaliyet olacağı, kendisinin Büyük Millet Meclisi'nde bir iyilik ve düzen unsuru olacağı ve memleket yararına olan prensipleri savunacağı belirtiliyordu.

Vatan gazetesi sahibinin bu açıklamaları yapmaya ve kendiliğinden garanti vermeye yetkili olduğu elbette kabul edilemezdi. Oysa, Rauf Bey, partimiz adına milletvekili olmuştu. Partimizin programına uyacaktı. Partiden ayrılmadan kendi başına bir politika takip etmemesi gerekirdi. Rauf Bey,daha partiden ayrıldığını da bildirmemişti. Böyle bir düşüncesi olmadığını, daha sonra partiden ayrılmamakta gösterdiği ısrarla da doğrulamıştı. Bu bakımdan, hem partide kalmak ve hem de parti disiplinini bozmak demek olan kendine has bir politikayı tek başına uygulamak, anlaşılabilir bir husus değildi.

Efendiler, bu yolda hareketle, varılmak istenen sonucu keşfetmek geç ve güç olmadı. İsterseniz, bu noktanın aydınlanmasına yarayacak bazı açıklamalarda bulunayım.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETİN İLANI

RAUF BEY'İN ANKARA'YA GELEREK BİRTAKIM PROPAGANDALARDA, ARKADAŞLARI VE PARTİ'Yİ BİZE KARŞI KIŞKIRTMAYA KOYULMASI Rauf Bey, Ankara'ya geldikten sonra, parti üyeleriyle yakından ve arkadaşça temaslara girişti. Fakat bütün temas ve görüşmelerinden bir maksat güttüğü anlaşılıyordu.

Rauf Bey, " Cumhuriyet'in ilânında acele edilmiştir. Bu aceleye sebep olanlar sorumsuz kimselerdir. Bu şekilde davranışın içyüzünü anlamak gerekir. Meclis, millî hâkimiyeti hakkıyla koruyabilmelidir. Gizli maksatlarla yönetilmeye ses çıkarılmazsa, nereye varılacağı bilinemez. Cumhuriyet ilânını zarurî kılan sebep neymiş' Cumhuriyet'in bizim için gerçekten yararlı ve lüzumlu olduğu ispat edilmelidir" yollu birtakım propagandalarla, arkadaşları ve Parti'yi bize karşı kışkırtmaya ve çevirmeye koyuldu.

Rauf Bey, İstanbul'daki demecinin sonunda demişti ki : "Meclis ve Hükûmet, bu acele edişin akla yatkın ve meşru bir sebebi bulunduğunu millete göstermeli ve ispat etmelidir ve edecektir."

Böylece pek güzel anlaşılıyordu ki, Rauf Bey'in geceli gündüzlü devam ettiği temas ve görüşmelerden maksadı, parti ve Meclis üyelerine bu görüşünü benimsetmekti. Bunu başardıktan sonra, Cumhuriyet'in ilânı konusunu Meclis'te yeniden gündeme getirmek istiyordu.

Bununla güttüğü maksat da, Meclis'i ve Hükûmet'i Cumhuriyet'in acele olarak ilânında akla yatkın ve meşru bir sebep olup olmadığını ispata mecbur etmekti. Kendi aklınca ve taraftarlarının görüşüne göre, akla yatkın ve meşru bir sebep göstermek güçtü. Akla yatkın ve meşru bir sebebe dayanmayan Cumhuriyet'in ilânında acele edildiği ve yanlışlık yapıldığı ortaya çıkacak ve sözde bu yanlışlık düzeltilecekti!

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETİN İLANI

RAUF BEY'İN SAHNEYE KOYMAK İSTEDİĞİ OYUNU FARKEDENLER TARAFINDAN BİR PARTİ TOPLANTISINDA KENDİSİNİN İMTİHANA ÇEKİLMESİ Efendiler, Rauf Bey'in çalışmalarının nasıl bir hedefe yöneldiğini ve maksadının içyüzünü anlamak için, bir haftalık

bir süre yetti. Elbette kimin tarafından yapılmış olursa olsun, Cumhuriyetçiler bu şekildeki bir çalışmaya daha fazla göz yumamazlardı. Rauf Bey'in sahneye koymak istediği oyunu farkedenler, bir parti toplantısında Rauf Bey'i imtihana çekmeye karar verdiler. Bu toplantıyı hatırlarsınız. Bu toplantıda yapılan görüşmelerde olduğu gibi yayınlanmıştı. Onu da okumuşsunuzdur. Ben burada o toplantının ayrıntılarına girecek değilim. Yalnız, o toplantının vardığı sonucu gerçek anlam ve kapsamıyla açıklamaya yarayacak bazı tahliller yapmayı, kamuoyunun aydınlanması için gerekli ve yararlı görüyorum.

Önce şunu açıkça arz etmeliyim ki, Rauf Bey, saldırıya geçmek için daha hazırlığını tamamlamakla uğraşırken, saldırıya uğramıştır. Gerçi, bazı gazetelerde yapılan olumsuz yayınlar, Halifeye ve bir şehzadeye aldırılan durumlar, Rauf, Adnan Bey'lerin ve bazı komutanların Halife'yi ziyaretleri, Halife ve şehzade hakkında söz söyleyenlere, yazı yazanlara bazı yerlerden yaptırılan haysiyet kırıcı hücumlar, memlekette kararsızlıklar, kamuoyunda karışıklıklar uyandırmaktan geri kalmamıştı.Fakat Meclis'te saldırıya geçmek için bu yeterli görülmemiş, Ankara'da Meclis üyeleri üzerinde de işlemenin gerekli bulunduğu anlaşılıyordu. İşte bu son hazırlıklar yapılırken, Rauf Bey'den önce davranılarak harekete geçilmiştir.

Parti Grubu Başkanlığı'na bir önerge verdirildi. Parti Grubu Başkanı İsmet Paşa idi. Verilen önergede : "Rauf Bey'in İstanbul gazetelerinde çıkan Cumhuriyet'in ilânına karşı gelme yolundaki demecinin Cumhuriyet'i sarsıntıya uğrattığı ve bu demeç sahibinin çevresinde muhalif bir parti kurulduğu kanaatinin belirdiği" ileri sürülerek, durumun, Parti Grubu'nun görüşlerine sunulması teklif edilmişti.

Parti Grubu'nun toplandığı 22 Kasım 1923 günü, ben de toplantıdan önce, toplantı salonuna bitişik odada bulunuyordum. Rauf Bey yanıma geldi. Benden görüşmelere karışmamaklığımı rica etti. Çünkü, bana karşı söz söyleyemeyeceğini bildirdi.

Kesinlikle görüşmelere müdahale etmeyeceğimi ve 'hiçbir söz söylemek niyetinde olmadığımı, ancak, Parti Başkanı sıfatıyla, görüşmelerin nasıl geçeceğini görmek üzere toplantı salonuna gireceğimi bildirdim.Toplantı salonunda da bulunmamamı rica etti. Bunu kabul etmedim.

Rauf Bey'in, benim görüşmelere karışmamı ve salonda bulunmamı önlemek isteyişindeki gerçek maksadı neydi' Benim huzurumda veya benim muhatabım olarak konuşmasına ve iddialarda bulunmasına engel olan şey, gerçekten bana karşı duyduğu saygı mıydı' Buna inanmak mümkün değildir. Benim anladığıma göre, Rauf Bey, muhatap ve hasım olarak İsmet Paşa'yı karşısına almak istiyordu. Ben orada bulunmadığım takdirde, parti üyeleri arasından kendisini destekleyenlerin çıkabileceğini zannediyordu.

Parti Grubu, İsmet Paşa'nın başkanlığında toplandı. İsmet Paşa, başkanlık kürsüsünden görüşme konusunu açıklayıp önemini belirttikten sonra, "bugünkü toplantıda benim de söz almam gerekebilir"diyerek başkanlığı başkasına bıraktı.

Önerge sahibinin yaptığı açıklamalardan sonra, söz alan Rauf Bey, uzun bir konuşma yaptı.

Rauf Bey, İstanbul'daki demeci dolayısıyla bir yanlış anlama ortaya çıktığını, bunu düzeltmek için arkadaşlarla görüşmelerde bulunduğunu söyledikten sonra "eğer bizim eleştirmek istediğimiz bir nokta varsa o da eserdir" dedi.

Rauf Bey'in :" Çok iyi niyetlerle başlanıp uğrunda canlar feda edilmiş olan pek sağlam

ilkelerin uygulanmasında yapılan yanlışlıklar yüzünden sakatlandığını da sanırım hiçbirimiz bir kalemde reddedemeyiz"şeklindeki sözlerini de olduğu gibi alıyorum.

Şimdi, bu iki cümle üzerinde bir an duralım. Rauf Bey'in eleştirmek istediği eser hangi eserdir' Cumhuriyet mi, yoksa Cumhuriyet'in ilân ediliş tarzı mı'

Eser olan Cumhuriyet'tir. İlân ediliş tarzı şu veya bu şekilde olabilir.

Rauf Bey'in "sağlam ilkeler" dediği Cumhuriyet ilkeleri midir' Yoksa, uygulamasında yapılan yanlışlık yüzünden sakatlanmasından korktuğu Cumhuriyet midir'

Efendiler, söz konusu olan Cumhuriyet'in kendisi ve onun memlekette ilânıdır.

Daha Cumhuriyet rejimini uygulama safhalarında yanlışlık olduğunu iddia edecek kadar zaman geçmemişti. Rauf Bey'in telâşı Cumhuriyet ilânının hemen ertesi günü başlıyor ve daha iki üç gün bile geçmeden demeç veriyor.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETİN İLANI

KAZIM PAŞA'YA "CUMHURİYET'İN İLANINA ENGEL OLABİLİRSEN MEMLEKETE BÜYÜK HİZMET ETMİŞ OLURSUN" DİYEN RAUF BEY ASLA CUMHURİYETÇİ OLAMAZ

Rauf Bey, demecinin ne anlama geldiğini ve ne gibi düşünceleri içine aldığını, her birini birer evirip çevirme ile yorumlayarak dedi ki : " Duygularım, Cumhuriyet rejiminden başka hiçbir rejimi benimsemediğim yolundadır." Rauf Bey'in bu itirafı Meclis üyelerinde sevinç yarattı ve "bravo" sesleri ile karşılandı.

Rauf Bey, "aziz duygularım", "kutsal duygularım" diye söylediği bu sözlerinde samimî ve ciddî miydi' Ben, hiç çekinmeden hayır diyorum, Efendiler. Çünkü, Ankara'dan ayrılırken, kendisine Cumhuriyet'ten söz açan Meclis Başkanı Kâzım Paşa'ya : "Buna engel olabilirsen, memlekete büyük hizmet etmiş olursun" diyen Rauf Bey olduğunu biliyorum.

Rauf Bey, Cumhuriyet'i bir puntuna getirip ilân eden sorumsuz kimselerden, birtakım müşavir ve danışmanları kastettiğini de söyleyerek bunda da yanlış anlama olduğunu anlatmak istedi ve "böyle olunca benim kullandığım ifadeden şu veya bu kimse sorumludur şeklinde bir anlam çıkarılmasın; bunu benden beklemek doğru olmaz dedi.

Rauf Bey, sözlerindeki bu evirip çevirme ile de gösteriyordu ki, bugünkü Parti Grubu toplantısında, Parti'nin şimşeklerini üzerine çekmeden maksadına ulaşabilmek için, gereken noktalarda geri çekilme ve sözlerimi evirip çevirme yolunu tutmuştu. Fakat, asıl görüşünden vazgeçmiş değildi. Örnek olarak şu sözlere dikkat buyurunuz : "Türkiye'de hükümet şekli nedir"' diye sorulacak sorulara karşı, hatırlarsınız ki, büyük Başkanımız, bu kürsüden yapıcı bir cevap olarak ilân buyurdular ki, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'dir." "Hangi idareye benziyor"' dediler. 'Bize benziyor. Çünkü biz, bize benzeriz. Bize has bir idaredir" buyurdular. Bu benim vicdanımı tatmin eden en açık bir ifadeydi ve buna itiraz etmek çok güçtür. Zannetmem ki, insaflı olmak şartıyla dışarıda ve içeride buna itiraz edecek bir tek adam bulunsun. Bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra, sırf bir kabine bunalımı yüzünden bu hükûmet şeklinin idare edilemez bir şekil olarak gösterilip de ad değişikliğinden ibaret olan 'Cumhuriyet' kelimesinin konmasını ve eskisine bu kadar güvendiğimiz hattâ halkın da güvendiği bir şeklin sakat olduğunun bu bunalım devresinde anlaşıldığı ileri sürülerek yeni bir hükûmet şeklinin getirilmesini doğru bulmuyoruz. Bu duygunun etkisi altında kalanları gerici olarak kabul etmeyeceğinizden emin olarak söylüyorum. Eğer bu da eksik görülürse, acaba

bunu da tamamlayacak yeni bir şekil var mıdır diye kararsızlık ve endişeye düşenler vardır."

"... Bir halk ki, Cumhuriyet'i istiyor; bir halk ki, hâkimiyet kayıtsız şartsız miletin elinde oldukça bunun Cumhuriyet olduğunu biliyor ve onu istiyor; istiyor ama uygulayamayız da başka bir rejimde kalırız, diye halk üzüntü ve endişe duyarsa... üzülmek mi sevinmek mi gerekir'"

İÇİNDEKİLER | **CUMHURİYETİN İLANI**

SALTANAT DEVRİNDEN CUMHURİYET DEVRİNE GEÇİŞ DÖNEMİ VE BU DÖNEMDE İKİ AYRI GÖRÜŞÜN ÇARPIŞMASI Efendiler, Saltanat devrinden Cumhuriyet devrine geçebilmek için, herkesin bildiği üzere bir geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde iki ayrı düşünce ve görüş, birbiriyle sürekli olarak çarpıştı. O düşüncelerden biri, saltanat devrinin devam ettirilmesiydi. Bu görüşün sahipleri belli idi. Diğer bir düşünce, saltanat rejimine son vererek Cumhuriyet rejimini kurmaktı. Bu bizim düşüncemizdi. Biz düşüncemizi açıkça söylemeyi başlangıçta sakıncalı buluyorduk. Ancak, düşünce ve görüşlerimizi daha sonra zamanı geldiğinde uygulayabilmek için, saltanat taraftarlarının görüşlerini yavaş yavaş uygulama alanından uzaklaştırmak mecburiyetinde idik. Yeni kanunlar yapıldıkça, özellikle Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılırken, saltanat taraftarları padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin açıkça belirtilmesi için ısrar ediyorlardı. Biz, bunun zamanı gelmediğini veya gerekli olmadığını söyleyerek, o tarafı geçiştirmekte yarar görüyorduk.

Devlet idaresini, Cumhuriyet'ten söz etmeksizin millî hâkimiyet ilkeleri çerçevesinde her an Cumhuriyet'e doğru yürüyen rejim etrafında yoğunlaştırmaya çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisi'nden daha büyük bir makam olmadığını telkinde ısrar ederek, saltanat ve hilâfet makamları olmadan da devleti idare etmenin mümkün olacağını ispat etmek lâzımdı.

Devlet Başkanlığı'ndan bahsetmeksizin onun görevini fiilen Meclis Başkanı'na yaptırıyorduk.

Fiiliyatta, Meclis Başkanı İkinci Başkan'dı. Hükûmet vardı. Fakat Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adını taşırdı. Kabine sistemine geçmekten çekiniyorduk. Çünkü saltanatçılar, hemen Padişah'ın yetkisini kullanması gerektigini ortaya atacaklardı. İşte, geçiş döneminin bu mücadele safhasında, bizim kabul ettirmek mecburiyetinde bulunduğumuz orta şekli yani "Büyük Millet Meclisi Hükumeti sistemini haklı olarak yetersiz bulan ve meşrutiyet şeklinin açıkça belirtilmesini saglamaya çalışan muhaliflerimiz, bize itiraz ederek diyorlardı ki : 'Bu kurmak istediğiniz hükûmet şekli, neye, hangi idareye benzer'" Maksat ve hedefimizi söyletmek için yöneltilen bu türlü sorulara biz de zamanın geregine uygun cevaplar vererek saltanatçıları susturmak zorunda idik.

Rauf Bey, bu durumu dikkate alarak verdiğimiz bir cevabın, vicdanını tatmin eden, reddi ve itirazı mümkün olmayan bir cevap niteliğinde olduğunu söylüyor; bütün görüş ve iddiasını benim o ifademe dayandırıyordu.

Rauf Bey, "bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra", Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şeklinin sakat olacağını kabul etmek istemiyor.Eğer bu sakat ise, bu sakat şekli vaktiyle bize kabul ettirenlerin, bu defa da bir gün bu kabul ettirdikleri Cumhuriyet şeklini eksik görüp başka bir şekli ortaya atmalarından endişe edilmek gerekir, tarzında mantık yürütüyor. Bu

mantığın ne kadar çürük bir safsatadan ibaret olduğu meydandadır. "Kutsal duyguları, Cumhuriyet rejiminden başka hiçbir rejimi benimsemediği yolunda" olan bir kimsenin, geçiş döneminin zaruretlerinden olduğunu çok iyi bildiği Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şeklinde saplanıp kalarak, Cumhuriyet şeklinin de eksik görüleceği ve başka bir şekil araştırılacağı endişesine düşmesinin yeri midir' Rauf Bey'in burada, Cumhuriyet'ten sonra başka şekil diye ifade ettiği şeyle ne anlatmak istediği bellidir. Rauf Bey demek istiyor ki, Cumhuriyet'i ilân edenler, Osmanlı hânedanını bu yolla saltanattan uzaklaştırdıktan sonra, acaba cumhuriyetten tekrar saltanat devrine geçerek, saltanat makamını işgal etmeyecekler mi' Bunun tarihte benzerleri yok mudur' diye tereddüt ve endişe edenler var.

Rauf Bey, olduğu gibi aldığımız sözlerinin sonunda, halkın Cumhuriyet'i istediğini kaydederken, "istiyor ama uygulayamayız ki..." yolundaki şaşılacak ifadesiyle benim işaret ettiğim noktayı çok güzel açıklamaktadır.

İÇİNDEKİLER

HİLAFETİN KALDIRILMASI **Hilafeti kaldırmanın zamanı da gelmişti** **Hilafet'in, Şer'iye ve Efkav Vekaleti'nin kaldırılması ve öğretimin birleştirilmesi kararı** **Hilafet makamının korunmasında dini ve siyasi mefaat ve zaruret bulunduğunu zannedenlere verdiğim cevap**

HİLAFETİ KALDIRMANIN ZAMANI DA GELMİŞTİ Saygıdeğer Efendiler, her meselede ve her uygulama safhasında kendisini söz konusu ettirmiş olan Halife'ye ve hilâfet'e bir defa daha dokunacağım.

1924 yılı başııvda, büyük çapta bir ordu harp oyunu yapılınası kararlaştırılmıştı. Bu harp oyununu İzmir'de yapacaktık. Bu münasebetle 1924 yılının Ocak ayı başında, İzmir'e gittim. Orada iki ay kadar kaldım. Hilâfet'in kaldırılması zamanının geldiğine orada iken karar vermiş tim. Bu işin nasıl yapıldığını kısaca özetlemeye çalışacağım : Başbakan İ s m e t P a ş a 'dan 22 Ocak 1924 tarihli bir şifre aldım.

Onu olduğu gibi bilginize sunayım :

Şifre

Türkiye Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katma Bir süreden beri gazetelerde, hilâfet makamının durumu ve Halife'nin şahısları ile ilgili olarak yanlış anlanıalara yol açabilecek yayınlara rastlannıası ve özellikle arasıra İstanbul'a giden hükûmet üyelerinin ve resmî hey'etterin kendi siyle görüşmekten kaçınmalan ve çekinmeleri dolayısıyla Halife'nin büyük biri üzüntü duyduğu; bu yüzden Başmabeyinci'lerinin Ankara'ya veya güvenilir bir zatın İstanbul'a kendi yanına gönderilmesini rica ederek duygu ve düşüncelerini ulaştırmayı düşünmüş ise de, yanlış yorumlanabilir endişesiyle bundan da vazgeç tiklerini söyledikleri, Başlsatip ßey tarafından bir yazıyla bildirilmektedir. Bu ya zıda, ayrıca uzun uzadıya ödenek işi de anlatılarak Hilâfet Hazînesi'nm gücünü aşan ve yükümlülüğü dışında kalan giderler için Maliye hazînesince yardımda bulunulacağı yolunda Hükîızzıet'in yazdığı 15 Nisan 1923 tarihli yazının ineelenmesi ve gereğinin yerine getirilmesi istenmektedir. Durum, Hükûmet'çe

göri.işülecektir. Sonucu ayrıca arz ederim, efendim.

İsmet

Bu telgrafa cevap olarak makine başında yazdığım telgıaf şudur :

Makine başında

İzmir

Ankara'da Başbakan İsmet Paşa Hazretleri'ne

İlgi : 22.1.1923 tarihli şifre,

Hilâfet makamı ve Halife'nin şahısları ile ilgili yanlış anlamalar ve yanlış yorumlar Halife'nin kendi yanlış tutum ve davranışlanndan kaynaklanmaktadır. Halife, kendi özel hayatı ve dış yaşayışı ile, ecdadı padişalıların yolunu tutmuş görünmektedir. Cuma alayları, yabancı devlet temsilcileri yanına memurlar göndererek ilişkiler kurmak, gösterişli gezintiler, saray hayatı, sarayında yedek subaylara vanncaya kadar kabul etmek, onlann şikâyetlerini dinleyerek onlarla bir likte ağlamak gibi davranışlar bu cinstendir. Halife, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk halkı karşısındaki durumunu düşündüğü zaman, İngiltere Krallığı ile Hindistan Müslüman halkı veya Afgan Devleti ile Afgan halkı arasındaki durumuıu bir ölçü olarak alınalıdır.

Halife ve bütün dünya kesin olarak bilmelidir ki, bugi.in var olan ve korunmakta bulunan Halife'nin ve halifelik makamının gerçelcte ne dinî ve ne de siyasî bakımdan hiçbir anlamı ve varolma gerekçesi yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla varlığını ve istiklâlini tehlikeye atamaz. Bizce, hilâfet makamı olsa olsa tarih bir hâtıra olmaktan öteye bir önem taşıyamaz. Türkiye Cumhuriyeti devlet adamlannın veya resmî hey'etlerin kendisiyle görüşmelerini istemesi bile, Cumhuriyet'in bağımsızlığına açık bir tecavüzdür. Başmabeyinei'sini Ankara'ya göndererek veya güvenilir bir kimseyi kendi yanına getirterek, Hükûmet'e duygu ve dileklerini ulaştırmak istemesi de, Cumhuriyet Hükûrneti ile karşı karşıya bir durum alması demektir. Buna da yetkili değildir. Kendisi ile Cumhuriyet Hükîuneti arasındaki yazışmalarda Başkâtibi aracı kılması da yersizdir. Başkâtip Bey'in böyle bır küstahlıktan sakınması gerektiği, kendisine bildirilmelidir. Halife'nin yaşayışı ve geçimi için Türkiye Cumhurbaşkanı'nın ödeneğinden mutlaka daha aşağı bir ödeneğin yetmesi gerekir. Maksat, gösterişli ve debdeli bir hayat sürmek değil, insanca yaşamak ve geçimi sağlamaktan ibarettir. "Hilâfet Hazînesi"ile ne denmek istendiğini anlayamadım. Hilâfetin hazînesi yoktur ve olamaz. Kendisine erdadından böyle bir hazîne kalmışsa, ve açık olarak bilgi alınmasını ve bana bildirilmesini rica ederim:

Halifeniıı aldığı ödenekle yerine getirilemeyen yükümlülükler nelermiş; I5 Nisan I923 tarihli yazısıyla, Hükûmet ne gibi vaatlerde bulunarak Halife'ye bildirilmiştir' Lûtfen bunu da belirtiniz. Halife'nin oturacağı yeri tespit edip açıklamak, Hükûmet'in şimdiye kadar yapmış olması gereken bir görevdi. İstanbul'da. milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılmış bir çok saraylar ve bu sarayların içindeki birçok kıymetli eşya ve malzeme, Hükûmet'in durumu tespit etmemesi yüzünden yok olup gidiyor. Halife'nin yakınları, sarayların en değerli eşyalarını Bevvğlu'nda, şurada burada satıyorlar diye söylentiler vardır. Hükûınet bunlara bir an önce el koymalıdır. Satılmak gerekiyorsa Hükûmet eliyle satılmalıdır. Hilâfet kadrosu ciddî olarak incelenerek yeni baştan düzenlenmelidir ki, başmabeyin cilerin ve başkâtiplerin varlığı, Halife'yi hâlâ saltanat hülyası içinde uyutmasın! Fransızlar, kral hanedanını ve yakınlarını Fransa'ya sokmakta, bağımsızlıkları ve hâkimiyetleri için yüz yıl sonra, bugün

bile sakınca görüp dururken, her gün ufuk tarı kendileri için bir saltanat güneşinin doğmasına duacı bir haneden mensup larıyla ilgili tutumumuzda Türkiye Cumhuriyeti'ni nezaket ve safsataya kurban edemeyiz.

Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu açık olarak bilmeli ve bununla yetinmelidir. Hükûmetçe, ciddî ve esaslı tedbirler alınarak bildirilmesini rica ederim, efendim.

Gazi Mustafa Kemal Türkiye Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER | **HİLAFETİN KALDIRILMASI**

HİLAFET'İN, ŞER'İYE VE EVKAF VEKALETİ'NİN KALDIRILMASI VE ÖĞRETİMİN BİRLEŞTİRİLMESİ KARARI Bu yazışmadan sonra harp oyunu dolayısıyla İsmet Paşa ve Millî Savunma Bakanı bulunan K a z ı m P a ş a da İzmir e gelmişlerdi. Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa da zaten orada bulunuyordu. Hilâfetin kaldırılması gereğinde görüşleri miz birleşmişti. Aynı zamanda Şer'iye ve Evkaf Vekâletlerini de kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararında idik.

1924 yılı Martı'nın birinci günü Meclis'in tarafımdan açılması gerekiyordu.

23 Şubat 1924 günü Ankara'ya dönmüştük. Burada da gereken kimselere kararımı bildirdim. Mecliste bütçe görüşmeleri yapılıyordu. Hanedan'ın ödeneği ile Şer'iye ve Evkaf Vekâletleri'nin bütçeleri üzerinde durulmak gerekiyordu. Arkadaşlarımız bu maksada göre görüşme ve tenkitlere başladılar. Görüşme ve tartışmalar devam ettirildi.1 Mart günü, Büyük Millet Meclisi'nin beşinci çalışma yılı dolayısıyla verdiğim nutukta, şu üç noktayı özellikle belirttim :

1-Millet, Cumhuriyet'in bugi,in ve gelecekte bütün saldırılardan kesin ve ebedî olarak korunmasını istemektedir. Milletin isteği, Cumhuriyet'in denenmiş ve olumlu sonuçları görülmüş olan bütün esaslara bir an önce ve tam olarak dayandırılması şeklinde ifade edilebilir.

2-"Millet kamuoyunda tespit edilen eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an önce uygulanmasını gerekli görüyoruz.

3-"Müslümanlığın, yüzyıllardan beri yapılageldiği üzere bir siyaset vasıtası olarak kullanılmaktan kurtarılmasının ve yüceltilmesinin şart olduğu gerçeğini de görmüş bulunuyoruz."

2 Mart günü Parti Grubu toplantıya çağrıldı. İşaret ettiğim bu üç konu ortaya atıldı ve görüşüldü. İlkeler üzerinde anlaşmaya varıldı. 3 Mar t günü, Meclis'in birinci oturunıunda, Başkanlığa gelen evrak ara sında şu önergeler okundu :

1- Şeyh Saffet Efendi ile elli arkadaşının, hilâfet'in kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye dışına çıkarılması ile ilgili kanun teklifi.

2 - Siirt Milletevekili Ha1i1 Hu1ki Efendi ve elli arkadaşının Şer'iye ve Evkaf Vekâleti ile Erkan-ı Harbiye Vekâleti'nin kaldırılması ile ilgili kanun teklifi.

3 - Manisa Milletvekili Vâsıf Bey ve elli arkadaşının, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile ilgili önergeleri.

Başkanlık kürsüsünde oturan Fethi Bey : "Efendim, birçok imzalarla gelen bu kanun tekliflerinin hemen görüşülmesi ile ilgili önerge ler vardır. Yüksek oyunuza sunacağım" dedi ve bu tekliflerin ilgili ko misyonlara gitmeden hemen görüşülmesini oya koyarak, kabul

edildiğini bildirdi.

İlk itiraz, Kastamonu Milletvekili Ha1it Bey'den geldi. Görüşmeler sırasında H a 1 i t B e y' e bir iki kişi daha katıldı. Tekliflerin lehinde uzun konuşmalar yapan birçok değerli konuşmacılar kürsüye çıktı. Önerge sahipleri dışında, rahmetli Seyyit Bey'in ve İsmet Paşa'nın ilmî ve inandırıcı konuşmaları her zaman için ekunmaya değer. Bu konuda yapılan görüşme ve tartışmalar beş saat kadar sürdü. Saat 18.45'te görüşmeler bittiği zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 429, 430 ve 431' inci kanunlarını çıkarmış bulunuyordu.

Bu kanunlara göre "Türkiye Cumhuriyeti'nde millet işleriyle ilgili kanunları yapma ve yürütme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu hükûmete verildi"; "Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış" oldu.

Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumlarıyla, bütün medreseler Milll Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.

Halife, görevinden uzaklaştırıldı ve hilâfet makamı kaldırıldı. Uzaklaştırılan Halife ve tarihten izi silinmiş Osmanlı hanedanının bütün mensuplarına Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturma hakkı süresiz olarak yasaklandı.

İÇİNDEKİLER | HİLAFETİN KALDIRILMASI

HİLAFET MAKAMININ KORUNMASINDA DİNİ VE SİYASİ MENFAAT VE ZARURET BULUNDUĞUNU ZANNEDENLERE VERDİĞİM CEVAP Efendiler, Hilâfet makamının korunmasında, dinî ve siyasî menfaat ve zaruret bulunduğu inancında olan bazı kimseler, arz ettiğim kararların alınmakta oldugu son dakikalarda, hilâfet görevini kendi üze rime almam teklifinde bulundular.

Bu gibilere, hemen gereken red cevabını vermiştim. Yeri gelmişken başka bir noktayı da arz edeyim. Büyük Millet Meclisi hilâfet'i kaldırdığı zaman, din bilginlerinden Antalya Milletvekili Rasih Efendi, Kızılay adına, Hindistan da bulunan bir heyetin başkanlığını yapıyordu. Rasih Efendi Mısır'a ugravarak Ankara ya döndü. Benimle görüşmek isteyerek şunlan söyledi : "Gezdıgı ülkelerde Müslüman halk benim halife olmamı istiyormuş... Yetkili İslam heyetleri, bana bu durumu bildirmek üzere Rasih Efendi 'yi vekil etmişler." Rasih Efendi'ye verdiğim cevapta, Müslümanların bana olan bağlılık ve sevgilerine teşekkür ettikten sonra dedim ki : "Zâtalîniz din bilginlerindensiniz. Halifenin devlet başkanı demek oldugunu bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan halkın bana ulaştırdığınız dilek ve tekliflerini ben nasıl kabul edebilirim. Kabul ettim desem, buna o halkların başında bulunanlar razı olur mu' Halifenin emir ve yasaklan yerine getirilir. Beni halife yapmak isteyenler emirlerimi yerine getire bilecekler midir' Durum böyle olunca, anlamı ve fonksiyonu olmayan asılsız bir sıfatı takınmak gülünç olmaz mı'

Efendiler, açık ve kesin olarak söylemeliyim ki, Müslümanlan hâlâ bir halife korkuluğu ile uğraştırıp aldatmak gayretinde bulunanlar, yalnız ve ancak Müslümanlann ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna kapılıp hayal kurmak da ancak ve ancak cahillik ve gaflet eseri olabilir.

Rauf Bey'lerin, Vehip Paşa'ların, Çerkez Ethem ve Reşit'lerin, bütün yüzelliliklerin, kaldırılmış hilâfet ve saltanat hanedanı mensuplarının, bütün Türkiye düşmanlarının, elele vererek aleyhi mizde durmadan ateşli bir şekilde çalışıp uğraşmaları din gayretiyle midir'

Sınırlarımıza bitişik merkezlerde yuvalanarak, hâlâ Türkiye'yi yoketmek için "Mukaddes İhtilâl" adı altında haydut çeteleri, suikast tertipleriyle çılgınca aleyhimizde çalışanların maksatları gerçekten mukaddes midir' Buna inanmak için gerçekten kara cahil ve koyu bir gafil olmak gerekir.

Müslümanlan ve Türk milletini bu kerteye düşmüş sanmak ve İslâm dünyasının vicdan temizliğinden, ahlâk ve karakterindeki incelikten, alçakça ve canîce maksatlar için yararlanma yolunu tutmak, artık o kadar kolay olmayacaktır. Küstahlığın da bir derecesi vardır.

İÇİNDEKİLER

CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI **Başarısızlığa uğratılan büyük bir komplo** **Komploya karşı aldığımız tedbirler** **Komplo düzenleyenlerin Meclis'e ve kamuoyuna karşı ordu ile yapmak istedikleri blöf ortaya çıktı** **Kazım Karabekir Paşa'yı bir an önce Meclis'e sokmakta acele edenler yaptığımız işlemi bozmaya çalışıyorlardı** **Hükümet açıktan açığa ve karşı karşıya çarpışmayı kabul etti** **Cumhuriyet sözünü söylemeye Rauf Bey'in dili varmıyordu** **Meclis'te yapılan görüşmelerin muhalif basındaki yankıları** **Meclis'teki gensoru görüşmelerinin son günü** **Rıza Nur Bey'in Arnavutları Türklüğe karşı ayaklandırmaya çalışanlardan biri olduğu anlaşıldı** **Büyük Millet Meclisi'nin İsmet Paşa Kabinesi'ne güven oyu vermesi muhalif kalem sahiplerine daha neler yazdırdı** **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve en hain kafaların eseri olan programı** **Cumhuriyet düşmanlarının son alçakca teşebbüsleri** **Memlekette huzur ve güvenliği sağlamak için uygulanan olağanüstü tedbirlerin iyi sonuçları**

BAŞARISIZLIĞA UĞRATILAN BÜYÜK BİR KOMPLO Şimdi, saygıdeğer Efendiler, isterseniz, size, büyük bir "komplo" konusunda bilgi vereyim.

1924 yılı Ekiminin 26' ncı günü, geç vakit, Birinci Ordu Müfettişi'nin Müfettişlikten istifa ettiği bildirildi. Müfettiş Paşa'nın, Genelkurmay Başkanlığı'na verdiği istifa yazısı şudur :

Genelkurmay Başkanlığına

Bir yıllık ordu müfettişliğim boyunca, gerek teftişlerim sonunda verdiğim raporların ve gerekse ordumuzun yükseltilmesi ve güçlendirilmesi için sunduğum tasarıların dikkate alınmadığını görmekle hüzünü ve endişem çok büyüktür. Üzerime düşen görevi, milletvekili olarak daha büyük bir vicdan rahatlığı içinde yapacağıma tam inancım olduğundan, Ordu Müfettişliği'nden istifa ettiğimi arz ederim, efendim.

Milli Savunma Bakanlığı'na da arz olunmuştur.

Kâzım Karabekir

26.10.1924

Bu istifa yazısının altında, renkli kalemle şunlar yazılıdır : "İstifayı kabul etmediğimi bildirdim. Düşüncesinde direndi. Yarın yasama görevine döneceğini bildirdi." Bu satırların altında imza yoktur. Fakat Genelkurmay Başkanı tarafından yazıldığı anlaşılıyor. Bu satırların altında da, kırmızı mürekkeple yazılmış şu notlar vardır : Verilen rapor ve tasarıların hepsini göreyim. Bunların hangi maddeleri için neler yapılmış; hangi maddeleri yapılmamış, onları da dosyalarıyla birlikte göreyim. Bu notların altındaki tarih 28 Ekim'dir.

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa'nın raporları ve tasarıları Genelkurmay'ın ilgili şubelerince incelenmiş, bunların kabul edilip uygulanabilecek olanları, dikkate alınmış ve uygulanmıştı. Ancak, uygulanması devletin gücünü aşan veya ilmî bir değeri bulunmayan hayalî ve keyfî nitelikteki teklifleri, elbette dikkate alınmamıştı. Kâzım Karabekir Paşa'ya raporlar ve tasarılar verdiği için bir takdirnâme verilmesi de gerekli görülmemişti.

30 Ekim günü de, 2' nci Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa'nın, Konya'dan geldiği bildirildi. Kendisini akşam yemeğine Çankaya'ya davet ettim. Geç vakte kadar beklediğim halde gelmedi. Kendisini aratırken öğrendim ki, Fuat Paşa Ankara'ya gelince, İstasyonda Rauf Bey tarafından karşılanmış; Millî Savunma Bakanlığı'na uğradıktan ve bazı arkadaşlarla kısa görüşmeler yaptıktan sonra, Genelkurmay Başkanlığı'na gitmiş. Bir süre Fevzi Paşa ile görüşmüş; çıkarken Fevzi Paşa'nın yaverine şu kâğıdı bırakmış :

30.l0.1924

Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Kurulu'na

Milletvekilliği yasama görevine başlayacağımdan, 2' nci Ordu Müfettişliği'nden affımı arz ve istirham ederim, efendim.

Ankara Milletvekili

Ali Fuat

Efendiler, milletvekilliğinden istifa etmiş olduğunu Meclis Başkanlığı'na bildiren Refet Paşa'nın da istifasının Rauf Bey tarafından geri aLdırıldığını öğrenmiştim.

Dumlupınar'da yapılan törenden sonra, Bursa ve Karadeniz kıyıları ile Erzurum dolaylarında devam eden bir buçuk aylık bir geziden sonra, 18 Ekim'de Ankara'ya dönmüştüm. Birçok milletvekili arkadaş ve başkaları tarafından karşılanmıştım. Karşılayıcılar arasında, Ankara'da bulunan Rauf ve Adnan Bey'leri görmemiştim. Oysa, dargınlık belirtisi sayılabilecek böyle bir hareketi beklemiyordum.

Efendiler, bir komplo karşısında bulunduğumuzu anlamakta bir saniye bile şüpheye düşmedim.

Bu durum ve görünüş şöyle bir tahlil ve değerlendirmeden geçirilebilirdi : Bir yıl öncesinden, yani Rauf Bey'in Hükûmet Başkanlığı'ndan çekildiğinden beri, Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve diğerleri arasında bir tertip düşünülmüştür. Bunda başarı sağlayabilmek için orduyu ele almak gerekli görülmüştür. Bu maksatla, Kâzım Karabekir Paşa, 1'inci Ordu Müfettişliği'ne atandıktan sonra, eski komutanlık bölgesi olan doğu illerinde dolaşırken, Ali Fuat Paşa da politikadan hoşlanmadığını ve bundan sonra kendisini askerlik mesleğine vermek istediğini ileri sürdü. Rütbesi yükseltilerek 2' nci Ordu Müfettişliği'ne gitti. 3' üncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşa'nın ve bu müfettişliğe bağlı kolordunun komutanı olan Cafer Tayyar Paşa'nın da bu tertibe katılabileceğini düşündüler. Bir yıl, ordular üzerinde kendi görüşlerine göre çalıştılar ve orduları kendi görüşlerine çekip kazandıklarını sandılar. İstifalarından önce, bazı komutanların kendileriyle birlikte hareket

etmelerini sağlamaya çalıştılar. Bu bir yıl içinde, Cumhuriyet'in ilânı, hilâfet'in kaldırılması gibi işlerimiz, ortak tertip sahiplerini biribirine daha da yaklaştırarak birlikte hareket etmelerine yolaçtı. İşe politikadan başlayacaklardı. Bunun için uygun an ve fırsatı bekliyorlardı. Siyasî alandaki ve ordudaki hazırlıklarını yeterli görüyorlardı. Gerçekten de Rauf Bey ve benzerleri, Parti içinde korunmayı başardıkları durumlarıyla, Meclis'in tatil dönemine rastlayan aylarda, üyeler üzerinde ve yeni seçimde başarı kazanamayan İkınci Grup mensupları aracılığı ile bütün memlekette milleti aleyhimize kışkırtmak üzere çalışma fırsatı buldular. Memleket içinde gizli gizli teşkilâtlanmaya başladılar ve teşebbüslere de giriştiler. İstanbul'da Vatan, Tanin, Tevhid-i Efkar, Son Telgraf Adana'da Abdülkadir Kemali Bey tarafından çıkarılan Tok Söz gibi gazetelerle birleştiler. Bu gazetelerle, bize karşı imzasız yazılarla saldırıya geçtiler. Memleket kamuoyunda genel bir karışıklık yarattılar. Hakkâri bölgesinde, ordumuzla Nasturî ayaklanmasını bastırmaya çalıştığımız bir sırada, İngiltere de Hükûmet'e bir ültimaton verdi. Meclis'i olağanüstü toplantıya çağırdım.

İngiliz ültimatomuna bilindiği şekilde cevap verdik. Harp ihtimalini göze aldık. İşte sözünü ettiğimiz kimseler, bu sıkıntılı günlerde ve bir yabancı devletin bize hücum edebileceği zamanda, kendilerinin de bize saldırarak hedeflerine kolaylıkla varabilecekleri hayaline kapıldılar. Savaşa hazır bir durumda bulundurmaya mecbur oldukları ordularını başsız bırakıp, daha önce sevmediklerini söyledikleri politika alanına koştular.

Toplanmış olan Meclis'te ortaya atılan bir konu da onların bu koşuşlarını çabuklaştıracak nitelikte idi. Gerçekten, milletvekili Hoca Esat Efendi, 20 Ekim 1924 tarihli önergesiyle, göçmenlerin değiştirilip yerleştirilmesi, yatılı okullara ne kadar parasız öğrenci alındığı ve nerelerde ilkokullar açıldığı konularında ilgili bakanlardan birtakım sorular soruyordu. Bu soruların kapsadığı işler gerçekten milleti ilgilendiren işlerdi. Bu konular bakanları eleştirmek için pek elverişliydi. Özellikle göçmenlerin değiştirilmesi ve yerleştirilmesi işlerinde herkesi düşündüren noktalar açıkça bilinmekteydi.

Doğrudan doğruya ben bile, yaptığım gezi sırasında gördüklerime dayanarak, değiştirme ve yerleştirme işlerinin gidişinden şikâyet etmiş; Ankara'ya dönüşümde, bu işlerle ilgili bakanlığın kaldırılmasını ve Hükûmet'in bütün imkânlarıyla harekete geçirilmesini sağlayacak bir yol tutulmasını teklif etmiştim. Bunda anlaşmıştık. Bu durum bile, saldırıya geçeceklerin bu konuda çok taraftar kazanmaları ihtimalini artırıyordu.

Efendiler, komployu sezdıkten sonra tedbirini bulmakta güçlük çekilmedi. Bıraktığımız noktadan başlayarak durumu safha safha bilginize sunayım.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

KOMPLOYA KARŞI ALDIĞIMIZ TEDBİRLER Hoca Esat Efendi'nin soru önergesi 27 Ekim'de yani Karabekir Paşa'nın istifasının ertesi günü gensoruya çevrilmişti. Fuat Paşa 'nın istifa yazısının tarihi olan 30 Ekim günü Meclis'te gensoru görüşmeleri başlamıştı.

O günün akşamı, yemeğe beklediğim Fuat Paşa gelmedi. Fakat Başbakan İsmet Paşa ve Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşalar geldiler. Çok kısa bir görüşmeden sonra, komploya karşı tutulacak yol kararlaştırıldı.

Derhal telefonla, aynı zamanda milletvekili olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa

Hazretleri 'nden, Meclis Başkanlığı'na milletvekilliğinden istifa ettiğini bildirmesini rica ettim. Bu düşüncesini Millî Savunma Bakanı'na daha önce bildirdiğini zaten öğrendiğim Paşa, ricamı hemen yerine getirdi. Milletvekili olan komutanlara da şu şifreli telgrafı çektim :

3' üncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretleri' ne
1'inci Kolordu Komutanı İzzettin Paşa Hazretleri'ne
2' nci Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa Hazretleri'ne
3'üncü Kolordu Komutanı Şükrü Taili Paşa Hazretleri'ne
5' inci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa Hazretleri'ne,
7'nci Kolordu Komutanı CaferTayyarPaşa Hazretleri'ne
şifre makine başındadır :

1 - Bana olan güven ve sevginize dayanarak, gördüğüm ciddî lüzum üzerine, milletvekilliğinden istifa ettiğinizi bildiren bir yazıyı telgrafla hemen Meclis Başkanlığı'na bildirmenizi teklif ediyorum. Birinci derecede önemli olan askerlik görevinize bütün varlığınızla kayıtsız şartsız bağlanmak istediğinizi gerekçe olarak belirtmeniz yerinde olur.

2 - Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Paşa Hazretleri de görülen aynı gerekçe ile teklifim üzerine istifa dilekçesini vermiştir.

3 - 3' üncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa, 1' inci Kolordu Komutanı İzzettin Paşa, 2' nci Kor. Komutanı Ali Hikmet Paşa, 3' üncü Kolordu Komutanı Şükrü Nail Paşa, 5' inci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa, 7'nci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa Hazretleri'ne yazılmıştır.

4 - Telgraf başında durum hakkında bilgi vermenizi bekliyorum.

Cumhurbaşkanı
Gazi M. Kemal

Efendiler, 30/31 Ekim sabahına kadar, 1' inci Kolordu Komutanı İzzettin Paşa'dan İzmir'den, 2' inci Kor. Komutanı Ali Hikmet Paşa'dan Balıkesir'den, 3' üncü Kolordu Komutanı Şükrü Nailî Paşa'dan Pangaltı'ndan ve 5' inci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa'dan Adana'dan, makine başında aldığım cevaplarda, teklifimin harfi harfine ve derhal yerine getirildiği bildirildi.

Efendiler, bu seçkin komutanların bu vesile ile de bana karşı gösterdikleri büyük güven ve itimada burada teşekkür etmeyi bir görev sayarım.

3' üncü Ordu Müfettişi ile, 7' nci Kolordu Komutanı'nın Diyarbakır' dan verdikleri cevaplar aynen şunlardı :

Müfettiş Paşa'nın cevabı :

Diyarbakır, 30.10.1924
Ankara'da Cumburbaşkam Gazi Paşa Hazretleri'ne

Yüce şahsiyetlerine karşı duyduğum güven ve sevgiden emin bulunmalarını arz eder; ancak, böyle bir vatan görevinden acele çekilerek millete ve seçim bölgem halkına karşı sorumlu ve suçlu duruma düşmemekliğim için emir buyurulan istifayı gerektiren sebeplerin açıklanmasına zâtıdevletlerinin müsaadelerini saygılarımla istirham ederim.

3' üncü Ordu Müfettişi
Cevat

Kolordu Komutanının cevabı :

Diyarbakır, 30.10.1924

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

1 - Siz Cumhurbaşkanı'nın yüce şahsiyetlerine karşı beslediğim saygı ve sevgiye itimat buyurulmasını rica ederim.

2 - Seçim bölgem halkı ile hiç bir görüşme yapmadan, şu dakikada zâtı devletlerinin tekliflerini kabul etmekliğim beni milletin gözünde sorumlu duruma düşürebilir.

3 - Vatanın ve milletin yararlan millet vekilliğinden hemen ayrılmamı gerektiriyorsa, kesin kararımı verebilmekliğim için, durumun aydınlatılmasını arz ve istirham ederim, efendim.

Cafer Tayyar

1' nci Kolordu Komutanı

Her iki telgrafta da benim için beslenen güven ve sevgi kesinlikle belirtildikten sonra, seçim bölgeleri halkına karşı olan durumlarından söz edilmekte ve teklifimin gerekçesi sorulmaktadır.

Verdiğim cevabı olduğu gibi bilginize sunayım :

31.10.1924

3' üncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretleri'ne,

1' nci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa Hazretler i ' ne

Komutanların aynı zamanda milletvekili olarak bulunmalarının, orduda, emir ve komutada beklenilen disiplin ile bağdaşamadığı görüşüne varılmıştır. 1'inci ve 2' nci Ordu Müfettişleri'nin görevlerinden istifa ederek Meclis'e dönmekle, orduları uygunsuz bir zamanda başsız bırakmış olmaları, bu görüşü doğrulamıştır. Seçim bölgenizdeki halk, ordu disiplininin selâmeti için vereceğiniz karardan elbette memnun olur. Daha önce yazdıklarım dikkate alınarak kararınızın bildirilmesini rica ederim.

Cumhurbaşkanı

Gazi M. Kemal

Bu telgrafıma Cevat Paşa'nın cevabı şudur :

Makine başında Diyarbakır, 31.10.1924

Cumhurbaşkam Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Emir ve komutada beklenilen disiplin ile bağdaşamadığından komutanların aynı zamanda milletvekili olarak bulunmamaları yolunda affımı yüce şahyetiniz bütün kalbimle katılır ve seçim sırasında bu görevden istirhamımın da bu inanca dayandığını arz ederim. Ancak, bu gün yüce makamlarından verilen bir emirle milletvekilliğinden çekilmenin, zâtıdevletlerincede tahmin buyurulacağı üzere, milletçe ve seçim bölgem halkınca iyi karşılanmayacağı inancındayım. Bu inançla ve hiç de uygun görmediğim şu önemli zamanda ordudan ayrılmak zorunda kalacagımı düşünerek üzüntü duyduğumu arz ederim.

3' üncü Ordu Müfettişi

Cevat

Cevat Paşa Ankara'ya geldikten sonra durumu anlamış ve teklifimin uygulanması gerektiği görüşüne vararak, derhal milletvekilliğinden çekilmiştir. Kendisinin yaratılmak istenen durumlarla hiçbir ilgisi bulunmadığı bizce de anlaşılmıştır. Gerçi, Kâzım Karabekir Paşa, istifa ettiğini şu gün ve şu saatte gibi açıklamalarla birçok komutanlara ve bu arada Cevat Paşaya bildirmiş ise de bu bildirme Diyarbakır'da iken teklifimin gerçek sebebini anlamakta

Paşa yı kararsızlıga düşürmekten öteye bir tesir yapmamıştır.

Cafer Tayyar Paşa da şu cevabı verdi :

Makine başında Diyarbakır, 31.10.1924

Ankara'da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Milletvekilliği ve komutanlık görevlerinden birini bırakmamız gereği uygun görüldüğü takdirde, millî görevlerin en saygıdeğeri olarak kabul ettiğim yasama görevini yapmayı tercih etmekte olduğumu saygılarımla arz ederim, efendim.

7' nci Kolordu Komutanı

Tümgeneral Cafer Tayyar

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

KOMPLO DÜZENLEYENLERİN MECLİS'E VE KAMUOYUNA KARŞI ORDU İLE YAPMAK İSTEDİKLERİ BLÖF ORTAYA ÇIKARILDI Efendiler, aynı zamanda milletvekili olarak bulunan Genelkurmay Başkanı ve komutanlar, orduda siyasetle ilgili unsurların bulunmasındaki sakıncayı anlayarak, bu yoldaki teklifimi iyi karşıladıktan ve bana fiilî olarak güvenlerini gösterdikten sonra, Cevat ve Cafer Tayyar Paşa'ların müfettişlik ve komutanlıkta kalmaları uygun görülemezdi. Bu bakımdan, derhal askerî görevlerine son verildi. Yerlerine gerekenler tayin edildi ve durum Millî Savunma Bakanlığı'nca bütün orduya bir genelge ile bildirildi.

Kâzım KarabekirveAli.Fuat Paşa'lara,Millî Savunma Bakanlığınca bir emir gönderilerek, askerî görevlerini yerlerine atanan şahıslara usulüne göre devir ve teslim ettikten ve sonucu da bildirdikten sonra Meclis'teki yasama görevlerine başlayabilecekleri bildirildi. Bu durum Başbakan tarafından resmen Meclis Başkanlığı'na da yazıldı.

Meclis'e girmiş olan Kâzım Karabekir ve Fuat Paşa'lar Meclis'ten çıkarıldı. Fuat Paşa, askerî görevinin devir ve teslim işleri için yeniden Konya'ya gitti. Kâzım Karabekir Paşa, Sarıkamış' tan kendi yerine gelecek olan komutan göreve başlayıncaya kadar Meclis dışında kalmaya mecbur edildi. Milletvekilliğinde kalmak isteyen iki komutanın ordu ile ilgisi kesildi. Böylece, komplo düzenleyenlerin Meclis'e ve kamuoyuna karşı ordu ile yapmak istedikleri blöf meydana çıkarıldı.

Efendiler, 1 Kasım 1924 günü Meclis'in ikinci toplantı yıının açılış günü idi. Bu münasebetle oturumu ben açtım. Açış nutkunu söyledim. Ben Başkanlık kürsüsünden ayrıldıktan sonra, Fevzi, Fahrettin, Ali Hikmet ve Şükrü, Nailî Paşa' ların istifa yazıları ile Başbakan İsmet Paşa'nın ordudaki komuta değişikliği ile ilgili, 31/10/1924 tarihli yazısı sırayla okundu. Meclis'in 5 Kasım günü toplanacağı bildirilerek oturuma son verildi.

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa, 1 Kasım 1924 tarihli bir yazı ile Meclis Başkanlığı'na başvurarak, Millî Savunma Bakanlığı'nın, kendisinin Meclis'e katılmasını yasakladığından şikâyet etti. 5 Kasım günü Meclis'te okunan bu yazıda, Kâzım Karabekir Paşa diyordu ki : "Ordu Komutanlığından çekilmemden beş gün sonra (30.10.1924 Cuma günü geceleyin) Millî Savunma Bakanı'nın Sarıkamış' tan yerime gelecek olan komutanın göreve başlayışına kadar benim Meclis'e katılmaktan alıkoymak isteyen bir yazısını aldım." Yazı; şu cümlelerle son buluyordu : Bununla birlikte, bu konuda yetkili olan yüce Meclis'in kararını beklediğimi

arz ederim. "

Kâzım Karabekir Paşa, aynı tarihte Millî Savunma Bakanlığı'na da bir yazı yazarak : "Devir ve teslim işlemleri öne sürülerek belirsiz bir süre için yasama görevine başlamamaklığım bildiriliyor." "İstifa ettiğim gün yerine gelecek komutanı bekleme şartı ileri sürülmemişti. " "Beş gün sonra, bilmem neden böyle bir bahane ortaya atıldı." "Meclis'e katıldıktan sonra, geçici bir süre için de olsa, yeniden bir görevi kabul hem benim kendi isteğime hem de Meclis'in kararına bağlı olduğundan, durumu Meclis Başkanlığı'na yazdığımı arz ederim."

Efendiler, "ordumuzun yükseltilip güçlendirilmesi için" rapor ve tasarılar sunduğumdan söz eden ve onlar dikkate alınmadığı için "üzüntü ve endişem çok büyüktür" diyen eski müfettiş Paşa, memleketin üçte birine yayılmış koskoca bir orduyu, keyfinin istediği anda beş satırlık bir kâğıtla başsız bırakmanın ne kadar hafif, ordunun yükseltilip güçlendirilmesi açısından gerekli olan disiplini de ne denli bozucu bir hareket olduğunun farkında görünmüyor. Dikkate alınmadığını iddia ettiği raporları ve tasarılarıyla yapamadığı bir işi, devletin bir ültimatom aldığı ve ondan dolayı olağanüstü toplanmak üzere çağırdığı Meclis'te yapmaya kalkıştığını ileri süren müfettiş paşa, kendisi gibi hareket eden arkadaşlarıyla birlikte ve pek elverişsiz bir zamanda, orduya ne kötü bir anarşi örneği olduğunu anlamak istemiyor...

Ordumuzun yükseltilmesi için ileri sürdüğü düşünce ve görüşlerine gereken değerin verilmemiş olmasına gücenmiş olan zat, askerî görevlerin devir ve tesliminin kanunî bir vazife olduğunu, ordudaki yönetim ve disiplinin selâmeti için onu yapmaya mecbur bulunduğunu bilmez gibi görünüyor. . .

Üzerindeki askerlik görevinin sona erdiğini Meclis'e resmen bildirecek makamın, ona bu askerî görevi vermiş bulunan makam olmak gerektiğini dikkate almıyor...

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa' nın Meclis Başkanlığı'na sunduğu yazının arkasından Başbakan'ın bir yazısı ile iki eki de okundu.

Başbakan, Karabekir Paşa'nın Millî Savunma Bakanlığı'na yazdığı yazı ile Bakanlığın ona verdiği cevabı olduğu gibi Meclis'e arz ediyordu.

Millî Savunma Bakanı, Kâzım Karabekir Paşa'nın bütün iddia ve düşüncelerinin doğru olmadığını açıkladıktan sonra, ona Ordu Müfettişliği ile ilgili görevlerin ve gizli belgelerin yerine gelecek olan komutana kendisi tarafındann devir ve teslim edilerek sonucun bildirilmesini bir daha belirtiyor ve emrediyordu.

Acaba bu son uyarıdan sonra, eski müfettiş paşa anlamış mıdır ki, vatanın savunulması için ordusu ile ilgili önemli görevi ve gizli belgeleri devlet onun şahsına güvenmiş ve teslim etmiştir. Onları, yerine gelecek ve devlete karşı sorumlu olacak bir komutan gösterilmeden, kendiliğinden istediğine terk ve teslim etmesi büyük bir suçtur. Hakkında ağır kanunî işlem yapılmasını gerektirir. Bunları anlamış mıdır'

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

KAZIMKARABEKİR PAŞA'YI BİRAN ÖNCE MECLİS'E SOKMAKTA ACELE EDENLER YAPTIĞIMIZ İŞLEMİ BOZMAYA ÇALIŞIYORLARDI Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa'yı bir an önce Meclis'e sokmakta acele edenler, yaptığımız işlemi bozmaya çalışmakta kusur etmediler . Feridun Fikri Bey (Tunceli Milletvekili), ilk olarak ortaya atıldı. Vehbi Bey (Balıkesir Milletvekili) : "Meclis'e katılan bir arkadaşı, bir üyeyi görüşmelere katılmaktan herhangi bir kuvvet alıkoyabilir mi' Böyle şey olur mu'" şeklinde konuşmaya ve suçlamaya başladı.

Sayın milletvekili, fikir arkadaşını Meclis'te bir an önce faaliyete girebilmek için kanun kuvvetini, onun kahredici kudretini o kuvvet ve kudreti kullanabilmek için yüce Meclisin ve milletin güven ve itimadını kazanmış olan kimselerin azim ve kararlarınıda ne derece kesin olduklarını unutmuş gibi görünüyordu.

İsmet Paşa'nın konuşması, bu yaygaraları susturdu. Bu konudaki görüşmeler kapandı. Paşalara verilen emirler oldıığıı gibi uygulatıldı.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

HÜKÜMET AÇIKTAN AÇIĞA VE KARŞI KARŞIYA ÇARPIŞMAYI KABUL ETTİ Meclis, genel görüşmeye geçti. Görüşülecek konular "Mübadele,İmar ve İskân Bakanlığı ile ilgili gensoruydu."

Başbakan İsmet Paşa, kürsüye çıkarak şu teklifte bulundu : Birçok konuşmacının imar ve iskân işleri üzerinde değil, çeşitli vesilelerle diğer bakanlıklarla ilgili işler üzerinde durduklarını gördüm. Hattâ, bazı konuşmacılar, Başbakan'ın devletin iç ve dış siyaseti üzerinde uzun uzadıya geniş bilgi vermesini istemişlerdir. Bu isteklerin hepsini de memnuniyetle benimsiyorum. Mübadele Bakanı, yüce Meclis'in uygun görüp oy vermesiyle Başkan Vekilliği'ne seçilmiştir. Ancak, bundan dolayı, gensorunun önem ve kapsamının hiçbir şekilde hafife alınmamasını teklif derim. Ben, yerinde ve uygun "taktiği" severim.

Böylece Hükûmet, sahnenin perdesini kaLdırdı ve oyun hazırlığı yapanların oyunlarını sahneye koymalarını çabuklaştırdı. Hükûmet, açıktan açığa ve karşı karşıya çarpışmayı kabul etmiş bulunuyordu.

Efendiler, lehte ve aleyhte olmak üzere otuz kadar konuşmacı söz aldı. Adalet ve Millî Eğitim Bakanları da konuştular, Tartışma, beş saat hiçbir sonuç alınmadan devam etti. Gensoru görüşmeleri ertesi güne bırakıldı.

Ertesi gün 14.30'da görüşmelere başlandı. İlk söz alan İçişleri Bakanı ve Mübadele, İmar ve İskân Bakanı Vekili Recep Bey oldu. Uzun açıklamalar yaparak konuştu. Muhalifler, oturdukları yerlerden Recep Bey'e kısa sataşmalar yapıyorlardı.

Recep Bey, bir noktada dedi ki : "Bazı gazeteler ve bazı kimseler diyorlar ki, Ankara'da bir Hükûmet varmış. Meclis'in bütün tatil zamanlarında, memleketi ne kadar usulsüzlükler varsa hep bunlarla idare etmiş... Söylentilere göre, bazı arkadaşların birtakım gizli defterleri de varmış; orada Bakanların yaptıkları kanunsuz işler yazılıymış. . . Bir gün gelecekmiş Meclis toplanacak ve orada Hükûmet'i hesaba çekeceklermiş... O zaman o gizli defterlerin içindekiler, milletin huzurunda Hükûmet'ten sorulacakmış. İşte, o gün gelmiştir! O defterlere yazılmış olanları milletin gözü önüne döksünler!"

Feridun Fikri Bey, arkadaşları adına çoğul şekli kullanarak cevap verdi : "Sırasında dökeceğiz" dedi.

Recep Bey, karşılık verdi : "Dökünüz efendim, bekliyoruz. Hükûmet, milletin huzurunda bağrını sorumluluğa açmış olarak daima karşınızdadır" dedi ve şu sözleri ekledi : "Memleketin gizliliğe kapalılığa, belirsizliğe ve kararsızlığa tahammülü yoktur. Açıktan açığa tenkit yapılmadan, her gün ufukta birtakım tehlike bulutlarının dolaştığını fısıldayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu körpe varlığın yapısında zararlı karışıklıklar varmış gibi göstermek bu memlekete karşı hainliktir. "Herkesin köşede bucakta, koridorlarda, şurada burada, gerçek dışı asılsız birtakım kuruntularla kamuoyunu bulandırmaktansa, bu herkese eşitlikle açık olan millet kürsüsüne çıkıp gerçeği oradan söylemesi lâzımdır. Gerçekler söylenmez ve yine bu asılsız, kuruntuya dayanan telkinlerde bulunulmaya devam edilirse, bunu yapanların, bu memleketin kaderi ile içten ve sağlam bir bağlantıları bulunmadığına hükmedeceğim. Ben kendim bunu böyle kabul edeceğim. Sanırım ki, millet de böyle kabul edecektir. Bu kürsüye davet ediyorum. . . Ta ki millet bilsin : Gerçek ne taraftadır, zan, kuruntu, lekeleme, suçlama ne taraftadır'"

Recep Bey'den sonra, aleyhte konuşan birtakım milletvekilleri dinlendi. Onlara da Ticaret Bakanı Hasan Bey (Trabzon Milletvekili) ve Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa cevap verdiler.

Aleyhte söz alanlar arasında Rauf Bey de vardır. Ona da söz sırası geldi.

Rauf Bey, İmar ve İskân Bakanlığı ile ilgili soru ve gensorunun, bütün Hükûmet'e yöneltilmesini uygun bulmamakla birlikte, Başbakan Paşa'nın bu davranışını mertçe buldu ve sözlerinin başında : "Meclis, bir kasıt karşısında bulunan Hükûmet'e hücum durumuna geçmiştir" dedi.

Yunus Nadi Bey : "Anlamadık" dedi. Rauf Bey açıkladı. Dedi ki : "Tenkit edenler, Hükûmet'e karşı konuşurken, kasıtlı bir iş yapmışlar ve ona hücum ediyorlarmış gibi bir durum görüyorum."

Rauf Bey, konuşmacıların ağır kelimeler kullanmamaları, konuşmalarında Hükûmet'i küçük düşürücü ifadelere yer vermemeleri gibi, öğüt verircesine yumuşak bir tavır takınarak Feridun Fikri Bey'in teklifine dokundu ve o teklifi savundu. Tunceli Milletvekili'nin teklifi bir "parlamenter anket" idi. "Meclis soruşturması" yapacak bir komisyon kurulması için acele karar alınması isteniyordu. Feridun Fikri Bey'in bununla ilgili bir önergesi ve bu önergenin isim okunarak oya konması için de Feridun Fikri Bey'le birlikte daha on altı arkadaşının başka bir önergesi vardı.

Rauf Bey dedi ki : "Soruşturma komisyonu" diye tercüme ettiğim bir komisyondan söz edildi. Bundan söz eden Feridun Fikri Bey 'dir. Rauf Bey, sözüne şöyle devam etti :

"... Bakanlar böyle bir komisyonun kabulünü, bu ana kadar saygıya değer olan vatan ve millet duygularına karşı bir leke bir horlama saydılar."

Yunus Nadi Bey, Rauf Bey'in sözünü kesti. "Biraz öyle" dedi. Rauf Bey tekrar devam etti : "Hepimizin yanılmaz olmadığımızı kabul ederek arz ediyorum ve bunun gerekli bulunduğunu ben de ilgili olduğum için, herkesten önce ben istiyorum" dedi.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

CUMHURİYET SÖZÜNÜ SÖYLEMEYE RAUF BEY'İN DİLİ VARMIYORDU Rauf Bey, söz söylerken, Meclis'e karşı çok saygılı olduğunu göstermek için de fırsat düşürmeye dikkat ediyordu. Bir puntuna getirerek dedi ki : "Bu yüce Meclis'in çıkardığı kanunlara bazı sıfatlar yakıştırılmıştır. (Koridor Kanunları) denilmiştir."

Rauf Bey, yüce Meclis'e saygı gösterilmesini istiyordu.

Rauf Bey, yüce Meclis'in Cumhuriyet'i ilân eden kanunu kabul etmesi üzerine, takındığı saygısız tavrın unutulduğunu zannetmiş olacak!

Mazhar Müfit Bey (Denizli Milletvekili) : "Onu ilk önce, sayın arkadaşınız Muhtar Beyefendi söylemiştir" dedi. Bu söz, Rauf Bey'e konuşma yönünü değiştirtti. Fakat Muhtar Bey alındı.

Saip Bey (Kozan) söze karıştı. Nihayet Başbakanlık makamının araya girip uyarıda bulunması üzerine Rauf Bey sözüne devam ettirildi.

Rauf Bey, döndü dolaştı ve sonunda ilke meselesine dayandı. "Tutumumuz, siyasetimiz kayıtsız şartsız millî hâkimiyet ilkesidir" dedi.

Yunus Nadi Bey'in sesi işitildi : "Cumhuriyet!"

Rauf Bey, cevap vermedi. Başladığı cümleyi şu şekilde bitirdi : "Millî hâkimiyetin varlığını gösterdiği tek yer Büyük Millet Meclisi dir."

"Cumhuriyet" sesleri bütün Meclis salonunu doldurdu.

Ali Saip Bey (Kozan) : "Cumhuriyet!" dedi.

Rauf Bey, Ali Saip Bey ile konuşmaya başladı. İhsan Bey söze karıştı.

"Yüksek ifadenizde açıklık yoktur Rauf Beyefendi" dedi.

Rauf Bey : "Açıktır. Çok rica ederim İhsan Beyefendi.

İhsan Bey : "O kadar açık değildir. Uzun süreden beri sizinle anlaşamadık!" dedi. Rauf Bey, İhsan Beyin yüksek adalet duygusuna sahip bulunduğundan, hâkimlik etmiş olduğundan söz ederek ona dedi ki : "Suçsuzluk esastır. Aksini ispat edemedikçe bir tarafı töhmet altında tutmak ve bunu böyle ifade etmek doğru değildir." İhsan Bey cevap verdi : "Gerçeği söylemeyen sanıktan şüphe etmekte hâkim haklıdır" dedi.

Rauf Bey ile İhsan Bey arasındaki bu karşılıklı konuşma biraz uzadı. Başkan söze karıştı. Rauf Bey devam etti ve "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda Bakanların görev ve yetkileri ile ilgili bir kanunu yapılması söz konusu idi. Bu yapıldı mı' Bunu sorarım" dedi.

Efendiler, kanunların Meclis tarafından yapılması tabiî olduğu halde, Rauf Bey, bu soruyu Hükûmet'ten değil de kendisinin de içinde üye olarak bulunduğu Meclis'ten soruyordu.

Rauf Bey, Danıştay teşkilâtına temas ettikten sonra, "Men'i Şekavet Kanunu uygulanmış mıdır'" şeklinde, İçişleri Bakanından başlayarak Bayındırlık, Ticaret, Ziraat, Milli Savunma, Adalet ve Milli Eğitim Bakanlarına çeşitli sorular yöneltti. Bütün bu sorularla Rauf Bey'in millet ve ordunun dikkatini çekmek istediği anlaşılıyordu. Söz gelişi, basında Karadere ormanları ile ilgili bir işlem olduğu gözüne ilişmiş; "O iş nasıl olmuş'" Fedakâr ve kahraman ordumuzun İstiklâl Savaşı'ndan sonra, barışa geçerken büyük bir intizam ve olgunluk gösterdiğini işittik ve göğsümüz kabardı. Ancak, ondan sonra, beslenme ve barındırma işleri bakımından durumun yine aynı şekilde kuvvetli olduğunu kabul edip düşünebilir miyiz' Bu noktada bizi aydınlatmalarını rica ederiz" dedi.

Rauf Bey'in bu sorusunun ortak bir soru olduğu kendi ifadesinden anlaşılıyor. "rica ederiz" diyor. Gerçekten de bu sorunun, o güne kadar orduların başında bulunan iki ordu müfettişiyle birlikte hazırlanmış olduğuna hükmetmemek elde değildir.

Rauf Bey, adalet teşkilatındaki değişiklik dolayısıyla ortaya çıkan uygulamanın, adaleti sağlayabilecek en uygun usul ve şekil olup olmadığını öğrenmek istiyordu.

Millî Eğitim Bakanı'ndan da, ilk öğretim süresinin kanuna aykırı olarak niçin azaltıldığının açıklanmasını istedi.

Rauf Bey, İstanbul Valisinin gece manevrasından, İstanbul'un "Emanet" ile idaresinin halkın haklarına tecavüz olduğundan da sözettikten sonra; Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey'le basın arasında çıkan bir olaydan ve bu münasebetle öğretmenlerden de söz ederek dedi ki : "Öğretmen ordusunun, bu aydın ordunun şu veya bu tarafı tutar ve destekler şekilde yayın yapmaları doğru mudur'"

Rauf Bey, bunun olmadığını söyleyerek konuşmasını şu cümle ile bitirdi. "Allah vatanımı, milletimi ve hepimizi korusun."

Bu cümlenin alkışlarla karşılanmasından sonra, İçişleri Bakanı kürsüye çıktı. Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey daha önce kendisinin görüşmesi gerektiğini ileri sürdü. Vehbi Bey "Efendim bu mesele, Bakanların Meclis'i sorguya çekmesi şekline girdi. dedi. Başkanlık, Bakanların söz hakkı ile ilgili iç tüzük maddesini hatırlattı. Recep Bey de, çok geniş bir gensoru karşısında bulunan Bakanların, tüzük ile sağlanmış olan söz söyleme haklarını kullanmalarına müsaade edilmediği takdirde, gerçeklerin açığa çıkmasına yardım edilmemiş olacağını söyledikten sonra, yöneltilen sorulardan kendisi ile ilgili bulunanlara birer birer cevap verdi. Konuşması sırasında, Rauf Bey'in kürsüye öğüt verircesine bir tavırla çıktığına işaret ederek, "bu Meclis ne tam bir sessizlik içinde hareket etmeye mecbur olan bir okuldur ne de bir bilim akademisidir" dedi. Rauf Bey'in kürsüde bu gün bile açık konuşmadığına; "soruşturma" sözünü kullanmadan, Feridun Fikri Bey'in, üç Bakanlığın bir yıllık çalışmaları ile ilgili anlamsız, haksız, mantıksız, kanunsuz ve hükûmet dengesini bozucu nitelikteki "Meclis soruşturması" teklifini desteklemiş olduğuna Meclis Genel Kurulu'nun dikkatini çekti. Feridun Fikri Bey, yerinden, Recep Bey'in "mantıksızdır" sözüne itiraz etti. Bu sözü geriye almasını istedi. Recep Bey : Geriye almıyorum, efendim; mantıksızdır. Gerçek olduğu gibi ifade edilir" dedi. Feridun Fikri Bey'in "mantıksız sözünü "kabul etmiyorum" sözüne, Recep Bey cevap verdi : "Feridun Fikri Bey" dedi, "Siz daha ağır şeyleri kabul etmeye alışmalısınız. . . "

Daha ağır şeyler, Adalet Bakanı Necati Bey tarafından söylenmiş. . . Feridun Fikri Bey : "Adalet Bakanı sözlerini geri aldılar" dedi. Necati Bey, yerinden fırlayarak "Sözlerimi geri almadım" dedi. Biraz gürültü oldu. Nihayet Başkan : "Rica ederim, gürültüyü keselim!" dedi. Recep Bey, açıklamalarına devam ederek : ".... Birçok kimsede defterler varmış, demiştim. Şimdi Rauf Bey'in sözlerine göre, hazırlanmış sorulardan on, on beş tanesinin silinmesi fırsatını bulacağız. İşte, Efendiler, dedi. Defterlerin yavaş yavaş ilk sayfaları görünmeye başlıyor. "

Recep Bey, Rauf Bey 'in konuşmasında kullandığı taktiğe dikkati çekerek dedi ki : "Rauf Bey hem bütün bu soruları soruyorlar hem de asla bir sorumluluk töhmeti altında tutmak veya Hükûmeti düşürmek gibi maksat gütmüyorum, diyorlar. Bir gensorunun görüşüldüğü günde, millet kürsüsüne çıkan kimse, ya lehtedir ya aleyhtedir. Lehte ise,

Hükûmet'in desteklenmesini ister. Aleyhte ise, düşürülmesini ister. Bunu da açık seçik söylemek gerekir. Yoksa, Rauf Beyefendi 'nin sözleri boş ve anlamsız sözlerden ibaret kalır."

Recep Bey 'in bu cümlesi, Rauf Bey'le aralarında kısa bir tartışmaya yol açtı : Fakat saldırıyorsunuz, "siz de sözlerimi kesiyorsunuz. . . " gibi karşılıklı sözler söylendi. Sonunda Recep Bey, konuşmasına devam ederek dedi ki : Saygıdeğer Efendiler! Birtakım sorular soruyorlar. . . Ahmet gelmiş midir' Kanun uygulanmış mıdır' Böyle bir gensoru görüşülürken, Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsü hedefsiz olarak sorulacak ve söylenecek sözlerin yeri değildir." "Buraya çıkıyorlar, söylüyorlar söylüyorlar. Sonunda da söylüyorum, söylüyorum ama bir şey yoktur, diyorlar. Böyle olunca, söylenenler anlamsız boş sözlerdir ve gayesizdir. Durumun tarifi budur." Recep Bey, sözlerine şu yolda devam etti : Çok dikkat ettim. Rauf Bey buraya çıktılar; sırası geldi, icap etti, başka bir tarif yaptılar; fakat Cumhuriyet kelimesini söyleyemediler. . ."Sayın arkadaşlar!" dedi. Oyun oynamıyoruz. Büyük bir inkılâptan çıktık, aydınlık bir geleceğe doğru gidiyoruz. Bütün gerekleri bütün şartları ve bütün açıklığı ile bir hedefe yürüyoruz. dedi: bu Rauf Bey'deki küskünlük ki, sırası gelmiş ve arkadaşlar, dolayısıyla fırsat vermişken, bu kutsal ismi söylememekte inat edip direnmişlerdir." "Fakat dikkate değer bir noktadır ki, bu zat, İstanbul'da kıyametleri koparmıştır." "Elinden gelen her şeyi yaptı. Karşınıza çıktığı zamanda bütün bu yaptıklarından döndü ve yemin ederek dedi ki, ben Cumhuriyetçiyim." "Bugün kendisinden şüphe ediyorum."

Beni bu şüphenin yanlış olduğuna inandırmayı kendileri için gerekiz buluyorlarsa, çıksınlar; kürsüden veya başka bir yerden söylesinler ki, böyle bir şüpheye yer yoktur. Aksi takirde, Rauf Bey'in Cumhuriyet'e olan bağlılığından şüphem vardır ve bu şüphem devam edecektir. Gerçek budur.

Recep Bey açıklamalarını bitirirken : Sayın arkadaşlar, bugüne kadar, boğazımıza kadar kan içinde yugrularak bu davayı, bu kutsal vatanın kesin olarak yükselişini sağlayacak olan bu dâvâyı, bu günkü durumuna kadar getirdik. Bugünden sonra yapılacak olan en büyük yanılgı, kararsızlıklar, şüpheler ve belirsizliklerdir. Bunların, sonunda bizi nereye götüreceğini kimse bilemez."

Recep Bey kürsüden inerken, Başkanlık makamı, isteği üzerine, kendisini savunmak üzere Rauf Bey'e söz verdi.

Rauf Bey : "Sizin her kararsızlık ve şüpheye düştüğünüz zamanlarda ben yeni baştan yemin etmeye, ant içmeye mecbur muyum'" dedi, "Mecbursun" sesleri yükseldi. Rauf Bey bu seslere"Hayır Efendiler, kimsenin kimseden şüphe etmeye hakkı yoktur! cümlesiyle cevap verdi.

Buna Afyonkarahisar milletvekili Ali Bey, yerinden karşılık verdi : Sen de o vakit bu toprakta oturamazsın. Atalarının, babanın ve dedenin geldiği yere gidersin. Bu toprak bunu istiyor" dedi.

Bunun üzerine, Rauf Bey, kendileri ile görüş ayrılığında bulunduğu noktayı açıklama yollu bir konuşma yaparak dedi ki : "Millet bizi, kayıtsız şartsız millî hâkimiyet ilkesine dayanan bir rejimin, demokrasi denilen halk rejiminin esaslarını kurmak üzere, kendi temsilcileri olarak seçmiştir. Birtakım arkadaşlarımız, milletin bu hakkını Meclis'ten alıp şu veya bu makama, Meclisi dağıtma, kanunları geri çevirme gibi yetkiler verme düşünce ve

eğilimini benimsediler. İşte ben buna karşıyım. "

Recep Bey, bu sözlere cevap verdi ve açıkladı ki, Rauf Bey itiraz ettiği zaman, daha Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ve böyle birtakım hakların kimseye verilmesi veya verilmemesi söz konusu bile değildi. Bu meseleler ancak aylarca sonra ele alındı. Recep Bey, "Efendiler bu demagojidir" dedi.

Rauf Bey, muhalif oluşunun sebebini iyice anlatabilmek için şöyle bir açıklama yapmayı gerekli gördü : "Efendiler, degil halifeci ve sultancı, bu makamın haklarını elinden alabilecek olan herhangi bir makamın da karşısındayım" dedi.

Rauf Bey, halifeci ve sultancı olmadığını söylerken, Cumhurbaşkanlığı makamına ve Cumhurbaşkanına karşı olduğunu da açıklamış ve ilân etmiş oluyordu. Daha önce, yeri gelince de belirttiğim üzere, Rauf Bey, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" şeklinde ısrar ediyordu. İsmin değişmesine, yani Cumhuriyet adını almasına rağmen, teşkilâtın o niteliğinin korunmasını istiyordu. Ne için' Çünkü, Cumhurbaşkanlığı makamı, hilâfet ve saltanat makamlarının haklarını alabilirmiş...

Efendiler, şahsî görüş diye ortaya atılan bu sözler, Recep Bey' in dediği gibi "boş ve anlamsız sözler" değil de nedir' Bu gibi sözler üzerine kurulan "mantık demogoji" değil de nedir'

Bu görüşün ve bu mantığın taşıdığı anlam ve özü Rauf Bey 'in bu günkü gayret ve çalışmaları pek güzel göstermektedir. Fakat, biz bunu anlamak için bugünlere kadar beklemek gafletinde kalamazdık. Bundan dolayı bizi mazur görsünler.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

MECLİS'TE YAPILAN GÖRÜŞMELERİN MUHALİF BASINDAKİ YANKILARI Efendiler, o gün de gensoru görüşmeleri bir sonuca bağlanamadı; ertesi güne bırakıldı. 8 Kasım günü yapılacak görüşmeleri beklemek üzere, biraz da o günlerdeki bazı yayınları gözden geçirelim.

Vatan gazetesinin 5 Kasım l924 tarihli sayısındaki başyazıda, Hükûmet'i tenkit edenler ve muhalefette yer alanlar öğülmekte, Hükûmet taraftarları suçlanmaktadır. Başyazar : "Daha ağzını açmayan tenkitçi adaylarına karşı, her gün kulaktan kulağa yeni bir saldırgan söz fısıldanıyor. Hükûmetçi gruptan olan her kimse rastlarsanız, o günün gizli günlük emrindeki sözleri olduğu gibi işitirsiniz" dedikten sonra, sözlerini doğrulamak için birtakım örnekler sayıyor ve "körükörüne emre uymayan, gerçeği görüp söylemek isteyen kimseleri daha başlangıçtan susturmak için her vasıtaya başvuruyorlar" ve "keyfî irade, tabiî ve istikrarlı durumun üstünde, hâkim olma niteliğini korumaya devam edecektir" diyor.

Efendiler, yazar "gizli günlük emir" ve "keyfî irade" deyimleriyle, millete neyi haber vermek istiyordu. Gizli günlük emirler veren, keyfî iradesini hâkim kılan kimdi' Bu gizli kapaklı sözleri kullanan makale yazarı, sonunda biz. "Taraf tutmaksızın, bir hakem durumunda, her iki tarafı da çağırıp dinlemek, Cumhurbaşkanlığı'nın en nazik ve önemli görevidir" öğüdünü veriyor. Bu görevin hemen yapılmasını istiyor ve "çünkü yarın pek geç olabilir!" diye tehdit ediyor.

Bir gün sonra, benim Meclis'in yeni dönemini açış nutkumdan söz eden aynı yazar,

"tenkit eğilimi gösteren en hür düşünceli vatandaşları, zaman zaman susturmaya çalışan tekelci bir siyasî sistem, gelişme ve ilerleme için kahredici bir cehennem demektir" cümlesiyle, uyguladığımız sistem için pek haksız ve insafsız bir iftirada bulunuyor ve : Uğursuz gidişin belli bir noktada durdurulması, yeni bir çığır açılması lâzımdır." diyerek, bize yeniden görevimizi hatırlatıyordu.

Vatan yazarı, bir gün sonra yazdığı "sokaktaki adam" başlıklı baş makalesini : İnşallah iyi olur, demekten başka yapacak şey kalmamış gibi görünüyor" cümlesiyle bitiriyordu.

8 Kasım 1924 tarihli Vatan gazetesinde yayınlanan bir Ankara telgrafında : "Meclis, yüksek mevkide bulunanlar uygun görmedikçe kabineyi düşüremeyecektir" tarzında büyük harflerle yazılmış ve "Rauf Bey'in dünkü konuşmasında, gensoru dışında önemsiz şeylerden söz etmekle, gensoru isteyenlerin durumunu sarstığı ve gensoru dâvâsının etkisini azalttığı söylenmektedir" gibi haberler vardır.

Vatan gazetesinin, gensoru dâvâsını takip için özel olarak gönderdiği muhabiri, izlenimlerinde pek isabet göstermiyorsa da, gensoru meselesinin etkisini azaltma sebebi ile ilgili haberinde aldanmış görünmüyordu.

Efendiler, Tevhid-i Efkâr başyazarı da, bir sürü başmakalelerle muhalefeti destekleyip cesaretlendiriyor; kendini savunan Hükûmet'in ve Hükûmet'i tutan milletvekillerinin kendilerini savunmalarını ve söz söylemelerini bile istemiyordu. Bu başyazar diyordu ki : "Meclis'te Hükûmet'i tutan milletvekilleri, böyle her önemli işi, gürültüye boğmak eğlencesinde devam ederek, bunları tenkit edenleri susturdukça, hiç şüphe yokki, İsmet Paşa Hükûmeti güvenoyu alacaktır. Ancak, bu güven oyunun gerçek değeri, nihayet, küçük bir sandığın içine çok sayıda beyaz kâğıt atılmış olmasından ibaret kalacaktır."

Bu safsatalar üzerinde durmaya gerek yoktur. Biraz da Tanin gazetesine bakalım : Tanin'in "Siyasî Mayalanmalar" adlı bir başmakalesinde "Kutsal Milli Mücadele'de büyük hizmetleriyle tanınmış, saygıdeğer ve güvenilir bazı kimseler arasında bir işbirliği yapılmakta olduğu" haberinin alındığından; "Halk Partisi'ni ve Hükûmet'i samimî olarak tutan basının" bu haberleri büyük bir hoşnutsuzlukla karşılayıp yorumlamalarından" ve "kurulmakta olan yeni partiyi, daha şimdiden gözden düşürecek şekilde düşünceler ileri sürülmesine kalkışıldığından" söz edilmektedir. Makalede, program konusu üzerinde de durularak, Halk Partisi'nin bir programının bulunmadığına işaret edildikten sonra, "Biz Halk Partisi'nden hiç memnun değiliz, fakat Halk Partisi'nin ilkeleri adına söylenen ve görülen şeyleri tamamiyle benimsiyoruz" deniliyor ve Halk Partisi'nin ilkelerinden ne anlaşıldığı açıklanarak : "Fakat acaba gerçektede öyle midir'" sorusu ortaya atılıyor. Yazar, bu soruya olumsuz cevap veriyor ve "gönlümüz, karşısında böyle yenilikçi ve reformcu bir partiyi görmek istediği için, Halk Partisi'ni bu dediğimiz şekilde hayal ediyoruz" diyor. Ondan sonra yazar, şunları söylüyor : "Halk Partisi'nin programı ve sözleri başkadır, tuttuğu yol başkadır. Halk Partisi nin demokratlığı dudaklarındadır."

Bu görüşün sahibi, birinci cümlesiyle, "Halk Partisi, Cumhuriyet ilân edeceğini, hilâfeti kaldıracağını programına yazıp ilân etmedi ve söylemedi; fakat fiilî olarak yaptı" demek istiyorsa, doğrudur! Ancak, ikinci cümle ile Halk Partisi'ne yönelttiği suçlama doğru değildir.

Makale sahibi, muhalif kimselerin iktidar mevkiine geçmek istemelerinin kanunî hakları olduğunu ispatlamak için kullandığı birçok söze şunu da ekliyor : "Vatan düşüncesiyle hareket etmek, yalnızca Tanrı'nın iktidar mevkiindeki kimselere hak olarak bahşettiği bir

fazilet midir'"

Tanin başyazarı, 4 Kasım 1924 tarihinde yazdığı "Ordu ve Siyaset," adlı bir başmakalede de şu düşünceleri ileri sürüyor : "Hükûmet şekli Cumhuriyettir. Fakat, hükûmetin yalnız adını "değiştirmek hiçbir yarar sağlamaz. Asıl değiştirilmesi gereken nokta, işin ruhudur, prensipleridir. Bugün Amerika'da, Birleşik Amerika Devletleri dışında daha yirmi kadar memleket vardır ki, hepsinin adı da Cumhuriyettir. Hattâ, hep senelerden meydana gelen Haiti bile bir Cumhuriyet idi. Fakat, buralarda, Cumhuriyetin istibdat rejiminden farkı pek azdır. Soydan gelen bir hükümdar yerine, zorla Cumhurbaşkanlığına gelmiş bir zorba görürüz. İşte bu kadar! Reisicumhur adını taşıyan bu zorba devleti keyfince yönetir. Mutlak bir hükümdar gibi, keyif ve hevesinden başka bir kanun tanımaz."

Tanin başyazarı, söz konusu ettiği Amerika Cumhuriyetlerinden Şili'yi bir yana bırakarak, diğerleri için diyor ki : "Hiçbirisi, bugün, gerçek Cumhuriyet adını taşımaya lâyık değildir. Çünkü demokrasiye... dayanmıyorlar; "Cumhuriyet adı altında mutlak hükûmetlerin hâkim olması, liderlerin asker olması yüzündendir."

Burada bir an durmak isterim. Efendiler, bu makale, milletvekili olan komutanların, milletvekilliğinden istifaları üzerine ve o münasebetle yazılıyor. Fakat öyle bir zamanda yazılıyor ki, ordularımızın müteftişleri, orduları bırakıp Hükûmet'i düşürmek için Meclis'e gelmişlerdir. Bu yazar da, onların iktidar mevkiine geçmek istemelerinin kanunî hakları olduğunu ispat için, daha bir gün önce sütunlarca yazı yazmıştır. Cumhuriyet'in, mutlak hükûmet rejiminden farksız olabileceğine örnekler sıralayan ve bunun sebebinin de demokrasiye dayanmamak olduğunu söyleyen yazar, "Hükûmet partisinin demokratlığı dudaklarındadır" diyen zattır. Bunun böyle olması "askerî liderler yüzündendir" diyen kimse, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın da askerî liderlerden biri olduğunu bilen kimsedir. Bu kimsedir ki, askerî liderlerden olan filân ve filânları, yine askerî liderlerden olan Türkiye Cumhurbaşkanı ve Türkiye Başbakanı ile karşı karşıya getirip biribirlerine cephe aldırmak için, bütün gücüyle çalışıyor ve sonra sevmediği tarafın yıkılmasını millete gerekliymiş gibi gösterebilmek için, sözde dikkate değer ve ibret alınacak örnekler veriyor ve hangi general, başına daha çok âsi toplayabilirse, Cumhurbaşkanlığına o geçer; "ordu komutanları ve eşkiya reisleri birbirleriyle çarpışarak Cumhurbaşkanlığı makamını zorla ele geçiriyorlar" diyor.

Efendiler, bu ve buna benzer sözlerin ne maksatla ve nasıl bir duygu içinde yazıldığını fark etmemek ve bu gibi yayınların Meclis üyeleri üzerinde ve kamuoyunda bırakacağı olumsuz ve zararlı etkileri anlamamak mümkün değildi. Ne yazık ki, bu bozguncu etkiler gerçekten de fiilî tepkilerini göstermiştir.

Refet, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'ların, Millî Savunma Komisyonu'na seçilmemiş olmalarından üzüntü duyan aynı cumhuriyetçi yazar, bu defa da, ordu komutanlarının, ordulara etki yapabilecek bir komisyona seçilmemiş olmalarını doğru bulmuyor. Bu noktada, pek sevdiğini anlatmak istediği demokrasiye uygun davranıştan bile vazgeçiyor. Bu düşünceleri içine alan cümleleri hep birlikte gözden geçirelim :

"Siyaset" başlığı altında yazılmış yazılar arasında "Millî Savunma Komisyonu, Millet Meclisi'nin hemen hemen en az siyasî olan, hattâ siyasetle hiç ilgisi bulunmayan bir çalışma koludur" cümlesi okunur. Yazar, bu cümle ile, Meclis'e giren ordu müfettişlerinin siyasetle ilgisi bulunmayan bir alanda çalışmalarına neden ve ne için meydan verilmedi' demek istiyor.

Buna şu yolda cevap vermek mümkündür : Millî Savunma Komisyonu siyasî işlerle ilgisi bulunmayan bir komisyon olduğuna göre oraya sırf siyasî işlerle uğraşmak üzere Meclis'e gelmiş olanları sokmakta sakınca vardı da onun için !

Yazar, bu cümleden sonra devam ederek diyor ki : "Burada, vatanın namus ve istiklâlini savunacak orduyu yönetmeye daha düzenli ve mükemmel bir duruma getirmeye ve gelişmiş bir şekle sokmaya yarayan kanunlar yapılacaktır. Kendilerini politikacılık hırsına kaptırmayıp da yalnız vatanı düşünenlerin, bu görevi, ordu ileri gelenleri arasında en muktedir kimselere vermeleri bir vatan borcudur."

Bu cümleler üzerinde de biraz duracağım :

Ordunun yönetimi, daha düzenli ve mükemmel bir duruma getirilmesi ve daha da gelişmiş bir şekle sokulması hususu çok önemlidir. Bu hususla görevli bulunan ve uğraşan makam "Genelkurmay" dır. Yazarında dediği gibi, bu makamda en seçkin komutanlarımız bulunmaktadır. Ordunun yönetimi, düzenlenmesi ve daha mükemmel bir duruma getirilmesi işlerini üzerine almış bulunan Genelkurmay, gerektikçe, bu konularda Hükûmet'e tekliflerde bulunur.

Genelkurmay'ın ve Hükûmet içinde yer alan Millî Savunma Bakanlığı'nın enine boyuna düşünüp tespit ettikleri meseleler, her yıl toplanan "Yüksek Askerî Şûrâ" tarafından incelenir ve görüşülür. Yüksek Askerî Şûrâ; Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma Bakanı, Bahriye ve Ordu Müfettişlerinden oluşur. Yüksek Askerî Şûrâ'nın incelemesinden geçen ve uygulanması kabul gören hususlardan, gerekli bulunanlar hükumete teklif edilir. Bu teklifler içinde uygulanmak üzere kanunlaşması gerekenler varsa, işte onlar Meclis'e sunulur. Meclis'te usulüne uyularak Millî Savunma Komisyonu'ndan ve ilgisi varsa başka komisyonlardanda geçtikten sonra, Meclis Genel Kurulu'nda görüşülür ve kanunlaştırılır.

Millî Savunma Komisyonu'ndaki üyelerin askerlikten anlaması gerekir. Fakat yalnız askerlikten anlaması yeterli değildir. Devletin maliyesinden, siyasetinden ve daha birçok şeyden de anlaması gerekmektedir. Yalnız askerlikten anlamak, ordu ile ilgili kanun tasarıları hazırlamak için yeterli sayılsaydı, Genelkurmay'ın tespitinden ve Yüksek Askerî Şûrâ'nın da onayından sonra, tasarıların ayrıca başka bir komisyonda veya komisyonlarda incelenmelerine gerek kalmazdı. Zira, politika ile uğraşan kimseler, askerlikten gelmiş olsalar bile, bütün hayatlarını ilim ve teknikle ve askerî gelişmeleri günü gününe takip ve uygulamakla geçiren kimselerden daha uzman ve daha yetkili olamazlar.

Ordunun yönetimi, düzenlenip daha mükemmel bir duruma getirilmesi için pek yerinde görüşleri ve büyük tecrübeleri olduğunu zanneden ve Yüksek Askerî Şûrâ'da kanun gereğince üye bulunan ordu müfettişleri için en uygun çalışma alanı, orduların başındaki ve Yüksek Askerî Şurâ içindeki yerleriydi. Ciddiyet isteyen ve mevkiin değer ve önemini anlayıp; Hükûmet'i, Millî Savunma Bakanlığı'nı, Genelkurmay'ı beğenmeyip; onları, kendilerinin askerlikle ilgili düşünce ve tasarılarını değerlendirmekten uzak görerek, siyasî alanda çalışmayı tercih eden komutanların Millî Savunma Komisyonu'na girmelerini sağlamaya çalışmak; Onların, Hükûmet'ten Meclis'e gelen ordu ile ilgili her türlü teklifin sonuçlandırılmasını engellemek ve bunları elde bir koz olarak kullanmak suretiyle Hükûmet'i düşürmek ve Genelkurmay Başkanı'nı değiştirmek gibi kötü heveslerini gerçekleştirme maksadına dayanabilir. Tanin baş yazarının da, bu noktadaki gayesinin başka bir şey olduğunu zannetmek abestir.

Gayesinin gerçekleşmemesi yüzünden "kaygılı ve üzüntülü" olan yazar : "Eski Atina Cumhuriyeti'nde demokrasinin koyduğu ilkelere o denli sıkı sıkıya bağlı idiler ki, yönetimle ilgili kolların hiçbirinde, bilgi ve uzmanlık bakımından bile bir üstünlük kuralı kabul edememişlerdi." Demokrasideki bu aşırılığa rağmen, Atina demokrasisinde, generaller bu kuralların dışında tutulmuşlardır" diyor.

Halk Partisi'nin demokratlığının dudaklarında olduğunu ve Cumhuriyet'in mutlak hükûmet rejiminden farksız bulunduğunu millete anlatmaya çalışan bir kimsenin, bu safsatasını daha gazetesinde okunmakta olduğu günlerde, iktidar mevkiine geçirmek gayretine koyulduğu generallerin demokrasi kurallarının bile dışında tutulabilecekleri görüşünü ileri sürmesi, sanırım ki, dürüst insanların yapabilecekleri hareketlerden değildir.

Efendiler, kin ve ihtiras, bir insanın düşüncesini ve vicdanını kararttığı zaman o insan nasıl konuşur, buna bir örnek ister misiniz'

İşte buyurunuz, aynı yazarın şu sözlerini dinleyiniz : "Halk Partisi'ne İsmet Paşa Hükûmeti'nin memlekete gösterdiği çirkin çehre! Şahsi ihtiraslarının peŞinde bu kadar esîr olan önderler, milli bir parti kurmak ve milleti temsil etmek iddiasına kalkışamazlar."

Geleceğin ümidiyle kaynayıp coşan gençler, taze ve temiz canlarını feda ettiler : Memleketi kurtarmak için! Memleketi, kendilerinden ve ihtiraslarından başka birşey düşünmeyen politikacılar elinde oyuncak etmek için değil!

Gerçeğin tam tersini dile getiren bu demagoji ve safsata sahibi yazar, bizim kurduğumuz partiyi, bizim hükûmet kurmakla görevlendirdiğimiz İsmet Paşa'nın ve Hükûmeti'nin çehresini çirkin görüyor ve gösteriyor.

Efendiler, bizim çehremiz her zaman temiz ve aktı; her zaman da temiz ve ak kalacaktır. Çehresi çirkin, vicdanı çirkinliklerle dolu olanlar, bizim vatanseverce vicdan temizliği ile ve namusluca davranışlarımızı, kendi bayağı ve çirkin ihtirasları yüzünden çirkin göstermeye kalkışanlardır.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

MECLİS'TEKİ GENSORU GÖRÜŞMELERİNİN SON GÜNÜ Efendiler, 8 Kasım günü, Meclis'te gensoru görüşmelerine devam edildi. Feridun Fikri Bey'in "Meclis soruşturması" nın kabulü ile ilgili konuşması, birçok konuşmacının sözleriyle karışarak hayli uzadı. Ondan sonra Yunus Nadi Bey kürsüye çıkarak : "Efendiler, dedi, memleketin rejimi söz konusudur. Cumhuriyet rejimi söz konusudur. Herşeyden önce bu meseleyi görüşmek lâzımdır! " Yunus Nadi Bey, Rauf Bey'in bir gün önceki sözleri üzerinde durarak, millî hâkimiyet mi Cumhuriyet'in gelişmesinden doğmuştur' Yoksa Cumhuriyet mi millî hâkimiyetin gelişmesinin sonucudur'" şeklinde bir nazariyenin tartışılmasının yersiz olduğunu açıkladı.

Rauf Bey'in "Değil halifenin, saltanatın, bu makamın haklarını elinden alabilecek olan herhangi bir makamın aleyhindeyim" şeklindeki sözlerini, Yunus Nadi Bey, şöyle yorumladı : Rauf Bey'e göre bu makamın hakları vardır. İfade açıktır. Saklı hakları vardır. Sakın kimse almasın, günün birinde belki lâzım olacaktır." "Halbuki Teşkilât-ı Esasiye Kanunu çıkmıştır. Bütün makamlar tespit edilmiştir. Bütün durumlar kanunda yerini almış, belirtilmiştir. Ama hâlâ efsaneden safsatadan söz ediyor."

Bundan sonra Yunus Nadi Bey şunları söyledi : "... Cumhuriyet'i beğenmeyen kimseler vardır. Açıkça söyleyemediklerini düşüncelerinde besleyen yaratıklar vardır ve bunlar içimizdedirler. "... Öyle adamların kafası ezilir, efendiler!"

Yunus Nadi Bey, Rauf Bey ve arkadaşlarının gösteri yaparcasına davranışlarından, müfettiş paşaların istifalarından ve Meclis'in içinde oyun oynanılmayacağından söz ettikten sonra, dedi ki : Özel ve gizli tertiplerle bazı maksatları gerçekleştirebiliriz kuruntusuna kapılarak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin köşesinde oturarak bu türlü şeyleri yapmak saygısızlıktır. Kabul edemeyiz, efendim.

Yunus Nadi Bey, Refet Paşa'ya ilişerek şunları söyledi :

"Yüksek malûmunuz olduğu üzere, Refet Paşa Hazretleri, altı yedi ay önce, basında yer alan gösterişli ve yersiz... bazı açıklama ve demeçlerle milletvekilliğinden istifa etmişlerdir. Garip bir olaydır. Gerekçe olarak eklemişlerdi ki, milletvekilliğinden çekilmelerinin sebebi, karanlık odada, yalnız arkadaşları arasında bir millî and mı ne, bir şey varmış. Orada toplanan arkadaşları iş başına getirecekmiş. Efendim, çok merak ettim bu işi."

Afyonkarahisar Milletvekili Ali Bey, yerinden söze karıştı ve : "Yani generaller hükûmeti" dedi. Yunus Nadi Bey : "Çok merak ettim bu işi :" diyerek sözüne devam etti ve dedi ki : "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu vardır. Cumhuriyet kurulmuştur. Hükûmetin nasıl teşkil edileceği orada yazılıdır. Bütün bunları idare eden bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Hayır, bunlar yeterli değildir. İstenir ki, Refet Paşa milletvekilliğinden istifa etsin ve gitsin hükûmet kursun; yakın arkadaşlar toplansın... Ne kanaattir bu'"

"Efendim, dağ başında mıyız' Demirci Efe'yi alıp gelip de hükûmet mi kuracaktı' Meclis yok mudur' Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yokmudur' Bu ne mantıksızca harekettir."

Refet Paşa, Yunus Nadi Bey'e cevap vermek üzere kürsüye çıktı. Kendisini savunmaya çalışırken, Rauf Bey ile aralarında bir fikir birliği olduğundan, Rauf Bey'in söylediği her şeyin onun hesabına da kaydedilmesi gerekeceğinden söz ettikten sonra : "İki asker milletvekilinin Meclis'e dönmelerini istemişsem, acaba Çin'de olduğu gibi bir cumhuriyeti mi yapmak istemiş olurum'" dedi. Refet Paşa'nın sözlerine, birçok milletvekili oturdukları yerden kısa cevaplar vermeye başladılar. Hemen hemen karşılıklı tartışmaların yapıldığı bir konuşma oldu. Nihayet, kürsü başka bir muhalif konuşmacıya bırakıldı. Bundan sonra kürsüye çıkan Mahmut Esat Bey (İzmir), "...Günlerden beri sürmekte olan ve sonu bir türlü gelmeyen görüşmelere ne inkılâbın ve ne de milletin tahammülü vardır" dedikten sonra durumun inkılâp adına, inkılâbı ileri götürmek adına hükûmeti düşürmek" ten ibaret olmadığını belirtti.

Mahmut Esat Bey, her şeyden önce gidilecek yolların belirtilmesi gerektiğini, o takdirde daha samimî ve daha kesin olarak yürünebileceğini söyledi ve Rauf Bey'in görüşüne tenıas ederek şöyle bir değerlendirme yaptı : "Millî hâkimiyet başka bir konudur. Cumhuriyet, meşrutiyet, mutlakiyet rejimleri ve istibdat daha başka konulardır. Bunlardan bir kısmı devlet şekilleridir. Diğerleri millet iradesinin kullanılması ve uygulanmasıdır. Bu dört şekil içinde, millî hâkimiyetin çeşitli yollarla uygulandığını görüyoruz. Hattâ bir parça istibdat şeklinde bile vardır. Meşrutiyette biraz daha fazla, Cumhuriyet'te daha fazla. Bundan dolayı, burada iki şeyi birbirine karıştırmamak gerekir, Millî hâkimiyet Cumhuriyet'in gelişmesinin eseridir, denemez. Çünkü millî hâkimiyet, şekil değildir. Ruh ve öz meselesidir. "

Mahmut Esat Bey, Rauf Bey'in şahsî görüş diye ortaya attığı sözler üzerinde, gerektiği kadar durduktan sonra : "Türk inkılâbı yükseliyor. "Ancak, bu inkılâbı sür'atle hedefine,

milletçe beklenen hedefine ulaştırabilmek için, bir an önce gerçek durumun açıklık kazanması lâzımdır. Türk milleti, ortada, demokrasi adına çekilmiş bir kılıç gibi, bunu beklemektedir sözleriyle konuşmasına son verdi.

Bundan sonra, Adalet Bakanı Necati ve Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey'ler, muhalif konuşmacıların sorularına uzun konuşmalar yaparak cevap verdiler.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

RIZA NUR BEY'İN ARNAVUTLARI TÜRKLÜĞE KARŞI AYAKLANDIRMAYA ÇALIŞANLARDAN BİRİ OLDUĞU ANLAŞILDI Maliye Bakanı, Mustafa Abdülhâlik Bey, konuşmasına başlamadan önce, Rıza Nur Bey'den, zabıttaki sözlerinden bazılarının açıklanmasını istedi. Rıza Nur Bey, Yanyalı'ların Türklüğünü şüpheli gösterecek şekilde sözler söylemişti. Abdülhâlik Bey, Rıza Nur Bey'in düşüncesindeki yanlışlığı şöyle düzeltti : Doktor Bey altı yüz yıl önce, Arnavutluğun bir parçası olan Yanya'ya giden atalarımın orada bıraktıkları torunlarını başka bir soydanmış gibi göstererek onları itham ediyor. Hem de kim' Maalesef öyle savgıdeğer bir arkadaşım ki, altı yıldan beri mutaassıp bir milliyetçi olmuştur. Daha önce öyle değildi. Kendisi daha iyi bilirler. Ben, o Yanyalı dedikleri adam, Türklük için silâhla savaşırken kendileri tam tersine, Arnavutları "Türklüğe karşı" ayaklansınlar diye kışkırtmıştır.

Gerçekten de Rıza Nur Bey'in siyasî hayatında birçok mücadelelere katıldığı biliniyordu. Bu durumu, milliyetçi olarak Millet Meclisi devrinde, ona hizmet ve çalışma alanları gösterilmesine engel sayılmamıştı. Fakat, Türklerin Rumeli'den çıkarılması gibi, her Türk'ün kalbinde sonsuz ve unutulmaz bir acı yaratan büyük felâket olayında aşırı milliyetçi Rıza Nur Bey'in, Arnavut âsıleriyle birlikte Türklere karşı çalıştığını bilmiyorduk. Bu durum anlaşılınca Büyük Millet Meclisi'ni hayret ve dehşet kapladı.

Bundan sonra Maliye Bakanı öteki konular üzerindeki açıklamalarına geçti. Onun arkasından Tarım Bakanı Şükrü Kaya Bey söz aldı. Şükrü Kaya Bey, özellikle Tarım Bakanlığı'nı tenkit eden bir konuşmacıya cevap verdi ve ziraat işlerinin güzel cümleler, güzel sözler ve güzel mantıklarla gizlenecek bir şey olmadığını açıkladıktan sonra : Bu toprağa yazılan bir eserdir. Onun sayfaları açık ve herkes tarafından okunmaktadır" dedi ve ilâve etti : "Kalkıp da yüce Meclis'in huzurunda, şöyle yapıldı, böyle yapıldı gibi demagoji yapılabilir mi' Bu ne cür'ettir'"

Ticaret Bakanı Hasan Bey ve Bayındırlık Bakanı rahmetli Süleyman Sırrı Bey'den sonra konuşma sırası Dışişleri Bakanlığı'na ve Başbakanlık'a geldi.

Efendiler, Başbakan İsmet Paşa, gensorunun genel olmasını teklif ettiği günden sonra, görüşmelere katılamayacak kadar, hastalanmış, yatıyordu. Millî Savunma Bakanı Kâzım Faşa, İsmet Paşa adına kürsüye çıkarak gereken açıklamaları yaptı.

Artık gensoru görüşmelerine son verme zamanı gelmişti. Görüşme yeterliği kabul edildikten sonra, Feridun Fikri Bey'in Meclis soruşturması önergesi reddedildi.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İSMET PAŞA KABİNESİ'NE GÜVENOYU VERMESİ MUHALİF KALEM SAHİPLERİNE DAHA NELER YAZDIRDI 19 oya karşı 148 oyla İsmet Paşa Hükümeti güven oyu aldı. Bir kişi de çekimser kalmıştı. Efendiler, Meclis'te yenilmiş olanların gazeteci arkadaşları, bu sonucu elbette hiç beğenmediler. Daha küskün ve inatçı bir şekilde hücumlara geçtiler.

9 Kasım tarihli Vatan gazetesinin başmakalesi : "Bugünkü idare şekli, adına göre milli hakimiyetin en yüksek şekli olmuştur. Fakat hükûmetçilerin zihniyeti biraz kazılsa, hemen hiç değişmemiş olduğu görülür" ve : "Bugün gerici kelimesi yeniden sık sık kullanılır olmuştur" şeklinde tenkitlerle doludur.

10 Kasım tarihli Vatan'ın "Meydan Muharebesi'nin Neticesi" başlıklı başmakalesinde Timurlenk'in fil hikâyesi tekrarlandıktan sonra, Hükûmet'i düşürmeye çalışanların iyi hareket edemediklerinden yakınan şu düşünceler yer alıyordu : "Ankara'da ilk gensoru görüşmeleri başladığı zaman, ortada tenkitçi, azimli bir çoğunluk vardı." "Tenkitçiler bu durumu idare edemediler. 'Teşkilâtsız kimseler olarak teker teker tenkitlerde bulundular." "Teker teker yapılan tenkitler bile, sağlam ölçülerle yürütülemedi. Gensoru genelleşince, tatil zamanındaki not defterlerini açan olmadı. En keskin tenkitçiler bile, dillerinin altındakini söylemekten çekindiler.

Makale sahibi, duruma , politikacılık açısından bakarak, diyor ki : "Hükûmetçilerin mükemmel bir ayarlama ile ve başından sonuna kadar iyi düşünülmüş bir plânla hareket ettikleri görülür."

Burada, insanın makale sahibine şöyle bir soru soracağı geliyor :

Milletin kaderinin sorumluluğunu ellerine aldırmak istediğiniz kimseler, aylarca ve aylarca hazırlandıktan ve İstanbul'daki arkadaşlarıylada uzun boylu görüştükten sonra, sizin de belirttiğiniz gibi, dillerinin altındakini söylemekten çekinecek kadar kendilerine güvenemezlerse, topu topu on dokuz buçuk kişinin Meclis'teki hareketini birleştiremeyecek kadar güçsüz olurlarsa, bu kimselerin devletin başına geçmeye lâyık oldukları düşünülebilir mi'

Efendiler, Tanrı'nin "Mirsad-ı İbret" sütunundan da birkaç cümle okuyacağım. Bu sütunu dolduran yazar, bütün memleket Meclis'in genel görüşünü seyrettiriyor ve ona : "Eyvah! Bu da ötekiler gibi çıktı dedirtiyor."

Pusuya yatan bu yazar, kulağına şu sözlerin fısıldandığını da işitiyor : ".. Eski yıkıntılarla yapılan bir binadan ne umarsın ki!..." acaba, bu yazıları yazmış olan kimse, o gün gerçekten böyle mi duygulanmıştı' Yoksa, bu anlamsız sözleri, milleti bize karşı kışkırtmak için bile bile mi yazıyordu' İster öyle, ister böyle olsun, her ikiside doğru değildi. Bu türlü yazarlar Cumhuriyet'e kötülük etmişlerdir.

Efendiler, Tevhid-i Efkâr'ın da "Faydasız ve kıymetsiz bir Zafer" diye yazdığı yararsız ve değersiz yazıları devam ediyordu.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI VE EN HAİN KAFALARIN ESERİ OLAN

PROGRAMI Saygıdeğer Efendiler, komployu konusunu açıklarken ve komplonun Meclis içindeki safhasını anlatırken, önemsiz gibi sayılabilecek bazı ayrıntılar üzerinde durdum. Bunda beni haklı bulacağınızı umarım.

Hatıra gelir ki, her hükûmet, her zaman bu gensoru önergesi ile sorguya çekilebilir. Bir gensoruya bu kadar önem vermek doğru mudur' Arz etmeliyim ki, söz konusu olan gensoru normal bir gensoru denildi. Hazırlanan komplonun özel bir safhasıydı. Bu gensoru sahnesinden sonradır ki, muhalifler, maskelerini atmaya mecbur edildiler. Bilindiği üzere "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" diye bir parti kurdular. Bu partinin gizli eller târafından çizilen programını da ortaya attılar.

"Cumhuriyet" kelimesini ağızlarına almaktan bile çekinenlerin, Gumhuriyet'i doğduğu gün boğmak isteyenlerin, kurdukları partiye "Cumhuriyet" ve hem de "Terakkiperver Cumhuriyet" adını vermiş olmaları, nasıl ciddîye alınabilir ve ne dereceye kadar samimî sayılabilir.

Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları bu parti "Muhafazakâr" adı altında ortaya çıkmış olsaydı, belki bir anlamı olurdu. Fakat bizden daha çok oumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını iddiaya kalkışmaları elbette doğru değildi.

"Parti, dinî düşünce ve inançlara saygılıdır" ilkesini bayrak olarak eline alan kîmselerden iyi niyet beklenebilir miydi' Bu bayrak, yüzyıllardan beri cahilleri, bağnazları ve hurafelere inananları kazdırarak özel çıkarlar sağlamaya kalkmış olanların taşıdıkları bayrak değil miydi' Türk milleti, yüz yıllardan beri, sonu gelmeyen felâketlere, içinden çıkabilmek için büyük fedakârlıkların gerekli olduğu pis bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sürüklenmemiş miydi :

Cumhuriyetçi ve yenilikçi olduklarını zannettirrnek isteyenlerin, yine bu bayrakla ortaya atılmaları, dinî bağnazlığı coşturarak, milleti, Cumhuriyet'e" ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kışkırtmak değil miydi' Yeni parti, dinî düşünce ve inançlara saygı perdesi altında : "Biz Hilâfet'i yeniden isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bize Mecelle yeterlidir; medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müritler biz sizi koruyacağız; bizimle birlikte olunuz ! Çünkü, Mustafa Kemal'in partisi Hilâfet'i kaldırdı. İslâmiyet'e zarar veriyor; sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir" diye bağırmıyor muydu' Yeni partinin kullandığı slogan bu gerici haykırışlarla dolu değil miydi '

Efendiler, bu slogana bağlı olanlardan birinin, çok zaman önce (10 Mart 1923 tarihinde) idam edilmiş olan Cebranlı Kürt Halit Bey' e yazdığı mektuptaki şu cümlelere bakınız : " İslâm dünyasının ebedîliğini sağlayan ilkelere saldırıyorlar." "Bu konudaki açıklamalarınızı arkadaşlara da okudum. Hepsinin gayretlerini artırdım "Batıyı örnek almak, tarihimizi, medeniyetimizi, kaybetmeyi" zarurî kılar. "... Hilâfet'i yıkmak, lâik bir idare kurmayı düşünmek, hep İslâmlığın geleceğini tehlikeye sokacak sebepleri yaratmaktan başka bir sonuç veremez.

Efendiler, olaylar ve olup bitenler ortaya koydu ve ispat etti ki, "Terakkiperver ve Cumhuriyet Fırkası'nın programı en hain kafaların eseridir. Bu parti, memlekette suikastçıların, gericilerin sığınağı ve ümitlerinin dayanağı oldu. Dış düşmanların, yeni Türk Devleti'ni körpe Türk Cumhuriyeti'ni yıkmayı hedef alan plânlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih, (gizli maksatlarla hdzırlanmış, genel ve gerici nitelikteki) Doğu isyanının sebeplerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli sebepleri arasında

"Terakkıperver Cumhuriyet Fırkası'nın dinî konularda verdiği sözleri, doğu ya gönderdiği sorumlu sekreterinin kurduğu örgütü ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır.

Hatıra defterini "fazladan ve gece kılınan namazlar' ın sevabını anlatan hadislerle dolduran bu sorumlu sekreter, doğu illerimizde dinî kışkırtmalarda bulunurken, partisinin programını uygulamıyormuydu' Mâsum halka, beş vakit namazdan başka, geceleri de fazla namaz kılmayı vaaz ve nasihat eden, belki de ömründe hiç namaz kılmamış olan bir politikacı olursa, bu hareketin hedefi anlaşılmaz olur mu '

Efendiler, yaptığımız inkılâbın genişliği ve büyüklüğü karşısında eski hurafelerin ve müesseselerin birer birer yıkılışını gören bağnaz ve gerici unsurlar, "dinî düşünce ve inançlara saygılı" oıduğunu ilân eden bir partiye ve özellikle bu partinin içinde isimleri ün yapmış kimselere dört elle sarılmazlar mı' Yeni parti kuran kimseler bu gerçeği kavramış değiller midir' O halde, ellerine aldıkları din bayrağı ile, millet ve memleketi nereye götürmek istiyorlardı' Böyle bir soruya verilmesi gereken cevapta iyiniyet, gailet, kayıtsızlık gibi sözler, memleketi ileriye götüreceğim diye ortaya atılan bir partinin ileri gelenleri için mazeret sayılamaz!

Efendiler, yeni parti kendine ad olarak seçtiği "Terakkî" ve "Cumhuriyet" kelimelerinin tam tersi olan anlamlarla gelişmiştir. Bu partinin liderleri, gericilere gerçekten ümit ve kuvvet vermiştir. Buna örnek olarak arz edeyim : Erganı'de, âsîlerin valiliğini kabul eden ve sonra asılmış olan Kadri, Şeyh Said'e yazdığı bir mektupta : "Millet Meclisi'nde, Kâzım Karabekir Paşa'nın partisi, şeriat hükümlerine saygılı ve dindardır. Bize yardımcı olacaklarına şüphe etmem. Hattâ, Şeyh Eyüp'ün yanında bulunan sorumlu sekreterleri, partinin tüzüğünü getirmiştir..." diyor. Şeyh Eyüp de yargılanması sırasında : "Dini kurtaracak tek partinin, Kâzım Karabekir Paşa'nın kurduğu parti olup, şeriat hükümlerine uyulacağının, parti tüzüğünde ilân edildiğini" söylemiştir.

Efendiler, "Terakkiperver" ve "Cumhuriyet" kelimelerini kullanarak, bize ve milletin aydınlarına karşı din bayrağını gizlemeye çalışanların, memlekette genel bir gericilik ve ayaklanmaya yol açmak için içeride ve dışarıda türlü düzen ve kışkırtmalarla uğraşanların varlığından habersiz oldukları düşünülebilir mi' Yeni partiye girenlerin bütün üyelerî söz konusu olmasa bile, dinî vaatleri başarıya ulaşmanın en etkili unsurları sayan ve bununla ilgili sloganı tüzüklerine de koymuş olan kimselerin, şahıslarımıza ve memlekete karşı yöneltilmiş olan suikastlerden habersiz oldukları kabul edilemez!

Diyelim ki, bunların isyanın patlak vermesinden aylarca önce, memleketin şurasında burasında yapılan gizli toplantılardan, "Cemiyet-i Hafiye-i İslâmiye" teşkilâtından, İstanbul'da Nakşıbendi şeyhlerinin yaptığı toplantıda, hazırlanacak ayaklanmaya yardım için söz verildiğinden ve nihayet millî sınırlarımızın dışında bulunup da Doğu isyanını kışkırtanların bildirilerinde, Kâzım Karabekir Paşa'nın partisinden ümitle söz edildiğinden haberleri olmadığını düşünelim. Ancak, Bunların, Fethi Bey Hükûmeti zamanında, doğrudan doğruya Fethi Bey vasıtasıyla kendilerine, partilerinin zararlı, isyan ve gericiliği kışkırtıcı bir durum ve nitelikte olduğu bildirildiği zaman olsun, gerçeği görüp anlamaları gerekmez miydi' Hükûmetin ve benim tertemiz düşüncelerle yaptığımız bu uyarmalardan sonra olsun, gerçeği kavrayıp ona uymaları beklenirdi. Onlar tam tersine, bu defada "dinî düşünce ve inançlara saygılıyız" sloganını büsbütün zıt bir anlamda yorumlamaya kalkıştılar. Sözde, bu sloganla, her dinin ve her dinden olanların düşünce ve inançlarına saygılı olduklarını belirtmek... geniş

ölçüde hürriyetçi olduklarını anlatmak istiyorlarmış... Efendiler, böyle bir tutuma dürüst ve samimîdir denemez!

Politika dünyasında birçok oyunlar görülür. Fakat, kutsal bir ülkünün kendini ortaya koyduğu Cumhuriyet rejimine, çağdaş yenileşmeye karşı, cahillik, bağnazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman, özellikle yenilikçi ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçekten yenilikçi ve cumhuriyetçi olanların yanıdır. Yoksa gericilerin ümit ve faaliyet kaynağı olan saf değil...

Ne oldu Efendiler' Hükûmet ve Meclis olağanüstü tedbirler almayı gerekli gördü. Takrîr-i Sükûn Kanunu'nu çıkardı. İstiklâl Mahkemeleri'ni kurdu. Ordunun savaşa hazır sekiz dokuz tümenini, uzun zaman isyanı bastırmak üzere görevlendirdi. "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" denilen zararlı siyasî kuruluşu kapattı.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

CUMHURİYET DÜŞMANLARININ SON ALÇAKCA TEŞEBBÜSLERİ Bütün bu yapılanlar, elbette Cumhuriyet'in başarısı ile sonuçlandı. Âsîler yok edildi. Fakat Cumhuriyet düşmanları, büyük komplonun bütün safhaları ile son bulduğunu kabul etmediler . Alçakcasına son bir teşebbüse giriştiler. Bu teşebbüsler İzmir suikastı olarak kendini gösterdi. Cumhuriyet mahkemelerinin ezici pençesi, bu defa da Cumhuriyet'i suikastçıların elinden kurtarmayı başardı.

İÇİNDEKİLER | CUMHURİYETE KARŞI İÇ MUHALEFET , PAŞALAR MÜCADELESİ VE TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

MEMLEKETTE HUZUR VE GÜVENLİĞİ SAĞLAMAK İÇİN UYGULANAN OLAĞANÜSTÜ TEDBİRLERİN İYİ SONUÇLARI Saygıdeğer Efendiler, durumun ciddîleşmesi üzerine, hükûmetçe olağanüstü tedbirler alınması gerektigi yolundaki görüşümüzü ilk defa ortaya koyduğumuz zaman, bunu iyi karşılamayanlar vardı. Takrîr-i Sükûn Kanunu'nu ve İstiklâl Mahkemeler'ini bir baskı vasıtası olarak kullanacağımız düşüncesini ortaya atanlar ve bu tiüşünceyi benimsetmeye çalışanlar oldu.

Şüphe yok ki, zaman ve olaylar, bu nefret verici düşünceyi aşılamaya çalışanları, elbette utanılacak bir duruma düşürmüştür.

Biz, alınan fakat kanunî olan bu olağanüstü tedbirleri, hiçbir zaman ve hiçbir şekilde kanunun üstüne çıkmak için bir vasıta olarak kullanmadık. Aksine, memlekette huzur ve güvenliği sağlamak için uyguladık. Biz o tedbirleri, milletin medenî ve sosyal alandaki gelişmesinde yararlı kıldık.

Efendiler, aldığımız olağanüstü tedbirlerin uygulanmasına gerek kalmadığı görüldükçe, onların uygulamadan kaldırılmasında tereddüt edilmemiştir. Nitekim, İstiklâl Mahkemeleri, zamanında kaldırıldığı gibi, Takrîr-i Sükûn Kanunu da yürürlük süresinin sonunda, yeniden Büyük Millet Meclisi'nin incelemesine sunuldu. Meclis, Kanunun bir süre daha yürürlükte kalmasını gerekli bulmuşsa, elbette, bu milletin ve Cumhuriyet'in yüksek yararları içindir. Yüce Meclis'in elimize istibdat vasıtası verme gayesi güderek böyle bir karar aldığı

düşünülebilir mi'

Efendiler, Takrîr-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte ve İstiklâl Mahkemeleri'nin faaliyette bulunduğu süre içinde yapılan işleri gözönüne getirecek olursanız, Meclis'in ve milletin güven ve itimadının tamamen yerinde kullanılmış olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Memlekette çıkarılan büyük isyan ve hazırlanan suikast tertipleri bastırılarak sağlanan güvenlik ve huzur, elbette bütün milletçe memnunlukla karşılanmıştır.

Efendiler, milletimizin başına giymekte olduğu, cahillik, gaflet, taassup, yenilik ve medeniyet düşmanlığının belirgin işareti gibi görünen fesi atarak, onun yerine bütün medenî dünyaca başlık olarak kullanılan şapkayı giymek ve böylece, Türk milletinin medenî toplumlardan zihniyet bakımından da hiçbir ayrılığı bulunmadığını göstermek kaçınılmaz oluyordu. Bunu, Takrîr-i Sükûn Kanunu yürürlükte iken yaptık. Bu kanun yürürlükte olmasaydı yine yapacaktık. Fakat, bu uygulamada, kanunun yürürlükte oluşu da kolaylık sağlamış oldu denirse, bu, çok doğrudur. Gerçekten de Takrîr-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olması, bazı gericilerin, milleti geniş ölçüde zehirlemesine meydan vermemiştir. Gerçi, bir Bursa Milletvekili, yasama görevi boyunca, hiçbir zaman kürsüye çıkmamış ve hiçbir zaman Meclis'te milletin ve Cumhuriyet'in çıkarlarını savunmak için ağzına bir tek kelime bile almamış olan Bursa Milletvekili Nurettin Paşa, yalnız şapka giyilmesinin aleyhine uzun bir önerge vermiş ve bunu savunmak için kürsüye çıkmıştır. Şapka giydirilmesinin "temel haklara, millî hakimiyete ve kişi dokunulmazlığına aykırı bir işlem " olduğunu iddia etmiş ve bunun "halka uygulanmamasını sağlamaya" çalışmıştır. Ancak, Nurettin Paşa'nın, millet kürsüsünden alevlendirmeyi başarabildiği taassup ve gericilik duyguları sonunda birkaç yer de, o da yalnız birkaç gericinin, İstiklâl Mahkemeleri'nde hesap vermeleriyle söndü.

Efendiler, tekke ve zaviyelerle, türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük ve türbedarlık v.b. birtakım ünvanların kaldırılması ve yasaklanması da Takrîr-i Sükûn Kanunu yürürlükte iken yapılmıştır. Bu konularla ilgili yüriiitme ve uygulamaların, toplumumuzun, hurafelere inanan, ilkel bir kavim olmadığını göstermek bakımından ne kadar gerekli olduğu takdir olunur.

Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seyyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen, kaderlerini ve hayatlarını falcılara, büyücülere, üfürükçülere, muskacıların ellerine bırakan insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa bir millet gözüyle bakılabilir mi'

Milletimizin kendine has niteliğini yanlış şekilde gösterebilen ve yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi unsurlar ve kuruluşlar, yeni Türkiye Devleti'nde Türkiye Cumhuriyeti'nde devam ettirilmeli miydi ' Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına pek büyük ve düzeltilmesi imkânsız bir yanılma olmaz mıydı' İşte biz, Takrîr-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olmasından yararlandık ise, bu tarihî hatâyı bir daha işlememek için, milletimizin alnını olduğu gibi açık ve ak göstermek için, milletimizin mutaassıp ve ortaçağ zihniyetinde olmadığını ispat etmek için yararlandık.

Efendiler, milletimizin sosyal, ekonomik, kısacası bütün medenî iş ve ilişkilerinde feyizli sonuçlar veren yeni kanunlarımız da, kadın hak ve hürriyetlerini sağlayan ve aile hayatını sağlamlaştıran Medenî Kanunda bu sözünü ettiğimiz devrede çıkarılmıştır.

Görülüyorki, biz her vasıtadan yalnız ve ancak bir tek temel görüşe dayanarak yararlanırız. O görüş şudur : Türk milletini medenî dünyada, lâyık olduğu mevkie

yükseltmek, Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temeller üzerinde her gün daha çok güçlendirmek... ve bunun için de istibdat fikrini öldürmek...

İÇİNDEKİLER

TÜRK GENÇLİĞİNE BIRAKTIĞIM EMANET Saygıdeğer Efendiler, sizi günlerce işgal eden uzun ve teferruatlı nutkum, nihayet geçmişe karışmış bir devrin hikâyesidir. Bunda milletim için ve gelecekteki evlâtlarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek bazı noktaları belirtebilmiş isem kendimi bahtiyar sayacağım.

Efendiler, bu nutkumla, millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklâlini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

Bugün ulaştığımız sonuç, asırlardan beri çekilen millî felâketlerin yarattığı uyanıklığın eseri ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu sonucu, 'Türk gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dahilî ve harici bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve Cumhuriyet'i müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şerâitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerâit, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şerâitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri, şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasi emelleriyle tevhid edebilirler. Millet, fakr ü zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerâit içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur!

İÇİNDEKİLER

RAPOR 5 Ocak 1983 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde Sayın Cumhurbaşkanı'nın Başkanlığında toplanan Milli Komite'nin aldığı kararlardan 7'ncisinde «Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun», herkesin anlayacağı bugünkü yazı diline çevrilerek basımı uygun görülmüş, ancak redaksiyon için yeniden teşkil edilecek inceleme hey'etine genç öğrencilerden iki kişinin de katılması enıredilmiştir.

Bu karar doğrultusunda, bağlı oldukları kurum ve kuruluşları temsil etmek üzere; Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Talim ve Terbiye Kumlu Üyesi M. Akif Öncül, Gnkur. ATASE Başkanlığı'ndan Emekli Kur. Alb. Nusret Baycan, Türk Tarih Kurumu'ndan İsmet

Parmaksızoğlu, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinden Öğretim Üyesi Prof. Dr. Zeynep Korkmaz (Nutuk'u yazı diline çeviren), Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı'ndan Araştırma Görevlisi Sema Barutçu ve Araştırma Görevlisi Dilek Elçin (gençliğin temsilcileri), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nden Arşiv Uzmanı Hüsamettin Ünsal ile Kutlama Koordinasyon Kurulu'ndan Genel Sekreter Em. Gnl. Sadri Karakoyunlu ve Genel Sekreter Yardımcısı Tarih Öğretmeni Emekli Öğretmen Alb. Ismet Gönülal'dan oluşan dokuz kişilik bir uzmanlar hey'eti Nutuk'un «İnceleme ve Redaksiyon Hey'eti» olarak 25 Ocak 1983 tarihinden 28 Şubat 1983 tarihine kadar Kutlama Koordinasyon Kurulu Genel Sekreterliğinde (T.B.M.M.) toplanarak çalışmalarını sürdürmüştür.

Bu çalışmalarda esas olarak aşağıdaki görüş ve düşüncelere varılmıştır:

1 'İnceleme için, Nutuk'un 1927 tarihli baskısı esas alınmıştır. Daha önce Kutlama Koordinasyon Kumlu Başkanlığınca bu iş için görevlendirilen Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi Türk Dili Profesörü Dr. Zeynep Korkmaz'ın yapmış olduğu başarılı metin çevirisi ile Kutlama Koordinasyon Kurulu Genel Sekreterliğince hazırlanmış olan belgeler cildi yeniden baştan sona kadar dikkatli bir incelemeye tabi tutulrnuştur.

2 'Nutuk'ta kullanılan dili, taşıdığı yapı ve üslüp özelliklerini koruyarak bugünkü Türkçeye aktarmak oldukça zordur. Eski yazı diliyle günümüz Türkçesi arasında birtakım ifade ve üslüp ayrılıkları vardır.

Bu bakımdan eserin çeviricisi de, redaksiyon heyetimiz de Nutuk'un aslındaki fikir yapısının, tarihi deyimlerin, üslüp özelliklerinin ve akıcılığın kaybedilmemesi için elden gelen titizliği göstermiştir.

3 '«Milli Komite»nin belirtilen kararı gereğince, hey'ete katılan Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalından iki genç araştırma görevlisinin redaksiyondaki katkıları bugünkü gençliğin Nutuk'u daha iyi anlayabilecek bir seviyede olmasını sağlamıştır.

4 'Atatürk'ün büyük bir duyarlıkla yazmış olduğu «Gençliğe Hitabesi», «Nutuk» muhteviyatının bir özeti ve büyük Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyetini Türk Gençliğine emanet ettiği bir vasiyet niteliğini taşıdığından, bu bölüm eserde olduğu gibi bırakılmıştır.

5 'Bir aydan fazla süren okuma ve inceleme ile metin ve belgeler cildi dikkatle gözden geçirilerek ve yazarlarının da oluru alınarak gerekli bazı düzeltmeler yapılmıştır. Ancak, birinci ve ikinci cilt ile belgelerden oluşan ve hey'etimizce yer yer düzeltmelerden geçirilen üçüncü cilt, ayrı ayrı şahıslar tarafından hazırlanmış olduğundan, her üç cilt arasında bir dil ve üslüp birliğinin sağlanabilmesi için üçüncü cildin baskı sırasında bir kere de Prof. Dr. Zeynep Korkmaz tarafından gözden geçirilmesı uygun görülmüştür.

6 'Milli Komitenin emirleri gereği, bu baskı için, 1927 baskısının mizanpajı gözönüne alınmıştır. Buna göre metin bölümünde geçen haritalarla, Milli Mücadelenin başlangıcından sonuna kadar sürdürülen askeri harekat safhalarını gösteren krokiler, uygun şekilde

sıralanmış olup metin kısımlarının l'nci ve 2'nci eiltlerinin sonuna ilave edilmiştir.

Haritalar

a) 19 Mayıs 1919 daki Osmanlı Ordusu'nun konuş durumu,

b) Sevr Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin parçalanması, (Bu iki harita l'inci cildin sonuna konulacaktır.)

c) Askeri harekata ait krokiler
(1) Inönü Muharebeleri'nde iki tarafın durumu,
(2) Sakarya Meydan Muharebesi (genel durum),
(3) Büyük Taarruz (iki tarafın 25 Ağustos akşamki durumu),
(4) Başkumandan Meydan Muharebesi (30 Ağustos 1922)

7 '- Türkiye Haritası (Bu harita ve krokiler 2'nci cildin sonuna konulacaktır.)
8 'Resimler

a) Atatürk'ün 1927 baskılı «Nutuk»undaki imzalı portresi (Bu resim l'nci cildin baş tarafına konulacaktır.)
b) Büyük Millet Meclisi'nde Nutuk'ıınu söylerken,
(Bu resim 2'nci cildin baş tarafına konulacaktır.)

c) Büyük Millet Meclisi üyeleri Nutuk'u dinlerken (2 nci cilt'te uygun yere konulacaktır.)

d) Atatürk Kocatepe'de (Büyük Taarruz sabahı) (2'nci ciltte uygun yere konulacaktır.)

9 'Bugünkü yazı diline çevrilmiş olan metin, belgeler, harita ve krokilerle, ilgili resimlerden oluşan Nutuk muhteviyatının, hey'etimizin oy birliği ile aldığı kararla basılabilir ve nesiller boyu yararlanılabilir bir durumda olduğu takdirlerinize arz olunmuştur. Bunun dışında hey'etimizin, tavsiye mahiyetinde gördüğü diğer hususlar aşağıda arz ve teklife şayan görülmüştür.

a) Nutuk, Milli Komite'nin direktifinde belirtildiği üzere, ilk defasında yirmi beş bin nüsha olarak basılacaktır.

Heyetimiz tarafından Nutuk'un daha çok sayıda basılarak, yalnız Harp Okulu öğrencilerine değil, bütün üniversite ve hatta lise öğrencilerine daha ucuz bir fiyatla verilmesi, köy odaları ve köy kitaplıkları dahil bütün kitaplıklara dağıtımının yapılması uygun görülmüştür. Yeni basımlar için mali kaynak olarak, Milli Eğitim Vakfı, Spor Toto, Milli Piyango, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Bankalar Birliği ve Kültür ve Turizm Bakanlığı fonlarından yararlanılması mümkün ve faydalı görülmektedir.

b) Bugüne kadar Atatürk'ün büyük Nuttık'u kırk bir defa basılmıştır. Bunun son on baskısından ikisi 1981 yılında (100. Yılda), Milli Eğitim, Kültür ve Turizm Bakanlıkları tarafından gerçekleştirilmiş, bunun dışındakiler ise çeşitli kurum ve kuruluşlar ve şahıslar tarafından bastırılmıştır. Ancak bir çoğu, gerektiği biçimde incelenmeden eksik ve yanlışlarla çıkarılmıştır.

Nutuk'un bundan sonra yapılacak baskılarında, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz ve Kutlama Koordinasyon Kurulu Genel Sekreterliğince hazırlanmış olan bu nüshanın esas alınmasının ve eserin satışından elde edilecek gelirin Anayasanın 134'ncü maddesinde kurulacağı hükme bağlanan kuruluşlara irat olarak aktarılmasının uygun olacağı görüşüne varılmıştır.

10 'Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün bu eserinin devletimizin kuruluş felsefesini ve Cumhuriyetimizin esaslarını oluşturduğu gerçeğinden hareketle bir Devlet Kitabı olarak nitelendirilmesi ve bunun Sayın Başbakanlıkça daha önce yapıldığı gibi Almanca, Ingilizce,

Fransızca ve Arapçaya tercüme ettirilerek bastırılmasının sağlanması arz ve teklif olunur.

İşbu rapor Hey'etimiz tarafmdan düzenlenmiş ve okunarak imza edilmiştir.
1 Mart 1983

Sadri Karakoyunlu
Kutlama Koord. Kurulu
Genel Sekreteri Hüsamettin Ünsal
Cumhurbaşkanlığı
Gen. Sek. Temsilcisi Zeynep Korkmaz
D.T.C. Fak. Öğr. Üyesi
(Prof. Dr., Nutuk'un Çeviricisi) Nusret Baycan
Gnkur. Atase Bşk.
Temsilcisi M. Akif Öncül
Milli Eğitim Bakanlığı
Temsilcisi
Ismet Parmaksızoğlu
Türk Tarih Kurumu
Temsilcisi

Ismet Gönülal
Kut. Koord. Kurulu
Gen. Sek. Yard. Sema Barutçu
D.T.C. Fakültesi
Temsilcisi
Dilek Elçin

D.T.C. Fakültesi
Temsilcisi